

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

BIBLIOTECA FILOLÒGICA, XX

ANTONI NUGHES

EL SÍNODE
DEL BISBE BACCALLAR

L'ALGUER. ESGLÉSIA I
SOCIETAT AL SEGLE XVI

BARCELONA

1991

EL SÍNODE
DEL BISBE BACCALLAR

L'ALGUER. ESSLÉSIA I SOCIETAT
AL SEGLE XVI

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

BIBLIOTECA FILOLÒGICA, XX

ANTONI NUGHES

EL SÍNODE
DEL BISBE BACCALLAR

L'ALGUER. ESGLÉSIA I
SOCIETAT AL SEGLE XVI

BARCELONA

1991

© INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

Primera edició: octubre de 1991

Tiratge: 1.000 exemplars

Editor: Institut d'Estudis Catalans
Carme, 47 - 08001 Barcelona

Fotocomposició: Marquès, S.A.
Avinguda Meridiana, 354, 12 A i B
08027 Barcelona

Impressió: Impremta Romanyà/Valls,
Verdaguer 1, Capellades (Barcelona)

ISBN: 84-7283-181-7

Dipòsit legal: B. 35.353-1991

NOTA SOBRE AQUESTA EDICIÓ

Els originals d'aquesta obra van ser lliurats per l'autor a l'Institut d'Estudis Catalans fa alguns anys. Circumstàncies diverses han fet que el procés d'edició es retardés, de manera que entretant ha aparegut l'edició italiana del mateix treball (*Alghero. Chiesa e società nel XVI secolo*. L'Alguer, Edizioni del Sole, 1990). La versió catalana que ara es publica conté, a petició de l'autor, diverses addicions que no figuraven en els originals inicials que l'Institut d'Estudis Catalans s'havia compromès a publicar. Concretament, aquestes addicions afecten una nota a peu de pàgina del capítol III i quatre notes del capítol IV. Tot i que alguna d'aquestes addicions no és clarament pertinent per al contingut de l'obra, l'Institut d'Estudis Catalans ha acceptat de respectar la voluntat de l'autor.

This One

B4GD-R1D-4R4L

Als meus pares

PRESENTACIÓ

L'autor d'aquest volum, ja des del mateix pròleg, ens remarca el renovat interès que hom sent, arreu d'Europa, envers les històries locals.

No es tracta d'una simple constatació. És l'esperit analític que preval en la moderna historiografia de caire sociològic, que ha esmenat vers l'examen més aprofundit de les causes i de les circumstàncies dels fets històrics, tal com es reflecteixen en una ciutat, en una comarca o en una regió concretes.

Aquest verb reflectir em fa recordar novament una dita de Benedetto Croce, que he reexhumat tot sovint, tant en pròlegs i recensions com en intervencions en els més alts congressos internacionals de ciències històriques: val a dir que no hi ha diferència essencial entre la història general i la particular, car la història general veu el particular en l'universal, mentre que la vera història particular copsa l'universal en el particular.

Jo diria que el primer gran mèrit de l'obra que ara m'ha escaigut de presentar per la sola raó d'haver estat molt a prop de la seva gestació, és de realitzar exemplarment aquella intuïció d'un filòsof de la història que sabé entrunyellar l'elucubració filosòfica tant amb les grans històries generals del reialme de Nàpols, del modern regne d'Itàlia i de tota l'Europa contemporània, com amb les recerques analítiques d'història cultural i civil de la ciutat de Nàpols.

De dia en dia, la història religiosa és també més estudiada com a història social del poble de Déu que no pas com a mesura històrica de les estructures eclesiàstiques. Aquella història sòcio-religiosa troba, però, una de les seves fonts més generoses en les mateixes institucions de l'Església.

Remarquem-ne, entre les més clarificadores, els registres parroquials, les visites pastorals dels bisbes arreu de llurs diòcesis, i els sínodes diocesans.

Les actes dels sínodes ofereixen sempre un ampli ventall de notícies socio-històriques. Però presenten també el perill que, essent fonts essencialment jurídiques, no puguin donar una quantificació precisa dels mancaments en la vida religiosa i moral dels fidels.

Hom ha remarcat repetidament que una història religiosa basada només en textos jurídics d'aquella mena inclou el perill d'una generalització no controlable.

Molt aciençadament, doncs, Antoni Nughes, tot i centrar la seva recerca en el bisbe de l'Alguer Andreu Bacallar i en el seu sinode diocesà del 1581, ha ampliat la seva visió de tota la diòcesi amb acurades investigacions de càvec fi, tant en els arxius locals de la ciutat i diòcesi com en els altres del regne de Sardenya, en el barceloní de tota la Corona d'Aragó —a la qual aquell regne pertanyé fins el 1715— i en el del Vaticà i els altres de la cúria romana.

Cal reconèixer que, en aquests moments, fer un llibre sobre l'aplicació del concili tridentí a l'Alguer suposa una actitud coratjosa. A hores d'ara, el sol nom de Trento suscita suspicàcies de repressió i d'immobilisme.

Però cal tenir ben present, des del corrent relativitzador de la història, que allò que ara pot semblar-nos repressió tot sovint era només una reforma exigida més pel poble cristià que per les altes jerarquies; i que allò que ara anomenem immobilisme fou més un defecte dels segles posttridentins que del mateix concili. Tots els concilis han volgut donar unes normes aparentment immutables, però el curs mateix de la història curà d'anar-los adaptant i interpretant.

No s'hi val, doncs, d'atribuir només al concili de la Reforma la pesera mental de la Contrareforma.

Peresa, però, només parcial. Car els teòlegs posttridentins treballaren força, bé que no sempre en una línia encertada.

Crearen llavors una nova escolàstica, que era molt tardo-escolàstica, i no sempre nova, sinó repetitiva i inútilment subtilitzadora.

Deixaren molt de banda la recerca positiva de les fonts bíbliques i patristiques, exaltada per tota la Reforma anterior, tant per la catòlica com per les dissidents, i també recomanada pel mateix concili de Trento. No és lícit, doncs, d'atribuir a aquest el que fou propi d'aquells, negligint, en aquest punt, les mateixes orientacions conciliars.

En canvi, els posttridentins desenvoluparen molt més que llurs predecessors l'estudi de la teologia moral, fins a crear-ne una branca teològica per ella mateixa. La subtilitzaren també, certament, però a la recerca de noves rutes, sovint força agosarades. I això provocà la reacció d'una escola teològica que, tot i ésser radicalment reaccionària, hom ha

gosat d'anomenar progressiva, pre-il·lustrada i àdhuc il·lustrada; pel que fa a la moral, caldria cercar en aquests teòlegs reaccionaris dels segles XVII i XVIII els veritables immobilistes posttridentins.

D'altra banda, les actituds eclesials, teològiques i vitals d'Antoni Nughes impediran, a qualsevol que el conegui en el seu fer i en el seu tarannà, de titllar-lo, ni de lluny, de reaccionari pel sol fet d'haver centrat la seva recerca en un bisbe i en un sínode plenament posttridentins.

Els decrets d'un sínode són sempre un conjunt de normes basades en la doctrina comuna de l'Església universal i en les pràctiques religioses pròpies d'una Església local.

Essent el sínode del 1581, i no pas el bisbe Andreu Bacallar que el convocà i el dugué a terme, el veritable centre d'aquest llibre, Nughes, a gratient, no comença per donar-nos una biografia nova i renovadora d'aquest bisbe de l'Alguer, ni per l'obra dels seus antecessors Pere Veguer i Pedro Frago, sinó per la vida cristiana del poble, que és alhora el poble de Déu d'aquella Església local.

El poble alguerès, al cap i a la fi, és el veritable protagonista d'aquesta història, amb els seus costums personals, familiars i socials, i també amb les seves qualitats i amb els seus límits.

Fins i tot l'enumeració, la descripció i la història dels temples, dels convents, dels col·legis i àdhuc de les ermites de la diòcesi algueresa són tan riques i tan vives i tan noves, que poden esdevenir una guia històrico-artística per als cada dia més nombrosos visitants de la Barceloneta de Sardenya.

Molts altres aspectes, igualment remarcables, podria comentar en aquesta presentació. Però no puc oblidar-ne un: el fet que, quan Felip II de Castella, I en tota la Corona catalano-aragonesa, des del començament del seu regnat insistia en la substitució del català i del sard per la llengua castellana, les actes del sínode del 1581 es redacten i es publiquen substancialment en català.

Fet important per tres raons bàsiques, entre moltes d'altres.

D'una banda, tenim ara a la nostra disposició una edició acurada d'un important text català, que ens permet de copsar tot d'una l'estat prou pur encara de la nostra llengua —almenys de la llengua culta— a l'Alguer del final del cinc-cents.

Per un altre cantó, constatem que també a Sardenya, com en totes les terres que foren catalanes, l'Església continuà emprant, defensant i imposant la llengua del poble com a llengua de la religiositat íntima, de la pietat personal i familiar i de la predicació, donant-li així, alhora, un to d'intimitat i una executòria de llengua pública dels temples. Basti de recordar, ací, que la bibliografia catalanoalgueresa té un dels filons més

perdurables en els catecismes i en els llibres d'oracions de tota la diòcesi, fins a temps ben acostats.

A aquesta doble persistència aparentment contradictòria, com a llengua interior i íntima i com a llengua eclesial pública, se sumava, almenys fins a la tercera desena del segle XVIII, una qualificació social. Durant tot aquell llarg període, arreu de l'illa, hom emprava l'expressió «no sap lo català» per a indicar que un era analfabet i inculte. I els algueresos el tenien com a idioma propi —àdhuc deixant de banda la tradició que Carles V, durant la seva estada a la ciutat, els hagués declarat tots cavallers.

Voldria que aquestes reflexions, sorgides d'una relectura d'aquest llibre quan es troba ja en vies d'una publicació immediata, fessin veure a tothom que es tracta d'una obra que depassa de molt l'interès particular de l'Alguer i dels catalans i valencians que la repoblaren en el regnat de Pere el Cerimoniós i que ens ve a renovar aquella meravella astorada que la resistència i la persistència de la llengua catalana a l'Alguer suscità, per biaixos diferents, en el naturalista Francesc Martorell, en el polièdric Eduard Toda i Güell i en el filòleg Antoni Maria Alcover, els tres grans redescobridors de l'Alguer a Catalunya i a les Illes, des de mitjan segle dinovè.

MIQUEL BATLLORI

INTRODUCCIÓ

Finalitat de la recerca

La historiografia moderna, d'un temps ençà, mira amb un interès més gran i amb més atenció les realitats locals.

Es una actitud que respon a les exigències de disposar d'elements de judici més puntuals per a una lectura més aprofundida i orgànica dels grans moments i dels importants moviments que han determinat la història.

Però també és la resposta al gran interès, que es pot trobar una mica pertot arreu, per tot el que pot dur al coneixement i a l'adquisició de la pròpia identitat, de la qual, òbviament, la història és un moment i un component essencial.

En aquesta direcció, la historiografia sarda féu, sobretot a la postguerra, enormes progressos: d'una manera intel·ligent i organitzada hom dugué a terme una tasca important, sobretot pel que fa al període medieval.

En l'àmbit específic de la història eclesiàstica, malgrat que el camp de recerca és molt i molt ampli i, sobretot pel que fa a realitats locals, pràcticament inexplorat, fins ara hom no ha anat més enllà dels interessos específics d'historiadors individuals.

Hi ha mancat, i hi manca, un projecte unitari i orgànic, i difícilment la situació podrà evolucionar favorablement mentre la Facultat de Teologia Sarda renunciï al seu deure institucional d'estímul i de promoció en aquest camp.

Tot i amb això, aquest és un dels pocs sectors de recerca en què els joves investigadors poden dir alguna cosa realment nova, original i interessant, amb la perspectiva, a més a més, de fer una contribució notable al coneixement dels esdeveniments de la història sarda.

En aquesta òptica s'emmarca aquest estudi monogràfic de l'Alguer, la història del qual, en general, encara és massa plena de llacunes,

aproximativa i, sovint, contaminada amb notícies no sempre documentades. En efecte, tot i que a partir sobretot del segle XIV la ciutat va tenir un paper no pas secundari en la vida social, política i econòmica de Sardenya, les seves vicissituds només han estat estudiades incidentalment i manca, malauradament, un estudi seriós i estructurat de la seva història.

La nostra recerca abraça tot el segle XVI, i el punt de partença és el 1503, any de la fundació de la diòcesi; aquest és un esdeveniment, des de molts punts de vista, singular, travessat i torbat per fortes tensions i carregat de matisos negatius que, en repercutir durant diversos decennis en la vida de la diòcesi, van contribuir, en una mesura notable, a exasperar i a convertir en més dramàtica i greu, des del punt de vista local, la situació ja prou difícil que en aquell període travessava l'Església.

Un període que va durar gairebé setanta anys i que va quedar, a tots els nivells, com el més trist i fosc de la diòcesi i a més a més, històricament, com el més ple de llacunes.

L'interès de la recerca es localitzarà després en el darrer quart de segle: és el moment en què s'aplica a la diòcesi la reforma tridentina.

El Concili de Trento restarà com a una de les etapes fonamentals de la història mil·lenària de l'Església, cridada en aquella ocasió a demostrar a ella mateixa i al món que posseïa la força i el coratge de renovar-se, amb un fort retorn als orígens evangèlics i amb una sàvia adaptació als temps.

Una voluntat que és fàcil de llegir als decrets conciliars, però que calia verificar en les directives de reforma i en les tries operatives concretes.

La història de després del concili ens dona testimoni que a les jerarquies més altes de l'Església l'esforç va ésser realment considerable. La documentació que il·lustra i aclareix en quina mesura la reforma va trobar espai i acolliment a les esglésies locals és més escassa.

En el fons pot ésser la part més interessant de la història del concili, perquè allà l'eficàcia de les seves reformes i la bondat de les seves decisions es van veure obligades a competir amb situacions i mentalitats ni preparades ni sempre disposades favorablement.

Quatre segles després de la conclusió del concili, aquesta feina encara s'ha de dur a terme en relació a una gran part d'Itàlia.¹ El present estudi intenta d'omplir aquesta llacuna pel que fa a la diòcesi de l'Alguer.

1. G. ALBERIGO, *Studi e problemi relativi all'applicazione del Concilio di Trento in Italia*, «Rivista storica italiana», LXX (1958), 239-298.

L'actuació de la reforma tridentina coincideix a l'Alguer amb un renaixement de la diòcesi en tots els aspectes. L'ànima d'aquesta renovació fou Andreu Baccallar, un bisbe il·lustrat i amb una preparació fora del que era habitual. Esperem que aquestes pàgines el col·loquin d'una manera justa en la història eclesiàstica de Sardenya.

Les fonts

Un lloc de relleu pertoca sens dubte al sínode diocesà celebrat el 1581, punt de referència constant de tota l'acció reformadora. Dedicuem un capítol sencer a l'estudi analític dels seus decrets.

Per a la resta d'aquesta monografia hem tingut la sort de poder disposar de documentació inèdita i abundant, treta sobretot dels Arxius del Capítol i de la Cúria episcopal de l'Alguer i també de l'Arxiu Secret Vaticà i de l'Arxiu Romà de la Companyia de Jesús.

Això no obstant, la recerca sovint ha estat difícil i complicada; l'abandonament secular dels arxius diocesans, entre altres coses sense cap mena de catalogació, ha fet que un bon nombre de documents ens hagin arribat en un estat molt precari i que molts altres, malauradament, s'hagin perdut.

Aquesta darrera remarca és vàlida sobretot per a la documentació que es refereix a la primera setantena de la diòcesi (1503-1578).

Les dificultats de què parlarem per al trasllat de la seu d'Ottana a l'Alguer i el desinterès dels bisbes per la diòcesi van tenir, efectivament, repercussions negatives també en aquest camp, i tot el que ens ha arribat és en general molt fragmentari, ple de llacunes i sovint d'escàs interès per al conjunt d'una recerca sistemàtica. D'altra banda, no és gens estrany que per a l'estructura diocesana gairebé inexistents i amb problemes enormes, la conservació sistemàtica dels documents fos la darrera de les preocupacions.

Decididament diversa és la situació documental respecte al període final del segle (1570-1604), que en gran part coincideix amb l'episcopat d'Andreu Baccallar. Aquest bisbe ens ha deixat una ingent quantitat de documentació que pot constituir tota sola un fons comparable per importància a les famoses *Noticias Antiguas*, un recull en tres volums, en el qual foren aplegats els documents més importants de l'arxiu capitular, molt conegudes i citades pels historiadors sards.²

2. Tot just el 1570, monsenyor Pedro Frago, en ocasió del primer sínode diocesà i per posar remei al «gran descuido» en què es trobaven «muchas escripturas y instru-

Per acabar el tema de les fonts, considero imprescindible de fer una breu referència al canonge Antoni Miquel Urgias.

Home de discreta formació cultural, nasqué a l'Alguer el 1771, fou canonge de la catedral des del 1817 i, en qualitat d'arxiver del capítol, servint-se de l'enorme quantitat de material documental a la seva disposició als arxius eclesiàstics, al de la ciutat i als de molts particulars, es dedicà a recollir notícies antigues i modernes de l'Alguer, tot seleccionant i transcrivint amb una escrupolosa fidelitat nombrosos documents de molts dels quals avui no tenim ja els originals.

Els 118 volums manuscrits de *Memorie, Lettere, Pezze Varie* etc., originàriament conservats a l'arxiu capitular, probablement havien de servir per a la redacció d'una obra, projecte que se'n va anar en orris per causa de la seva mort prematura ocorreguda el 10 de maig de 1826, quan només tenia 55 anys.³

La pèrdua més greu fou, de tota manera, la dispersió gairebé total d'aquests manuscrits, els quals haurien pogut oferir una contribució molt notable a la solució de molts problemes. És una convicció a la qual he arribat en constatar, durant les meves investigacions, que el material recollit en els pocs volums que ens han arribat ha estat molt sovint d'una ajuda notable i, de vegades, fins i tot determinant.

Els resultats

Com és obvi, en aquest punt el judici passa al lector. Malgrat les inevitables deficiències, espero d'haver donat un quadre prou ampli, orgànic i complet de l'Església algueresa. Com veurem, hi ha problemes que encara han romàs sense resoldre.

En canvi, penso que he pogut dir la paraula definitiva sobre uns quants nusos històrics que fins avui no havien estat resolts o estaven carregats de massa incerteses, com, per exemple, les circumstàncies que menaren a la fundació de la diòcesi, la toponomàstica i el nombre de les parròquies o el paper i la incidència dels bisbes a la vida diocesana; he aclarit i corregit moltes informacions que es donaven per certes i n'he revelades d'imprecises o falses, i cito aquí la fundació del seminari

mentos publicos», decreta la institució de l'arxiu capitular. Cf. Arxiu Capitular de l'Alguer (d'ara endavant, ACapA), *Noticias Antiguas*, II, *Constitutiones synodi Alguerensis a Reymo. Domino Don Petro Frago, Episcopo eisudem civitatis, celebratae anno Domini MDLXX*, const. 11, ff. 8^v-9^v.

3. R. BONU, *Scrittori Sardi*, II (Sàsser 1961), 710-711; P. TOLA, *Diccionario biografico degli nomini illustri di Sardegna*, III (Tori, 1837-1838), 281-282.

i les reals proporcions de la pesta del 1582, així com també espero d'haver ofert a l'atenció dels estudiosos alguns elements fonamentals per a posteriors investigacions o útils per a recerques completes comparades, com ara el sínode del 1581, les diverses constitucions capitulars i les regles del seminari.

Espero, sobretot, d'haver transmès en aquestes pàgines, dins els límits del rigor científic en què he buscat sempre de mantenir-me, el profund vincle que em lliga a la meva terra i a la seva història.

LA DIÒCESI DE L'ALGUER AL SEGLE XVI

1. FUNDACIÓ DE LA DIÒCESI

«Aequum reputamus, et rationi consonum, ut ea, quae de Romani Pontificis provisione processerunt, licet eius superveniente obitu litterae apostolicae super illis confectae non fuerint, suum sortiantur effectum». Aquestes són les paraules inicials de la butlla promulgada per Juli II¹ el 26 de novembre de 1503,² que decreta l'elevació de l'Alguer,

1. ACapA, *Noticias Antiguas*, III, doc. 4. Es tracta d'una còpia autenticada pel notari Giovanni Galeazo que diu textualment: «Copia praeinscriptae Bullae plumbeae prout iacet in his quatuor foleis licet aliena manu descripta sumpta fuit a suo proprio originali in pergamineo descripto recondito in Archivio domus Consilii praesentis civitatis Alguerii». Tal com ha passat amb tants d'altres documents, el pergami original fa temps que va desaparèixer de l'arxiu municipal. Al segle XVI hom n'havia inclòs una còpia al *Cod. A* (n. 187; f. 231 ss.), que conté sobretot els privilegis dels reis a la ciutat, inventariada per A. ERA, *Le raccolte di carte, specialmente di Re Aragonesi e Spagnoli (1260-1715), esistenti nell'Archivio del Comune di Alghero* (Sàsser 1927), p. 160. Malauradament, aquesta també s'ha perdut. La còpia de l'arxiu capitular és sense data. De tota manera, fou feta entre el 1528 i el 1534, demanada, com afirma el mateix notari, pel vicari general Antoni Ferret i per compte de monsenyor Domènec Pastorello, que en aquell període era bisbe de l'Alguer. M. A. GAZANO reproduceix la butlla a *La storia della Sardegna*, II (Càller 1777), 155-160; i també P. TOLA, al *Codex Diplomaticus Sardiniae*, II (Torí 1868), 167-170.

2. Fins ara, tots els historiadors, inclosos els contemporanis, han donat com a data de publicació de la butlla el 8 de desembre. De fet, hi ha hagut una lectura errònia del document, que parla textualment del «sexto calendas decembris» (26 de novembre) clarament confós amb «sexto idus decembris» (8 de desembre). Evidentment, l'engany d'un va induir-hi tota la resta: GAZANO, *Ibidem*; P. MARTINI, *Storia ecclesiastica di Sardegna*, II (Càller 1840), 220, i III (Càller 1841), 336, 353, 371; TOLA, *ibidem*; B. GAMS, *Series Episcoporum* (Ratisbona 1873) 836; ACapA, A. M. URGAS, *Notizie Antiche e Moderne*, (ms), f. 61; D. FILIA, *La Sardegna cristiana*, II (Sàsser 1913), 218; F. AMADU, *La diocesi medioevale di Bisarcio* (Càller 1963), 145; O. ALBERTI, *La Sardegna della storia dei concili* (Roma 1964), 97; A. VIRDIS, *Inedito sinodale algherese del 1567-1570*,

fins aleshores una important plebania de l'arxidiòcesi de Sàsser, a seu episcopal.

Giuliano Della Rovere, elevat a la seu pontifícia feia poc, amb aquesta disposició sancionava i lligava al seu nom una reforma projectada i volguda pel seu predecessor, Alexandre VI, que n'havia conclòs el camí burocràtic el 12 d'abril de 1502³ i que sis mesos després moria sense haver-la encara formalitzada i, per tant, sense haver-la dotada de validesa jurídica.⁴

La butlla afecta diverses problemàtiques de l'església sarda, però passarà a la història sobretot per haver-ne redistribuït l'ordenació territorial.

En aquest context, l'element de més novetat és, sens dubte, l'elevació de l'Alguer a seu episcopal. Les antigues diòcesis de Castro i Bisàrcio són suprimides i annexionades a la d'Ottana, la seu de la qual és traslladada a l'Alguer.⁵ Oficialment, entre les raons del trasllat de la seu d'Ottana, i també de la de Sulcis, a Vila d'Esglésies i de la d'Empúries a Castellgenovès, sembla que hi va tenir un paper no pas d'importància secundària l'excessiva despoblació d'aquells centres.⁶ Tanmateix, si tras-

dins «Bollettino dell'Archivio Storico sardo di Sassari», X (1984), 191.

3. ACapA, *Noticias Antiguas*, III, doc. 4: «... Praedecessor noster... autoritate apostolica sub datum videlicet pridie idus Aprilis, pontificatus sui anno decimo perpetuo univit, annexit et incorporavit...» Jurídicament, la reforma arriba a ésser efectiva justament a partir del 12 d'abril de 1502. En efecte, Juli II continua al document: «... volumus et dicta autoritate decernimus quod unio, annexio, incorporatio, translatio, decretus, executio, creatio et voluntas Alexandri Praedecessoris huiusmodi proinde a dicta die pridie idus aprilis suum sortiantur effectum ac si super illis ipsius Alexandri Praedecessoris litterae sub eiusdem diei data confectae fuissent». Segons el meu parer, es tracta d'un acte de deferència de Juli II envers el seu predecessor o, potser d'una manera més realista, d'una excusa jurídica per a atribuir-li, fins i tot formalment, la paternitat i la responsabilitat de la reforma.

4. ACapA, *ibidem*, «... super illis ipsius Alexandri praedecessoris Literae superveniente obtiu confectae non fuerunt». La mort d'Alexandre VI va tenir lloc el 18 d'agost de 1503. El seu successor immediat fou Pius III, que, tanmateix, morí el 18 d'octubre, després de només 26 dies de pontificat. Juli II fou elegit papa el 31 d'octubre del mateix any.

5. ACapA, *ibidem*, «... Ottanen, Bisarcien et Castren,... nec non Ottanen Parrochialis Ecclesia nuncupata Villae del Alguer,... perpetuo unirentur, annectentur et incorporarentur... et Ottanen ad Argaren transferrentur.» Més endavant reprèn el tema i especifica: «autoritate apostolica... univit, annexit et incorporavit Sulcitanen ad Iglesien, et Ottanen ad Argaren, nec non Ampurien ecclesias huiusmodi ad Castellgenoves... Ecclesias huiusmodi cum capitulis et omnibus et singulis dignitatibus etiam maioribus... respective transtulit et translatas esse decrevit et pro potioris cauthelae sufragio iglesien et Argaren nec non de Castellgenoves Ecclesias in cathedrales cum capitulis, mensis et insignis cathedralibus erexit et creavit.»

6. ACapA, *ibidem*, «Sulcitanen et Ottanen ac Ampurien ecclesiae praedictae in loci desertis consistebant».

lladem la disposició de les antigues diòcesis damunt el mapa,⁷ ens adonarem de seguida que la situació geogràfica de la nova diòcesi de l'Alguer es presenta bastant il·lògica. També una lectura apressada del nou *status* imposa una sèrie d'observacions i fa néixer fortes perplexitats.

La nova circumscripció eclesiàstica és molt àmplia i està dividida en dues grans zones geogràficament llunyanes: d'una banda, la ciutat de l'Alguer i l'exigu territori dels seus voltants a la costa occidental de l'illa, i de l'altra, al cor de Sardenya, les tres antigues diòcesis d'Ottana, Castro i Bisàrcio, que comprenien una bona part del Logudor, del Màrguine, del Gocèano i de la Barbaja. Les distàncies que separen les dues zones són enormes, especialment si les referim al segle XVI. Només cal que pensem que el bisbe trobarà la seva primera parròquia, Àrdara, tot just al cap de 90 km, si fa o no fa, i que la seva jurisdicció s'estenirà, pel nord, fins a Monti (al voltant de 130 km), pel sud, fins a Macomer i Bòrore (més de 100 km) i per l'est fins a Orune, Núoro i Sàrule (més de 150 km).

Això no obstant, com es pot intuir fàcilment, la distància de veritat s'ha de situar entre les dues realitats socials, en els condicionaments de fons històrics, humans, econòmics i culturals. Veient tots aquests elements, fóra molt arriscat d'acceptar acríticament la sentència nua de la butlla que lliga la reforma a lògiques i motivacions preferentment de caràcter eclesiàstic i pastoral.

Per tant, sorgeix l'exigència de fer un pas enrera per tal de llegir i d'analitzar amb més atenció els esdeveniments i les forces que van afavorir, determinar i voler la reorganització de les diòcesis sardes. Entre els fenòmens de caràcter general, és ben segur que hi tingué un paper de relleu la situació econòmica en què l'Església sarda havia arribat a trobar-se als segles XIV i XV. El mateix Juli II reconeix d'una manera explícita que els rèdits, en cap de les diòcesis, no permetien als bisbes de viure segons les exigències de llur dignitat episcopal.⁸ Són paraules velades i una mica evasives que tot just deixen intuir una realitat complexa i unes situacions concretes de pobresa que havien anat adquirint aspectes de vegades realment tràgics. Els tributs que les diòcesis havien de pagar a la Santa Seu i sobretot a la corona havien anat creixent un any rera l'altre;⁹ la major part d'aquestes diòcesis, que ja eren pobres,

7. Cf. mapa a la p. 30.

8. ACapA, *ibidem*, «Ecclesiarum Regni Sardiniae, seu illarum mensarum fructus, redditus et proventus adeo tenues erant, quod illarum Praelati ex eis statum suum iuxta pontificalis exigentiam dignitatis tenere non poterant». MARTINI, *Storia*, II, 173-174: ACA, *Reg.* 3570, f. 23.

9. FILIA, *La Sardegna*, II, 178-181; MARTINI, *Storia*, II, 174-179.

es trobaven tot sovint que els era impossible de pagar-los. Alguns bisbes havien pensat de resoldre el problema demanant al papa l'assignació d'altres beneficis a més a més dels que ja posseïen, i de vegades havien trobat una comprensió acollidora de llurs demandes.¹⁰ Tanmateix la solució després es revelava il·lusòria o, si més no, temporal,¹¹ perquè els papes es veien obligats, per conveniència política, a mostrar-se cada vegada més condescendents davant les sol·licituds del rei, que tendia a multiplicar els subsidis extraordinaris sobre els rèdits i els guanys eclesiàstics.¹² A fer la situació encara més paradoxal i insostenible, s'hi afegia la dificultat dels clergues a recaptar drets i dècimes que el poble, empobrit i tot sovint delmat per les caresties, les guerres i les pestes, no volia o no podia pagar.¹³ Si ens aturem per un moment en els sínodes d'aquest turmentat període, ens adonarem tot seguit del grau extrem de privacions en què es debatia el clergat, reflectit en el deler del legislador que trobava dificultats per tal d'assegurar un mínim manteniment als seus sacerdots i d'evitar que aquest problema fes passar a segon terme, com en canvi molt sovint succeïa, llurs deures pastorals.¹⁴

En aquest context de pobresa i de progressiu ofec econòmic i també a causa de la real, lenta, però inexorable decadència de llurs seus, les diòcesis de Bisàrcio i de Castro representaven, sens dubte, casos gairebé desesperats i crònics.¹⁵

Aquestes situacions, que a nivell particular i general s'anaven degradant, creen una mica en tothom l'exigència d'un reordenament orgànic de les diòcesis com a un dels remeis necessaris. La dis-

10. D. SCANO, *Codice diplomatico delle relazioni fra la Santa Sede e la Sardegna*, II (Càller 1941), 130-131.

11. FILIA, *La Sardegna*, II, 183.

12. MARTINI, *Storia*, II, 181-186, 206.

13. MARTINI, *Storia*, II, 183-184; SCANO, *Codice* II, p. XXXVI.

14. ACapA, *Noticias Antiguas*, II, doc. 98, *Constitutiones Ecclesiae Castren* (1420): doc. 99, *Constitutiones Ecclesiae Bisarchien* (1437) (publicades per AMADU, *La diocesi*, apèndix III, doc. II, 173-179); doc. 100, *Constitutiones statutos, et ordinaciones de sa Ecclesia de Ottana*, (1475); MARTINI, *Storia*, II, 191-201.

15. AMADU, *La diocesi*, pp. 85-88; ACA, *Reg.* 3564, f. 139, dins A. DE LA TORRE, *Documentos sobre relaciones internacionales de los Reyes Católicos*, II (Barcelona 1950) 76-77. Ferran II, en una carta al bisbe de Barcelona, Gonzalo Fernández de Heredia, li demana que intervingui per tal que Bernardo Jouer, bisbe de Castro i capellà seu, sigui nomenat bisbe d'Ales, i, després d'haver-li recordat que ja pensarà el virrei de Sardenya a suggerir el candidat per a Castro, continua: «yo vos ruego i mando que en esta trabaieys con todas vuestras fuerças, y sobre todo que se les den con las dichas pensiones y retenciones de sus beneficcios, segun oy tiene ya el obispo de Castro, ya dicho, por quanto aquellas dignidades son de muy poca renta y no es conveniente nin justa cosa tales dignidades non tener con que sus prelados se sostengan».

posició fou sol·licitada, per exemple, pels col·lectors apostòlics.¹⁶

Això no obstant, qui encara demostrà un zel i un interès particular a promoure aquesta reforma fou la corona. Les seves intervencions directes i indirectes davant la Santa Seu per a una execució diligent d'aquest projecte foren nombroses i, tot sovint, oficialment mogudes per un profund zel cristià.¹⁷

El mateix Juli II afirma d'una manera explícita que Alexandre VI, amb la reorganització de les esglésies sardes, havia volgut secundar les peticions que repetidament li havien adreçat Ferran II i Isabel.¹⁸

Allò que sobretot comptava per als monarques, que després de la victòria obtinguda el 1478 a Macomer contra Lleonard d'Alagó¹⁹ podien considerar definitiva la conquesta de Sardenya, era d'obtenir del papa el *jus nominationis* o, si més no, el *jus patronatus* per als alts càrrecs eclesiàstics, de manera que poguessin comptar, a Sardenya i tot, amb homes fidels que donessin suport entre el poble, amb llur influència, a la política reial, i que, en qualsevol cas, es fessin garants dels interessos de la corona. En aquesta direcció anava l'interès dels diplomàtics davant la Santa Seu, mogut també per les contínues sol·licituds del rei, constants i amb demandes molt explícites.²⁰ El mateix Ferran, en

16. FILIA, *La Sardegna*, II, 183-184.

17. ACA, *Reg.* 3685, f. 21-22, dins DE LA TORRE, *Documentos*, IV (Barcelona 1962), 192-193; en una carta del 21-5-1493 del sobirà Ferran II als bisbes de Cartagena i de Badajoz, els seus «embajadores en Roma», llegim: «... ni los obispos ni los canonigos residen ni ponen quien sierva por ellos, y solamente curan de recibir sus rentas, y nunca visitan sus diocesis, de manera que todas las yglesias Cathedrales se dirruyen, y algunas dellas estan ya quasi todo perdidas, y las animas de los diocesanos stan en mucho peligro y destituydas de la cura de sus perlados».

18. ACapA, *Noticias Antiguas*, III, doc. 4: «... idem Praedecessor... volens carissimi in Christo filii nostri tunc sui Ferdinandi Regis et carissimae in Christo filiae nostrae tunc suae Isabellae Reginae Hispaniarum et Sardiniae (illi tunc id summopere prout eidem Praedecessori per eorum litteras significaverant desiderantes) votis annuere...».

19. B. ANATRA, *La Sardegna dall'unificazione aragonese ai Savoia* (Torino 1987), 187-189; F. C. CASULA, *Profilo storico della Sardegna catalano-aragonese* (Càller 1982), 123-125, o (ed. cat.) *La Sardenya catalano-aragonese, perfil històric* (Barcelona 1985), 153-155.

20. ACA, *Reg.* 3608, ff. 158-160, dins DE LA TORRE, *Documentos*, I (Barcelona 1949), 380-381. Carta del rei a Gonzalo Beteta, ambaixador, i al protonotari Francisco Vidal de Noya del 30-XII-1483: «... supplicar a su Sanctidat nos fiziase gracia de atorgar un indulto en los reynos nuestros de Aragon, Valencia, Sicilia, Cerdeña, Mallorquas i principado de Catalunya, para que en cierta forma, tuviesemos facultad de nombrar en ciertos beneficios y dignidades, e collocar a los dichos nuestros capellanes y otros de nuestra capilla...; que el dicho indulto sestienda y comprienda todas las diocesis, obispados y yglesias de todos nuestros reynos»; *Reg.* 3564, f. 138, dins DE LA TORRE, *Documentos* II, 76; «Memini vestrae Beatitudini saepe alias supplicasse ut, his in regnis meis, quae ab Hispania longe absunt, viris fidelibus et alumnis meis episcopatus dig-

una carta a Sixt IV del 28 de novembre de 1482, renova personalment al papa el prec que homes que li són fidels o deixebles siguin cridats a governar les Esglésies en els regnes allunyats d'Espanya.²¹ En aquest context, Sardenya sembla que preocupi el rei d'una manera especial.²² Efectivament, el projecte, al qual el rei atorga molta importància, és un pla clar i ben definit.

Amb el temps, però, es va fer cada vegada més evident —i això es dedueix sobretot pels documents del darrer decenni del segle XV— que el seu èxit, pel que feia a Sardenya, anava lligat també a la reducció de les diòcesis. En efecte, un cop obtingut del papa el dret de nominació, de patronat o de presentació, hauria resultat molt més planer d'influir en els bisbes per tal que secundessin la política reial, si aquests darrers haguessin estat menys nombrosos.

Així, el 1493 Ferran II dóna ordres a Bernardino Carvajal²³ i Juan Ruiz de Medina,²⁴ bisbes de Cartagena i Badajoz, respectivament, i ambaixadors seus a Roma, de recordar a Alexandre VI que, per a Sardenya, tres arxidiòcesis i quinze diòcesis són massa, i els encomana de suggerir al pontífex que, per tal de posar remei a l'abandonament en què els prelats deixaven les diòcesis, donés al rei «facultat, con su bulla apostólica, que... pueda nombrar i poner persona o personas, las que... parecieren abiles i suficientes para ello, que puedan visitar, reformar e corregir, assi en lo spiritual como en lo temporal, todas las dichas yglesias del dicho reyno».²⁵ Mentrestant, els dos ambaixadors són con-

nitatesque conferretur, neque cum aliter, absente rege, res publicae servari possent, quam si illis viri regibus suis fidi preficiantur»; *Reg.* 3570 f. 22, dins DE LA TORRE, *Documentos*, III (Barcelona 1951), 331-332.

21. A. DE LA TORRE, *Los obispos de Cerdeña en tiempos de los Reyes Católicos*, dins *Acti del VI Congreso internazionale di studi sardi*, I, *Storia* (Càller 1962), 427: «Saepe alias... supplicavi, ut in regnis meis quae ab Hispania longe absunt viris fidelibus et alumnis meis episcopatus dignitatesque conferret».

22. ACA, *Reg.* 3570, f. 23, dins DE LA TORRE, *Documentos*, III, 331-332. Carta del rei, escrita des de Còrdova el 23-VII-1490, als bisbes de Badajoz i Astorga, on llegim: «... por star aquel reyno tan lexo desta nuestra Spanya, conviene que no menos studio y advertencia tengamos en fazer que los obispos i dignidades del dicho reyno sean conferidas a personas dignas y a nos muy fieles, gratas i conocidas, no solamente por lo que cumple al servicio de Dios y buen regimiento de las animas, mas ahun al servicio mio y proteccion de mi stado; porque, absente yo y tan lexos del dicho reyno, paral buen gobierno y conservacion de la re publica de aquel, convien que, assi los prelados, como los officiales, sean personas a mi muy fieles y conocidas».

23. C. EUBEL, *Hierarchia Catholica medii aevi sive Summorum Pontificum*, S.R.E. *Cardinalium, Ecclesiarum Antistitum series*, II (Münster 1914), 193.

24. *Ibidem*, p. 209.

25. ACA, *Reg.* 3685, ff. 21-22, dins DE LA TORRE, *Documentos*, IV, 192-193. Re-

datos, abans de moure altres passos oficials, a estudiar atentament un pla de reforma per tal de presentar-lo amb urgència al rei, en el qual s'hauran d'indicar les diòcesis que cal suprimir o unir i els criteris per a la realització del projecte.²⁶

El 1495, Ferran II enviava al mateix Carvajal, que havia estat nomenat cardenal i promogut a la Seu de Sigüenza, una proposta formal i detallada en la qual augurava la reducció dels tres arquebisbes sards a dos i prou, Càller i Sàsser, i la unió a aquests d'unes quantes diòcesis sufragànies.²⁷

cordem només com a curiositat, perquè és un error evident, que l'Alguer en aquest moment ja és inclosa entre les diòcesis sardes.

26. ACA, Reg. 3685, ff. 37-38, dins DE LA TORRE, *Documentos*, IV, 247. La carta porta la data del 20-VII-1493 i, entre altres coses, diu: «Quanto a la reformacion de las yglesias de Cerdeña... antes que torneys a fablar sobrello con nuestro Sancto Padre, vet vosotros con mucha atencion a que numero vos parece que deurian ser reducidos los arçobispados y obispados de aquel reyno, y quales se deurian unir con quales, y de que manera, porque, visto vuestro parecer, vos screvire sobrello lo que mi voluntad fuere; mas esto fazetlo lo mas presto que pudieses».

27. ACA, Reg. 3607, ff. 120^v-121^r, dins DE LA TORRE, *Los obispados*, pp. 431-434. La carta, datada a Madrid el 8-III-1495, representa un document d'un interès excepcional tant per la minuciositat de la proposta del rei com, sobretot, per l'estat i el valor econòmic de les diòcesis sardes. Per això ens ha semblat oportú de transcriure'l íntegrament:

«Muy reuerendo en Christo padre cardenal amigo nuestro muy caro. Acordamos nos que en dias passados, por el zelo que tenemos al culto diuino, y desseando que los arçobispados y obispados, que son en el nuestro reyno de Cerdenya, fuessen autorizados y acrecentados de renta, segunt el titulo dellos, porque el seruicio de Dios mejor sea celebrado y el reyno mas honrado, os screuimos que de nuestra parte supplicassedes a nuestro muy Sancto Padre quissiesse atorgarnos vna comission, para poder nombrar vn reformador de las dichas yglesias, y assimismo quissiesse Su Sanctidad fazer vnion de algunos de los obispados con los arçobispados del dicho reyno; e me respondistes era contenta Su Sanctidad. E como por los mesmos respectos desseamos mucho que las dichas vniones se fagan, os embiamos vn memorial, de la forma que nos parece se podria fazer. Por ende a vuestra reuerendissima paternidad, quanto afectuosamente podemos, rogamos que, por nuestra intercession y porque el seruicio de Dios en aquel reyno sea meior celebrado, supliqueys de mi parte al dicho Sancto Padre que, por nuestro amor, quiera mandar despachar la dicha reformacion y vnion, segund el memorial reza. E porque esto es en seruicio de Nuestro Senyor e beneficcio de aquel reyno, que los prelados hauran causa de residir en aquel reyno y entender en el culto diuino, y assi por el tanto bien que dello se ha de seguir, dara en ello la cura sollicitud e diligencia que el negocio requiere y tiene acostumbrado en las cosas que mucho desseamos, de suerte que venga a effecto. Nos escreuimos acerca deste negocio a Su Sanctidad en creencia vuestra. Direys le de mi parte lo que os pareciere, para que su Sanctidad haya de innuyr a nuestra supplicacion...

L. Gonçales, secretarius.

Dirigitur cardinali de Ciguença.

Pocs anys després, per la situació econòmica de les diòcesis sardes i el conseqüent estat d'abandó d'algunes d'aquestes (cosa que ja hem remarcat abans) o potser per les contínues pressions del rei, Alexandre VI es decidí a engegar la reforma. Concretà amb els mateixos Reis Ca-

Similis fuit expedita, directa Garçie Lasso de la Vega.

Este es el valor de todos los arçobispados y obispados de Cerdenya.

El arçobispado de Caller	vale	CCC ducados
Suffraganos: obispado de Sols	vale	XXXX ducados
obispado de Bonauolla	vale	LX ducados
El arçobispado de Oristany	vale	CCC ducados
Suffraganos: obispo de Santa Justa	vale	CC ducados
obispo de Ales	vale	CCL ducados
obispo de Ferralua	vale	C ducados
El arçobispado de Sacer	vale	CCCC ducados
Suffraganos: obispo de Pluagre	vale	CLX ducados
obispo de Sorra	vale	CC ducados
obispo de Bosa	vale	CCC ducados
obispo de Ampurias	vale	CL ducados
obispo de Ossanna	vale	CC ducados
obispo de Castro	vale	LXXX ducados
obispo de Bisarco	vale	LXXX ducados
Obispados exemptos: obispo de Terranoua	vale	C ducados
obispo de Galteli	vale	CL ducados

E por quanto en el regno de Cerdenya hay tres arzobispados y quatoze obispados, e en ninguno dellos no fazen residencia los prelados en sus yglesias, ni se faze officio diuino, sino solo en las metropolitanas por los canonigos, ni residencia en sus yglesias, sera muy bien refformar las dichas yglesias en el dicho officio diuino, y vnir con los arçobispados algunos de los obispados suffraganeos, mas propinquos y continguos, donde tanpoco ni los prelados ni los canonigos fazen residencia, y las horas la faran en la yglesia metropolitana a la qual seran vnidos. E por quanto assi como en la gouernacion temporal aquel reyno es diuiso en dos partes, es assaber el cabo de Callar y el de Saçar sera bien que resten solos dos arçobispados, el de Caller y el de Sacer. E porque sean en todas cosas iguales, assi en renta como en suffraganeos, e Sacer tenga siete suffraganeos e Caller no sino dos y Oristan tres, deuen, se vnir los dos arçobispados, e sera vna prouincia. Y porque tenga tantos suffraganeos como Saçar, pueden les dar los dos obispados exemptos por suffraganeos, e assi, vnidos Caller y Oristany, tenran siete suffraganeos. E por quanto el obispado de Santa Justa esta a las puertas de Oristany, a media legua, y Bonavolla a las puertas de Callar, a vna legua, se deuen vnir con Callar y Oristany. E los obispados vnos con otros, en el modo que se sigue:

El arçobispado de Callar con el arçobispado de Oristany y el obispado de Santa Justa y el obispado de Bonauolla:	todos vnidos valdran	DCCCL ducados
Suffraganeos de Caller: El obispado de Ales	vale	CC ducados
El obispado de Terralua y el obispado de Sols vnidos	valen	CXXXX ducados
El obispado de Galtelli y el obispa-		

tòlics un pla d'intervenció²⁸ i dugué a terme la complexa operació el 12 d'abril de 1502.²⁹ Amb la butlla *Aequum reputamus* del 26 de novembre de 1503, Juli II convertia en formalment operatiu el nou organigrama.³⁰

Les 16 diòcesis amb què comptava Sardenya³¹ foren reduïdes a 9: tres arxidiòcesis (Càller, a la qual fou annexada Dòlia; Torres, a la qual foren annexades Sorres i Ploague; Arborea, a la qual fou annexada Santa Justa) i sis diòcesis (Bosa; Usellus i Terralba, que quedaren constituïdes en una única diòcesi; Cívita; Castellgenovès,³² nova seu de la vella Empúries i Vila d'Esglésies, nova seu de Sulcis; i l'Alguer, on fou traslladada la seu d'Ottana, a la qual, com ja hem dit, foren unides Castro i Bisàrcio).³³

Això no obstant, la situació geogràfica de la nova diòcesi de l'Alguer, singular i única en la nova ordenació territorial de l'església sarda, encara no troba una explicació lògica i satisfactòria ni en la butlla ni en els interessos de caràcter general que havien inspirat les demandes de Ferran II. És cert que el rei pressionava també perquè algunes seus episcopals fossin transferides dels pobles a hores d'ara despoblats a d'altres triats entre els més importants de la diòcesi i que, efectivament, tant Ottana com les altres dues seus havien quedat reduïdes a un estat d'abandó. Tanmateix, també és cert que a l'interior d'aquestes tres

	do de Terranoua vnidos	valdran	CCL ducados
El arçobispado de Sacer con el obispado de Pluagre y el obispado de Sorra vnidos		valdran	DCCLX ducados
Suffraganeos de Sacer:	El obispado de Bosa	vale	CCC ducados
	El obispado de Ossanna con el de Bisarco vnidos	valen	CCLXXX ducados
	El obispado de Ampurias con el obispado de Castro vnidos	valen	CCXXX ducados

28. ACapA, *Noticias Antiguas*, III, doc. 4: ... habita super his cum eisdem fratribus suis Ferdinando et Isabella deliberatione matura et de ipsorum consilio...».

29. ACapA, *ibidem*.

30. ACapA, *ibidem*.

31. Tres arxidiòcesis (Càller, Torres i Arborea) i tretze diòcesis (Sorres, Ploague, Bosa, Empúries, Cívita, Ottana, Castro, Bisàrcio, Santa Justa, Usellus, Terralba, Dòlia i Sulcis).

32. Quan passen a la corona catalano-aragonesa els territoris que primer havien estat posats sota la dominació genovesa, Castellgenovès es va convertint de mica en mica en Castellaragonès, tot i que aquesta denominació entrà en l'ús comú molt més tard, passat el 500. Cfr. I. PRINCIPE, *Le città nella storia d'Italia, Sassari, Alghero* (Bari 1983), 57.

33. ACapA, *Noticias Antiguas*, III, doc. 4.

diòcesis alguns centres força pròspers oferien bones alternatives per a un eventual trasllat. La solució més lògica hauria estat de triar com a nova seu Ocier, que a més a més d'ésser un centre dels més poblats i emergents³⁴ oferia l'avantatge de trobar-se en una posició geogràfica central respecte a totes tres diòcesis. Una solució òptima, sobretot des del punt de vista psicològic, perquè hauria evitat el descontentament i la intolerància que provocà, en canvi, la tria de l'Alguer i que es perllongaren diversos decennis entre els clergues i la població, que, com veurem, suportaren malament d'haver de dependre d'una ciutat que, a més a més de no haver estat mai seu episcopal, es trobava fora dels límits de llurs diòcesis anteriors.

La tria de l'Alguer fou determinada per criteris i interessos de natura exclusivament política; bé que no tinguem documents que en parlin d'una manera explícita, es poden intuir fàcilment i són els únics que la fan, si no lògica, almenys comprensible.

L'Alguer, després de la seva conquesta definitiva per part dels catalans guiats pel mateix Pere el Cerimoniós, conquesta que tingué lloc el 1354, s'havia convertit en un dels punts de l'illa de més gran pes militar. Des d'aleshores i cada vegada més, sobretot al segle XV, havia anat assolint, en el context geogràfic no solament sard sinó també mediterrani, una dimensió cada vegada més rellevant des del punt de vista polític, econòmic i estratègic.³⁵

Aquesta realitat emergent ben segur que va empènyer el rei a incloure la ciutat en el seu projecte de política eclesiàstica i a fer servir fortes pressions perquè l'Alguer també tingués el seu bisbe.

Tanmateix, el projecte no era fàcil de dur a la pràctica. L'Alguer, en efecte, podia tenir una diòcesi geogràficament homogènia només si es desmembrava l'arxidiòcesi de Torres, de la qual formava part, o també suprimint la diòcesi de Bosa. La primera solució era irrealitzable perquè Torres era seu metropolitana, inferior només a Càller i amb un territori ja exigü, mentre que motius de prudència desaconsellaven la segona hipòtesi: una temptativa anterior feta per Eugeni IV l'any 1445 d'unir Sorres i Bosa havia naufragat per les fortes resistències dels capítols respectius.³⁶

Aquestes dificultats d'ordre pràctic, per objectives i greus que fos-

34. R. DI TUCCI, *L'organizzazione religiosa ed amministrativa della chiesa di Ozieri (1592)*, dins «Archivio Storico Sardo», IX (1914), 279. S'atribueixen a Ocier, al final del segle XVI, més de 5000 habitants. La xifra ens sembla excessiva.

35. Cf. CASULA, *Protito storico*, loc. cit.; *Els catalans a Sardenya*, a cura de J. CARBONELL i F. MANCONI (Barcelona 1984).

36. MARTINI, *Storia*, II, 208.

sin, foren eludides inventant un territori per a confiar al nou bisbe i imposant una solució, per dir-ho així, particular, única i absurda.

Inserit en un procés d'àmplies dimensions com la reforma global de les diòcesis sardes, l'objectiu fou assolit sense una oposició excessiva, i probablement resultà més fàcil de convèncer Alexandre VI que derogués, i d'una manera clamorosa, els mateixos principis objectivament vàlids que, sens dubte, havien inspirat la reforma en la seva totalitat. En veritat, els 16 mesos transcorreguts entre el 12 d'abril de 1502 (data en què fou decidida la reforma) i la mort d'Alexandre VI (ocorreguda el 18 d'agost de 1503), mesos durant els quals la disposició quedà de fet congelada, fins i tot podrien fer aparèixer la sospita de probables dubtes o incerteses per part del papa o fins i tot que s'hi repensà; tanmateix, si hipotèticament hi hagué aquestes incertituds, Juli II, amb el temperament que el caracteritzava, les resolgué d'una manera peremptòria formalitzant-ho tot menys d'un mes després de la seva elecció.

Com a confirmació que l'ascens de l'Alguer a seu episcopal formava part d'un projecte polític definit, Ferran II va conferir aquell mateix any a l'Alguer el títol de ciutat reial.³⁷

2. CONFINS I PARRÒQUIES

La nova diòcesi, que comença a existir oficialment des d'aquest moment, es troba en una posició molt cèntrica a la part septentrional de Sardenya. Si n'exceptuem la ciutat de l'Alguer, que s'aboca a la costa nord-occidental, l'altra part de la diòcesi és completament a l'interior de l'illa, per la qual cosa és just i pertinent d'anomenar-la, tal com diu Fara,³⁸ diòcesi mediterrània.

Al nord limita amb les diòcesis de Torres (nord-oest), de Castellaragonès, i de Cívita (nord-est), al sud amb Arborea i Bosa (sud-oest) i Càller (sud-est); aquesta darrera s'estén fins al nord de l'illa i la delimita per l'est.

Pel que fa les parròquies subjectes a la jurisdicció del bisbe de l'Alguer, entre els estudiosos no hi ha acord, i, incorrent en errors d'interpretació de documents, atribueixen a l'Alguer pobles que es trobaven certament sota la jurisdicció d'altres diòcesis, o deixen de banda, gairebé tots, alguna parròquia de menys importància.³⁹

37. Cf. G. SORGIA, *Le città regie*, dins *I catalani*, a cura de J. CARBONELL i F. MANCONI, 51.

38. J. F. FARA, *De chorographia Sardiniae libri duo*, II (Torí 1835), 65.

39. En errors com aquest, a més a més dels autors que examinarem més endavant, també hi cau FILIA, *La Sardegna*, II, 221, notes 1 i 3.

Avui estem en condicions d'eliminar d'una manera gairebé definitiva aquestes incertituds, sobretot gràcies a un document inèdit fins ara. És la relació presentada el 4 de juliol de 1590 per monsenyor Andreu Baccallar a la Sagrada Congregació del Concili en ocasió de la seva visita *ad limina*. Com que es tracta del seu primer informe, Baccallar fa un petit *excursus* històric sobre la situació eclesiàstica sarda i sobre la diòcesi en particular i, entre altres coses, dóna la llista completa dels pobles posats sota la seva jurisdicció.

Transcriuré aquesta relació en la versió original llatina, mentre que en una nota en donaré la traducció⁴⁰ i hi aportaré les variants dels autors més importants:⁴¹

«Praeter cathedralem habet sub se quadraginta quatuor oppida... Nomina autem horum oppidorum haec sunt. In districtu Ottanense: OTTANA⁴² in quo cathedralis erat Ecclesia Sancti Nicolai, et modo versa in parochialem, SARULE,⁴³ ORANE,⁴⁴ ONIVERI,⁴⁵ OROTELLI,⁴⁶ LOLOVE,⁴⁷ NUERO,⁴⁸ MACOMER,⁴⁹ MULAR-

40. ASV, *S Congregatio Concilii, Relatio Episcopi Algarensis*, a. 1590, f. 241-247.

«A més de la catedral té sota seu quaranta-quatre poblacions... Els noms d'aquestes poblacions són els següents. Al districte d'Ottana: Ottana, on hi havia la catedral de Sant Nicolau, ara convertida en parròquia, Sarule, Orani, Oniferi, Orotelli, Lolove, Núoro, Macomer, Mularja, Bìrori, Bortigali, Silanos, Lei, Bolòtana, Bòrore, Dualqui, Noragúgume, Illorai, Bortiòcoro, Esporlatu, Burgos i Bòttida, una de les quals és plebania, altres són rectories i altres són unides a canongies abans ottaneses i ara alguereses.

Al districte Castrense les poblacions són aquestes: Òsqueri, Berquidda, Monte, Alà, Buddusò, Orune, Osidda, Nule, Pattada, Bantine, Bidducara, Benetuti, Bultei, Anela i Bono, totes les quals són rectories. A més d'aquestes poblacions hi ha dues esglésies camperoles les poblacions de les quals han desaparegut, anomenades Nàrvara i Usulufe.

Al districte Bisarquense hi ha: Bisàrcio, on hi havia la catedral, construïda amb summa art, i el palau episcopal unit a ella, que he trobat mig enrunat i inhabitable, Tula, Àrdara, Buttule, Bidufè, Nuguedu i Ocier, de les quals unes són rectories, una va unida a l'arxidiaconat i una altra al deganat alguerès.»

41. S. VITALE, *Annales Sardiniae*, I (Florentiae 1639), 39; FARA, *De Chorographia*, II, 65-68 (Els noms dels pobles s'hi troben generalment en llatí, en genitiu); F. VICO, *Historia general de la Isla i Reyno de Sardenia*, II (Barcelona 1639), ff. 46'-55'.

42. VITALE: Otana; FARA: Ottana; VICO: Otana.

43. VITALE: Sarule; FARA: Sarulis; VICO: Salluri.

44. VITALE: Orani; FARA: Orani magni; VICO: Orani.

45. VITALE: Uniferi; FARA: Inferis; VICO: Univeri.

46. VITALE: Orotelli; FARA: Orotelli; VICO: Orotelli.

47. VITALE: Loloe; FARA: Lolloae; VICO: Loloe.

48. VITALE: NUORO; FARA: NUORI; VICO: NUARO.

49. VITALE: Macomer; FARA: Macomelis; VICO: Macomer.

GIA,⁵⁰ BIRORE,⁵¹ BORTIGALE,⁵² SILANOS,⁵³ LEY,⁵⁴ BOLOTENE,⁵⁵ BORORE,⁵⁶ DUALQUI,⁵⁷ NORAGUGUME,⁵⁸ ILLORAI,⁵⁹ BORTIOCHORO,⁶⁰ SPORLATO,⁶¹ IL BORGO,⁶² et BOTTIDA,⁶³ quorum una est plebania,⁶⁴ aliquae Rectoriae et aliquae unitae canonicatibus olim Ottanensibus et modo Algarensibus.⁶⁵

In districtu Castrense haec sunt oppida: OSCHERI,⁶⁶ BERCHIDDA,⁶⁷ MONTE,⁶⁸ ALA,⁶⁹ BUDUSO,⁷⁰ ORUNE,⁷¹ OSIDDA,⁷² NULE,⁷³ PATTADA,⁷⁴ BANTINE,⁷⁵ BIDDUCARA,⁷⁶ BENETUTI,⁷⁷ BULTEI,⁷⁸ ANELA,⁷⁹ et BONO,⁸⁰ quae omnia iam hodie sunt Rectoriae. Praeter haec autem oppida sunt aliae duae ecclesiae campes-

50. VITALE: Molarja; FARA: Mulargiae; VICO: Molargia.

51. VITALE: Birole; FARA: Biroris; VICO: —.

52. VITALE: Bortigale; FARA: Bortigalis; VICO: Bortigalis.

53. VITALE: Silanos; FARA: Sillani; VICO: Silanos.

54. VITALE: Ley; FARA: Lei; VICO: Cey.

55. VITALE: Bolotene; FARA: Bolotenes; VICO: Bolotene.

56. VITALE: Boroli; FARA: Bororis; VICO: Borolis.

57. VITALE: Duarque; FARA: Dualchis; VICO: Duarque.

58. VITALE: Noragugume; FARA: Noracucumis; VICO: Noracucumis.

59. VITALE: Illoray; FARA: Illorai; VICO: Illorai.

60. VITALE: Bortiocoro; FARA: Bortiocoris; VICO: Botiocano. Cf. nota 81.

61. VITALE: Spulurato; FARA: Spurlatae; VICO: Spurlata.

62. VITALE: Burgo; FARA: —; VICO: —.

63. VITALE: Bottida; FARA: Bottidae; VICO: Botida.

64. Es tracta de Núoro (ACapA, *Noticias Antiguas*, III, doc. 39).

65. Són Macomer, Bortigali, Silanos, Orani, Orotelli, Oniferi i Bòttida. Aquestes canongies es trobaven, en aquest ordre, en les diverses llistes dels llibres comptables de l'Arxiu de la Cúria Episcopal (ACVA), per ex. *Llibre del Parlament, Regesto 1588-1591, Repartiment del subsidi de galeres.*

66. VITALE: —; FARA: Oscheris; VICO: Oscari.

67. VITALE: Berquida; FARA: Berchiddae; VICO: Berquidda.

68. VITALE: Monte; FARA: Montis; VICO: Montis.

69. VITALE: Alà; FARA: Alae; VICO: Ala.

70. VITALE: Buduso; FARA: Budusonis; VICO: Budujo.

71. VITALE: —; FARA: Orunis; VICO: Oruni.

72. VITALE: Osida; FARA: Osiddae; VICO: Osidda.

73. VITALE: Nule; FARA: Nulae; VICO: Nule.

74. VITALE: Patada; FARA: Patadae; VICO: Patada.

75. VITALE: Bantine; FARA: Bantinae; VICO: Bantine.

76. VITALE: Biducau; FARA: —; VICO: Biducare. Cf. nota 81.

77. VITALE: Benetuti; FARA: Benetuttis; VICO: Benetuti.

78. VITALE: Bultey; FARA: Bulthei; VICO: Bultei.

79. VITALE: Anella; FARA: Anelae; VICO: Anela.

80. VITALE: Bono; FARA: Bonae; VICO: Bona.

tres quorum oppida exterminata sunt et nuncupantur NARVARA et USULUFE.⁸¹

In districtu Bisarchense haec habentur: BISARCHIUM,⁸² in quo erat cathedralis, summa quidem arte extracta, et ei coniunctum palatium episcopale quod reperi semidirutum ut nisi possit quis habitare in eo. TULA,⁸³ ARDARA,⁸⁴ BUTTULE,⁸⁵ BIDUFE,⁸⁶ NUGHEDO,⁸⁷ et OTIERIUM,⁸⁸ ex quibus aliqua sunt Rectoriae et unum unitum Archidiaconatui⁸⁹ et alterum Decanatui⁹⁰ Algarense.⁹¹

Els historiadors atribueixen erròniament a la diòcesi aquests al-

81. D'aquestes dues esglésies rurals, Sant Salvador de Nàrvara i Santa Maria d'Usulufe, encara n'existien l'any 1634 els beneficis eclesiàstics. (Cf. ACapA, *Noticias Antiguas*, III, doc. 20). Notícies d'aquests pobles destruïts, i també de Bidducara i Bortiocoro, que en el transcurs de pocs decennis van seguir la mateixa sort, es poden trobar a F. AMADU, *Castelli e ville medievali del Logudoro e del Goceano —Nuove acquisizioni*, dins «Archivio Storico Sardo di Sassari», any I, n. 1, (1975), 117-152.

82. VITALE: —; FARA: Bisarchio; VITO: Bisarchio.

83. VITALE: —; FARA: Tulae; VICO: Tula.

84. VITALE: —; FARA: Ardarae; VICO: Ardara.

85. VITALE: Buttule; FARA: Butulae; VICO: Buttule.

86. VITALE: Bidufe; FARA: Bidufee; VICO: Bidufe.

87. VITALE: Nuguedu; FARA: Nuceti; VICO: Nuguedu.

88. VITALE: Ozier; FARA: Ocieris; VICO: Ocier.

89. ASV, *S. Congregatio Concilii Relatio 1590*, f. 242^v: «Archidiaconatui adiuncta est Ecclesia parochialis oppidi vulgo nuncupati Nughedo». L'archidiaconat, que monsenyor Caçador havia instituït com a segona dignitat, juntament amb les sis canongies de distribució el 1526, efectivament no havia tingut una actuació concreta per causa de l'escassetat de fruits que hi havia lligat. El 1543, la noble dona Felipa de Sena i de Arbosich obtingué de Pau III (ASV, *Reg. Lat.*, 1718, f. 351^v) que un llegat fet pel seu marit per a la fundació d'un benefici per a l'altar del Sant Sepulcre de l'església de Santa Maria del Mar de Barcelona fos destinat a l'erecció de la dignitat arxidiaconal al capítol de l'Alguer, instituint un cens anual de 100 lliures de moneda sarda, equivalents a 36 ducats. El 1589, Sixt V (ASV, *S. Congregatio Concilii, ibidem*) unia aquesta dignitat a l'església parroquial de Nuguedu.

90. Es tracta d'Ocier, a la qual ja hi havia lligada la dignitat deganal a l'antiga diòcesi de Bisàrcio (AMADU, *La diocesi*, 69). Monsenyor Frago, en el primer sínode diocesà del 1570, erigeix el deganat com a tercera dignitat del capítol de l'Alguer (ACapA, *Noticias Antiguas*, II, doc. 1, f. 18, constitució 27). Per desgràcia, el decret no fou aplicat fins que, el 1575-1576, el rector d'Ocier, Gaví Sarrovira, no va lligar tots els fruits parroquials a l'esmentada dignitat (ASV, *S. Congregatio Concilii, Relatio 1590*, f. 242).

91. ASV, *idem*, f. 244.

tres pobles: Orgòsolo,⁹² Íteri,⁹³ Íteri Fustialvo⁹⁴ i Scano,⁹⁵

Aquestes quaranta-cinc parròquies, segons diu el mateix monsenyor Baccallar, tenien una població que girava pels voltants de 30.000 ànimes.⁹⁶ Com que Baccallar era molt exacte i molt ordenat, hem de considerar aquesta xifra molt pròxima a la realitat i, si tenim present que la població de Sardenya d'aleshores era aproximadament de 160.000 habitants,⁹⁷ hem de concloure que la nova diòcesi tenia jurisdicció en una part no pas insignificant de l'illa.

3. PROBLEMES ESTRUCTURALS

I ara tornem als problemes lligats a la fundació de la diòcesi. La butlla, segons la lògica de la gradualitat i per tal d'afavorir un traspàs menys traumàtic del vell *status* al nou, naturalment preveia uns temps d'actualització força elàstics, i la lligava, de fet, a la renúncia o al decès dels titulars de les diòcesis interessades.⁹⁸ En el moment de la promulgació del document pontifici, la seu d'Ottana era vacant.⁹⁹ No s'ha arribat a saber si la circumstància és una coincidència totalment fortuïta o bé si va representar, en canvi, l'ocasió propícia, i potser esperada, per tal de crear menys problemes a la intervenció pontificia, segurament de proporcions molt més àmplies, però a l'interior de la qual el cas Ottana-

92. FARA, *De chorographia*, II, 67. No el trobem citat en cap document dels arxius eclesiàstics algueresos i pertanyia, ben segur, a l'antiga diòcesi de Suelli (VICO, *Historia general*, II, f. 48'), en aquella època unida a l'arxidiòcesi de Càller.

93. FARA, *De chorographia*, II, 68 i VICO, *Historia general*, II, f. 54'). És una hipòtesi que no cal ni prendre en consideració, i els dos historiadors es deuen haver deixat enganyar per l'homonímia gairebé total amb Íteri Fustialvo, molt a la vora de les fronteres de la diòcesi. Íteri segur que formava part de l'arxidiòcesi de Torres.

94. VITALE, *Annales*, I, 39, VICO, *Historia general*, II, f. 54'. Els dos autors l'anomenen simplement Fustialvo, però també li deien Íteri Fustialvo, avui Ittireddu. La proximitat als confins de la nostra diòcesi i el fet de pertànyer a la regió del Montagu inferior (FARA, *De chorographia*, II, 68), gairebé del tot compresa dins la diòcesi de l'Alguer, pot haver estat l'origen de l'equivoc.

95. VITALE, *Annales*, I, 39. Scano, com que es troba al centre de la diòcesi de Bosa, té el territori fronterer amb el de Bòrore, i això pot haver causat l'error de Vitale.

96. ASV, *S. Congregatio Concilii, Relatio 1590*, f. 245. Baccallar es refereix a l'època de la seva elecció com a bisbe (1578), però les variacions, en aquests 80 anys, no devien haver estat tan sensibles que arribessin a invalidar l'autenticitat de la dada.

97. F. CORRIDORE, *Storia documentata della popolazione della Sardegna, (1479-1901)* (Torí 1902), 13-14.

98. ACapA, *Noticias Antiguas*, III, doc. 4: «... cedentibus vel decedentibus fratribus nostris...».

99. ASV, *A.A.Arm.* I-XVIII, n. 3454.

l'Alguer representava, com ja hem fet notar, el punt més espinós i problemàtic.

Juli II, de tota manera, el 18 de desembre de 1503 crida Pedro Parente¹⁰⁰ per succeir a Juan Pérez, darrer bisbe d'Ottana. Espanyol, més exactament andalús, nascut a Jaén,¹⁰¹ i no pas genovès com sempre i per error s'havia cregut,¹⁰² obtingué del papa de poder conservar els beneficis dels quals era titular a la diòcesi d'origen i a Mallorca.¹⁰³

El nomenament de bisbe l'aconseguí probablement a Sardenya on, des del 1502, era inquisidor del Sant Ofici, càrrec que cobrí fins el 1513.¹⁰⁴ Els historiadors, potser basant-se en el fet que Pedro Parente fou elegit *episcopus Ottanensis*¹⁰⁵ i que més tard, l'any 1512, participà com a *episcopus Algarensis* a les primeres tres sessions del Concili La-

100. ASV, *Reg. Later.* 1129A, f. 254^v; 1129 B, f. 354; 1129, f. 357; *A.A.Arm.* I-XVIII, n. 3454. Hi ha autors que situen la seva elecció com a bisbe el 1504: GAMS, *Series*, 832; EUBEL, *Hierarchia*, III, 116; MARTINI, *Storia*, II, 226, III, 337.

101. El primer dels documents pontificis citats (*Reg. Lat.* 1129 A, f. 254^v) reporta explícitament la promoció a l'església d'Ottana del canonge Pedro Parente, de Jaén, llicenciat en teologia.

102. Cf. VICO, *Història general*, II, f. 51^v; ACapA, A. M. URGAS, *Notizie*, 61; MARTINI, *Storia*, II, 226, III, 337, 371; ALBERTI, *La Sardegna*, 103-104. Una confirmació del seu origen ibèric ens ve, si ens fes falta, d'un retrat seu conservat a la sagristia de la catedral de l'Alguer que, al peu, explica «Petrus Parente, canonicus Januensis» i no pas «Genuensis». També hauria estat molt estrany que Ferran II hagués proposat o fins i tot acceptat un bisbe no ibèric i sobretot de Gènova, amb la qual feia segles que no tenia bona relació.

103. ASV, *Reg. Lat.* 1129, f. 357.

104. Cf. A. ERA, *I primi dieci inquisitori del S. Ufficio in Sardegna*, dins «Rivista di Storia del Diritto Italiano», XXVIII (1955), 4, 8-9; G. SORGIA, *Studi null'inquisizione in Sardegna*, (Sàsser 1961), 24-25.

105. Efectivament, els documents de la cancelleria vaticana per a la seva elecció com a bisbe comuniquen la seva designació a l'Església d'Ottana i no pas a la de l'Alguer. Aquest fet, que pot semblar estrany a primer cop d'ull i, si més no, materialment en contradicció amb la disposició de trasllat, té una explicació força senzilla. El primer d'aquests documents, en ordre de temps, (*A.A.Arm.* I-XVIII, n. 3454) dóna la data del primer de juliol de 1503, mentre que els altres són del desembre d'aquest mateix any. Ara bé, entre aquestes dues dates cal registrar dues vacances de la seu apostòlica: per la mort d'Alexandre VI, que tingué lloc el 18 d'agost, i la de Pius III, elegit el 22 de setembre i mort el 18 d'octubre; i durant aquestes vacances, l'Església suspèn els nomenaments i l'atorgament de beneficis. El camí del nomenament a bisbe de Pedro Parente fou reprès i formalitzat sota Juli II el 18 de desembre, quan el trasllat de la seu ja havia estat decretat. Evidentment, la pràctica, iniciada per a donar un bisbe a ls seu vacant d'Ottana quan aquesta encara era seu episcopal, per comoditat o potser més probablement per un fet de «no coneixement» de les disposicions respectives per part de les diverses oficines de la cúria romana, fou duta a terme amb la mateixa fórmula, per bé que en aquella data a l'Església d'Ottana ja li havia estat atribuïda la nova seu de l'Alguer.

teranense,¹⁰⁶ fan la hipòtesi que el nou bisbe podia haver fixat durant uns quants anys la residència a Ottana i que després es podia haver traslladat a l'Alguer abans de la celebració del Concili.¹⁰⁷ No ens sembla que aquesta circumstància tingui prou força com a prova, donat que el títol d'*Ottanensis* fou conservat per alguns dels seus successors.¹⁰⁸ De fet, malgrat recerques acurades, no tenim documents que testimoniiïn la seva presència en cap de les dues seus. Segons el meu parer, és probable que Pedro Parente, bé perquè era allunyat de la diòcesi i absorbit pel seu càrrec d'inquisidor, bé en espera de la unió efectiva de les tres seus, s'hagués estimat més de confiar la diòcesi a un procurador propi. Precisament a l'abril de 1514 el trobem a Sàsser on, entre el 6 i el 19 d'aquell mes, confereix els sagrats ordres.¹⁰⁹

En el moment de la publicació de la butlla de Juli II, les altres dues diòcesis interessades en la unió i en el trasllat, Castro i Bisàrcio, encara tenien bisbe i les regien dos menors, Antonio di Toro i Giovanni, elegits respectivament el 27 de juliol de 1501¹¹⁰ i el 7 de febrer de 1500.¹¹¹ La seu de Castro restà vacant no pas abans del 1511.¹¹² Tampoc per a Bisàrcio avui encara no és possible d'establir, ni amb una acceptable aproximació, la data de l'annexió definitiva.¹¹³ Això no obstant, és lícit de suposar que havia tingut lloc abans del 1514, perquè, amb data d'aquest any, el decret de nominació de Juan de Loaysa com a successor de Pedro Parente presenta la unió com un fet ja esdevingut.¹¹⁴

106. Cf. MARTINI, *Storia*, II, 226; ALBERTI, *La Sardegna*, 102-103.

107. Cf. MARTINI, *ibidem.*, que fa la hipòtesi sobre la seva presa de possessió a l'Alguer entre el 1504 i el 1512.

108. ACapA, *Noticias Antiguas*, III, doc. 3. En una causa entre Dualqui i Macomer, el successor de Pedro Parente, Juan de Loaysa és anomenat «episcopus ottanensis».

109. Arxiu Capitular de Sàsser, SG. 1, cit. a A. VIRDIS, *Edictu a su cleru e pobulu de Saliguera*, dins «Archivio Storico Sardo di Sassari», VIII (1982), 111-112. Les ordenacions es fan «... in domo solitae habitationis Sassaren videlicet de Bisarchio...». Evidentment, es tractava d'una casa lligada a la mesa episcopal de Bisàrcio.

110. Cf. ASV, *Reglat*, 1096, f. 237; EUBEL, *Hierarchia*, II, 121; GAMS, *Series*, 836. Aquests dos darrers autors donen com a data del nomenament el 23 de juliol.

111. EUBEL, *Idem.*, 159, AMADO, *La diocesi*, 140, MARTINI, *Storia*, II, 227 i GAMS, *Series*, 834, donen com a darrer bisbe de Bisàrcio, Galcerando, que, tanmateix, fou el predecessor de Giovanni.

112. GAMS, *Series*, 836, fixa la data de la mort del bisbe el 13 d'abril de 1509. MARTINI, però, *Storia* III, 373, citant Mattei, afirma que justament en aquella data consagra a Siamaggiore l'església parroquial. Antonio di Toro encara és viu el 7 de juny de 1511 quan confereix les sagrades ordenacions a Santa Maria de Betlem de Sàsser (VIRDIS, *Edictu*, 111).

113. Cf. AMADU, *La diocesi*, 146.

114. Cf. ASV, *Reglat*, 1325, f. 337^r; MARTINI, *Storia*, III, 337; SCANO, *Codice diplomatico*, II, 7.

És cert, però, que fos el que fos el moment de la seva realització efectiva, la unió restà com un fet solament jurídic i formal, ple de dificultats que durant molt de temps continuaren essent enormes i múltiples, com és humà i lògic quan lleis i disposicions persegueixen interessos particulars i exageren i falsegen les realitats humanes i socials superant-ne la capacitat de tolerància i d'absorció. I en la disposició de traspàs de la seu episcopal a l'Alguer, el capgirament de qualsevol lògica humana i social assolí realment nivells de gravetat extrema. Les poblacions de les tres diòcesis, que els poders polítics de diverses extraccions havien deixat abandonades durant segles i condemnades a la decadència per llur escassa vàlua econòmica, ara eren ofeses en llur organització religiosa i en llurs arrels culturals. Llurs antigues estructures eclesiàstiques, per bé que inadequades i en alguns casos ruïnoses, de tota manera eren un punt de referència i un aglutinant a l'interior del territori; ara les cancel·laven, sense cap contrapartida efectiva d'una eficàcia o funcionalitat més gran, a favor de l'Alguer, que segur que era un centre més important i de més prestigi, però que, cal remarcar-ho, representava i encarnava una realitat política, cultural i lingüística, si bé no pròpiament hostil, certament del tot estranya a elles. Fer una temptativa d'ingerència, i encara més d'integració, amb aquesta nova realitat, que a més a més era molt distant geogràficament, hauria estat difícil per a molts i pràcticament impossible per al poble, destinat, com sempre, a patir-ne les conseqüències més negatives.

D'aquesta problemàtica, no se'n feren càrrec, com hauria estat previsible, els bisbes de Castro i de Bisàrcio, vist que Ottana era vacant. Quedaren completament i absurdament al marge de la complexa successió de fets, ja sigui perquè no s'hi van sentir implicats en primera persona, o bé perquè per oportunisme no van voler posar-se en conflicte amb la cúria romana, o bé perquè (molt més versemblantment), lluny de les diòcesis, van prendre consciència només per reflex de la importància i de les conseqüències de l'esdeveniment. Malgrat tot, hi hagué reaccions i foren força vives, bé que no pas violentes, i trobaren l'expressió més decidida i clamorosa en l'arxiprest de Bisàrcio, Joan Cataçolu que se'n va anar a Roma per intentar, *in extremis*, de fer retirar la disposició pontifícia.¹¹⁵ Sabem ben poc de l'acolliment que hom li donà als despatxos de la cúria romana, però és fàcil de deduir que, davant els interessos que havien determinat la unió de les diòcesis i el pes dels personatges que l'havien volguda, les queixes de l'arxiprest van restar limitades a una acció purament expositiva i amb un efecte que ja era previst.

115. Cf. AMADU, *La diòcesi*, 145.

En el si del clergat, els qui reberen el cop més fort foren els capítols de les tres catedrals. Els de Castro i Bisàrcio, seguint el destí de les diòcesis, resultaven formalment suprimits,¹¹⁶ mentre que el d'Ottana havia de seguir el bisbe a la nova seu.¹¹⁷ De tota manera, els canonges d'Ottana, tocats menys durament que no pas els altres, no van deixar mai la vella residència ni quan les polèmiques, amb el pas del temps, van quedar, si més no, parcialment atenuades. Els documents, en aquest punt molt avars de notícies, es limiten a referir que només l'arxiprest es traslladà a l'Alguer.¹¹⁸

Més enllà de les implicacions passionals, emotives i potser fins i tot de despit, em sembla que l'actitud d'aquests homes s'ha de llegir amb objectivitat i a la claror dels complexos i múltiples factors que la varen determinar. A part dels problemes d'ordre ambiental, psicològic i humà que, com hem dit, hauria comportat un trasllat, no podem deixar de banda que un altre element que devia pesar d'una manera determinant en llur decisió de no deixar les seus fou, ben segur, la por, certament no pas sense fonament, que la llunyania constituiria un cop dur a la situació ja precària dels beneficis de què eren titulars a les diòcesis respectives.

I a un problema de caràcter prevalentment econòmic s'ha de referir també el llarg obstruccionisme dut a terme pels altres dos capítols.

La supressió de la diòcesi i, com a conseqüència, de les seves canongies, significava la pèrdua de les rendes annexes a aquests beneficis, rendes que, tot i que eren escasses, asseguraven malgrat això una vida més decent que no pas la mitjana dels altres eclesiàstics. Per això van intentar de fer una interpretació el més estreta possible de la butlla de Juli II sostenint, entre altres coses, que la butlla preveia no una diòcesi sinó quatre, amb un únic bisbe resident a l'Alguer, cosa que automàticament comportava la supervivència de tres catedrals i de tres capítols.¹¹⁹ I així van continuar, per exemple, elegint els respectius vicaris capitulars cada vegada que la seu episcopal romania vacant.¹²⁰ És evident que es tractava de pretextos per tal de legitimar, d'alguna manera,

116. ACapA, *Noticias Antiguas*, III, doc. 4.

117. *Ibidem*, cf. nota 7.

118. ACapA, *Noticias Antiguas*, III, doc. 17: «bost translationem sedis episcopalis... solum Archipresbiter... in ecclesia Algaren residebat...».

119. ACapA, *Noticias Antiguas*, I, doc. 23: «... placuit summo pontifici quod unus tantum eligeretur episcopus pro quattuor episcopatibus, algaren, bisarciem, castren et ottanen, et sic fuerunt hi quattuor episcopatus uniti ita tamen ut unaqueque ecclesia ipsarum remanserit cathedralis ut erat antea et habeat suum vicarium et capitulum separatum et sint quattuor episcopatus licet non sit nisi episcopus».

120. Cf. ACapA, *Noticias Antiguas*, I, doc. 27.

llur supervivència, comprensibles sota un punt de vista humà però sense cap fonament jurídic, cosa que havia d'ésser clara fins i tot per a ells, si tenim en compte l'interès amb el qual anteriorment havien intentat de blocar la disposició. La controvèrsia, en diverses variants, va anar tirant endavant durant decennis (i en aquest temps els dos capítols afectats intentaren fins i tot de sorprendre la bona fe de la cúria romana),¹²¹ i no es resolgué fins el 1578.¹²²

Les vicissituds i les reaccions dels tres capítols podrien semblar, a primer cop d'ull, més que no pas moments d'importància històrica, fets que caldria relegar a l'àmbit de la crònica i que, per tant, no mereixerien l'atenció i l'espai que els hem reservat. De fet, circumstàncies d'ordre general i local van carregar de valències fortament negatives aquells esdeveniments, ja prou greus per ells mateixos. En efecte, no podem oblidar que en aquell moment històric particular els capítols, per l'abús gairebé generalitzat dels bisbes de no residir a les diòcesis, acabaven convertint-se tot sovint en l'única estructura capaç d'assegurar una administració ordinària i formes de govern si més no parcialment estables i eficients, a més a més de ser l'únic dic capaç de frenar el poder extraordinari que els bisbes anaven adquirint i de limitar, fins on fos possible, la instrumentalització de l'Església sarda per part dels reis, precisament amb la complicitat dels bisbes.¹²³

En un context similar, no costa gens d'arribar a la conclusió que la manca d'un capítol fou, per a la nova diòcesi, un fet de gravetat extrema. Sorgida entre milers de contradiccions i amb finalitats clarament polítiques que la gravaren d'enormes problemes socio-religiosos, es trobà de seguida sense cap mena d'estructura administrativa

121. El 1577 tingué lloc el cas més clamorós. Després de la mort de monsenyor Antíoc Nin, per força de la butlla *Exigit incumbentis nobis* sobre l'espoli de les Esglésies vacants i que preveia que tots els fruits de què gaudia el bisbe havien d'ésser atorgats a les catedrals, Castro i Bisàrcio es negaren a pagar llur part, perquè pretenien que llurs catedrals havien de disposar dels fruits de les diòcesis respectives. El capítol de l'Alguer féu un recurs al jutge d'apel·lacions i greuges, i Andreu Baccallar, que aleshores ocupava aquell càrrec, els donà la raó (Cfr. ACapA, *Noticias Antiguas*, I, doc. 28, 44). Malgrat la intervenció del virrei, que intentà de dur a terme la sentència (ACapA, *idem*, doc. 29), els capítols de Castro i Bisàrcio presentaren un recurs a Roma i la Cambra Apostòlica, sense aprofundir els termes de la qüestió i sense tenir en compte la butlla de Juli II, anul·là la sentència (Cf. ACapA, *idem*, doc. 31). Baccallar, que aleshores s'havia convertit en bisbe de l'Alguer, també féu un recurs juntament amb el capítol, i Gregori XIII tançà definitivament la qüestió a favor d'ells (Cf. ASV, *Arm.* 42, 36, f. 126; SCANO, *Codice diplomatico*, II, XXXIX-XL).

122. Cf. ACapA, *Noticias Antiguas*, I, doc. 39; SCANO, *Ibidem*.

123. Cf. FILIA, *La Chiesa di Sassari nel secolo XVI e un vescovo della Riforma* (Sàsser 1910), 16.

que li pogués garantir d'alguna manera un mínim de funcionalitat.

Només al cap de vint anys hom mirà de posar remei a aquesta situació que havia esdevingut aleshores insostenible. Joan Otçarel i Marc d'Erill, respectivament vicaris generals per al govern espiritual i temporal de la diòcesi, s'adonaren que era totalment inútil d'esperar el trasllat dels canonges d'Ottana, i demanaren el 1526 a Guillem Caçador, bisbe electe de l'Alguer però resident a Roma, que fes diligències per a la creació d'altres canongies que asseguressin un mínim de normalitat a la vida diocesana. Climent VII, el 13 d'agost del mateix any, rebia llurs peticions,¹²⁴ i monsenyor Caçador, el 21 d'agost, comunicava als seus vicaris la creació d'una segona dignitat, l'arxidiaconat, per tal de fer costat a l'arxiprest, i de sis canongies.¹²⁵ A aquestes darreres, s'hi incorporaraven les petites esglésies rurals de Sant Agustí,¹²⁶ Sant Julià,¹²⁷ Sant Roc,¹²⁸ Santa Anna, Santa Maria de Pòlleri¹²⁹ i Santa Maria Magdalena,¹³⁰ totes les quals pertanyien a la mensa episcopal. Per al sosteniment d'aquests canonges fou instituït un fons de distribucions quotidianes, format per la cinquena part de «decimis vini, tritici, ordeï et aliorum leguminum», pertanyents, durant un temps, al rector de l'església parroquial de l'Alguer i més tard al bisbe, i pels quatre cinquens de les dècimes dels animals que la ciutat reemborsava al mateix bisbe.¹³¹

Aquest fou, ben segur, un fet històricament rellevant, si més no perquè constituï el primer pas cap a la normalització. El capítol, més tard, amb la mort dels vells canonges d'Ottana, es va anar constituint lentament a l'Alguer en tota la seva integritat i va començar a operar amb tota la seva eficiència.

Malgrat tot, això no fou suficient per a cobrir les disfuncions i les mancances lligades a l'absència dels bisbes, una autèntica plaga endè-

124. AComA, *Cod.A*, n. 188, f. 233; ACapA, *Noticias Antiguas*, III, doc. 6. El 1519, a una sol·licitud feta per la ciutat al rei, per tal que s'atorgués el capítol una renda coral de 400 ducats, d'uns quants beneficis i rectories dels tres bisbats units a la mitra de l'Alguer, Joana d'Aragó, lloctinent de la corona catalano-aragonesa, el 16 de juliol es declarà incompetent per a respondre-hi, perquè aquells beneficis no eren del patrimoni reial i havia promès que s'hi interessaria davant el pontífex (AComA, *Fogli cartacei*, 318. Cf. ERA, *Le raccolte di carte*, 116).

125. ACapA, *Noticias Antiguas*, III, doc. 6, 17, 39; I, doc. 23.

126. Situada a la zona de la Pedrera; avui dia anomenada Sant Agustí Vell.

127. La vella església ja no existeix.

128. Correspon a l'actual Sant Agustí.

129. És l'antic títol de l'actual Mare de Déu de l'Esperança, a la regió de Pòllina, al camí de Bosa.

130. Era situada a l'illa de la Magdaleneta, davant el port, i les ruïnes n'eren clarament visibles fins fa pocs anys.

131. ACapA, *Noticias Antiguas*, III, docs. 6, 17, 39.

mica que caracteritza i domina, amb efectes fortament negatius, almenys els primers quatre decennis de la vida diocesana.

4. PRIMERS BISBES

Ja hem remarcat els febles rastres deixats per Pedro Parente, primer bisbe de la diòcesi. Una idèntica i amarga constatació cal fer-la també, a més a més, de tots els seus successors, gairebé tots ells prelats de la cúria romana. Les fonts registren únicament la presència dels procuradors, en ocasions d'espòràniques i ràpides visites pastorals o, encara més sovint, enfeïnats a cobrar les rendes.¹³²

El 13 de novembre de 1514, Lleó X va cridar, perquè succeís Pedro Parente, Juan de Losaysa, canonge de Zamora, doctor en decretals i abreujador de les cartes apostòliques,¹³³ càrrec que va continuar ocupant fins i tot després d'ésser elegit bisbe.¹³⁴

Segons notícies que, però, cal encara confirmar, durant els anys 1514-1515 hauria ocupat el càrrec d'inquisidor del Sant Ofici a Sardènia.¹³⁵ L'any 1515 el trobem certament a Espanya, encarregat per Ferran el Catòlic de reordenar el Tribunal de la Inquisició, i allà, executant una ordre del papa, fa una visita canònica al monestir benedictí de Valladolid.¹³⁶ En qualitat de bisbe de l'Alguer pren part, el 1516-1517, en el V Concili Lateranense.¹³⁷

Quan Juan de Loaysa fou ascendit a la seu de Mondoñedo, Climent VII li donà com a successor, el 19 de juny de 1525, Guillem Caçador, Auditor de la Rota.¹³⁸

132. ACVA, *Registrum visitationum*.

133. ASV, *Reg. at.*, 1325, f. 337; Cf. GAMS, *Series*, 832; EUBEL, *Hierarchia*, III, 116; ACapA, URGAS, *Notizie, Serie dei Vescovi di Alghero*, 61-62.

134. Cf. SCANO, *Codice diplomatico*, 11, L.

135. ERA, *I primi dieci inquisitori*, 9-10; SORGIA, *Studi sull'inquisitione*, 25.

136. ALBERTI, *La Sardegna*, 107-108.

137. *Ibidem*, 108.

138. ASV, *Acta Vice Cancellarii* 3, f. 69; GAMS, *Series*, 832; EUBEL, *Hierarchia*, III, 116. Cal esmentar que A. M. URGAS (ACapA, *Notizie, Serie dei vescovi di Alghero*, 62-63) dóna, com a successor de Juan de Loaysa, Francesco de Branconovo, menor conventual. No proporciona més detalls ni posteriors dades biogràfiques, que en canvi són més o menys abundants per a tots els altres prelats; això fa pensar que devia agafar la notícia d'alguna altra font no documentada. D'altra banda, com a confirmació del fet que la dada no té fonament, cal fer notar que el document de nominació de Guillem Caçador (ASV, *idem.*) diu textualment que obté la seu de l'Alguer «... per translationem Domini Johannis episcopi algarensis ad Ecclesiam Mindonicensem». Per a les notícies biogràfiques de Guillem Caçador exposades aquí i per a informació

Ell també, encara que, com ja hem vist, fou qui es distingí més entre els primers bisbes i qui tingué el gran mèrit d'haver començat a resoldre el problema de la constitució del capítol, renunciant a part de les seves rendes, governà la diòcesi des de Roma. En efecte, a les actes de la seva nominació s'especifica clarament que conserva el seu ofici a la sagrada Rota i les pensions corresponents.¹³⁹

A la seva mort, que li sobrevingué a Roma el 1527 quan encara era bisbe electe,¹⁴⁰ criden a conduir la diòcesi Francesc Solís, un altre pre-

ons bibliogràfiques de més abast, cf. J. BASTIDA CANAL, *Guillermo Cassador* (Vic 1961).

Guillem Caçador va néixer a Vic el 1477. La seva família, alemanya d'origen, més exactament de Basilea, serà l'origen immediat d'altres il·lustres eclesiàstics, dos dels quals arribaran a ésser bisbes de Barcelona, i un de Girona. Va entrar jove a les files dels clergues i el va ordenar sacerdot el bisbe de Tagaste, l'any 1493. Una fulgurant carrera eclesiàstica el duu a Roma ja l'any 1502 i allà es dedica als estudis de dret civil i canònic, estudis que poc després perfecciona a Siena. La seva consagració definitiva, com a home de dret, té lloc el 1511, quan Juli II el crida per succeir el cardenal Pietro de Accoltis com a Auditor de la Sagrada Rota. Entre l'estret nombre d'auditors, dotze, Guillem Caçador n'és el representant de la corona d'Aragó. Certament no es va tractar d'una successió normal sinó més aviat d'un senyal d'estima i d'una tria personal de Juli II que, poc després, li confià una missió extremament delicada, l'encàrrec de resoldre un complicat contratemps que podia comprometre seriosament la unitat de l'Església. Efectivament, Lluís III de França, irritat per la política antifrancesa del papa i amb el suport d'uns quants cardenals, dos dels quals eren espanyols, havia provocat la convocatòria d'un sinode a Pisa per tal de proclamar-hi les teories conciliars. Juli II, com a resposta, havia convocat el Vè Concili Lateranense i havia enviat anuncis a tots els monarques cristians per a demanar ajuda i solidaritat. Guillem Caçador fou escollit com a nunci davant Ferran el Catòlic i els reis de Navarra i de Portugal. La seva missió diplomàtica es veié coronada amb un èxit total i els reis reafirmaren la seva fidelitat al papa. La confiança de què havia gaudit amb Juli II romangué sense alteracions amb el seu successor Lleó X, que el nomenà fins i tot secretari particular de memorials i, molt possiblement acompanyant per a un llarg viatge que el papa fa a Bolonya i a Florència entre el final del 1515 i el mes de febrer de 1516. Climent VII, que succeí Lleó X, nomena Guillem Caçador (al qual el lliga una íntima amistat) bisbe de l'Alguer.

139. AVS, *Acta Vice Cancellarii*, 3, f. 691: «... com retentione sui officii Rote et omnium beneficiorum et pensionum suarum». Era canonge de la catedral de Vic, rector de les parròquies de Sant Hilari i Santa Maria de la mateixa diòcesi, tenia prebendes a les diòcesis d'Urgell i de Barcelona i era ardiaca de Sant Fruitós de Tarragona. (Cf. BASTIDA CANAL, *Guillermo*, 12-13).

140. Les circumstàncies de la mort, que tingué lloc el 3 de novembre i quan només tenia 50 anys, resten una mica fosques, bé que no hem d'oblidar que aquell any fou per a Roma potser el més desgraciat de tota la seva història, primer saquejada pels lansquenets de Carles V i posteriorment devastada per la pesta i la carestia. Fou enterrat a la Ciutat Eterna, a l'església de Nostra Senyora de Montserrat. També s'ha mantingut igualment estrany o, si més no misteriós en les seves motivacions, el fet que, quan ja havien passat més de dos anys del seu nomenament com a bisbe, es morís sense haver rebut la consagració episcopal. Ens va deixar tres obres importants de jurisprudència eclesiàstica, i específicament de la Rota, que el col·loquen entre els eximis juristes del seu temps (Cf. BASTIDA CANAL, *Guillermo*, 18-25).

lat de la cúria.¹⁴¹ El capítol de l'Alguer, però, cansat de veure que li imposen prelats de la cúria romana, pocs mesos després de la seva constitució ens dóna una prova molt eloqüent de la força i del paper que aquest organisme podia tenir en una diòcesi; s'oposa a la seva elecció. Aquesta resistència devia mostrar-se molt decidida per tal com, el 25 de novembre de 1527, el papa, en una carta als capitulars, confirmada l'elecció de Solis, els ordenava de no impedir al nou bisbe o al seu procurador de prendre possessió de la seu, sota pena de suspensió *a divinis* i de prohibir llur entrada a l'església, afegint-hi, sense circumloquis, que els rebels serien castigats amb «censuras ecclesiasticas et alia opportuna remedia».¹⁴² Les notícies directes de tots aquests fets s'aturen aquí. Cal argüir, de tota manera, que el capítol no es doblegà ni davant les amenaces ni davant l'excomunicació, o que, mentrestant, Francesc Solis morí o renuncià abans que l'assumepte es desenvolupés més. En efecte, el 28 de gener de 1528 Climent VII donava un nou successor a Guillem Caçador, i no pas al bisbe protestat, en la persona de Domènec Pastorello, dels menors conventuals.¹⁴³

No ens ha arribat pràcticament cap notícia del seu bisbat, tret d'algunes actes de govern fetes pels seus vicaris generals.¹⁴⁴ Sis anys més tard era ascendit a arquebisbe de Càller,¹⁴⁵ i Pau III, el 13 de novembre de 1534, escollia nou bisbe de l'Alguer el venecià Giovanni Renna, protonotari apostòlic,¹⁴⁶ «cum retentione omnium quae obtinet»;¹⁴⁷ un

141. ASV, *Arm.* XL, 15, n. 816: «... Ecclesiae vestrae... per obitum bonae memoriae Guillermi Cassador, episcopi algaren, palacii apostolici causarum locum tenentis apud sedem apostolicam defuncti, vacanti de persona dilecti filii Francisci Solis sacrae theologiae magistri familiaris nostri nobis doctrina et operibus accepti apostolica auctoritate providimus».

142. *Ibidem.*

143. *Idem, Acta Vice Cancellarii*, 3, f. 136: «Sanctitas Sua providit ecclesiae algaren vacanti per obitum Joannis (sic!) Cassadori... de persona Dominici Pastorelli». Cf. GAMS, *Series*, 832; EUBEL, *Hierarchia*, III, 116.

144. ACVA, *Registre [...] episcopal dels bisbats de l'Alguer, Catro i Bisarcio començant lo primer de nobembre any MDXXVIII del temps del Rmo. Senyor Don Dingu de Pastorelo per la gracia de Deu bisbe de aquells.*

145. Urgias explica (ACapA, *Notizie, Serie dei vescovi di Alghero*, ff. 63-64) que participà al Concili de Trento i morí a Bagnorea, l'octubre de 1547, i allà fou enterrat a l'església dels pares conventuals. ALBERTI, *La Sardegna*, 140, com que no trobà rastres de la seva presència a Trento, dóna la hipòtesi que la seva mort podia haver tingut lloc durant el viatge a la ciutat conciliar.

146. Cf. ASV, *Acta Camerarii*, 3, f. 96; GAMS, *Series*, 832; EUBEL, *Hierarchia*, III, 116.

147. ASV, *Acta Vice Cancellarii*, 4, f. 116. URGIAS, *Idem.*, 64-66, entre les poquíssimes dades biogràfiques refereix que Pau III li atorgà el privilegi de poder celebrar la Missa assegut «per essere grandemente travagliato da nodosissima podagra».

altre prelat de la cúria destinat a romandre a Roma, en l'acte mateix del seu nomenament. La mateixa situació es dona quan per substituir Renana, ascendit a regir la diòcesi de Pamplona, fou cridat, el 28 de juny de 1538, Durante de Duranti, nascut a Brescia, ell també «Sanctitatis Suae cubicularius domesticus». ¹⁴⁸ El papa no n'informava el clergat fins quatre mesos més tard. ¹⁴⁹

El 1539, Giovanni Rocca, vicari general seu, i el bisbe d'Empúries, que el substitueix en les funcions pontifícies, visiten la diòcesi. ¹⁵⁰ Durante de Duranti no va ser consagrat bisbe fins el 12 de març de 1540 a Roma, ¹⁵¹ on continuà desenvolupant les funcions de prelat domèstic. ¹⁵² Un any després, el 18 de desembre de 1541, l'ascendien a la diòcesi de Cassano. ¹⁵³

Havien passat quaranta anys des de la institució de la diòcesi, i cal concloure amargament que fou el període més fosc i turmentat de la seva història.

Arribats aquí, tanmateix, s'imposen unes quantes consideracions de caràcter més general. El dramatisme d'aquest període no és pas un fet casual ni es pot considerar típic o exclusiu de la nova diòcesi de l'Alguer. Si bé és veritat que tota l'Església està vivint moments d'incertesa doctrinal i disciplinària, afeixugada per estructures i models de govern ja llavors inadequats i de vegades fins i tot en procés d'esfondrament, també és veritat que a l'Església sarda tot això es vesteix de colors més foscos i preocupants. Trobar-hi explicacions exhaustives no és pas fàcil. Certament hi té un pes específic la seva condició d'illa i la seva conseqüent situació de perifèria, històricament assimilable a lloc de frontera. Però ens sembla obvi que això és un factor que no aclareix totalment una realitat tan feixuga i desoladora. Les causes s'han de buscar en altres factors.

Si només ens volem aturar en la reforma duta a bon terme per Juli II, és fàcil de constatar que quan, examinant els esdeveniments i les condicions religioses d'aquest període, hom cerca els efectes benèfics d'a-

148. ASV, *Arm XLI*, 10, f. 286. GAMS, *Series*, 832; EUBEL, *Hierarchia*, III, 116. Durante De Duranti fou nomenat cardenal per Pau III, amb el títol dels Dotze Apòstols, en el consistori del 9 de gener de 1545 (Cf. EUBEL, *Hierarchia*, III, 32; URGAS, *Idem.*, 65).

149. ASV, *Arm XLI*, 11, n. 856.

150. ACVA, *Registrum visitationum*.

151. ASV, *Cod. Vat. Lat.*, 12285, f. 128.

152. ASV, *Acta Camerarii*, 4, f. 35: «... tunc episcopi Algarensis ac Sanctitatis Suae praelati domestici.»

153. ASV, *Reg. Vat.*, 1695, f. 103, *Arm XII*, 108, f. 337, *Acta Camerarii* 5, f. 120. Cf. F. Russo, *Storia della diocesi di Cassano al Jonio*, III (Nàpols 1968), 94.

quell acte de govern, la majoria de les vegades ens quedem desil·lusionats o, com a mínim, perplexos i ens veiem obligats a fer-ne un judici no pas positiu.

En efecte, no ens podem estar de remarcar, per exemple, que el zel cristià de què feia gala la corona de proposar i voler amb obstinació la reforma va demostrar en els resultats i en la poca coherència posterior tota la seva ambigüitat.

Fins i tot el deler i la preocupació pastoral de l'Església contínuament present a la butlla, es va revelar, en els fets, més fruit d'idealismes que no pas expressió d'una autèntica estratègia reformista, i això si volem ésser benèvolos i volem salvar la seva bona fe. Potser els temps no eren encara del tot madurs. Malgrat tot, ens sembla més realista d'afirmar que als papes els va faltar una determinació real per a complir la reforma, que no es pot no considerar objectivament positiva, amb un pla eficaç d'actuació i amb el coratge de fer servir mitjans adequats i de triar els homes apropiats per a fer-la operativa.

Així, els nobles intents i la proclamada voluntat de les dues màximes institucions, la política i la religiosa, de posar remei a les greus carencies estructurals i socials de les diòcesis sardes, per tal de garantir-ne la governabilitat i establir les bases per al renaixement de la vida religiosa, no van anar més enllà del fet purament jurídic i es van resoldre pràcticament en una simple restructuració de circumscripcions, deixant, però, sense resoldre els problemes i sense atendre les exigències de canvi.

Per a l'Alguer és cert que la reforma, potser també per la seva especificitat de diòcesi de nova institució, es revelà com un fracàs. Els problemes i les dificultats presents en les altres diòcesis i aquí engegantits per factors contingents i ambientals, afegiren desordre i desorientació a una vida diocesana condemnada a l'immobilisme i ja fortament col·lapsada.

Les tres antigues diòcesis de Castro, Bisàrcio i Ottana, si primer no estaven en disposició de garantir-se una vida autònoma i plenament eficient, no van guanyar en eficiència, eren lluny de la seu episcopal i a més a més es van trobar sense bisbe. La mateixa ciutat de l'Alguer va poder fruir ben poc o no gens del que la reforma semblava que prometia: no hi havia un capítol que donés un culte decorós i que respongués a les exigències del seu nou paper de seu episcopal; ni una estructura administrativa, adequada, difosa i operativa, com requeria l'estranya situació geogràfica de la diòcesi.

Els mateixos homes cridats a governar la diòcesi —i això que, com ja hem vist, n'hi havia de valuosos— foren, a la llum dels fets, bisbes

de l'Alguer incidentalment i prou, o més ben dit, foren bisbes amb altres ocupacions, la qual cosa entrava de ple, d'altra part, en l'estratègia de la política eclesiàstica dels reis.

5. ELS BISBES DEL CONCILI DE TRENTO: PERE VEGUER I PEDRO FRAGO

Aquesta blasmable situació que, amb tota probabilitat, hauria portat la diòcesi a una lenta agonia, si més no pel que fa als seus deures institucionals, no començà a evolucionar positivament fins que el Concili de Trento, celebrat del 1545 al 1563 i destinat a renovar rostre i estructures de l'Església, no féu sentir el seu ressò fins i tot a la perifèria. Foren presents a les diverses sessions conciliars alguns bisbes que provenien de Sardènia, amb papers diversos i amb contribucions diversament qualificades i amb diferent incidència.¹⁵⁴ Hi varen participar, entre d'altres, Pere Veguer i Pedro Frago, ambdós lligats a la nostra diòcesi en èpoques successives.

Pere Veguer fou present al concili com a bisbe de l'Alguer en els primers dos períodes conciliars (1545-1547 i 1551-1552).¹⁵⁵ Aragonès, de Jaca, acabà els estudis a Salamanca, es llicencià en «utroque jure», i arribà a ésser cap d'estudis d'aquella universitat i vicari general de la diòcesi. Inquisidor per al regne de Toledo del 1532 al 1539, en aquest any és nomenat també canceller d'Aragó i membre del consell del rei.¹⁵⁶ El 4 de maig de 1541 Pau III li confia la diòcesi de l'Alguer.¹⁵⁷

Aquell mateix any el trobem a l'Alguer durant la visita que Carles V, que havia sortit de La Spezia per dirigir-se a l'Alguer, duu a terme en aquesta ciutat, on roman del 5 al 7 d'octubre.¹⁵⁸ Malgrat això, sembla que la seva presència en aquella circumstància fou purament oca-

154. ALBERTI, *La Sardegna*, 109-200. Són Salvador Alepus (1545-1552), arquebisbe de Sàsser, Pere Veguer (1545-1552), bisbe de l'Alguer, Baltasar de Heredia (1545-1552), primer com a bisbe de Bosa i després com a arquebisbe de Càller, Carles d'Alagó (1551-1552), arquebisbe d'Arborea, Vicente de León (1551-1552), bisbe de Bosa, Lluís Casas, bisbe d'Empúries, Antonio Parragues de Castillejo (1562-1563), arquebisbe de Càller i Pedro Frago (1562-1563), bisbe d'Ales.

155. *Idem.*, 110-111, 119-121.

156. *Idem.*, 119-121; GUTIÉRREZ, *Españoles en Trento* (Valladolid 1951), 1004-1007.

157. ASV, *Acta Camerarii*, 4, f. 35; GAMS, *Series*, 832; EUBEL, *Hierarchia*, III, 116; ACapA, URGÍAS, *Notizie*, 65-68.

158. D'aquell esdeveniment, ben segur que de notable relleu per a la petita ciutat de l'Alguer, n'ha quedat un record viu durant els segles a nivell popular i ens n'ha arribat una relació escrita. Una còpia ens ha arribat mitjançant URGÍAS (ACapA, *Notizie*, 182-202) i una altra, amb unes quantes particularitats de menys, la publicà E. TODA, *Un poble català d'Itàlia: l'Alguer* (Barcelona 1888), 162-165.

sional i que el nostre prelat s'hi trobava no pas en qualitat de bisbe de l'Alguer sinó com a un dels dignataris del seguici de Carles V.¹⁵⁹ Confirma aquesta hipòtesi el fet que passaran gairebé dos anys abans que el 10 i el 20 de gener de 1543 prengui possessió de les seus unides de Castro i Ottana a través de Pietro Carta, el seu vicari general. Aquell mateix any, Baltasar de Heredia, bisbe de Bosa, visita la diòcesi com a procurador general seu.¹⁶⁰

L'any 1545, precisament el 8 d'octubre, Ludovico de Cottes, agustí, que havia estat cridat aquell any a ocupar la diòcesi d'Empúries, informava el rei que Pere Veguer, dos mesos abans, com que havia de deixar Sardenya per a anar primer a la cort i després a Trento, l'havia nomenat vicari general de la Inquisició pel rei de Sardenya.¹⁶¹

Són els únics rastres dels primers anys del bisbat de Pere Veguer. Per tant, tot fa suposar que, enfeinat per altres càrrecs, sense que mai no hagués establert la residència a l'Alguer, pel novembre de 1546 arribava a Trento, on el trobem en la llista dels presents a les sessions conciliaris del primer període. Aquell mateix any, Carles V el nomena visitador general del regne de Sardenya.¹⁶² Tot i la suspensió del concili, el marc de 1543 encara és a Trento.¹⁶³ El 1549 és a l'Alguer, on el 2 d'abril, d'acord amb el capítol, publica les noves ordinacions capitulars.¹⁶⁴ Consten d'onze constitucions. Les cinc primeres regulen les

159. En la relació abans esmentada (URGIAS, *idem.*, 188), hi surt presentat en hàbits pontificals i com a president de les funcions litúrgiques que es desenvoluparen en aquella visita, el bisbe d'Empúries, monsenyor Gregori Artea, mentre que de monsenyor Pere Veguer hom diu, textualment: «... ja ans era entrat en Ciutat, y lo havien rebut segons se acostumen rebre los prelats, qual no stava vestit de pontifical».

160. ACVA, *Registrum Visitorum*.

161. G. SORGIA, *Due lettere inedite sulle condizioni del clero sardo e dei fedeli in Sardegna nella prima metà del secolo XVI*, dins «Archivio Storico Sardo», XXIX (1964), 143-145.

162. GUTIÉRREZ, *Españoles*, 1007, i ALBERTI, *La Sardegna*, 20, treuen la notícia de l'Arxiu general de Simancas (*Fondo Estado*, 1706). VICO, *Historia general*, II, 52, situa aquest nomenament el 1542.

163. GUTIÉRREZ, *Españoles*, 1006.

164. ACAPÀ, *Noticias Antiguas*, II, f. 103 ss. Ens sembla oportú de reproduir-lo sencer, perquè és el primer document oficial de l'església algueresa d'un cert pes:

*1. Attendentes dicti Reverendi Canonici et Beneficiati, quod scilicet sanctis canonicis cautum reperitur distributiones quotidianas in ecclesiis introductas fore ad hoc ut clerici melius vacarent horis divinis et frequentius interessent divinis offitiis, et sicut experimento patet in dicta ecclesia Algaren, propter illius paupertatem et dictarum distributionum insufficientiam clerici illius non semper intersunt dictis horis et offitiis divinis, ideo dicti canonici et beneficiati statuerunt et ordinaverunt quod de coeterno quilibet novus beneficiatus ex novo beneficio instituendus si voluerit participare in dictis distributionibus teneatur bursae comuni illarum assignare et consignare, cives videlicet

qüestions econòmiques i el nombre dels capitulars. La sisena prohibeix al bisbe, sense un consens explícit del capítol, d'empresonar un canonge, o de privar-lo del seu benefici. La setena garanteix als clergues la capacitat jurídica de fer testament. La vuitena obliga el bisbe a triar el

centum libras, extranei vero ducentas proprietatis censualis et aliter non participant in illis, volentes tamen quod appellatione ducentarum civium filii extraneorum nati praedicta civitate comprehendantur.

2. Item statuerunt et ordinarunt quod de coetero omnes canonici simul cum beneficiati dictae ecclesiae non excedant numerum triginta quatuor sacerdotum seu missam cantantium, qui de proventibus suorum beneficiorum ex dictis distributionibus iura equalia solvere et congruam sustentationem habere possint et quodcumque aliquis eorum mortuus fuerit subrogatur in locum ipsius antiquior beneficiatus cum voluntate et approbatione dicti capituli et universitatis, solvendo tamen dictae bursae praedictam quantitatem, et sub distinctione praedicta; in quorum numero voluerunt comprehendendi Reverendum Gavinum Sarrovira canonicum quamvis nondum sacerdotem attenta ipsius conditione necnon reddito seu pensione per eum dictae bursae assignata.

3. Item statuerunt et ordinarunt quod beneficiatis institutis vel instituendis vigore antiquorum beneficiorum videlicet ante huiusmodi ordinationes fundatorum servetur consuetudo antiqua videlicet quod cives teneantur solvere tantum quinquaginta libras, extranei vero centum si voluerint dictarum distributionum participes esse.

4. Item statuerunt et ordinarunt prout hucusque fuit observatum quod medietas reddituum seu proventuum omnium beneficiorum collatorum et conferendorum pueris et adultibus non sacerdotibus et missam cantantibus aplicetur dictae bursae; convenii cuius nomine clerici sacerdotes serviant dictis beneficiis donec praedicti missam cantaverint.

5. Item statuerunt et ordinarunt quod canonici dictae ecclesiae beneficia obtinentes tam praesentes quam futuri interessentes divinis officii non lucrentur nec participant de dictis distributionibus plusquam simplices beneficiati, sed sint aequales, quantum ad hoc non sit inter eos aliqua differentia, ex quo dicta bursa distributionum est eorumdem beneficiorum, et canonici ipsi tamquam beneficiati, et non ut canonici distributiones praedictas percipiunt.

6. Item statuerunt et ordinarunt iuxta conxtitutiones turritanas nec non episcopus Otanen quod episcopus non possit aliquem canonicum delinquentem qui sit de corpore capituli privare, incarcerare nec aliter punire nisi cum interventione dicti capituli et si aliter, processus sit nullus nec ei obediatur.

7. Item statuerunt et ordinarunt iuxta praedictas constitutiones quod cuilibet clerico beneficiato, et non beneficiato praesentis diocesis liceat deinceps testari et codicillari tam in vita quam in morte, quocumque huiusmodi testamentum et codicillus valeat et executioni mandetur non obstantibus quibuslibet legibus contrarium disponentibus.

8. Item statuerunt et ordinarunt quod quotiescumque Reverendissimus Episcopus Algaren voluerit facere et creare vicarium suum generalem in dicta ecclesia et diocesi non possit creare nec ponere nisi Archipresbiterum, vel Archidiaconum vel aliquem ex dictis canonicis de corpore dicti capituli et si aliter fecerit careat robore et valore nec sibi obediatur, volentes etiam quod dictus vicarius tam qui praesens est quam etiam in futurum creandus et deputandus teneatur observare praesentes ordinationes quemadmodum sua Reverendissima Dominatio sponte se obligabit et tenebitur.

9. Item statuerunt et ordinarunt quod quotiescumque dictus Reverendissimus Epis-

vicari general entre les dignitats o els canonges. La novena imposa al bisbe, pel que fa a la concessió de les rendes de la mesa, de donar preferència als capitulars, tot consultant primer les dignitats i després tots els altres. La desena decreta que el bisbe no pot obligar cap capitular a acompanyar-lo fora de la ciutat sense el consens del capítol, i així i tot, només per coses que facin referència al capítol, la mesa o la ciutat. L'onzena reserva al capítol el dret de reformar aquestes constitucions. Document de valor segur i de força notable, és la primera *magna carta* del capítol des de la seva constitució, i devia tenir una incidència considerable en la seva vida interna; a més a més, conté d'una manera explícita la reafirmació i la reivindicació del seu paper i de la seva autonomia. Això no obstant, em sembla que cal remarcar que els historiadors han donat, a aquesta acció de govern de Pere Veguer, un relleu que ben segur que va més enllà de la seva vàlua objectiva. S'ha volgut veure, per exemple, en aquestes constitucions, l'esperit renovador del concili de Trento i l'expressió del gran zel, de l'amor i de l'estret lligam del pastor amb la seva Església.¹⁶⁵ En realitat, encara que d'un cert relleu, és l'única obra¹⁶⁶ que coneixem de tot el seu bisbat —que durà, malgrat tot, vint-i-sis anys—¹⁶⁷ i l'únic moment en què sabem amb cer-

copus voluerit episcopatum suum aut partem illius sue redditus et proventus eiusdem arrendare liceat sibi cum hoc quod teneatur antea Archipresbiterum, Archidiaconum et Canonicos suos ac insuper beneficiatos et eis demandare an velint dictum arrendamentum et volentibus ipsis aut aliquo ipsorum non possint aliis arrendare, et pariformiter si aliquis praedictorum Archipresbiteri, Archidiaconi vel canonicorum voluerit suum benefitium arrendare, teneatur intimare et requirere reliquos de capitulo et inde beneficiatos, aliter arrendamentum ab eis factum nullius sit roboris et momenti.

10. Item statuerunt et ordinarunt quod dictus Episcopus non possit cogere dictum Archipresbiterum, Archidiaconum, canonicos, beneficiatos nec alios clericos ad sociandum ipsum extra praesentem civitatem nisi exeundo pro rebus necessariis dicto capitulo et universitati ac negotiis dictae mensae et cum consilio eiusdem capituli; sine quorum praeiudicio, liceat unicuique sponte, cedenti dicto Reverendissimo Episcopo sociare.

11. Item statuerunt et ordinarunt, et expresse sibi reservarunt, quod quotiescumque opus fuerit liceat dictis Reverendis Archipresbitero, Archidiacono et canonicis ac beneficiatis praesentes ordinationes reformare et in melius comutare, prout dictae ecclesiae utilius et divino cultui convenientius esse cognoverint non obstantibus.»

165. Cf. MARTINI, *Storia*, II, 246-247; FILIA, *La Sardegna*, II, 231; GUTIÉRREZ, *Españoles*, 1007; ALBERTI, *La Sardegna*, 121.

166. GUTIÉRREZ i ALBERTI (Cf. nota anterior), que tanmateix ens ofereixen notícies de segona mà, parlen d'una carta pastoral i d'un sinode celebrat el 1549. De tota manera, els termes de «Synodus» i «Constitutiones» són utilitzats sovint amb el mateix significat. Per això, penso —i VIRDIS, *Inedito*, 192 és de la mateixa opinió—, que aquest «sinode» es refereix concretament a les Constitucions capitulars aprovades justament el 1549.

167. No en sabem exactament la data de la mort. Malgrat tot, cal situar-la abans

tesa que era present a l'Alguer en qualitat de bisbe. I no fou només el concili allò que el tingué apartat de la seva diòcesi, ja que, d'altra banda, en fou inexplicablement absent en el període final (1562-1563).

El seu càrrec de visitador reial féu que es comprometés, i en primera persona, en la lluita sorda que sorgí entre la noblesa sarda i la ibèrica. Valent-se del seu càrrec d'inquisidor del Sant Ofici per a Sardènia,¹⁶⁸ va aconseguir fins i tot intentar de fer un procés per heretgia contra el virrei Antoni de Cardona i la seva dona,¹⁶⁹ a l'interior i seguint la lògica d'aquelles lluites. Potser precisament per això Carles V, emparentat amb el virrei, no li renovà el càrrec,¹⁷⁰ i probablement per retorsió ell mateix tingué, l'any 1556, una causa pendent per heretgia davant la Cambra Apostòlica.¹⁷¹ Certament, en fou absolt, ja que el maig del 1561 Felip II el nomenà visitador del regne de Mallorca.¹⁷²

Malgrat, doncs, que tingué la sort de viure en primera persona els esdeveniments del concili de Trento, ens sembla que Pere Veguer, si més no si ens atenim als resultats, s'hi va veure implicat només marginalment. Absorbit per altres interessos, la seva acció pastoral no va sortir gens ni mica de l'anonimat i dels vells esquemes, ni va aportar a la seva diòcesi aquell nou esperit de l'Església, que imposava una nova consciència de la seva pròpia missió i un esperit més evangèlic.

Després de la seva mort el succeïx, el 20-XII-1566, monsenyor Pedro Pérez del Frago,¹⁷³ ja bisbe d'Ales des del 1562. Ell serà qui durà a terme, amb una acció més seriosa i més orgànica, la primera temptativa real de reforma. Espanyol, d'Uncastillo,¹⁷⁴ condeixeble d'Ignasi de Loiola, assisteix a la Sorbona de París, on aconsegueix la llicenciatura de teologia; i, per tal de completar els estudis, es trasllada també a Sa-

del 1566, quan Pedro Frago és nomenat successor seu.

168. Cf. ERA, *I primi dieci inquisitori*, 10-12. Ocupà el càrrec probablement durant el trienni 1558-1560.

169. SCANO, *Codice diplomatico*, II, XVI-XVII.

170. *Idem.*, XVII.

171. GUTIÉRREZ, *Españoles*, 1007. La hipòtesi d'aquest autor és que la causa fou promoguda per culpa d'acusacions anònimes per part del seu clergat. Ens sembla molt improbable, especialment perquè als arxius algueresos no se'n troba rastre i per a un fet tan clamorós la circumstància fóra realment estranya.

172. *Ibidem.*

173. ASV, *Acta Camerarii*, 10, f. 265'; GAMS, *Series*, 932; EUBEL, *Hierarchia*, III, 117.

174. ASV, *Arm LXIV*, 30, f. 410. Es tracta d'una carta enviada al papa des de l'Alguer, el setembre de 1569, on fa un breu currículum de la seva vida.

Cf. F.DE LATASSA, *Biblioteca antigua y nueva de escritores aragoneses*, VII (Saragossa 1884), 524-527; GUTIÉRREZ, *Españoles*, 914-922; ALBERTI, *La Sardegna*, 111, 131-135; VIRDIS, *Edictu*, 47-98. Aquest darrer estudi en conté la biografia més completa.

lamanca i a Bolonya. Després passa a ensenyar a la Universitat d'Osca. El 1546 és a Trento com a teòleg de Don Francisco de Navarra, bisbe de Badajoz,¹⁷⁵ i quan aquest, el 1560, és nomenat arquebisbe de València, hom li assigna, en aquesta ciutat, la cura pastoral d'una rectoria de moriscs amb el delicat encàrrec de cristianitzar aquells moros batejats.¹⁷⁶

El 6 de desembre de 1562 el nomenen bisbe d'Ales.¹⁷⁷ El 1563 torna a ésser a Trento per a les darreres fases del Concili, on es distingeix per les seves nombroses i doctes intervencions.¹⁷⁸ Un cop tornat a la diòcesi, inicia amb gran zel l'aplicació dels decrets conciliaris. Del 16 de desembre del 1564 al 5 de març de 1565 celebra el primer sínode diocesà.¹⁷⁹ El 18 de febrer de 1566 en celebra un altre.¹⁸⁰

A la fi del mateix any, com ja hem dit, obté la seu de l'Alguer, probablement com a conseqüència d'un trasllat sol·licitat per ell mateix.¹⁸¹

El 17 d'abril de 1567 firma un edicte amb el qual anuncia públicament la seva primera visita pastoral.¹⁸² En aquest decret hi ha explicada l'obligació dels fidels de presentar-se al bisbe per «denunciare, narrare, et manifestare» totes les transgressions contra la fe i la moral que s'hi especifiquen minuciosament.¹⁸³

175. Cf. ALBERTI, *La Sardegna*, 111, 131-135, 175-191.

176. Cf. VIRDIS, *Edictu*, 47-56.

177. ASV, *Acta Camerarii*, 10, f. 154; EUBEL, *Hierarchia*, III, 328; ACapA, *URGIAS, Notizie*, 68.

178. Cf. GUTIÉRREZ, *Españoles*, 916-917; ALBERTI, *La Sardegna*, 132, 191-200; VIRDIS, *Edictu*, 62-65.

179. *Prima Usellensis Diocesana Synodus, Sanctissimo D.N. Pio huius nominis quarto Pont. Max. et Christianissimo atque Invictissimo domino nostro Philippo secundo Hispaniarum Rege Catholico, ab Illustri et Reverendissimo Domino Petro Perez del Frago, Usellensi et Terralbensi Episcopo celebrata* (Càller 1566). Cf. MARTINI, *Storia*, II, 265-268; E. TODA, *Bibliografía española de Cerdeña* (Madrid 1890), 157; FILIA, *La Sardegna*, II, 238; VIRDIS, *Edictu*, 69-72. Consta de trenta-quatre constitucions, trenta-una de les quals són dedicades exclusivament a la vida i als deures dels eclesiàstics. Els historiadors estan d'acord a considerar-lo el primer sínode diocesà celebrat en tota l'Església després del Concili de Trento.

180. *Prima Usellensis*, 89; *Secunda dioecesana Usellensis Synodus Sanctissimo D.N. Pio Quinto Pont Max. IIII Idus Martias Celebrata*, MDLXVI; MARTINI, *Storia*, II, 268-269; VIRDIS, *Edictu*, 73-74. Només són vuit «constitutiones», en les quals s'examinen uns quants temes que havien estat descurats al primer sínode, com ara l'incest, la freqüència amb què els eclesiàstics han de celebrar l'eucaristia i les dècimes.

181. Cf. VIRDIS, *Edictu*, 78-82.

182. VIRDIS, *idem.*, 98-149. Tot l'estudi es dedica a la figura de Pedro Frago i a un examen acurat i minuciós del document, sobretot des del punt de vista jurídic.

183. *Idem.*, 125-149. Només per citar les més importants: superstició, sacrilegi, divorci, bigàmia, avortament, suïcidi, homicidi, infanticidi, usura i la violació dels preceptes de l'Església.

Només al cap de 5 mesos ja convoca, per al 29 de setembre, el primer sínode diocesà,¹⁸⁴ el qual, després d'haver tingut les primeres sessions a l'església de Sant Miquel,¹⁸⁵ és suspès.¹⁸⁶ Tornat a convocar tres anys més tard,¹⁸⁷ és dut a terme del 28 al 31 d'octubre de 1570.¹⁸⁸

Al cap de menys de dos anys, Pedro Frago celebra, del 21 al 28 de maig de 1572, el segon sínode diocesà.¹⁸⁹

Fer un judici complet i exhaustiu d'aquests dos importants actes de govern no és cosa fàcil. D'altres ho han fet, i molt bé des d'un punt de vista sobretot jurídic.¹⁹⁰ L'ur valor objectiu és indiscutible: indubtablement foren dos moments legislatius de gran significat per a la vida de la diòcesi, obligada fins aleshores a una existència mísera i a viure només excepcionalment i esporàdicament moments de ressorgiment i situacions en les quals es podia sentir protagonista de la pròpia història. Sota el bisbat de Pedro Frago, segur que va tenir ocasió de sentir-se església viva o, si més no, en moviment. Amb aquests dos sínodes, l'esperit del concili de Trento es traduïa en una conjuntura que marca la vida local, sota la guia i l'empenta d'un home totalment conscient del moment decisiu que vivia l'Església. Certament, Pedro Frago estava preparat, tant a nivell cultural com fonamentalment també en qualitat d'home de govern, per traduir en actes jurídics i pastorals les directrius que l'Església havia promulgat i de l'elaboració de

184. ACapA, *Noticias Antiguas*, II, ff. 1^v-29; VIRDIS, *Inedito sinodale*, 228-325. El text del sínode hi és transcrit íntegrament, i hi és comentat i dividit en quaranta constitucions, encara que les constitucions pròpiament dites només són trenta-sis, efectivament.

185. L'antiga parròquia de Santa Maria, elevada a catedral quan l'Alguer s'havia convertit en seu episcopal, era palesament inadequada per a les noves exigències, i justament en aquells anys monsenyor Frago, d'acord amb les autoritats civils, l'havia tirada a terra, com veurem, per construir-hi la nova catedral. Mentrestant, l'església de Sant Miquel feia d'església parroquial i de catedral.

186. ACapA, *Noticias Antiguas*, II, f. 2^v. En el decret de nova convocatòria i a propòsit d'aquesta suspensió, s'hi fa una vaga referència a la poca salut i a d'altres preocupacions. No en sabem res més, però no és gens estrany si les dificultats foren de caràcter ambiental i més serioses.

187. *Idem.*, f. 29.

188. *Idem.*, f. 2^v.

189. ACapA, *Noticias Antiguas*, II, ff. 30-45^v. Les actes d'aquest sínode foren publicades a Càller el 1573 (MARTINI, *Storia*, II, 275; TODA, *Bibliografia*, 157; VIRDIS, *Per una introduzione alla storia delle fonti del diritto canonico sardo*, dins «Dottrina sacra-Problemi di Teologia e di Storia», (1977), 100). Fa poc n'ha tingut cura de la recollida VIRDIS, *Il II.º Sinodo Algherese del Vescovo Frago (1572)*, dins «Bolletino dell'Archivio Storico Sardo di Sassari», 11 (1985), 161-253.

190. Cf. els estudis esmentats de Virdis. Nosaltres ens hi aturarem una mica més detingudament quan examinarem explícitament els sínodes posttridentins.

les quals a Trento ell havia estat un dels promotors i protagonistes.

Malgrat aquestes excel·lents premisses, cal constatar que, de fet, els dos sínodes van incidir molt poc o gens en la vida diocesana o almenys no van tenir el ressò que calia esperar per llur valor intrínsec.

No és pas senzill d'individuïar-ne o il·lustrar-ne les causes. Tot i això, ens sembla que contribuï en aquest escàs èxit, encara que fos indirectament, el mateix bisbe. Indubtablement hem de concloure que Pedro Frago disposà de poc temps per a donar solidesa a projectes i programes pastorals: cinc anys —tot el que durà el seu bisbat— són ben poca cosa, especialment si fan referència a la particularitat i a la gravetat dels problemes de la diòcesi, molts dels quals estaven sense resoldre des de feia decennis, i a la necessitat d'inventar, de mica en mica, temps, formes i cadències d'una reforma que, aplicada d'una manera adequada, hauria hagut d'esfondrar mentalitats i esquemes de vida. Tanmateix, és just d'observar també que monsenyor Frago tingué pot temps, perquè, com veurem, en volgué poc. Bisbe de gran vàlua i de preparació molt profunda, també era un home de fort temperament, poc dúctil i tot sovint passional.¹⁹¹ Al zel i a la lucidesa del legislador, acompanyats certament d'una tenacitat operativa estimable, de fet no hi féu correspondre una efectiva i adequada mentalitat de pastor. En altres paraules, globalment fa la impressió que es va sentir més un reformador i un missioner que no pas el pare de la seva Església, capaç de deixar-se comprometre pels seus problemes i, totalment, també a nivell personal.

I això potser perquè, tot i que havia aconseguit de llegir d'una manera intel·ligent les diverses situacions en les quals es movia, no s'havia integrat gens, o gairebé gens, en la realitat sarda en què des del principi ell també es va sentir «quasi deportatum in insulam et relegatum».¹⁹²

191. En aquest sentit, és molt significativa una carta que Frago envia des de Sàsser al cardenal Girolamo Morone, del qual havia rebut la consagració episcopal i en la qual, amb tons aspres i exacerbats, es defensa de les acusacions que li arriben de multitud de bandes i agafa com a punt clau, amb unes acusacions molt greus, els frares del convent de Sant Francesc. (ASV, *Arm* 64, 30, f. 166). Sobre el fet i les circumstàncies ja hi tornarem més endavant. Tan significatiu és el fet que, amb conseqüències judicials i tot, el trobà oposat, amb uns tons igualment aspres i amb mètodes excessivament dràstics, al sacerdot Bachisio Mura per l'església de San Bachisio de Bolòtana (Cfr. *VIRDIS, Edictu*, 84-85).

192. Cf. *Prima usellensis*, 3. Són les paraules usades pels seus amics per a sintetitzar llur judici pel que feia al nomenament en una diòcesi sarda. Frago era exactament del mateix parer: només uns quants mesos després del seu nomenament com a bisbe de l'Alguer, el 1567, en una carta a Antoni Agustí, bisbe de Lleida, que tenia excel·lents relacions amb el rei, li demana de posar els seus bons oficis perquè li sigui donada com més aviat millor la possibilitat de tornar a la pàtria perquè «... aunque el Alguer es más saludable habitación y de mayor comoditat para toda cosa, todavía es quedar en aisla-

N'és una confirmació el fet que l'any 1572, justament mentre celebrava el segon sínode a l'Alguer, demanà un trasllat¹⁹³ que Gregori XIII li concedí, tot confiant-li a Aragó la diòcesi de Jaca, que feia poc que havia estat constituïda.¹⁹⁴

És difícil de pensar que d'aquesta situació psicològica certament justificable o, si més no, comprensible des del punt de vista humà, no se n'haguessin adonat els seus clergues que, si bé no pròpiament desillusionats, van deixar que, juntament amb el bisbe, marxessin cap a Espanya una bona part del seu zel i dels seus grans projectes.

Al cap d'un breu interregne del callerès Antíoc Nin,¹⁹⁵ lligat a la crònica de la diòcesi sobretot pels seus profunds contrastos amb el capítol¹⁹⁶ i la ciutat,¹⁹⁷ la diòcesi fou confiada a Andreu Baccallar. Amb ell, l'Església algueresa aconseguirà finalment d'arrencar, i en ell s'identificarà la reforma tridentina.

6. L'ESTRUCTURA ECLESIASTICA

Arribats en aquest punt, hem cregut oportú de fer un examen de l'estructura eclesiàstica de la diòcesi.

Les tres diòcesis, que amb la butlla de Juli II van donar vida a la nova circumscripció de l'Alguer, disposaven cadascuna d'un organigrama diferent.

A Ottana, el capítol tenia com a primera dignitat l'arxiprest, que gaudia de la prebenda d'Illorai. Comprenia a més a més les canongies

miento y quedar en Cerdeña». (F. M. ROSELL, *Epistolario Antonio Agustín*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», XIII (1937-1940), 137-138.

193. Cf. VIRDIS, *Edictu*, 91.

194. ASV, *Acta Camerarii*, 11, f. 119; EUBEL, *Hierarchia*, III, 231. Mentre era bisbe d'aquesta diòcesi fou nomenat, el 1575, visitador apostòlic a Catalunya. El 1577 el traslladaren a Osca i allà, el 1580, hi féu construir el seminari. El 1582 atorgà el subdiaconat a Sant Josep de Calassanç. Morí el 1584, el 2 de febrer, d'una asfíxia provocada «por el tubo de un brasero». Deixà nombroses obres inèdites i editades (Cf. GU-TIÉRREZ, *Españoles*, 918-921).

195. ASV, *Ibidem*; GAMS, *Series*, 832; EUBEL, *Hierarchia*, III, 117; URGAS, *Notizie*, 69. El seu nomenament com a bisbe de l'Alguer és del 26 de novembre de 1572.

196. ACapA, *Noticias Antiguas*, II, ff. 115, 116, 117-118. Tot just fou elegit, envià a l'Alguer el noble Adriano Bàrbara perquè, com a procurador seu, prengué possessió de la catedral. El capítol demanà el compromís formal de respectar les constitucions capitulars. El procurador s'hi refusà, i el capítol li impedí de dur a terme el seu mandat. A continuació hi hagué actes d'intolerància i fins i tot citacions al tribunal.

197. El 1575 excomunicà tots els consellers de la ciutat que havien decidit de no tornar a pagar el salari al sagristà i a l'organista de la catedral (ACapA, *Racional*).

de Macomer, Orani, Orotelli, Oniferi, Mularja, Bortigali, Silanos, Núoro, Sarule i Bòttida.¹⁹⁸ La butlla d'unió establia que la seu episcopal es traslladés a l'Alguer «... cum capitulo, ac omnibus et singulis dignitatibus et maioribus personalitibus, administrationibus, officiis, canonicatibus... et quibuscumque aliis beneficiis».¹⁹⁹

L'estructura de la diòcesi de Castro, en canvi, era la següent: hi havia l'arxiprest, amb la prebenda d'Osidda, i les canongies de Pattada, Benetutti, Bono i Bidducara, Bultei i Anela, Orune, Òsqueri, Buddusò i Berquidda.²⁰⁰

Bisàrcio, a més a més de l'arxiprest, que podia comptar amb la prebenda d'Àrdara, gaudia d'una segona dignitat, la del deganat, amb la prebenda d'Ocier. Després hi havia les canongies de Lidinese, Buabide, Rètuba, Oracei i Nuguedu.²⁰¹

Les dignitats i les canongies d'aquests dos darrers capítols, per causa de la butlla de Juli II, deixaven d'existir, i el bisbe de l'Alguer podia «praebendarum praedictarum corporalem possessionem per se vel per alium, seu alios propria autoritate libere apprehendere et perpetuo retinere illorumque omnium respective fructus, redditus, et proventus in suos, ac suarum ecclesiarum usus, et utilitatem convertere».²⁰²

Si el dictat d'aquesta disposició és transparent i lineal, la seva aplicació fou difícil i feixuga.

Tal com hem dit, el clergat de Castro i Bisàrcio féu tot el que pogué perquè, per part del pontífex, hi hagués un replantejament; i quan aquesta línia de conducta no donà el fruit que s'esperava, ells continuaren actuant com si la butlla no hagués estat mai publicada o acceptant-ne només les parts que no els comportaven cap dany greu.

Naturalment, aquesta conducta no la dictava tan sols el descontentament d'haver de pertànyer a una nova diòcesi que no tenia cap mena de tradicions històriques. Aquest fet, tal com ja hem explicat, tingué

198. VICO, *Historia general*, II, f. 50^v; ASV, AA.ARM, XIV, cap. VII, n. 4: Nota Cathedralium et aliarum ecclesiarum et canonicatum et beneficiorum insulae Sardiniae sub Gregorio XIII: «La chiesa cattedrale de l'Alguer quale é vescovato da per sé tene da nove o otto canonicati». Aquest document dona notícia certament d'un document més antic, probablement anterior a la butlla d'unificació, perquè en els documents de l'Arxiu Capitular, les canongies sempre hi figuren en nombre de sis; MARTINI, *Storia*, II, 226, nota 1.

199. ACapA, *Noticias Antiguas*, II, doc. 4.

200. VICO, *Historia general*, II, f. 51; MARTINI, *Storia*, II, 227, nota 1.

201. AMADU, *La diocesi medioevale*, 69; VICO, *Historia general*, II, f. 51, que els cita amb aquestes denominacions: Lidinife, Baudine, Rètuba, Oracei, Nughedu; MARTINI, *Storia*, II, 227, nota 2.

202. ACapA, *Noticias Antiguas*, II, doc. 4.

certament la seva importància i fou un condicionant que féu encendre encara més la polèmica i la lluita; tanmateix, la principal explicació és en el factor econòmic.

Si s'haguessin resignat a la desaparició de llurs diòcesis, tots dos capítols haurien quedat privats dels pocs fruits i rendes que, si bé ja no eren suficients per a permetre una vida autònoma a la diòcesi, constituïen sempre un mitjà per a una vida més digna que la de la mitjana de la resta d'eclesiàstics.

Aquests cercaren, doncs, una base jurídica que pogués donar una aparença de legalitat a llurs posicions, sostenint que l'*Aequum reputamus* no preveia una única diòcesi, sinó tres o fins i tot quatre diòcesis, amb un únic bisbe que residís a l'Alguer, i que, per tant, havien de romandre tres catedrals i tres capítols.²⁰³ Per valorar llurs tesis i conseqüentment per quedar-se en possessió dels fruits lligats a les dignitats i als títols canònics, els capítols de Castro i Bisàrcio, cada vegada que la seu de l'Alguer restava vacant, no deixaven d'elegir, com ja hem esmentat abans, llurs propis i respectivament vicaris capitulars.²⁰⁴

Eren pretensions i interpretacions clarament fora de l'esperit i de la lletra de la butlla, i les desmentien la praxi de la cúria romana que, quan es tractava de nomenar un nou bisbe, el triava «ad ecclesiam Algarensis», deixant entendre clarament que les altres dues diòcesis i llurs estructures havien desaparegut jurídicament.²⁰⁵

Aquest estat de coses va continuar, de tota manera, durant un cert període. Els primers bisbes, com ja sabem, s'estaven lluny de l'Alguer i per tant no se n'ocupaven, mentre que l'únic capítol legítim que s'hauria hagut de sentir perjudicat per aquelles pretensions fou, en el primer període de la diòcesi, pràcticament inexistent i en qualsevol cas sense la força suficient per a sostenir amb eficàcia els propis drets, per tal com els pocs canonges que es traslladaren d'Ottana a l'Alguer no tenien prou suport de llurs col·legues, que s'estimaven més de restar a l'antiga seu per tutelar des de prop llurs interessos econòmics.

La situació va canviar radicalment quan monsenyor Caçador, el 1526, creà les sis noves canongies. L'Alguer començà a tenir un organisme capaç de funcionar, i el nou capítol començà a reclamar enèrgicament els seus drets i a pretendre que cessessin, de fet, les activitats dels altres dos capítols.

203. ACapA, *Noticias Antiguas*, I, doc. 23; cf. nota 119.

204. ACapA, *Noticias Antiguas*, I, doc. 27.

205. ASV, *Acta Vice Cancellarii*, 13, f. 196; «providit ecclesiae Algarensi vacanti» (1528); ASV, *Acta Vice Cancellarii*, 3, f. 69: «episcopi Algarensis» (1525).

És fàcil d'intuir que no es tractava d'un problema jurídic i prou. Estava en joc l'exercici de la pròpia autoritat i de les pròpies prerrogatives, les quals, compartides amb altres, acabaven per resultar inevitablement compromeses. Sobretot s'hi jugaven les rendes econòmiques d'aquells dos capítols, que certament no eren d'una importància considerable, però a les quals els canonges de l'Alguer, que gaudien d'unes distribucions exigües, no podien renunciar de cap manera.

Així es va iniciar una lluita de decennis entre el capítol de l'Alguer i els altres dos, jurídicament il·legals, de Castro i Bisàrcio.

La controvèrsia es féu encara més agra quan Pius V, el 18 de febrer de 1567, amb la butlla *Exigit incumbentis nobis*, establia que a les catedrals de Sardenya, crònicament i des de sempre mancades de mitjans per a les despeses de fer les obres de restructuració i conservació, per a la compra dels paraments i dels ornaments sagrats, els fossin assignades les rendes dels espolis dels bisbes i els fruits de les meses vacants.²⁰⁶ La butlla realment arribava per a ajudar les catedrals a sortir de les gravíssimes dificultats en què es trobaven.²⁰⁷ Per a la catedral de l'Alguer, en aquell moment en construcció, es convertia fins i tot en providencial. En cas de mort del bisbe, hi havien d'anar a raure tots els fruits de què gaudia la diòcesi. Tal com es podia preveure fàcilment, els capítols de Castro i de Bisàrcio no eren pas del mateix parer: com que les tres diòcesis romanien diferenciades també després de la unió, totes tres catedrals havien de gaudir d'aquelles beneficioses disposicions.

La lluita esclatà quan, mort monsenyor Antíoc Nin, arribà el moment de posar en pràctica les disposicions papals, i Castro i Bisàrcio es negaren a pagar les rendes a la catedral de l'Alguer.

Hom féu un recurs als tribunals, i la causa fou traslladada al jutge d'apel·lació i de greuges davant el tribunal eclesiàstic de Càller. El càrrec l'ocupava Andreu Baccallar, aleshores canonge degà del capítol de Càller. La seva sentència, pronunciada el juliol de 1577, instava els rectors de Castro i de Bisàrcio a obeir les disposicions del vicari capitular de l'Alguer, que tenia el dret de sol·licitar tots els fruits de la seu vacant, i els prohibia de guarnir-se amb els títols canònics.²⁰⁸

El primer d'octubre del mateix any, el virrei intervenia també en la controvèrsia i ordenava als ministres de justícia que fessin per manera que es paguessin als ecònoms del capítol de l'Alguer totes les rendes

206. ASV, AA.Arm I-XVIII, n. 4361; ACapA, *Noticias Antiguas*, I, ff. 1-3°.

207. MARTINI, *Storia*, II, 278.

208. ACapA, *Noticias Antiguas*, I, doc. 28, 44.

de la seu vacant, malgrat tots els embargaments que ja s'havien fet per ordre dels capítols de Castro i Bisàrcio.²⁰⁹

Aquest darrer, però, no es va aturar mai davant la sentència del jutge d'apel·lacions i, sense perdre temps, va enviar un recurs a Roma, on deixava entendre que era víctima de vexacions i injustícies.

La Cambra Apostòlica, sense aprofundir els termes de la qüestió i sense tenir present el contingut de la butlla de Juli II, el 4 d'octubre trameté cartes monitòries contra el capítol de l'Alguer amb les quals la sentència de Baccallar quedava anul·lada.²¹⁰

El capítol i Baccallar, que mentrestant s'havia convertit en bisbe de l'Alguer, uns quants mesos més tard es van adreçar també a Roma i van aclarir la situació, convençuts que la disposició l'havien obtinguda sorprenent la bona fe de la cúria romana. Llurs bones raons van convèncer Gregori XIII, el qual, havent-se adonat del comportament equívoc del capítol de Bisàrcio, va donar ordre a l'arquebisbe de Sàsser de verificar personalment com estaven en realitat les coses i de prendre les resolucions oportunes.²¹¹

Després d'un seguit d'investigacions suplementàries, l'arquebisbe de Sàsser va declarar invàlides totes les exaccions fetes per aquells dos capítols i els va ordenar de restituir a la catedral de l'Alguer tot allò que havien obtingut amb arbitrarietat i trapelleries.²¹²

Amb l'acabament d'aquesta polèmica, de mica en mica desapareixen les controvertides seqüeles que seguiren la butlla del 1503; durant els anys posteriors no es registren, en aquest sentit, episodis dignes de menció, i hom assisteix fins i tot a un agrupament gradual del clergat de totes tres diòcesis.

En el si del capítol de l'Alguer, com també ja en el d'Ottana, l'arxiprest era la primera dignitat i gaudia de la prebenda d'Illorai.

El seguia l'ardiaca, que duia annexa la prebenda de Nuguedu.²¹³ En el sínode diocesà que celebrà el 1570 monsenyor Pedro Pérez del Frago, hi era instituïda la nova dignitat del deganat i hom li assignava la prebenda de la parròquia d'Ocier, de la qual tanmateix s'havien de restar 50 ducats per a la sustentació del vicari perpetu.²¹⁴

A més a més, hom decidia de fer front a la precària situació econòmica de les sis canongies sense prebenda.

209. ACapA, *Noticias Antiguas*, I, doc. 29.

210. ACapA, *Noticias Antiguas*, I, doc. 31.

211. ASV, *Arm.* 42, 36, f. 126 (1 de novembre de 1578); SCANO, *Codice diplomatico*, II, XXXIX-XL.

212. SCANO, *Codice diplomatico*, II, XL; ACapA, *Noticias Antiguas*, I, doc. 39.

213. Cf. nota 89.

214. ACapA, *Noticias Antiguas*, II, *Constitutiones Synodi Frago 1570*, f. 18^v.

Aquestes canongies s'haurien d'extingir amb la mort dels titulars, i al seu lloc eren creades sis canongies més, a les quals hom assignava les prebendes d'Òsqueri, Nule, Pattada, Buddusò, Nuguedu i Benetutti.

La disposició podia tenir, segons els casos, efecte immediat si aquells qui «poseen los tales beneficios, consienten en la dicha erection de dignidad y canonicato luego, en obtenerse la confirmación de su sanctidad, la qual ante omnia ponemos y confiamos alcançar de la padernal benignidad de nuestro sanctissimo Padre en retormación de nuestro obispado y buen remedio desta cathedral..., sean tenidos por dignidad y canónigos, y como tales, conforme al Concilio Tridentino, vengan a residir en esta nuestra cathedral del Alguer, y los que no querran consentir, mientras vivieren o tubieren los dichos beneficios, no sean tenidos por canónigos ni dignidades, con obligación de residir en sus beneficios administrando al pueblo los sacros con lo demás que son obligados, y en vacando per cessum, vel decessum de los mismos, los que los impetraren los impetren y posean como dignidad y canonicatos, con obligación de residir en nuestra catedral del Alguer».

Malauradament, aquest decret, no sabem per què, no fou mai aplicat: «y porque en esto se reservó la confirmación de su Sanctidad, o, por no haver podido costear los excessivos gastos, que importaria, o, por otros inconvenientes, se hallaron frustrados en uno y otro los buenos deseos de aquel santo Prelado».²¹⁵

La dignidad deganal fou creada uns quants anys més tard.²¹⁶

Després de les tres dignitats, venien les sis canongies que fruien de les prebendes de Macomer, Bortigali, Silanos, Orani, Orotelli i Oniferi, i Böttida.²¹⁷

A aquestes cal afegir les canongies que hem esmentat abans, sense prebendes i sostingudes només per les distribucions quotidianes: Sant Agustí, Sant Julià, Sant Roc, Santa Anna, Santa Maria de Pòlleri i Santa Maria Magdalena.

215. ACapA, *Noticias Antiguas*, III, doc. 39: és un memoràndum de les canongies de l'Alguer i porta la data del 27 d'octubre de 1711.

216. ASV, *S. Congregatio Concilii, Relatio a. 1590*, 242 «Decanatus vero qui est tertia dignitas, a quodam Gavinus Sarrovira rector oppidi Otieriy, ante anno fere quatuordecim aut quindecim, unitis decanatu omnibus dictae parrochialis fructibus, relicta portione quinquaginta ducatorum absque aliis emolumentis incertis pro vicario perpetuo, quae postea portio a Sede Apostolica ad centum usque aucta est, ultimo loco creatus est».

217. Les canongies es troben detallades en aquest ordre a les diverses llistes contingudes als llibres dels comptes i dels tributs de l'Arxiu Episcopal, per exemple. *Llibre del Parlament, Regesto 1588-1591, Repartiment del subsidi de galeres*.

Monsenyor Frago va crear una nova canongia per tal d'assignar-la al penitencier. No va durar gaire, perquè les rendes eren tan escasses que, un cop enlestides les diverses particions i els pagaments dels tributs, el titular es veia obligat a afegir-hi del seu peculí.²¹⁸

A més a més de les canongies, la catedral tenia molts beneficiats, ordinàriament al voltant de la trentena, que es dividien els beneficis simples, nombrosos però poc rendibles.²¹⁹

Les parròquies de la diòcesi eren confiades a rectors, exceptuant-ne les de dret canonical, regides per vicaris perpetus, i la de Núoro, que era una plebania.²²⁰

Si els problemes del capítol ja eren greus, els de les parròquies i del clergat que hi treballava eren, com veurem tot seguit, encara més dramàtics i de difícil solució, perquè generalment es movien en un marc de condicions absurdes i cròniques.

7. ESGLÉSIES DE L'ALGUER

Com a conclusió d'aquest capítol, vull dedicar una mica d'espai a les esglésies de l'Alguer.

És veritat que és un tema que, de fet, ultrapassa les problemàtiques que ens interessin directament. El que m'empeny a parlar-ne és el fet de constatar que d'aquests llocs de culte, centres naturals d'una bona part de la nostra història religiosa, no en manca només un estudi orgànic, sinó que les dades que en general és possible de trobar en les publicacions són extraordinàriament fragmentàries.

Per si no n'hi hagués prou amb això, encara hi hem d'afegir que, si la manca de catalogació dels arxius eclesiàstics de l'Alguer m'ha obligat a passar revista pràcticament a tots els documents, m'ha donat també la possibilitat d'arribar a conèixer notícies, considerades, encara avui, com a certes, que imposen una rectificació seriosa.

218. ASV, *S. Congregatio Concilii, Relatio 1590*, ff. 242^v-243.

219. ASV, *S. Congregatio Concilii, Relatio 1590*, f. 243^v: «Beneficia simplicia multa habet Ecclesia Algaren ex relictis piis fidelium erecta, quorum adeo tenui sunt fructus et exiles ut nisi sit unum aut alterum quod ad summam quindecim ducatorum accedant, ut plurimum autem valorem octo, aut ad summum decem ducatorum non excedunt et quod adhuc maius est quodlibet eorum, unam aut alteram missas singulis hebdomatibus celebrandas adnexas habent, ut vere potius capellaniae pro celebrandis missis, quam beneficia dici debeant».

220. ACVA, *Regesto 1588-1591*, passim.

Catedral de Santa Maria

Quan la seu d'Ottana fou traslladada a l'Alguer, de seguida sorgí el problema de la catedral, per tal com la ciutat no disposava d'esglésies que poguessin respondre a les noves exigències.

Quan els bisbes començaren a residir a l'Alguer, aquest problema es féu encara més viu, i de mica en mica s'anà concretant la idea de tirar a terra la vella església parroquial de Santa Maria destinada a catedral.

D'acord amb les autoritats civils, monsenyor Pedro Frago va donar el vist-i-plau a les feines de demolició, mentre el capítol es traslladava a l'església de Sant Miquel, que es convertia en catedral *pro tempore*.²²¹

Aquestes tasques, empeses amb molt d'entusiasme, es van aturar ben aviat perquè a la ciutat, que havia pres damunt seu una bona part de la càrrega financera, li van començar a mancar fons.²²² A aquest primer període de treballs, els crítics d'art fan arribar la construcció de les parts gòtiques de l'edifici que comprèn les cinc capelles radials que s'obren en l'hemidecàgon que delimita el cor.²²³

En aquestes condicions la va trobar monsenyor Baccallar quan va arribar a l'Alguer. Que la construcció de la catedral es convertí en una de les seves primeres preocupacions ens ho demostra una carta adreçada al capítol, quan encara era bisbe electe. En aquesta carta, després d'afirmar que està al corrent de les dificultats dels canonges obligats a fer els oficis religiosos a Sant Miquel, dóna la disposició que mentrestant es preparin grans quantitats de calç i de pedra, tot assegurant, alhora, els seus bons oficis prop dels consellers de la ciutat per a una ràpida represa de les obres.²²⁴

Tanmateix, tots s'adonaren que la bona voluntat no era suficient i

221. ASV, *S. Congregatio Concilii, Relatio 1590*, f. 241': «Habet hic episcopatus suam Cathedralem quam unus ex praedecessoribus meis R. mus Petrus Frago hispanus simul cum universitate ut eam commodiorem et praestatiorem redderent everterunt». Hi ha autors, com per exemple C. MALTESE (*Arte in Sardegna dal V al XVIII secolo*, Roma 1962, 193), que situen el començament de les obres el 1562, tot i que l'atribueixen a Frago. L'error és evident perquè Frago fou nomenat bisbe de l'Alguer el 20 de desembre de 1566. No és possible d'establir, amb cap base documental, la data exacta en què l'església fou enderrocada. Tanmateix podem establir amb una certa aproximació que l'enderrocament tingué lloc l'any 1567, perquè monsenyor Frago fou nomenat bisbe el desembre de l'any anterior i el 23 de setembre del 1567 convocà el primer sínode diocesà ja «... in ecclesia cathedrali algerensi sub invocatione Sancti Michaelis».

222. ASV, *S. Congregatio Concilii, Relatio 1590*, f. 241.

223. MALTESE, *Arte in Sardegna*, 193.

224. ACapA, *Noticias Antiguas*, I, doc. 24.

que l'Alguer no tenia prou mitjans per a dur a terme el projecte primitiu, massa grandios.²²⁵

Els consellers de la ciutat van pensar de dirigir-se al rei i li demanaren que els ajudés en llurs dificultats amb alguna subvenció. La resposta de Felip II ha restat com un exemple admirable de consells paterns; però, de l'ajut que se li demanava, ni un mínim senyal.²²⁶

Per tant, hom es féu enrera i es decidí per una construcció més modesta, que preveia una gran sala d'estil renaixement tardà, dividida en tres naus amb pilastres i columnes dòriques i flanquejada per capelles laterals.

Les obres es reprengueren també amb les rendes dels espolis de les seus vacants atribuïdes a la catedral, com a conclusió de la llarga polèmica entre l'Alguer, Castro i Bisàrcio.²²⁷

La pesta que va esclatar el 1582 i que va durar una bona part del 1583, i els deutes que l'administració de la ciutat es va veure obligada a contraure per a fer front a les necessitats higièniques, sanitàries i assistencials més immediates, van bloquejar de nou les obres.²²⁸

Per Pasqua de 1585, monsenyor Baccallar i el seu capítol, com que s'havien adonat que passaria molt de temps abans de l'organització definitiva de la nova catedral, van decidir de traslladar-s'hi igualment i de fer servir provisionalment una «capilla grande» per a les funcions normals de culte,²²⁹ mentre que per a les celebracions més solemnes con-

225. MALTESE, *ibidem*.

226. AComA, *Fogli cartacei*, 339. Carta del 6 de desembre de 1579 de Felip II als consellers, esmentada per TODA, *Un poble*, 48:

«El rey.

Amados y fieles nuestros. Entendido havemos que essa Ciudad está al presente sin iglesia Cathedral porque la que havia la derribaron los años passados los consellers y personas principales a efecto de hazer otra nueva la qual segun dicen está comenzada en forma y anchura tan grande que hasta agora no se ha podido acabar, y está imperfecta, y de manera que no se pueden celebrar los divinos officios, ni el obispo y cabildo y otras personas asistir en ella, con lo cual padece el servicio del culto divino, y como quiera que por este respeto tenemos por cierto que desseais tenga fin la dicha obra, todavía os lo havemos querido encargar para que deis orden, y procureis con todas las fuerzas posibles como aquella se concluya y acabe que dello recibiremos mucho placer y contentamiento. Dat. Madrid á seys de Deziembre año MDLXXIX. Yo el rey».

227. ASV, *Arm*, XLII, 36, f. 126.

228. ACapA, *Racional*, doc. 17.

229. ARSÍ, *Sardinia 15*, f. 277^v «... porque no aguardaran que se acabe toda la yglesia, sino que se embra una capilla grande della do procuran ad tempus de acomodar-se»; f. 272: ... «pasaran los clerigos y capitulo a officiar en la yglesia nueva que edifican, que será por pasqua de resurreccio, deste año». Es tracta de dues cartes del Pare

tinuarien aixoplugant-se a Sant Miquel, que mentrestant havien cedit als jesuïtes per afavorir la conclusió de les difícils negociacions que feia anys que es desenvolupaven entre aquests religiosos i la ciutat per a la fundació d'un col·legi.²³⁰

En aquell mateix any, els treballs ja s'havien reprès,²³¹ i van continuar a ritme normal fins que la catedral va estar enllestida definitivament. Durant aquesta darrera fase de la construcció, quan es van adonar que els fons tornaven a estar a punt d'acabar-se, els consellers de la ciutat i les autoritats religioses, per evitar que es tornessin a aturar les obres, van pensar que calia fer un darrer gran esforç per a cobrir les necessitats més urgents: fer el sostre i donar un cert decòrum a l'interior de manera que es pogués «apportar en ella lo Santíssim Sacrament y celebrar en ella los divinals offiçis y servirnos de parrochia dins breu temps».²³² Per això, hom va decidir de prendre a cens 10.000 lliures a pagar al cap de deu anys. Però la ciutat, encara massa gravada pels deutes que havia contret durant la pesta, no podia sostenir tota sola el pes d'un deute tan gros. Pel febrer de 1590 hom va arribar a un acord per a un esforç comú.

Monsenyor Baccallar, el capítol i uns quants personatges privats es van empenyorar respectivament per 2.090, 1.810 i 1.710 lliures. Aquesta xifra havia de servir per a afrontar els interesos passius.

El bisbe i el capítol, concretament, renunciaven, a la percepció dels drets que els eren deguts «de les reteccions, del vy, de la pescateria, del pont».²³³

Certament, la catedral va estar llesta dins el 1593. El 18 de setembre d'aquest any, en efecte, monsenyor Baccallar, que fins aleshores s'havia servit sempre de les esglésies de Sant Miquel i Santa Creu per a les funcions solemnes, confereix els ordes sagrats, a la nova catedral, a cent vint-i-set clergues, disset dels quals són neopveres.²³⁴

Melcior de Valpedrosa al Pare General, en nom del qual duia les negociacions amb la ciutat pel col·legi. La primera és del 29 de març i la segona del 25 de febrer de 1585.

230. ARSI, *Sardinia* 15, f. 273. «Mas ha dado el Señor obispo y capitulo la yglesia de S. Miguel que es muy capaz y linda, do esta agora la iglesia catedral».

231. ARSI, *Sardinia* 15, f. 272: En una carta del 29 de març de 1585, el pare Melcior de Valpedrosa informa els seus superiors que els jesuïtes de l'Alguer prendran possessió de l'església de Sant Miquel quan el capítol es traslladarà a la nova catedral «cuyo edificio de nuevo prosiguen»; Biblioteca Comunal de l'Alguer, *Registro di fabbrica della Cattedrale* (21 abril de 1586-16 de febrer de 1591) ms.: en aquest registre de despeses hi ha anotades escrupolosament totes les sortides per a la construcció de la catedral que en aquests cinc anys arribaren a sumar, globalment, vuit mil set-cents lliures.

232. ACapA, *Racional*, doc. 17.

233. ACapA, *Racional*, doc. 17; ACapA, *Auctos*, III, f. 174.

234. ACVA, *Liber quartus Registri Ordinationum*, ff. 1-17': dels clergues que s'or-

El nombre extraordinari dels ordenands ens fa pensar en una ocasió especial volgudament solemnitzada: malgrat tot, aquesta sola circumstància no ens permet d'argumentar que la nova església hagués estat inaugurada justament aquell dia, per bé que no es pot allunyar gaire d'aquesta data vist que tot just tres mesos abans els sagrats ordes es conferien, com sempre, a Sant Miquel.²³⁵

D'ara endavant, la seu de les ordenacions serà sempre la catedral.²³⁶ També els registres de casaments i de bateigs mostren clarament com des del 1594 la catedral funciona normalment també com a parròquia.²³⁷

El maig de 1594, el consell de la ciutat decideix de prendre a cens tot el que calgui per a dur a terme les obres. Es tractava, certament, de feina de polir, d'acabats, perquè la relació d'aquella sessió del consell precisa que la catedral «està que se pot dir ja acabada».²³⁸ De restes d'aquestes darreres obres, en trobem encara el 1598²³⁹ i finalment el 1605, quan monsenyor Nicolau Cannavera, successor de Baccallar, féu pavimentar les parts laterals de l'església i col·locà un gran santcrist a l'altar major, de les despeses del qual ell mateix es féu càrrec.²⁴⁰

Sant Miquel

Era la segona església de l'Alguer per grandària i era oficiada pel clergat secular fins a l'arribada dels jesuïtes a l'Alguer. En aquella època, també estava en molt males condicions, si hem de creure tot el que en va escriure monsenyor Baccallar: «molt chica, en ruin lloch, vella y discomoda».²⁴¹

Durant les negociacions que van tenir lloc entre la Companyia de Jesús i els consellers de la ciutat per a fundar un col·legi a l'Alguer, monsenyor Baccallar, d'acord amb el capítol, va decidir de donar-

denaven, setanta-quatre eren de Sàsser, pocs més de Bosa.

235. ACVA, *Liber tertius Registri Ordinationum*, f. 96: l'ordenació fou feta el 12 de juny de 1593.

236. ACVA, *Liber quartus Registri Ordinationum*, *Liber quintus Registri Ordinationum*, *Liber sextus Registri Ordinationum*.

237. ACVA, *Registre de Matrimonis*, 1589-1599. En aquest registre hi ha relacionades també les dates de l'administració de les confirmacions, i resulta que per a les confirmacions del 17 d'octubre de 1593 el bisbe fa servir la catedral.

238. ACapA, *Racional*, f. 7.

239. ACapA, *Auctos*, II, f. 192.

240. ASV, *S. Congregatio Concilii, Relatio 1605*, f. 30.

241. ACapA, *Noticias Antiquas*, I, doc. 24.

los-la en el moment que les negociacions arribessin a port.²⁴²

La donació s'hi inseria, justament, per eliminar una dificultat que podia perillosament engegar-ho tot per terra: els consellers demanaven que els jesuïtes, a més a més de la fundació d'un col·legi, duguessin a terme el ministeri de la predicació.²⁴³

Els jesuïtes mostraren que agraïen aquesta donació tal com es veu en la descripció que en feren llurs superiors: «la yglesia de S. Miguel... es muy capaz y linda, do está agora la iglesia catedral, con su simiterio junto a ella que es lugar muy capaz para collegio, y esta en el punto mas sano della ciudad, y assi a juhicio de todos es el lugar mas al proposito que ay par edificar collegio».²⁴⁴

Sant Francesc

Més endavant veurem el procés que va dur a l'arribada dels frares conventuals. Ara ens cal de deturar-nos en l'església.

Restaurada de poc d'una manera extraordinària i feta tornar a les estructures originals, avui és, ben segur, el complex monumental i artístic més interessant de la ciutat. Encara que deixem als tècnics de la història de l'art un judici més precís i analític, és fàcil de remarcar que l'església, en les parts més antigues, és el monument més bonic de l'estil gòtic català de l'Alguer.

Molts han mostrat interès per la història d'aquesta església, però una bona part han incorregut en equivocacions inadmissibles per a un historiador i en errors de vegades grossers. El primer i més conegut està justament lligat al seu origen, i pretendria que l'església i el convent haguessin existit ja abans de l'arribada dels frares franciscans i que haguessin acollit anteriorment una comunitat de monjos benedictins. No són pas pocs els qui, encara avui, potser per les implicacions suggestives, accepten d'una manera acrítica aquesta hipòtesi.²⁴⁵ En l'estat

242. ARSI, *Sardinia* 15, f. 273.

243. ARSI, *Sardinia* 15, f. 261: carta del 25 de gener de 1585, on s'explica que, mentre s'estava a punt d'arribar a un acord, les negociacions foren interrompudes quan els consellers posaren com a condició que, a més a més de l'escola, els pares es dediquessin també a la predicació.

244. ARSI, *Sardinia* 15, f. 273.

245. A. C. DELIPERI-B. SECHI COPPELLO, *Guida di Alghero*, III, *Chiesa di S. Francesco (extra muros)* (L'Alguer 1978), 7: «E' quasi certo che i frati minori conventuali... furono ospiti dei benedettini e ne occuparono ben presto il luogo quando questi lo abbandonarono. Per secoli la chiesa di S. Francesco venne denominata «extra muros» perchè era situata al di fuori della prima cinta muraria di Alghero». A. SARI, *Contributo*

actual de la recerca, es tracta, però, d'una lectura dels fets absolutament gratuïta i que, ben al contrari que aclarir les dades històriques, el que fa és convertir-les en molt més problemàtiques.

En efecte, és veritat que l'Alguer va registrar també la presència dels benedictins: tenien el priorat de Santa Maria i depenien del monestir de Sant Fruitós, a la diòcesi de Gènova.²⁴⁶ No coneixem la data de llur instal·lació, però no costa gens de suposar que es dugué a terme coincidint amb el domini genovès de la ciutat. Tampoc no sabem amb precisió quan van deixar el territori. Probablement ho devien fer quan Pere el Cerimoniós decretà, el 15 de febrer de 1355, l'expulsió de l'Alguer de tots els religiosos no catalans.²⁴⁷

Tot i prenent com a més probable i més remota o llunyana la data del 1355 per a llur sortida, entre aquesta data i el 1330, que com veurem és la darrera data possible per a la fundació de la comunitat franciscana de l'Alguer,²⁴⁸ passen vint-i-cinc anys, durant els quals totes dues comunitats foren presents simultàniament a l'Alguer.

Es podria fer la hipòtesi que els benedictins podien haver deixat la ciutat molt abans de l'arribada dels catalans i dels franciscans, i que haurien deixat així deserta l'església i el convent, en el qual aquests darrers s'haurien pogut instal·lar. En canvi, sabem del cert que, almenys fins el 1336, els benedictins encara eren al territori, tal com ho testimonia un procés d'aquell any en el qual es troben implicats llur prior i el dels benedictins de Sant Leonard de Sàsser.²⁴⁹

Per tant, queda clar que la hipòtesi que Sant Francesc fos primer una església benedictina només s'aguanta si acceptem que totes dues comunitats haguessin viscut plegades, en el mateix convent, d'un mínim de sis anys a un màxim de trenta-un.

Mentrestant, un fet tan anòmal no podia no deixar rastres; de tota manera, per a poder-lo tenir en consideració seriosament hauria d'anar fonamentat en proves sòlides, i per ara no existeixen prou indicis que ens permetin de sostenir, ni que sigui només com a probable, una eventualitat d'aquesta mena.

No cal afegir que la convivència simultània de dues comunitats re-

all'Architettura gotica in Sardegna. La chiesa di San Francesco in Alghero, dins «Studi in onore di Giovanni Lilliu, per il suo settantesimo compleanno» (Càller 1985), 128. Els altres autors, els cita i en fa un examen C. DEVILLA, *I frati minori conventuali in Sardegna* (Sàsser 1958), 277-283.

246. MARTINI, *Storia*, III, 432.

247. AComA, *Codici* A, B, D. Cf. ERA, *Le raccolte di carte*, 43. TOLA va publicar el document sencer *Codex*, I, 2.ª part, 767.

248. DEVILLA, *Idem.*, 282.

249. A. ERA, *Tribunali ecclesiastici in Sardegna* (Sàsser 1929), 179-192.

presentaria més un fet únic que no pas estrany, i extremament singular en aquest cas en qüestió. No ens pot passar per alt, efectivament, que als problemes de caràcter pràctic lligats a una solució d'aquest tipus, s'hi haurien afegit dificultats pràcticament insuperables, encara que només fos per a mantenir la pròpia identitat, entre dues comunitats massa diferents per orígens i per formació i amb uns projectes de vida religiosa si no ben bé a les antípodes, ben segur que molt distants.

I arribats aquí, cal que ens aturem a demanar-nos com ha pogut néixer aquesta hipòtesi.

Em fa la impressió que tot plegat es pot atribuir a la lectura precipitada de tres dades històriques segures: l'existència del convent de Sant Francesc, la del de Santa Maria de la Pietat i la del priorat benedictí de Santa Maria.

Sobretot l'homonímia dels dos darrers ha generat grans confusions.

I mentre que no fóra gens absurd, bé que encara no hi ha prou documentació fiable, que d'església i de convent de Santa Maria només n'hi havia un, ocupat en èpoques successives per benedictins i per una comunitat franciscana d'observants, la identificació hi ha barrejat estranyament el convent de Sant Francesc.

Això explica també l'altre equívoc, encara més gros i més absurd, pel que fa al nom i a l'emplaçament de la nostra església i el nostre convent. Si llegim els historiadors, tot sovint ens trobem davant la notícia que antigament l'església tenia el títol de Santa Maria de la Pietat i que es trobava fora de les muralles.

Entre els milers de documents de l'arxiu de la Cúria i de l'arxiu del capítol de l'Alguer, no hi he trobat mai un sol document que donés un mínim de credibilitat seriosa a aquesta hipòtesi. I malgrat tot, els nostres historiadors, potser per distracció, potser per pressa, arriben en aquesta conclusió basant-se en documents, i en documents sens dubte no falsos. El mateix P. Devilla, historiador franciscà, pràcticament es deixa convèncer per llurs argumentacions i dóna com a «molt possible» el fet.²⁵⁰

Això no obstant, és una notícia absolutament falsa i és un exemple il·luminador de com és possible, amb tota la bona fe, de treure conclusions aparentment coherents, però sense cap fonament històric, quan s'examinen dades i documents massa fragmentaris. Com ha pogut néixer l'equívoc? Segur que no pas d'un document directament referit a l'església, amb una referència explícita al seu antic nom. Només n'hauríem hagut de trobar confirmació i d'explicar-nos com i quan es va pas-

250. DEVILLA, *Idem.*, 278-279.

sar d'un nom a l'altre. En canvi, les fonts de les quals ha estat treta la notícia són les actes notarials que, en una quantitat realment notable, enriqueixen els nostres arxius i que daten a partir de la segona meitat del segle XVI; no n'hi ha cap més explicació. Es tracta fonamentalment d'actes de venda i de testaments. En tots dos casos, hi trobem dades d'extraordinari interès sobre els noms dels carrers i de les famílies, sobre els oficis i mil d'altres aspectes de la vida d'aquell temps. Són, com dèiem, dades d'un interès extraordinari, però molt concises i tot sovint fragmentàries. I justament aquesta fragmentació és el que és perillosa si l'historiador, sense mirar de trobar-ne verificacions vàlides, n'extreu incautament altres informacions. Els testaments gairebé sempre tenen una part reservada a les obres de bé, els anomenats llegats o deixes pies amb els quals el testador destinava a les esglésies o a alguna confraria sumes de diners o propietats. Les motivacions eren diverses: l'ajut genèric a l'església, la celebració de misses en sufragi, caritats per als pobres o, tot sovint, per a cobrir les despeses dels funerals o per a ésser enterrats en aquella església. Això era un costum molt estès, i cal dir que, entre les esglésies de l'Alguer, Sant Francesc apareix com una de les preferides, i que molt sovint qui triava aquesta església demanava també d'ésser enterrat amb l'hàbit franciscà. Però tornem al nom o al títol de l'església.

En aquests testaments, quan es fa referència als frares franciscans, hi ha dues fórmules que són les que són utilitzades amb més freqüència: «Deix... als frares de la iglésia del gloriós Sant Francesc...», «Deix... als frares de nostra Senyora de la Pietat...».

Aquestes dues informacions, agafades així, descarnades de la història local, per a la qual evidentment ha semblat superflu de fer més investigacions, han dut a aquestes conclusions:

1. L'església dels franciscans havia tingut dos noms: Sant Francesc i Santa Maria de la Pietat; aquest darrer, evidentment més antic, fou canviat pels frares.

2. Si Sant Francesc i Santa Maria de la Pietat extramurs són títols diversos i successius de la mateixa església, això vol dir que l'església era fora de les velles muralles i que aquestes passaven, en la hipòtesi més externa, per l'actual carrer de C. Alberto o carrer de Sant Francesc.

Aquestes conclusions serien legítimes i convincents si no es fonamentessin en un error de categoria, no sabem si per causa d'una distracció o per ignorància, que és el fet de creure que els «frares del seràfic Sant Francesc» i els «frares franciscans de Santa Maria de la Pietat» són una mateixa cosa. Fa l'efecte que aquests historiadors ignoren que les famílies dels frares franciscans són tres, i que no els ve ni de

resquitllada la sospita que a l'Alguer n'hi podia haver dues. Efectivament, a la ciutat, després del primer establiment dels menors conventuals a Sant Francesc, registrem, ja al començament del segle XV, també els menors observants que, precisament, van ocupar l'església i el convent de Santa Maria de la Pietat, prop de dues-centes passes fora de la ciutat i que per això en van dir «extra muros», potser pel tal de diferenciar-la de la parroquial d'aleshores, convertida més tard en catedral i que, amb tota probabilitat, ja portava el mateix nom. L'antiga església, ara desapareguda, devia ésser situada més enllà d'on ara hi ha l'estació del tren, pels voltants de l'actual església de Sant Joan, edificada en època més tardana.

A la llum d'aquestes notícies, d'altra banda històricament certes, ja no és possible que hi hagi confusió. Si encara hi hagués necessitat de confirmació, ens la donen les mateixes actes notariales que, de vegades, registren simultàniament llegats a favor de Sant Francesc i de Santa Maria de la Pietat.²⁵¹

Pel que fa a la ubicació de l'església de Sant Francesc i a la probabilitat que es pogués trobar, antigament, fora d'una anella de muralles molt antiga que recorria més o menys l'actual carrer de C. Alberto, cal puntualitzar unes quantes dades. Personalment sóc molt escèptic respecte a l'existència d'aquesta muralla, existència basada fins ara en deduccions o argumentacions massa vagues i mai no avalades per proves concretes i objectives d'arqueologia medieval, ni tan sols corroborades per qualsevol documentació, per petita que fos. Si, malgrat tot, aquestes muralles hi haguessin estat, ja no hi devien ésser quan es va construir la nostra església. En dóna fe el famós document del notari Fuyà,²⁵² que per ordre de Pere el Cerimoniós feia el reconeixement de les muralles de la ciutat —que necessitaven una reparació urgent—, i cita l'una darrera l'altra les torres que marcaven aquestes muralles: la torre de l'Esperó, la de Sant Joan, la del Portal Reial i la de la Magdalena. Això evidencia, amb tota certesa, que aleshores les muralles de l'Alguer recorrien més o menys el traçat que avui dia encara és possible de reconèixer. El document, redactat el 19 de febrer de 1364, jus-

251. ACVA, *Registre dels llegats o dexes pies dels testaments de l'Alguer en execució del Synodo provincial comensant en lo mes de novembre MDLXXXV*, ff. 14, 18', 21, 24, 25... Fins i tot un document del 1583 que fa referència a la cera oferta per la ciutat cada any. TODA (*Recorts catalans de Sardenya*, Barcelona 1930, 16-18) diu textualment: «Dos siris per cremar devant lo Santíssim sacrament en Sant Francesch. Hun siri à Sancta Creu. Hun siri al spital. Hun siri á la pietat. Hun siri á Sant Agostí.»

252. El document, en català, és conservat a l'Arxiu Municipal i el publicà íntegrament S. RATTU, *Bastioni e torri di Alghero* (Torí 1951), 37-52.

tament quan la nostra església estava a punt d'ésser acabada o l'havien enllestida feia molt pocs anys, és la prova definitiva que Sant Francesc (tot i prescindint de la confusió que molts en fan amb Santa Maria de la Pietat) no tan sols no havia estat mai fora de les muralles o a la vora d'aquestes, sinó que sempre havia estat considerablement al centre de l'Alguer.

Abans de concloure, observem que l'església, tal com és actualment, és una reconstrucció de l'original i la conseqüència d'un enderrocament que tingué lloc el 1593.²⁵³ Fou un esdeveniment dramàtic per a la comunitat, que estigué a punt de deixar la ciutat. D'aquests esdeveniments, en parlarem, però, en un context més adient.²⁵⁴ Les obres de reconstrucció s'allargaren fins el 1598.²⁵⁵

Santa Creu

L'any 1492, quan per decret de Ferran el Catòlic els jueus van veure's obligats a anar-se'n de Sardenya,²⁵⁶ la pròspera comunitat que s'havia instal·lat a l'Alguer va deixar inutilitzada la sinagoga, situada si fa no fa on actualment es troba l'església, al costat del vell hospital.

El local devia ésser espaiós i devia estar en òptimes condicions si les autoritats religioses van decidir de convertir la sinagoga en església cristiana amb el títol de Santa Creu.²⁵⁷ La transformació es féu en un espai de temps força breu: el 1505, una acta notarial ja parla de «vico Sancte Crucis».²⁵⁸

L'església va anar adquirint cada vegada més importància i monsenyor Baccallar, durant les obres de la nova catedral, hi celebrava tot sovint ordenacions sagrades.²⁵⁹

Sant Antoni

Fins ara s'ha cregut que la primitiva església de Santa Maria sempre

253. ACapA, *Auctos*, III, part I, f. 50.

254. V. cap. IV, part 4, notes 168-171.

255. VICO, *Historia general*, II, f. 50.

256. SANNA, *Il cammino*, 273; MARTINI, *Storia*, II, 216; TODA, *Un poble*, p. 13.

257. Biblioteca Comunal de Sàsser, A. M. URGAS, *Notizie antiche*, II, part II, 14 (ms); TODA, *Idem*, 37-38.

258. ACapA, *Auctos*, I, f. 73.

259. ACVA, *Liber primus, Liber secundus, Liber tertius Ordinationum*.

havia estat²⁶⁰ la parroquial de l'Alguer, abans de la fundació de la nova diòcesi. En canvi, és molt probable que antigament funcionés com a parròquia una esglesieta situada al carrer de Cavour o al carrer del Carme, titulada Sant Esteve Protomàrtir, anomenada després Sant Antoni i avui reduïda a edifici civil. Vet aquí què n'escriu el canonge A. M. Urgias: «Facta deinde sedis ottanensis translatione in Cathedralem et Parochialem erecta fuit Ecclesia Algarensis: quae ante fuerat Plebania, admodum insignis Sancto Stefano Proto-Martiri sacra... Ad nostra usque tempora extat haec parva Ecclesia, quamvis multum antiquitatis redolet, estque ab anno 1640 Fratrum Hospitalitatis infirmis inservientium sub titulo Sancti Antonii Abbatis».²⁶¹

Aquesta asseveració ens sembla implícitament confirmada per una nota de l'arquebisbe de Càller, Antonio Parragues de Castillejo, sense data però que es pot col·locar entre 1559 i 1573, període en què va governar aquella arxidiòcesi. Es tracta d'un memoràndum sobre el «subsidi de galeras» i referint-se a les esglésies del bisbat de l'Alguer fa aquesta llista:

«La Rectoria de l'Alguer
La iglesia de S. Esteve
La iglesia de S. Miquel
La iglesia de S. Creu
La iglesia Major
Lo monasteri de S. Francesc
Lo monasteri de S. Agosti».²⁶²

L'ordre d'aquesta relació ens fa pensar que sigui la integració d'una altra de més antiga i anterior a Castillejo, a la qual més tard fou afegida la catedral o «iglesia major» i que per això s'esmentava després de les altres.

Al primer lloc, en canvi, hi trobem l'església de Sant Esteve, molt més petita i, al segle XVI, molt menys important que les altres, evidentment. Una posició que podríem trobar lògica si li reconeixem un vell títol de preeminència com pot ésser el de primera església parroquial.

No són pas arguments definitius; malgrat tot, penso que tenen un cert pes, si més no com a inici per a una recerca posterior.

No sabem exactament per quines raons aquesta església de Sant Esteve va canviar de nom i es va convertir en Sant Antoni. De tota ma-

260. ACapA, *Noticias Antiguas*, III, doc. 2. L'any 1466, Santa Maria ja era església parroquial: efectivament, el document ens informa que aquell any Pau II nomena rector de la parròquia de Santa Maria Godfred Serra.

261. Biblioteca Comunal de Sàsser, URGIAS, *Notizie antiche*, II, part II, 10-11.

262. ACapA, *Noticias Antiguas*, I, doc. 19.

nera, és cert que ja al final del segle XIV el carrer on hi havia l'església era anomenat «carraria Sancti Antonii»²⁶³ i just al costat de l'església hi havia l'hospital de Sant Antoni.

Potser fou precisament aquesta circumstància la que donà un nom nou a l'església, i més per un ús que de mica en mica s'anà infiltrant entre el poble que no pas per una decisió específica. Això explicaria que, durant un cert període, l'església dugués tots dos títols.

Sant Andreu

D'aquesta església, en sabem ben poc. En trobem la primera notícia en un breu pontifici de Climent VII adreçat al bisbe Guillem Caçador el 18 d'agost de 1526, en el qual l'autoritzava a vendre uns immobles que pertanyien a la mesa del bisbat, situat al carreró de Sant Andreu, prop de l'església homònima que es troba vora les muralles de la ciutat.²⁶⁴

Cap al final del segle XVI, s'hi fan obres de reconstrucció. El 1592 s'institueix un llegat a favor dels menors conventuals per a la celebració d'unes misses a Sant Francesc, però amb la clàusula que «acabada que sia la iglésia del gloriós apòstol S. Andrea de la present ciutat, la missa la hajan de dir en dita iglesia de S. Andrea...».²⁶⁵

«Probabilmente la chiesa di S. Barbara era prima dedicata a S. Andrea, mentre una scrittura antica dice: en lo carrer de S. Andreu eo de S. Barbara».²⁶⁶

Aquest canvi de nom ha d'ésser degut al dipòsit de la pólvora (vulgarment anomenat santabarbara) que era situat per les rodalies.²⁶⁷

Encara es poden veure les estructures externes del temple, ara destinat a un ús privat.

Nostra Senyora de la Misericòrdia

En el període històric que és objecte d'aquest estudi hi ha una es-

263. AComA, *Pergamene*, n. 54.

264. ASV, *Reg. lat.* 1490, f. 213^v, SCANO, *Codice diplomatico*, II, doc. 409.

265. Biblioteca Era l'Alguer, *Llibre III* (ms.), f. 151.

266. Biblioteca Comunal de Sàsser, URGAS, *Notizie antiche*, IV, 37.

267. AOGFM, Ms. T/34, *Chronica Provinciae Sardiniae*, del P. Pacifico Guiso Pirella, Fonni 1730, f. 130^v.

glésia de modestes proporcions, tot i que tenia un paper d'importància i de relleu en la vida religiosa de la ciutat perquè era seu de la confraria de la Misericòrdia, que juntament amb la de l'Oració comptava amb el nombre més gran d'inscrits.

Els llegats de què disposava eren molt nombrosos,²⁶⁸ i també hi havia moltes persones, especialment entre les que pertanyien a la congregació, que s'hi feien enterrar.²⁶⁹

«L'antica chiesa, ossia Oratorio della Misericordia —escriu el canonge Urgias— era sito tra la casa di Dna. Agostina Fara e aquella che abitavano li carabinieri reali, un tempo del canonico Fresco.»²⁷⁰ Fóra impossible d'establir, amb aquestes indicacions i prou, la ubicació exacta de l'església, però no es podia identificar pas amb l'actual església de la Misericòrdia, perquè «l'Oratorio dell'Arciconfraternità era sito vicino alla Chiesa di S. Michele».²⁷¹

El nou temple, més decorós i més apte per a les exigències d'aquells moviments religiosos laics, fou començat i dut a terme a la segona meitat del segle XVII; i el carrer on dóna, fins aleshores anomenat «carrer de Bonaire» de seguida va passar a dir-se «carrer de la Misericòrdia nova».²⁷²

A més a més d'aquestes esglésies tancades dintre el cercle de les muralles, el fervor popular n'havia aixecades d'altres pel camp de l'Alguer. Eren l'expressió de la típica religiositat dels homes senzills i donats al camp, que en les esglésies rurals i en les festes que hi celebraven trobaven l'ocasió per a trencar els costums tancats i solitaris que encara avui veiem tan arrelats en l'esperit dels pobles sards.

Santa Maria de la Pietat

Al segle XVI, la «Pietat» era, entre les esglésies rurals, la més freqüentada, també pel fet que era prop de les portes de la ciutat. En efecte, era situada si fa o no fa a dues-centes passes de les muralles²⁷³ en direcció nord-est, a les rodalies del «camí del caragol»,²⁷⁴ i a més a més

268. ACVA, *Registre dels llegats*, ad es. ff. 4, 4^v, 43, 66.

269. El desig d'ésser enterrat en una església generalment anava acompanyat d'un llegat o d'una ofrena deixada a l'església.

270. Biblioteca Comunal de Sàsser, URGIAS, *Notizie antiche*, IV, 34.

271. *Idem*, 69.

272. *Ibidem*.

273. L. WADDING, *Annales Minorum* (XV, Florència 1932), 470: «Ad CC p. ab Algarii oppido Sardiniae munitissimo, pulchris aedificis, et coralli piscatione insigni».

274. BAV, *Barb. Lat.* 4414, ff. 25^v-26, 3^v-4; v. taula II, IV.

era adjacent a la carretera que unia l'Alguer amb Sàsser i que seguia en un primer tros la costa i després es desviava cap a Olmedo. L'església, per tant, s'havia de trobar més o menys on actualment es troba l'estació de benzina, a la vora de l'estació del tren.

Els documents comencen a parlar-ne en ocasió de la fundació del convent dels frares menors observants el 1508: «Communitas hoc anno (1508) conventum eiusdem Observantium construxit. Sed cum ex parte esset incompletus et ex altera aliquas passus esset ruinas, duarum nationum Genuensium et Catalanae mercatores quorum plurimi illic inhabitant, constructis sibi duobus sacellis in quibus sepelliri possent, et officia statutis diebus celebrare, ruinas conventus repararunt».²⁷⁵

Aquesta última referència a les reparacions testimonia que l'edifici, amb l'església i el convent ja existents compresos, fou reparat per les comunitats comercials de genovesos i catalans i cedit definitivament als observants, que, almenys des del 1506, s'havien establert a l'Alguer, al convent de Santa Maria de la Pietat.²⁷⁶

Santa Maria dels Àngels

Ja existent al segle XV, fou derruïda l'any 1528 quan la ciutat s'organitzava per un probable setge per part dels francesos.²⁷⁷ Al començament del segle XVI havia estat la primera residència dels Agustins.²⁷⁸

275. WADDING, *Annales*, XV, 470. Força sovint es troben a les disposicions testamentàries expressions com aquesta: «... vull la sepultura en la iglésia de Nostra Senyora de la Pietat en la tomba de la nació catalana». Es van trobar restes d'aquesta tomba entre els materials de reble en una tomba d'una capella de Sant Francesc durant la darrera restauració. Es tracta d'un fragment considerable d'una peça que tapava una tomba, i que avui es troba encastat a la paret d'una capella i porta gravada la inscripció: «Sepultura de la magnífica nació catalana» i duu esculpit l'escut de Barcelona. És gairebé segur que fou traslladat a Sant Francesc després de la definitiva destrucció de Santa Maria de la Pietat. Sobre aquest esdeveniment, URGIAS (ACapA, *Notizie*, 157) diu: «L'anno del Signore 1718 il giugno fu dato l'ordine di demolire le case, vigne, orti e siepi poste in vicinanza di questa città, come parimenti furono demoliti li due conventi de RR. PP. Cappuccini et Osservanti, chiamati questi ultimi comunemente *Padri della Pietà*».

276. WADDING, *Annales*, XV, 419. Entre els convents que pertanyen l'any 1506 a la província sarda, hi esmenta «S. Maria de Pietate apud Algerium».

277. ACapA, URGIAS, *Notizie*, 189; TODA, *Un poble*, 169. Tots dos esmenten, en la relació de la vinguda de Carles V, que: «... exint per Portal Real fora de Ciutat, digué sa Maestat als Consellers: Jurados, esta es la Iglesia que deribastes quando vinieron los Franceses? I dits Consellers digueren que si».

278. V. ANGIUS dins G. CASALIS, *Dizionario geografico-storico-artistico-statistico--*

Al cap de pocs anys, els consellers es feren restituir l'església «pro maiore commodo civitatis»,²⁷⁹ però s'hi va continuar fent culte durant molt de temps.²⁸⁰ Fou definitivament derruïda durant el setge de les tropes espanyoles de Felip V.²⁸¹

La petita església era situada «a Porta-terra uno lapidis ictu... adversus crucem ad dexteram in exitu civitatis; in his per piam traditionem habemus reposita et refossa esse multa sanctorum corpora, qui vitam, ut fertur, pro Christi nomine variis tormentis posuerunt, impetrante... Diocletiano, quos Vicus asseritur esse huius civitatis».²⁸²

Un d'aquests, segons la tradició, es deia Golobert i fou cremat viu.²⁸³

Sant Roc i Sant Sebastià (Sant Agustí)

Als voltants de l'Alguer, s'hi trobaven d'altres capelles rurals,²⁸⁴ sis de les quals eren lligades a títols canongials sense prebendes: Sant Agus-

commerciale degli stati di S.M. il Re di Sardegna, I (Tori 1856), 212; VICO, *Historia general*, II, ff. 79-79^v.

279. AGA, *Registri PP. Generalium*, Dd 15, f. 52^v. El pare general recorda aquest fet el 27 de desembre de 1525.

280. ACVA, *Registre dels llegats y dexes pies*, f. 7: amb data del 18 de maig de 1583 es registra un llegat «a la fabrica de nostra senora dels angels extra muros».

281. Biblioteca Comunal de Sàsser, URGIAS, *Notizie antiche*, II, p. 20. Es tracta, probablement, de la batalla del 1718, durant la qual foren destruïdes fins i tot l'església i el convent de Nostra Senyora de la Pietat (AGOFM, Ms. T/33, *Memorie istoriche sul progresso e vicende in Sardegna degli istituti del Serafico Patriarca S. Francesco di Assisi, raccolte dal P. Ludovico Pistis, min. Osservante, divise in due Tomi, Fonni 1866*, t. I, 139) i el convent i l'església de Sant Joan Baptista, regit pels caputxins (Biblioteca Comunal de Sàsser, URGIAS, *ibidem*). Aquest era el destí de les petites esglésies que eren massa a la vora de la ciutat: en acostar-se batalles importants, les derruïen per tal que no s'oferissin com a possible bastió per a l'enemic. De l'església de la Mare de Déu dels Àngels, fins al final del segle passat n'existien les restes a l'encreuament entre el carrer Lo Frasso i l'avinguda Vittorio Emmanuele.

282. Biblioteca Comunal de Sàsser, URGIAS, *Notizie antiche*, II, 20.

283. AComA, G 49/846, fasc. 36, n. 3: «Copia d'uno scritto esistente nell'Archivio dei RR. PP. Agostiniani della città di Alghero. Alguer. La deposición de S. Golobert M. que confessó publicamente la fé de Xsto delante del Presidente Barbaro por lo qual padeçió graves tormentos, y en fin hechado en una hoguera acabó su martirio. Año 300, imperando Diocleziano. Está enterrado en la Iglesia de nuestra Señora de los Angeles». La informació l'aporta també TODA, *Recorts*, 13.

284. BAV, *Barb. Lat.*, 4414, ff. 13^v-14^v, és un mapa del golf de l'Alguer, on hi ha localitzades les esglésies rurals.

tí,²⁸⁵ Sant Julià, Santa Maria Magdalena,²⁸⁶ Santa Maria de Pòlleri,²⁸⁷ Santa Anna, i Sants Roc i Sebastià. El que fins ara se sabia d'aquests darrera església, en general coneguda simplement com a Sant Roc, és que era una església rural lligada a una de les sis canongies creades el 1526.

És cert que Urgias afirma que l'església de Sant Roc i Sant Sebastià es va convertir en Sant Agustí el 1531,²⁸⁸ identificant-la, per tant, amb l'actual de Sant Agustí Nou; però aquesta notícia va romandre pràcticament desconeguda i, sigui com sigui, sense troballes documentals directes.

Fins i tot va semblar clamorosament desmentida per Sebastiano Deledda, en un estudi en el qual feia esment d'algunes cartes de Sardenya del segle XVI, de Rocco Capelino, existents a la Biblioteca Vaticana.²⁸⁹

Entre els mapes que va publicar, un parlava del golf de l'Alguer, i el comentava així: «La campagna vicina é popolata di chiesette, di cui

285. Avui dia s'anomena de Sant Agustí Vell per distingir-la de l'altra en la qual es van establir els agustins. Avui encara en tenim les estructures externes força ben conservades. Aquesta església es troba al nord de la ciutat, a la carretera que va a Fertília, prop del nou barri anomenat «La Pedrera» (La Pietraia).

286. Aquesta petita església, ara ja destruïda, es trobava a l'illa situada al centre del golf de l'Alguer.

287. Els documents de l'època l'esmenten amb aquesta denominació o, més simplement, «Pollari». URGIAS (ACapA, *Notizie*, 63-64), explica que: «Corre la tradizione in Alghero che nei suoi territori di Pollari, dove esiste una piccola chiesa rurale, sia vi stata anticamente popolazione, il che vien comprovato da altri costanti monumenti, che per brevità si omettono. E' questa chiesetta vicina al porto e torre di Polliri, in cui annualmente si celebra la festa il giorno 18 Dicembre, sacro all'Espettazione del Parto di Maria Vergine, con frequente e divoto concorso del popolo. Prescindendo della tela moderna, dipinta nel 1765, posta nell'altare, che ci rappresenta al vivo il viaggio della Madonna verso Betlemme in compagnia di San Giuseppe, se ne conserva ivi altra antica, di gusto gotico, di Maria Vergine Annunziata, ciò che abbastanza prova l'antichità di essa chiesa, avendoci lasciato scritto il S. P. Benedetto XIV che la festa dell'Annunziazione della Vergine Santissima solennizzavasi nei Regni della Spagna prima del 1573 addì 18 dicembre, e che dipoi con approvazione di Gregorio XIII fu sostituita, nell'istesso giorno, l'altra festa detta *Expectatio Partus B.V.M.* Oltre ciò il P. Simone Sogiu della Compagnia di Gesù nelle vite manoscritte di alcuni santi sardi in idioma spagnuolo asserisce quanto in appresso: «Alguer. En la Iglesia de Nuestra Señora de la Esperanza estan depositados San Papiro Martyr y S. Papia virgen y Martyr, naturales de Alguer, que despues de graves tormentos, que padecieron por Christo, hiso passar a cuchillo el Presidente Barbaro a 4 de Mayo de 300». Aquesta darrera informació, d'una manera pràcticament idèntica, la trobem també a AComA, G49/846 fasc. 86, núm. 3, i la cita TODA, *Recorts*, 13-14.

288. Biblioteca Comunal de Sàsser, URGIAS, *Notizie Antiche*, IV, 69.

289. S. DELEDDA, *Le carte della Sardegna di Rocco Cappellino (1577)*, «Archivio Storico Sardo», XX (1935), 84-121; els mapes es troben a BAV, *Barb. Lat.* 4414, f. 1-30', i el mapa en qüestió és als ff. 13'-14.

alcune si conservano ancora: S. Agustin, la Pietat, S. Tomas, S. Giulian, S. Ana».²⁹⁰

Aquest comentari, tot i la seva brevetat, presentava alguns aspectes poc convincents.

Pel context sembla que les esglésies que anomena siguin encara existents, mentre que en l'època en què escriu Deledda, el monestir de la Pietat havia estat enderrocat feia més de dos segles,²⁹¹ i potser l'identifica erròniament amb l'església de Sant Joan Baptista, a la mateixa zona, una mica més apartada de la muralla de la ciutat, construïda després de la definitiva destrucció de Santa Maria de la Pietat.

El que em va semblar de seguida molt estrany fou que no havia trobat mai, en els nombrosos documents que he consultat, l'església que ell anomenava de Sant Tomàs i que en el mapa resultava que era ubicada on avui es troba la de Sant Agustí.

Un examen una mica més aprofundit del mapa original em va donar la certesa que Deledda havia incorregut en un error d'interpretació. Els noms de les capelles, al mapa, són escrits en caràcters minúsculs, per la qual cosa una lectura ràpida de «s. roc» el va induir a creure que la «r» fos una «t» i que la paraula «s. roc» fos una abreviació de «s. tomas».

En canvi, el nom autèntic de la capella era de Sant Roc, i, com ja hem dit, era ubicada exactament on es troba avui l'església de Sant Agustí. Tot plegat confirma el parer d'Urgias. Que després ell faci tirar enrera el canvi del nom al 1531, mentre Capelino el 1577 encara anomena l'església amb el nom de Sant Roc, no crea pas dificultats greus i s'hi pot trobar, certament, una explicació senzilla.

El canonge Urgias devia utilitzar la data del trasllat a l'església de Sant Roc dels monjos agustins, i aquesta circumstància devia comportar en el llenguatge i en la manera de pensar del poble una identificació lenta però lògica del convent amb l'església, per la qual cosa de mica en mica va desaparèixer la denominació de Sant Roc per cedir el lloc a la de Sant Agustí. L'any en què Capelino redactava aquells mapes (1577), aquest procés encara devia ésser en curs, per la qual cosa si realment hi va haver un problema de nom ell devia preferir el de Sant Roc, encara oficial.

Segons una antiga tradició, en aquesta església hi havia enterrat el cos d'una santa algeresa, Florentina, convertida a la fe pel prevere sant Sisini i martiritzada per Bàrbar l'any 300.²⁹²

290. DELEDDA, *idem*, 95.

291. AGOFM, ms. T/34, *Cronica provinciae Sardiniae*, f. 130^v.

292. AComA, G. 49/846, fasc. 35, n. 3: «Còpia d'uno scritto esistente nell'Archi-

Sant Giaim

Al mapa de Capelino, als voltants de l'estany de Càlic trobem clarament ubicada una altra capella. Per a aquesta, també Deledda cau en un error d'interpretació llegint «s. gavin» en lloc de «s. giaim».²⁹³

Probablement allò que enganyà Deledda fou la devoció que sempre havia lligat tot el nord de Sardenya a sant Gavi, màrtir de Port de Torres.

A la zona on Capelino situa aquesta capella, avui s'hi conserva una cripta d'un puríssim estil gòtic català; malauradament, davant la indiferència absoluta de l'autoritat ciutadana, hi ha un risc seriós que acabi en runes.

És possible que aquesta cripta no sigui altra cosa sinó la part subterrània de la capella en qüestió, que amb el temps s'ha anat destruint.

vio dei RR. PP. Agostiniani della città di Alghero... En la yglesia de s. Agustin, a la parte de la Epistula, dentro del Altar major, está enterrada Santa Florentina, natural de l'Alguer, convertida a la fe por San Sisinio Presbitero, que, después de muchos tormentos por la fe de Xsto, Barbaro le hisso atravesar el corazon en una espada. Año de 300». També aquesta notícia l'aporta pràcticament *ad litteram* TODA, *Recorts*, 14. El document no especifica si es tracta de Sant Agustí nou o de l'altra església homònima. Tot i amb això, trobem lògic de suposar que es refereixi a l'església de què tractem, per tal com l'esmentat document és tret de l'arxiu dels pares de Sant Agustí que hi celebraven i al costat de la qual havien construït llur convent.

293. DELEDDA, *idem*, 95.

II

LA FIGURA D'ANDREU BACCALLAR

Arribats aquí, penso que val la pena de deixar de banda temporalment els esdeveniments de l'Església algueresa i aturar-nos a examinar la figura d'Andreu Baccallar.

Serà el protagonista de la vida de la diòcesi l'últim quart de segle, el promotor i l'ànima de la reforma, i quedarà com un dels bisbes més il·lustres de tota la seva història, això sí.

Revisar, d'una manera organitzada, els moments més destacats de la seva vida, en molts dels quals aprofundirem més endavant, ens permetrà d'emmarcar amb prou claredat el personatge i d'adonar-nos més bé, seguidament, de totes les facetes de la seva personalitat singular, per bé que, com és obvi, només l'examen i l'anàlisi de la seva acció pastoral ens en revelaran d'una manera exhaustiva la dimensió real, i no pas només com a bisbe i com a home de govern.

1. NAIXEMENT I FAMÍLIA

Trobem esmentada la família d'Andreu Baccallar per primera vegada quan Vicent Bacallar, el 6 de maig de 1541, obté de l'emperador Carles V d'ésser equiparat als membres de les famílies aragoneses, catalanes, valencianes i mallorquines que resideixen a Càller,¹ i, en

1. Pel que fa al cognom «Baccallar» cal fer remarcar que el peix en el qual aquesta família s'inspira en la composició del propi escut d'armes, en la grafia exacta catalana és «bacallà», amb una sola «c» (A. M. ALCOVER, *Diccionari català-valencià-balear*, II, Palma de Mallorca 1964, 192) i hi ha uns quants autors que, quan parlen dels components d'aquesta família, fan servir «Bacallar» (J. GRAMUNT, *Los linajes catalanes en Cerdeña*, Barcelona 1958, 29; VICO, *Historia general*, II, f. 52.). La «r» final (Bacallar), tanmateix, canvia el significat de la paraula: home de baixa condició o, en sentit menys-

conseqüència, de gaudir dels mateixos drets i dels mateixos privilegis.²

Vicent Bacallar, nascut i resident a Càller,³ pertanyia a un antic i noble llinatge català, originari de Pisa,⁴ passat més tard a Sardenya i precisament a Vila d'Esglésies.⁵ Aquí havia nascut el seu pare Antoni,⁶ i aquí la família, abans de traslladar-se a Càller al començament del segle XVI, tenia importants interessos econòmics.⁷

preatiu, home de costums llibertins i delinqüent (ALCOVER, *idem*, 193). Per tant, és fàcil que, per evitar aquest sentit equivoc o per influència humanística (*baccalaureus*), la família o Andreu Bacallar transformessin el cognom afegint-hi una «c». Nosaltres som favorables a aquesta darrera hipòtesi. Efectivament, al document de naturalització del pare Vicenç (v. nota 2) hom usa la forma «Bacallar», amb la qual s'esmenten també, successivament, d'altres membres de la família. En aquest treball farem servir la forma «Bacallar», fet i fet perquè és la que trobem als documents que varen ésser escrits pel mateix bisbe o bé que duen la seva firma. Aquesta hauria resolt tots els dubtes que queden si no fos que sempre es troba en forma de sigla: *A. Eps. Algaren*. També és la locució que apareix sempre als seus segells i al seu escut d'armes, que sovint es reproduïx al primer full de molts registres de la seva cúria.

2. ACA, *Cancellaria, Reg. 3925*, f. 75^v. El document citat per F. LODDO CANEPA, *Origen del Cavalierato y de la nobleza de varias familias del reyno de Cerdeña*, «Archivio Storico Sardo», XXIV (1954), 294, representa de fet l'acte de fundació de la família Bacallar i l'inici de la seva escalada a papers de prestigi a Sardenya; i, per això, penso que és interessant de reproduir-lo sencer:

«Nos Carolus Rex. Expositum fuit nobis pro parte vestri dilecti nostri Vincentii Bacallar, mercatoris oriundi et vicini civitatis nostrae Callaris, in predicto nostro Sardiniae regno, quod licet qualis Antonius, pater vester, fuerit vicinus civitatis Villae Ecclesiarum in dicto regno, originemque a civitate Pise, seu pisanorum sanguine duxerit. Tamen quia vos, vicinus dictae civitatis Callaris, ut profertur estis, cupitis propterea rei publice dicte civitatis perposse inservire, omnibusque illius privilegiis gaudere, quibus fruuntur et gaudent ceteri dicte civitatis cives et habitatores, qui originem ducunt ab aragonensibus, catalanis, valentianis et maioricensibus, quod proicere non potestis obstantibus dicte civitatis sive regni capitulis, ordinationibus sive pragmaticis. A Maiestate nostra humiliter supplicando ut vobis modo perficere, vosque habitare ut, non obstante quod vos a sarda progenie originem ducatis, possitis, ut profertur possitis, fungi publicis officiis et universalibus dicte civitatis Callaris, prout utuntur et fruuntur alii vicini et habitatores qui sunt, seu originem ab aragonensibus, cathalanis, valentianis seu maioricensibus; Nos vero de vestris fide, legalitate et probitate confisi, supplicati etiam de his per nonnullas personas, pro vobis apud nos intercedentes, supplicationi vestre predictae annuimus. Tenore igitur presentium sit, fiat ut in precedenti, de verbo ad verbum, mutato tantum nomine. Datum in civitate nostra imperiali Ratisbone, die VI mensis may, anno a nativitate Domini millesimo quingentesimo quadragesimo primo. Yo el Rey».

3. *Ibidem*.

4. *Ibidem*.

5. *Ibidem*.

6. *Ibidem*.

7. F. FLORIS-S. SERRA, *Storia della nobiltà in Sardegna* (Càller 1986), 189.

A Càller, Vicent Bacallar, com és recordat expressament en l'acta de concessió de Carles V, feia de mercader, i aquesta circumstància aclareix extensament els motius veritables de la sol·licitud adreçada al sobirà, per tal com justament als mercaders i a categories semblants provinents o oriünds dels països catalans, hom els havia concedit sempre nombrosos privilegis que els col·locaven en situació de net avantatge davant les categories paral·leles sardes.⁸

De la seva família, Vicent n'havia heretat el títol de «Don» i l'escut d'armes noble.⁹

A Càller es va casar amb Anna Dedoni, que també pertanyia a una noble família catalana¹⁰ que s'havia establert a la dita ciutat l'any 1409 amb Gerard, arribat a Sardenya amb l'expedició militar de Martí el Jove.¹¹

8. Cf. A. ERA, *Le raccolte di carte*; C. CASULA, *Carte reali diplomatiche di Alfonso III il Benigno, re d'Aragona, riguardanti l'Italia* (Pàdua 1971); L. D'ARIENZO, *Carte reali diplomatiche di Pietro il Cerimonioso, Re d'Aragona, riguardanti l'Italia* (Pàdua 1970); F. C. CASULA, *Carte reali diplomatiche di Giovanni I il Cacciatore, re d'Aragone, riguardanti l'Italia* (Pàdua 1977).

9. V. PRUNAS-TOLA, *I privilegi di stamento militare nelle famiglie sarde* (Torí 1933), 116; J. GRAMUNT, *Los linajes*, 29. Aquests dos autors no estan d'acord en la descripció de l'escut d'armes. Prunas-Tola diu: «Armas: partido: nel 1º, d'oro al sinostrocherio di carnagione movente da una nuvola al nat, e questa dalla partizione e tenente colle tre prime dita tre fiori di giacinto; al 2º. d'azz. al sole raggiane d'arg. sormontato da una stella d'otto raggi d'oro». Gramunt, en canvi, dóna aquestes característiques: «Armas: partido; 1.º, de azur; 2.º de plata, las olas del mar ondulado de verde con un pez de bacalao en faja». Tot i ignorant les causes que puguin haver induït a error Prunas-Tola, hi ha dues consideracions que fan molt més creïble, i diria que fins i tot exacta, la descripció de Gramunt. A més a més del fet que la segona part de l'escut, que representa un peix (bacallà) que neda enmig del mar és, a nivell figuratiu, la traducció més precisa del nom de família (fonèticament molt propera al peix que s'hi representa), aquests elements els retrobem a l'escut d'armes que Andreu Bacallar ideà per a ell, un cop hom l'hagué elegit bisbe de l'Alguer, i per al qual utilitzà també l'escut d'armes matern.

10. PRUNAS-TOLA, *ibidem*; FLORIS-SERRA, *Storia della nobiltà*, 226, «Armas: d'argento al leone al naturale, tenente con la branca destra una spada nuda in palo e colla sinistra un cuore, col mare flutuante d'azzurro in punta». Aquests elements els retrobem inclosos a l'escut d'armes episcopal d'Andreu Bacallar.

11. LODDO CANEPA, *Origen*, 312: «DEDONI. Nobilissima familia hoy extincta. Gerardo Dedoni nobilissimo Cav.o Catalan (mercader de Barcelona que en la rebuelta de esta Isla sirvió à los Reyes de Aragon con una galera suya propria). Sosegados los alborotos pasó à Sicilia con la misma en servicio del Infante D. Martin quien hallandose en Càller en 15 de Julio de 1409 le diò en feudo las villas de Tuili, Gesturi, y Mara Arbarei. Possehiò tambien la baronia de Monastir, Nuragus, Segustia, y las villas de Santus, Premonte y Nuraig que compró de Nicolas Cavano en 17 de Abril de año 1454. Juan Dedoni, que con gran numero de soldados levantados y mantenidos a su costa assistió a la defensa del Castillo de Monte Leon como se refiere en el privilegio

Del seu matrimoni van néixer quatre fills: el nostre Pere Andreu, Miquel, Anna i Pere.¹² El futur bisbe Pere Andreu va néixer, doncs, a Càller¹³ l'any 1543.¹⁴ Malauradament, no tenim cap notícia de la seva infantesa ni de la primera joventut.

De tota manera devia fer els primers estudis a Càller i va entrar a l'estat eclesiàstic molt jove: el 1560, a 17 anys tot just, ja forma part del capítol metropolità d'aquella ciutat.¹⁵

La manca d'una universitat a la ciutat empenyé el jove canonge Andreu Baccallar a deixar temporalment l'illa, per tal de completar adequadament la seva formació humanística i eclesiàstica.

Així doncs, es traslladà a Roma, on s'allotjà en el Col·legi Germano-hongarès, dirigit per la companyia de Jesús. El col·legi, fundat per voluntat de Sant Ignasi i del cardenal Morone, tenia com a principal objectiu la sòlida formació religiosa i intel·lectual de joves sacerdots ale-

del Rey D. Alonso en los 6 de Julio del año 1436, y en todos los demas papeles concernientes a los grandes servicios de esta Casa archivados en la secretaria de la Real Audiencia en el processo de noblesa que por privilegio especial se concedió a esta casa comunicable a sus descendientes por linea femenina»; FLORIS SERRA, *ibidem*.

12. Biblioteca Universitària de Càller, S.P. 6 bis, f. 2-10: *Origen del caballerato y de la noblesa de varias familias del reyno de Cerdeña: recopilado de los privilegios originales y respectivamente del oportuno registro existente en el real archivo, y de varias otras escripturas authenticas y authores clasicos, ms. del seculo XVIII*, publicat per F. LODDO CANEPA, *Origen del cavalierato*, 294: «El magnifico Mossén Vicente Baccallar casó con Anna Dedoni y fue padre de Pedro Andrés, que fue Arçobispo de Sásser; y Miguel, que tuvo privilegio de noblesa; y Anna Baccallar y Dedoni, que casó con Miguel Cani; Pedro Baccallar y Dedoni, que casó Dona Gioamar de Gualbes, Blancafort y Madrigal en el ano 1572...».

13. Ens n'han deixat notícies biogràfiques: VITALE, *Annales*, I, a la introducció, amb el títol de «Calaritanae Urbis Inclitas»; VICO, *Historia general*, II, ff. 29, 52; A. F. MATTEI, *Sardinia Sacra seu de Episcopis sardis historia* (Roma 1758), 168, 175; MARTINI, *Storia*, II, 294-298, 325-328; MARTINI, *Biografia Sarda*, II (Càller 1837), 109-113, III (Càller 1839), 254; P. TOLA, *Dizionario biografico degli uomini illustri di Sardegna*, I (Torí 1837), 108-109; S. PINTUS, *Vescovi ed arcivescovi di Torres*, «Archivio Storico Sardo», I (1905), 79 *Vescovi di Ottana e Alghero* «Archivio Storico Sardo», (1909), 106; SCANO, *Codice diplomatico*, II, LXXV-LXXVI; FILIA, *La Sardegna*, II, 254-255, 293-294; J. ARCE, *España en Cerdeña* (Madrid 1960), 387; URGIAS, ACapA, *Notizie*, 69-70.

14. ASV, S. *Congregatio Concilii, Relatio 1590*, f. 241: «Hunc episcopatum Algarren Dei et Apostolicae sedis gratia Anno Domini M. mo quingentesimo septuagesimo octavo... aetatis vero meae trigesimo quinto sum consecutus»; ASV, S. *Congregatio Consistorialis, Acta Miscellanea*, vol. 95, f. 120: «Praefatus Andreas est ex civitate Calagaritana de legitimo matrimonio procreatus, annorum 35». El document és del 1578.

15. Arxiu de la Cúria Arxiepiscopal de Càller, *Registri Communes*, vol. 4, f. 32. El 4 de maig de 1560, el canonge Andreu Baccallar renuncia, a favor de Ludovic di Prado, a dos beneficis que tenia a l'església metropolitana: l'un, intítulat a Santa Caterina i patrocinat per Jeroni d'Aragall i Bernat Decena, i l'altre, una capellania, instituit per la dona de la noblesa Anna d'Aragall.

manys destinats, un cop tornats a la pàtria, a posar fre als efectes devastadors de la reforma protestant.¹⁶

Juntament amb aquests joves alemanys, que tenien el títol d'alumnes, el Col·legi acollia, a tall de pensionistes, joves que provenien d'altres països i especialment d'Itàlia, i precisament com a pensionista Andreu Baccallar s'hi va hostatjar durant els seus estudis.¹⁷

Els registres i les llistes senceres dels pensionistes d'aquests primers anys del Col·legi s'han perdut, i això no ens permet d'establir amb exactitud el període durant el qual Baccallar s'hi va estar, malgrat que Steinhuber fixa com a possibles límits no abans del 1557 i no després del 1572.¹⁸

Amb una major aproximació podem afirmar que Andreu Baccallar es trobava a Roma l'any 1564, amb certesa, tal com demostra el permís que l'11 d'agost d'aquell any la cúria de l'arquebisbat de Càller li va expedir per a rebre els ordes sagrats.¹⁹

El Col·legi germànic, tot i que tenia una direcció pròpia, per a tot el que feia referència als estudis acadèmics depenia del Col·legi Romà, on els alumnes i els pensionistes es dirigien per seguir les classes.²⁰

Els mètodes d'ensenyament i de recerca del Col·legi Romà s'inspiraven en els estudis de París i utilitzaven tot el que l'humanisme podia oferir de bo i de constructiu a la cultura.²¹

Les lliçons, tant de les disciplines humanístiques com de les pretesament teològiques, eren molt compromeses, i els exàmens particularment severos.²²

Els anys que es demanaven per a aconseguir una llicenciatura en teologia eren sis en total: al cap de quatre anys de teologia, el cinquè any

16. R. G. VILLOSLADA, *Storia del Collegio Romano, dal suo inizio (1551) alla soppressione della Compagnia di Gesù (1773)* (Roma 1954), 14.

17. G. CORDARA, *Collegii Germanici et Ungarici historia libris IV Comprehensa*, liber IV (Roma 1770), 192: «Catalogus virorum illustrium ex convictoribus... Andreu Baccallar: Episcopus Algarensis, ac deinde Archiepiscopus Turritanus seu Sassaritanus. Vir linguarum peritissimus, opera S. Joannis Damasceni in latinum vertit». TODA (*Bibliografia*, 229) amb referència a aquest fet i citant CORDARA diu, erròniament, que: «... Baccallar tradujo del griego al latín las obras de San Juan Nepomuceno».

18. A. STEINHUBER, *Geschichte des Collegium Germanikum-Hungarikum in Rom*, I (Freiburg 1906), 67.

19. Arxiu de la Cúria Arxiepiscopal de Càller, *Registri Communes*, vol. 5, ff. 6^v-7: «... licentia recipiendi ordines concessa A. Baccallar, canonico callaritano, clerico tonsurato, romana in curia degenti».

20. VILLOSLADA, *Storia*, 14.

21. *Idem*, 93.

22. *Idem*, 92-93.

servia per a arribar a ésser «bacchalaureus formatus» i el sisè per a la llicenciatura i el doctorat.²³

Per diversos documents sabem que Andreu Baccallar, al final dels seus estudis, aconseguí el títol de doctor en Sacra Teologia,²⁴ per la qual cosa hem de deduir que es va estar a Roma almenys durant sis anys. Això no obstant, aquest període de permanència, amb tota probabilitat, s'ha de prolongar, perquè hi ha un seguit d'indicis que ens empenyen a creure que abans d'emprendre els estudis de teologia havia assistit sovint, i amb força interès, als cursos de cultura humanística.

Efectivament, Salvador Vitale, contemporani d'ell, el posa entre els personatges sards dignes de menció i s'expressa en aquests termes: «Andreas Baccallar Calaritanus, Archiepiscopus Turritanus, divinarum et humanarum litterarum scientia praeditus, in Hebraica, Chaldaica, Graeca aliisque linguis versatus, in latinum ex graeco transtulit opera S. Joannis Damasceni».²⁵

Vitale, que també era de Càller, probablement el coneixia personalment, i fos com fos estava en disposició de proporcionar-ne notícies segures. Les dades que proporciona les confirmen, a més a més, altres documents:²⁶ en efecte, pel que fa a les traduccions de les obres de Sant Joan de Damasc, dóna fe, com veurem, un breu pontifici de Climent VIII a Baccallar, aleshores bisbe de l'Alguer, amb el qual el papa li agraeix que li hagi fet arribar una còpia de la traducció i li fa compliments per la competència que demostra.²⁷

La traça que queda reflectida en aquesta traducció comportava un notable domini del grec i del llatí, certament que perfeccionat amb l'estudi personal, però adquirit sobretot amb una preparació escolàstica de primer ordre.

Per tant, és natural de deduir que el jove Baccallar s'especialitzà en aquestes disciplines assistint als cursos de llengües clàssiques i orientals, que impartien docents qualificats i que s'inclouïen en les matèries humanístiques del Col·legi Romà.²⁸ Un altre camp en el qual Baccallar

23. *Ibidem*.

24. ASV, *S. Congregatio Consistorialis, Acta Miscellanea*, vol. 98, f. 691: «Doctor in Theologia»; *Acta Miscellanea*, vol. 95, f. 120: «... in sacra theologia magister»; Arxiu de la Cúria Arxiepiscopal de Càller, *Llibre del Spoli* c. 5 n.n.: «Mossèn Andreu Baccallar, Doctor en Theologia», citat per P. ONNIS GIACOBBE, *Epistolario di Antonio Parragues de Castillejo* (Milà 1958), 234.

25. VITALE, *Annales*, a la introducció sota el títol de «Calaritanae Urbis Inclitas».

26. ARSI, *Sardinia 10, Litterae Annuae* (1605, Collegium Sassaritanum), f. 186': «Illustrissimus... in primis commendavit graecam linguam, quam ipse perpulcre callet».

27. ASV, *Arm. XLIV*, 45, ff. 389'-390'.

28. VILLOSLADA, *Storia*, 88-89.

va haver d'orientar els seus estudis és el del dret civil i canònic, el profund coneixement del qual era absolutament indispensable per a accedir als càrrecs de jutge apostòlic d'apel·lacions i greuges²⁹ i de canceller apostòlic reial,³⁰ que va ocupar un cop va haver tornat a Sardenya.

És més, Filia afirma que arribà a tenir la llicenciatura «in utroque jure».³¹ Tanmateix, aquesta notícia no està documentada, per la qual cosa, per més que l'autoritat de l'historiador ens imposi que la tinguem en consideració, no pot assolir cap valor de prova.

2. ACTIVITATS ABANS DE L'EPISCOPAT

No sabem quan va acabar els estudis ni quan va tornar exactament a Càller.

El 1573 el retrobem, això sí, en el seu lloc entre els canonges de l'església metropolitana.³²

És comprensible que la seva preparació intel·lectual i les seves notables qualitats el presentessin ben aviat com una personalitat de relleu i li fessin adquirir l'estima dels superiors i dels altres companys, que li confiaren papers de responsabilitat i de preeminència al si del capítol.³³

El 1575 és «collector del subsidi i taxa de galeres», i aquell mateix any el trobem ocupant el càrrec de degà,³⁴ primera i única dignitat del capítol de Càller.

Una consideració que ultrapassa l'ambient eclesiàstic: el 1576 el nomenen canceller apostòlic reial,³⁵ un ofici particularment delicat que hom encomanava a persones de confiança capaces de dur a terme llurs obligacions amb desinterès i passant per damunt de les parts implicades.

29. Butlla *Cunctorum fidelium* de Pius II del dia 1 de juliol de 1459: «... auctoritate Apostolica, statuimus et ordinamus... officium perpetuum iudicis appellationum, pro uno iudice ecclesiastico in altero iurium graduato», citada per G. ASQUER, *Il giudice di appellazioni e gravami nel diritto ecclesiastico sardo* (Càller 1916), 16.

30. ERA, *I tribunali*, 211.

31. FILIA, *La Sardegna*, II, 237.

32. TODA, *Bibliografia*, 52, 56. El mes de març de 1573 el trobem, primer amb el degà Jaume Arcedi i amb Antonio Montano i més tard amb el beneficiat Miquel Arañola, ocupat a fer l'inventari de la biblioteca del difunt arquebisbe Antonio Parragues de Castillejo (Cf. també nota 24). L'any 1576 encara és l'encarregat de l'espadi del mateix arquebisbe (Arxiu de la Cúria Arxiepiscopal de Càller, *Registri Communes*, vol. 6, f. 73').

33. Arxiu de la Cúria Arxiepiscopal de Càller, *Idem*, ff. 5'-6.

34. *Idem*, 30, 5-6. Cf. O. ALBERTI, *La diocesi di Galtelli dalla sua soppressione (1495) alla fine del sec. XVI*, vol. I, part II (Càller 1978), 182-183, 189-190.

35. ERA, *I tribunali*, 211; MARTINI, *Biografia Sarda*, III (Càller 1838), 254.

A Sardenya, aquest càrrec era de nominació reial prèvia proposta del virrei, i havia de resoldre en última instància els conflictes de competència que podien sorgir entre el tribunal reial i l'eclésiàstic.³⁶

Quan una d'aquestes dues parts sostenia que es trobava davant una ingerència indeguda, cada un dels dos tribunals nomenava un delegat propi i tots dos plegats havien de resoldre el dubte. Si ells dos no arribaven a un acord, la controvèrsia es convertia en competència del canceller regi apostòlic davant la reial audiència,³⁷ i aquest, unint-se amb alguns jutges que, però, només tenien vot consultiu,³⁸ emetia la seva sentència.

Els casos de conflicte de competència més comuns feien referència al dret d'asil³⁹ i a la citació o traducció davant el tribunal laic de persones subjectes a legislació eclésiàstica (o viceversa).⁴⁰

L'any següent, el 1577, la Santa Seu confiava a Andreu Baccallar l'altre important càrrec de jutge d'apel·lacions i greuges,⁴¹ una institució jurídica, aquesta, tan important com l'altra i, sens dubte, molt delicada: havia de jutjar, en tercera instància, les sentències dels metropolitans que, en segona instància, s'havien pronunciat sobre els recursos interposats a les decisions dels bisbes.

Aquest càrrec i l'anterior eren confiats a la mateixa persona només en casos excepcionals, per tal com s'admetia contestació entre el jutge d'apel·lacions i els tribunals laics als quals pertanyia el canceller reial.⁴²

La figura jurídica del jutge d'apel·lacions i greuges havia estat instituïda el 1459 per Pius II,⁴³ el qual, per evitar a les parts en litigi les despeses —ordinàriament molt elevades, pels recursos a Roma—, havia posat a la capital de l'illa un jutge que el representés, triat normalment entre els components del capítol de Càller.

En aquesta condició, Andreu Baccallar, tal com hem vist en el capítol primer, s'ocupà de la controvèrsia d'anys que havia sorgit entre el capítol de l'Alguer i els de Castro i Bisàrcio, i condemnà aquests darrers a pagar els fruits de la seu vacant a la catedral de l'Alguer.

36. ERA, *I tribunali*, 132-157.

37. *Idem*, 134, 137-140.

38. *Idem*, 141.

39. *Idem*, 153.

40. *Idem*, 146, 151.

41. *Idem*, 219: aquest estudiós, després d'haver consultat diversos documents, compila la llista dels jutges que han ocupat aquest càrrec; SCANO, *Codice diplomatico*, II, LXVIII.

42. ERA, *I tribunali*, 140.

43. Per a informacions més detallades, vegeu G. ASQUER, *Il gaudice di appellazioni*, «Studi economici e giuridici dell'Università di Cagliari», VII (1915), part I, 63-67.

3. BISBE DE L'ALGUER

Aquests alts càrrecs van representar, per a Andreu Baccallar, un homenatge indiscutible i un just reconeixement de les seves qualitats d'home de govern i de profund cultivador de les ciències profanes i eclesiàstiques.

De fet, no tingué temps de treballar a fons en aquests càrrecs tan prestigiosos i delicats perquè al cap de molt poc temps fou cridat a regir el destí de l'Església de l'Alguer.

La seu havia quedat vacant el 1577, amb la mort d'Antíoc Nin. La data de la seva defunció, que no coneixem exactament, cal fixar-la als primers mesos d'aquell any; ja el 31 de juliol, efectivament, Andreu Baccallar, en qualitat de jutge d'apel·lacions, va intervenir, en darrera instància, en la controvèrsia que hi havia entre els capítols de l'Alguer, Castro i Bisàrcio pels fruits de la seu vacant.⁴⁴

I encara abans, el juny, hem de registrar la notícia de la renúncia a la seu de l'Alguer per part de Miquel Tomàs de Taixequet.⁴⁵ Mallorquí de Lluçmajor i humanista insigne, havia estat, en qualitat de canonista, un dels protagonistes del concili de Trento, on havia estat també procurador d'un oncle seu, Francesc Tomàs, bisbe d'Empúries.⁴⁶

La seva renúncia, motivada pel fet que les rendes de què ja gaudia eren superiors a les de la diòcesi proposada, es va revelar providencial per a l'Alguer: nomenat bisbe de Lleida el 8 de desembre d'aquell mateix any, Miquel Tomàs de Taixequet va morir el 9 de juliol de l'any següent,⁴⁷ quan només tenia quaranta-vuit anys.

L'Alguer va perdre d'aquesta manera, per poc, un il·lustre canonista, però la seva renúncia va afavorir l'arribada d'Andreu Baccallar, que, si tot hagués estat d'una altra manera, hauria estat destinat a una altra seu.

No sabem si el nomenament de bisbe d'Andreu Baccallar fou degut a alguna circumstància particular. Les fonts callen sobre possibles tri-

44. ACapA, *Noticias Antiguas*, I, doc. 28.

45. M. BATLLORI, *Catalunya a l'època moderna* (Barcelona 1971), 227. El 24 de juny, Don Rodrigo Zapata Palafox escrivia des de Madrid al seu oncle Antoni Agustí, arquebisbe de Tarragona: «Al doctor Tomàs le han salido a cabo de rato con el obispado del Alguer, teniendo él mejor y más renda, y assi se ha excusado, dando razones para ello».

46. *Idem*, 220-221; També ALBERTI, *La Sardegna*, 111, sense que l'identifiqui d'una manera exacta, registra la presència de «Michele Thomas o Tomasi», com a procurador del bisbe d'Empúries i Cívita.

47. *Idem*, 227.

pijocs d'aquesta promoció. Això no obstant, hi ha uns indicis que ens imposen unes consideracions.

Si, efectivament, és veritat que l'Alguer aleshores era una seu de respecte i que servia normalment com a trampolí de llançament per a una seu metropolitana, malgrat tot no apareix adequada a l'alçada cultural de Baccallar i al pes dels càrrecs que fins aleshores havia ocupat.

També el fet que, tot i que fos la primera dignitat del capítol de Càller, es faci ordenar a Oristany, com veurem, i no pas pel seu arquebisbe, pot legitimar la sospita que s'hagués arribat a crear una situació de conflictivitat, o si més no enrarida, amb les jerarquies eclesiàstiques de Càller.⁴⁸

Finalment cal remarcar també que la seva llarga estada a l'Alguer, vint-i-sis anys, abans d'ésser nomenat arquebisbe de Sàsser tot i les òptimes proves que havia donat com a bisbe, apareix decididament excessiva.

Totes aquestes perplexitats generen la sospita que ens trobem davant un personatge d'un valor excepcional i indiscutible, però alhora incòmode i que en circumstàncies normals no hauria arribat mai a l'Alguer i on, en canvi, per probables jocs de poder, fou relegat i, en part, oblidat. Potser des d'aquesta òptica és possible de tornar a mesurar o de llegir (més en una perspectiva política que no en un context doctrinal) la notícia que, quan era degà del capítol de Càller, fou condemnat per un tribunal de la Inquisició a una reparació de 2.000 ducats per sospita d'heretgia.⁴⁹

Sigui com sigui, el 13 de gener de 1578, Gregori XIII nomenava successor d'Antíoc Nin per a la seu de l'Alguer, el degà de Càller, Andreu Baccallar, que tenia trenta-cinc anys.⁵⁰

48. DIONIGI SCANO, *Codice diplomatico*, LXVIII, explica, per exemple, que la institució dels jutges d'apel·lacions, càrrec que ocupava Baccallar, sovint havia irritat la sensibilitat i la susceptibilitat dels bisbes sards, que no podien suportar de veure llurs decisions controlades, i tot sovint anul·lades, per eclesiàstics de rang inferior. Les protestes i les lamentacions sovintejaven sobretot per part de l'arquebisbe de Càller.

49. La informació l'aporta B. ANATRA (*La Sardegna dall'unificazione aragonese ai Savoia*, Torí 1987, 324) i diu textualment: «Nel 1591 l'inquisitore ebbe a ridire della carriera ecclesiastica di Andrea Baccallar, che da decano di Cagliari era asceso prima al soglio algherese quindi proprio a quello sassarese, benchè in precedenza condannato dal tribunale ad una ammenda di 2000 ducati per sospetto di eresia».

50. ASV, S. Congregatio Consistorialis, *Acta Miscellanea*, 13, f. 3; *Acta Miscellanea*, 19, f. 516; *Acta Camerarii*, 11, f. 238^r; *Acta Miscellanea*, 21, ff. 68, 108^r, 182; *Acta Miscellanea*, 95, f. 120. Crec que és interessant de copiar sencer aquest darrer document, en el qual el cardenal Alessandro Farnese fa una breu descripció de l'Església algeresa i presenta el nou bisbe:

«In proximo consistorio ego Card. lis Farnesius referam Ecclesiam Algaren, vacan-tem per obitum Antiochii Nin in personam Andreae Baccallar. Hic in Insula et in Reg-

El 10 de febrer del mateix any, el papa li adreçava un breu pontifici en el qual, recollint una sol·licitud seva, li atorgava la facultat de fer-se consagrar per un bisbe que li agradés.⁵¹ Ell trià monsenyor Giovanni Manca, bisbe d'Ales i Terralba, i la cerimònia, a la qual participà en qualitat de consagrador monsenyor Nicolau Canelles, bisbe de Bosa,⁵² tingué lloc a la catedral d'Oristany el diumenge 4 de maig de 1578.⁵³

Tot esperant de prendre possessió de la seva diòcesi, Andreu Bacallar va tornar a Càller,⁵⁴ mentre monsenyor Manca, bisbe ordenant, es feia càrrec d'informar el capítol i la ciutat de l'Alguer que la consagració havia tingut lloc.⁵⁵

El mes de setembre⁵⁶ el nou bisbe féu la solemne entrada a l'Al-

no Sardiniae Civitas Algaren et in ea Cathedralis Ecclesia sub invocatione Sanctae Mariae existit quae habet duas dignitates. Archipresbiteratus quo maior post pontificalem existit et Archidiaconatus et plura Canoniciatus et plura beneficia pluresque presbiteros qui ibi divinis inserviunt, et sacristiam, et tam Ecclesia quam sacristia sunt omnibus ad divinum cultum necessariis refecta et habet amplam dioecesim, et tam in civitate quam in dioecesi, sunt plura monasteria pluraque beneficia simplicia quae sunt curata et est suffraganea Metropolitanae ecclesiae Turritanae ut ipsa ecclesia Algarem fuerat ab immemorabili tempore citra unita Ecclesiae Optanen, Castren et Isarchien. Fructus ipsius Ecclesiae sunt taxati in libris Camerae ad flor. 236, valor autem annuus ascendit ad ducator. 2000.

Prefatus Andreas est ex Civitate Calagaritana de legitimo matrimonio procreatus, annorum 35, in sacro presbiteratus ordine a pluribus annis citra constitutus, in sacra theologia magister, bonis et christianis moribus et idoneus, cui ipsi ecclesiae Algaren regimen demandari possit. Profexio fidei emisit. Quae omnia constant ex processu, coram R. mo Archiepiscopo Calaritano confectu, et per Reverendos duos meos capita ordinis, et a me subscripto»; ASV, *AA.Arm.*, I-XVIII, núm. 6464; GAMS, *Series*, 832; EUBEL, *Hierarchia*, III, 117; MARTINI, *Storia*, II, 294; FILIA, *La Sardegna*, 254-255; VICO, *Historia general*, II, f. 52; G. CAPPELLETTI, *Chiese d'Italia* (Venècia 1857), 148.

51. ACapA, *Noticias Antiguas*, I, doc. 70: «... Gregorius... Nos ad ea, quae ad tuae commoditatis augmentum cedere valeant, favorabiliter intendentes, tuis in hac parte supplicationibus inclinati, tibi praesbitero, ut a quocumque malueris catholico antistite, gratiam et communionem sedis apostolicae habente, acceptis et in hoc sibi assistentibus duobus vel tribus catholicis episcopis, similiter gratiam et communionem habentibus, munus consecrationis recipere valeas».

52. ACapA, *Noticias Antiguas*, I, doc. 69.

53. *Ibidem*.

54. Arxiu de la Cúria Arxiepiscopal de Càller, *Registri Communes*, vol. 6, f. 132: hom fa al consagrat de nou la «concessio territorii», el 10 de maig de 1578. El 24 i el 28 del mateix mes, rere la llicència expressa de l'arquebisbe de Càller, Andreu Bacallar confereix els ordes sagrats a clergues de la diòcesi de l'Alguer, la primera vegada a la seva pròpia habitació i la segona a la catedral de Càller.

55. ACapA, *Noticias Antiguas*, I, doc. 69.

56. ASV, *S. Congregatio Concilii, Relatio 1590*, f. 241 «... ad residentiam autem mense septembris proxime sequenti me contuli». No en sabem la data exacta, tanmateix fou certament abans del 20, dia en què conferia a l'església de Sant Miquel els ordes sagrats a 20 clergues (ACVA, *Liber primus Registri Ordinationum*, ff. 40-18).

guer: rebut per les autoritats civils i religioses al «portal del mar», després l'acompanyaren en processó fins a la catedral.⁵⁷

La primera etapa realment important del bisbat alguerès d'Andreu Baccallar fou la celebració del primer sínode diocesà el 1581. El decret de convocatòria, emès el 13 d'octubre de 1581, ordenava que tots els interessats es trobessin a l'Alguer el 8 de novembre del mateix any, dia en què s'havien d'iniciar els treballs del sínode. En realitat, el sínode començà el 9 de novembre.⁵⁸

Si hem de considerar el 1581 una etapa cabdal en la història de la diòcesi per causa de la celebració del sínode, els anys següents estan lligats a una de les calamitats més desastroses que la història de l'Alguer recorda. El 19 de novembre de 1582⁵⁹ va aparèixer la pesta, a la qual la ciutat estava particularment exposada per causa del tràfic marítim, i va durar tot un any portant desolació i mort enmig de la població.⁶⁰ Les proporcions d'aquest flagell les podem deduir de la descripció que n'ha deixat el metge napolità Tiberio Angelerio i de les disposicions que va prendre per tal de frenar la propagació del contagi.⁶¹

Les conseqüències, si hem de creure el que ens expliquen els estudiosos, foren autènticament catastròfiques. Toda fa referència a la declaració feta pels representants de la ciutat al Parlament Sard que tingué lloc a Càller el 1583: «Est any és estada visitada la ciutat de Alguer de pestilència, de la qual encara no està desospitada, y per aquella han mort circa sis mil persones y destruïdes y cremades moltas casas y robes, per lo que dita ciutat resta del tot quasi derruyda, tant de persones que no hi ha restat sinó número de cent sinquanta homes.»⁶²

57. AComA, *Entrada del Bisbe*, «... al Reverendíssim don Andreu Baccallar Archibisbe de Sàçer quant entrà en esta Ciutat per Bisbe de aquella la primera volta, no se féu altro de que lo portaren en processó del portal de la mar fins á la dita seo sens baldaquí fins al altar major...», citat per TODA, *Recorts catalans de Sardenya* (Barcelona 1903), 49-50.

58. ACapA, *Constitutions y decrets de la synodo del Alguer celebrada per lo molt Ille. y Rm. Senyor don Andreu Baccallar Bisbe del Alguer y de les unions, comensada als nou dies del mes de nohembre M.D.LXXXI*, I. Els decrets que n'emanen seran objecte d'estudi al capítol III, i els aportem sencers a l'apèndix del present treball.

59. TIBERIO ANGELERIO, *Ectypa pestilentis status Algeriae* (Càller 1588), 9. A l'Arxiu Municipal de l'Alguer es conservava el manuscrit, actualment desaparegut.

60. TODA, *Un poble*, 104; CORRIDORE, *Storia documentata*, 18.

61. TIBERIO ANGELERIO, *Ectypa*, 93-109. De les disposicions, escrites en català, URGIAS (ACapA, *Notizie*, 214-233) en tragué una còpia del manuscrit de l'Arxiu Municipal.

62. TODA, *Un poble*, 104. Des del 1547 (ACVA, *Registri dei Battesimi*, I-II), any en què inicien aquests registres, fins al 1581, any anterior a la pesta, hi hagué 5.400 bateigs registrats a l'Alguer. Per tant, tot i considerant l'alt tant per cent de mortalitat infantil, compensada tanmateix per la forta immigració que rebia la ciutat com a centre comercial, l'Alguer devia comptar aleshores més de 6.000 habitants.

Els historiadors, parlant d'aquesta pesta, sempre s'han limitat a citar aquest document que, tan autèntic com es vulgui, referia una notícia de tan enorme transcendència que, si potser no els havia de fer sospitar, sí que els havia d'empènyer almenys a cercar-ne confirmació. I aquesta verificació, en canvi, hi ha faltat. D'aquesta manera s'ha fet passar a la història aquest moment crític de la ciutat carregat de tintes exagerades, fosques i amb valors absurdament apocalíptics.

Sovint s'hi ha fet referència com a un exemple de la capacitat de l'Alguer de renéixer de les desgràcies més terribles. Avui, per a alguns que miren de demostrar que entre l'Alguer i els Països Catalans no hi ha lligams autèntics, o bé que són extremament febles i creats d'una manera forçada i artificial, aquella tragèdia representa l'acte de mort de la catalanitat, potser sobreviscuda després dels catalans, però esmicolada per aquella pestilència.

No tinc pas la intenció d'entrar en l'essència d'aquest problema, ni aquest és el lloc més adequat per a fer-ho. Tanmateix, és cert que la història es fa no pas seguint teories preconcebudes sinó examinant críticament i sense prevencions les fonts documentals i, quan manquen o són insuficients o bé, encara pitjor, no es volen buscar, cal abstenir-se amb humilitat de treure conclusions apressades i definitives.

Retornant als efectes de la pesta, i sense voler disminuir la gravetat de l'epidèmia, penso que aquella declaració dels representants de la ciutat al Parlament Sard la devia dictar la necessitat d'obtenir una considerable reducció dels tributs que cada ciutat pagava segons el nombre de les seves famílies o focs, i que, per tant, les xifres que conté són exagerades.

Vaig arribar en aquesta conclusió després d'una recerca llarga i pacient, confrontant dades documentals indiscutibles, que no parlen de la pesta d'una manera directa i que, justament per això, segur que són més creïbles i fora de sospita. És més, quan vaig decidir de veure-hi clar, en aquest episodi, em vaig proposar de no anar a buscar documents que parlessin de la pesta, perquè foren fàcilment impregnats d'emotivitat i, per tant, contaminats. Les dimensions de la pesta començaren a adquirir un marc més realista quan vaig recórrer estadísticament les dades proporcionades pels registres dels bateigs, conservats als arxius de la cúria del bisbat i que daten a partir del 1547. L'examen es refereix a tota la segona meitat del segle XVI, i un primer resultat global féu sortir a la superfície una substancial estabilitat de bateigs i, per tant, de naixements.

Pel que fa als anys relatius a la pesta, les dades són aquestes: 205 batejats el 1580, 217 el 1581, 156 el 1582, any en què la pesta féu apa-

rició, i es redueixen a només 63 l'any 1583.⁶³ La despoblació gairebé total, tal com la presenten els representants de la ciutat, ja no s'aguanta de cap manera amb els 63 bateigs administrats el 1583.

I no és això i prou, sinó que el retorn gairebé a la normalitat amb els 174 bateigs de l'any següent pressuposaria una total repoblació de la ciutat per immigrants, hipòtesi absolutament inversemblant en les condicions higièniques i sanitàries en què es trobava l'Alguer.

En canvi, tot es pot explicar amb el retorn a la ciutat dels qui havien trobat refugi als camps dels voltants i que les autoritats havien afegit al nombre de morts.

Restablir les proporcions justes i aclarir les dades històriques de la pesta era fonamental per al nostre estudi. L'acció pastoral d'Andreu Baccallar havia entrat, després de la celebració del sinode diocesà, en una fase molt delicada i crítica. Una pesta, bé que de proporcions modestes, hauria capgirat qualsevol projecte pastoral. I efectivament, hi hagué un notable replantejament de totes les activitats, i la realització d'algunes iniciatives, ja decidides, la més important de les quals fou la fundació del seminari, fou ajornada fins a temps millors.

Però una pesta de dimensions apocalíptiques, com fins ara havia estat presentada, ben segur que hauria condemnat la ciutat durant uns quants anys a una paràlisi gairebé total.

És veritat que la diòcesi no es podia reduir a l'Alguer i prou, però és cert que una ciutat despoblada no hauria pogut desenvolupar el paper de promotora ni representar el punt de referència natural per a la reforma religiosa que hom havia realitzat feia poc.

Pel que fa a aquest període de la pesta i precisament referint-se a monsenyor Baccallar, el canonge Urgiàs, en la breu biografia que ens n'ha deixat, comenta:

63. ACVA, *Registri dei Battesimi*, II. Per tal de disposar d'una comparació més ampla, donem les dades que fan referència al decenni anterior a la pesta i al posterior: 164 (1574), 165 (1575), 147 (1576), 148 (1577), 142 (1578), 182 (1579), 205 (1580), 217 (1581), 156 (1582), 63 (1583), 174 (1584), 113 (1585), 187 (1586), 156 (1587), 212 (1588), 197 (1589), 177 (1590), 159 (1591), 119 (1592), 149 (1593). Cf. T. BUDRUNI, *Pestilenze e ripopolamento ad Alghero nell'età spagnola (1582-1583). Crisi e vitalità di una cultura urbana*. «Quaderni di storia», núm. 6 (Sàsser, gener 1985-desembre 1986), 109-141. Les dades que aporta Budruni (113) difereixen lleugerament de les que hem citat més amunt. Budruni, efectivament, consultà el primer manuscrit d'aquest treball, que prové del 1970, i remarca justament que el sotasignat havia caigut en errors de còmput tal com jo mateix havia remarcat i rectificat per la present publicació. D'una investigació més acurada resulta, tanmateix, que les seves dades tampoc no són del tot exactes. Efectivament, registra 158 bateigs del 1582, 62 el 1583 i 173 el 1584.

«Castigata questa popolazione del flagello della peste, nel 1582 e 1583, questo Pastore abbandonò il suo gregge, quindi dal Sommo Pontefice soffrì la pena della multa».⁶⁴

Totes les recerques efectuades tant als arxius de l'Alguer com als del Vaticà per tal de trobar-ne una confirmació, han resultat en va. Ben segur que s'ha tractat d'una equivocació en la qual ha caigut Urgias, que certament confongué Andreu Baccallar amb monsenyor Vicente Agustín Clavería, que durant la pesta del 1652 «... escapà a Espanya i aquí morí en lo mateix any, mes no avans de ser severament amonestat per lo Papa, que li imposà la penitència de pagar a la Seu algueressa sis canelobres de plata que avui encara guarda».⁶⁵

D'altra banda, la presència a la diòcesi de monsenyor Baccallar la trobem abundantment documentada per altres fonts: el 1583 visita, com acostumava a fer, diversos pobles de la seva diòcesi.⁶⁶

A això, cal afegir-hi que ell mateix, en la relació de la seva visita *ad limina* del 1590, afirma, vantant-se'n, de no haver-se allunyat mai de la seva diòcesi per un període superior a dos mesos, si no era per haver-se hagut de quedar a Roma per raons pròpies del seu ministeri.⁶⁷ Una afirmació que seria absurda i fora de lloc, i encara més feta davant el Papa, si allò que explica Urgias respongués a la veritat.

L'any 1585, monsenyor Andreu Baccallar, en qualitat de bisbe de l'Alguer, participà a Sàsser en el concili provincial turrità.

Aquest concili, convocat per monsenyor Alfonso de Lorca,⁶⁸ el primer que se celebrava a la província després del concili de Trento, segur que revestia una importància del tot especial. Representava per a l'Es-

64. ACapA, URGIAS, *Notizie*, 69-70.

65. TODA, *Un poble*, 101. Monsenyor Clavería era aragonès d'Osca, i en aquella universitat hi ensenyà dret canònic. Fou vicari general i provisor de l'arquebisbe de Palerm i del cardenal de Màlaga. Més tard fou bisbe auxiliar de València i l'any 1639 hom el nomenà bisbe de Bosa. Fou promogut a la seu de l'Alguer l'any 1644. Moria probablement a Espanya el 1652 (Cf. ACapA, URGIAS, *Notizie*, 77-78; LATASSA, *Biblioteca antigua*, I, 337; FRAZIOLI, *Serie cronologica del vescovi di Bosa*, Sàsser 1948, 18-19).

66. ACVA, *Liber secundus Registri Ordinationum*. El 27 de març de 1583 és a Bolòtana (f. 69), des del 9 d'abril al 31 de maig a Ocier, on cada any feia una visita força llarga (ff. 77-83), del 4 al 24 de setembre encara és a Ocier (ff. 84-107), el 17 de desembre a Núoro (f. 108-119) i el 27 de març de 1584 a Sarule (f. 110).

67. ASV, *S. Congregatio Concilii, Relatio 1590*, f. 214'.

68. MARTINI, *Storia*, II, 299; FILIA, *La Sardegna*, II, 252 ss.; ALBERTI, *La Sardegna*, 210-220; *Le relazioni triennali di Don Alfonso De Lorca, arcivescovo di Sassari, alla Sacra Congregazione del Concilio, (1590-1600)*, Roma 1965, 9-14; G. M. RUIU, *La Chiesa turritana nel periodo post-tridentino, (1567-1633)* (Sàsser 1975), 77-79; A. VIRDIS, *Per una introduzione alla storia delle fonti del diritto canonico sardo*, dins «Dottrina sacra - Problemi di Teologia e di Storia» (Càller 1977), 103.

glésia sarda del centre-nord de l'illa un moment de comparació, d'aglutinació i d'unitat: els bisbes tenien davant una ocasió única per a posar en comú llurs primeres experiències posttridentines, elaborar-ne una interessantíssima síntesi i programar una acció pastoral unitària per als anys posteriors.

Per això és comprensible que els historiadors s'apassionin per tots els esdeveniments que acompanyen aquest sínode.

Malauradament, les fonts foren molt avares de notícies. No en coneixem les actes, i per a saber-ne alguna cosa calgué examinar a fons els sínodes posteriors, especialment el que tingué lloc a Bosa convocat per monsenyor Francesc Fara l'any 1591,⁶⁹ on les referències als seus decrets són força freqüents.

L'abundant documentació que Andreu Baccallar ens deixà del seu bisbat ens permet de fer un petit pas endavant i de conèixer, si més no, els títols dels decrets d'aquest concili provincial: foren més de 50,⁷⁰ i monsenyor Baccallar els féu llegir solemnement a Sant Miquel durant els diumenges compresos entre el 20 de novembre i el 22 de desembre de 1585.⁷¹

69. G. MASTINO, *Un vescovo della riforma nella diocesi di Bosa 1591* (Càller 1976); 67-79. L'estudi conté les actes íntegres d'aquest sínode de l'església de Bosa (197-299). Francesc Fara, il·lustre historiador sard, era arxiprest de la catedral de Sàsser i coneixia bé el concili provincial, en el qual havia participat com a delegat del capítol de Bosa (*Idem*, 11).

70. Com podem veure a la nota següent, els títols dels decrets llegits a l'església de Sant Miquel foren exactament 51. Malgrat tot, cal remarcar que sota el núm. 3 i el núm. 5 (Los decrets del Baptisme, Los de la Penitència) fa l'efecte que s'agrupen diversos decrets.

71. ACVA, *Registre de diversos actes en executió del concili general de Trento y provincial turritano, celebrat en lo any MDLXXXV y dels diocesans de l'Alguer, comensant del mes de Noembre del dit any*. (f. 1) «1. De observantia de las festas, 2. Los catalogos de les festes de guardar i dies de dejunar, 3. Los decrets del Baptisme, 4. Lo de la Confirmació, 5. Los de la Penitència, (f. 2') 6. De la Eucaristia, 7. De la Extrema Unctió, 8. Del Matrimony, 9. De l'Orde, 10. De sacramentis in comuni, 11. De his quae spectant ad missam, divinum offitium, hon(...)es ecclesiasticos, 12. De reductione missarum, (f. 3'), 13. De coro, 14. De distributionibus, 15. De testamentis, 16. De sepulturis, 17. De spoliis, 18. De Sacristia, 19. De elemosinis, 20. De elemosinariis et eorum questoribus, (f. 4') 21. De parrochis, 22. De unionibus, 23. De decimis, 24. Foeminae cuiuscumque conditionis, his horis quibus clerici in choro praesentes esse debent, non admittantur, 25. Clerici non possunt secum illegitimos filios domi habere, 26. Vicarii visitatores (= cooperatores?) et reliqui eucaristica munia exercentes quolibet triennio visitentur, 27. Poenae pecuniariae a iudicibus impositae in pios usus accomodentur arbitrio episcopi, (f. 6') 28. De rebus ecclesiasticis non alienandis, 29. De episcopis, 30. De episcopali jurisdictione et foro, 31. De notariis et scribis, 32. De visitatione, 33. De residentia quae pertinet ad capitula cathedralia, (f. 7) 34. De vita et honestate clericorum, 35. De ecclesiis earumque supellectilibus et fructibus, 36. De cape-

De la data de la celebració del concili, no se'n tenen tampoc referències precises. El cert és que ja s'havia acabat el mes de novembre quan, com hem vist, començà la publicació dels seus decrets a l'Alguer.

Alberti fa una hipòtesi sobre la durada dels treballs, i la dona com a força llarga, des del maig fins a l'octubre, i posa com a límits la festa dels màrtirs de Port de Torres, Gavi, Protus i Januari, que se celebrava justament en aquells mesos i per les quals normalment, arribaven a Sàsser els bisbes sufraganis.⁷²

La hipòtesi trobaria confirmació en un cert alentiment de l'activitat pastoral d'Andreu Baccallar; pot ésser simptomàtic, per exemple, el fet que les ordenacions sacerdotals, generalment força freqüents, pateixen una inusitada interrupció des del 20 d'abril de 1585 fins al primer de març de 1586.⁷³

Un cop tornat a l'Alguer, Andreu Baccallar, amb l'entusiasme que el caracteritzava, donà pas al programa d'actuació. L'aplicació de les normes conciliars fou portada endavant amb diligència i una convicció extrema, com reflecteix el registre pertinent, que conté les disposicions que el bisbe dictava cada vegada.

El 1586 registra un dels moments més qualificants de tot el seu bisbat: el 13 de juliol inaugura a l'Alguer el Seminari,⁷⁴ la fundació del qual havia estat decretada en el sínode diocesà del 1581.⁷⁵ D'això, ens n'ocuparem amplament en el capítol IV.

L'any 1593, Andreu Baccallar veié coronats els seus esforços per a la construcció d'una nova catedral, que fou oberta al culte, bé que no pas del tot acabada, cap al final d'aquell any. Uns quants anys abans, durant un dels seus viatges a Roma per a la visita *ad limina*, havia adquirit per a la seva catedral, gastant els seus diners, sis canelobres d'argent i una creu per a les processons, també d'argent. A això, hi afegí, al cap de poc temps, paraments sagrats de seda.⁷⁶

llis et altaribus, 37. De his quae ad bona ecclesiastica tuenda pertinent, 38. De prophano usu a sacris locis tollendo, 39. De peragilationibus (= peragrationibus?) quae fiunt in ecclesiis, 40. De sacris reliquiis et indulgentiis, 41. De superstitionibus, 42. De processionibus, 43. Quae pertinent ad Regulares, 44. De testibus sinodalibus, 45. De episcopi mensa, vestitu et suppellectili ac familia, 46. De usuris et cambis, 47. De Seminario, (f. 7°) 48. Contra cantatrices super corpora mortuorum, 49. De charitativo subsidio, 50. De collectoribus apostolicis, 51. De resitandis decretis huius consilii (que és lo últim de tots).

72. ALBERTI, *La Sardegna*, 212.

73. ACVA, *Registri ordinationum*, II-III.

74. ACVA, *Registre de diversos actes*, ff. 25^v-28; ASV, *S. Congregatio Concilii, Relatio 1590*, f. 246.

75. ACapA, *Constitutions y decrets*, Del Seminari, 91-93.

76. ASV, *Congregatio Concilii, Relatio 1590*, f. 246: «Cum triennio elapso huc ad

Ja havia donat a la catedral, el 1583, dos vasos d'argent⁷⁷ i dues precioses estàtues també d'argent que representaven els apòstols sant Pere i sant Pau.⁷⁸

Són gests que revelen un aspecte típic de la seva manera d'ésser bisbe.

Com tindrem oportunitat de constatar de seguida, quan ens ocuparem del capítol i de les dificultats econòmiques en les quals es movia, Andreu Baccallar no se sentirà mai només l'home de l'estructura o l'home del govern, ni un promotor de la reforma i prou. Sempre es farà càrrec, personalment, de tots els problemes de la seva Església, fins i tot dels materials, que no eren pas pocs ni de poca importància.

visitanda limina accesseram, confeci pro mea ecclesia sex candelabra argentea et cruce ponderis quinquaginta et ultra librarum argentei, in quibus et aliis ornamentis mille aureos insumpsi, praeter alia sacerdotalia paramenta serica quae hac hieme contuli meae ecclesiae». Dels sis canelobres, al tresor de la catedral, només n'han quedat dos; a la base duen esculpit, en un baix relleu, l'escut d'armes de monsenyor Baccallar.

Pel que fa a la creu, es tracta gairebé segur de la creu processional que, encara avui, representa una de les peces més valuoses del tresor de la catedral. L'historiador d'art MALTESE (*Arte in Sardegna*, 194-195), l'atribueix a una escola del nord d'Itàlia i, com la data de la primera del segle XVI, contribueix a avalar la nostra hipòtesi. El mateix crític observa que, si per tal de datar-lo s'hagués de prendre en consideració l'escut d'armes de monsenyor Francesc Boil (1654-1655), aplicat al nus on es creuen els braços de la creu, caldria atribuir-lo a la primera meitat del segle XVII. Tanmateix, és una hipòtesi que el mateix crític exclou, perquè aquesta datació contrastaria amb l'estil de la creu i perquè el nus, en el qual hi ha gravat l'escut d'armes de Boil, és posterior i segur que aplicat en ocasió d'una de les recomposicions que la mateixa creu va sofrir. Per tal de fer una valoració aproximativa de les despeses fetes per a aquests objectes, vegeu les referències monetàries a la nota 105 del cap. IV.

77. ACapA, *Noticias antiguas*, III, doc. 9. A l'acte de donació, el bisbe posa la condició que els dos vasos no siguin ni venuts ni alienats ni empenyorats. En cas d'una eventualitat d'aquesta mena, els consellers de la ciutat eren autoritzats a segrestar el que se n'hagués obtingut i a retornar-ho a benefici dels pobres de l'hospital.

78. La notícia la proporciona URGÍAS (ACapA, *Notizie*, 33), que, però, fa referència al mateix document que testimonia la donació dels dos vasos i en el qual hom no fa cap menció d'aquestes. Efectivament, per altres fonts (ACapA, *Giunte Capitolari*, I) se'n treu que els bustos d'argent dels apòstols els encarregà el bisbe poc abans que fos elegit a la seu de Sàsser (f. 20) i que els anys 1606-1608, perquè s'hi interessaren el mateix monsenyor Baccallar i el capítol, els completà empenyorant els fruits de la seu vacant (*ibidem*), i amb contribucions del capítol (ff. 32, 40, 43). Les dues estàtues, uns quants anys després donades com a penyora el 1607 (ACapA, *Giunte capitolari*, I, ff. 32, 40, 43) i rescatades per 50 escuts pel bisbe Francesc López Urraca (1677-1681) (ACapA, *Noticias Antiguas*, III, f. 33, URGÍAS, *ibidem*), foren venudes definitivament al mercader venecià Giuseppe Bassani, el 23 d'octubre de 1877. Per totes dues estàtues que pesaven 11 quilos, hom en pagà 4.950 lires (a 450 lires el kg), i pels 5 quilos del pedestal, hom en pagà 850 (a 170 lires el kg), que fan un total de 5.800 lires (ACapA, *Giunte capitolari*, XI, 356-358).

Per tal de resoldre'ls, ho veurem més endavant, impulsarà solucions d'avantguarda, topant, ben sovint inútilment i tant a l'Alguer com a Roma, amb mentalitats encallades en posicions egoistes o excessivament tradicionals i legalistes.

Quan en veurà la urgència, dependrà el seu patrimoni, donant prova, contràriament al que fan els seus predecessors, de considerar les rendes del seu bisbat com a instruments per a poder ésser més bisbe i més pare i com a mitjans per a fer més dignes les estructures de la seva església.

Un altre exemple que dóna molta llum sobre aquest esperit el tenim en l'adquisició, el 1589, d'un edifici per a ésser transformat en bisbat i oferir així una residència digna als bisbes, obligats fins aleshores a viure en cases de lloguer en pèssimes condicions i amb el perill d'ésser-ne desallotjats.⁷⁹

L'edifici, que va costar 1.820 escuts de plata,⁸⁰ li va comportar una notable càrrega financera, equiparable al 65 % de les seves rendes anuals, que pujaven a 2.800 escuts.⁸¹

L'any 1597 participà a Sàsser en un nou concili provincial que, això no obstant, no arribà a conclusió a causa dels múltiples compromisos de l'arquebisbe, monsenyor de Lorca.⁸² Un concili que havia costat a Andreu Baccallar amargors i incomprendiments amb l'arquebisbe.

En efecte, quan monsenyor de Lorca s'havia vist obligat a romanre a Roma del 1592 al 1594 per a defensar els seus interessos d'arquebisbe de Sàsser, compromesos per alguns desacords sorgits amb les autoritats civils i per certes actituds preses per l'arquebisbe de Càller pel que feia essencialment a la qüestió del primat de l'illa,⁸³ Andreu Baccallar havia demanat a la Congregació del Concili la facultat de convocar un Concili Provincial a l'Alguer. Per a aquesta sol·licitud, Baccallar es basava en el cap. 2 de la sessió 24 del Concili de Trento que donava la facultat, al sufragani més antic, de convocar el Concili Provincial cas que el metropolità no ho hagués fet dins els límits de temps prescrits.

L'arquebisbe, però, s'hi va oposar, aduint com a motius que els

79. ASV, *S. Congregatio Concilii, Relatio 1590*, f. 246: «... ad episcoporum commoditatem, meis sumptibus emi, qui, ut praedecessores mei, in domibus conductitiis, dominorum arbitrio expellendi, morabamur».

80. *Ibidem*: «... cuius praetium fuit quatuor millium septingentarum librarum pecuniae illius Regni, quae summam faciunt mille octingentorum viginti scutorum argenteorum».

81. *Idem*, f. 244.

82. ASV, *S. Congregatio Concilii, Relatio 1598*, f. 17; ALBERTI, *La Sardegna*, 215-216, *Le Relazioni triennali*, 29, 31.

83. ALBERTI, *Le Relazioni triennali*, 20-22.

prelats havien estat ja massa temps fora de la seu per tal d'assistir a les sessions del Parlament Sard i que l'Alguer era un lloc malsà i que a l'època en què el Concili s'hauria hagut de celebrar, ell ja hauria estat de retorn a Sàsser. En el fons, per a l'arquebisbe de Sàsser era una qüestió de prestigi, i ell mateix ja ho va deixar entendre quan, d'una manera aspra i ressentida, fa observar que en tot cas el Concili s'havia de celebrar a Sàsser: «con ciò sia che, detto Concilio si habbia a chiamare Turritano e non Algare».⁸⁴

La congregació del Concili va adoptar una decisió salomònica i interlocutòria: tot i que deixava entendre clarament que reconeixia la validesa de les motivacions de monsenyor Baccallar, no va admetre, almenys de moment, les seves sol·licituds. Malgrat això, va convidar monsenyor Lorca a celebrar com més aviat millor el concili. En cas contrari, autoritzaria el bisbe de l'Alguer a assumir el càrrec de convocar-lo ell, com a sufragari més antic.⁸⁵

Altres moments de relleu de la seva activitat episcopal foren, i ens n'ocuparem extensament al capítol IV per la forta incidència que tingueren en la vida religiosa de la diòcesi i de l'Alguer en particular, l'obertura d'un col·legi portat pels jesuïtes i la definitiva aprovació de les constitucions capitulars, per les quals monsenyor Baccallar s'havia interessat a Roma durant la seva visita *ad limina* del 1590.⁸⁶

Això no obstant, un dels mèrits més grans de la seva acció pastoral fou el peregrinatge continu d'un poble a l'altre de la seva ampla, extensa i necessitada diòcesi, per a adonar-se personalment de les necessitats de les poblacions de l'interior, fins aleshores massa abandonades i a les quals es refereix sovint en els decrets del seu sínode.

Durant els vint-i-sis anys del seu bisbat, Andreu Baccallar va notificar i va dur a terme ben bé nou visites pastorals,⁸⁷ i només per a la darrera es va servir de l'arxiprest i vicari general Salvador Carcassona, impossibilitat de fer-la personalment perquè l'afligia una llarga i greu malaltia que dues vegades ja l'havia dut a les portes de la mort.⁸⁸

Les fatigues a què se sotmetia en cada visita pastoral no eren poques, si tenim present que, com ja hem explicat, els pobles que havia

84. *Idem*, 30.

85. Arxiu de la Sagrada Congregació del Concili, *Liber litterarum ad episcopos limina visitantes*, II, 1593-1601, ff. 93^v-94.

86. ACapA, *Noticias Antiguas*, I, doc. 106.

87. ASV, *S. Congregatio Concilii, Relatio 1590*, ff. 245-245^v, 1594, f. 13, 1598, f. 17, 1600, f. 20, 1603, f. 23.

88. ASV, *S. Congregatio Concilii, Relatio 1603*, f. 23.

de visitar eren molt lluny de l'Alguer, en regions muntanyoses i sovint gairebé sense vies de comunicació.

Tots aquests compromisos de pastor, sempre realitzats amb una dedicació absoluta, no atenuaren la seva passió per l'estudi.

Tots els seus biògrafs estan d'acord a reconèixer-li una cultura humanística de primera categoria i un profund coneixement de les llengües.⁸⁹ La seva competència, sobretot en aquest darrer camp, estava lligada, en el seu origen, al temps de la seva formació juvenil, però havia assolit nivells de perfecció sobretot amb l'estudi i l'aplicació constants. Conscient d'aquestes qualitats i potser amb la intenció de fer una aportació vàlida a nivell científic, el 1601⁹⁰ va enviar a Climent VIII una versió feta per ell, del grec al llatí, dels quatre llibres *De fide orthodoxa* i d'altres obres menors de Sant Joan Damascè, a la qual adjuntava les seves observacions sobre les versions que aleshores s'usaven.

El papa li fa arribar la resposta el 8 de desembre, quan li adreça un breu.⁹¹

89. Vegeu notes 13 i 17.

90. En un breu del papa, transcrit a la nota següent i datat el 8 de desembre de 1601, s'hi llegeix: «superioribus diebus accepimus libros...».

91. ASV, *Arm.* XLIV, vol. 45, ff. 389-390:

«Venerabili Fratri Episcopo Algarensi. Clemens pp. VIII. Venerabilis frater, salutem et apostolicam benedictionem. Accepimus superioribus diebus libros Sancti Joannis Damasceni, *De fide orthodoxa*, a fraternitate tua in latinam linguam conversos, una cum aliis quibusdam opusculis, eiusdem sancti viri et egregii scriptoris, quae tu pariter vertisti, probavimusque in eo studium et diligentiam tuam, quod talenta a summo paterfamilias tibi credita, non in terram fodis, neque ex otio et languore infructuosa reddis, sed eadem, ad Dei gloriam, sedulo negotiaris, multisque pro tua virili prodesse cupis. Quamquam in eo opere latine vertendo, iam alii, ante fraternitatem tuam, laborarunt (Stapulensis et Billius inprimis, qui Sancto Gregorio Nazianzeno, et aliis libris graecis, in latinum convertendis, non exiguam apud doctos homines laudem est consecutus), iussimus tamen notationes tuas in utriusque versionem, a viris praestantibus sacrae theologiae doctrina, et graece etiam valde eruditiss, accurate considerari; quibus visum est, licet interpretes illi interdum, ut homines, aut Damasceni sensus minus sint assecuti, aut non ita delucide expresserint, aut aliquo in loco fortasse etiam lapsi fuerint (humanum est enim labi et errare), amborum tamen laborem utilem fuisse, ambosque ut catholicos, et de vi sacrae litterariae praeclare meritos, Billium praesertim, iure optimo commendandos, neque satis causae videri, cur, post eorum (...) umbrationes, nova Damasceni operum magnopere desideretur.

Sed, quia in tam lato campo doctorum hominum industriae semper aditus patet, nos, quod ad tuam novam interpretationem edendam attinet, id totum arbitrio tuo et prudentia tua relinquimus, quamvis non eam necessariam putamus; erit autem circumspersionis fraternitatis tuae et christianae caritatis de viris catholicis, et eruditiss, et quorum in Ecclesia Dei non obscura extant merita, amanter potius et honorifice, quam asperere loqui.

Placuit autem illorum praestantium virorum, quos supra commemoravimus, de tua censura iudicium ad te mittere, ut detur sapienti occasio, et addatur ei sapientia.

El to de la carta del papa deixa intuir clarament que, per part d'Andreu Baccallar, el fet d'haver enviat aquella traducció no havia estat simplement un acte de deferència, sinó que més aviat era una invitació, més o menys explícita, a fer-se càrrec de l'edició.

Efectivament, Climent VIII, després d'haver lloat la diligència del bisbe de l'Alguer, l'informava que havia disposat que el seu treball fos examinat per experts qualificats, per tal com ja n'existien versions òptimes. Llurs conclusions, desgraciadament, no havien estat del tot favorables: tot i que reconeixien que aquells qui l'havien precedit en aquella tasca de vegades no havien entrat de ple en el pensament de Sant Joan Damascè, o no l'havien presentat d'una manera clara o havien incorregut en algun error d'interpretació, sostenien que no era cas de fer una nova edició de les obres de l'il·lustre doctor.

El papa, de tota manera, deixava lliure Andreu Baccallar de tenir-ne cura ell mateix, per bé que no en veia la necessitat.

Climent VIII conclouïa pregant Andreu Baccallar de tractar amb caritat els qui l'havien jutjat i l'informava que li havia enviat en senyal d'apreciació llurs deduccions contràries, i li assegurava finalment que continuava tenint en la seva màxima consideració les seves qualitats d'estudiós, la seva pietat i la seva virtut.

Una resposta, com es veu, molt diplomàtica però que traïx clarament un cert neguit. És probable que l'obra d'Andreu Baccallar fos efectivament valuosa, però que alhora hagués irritat els dipositaris de la cultura d'aquell temps, gelosos llavors, com sempre, de llurs prerrogatives i disposats a una recíproca autodefensa i a tancar-se en veure en perill llur suposada superioritat.

4. ARQUEBISBE DE SÀSSER

El papa, efectivament, al cap de tres anys li donava una prova concreta de la pròpia estimació quan, el 13 de setembre de 1603, després de la mort de monsenyor de Lorca, que s'esdevingué el novembre del 1603,⁹² l'elevava a la seu arxiepiscopal de Sàsser.⁹³

Nos enim tuam eruditionem, tuam pietatem et virtutem plurimi facimus, tibi que apostolicam benedictionem nostram benigne impartimur.

Datum Romae apud Sanctum Petrum sub annulo piscatoris, die 8 decembris 1601, pontificatus nostri anno decimo».

92. ASV, *S. Congregatio Concilii, Relazione dell'arcivescovo turritano, 1605*, f. 21.

93. ASV, *S. Congregatio Consistorialis, Acta Miscellanea*, 21, f. 108'; *Acta Miscellanea*, 16, f. 242; P. GAUCHAT, *Hierarchia Medii Aevi*, IV (Münster 1935), 350; VICO,

Aquesta promoció, com ja hem tingut manera d'observar, no va arribar, malgrat les òptimes referències, fins al cap de 26 anys de la seva nominació de bisbe de l'Alguer, quan ja tenia seixanta anys, una edat prou avançada, i a més a més estava malalt.

El cardenal Parravicino, en presentar-lo per a l'ascens, s'expressa així:

«Commendatur de dispensatione reddituum dicti episcopatus algerensis in pauperum usus, in fabricam ecclesiae, in emptionem palatii pro habitatione Episcopi, qui pro tempore fuit, et in ornamenta preciosa ecclesiae».⁹⁴

Aquestes informacions, proporcionades per monsenyor Antonio Atzori, bisbe de Bosa,⁹⁵ mort al cap de pocs mesos,⁹⁶ toquen, com es veu, només els aspectes exteriors i en aquell moment més visibles del govern del bisbat d'Andreu Baccallar, tot i que ja són un testimoni solemne de la seva llibertat i dels estrets lligams amb la seva Església.

El primer d'octubre d'aquell mateix any, el papa li feia la concessió del pal·li.⁹⁷

El 25 de novembre de 1604 va prendre possessió de la seva nova arxidiòcesi.⁹⁸

Trobem una interessant crònica d'aquest esdeveniment en la relació anual enviada a la Cúria Generalícia de la Companyia de Jesús pels superiors del col·legi de Sàsser:

«Promotus hoc anno ab Algueritana Ecclesia ad Sassaritanam metropolitanam Antistes, cuius extant in Societatem merita nec pauca nec obscura; haec sane promotio duplicem populo laetitiam peperit; alteram pastoris optimi ac vigilantissimi adventu iucundissimo; alteram concionatorum nostrorum restitutione;... Novum Archiepiscopum civitatem primo adventum, Senatu, nobilitate omni, frequentique populo comitatum, omnibus ferme carminum

Historia General, II, f. 52; TOLA, *Dizionario Biografico*, 108; FILIA, *La Sardegna*, II, 275; PINTUS, *Vescovi e Arcivescovi di Torres*, 79; els autors que segueixen situen erròniament el trasllat de Baccallar de l'Alguer a Sàsser l'any 1605 en lloc del 1604: MATTEI, *Sardinia Sacra*, 168; MARTINI, *Biografia Sarda*, II, 111; MARTINI, *Storia*, II, 294, G. CAPPELLETTI, *Chiese d'Italia*, XIII, 148.

94. ASV, *S. Congregatio Consistorialis, Acta miscellanea*, 98, f. 691. Es recomana perquè ha usat els rèdits del seu bisbat en distribucions als pobres, en la construcció de la catedral, en l'adquisició del palau episcopal i d'objectes preciosos per al culte.

95. *Ibidem*.

96. FRAZIOLI, *Serie cronologica*. Morí el 24 de juliol de 1604.

97. GAUCHAT, *Hierarchia*, IV, 350.

98. ASV, *S. Congregatio Concilii, Relazione dell'arcivescovo turritano*, 1605, ff. 19-21^v.

generibus, plurimis ingeniorum momentis ac insolito quidem apparatu exceperunt nostri scholastici, ingenti omnium approbatione, quibus Illustrissimus delectatus maxime, sed commendavit in primis graecam linguam, quam ipse perpulcre callet, non vulgariter gratulatus, quum studiis eiusmodi nostros vacare auditores accepit». ⁹⁹

La vinguda a Sàsser de tots els rectors de la diòcesi per assistir a l'ingrés del nou arquebisbe, va donar ocasió a monsenyor Baccallar de fer el seu primer acte de govern. Reunit amb ells i amb el capítol en assemblea, va nomenar els examinadors del sínode i, en conformitat amb un decret de la Congregació dels bisbes publicat no feia gaire, va reudir a dos els molts casos reservats. ¹⁰⁰

Poc després va donar als jesuïtes la facultat de predicar en tota l'arxidiòcesi, traient la prohibició que els havia fet monsenyor de Lorca. ¹⁰¹

El 12 de desembre del mateix 1604, ni un mes després de la seva entrada a Sàsser, monsenyor Baccallar començava la primera visita pastoral a l'arxidiòcesi. ¹⁰²

Dos anys més tard celebra el concili provincial, que quedarà com a l'acte més solemne del seu govern. La convocatòria del concili provincial dins els termes prescrits havia estat la causa d'alguns conflictes amb el seu predecessor. Per tant, no és cap meravella que, tot just arribat a arquebisbe, se sentís en el deure de complir les seves obligacions de metropolità.

El 15 d'abril de 1606 publicava l'edicte de convocatòria, i en fixava l'inici de les sessions per al 3 de juny següent. ¹⁰³

La solemne assemblea no inicià els treballs fins el 18 de juny, amb

99. ARSI, *Sardinia* 10, f. 186^v. «Aquest any ha estat ascendit de la seu de l'Alguer a la de Sàsser el bisbe, els mèrits del qual davant la Companyia no són ni pocs ni de poca importància. Aquest ascens ha produït entre el poble una doble joia: la primera, per l'arribada, molt grata, d'un excel·lent i diligent pastor; l'altra, per la nova integració dels nostres predicadors. Ja a la seva primera entrada a la ciutat, acompanyat per totes les autoritats i una gran multitud, el nou arquebisbe fou acollit pels nostres escolàstics amb una solemnitat insòlita, i amb composicions poètiques de tots els gèneres i de gran valor que han complagut molt la il·lustre personalitat. Tanmateix, com a primera cosa ha aconsellat l'estudi de la llengua grega, que ell coneix molt bé, i quan ha sabut que els nostres alumnes ja es dedicaven a aquests estudis, se n'ha alegrat sincerament.»

100. ASV, *S. Congregatio Concilii, Relazioni dell'arcivescovo turritano, 1605*, f. 21.

101. ARSI, *Sardinia* 10, f. 186^v.

102. ASV, *S. Congregatio Concilii, Relazioni dell'arcivescovo turritano, 1605*, f. 19.

103. ACS, S.H.8, *Concilio Provinciale Turritano di Monsignor Don Andrea Baccallar*, 7-8; ALBERTI, *La Sardegna*, 216-220; RUIU, *La Chiesa turritana*, 83-85; VIRDIS, *Per una introduzione alla storia delle fonti*, 105.

la participació dels sufraganis Joan Sanna, Nicolau Cannavera i Gaví Manca, bisbes respectivament d'Empúries, l'Alguer i Bosa, dels abats de la Santíssima Trinitat de Saccarja i de Sant Miquel de Salvenero i dels procuradors dels capítols de les esglésies sufragànies.

També van prendre part en el Concili, bé que amb vot consultiu, 26 perits, entre els quals hi havia el vicari general dels dominics, el provincial dels conventuals, el vicari general del servites, el comissari general dels caputxins, i el rector del col·legi de la Companyia de Jesús de Sàsser.

Entre els participants trobem els dos nebots de Baccallar, aleshores canonges de l'Alguer: Vicent Baccallar, llicenciat *in utroque iure* i convertit de seguida en degà del capítol de Càller i bisbe de Bosa,¹⁰⁴ i Antoni Baccallar, també doctor *in utroque*, que representava el procurador del capítol de Bosa, que va haver de tornar a la seu per malaltia.¹⁰⁵

Els treballs del Concili s'allargaren fins el 18 de desembre, dia de la darrera congregació general, en la qual foren promulgats els decrets continguts en setanta-set capítols i hom convocà per al 18 de juny de 1610 el segon Concili Provincial.¹⁰⁶

Les disposicions emanades toquen tots els aspectes de la vida cristiana i llurs implicacions en el terreny civil.

Els primers quinze capítols s'ocupen dels sacraments en general i s'hi donen les normes perquè llur administració correspongués a la santedat i a la importància que havien de tenir en la vida de cada cristià.

Després d'haver tractat dels sacraments als capítols 16-24, el Concili s'atura llargament, en el capítol 25, en el sacrifici de la missa.

La caritat, el dejuni, les relíquies, les imatges sagrades, les indulgències, la predicació, la doctrina cristiana, les esglésies i els oratoris, els cementiris i les sepultures, formen l'objecte dels capítols 29-39.

El capítol 41, amb 71 decrets, es dedica a la vida i a l'honradesa del clergat. Tenir un clergat la vida del qual fos realment digna de la seva missió havia estat per a Baccallar un problema que sempre havia neguitejat el seu esperit de pare i de pastor. En el capítol 41, aquesta preocupació seva es tradueix en una seqüència molt particularitzada de normes que regulen el comportament dels eclesiàstics, sobretot en el seu aspecte sagrat de ministres de Déu, és a dir, d'homes en els quals els ulls del poble no haurien de trobar mai motiu de torbació o d'escàndol.

En el capítol 42, el Concili mira de resoldre l'espinos problema dels

104. FRAZIOLI, *Serie cronologica*, 17.

105. ACS, *S.H.8, Concilio Provinciale*, 11-13.

106. ACS, *S.H.8, Concilio Provinciale*, 234-235.

seminaris, fermament volguts pel concili de Trento, però que sorgien de mica en mica i entre grans dificultats. A la província Turritana, només hi havia dos seminaris: el de l'Alguer, fundat per monsenyor Baccallar l'any 1586, i el de Sàsser, sorgit el 1593¹⁰⁷ gràcies a l'interès de monsenyor de Lorca. Després d'haver reforçat les disposicions del Concili Provincial del 1585 que havia establert, per a les diòcesis impossibilitades de mantenir un seminari propi, que se n'instituí un a la seu metropolitana amb la divisió de despeses,¹⁰⁸ el Concili, en el tercer decret del capítol 42, fa front a la qüestió financera, que a la pràctica era l'origen de la manca d'aquesta institució o del seu escàs funcionament. Establia que cada bisbe disposés de taxar tots els beneficis de la seva diòcesi a favor del seminari; per a cadascun d'ells després s'havia de nomenar un consell d'administració que, en un termini específic, havia de donar compte al capítol i al bisbe del que havia fet.¹⁰⁹

Els temes més interessants dels capítols restants són: les confraries (43), els arreus i els paraments sagrats (44), les dècimes i les primícies (45), les ofertes, els fruits i les béns eclesiàstics (46-47), llur inalienabilitat (48), la visita pastoral (50), els testaments i les deixes pies (62), els concubinaris i els alcavots (65), les supersticions, les arts màgiques i l'endevinació (66), les ploraneres (67), els sembradors d'odis i enemistats (68), l'examen per a l'atorgament d'ordes sagrats i els beneficis i atorgament d'aquests darrers (69-70), la sol·licitud d'intervenció del braç secular (71), les penes (72), els metges (73), els casos reservats (74), els notaris (75), les taxes degudes als jutges i als notaris (76) i l'ofici pontifical (77).

Aquests capítols, ressenyats ací només per l'enunciat, són molt llargs, i els diversos temes hi són tractats generalment d'una manera molt detallada.¹¹⁰

107. ASV, *S. Congregatio Concilii, Relazioni dell'arcivescovo turritano, 1594*, f. 5^v: «In prima che ha eretto detto Seminario, secondo la poca intrata et possibilità di quello, dal mese di luglio dell'anno passato 1593, come consta per instrumenti autentici, e in quello sono stati vestiti quattro Seminaristi».

108. ASV, *S. Congregatio Concilii, Relazioni dell'arcivescovo turritano, 1590*, f. 1^v-2.

109. Aquí, Baccallar s'inspira en la manera com havia organitzat el seu seminari a l'Alguer, com ja veurem en un altre moment.

110. El conjunt del Concili, a la còpia de l'Arxiu Capitular de Sàsser, comprèn 242 pàgines d'una escriptura atapeïda; a la introducció, molt breu, de l'amanuense hom llegeix: «Aquest Concili del qual parlen els historiadors sards no fou imprès; n'existeixen, però, còpies autèntiques a la Biblioteca Baylle, a Càller, de les quals fou fidelment extreta la present, que consta de 242 pàgines» (ACS, *S.H.8, Concilio Provinciale*, 1).

El judici dels crítics i dels historiadors sobre aquesta obra legislativa imponent s'expressa en termes entusiastes:

«Bel monumento della... illuminata operosità»¹¹¹ de Baccallar, «questo concilio provinciale è uno del migliori di cui si possa vantare la chiesa sarda. Perocché non havvi materia competente a simili consessi ecclesiastici che non abbia ivi la sua sede col corredo di tanti particolari da parere, che alla sagacità, all'antivedimento dei congregati padri nulla fuggiva di ciò che potrebbe influire nella riforma delle disciplina e dei costumi nelle diocesi della provincia: e nei molti decreti sparsi nei settantasette capitoli onde si compone il concilio, si manifesta ed il diligente studio del disordini invalsi, e la vasta cognizione non così della lettera, come dello spirito dei sagri canoni ed in specie dei tridentini».¹¹²

Aquestes paraules no han de semblar superficials o massa exaltades.

Qui llegeix les actes del Concili, en queda realment impressionat. Caldria un estudi aprofundit i específic per a posar la llum justa a aquesta altra pàgina de la història de l'església sarda i verificar l'esforç de renovació moral i espiritual del qual era capaç quan els seus prelats eren realment dignes de llur missió de pastors.

Les actes de Concili foren trameses a la Congregació del Concili per a l'aprovació necessària abans de la promulgació.¹¹³ Com que, inexplicablement, la Congregació trigava a donar el seu consens, en la relació triennal del 1609 Baccallar, tot i que declarava que era cert que el retard era degut a les múltiples ocupacions dels cardenals proposats, suplicava que s'afanyés a pronunciar-se de manera que hom pogués procedir a eventuals correccions o afegitons.¹¹⁴

En aquell mateix any 1609, Andreu Baccallar reprenia la polèmica del primat a l'illa,¹¹⁵ encesa entre l'arquebisbe de Càller i el seu predecessor a Sàsser, monsenyor de Lorca.¹¹⁶ Donant prova d'imparcialitat i de lligams estrets amb la seva església, Baccallar, callerès, reivindicà per a l'arquebisbe turrità el títol de primat de Sardenya, obtingué que

111. FILIA, *La Sardegna*, II, 293.

112. MARTINI, *Storia*, II, 294-295.

113. ASV, *S. Congregatio Concilii, Relazioni dell'arcivescovo turritano, 1606*, f. 4°: «... curabit Archiepiscopus, ut illud quam citissime isti sacrae Congregationi transmitat, ne iuxta quoddam eiusdem Congregationis decretum, inconsulto Rom. Pont. promulgetur» (23 novembre 1606).

114. ASV, *S. Congregatio Concilii, Relazioni dell'arcivescovo turritano, 1609*, f. 27.

115. MARTINI, *Biografia Sarda*, II, 113.

116. ALBERTI, *Le relazioni triennali*, 22-23, Ens proporciona notícies interessants de la lluita pel primat E. COSTA, *Sasseri*, II (Sàsser, 1937), 52-59; RUIU, *La Chiesa turritana*, 66-67.

la controvèrsia fos jutjada directament pel tribunal de la Sagrada Rota i trameté a Roma l'arxiprest Matteo Figo per defensar contra Càller els drets de Sàsser.¹¹⁷

Aquesta presa de posició, però, durà poc: sota pressions del rei d'Espanya Felip III, que l'arquebisbe de Càller havia fet intervenir a favor seu en la baralla, Baccallar renuncià a prosseguir la causa i cridà a Sàsser Figo, que en un primer temps es mostrà rebec i amb intencions de prosseguir tot sol la lluita.¹¹⁸ No devien ésser només les pressions del rei allò que féu prendre a Baccallar aquesta actitud de renúncia, insòlita en un home de tant de caràcter com ell. Potser en el seu mirar a llarg termini s'hauria adonat que aquella lluita s'allargaria massa en el temps i que li absorbiria les poques energies que encara li quedaven. Les condicions de salut del vell arquebisbe, efectivament, havien anat empitjorant. S'havia vist obligat a complir les dues últimes visites pastorals a través de procuradors,¹¹⁹ i el seu vicari general Domenico De Liperi, en la relació triennal del 1612, informava la Congregació del Concili que «Archiepiscopus Turritanus, tot fere elapso triennio decubuit afflictus podagra».¹²⁰

Això no obstant, Andreu Baccallar encara esperava que podria veure finalment aprovat el Concili Provincial del 1606, encara més perquè en l'espera s'havia trobat en la impossibilitat de celebrar el convocat per al 1610.¹²¹

Animat per aquesta esperança, adjuntava algunes ratlles personals a la relació que el vicari general havia preparat per a la vuitena visita *ad limina*:

«Sto aspettando il Sinodo Provinciale senza il quale non posso fare nulla. Supplico la speditione di quello, che altrimenti poco iuvarabbe straccarsi in far Synodo Provinciale, poi che non sono di

117. MARTINI, *Storia*, II, 324-325.

118. *Ibidem*.

119. ASV, *S. Congregatio Concilii, Relazioni dell'arcivescovo turritano, 1609*, f. 27; 1612, f. 29.

120. ASV, *S. Congregatio Concilii, Relazioni dell'arcivescovo turritano, 1609*, f. 29. En una carta adjuntada a la relació, en la qual presenta com a procurador per la visita *ad limina* el sacerdot Antoni Barra, el seu mestre de Cambra, Andreu Baccallar, parlant de la seva salut, diu (f. 31): «son tre anni che mi trovo afflitto di gotta e di siatica nei quali pochissimi giorni mi posso arrizzare, Scrivere impossibile adesso, e però andava sottoscritta la presente a nome mio dal mio Vicario Generale».

121. ASV, *S. Congregatio Concilii, Relazioni dell'arcivescovo turritano, 1609*, f. 27: «... plurimum mihi significari desidero, si ante illius editionem aliam Synodum Provinciale expleto triennio cogere debeam cum nihil decerni possit, quod in ea positum et statutum non fuerit».

alcun valore sin tanto che siano revisti da codesta Congregatione. Spero nel Signore di haverlo presto, con che baccio a VV.SS.rie Illme. le sacre mani. Da Sassari gli 7 di novembre 1612». ¹²²

No tingué aquesta alegria, perquè morí al cap de pocs dies, aleshores ja amb setanta anys, el 23 de novembre de 1612. ¹²³

122. ASV, S. *Congregatio Concilii*, *Relazioni dell'arcivescovo turritano*, 1612, f. 31.

123. COSTA, *Sassari*, II, 158.

III

EL SÍNODE DEL 1581

1. EL DOCUMENT

Del sínode, ens n'han arribat dues còpies: l'una es troba a l'Arxiu Capitular de l'Alguer, l'altra a la Biblioteca Universitària de Càller. Aquesta darrera és inclosa en un volum (S.P. 6 bis 2, 10/3) que recull d'altres sínodes de l'època. Consta de 44 fulls de 30,5 × 20,5 cm, i comprèn fins i tot el decret de convocatòria (f. 1) i l'índex dels decrets (f. 1^v-2).

La còpia de l'Arxiu Capitular de l'Alguer pertany al volum *Noticias Antiguas II*, i consta de 100 pàgines de 31,5 × 22 cm; posteriorment hi foren afegits dos fulls que contenen el decret de convocatòria (f. 46) i l'índex dels decrets (f. 46^v-47^v), i aquesta circumstància donà origen a una nova numeració progressiva que uneix aquests darrers fulls als precedents i que va del f. 46 al f. 96^v.

Molts factors ens indueixen a pensar que cap d'aquests exemplars no és l'original.

Abans de res, a tots dos els falten les notes d'introducció sobre el començament dels treballs, sobre la manera com es desenvoluparen i sobre les diverses assemblees o sessions, elements que normalment es troben en els originals.

Ni l'un ni l'altre, sobretot, no ressenyen, al final dels decrets, les firmes dels participants al sínode, si bé pel que fa a la de l'Alguer és possible que hi haguessin estat durant un cert temps, perquè la còpia no té el darrer full que és on s'haurien hagut de trobar aquestes firmes. Una possibilitat, aquesta, que també és remota, ja que altres particularitats ens confirmen que el document realment és una còpia: per exemple, trobem la mateixa paraula repetida immediatament, i sobretot unes quantes ratlles saltades i afegides a continuació amb una cal·ligra-

fia diferent, descuit que trobem ben bé dues vegades a la pàgina 8.

Totes dues còpies ens sembla que poden dependre d'un tercer text, potser l'original, que, segons el nostre parer, Andreu Baccallar es podria haver quedat per a ell després d'haver-ne fet fer unes quantes còpies, una de les quals per a l'arxiu capitular per a l'ús dels canonges.

També pensem que les còpies de què disposem podrien haver estat escrites contemporàniament i fins i tot podrien haver estat dictades: hi ha errors traslladats a totes dues d'una manera idèntica, i n'hi ha molts que fan la sensació d'ésser paraules dictades d'una manera equívoca i transcrits materialment tal com eren sentides, per tots dos amanuenses. De tota manera, són hipòtesis que haurien de verificar tècnics en la matèria.

El que sí que es pot afirmar del cert és que cap de les dues no la va escriure materialment Andreu Baccallar, la grafia del qual coneixem per altres documents. Com també és difícil de pensar, tenint en compte la seva gran preparació lingüística, que foren redactades sota el seu control directe, un cop vistos els errors ortogràfics (algunes vegades de prou importància) que es troben pertot arreu.

Això val sobretot pel que fa a la còpia de la Universitat de Càller, molt incorrecta especialment en els fragments llatins.

També per aquest motiu he utilitzat, per a les citacions i per a la transcripció integral a l'apèndix, la còpia que ha estat conservada a l'arxiu capitular de l'Alguer que, a més a més, es fa preferible perquè és la que es troba en el seu *locus naturalis*. Pel que fa a la numeració, que, com ja hem dit, és doble, he triat la primera perquè és la pròpia i original del document, mentre que la segona fa referència al recull (*Noticias Antiguas* II) en el qual fou inserida.

Els motius d'interès lligats a aquest document són múltiples. Els límits de la nostra recerca ens imposen d'ocupar-nos sobretot del seu contingut religiós i pastoral.

De tota manera, hi ha d'altres espècies d'extrema importància que ens sembla que cal, si més no, indicar, amb l'esperança que tard o d'hora estimulin l'atenció d'altres estudiosos.

Aquest sínode és, per exemple, l'únic text de dret eclesiàstic escrit a Sardenya en català,¹ fet que, prescindint de qualsevol altra conside-

1. Fa un segle, ja E. TODA (*Bibliografia*, 229) feia notar: «Este volumen es muy importante, porque en el Sínode á que se refiere, no sólo se trataron asuntos de disciplina eclesiástica, sino que se dieron varias disposiciones para reformar costumbres civiles. Entre los 64 capítulos en que están divididos sus asuntos, encuéntranse los temas siguientes: *De les usures. Dels cambis. Dels qui mattan sos fills. Dels concubinaris. Dels*

ració de mèrit, li assegura un lloc peculiar en la història de la llengua catalana.

Per això fóra interessant una investigació acurada i comparada de tipus lingüístic, com fóra igualment important d'examinar quina ha estat l'eficàcia d'aquest text de llengua catalana a Sardenya en l'àmbit específic del llenguatge jurídic.

Abans de passar al tema central del nostre estudi, considero important, prenent el motiu d'aquest text, de fer unes quantes remarques de tipus lingüístic i específicament sobre la història de la llengua, referir-nos d'una manera específica a l'Alguer.

Com sap tothom, l'Alguer, tot i que fou (si n'exceptuem el jutjat d'Arborea) el darrer punt de resistència als catalans (que no el van conquerir definitivament fins el 1354² amb Pere el Cerimoniós), ha conservat després i durant segles la llengua catalana fins als nostres dies.

La dada, en sí força simple i lineal, representa un fenomen de lectura no pas fàcil, perquè és complex per la seva gènesi i pels múltiples factors que han col·laborat a determinar-lo.

Aquest fenomen naturalment ha apassionat els estudiosos, catalans i algueresos compresos.³ Les anàlisis han estat de vegades fetes massa

qui nodrexen i tenen rancor a altres persones. Dels ostalers. El catalán en que están escritos es excepcionalmente correcto».

2. N'hi ha una abundant bibliografia. Em limito a citar un clàssic català: TODA, *Un poble*, i l'obra d'un estudiós sard, entre els més vàlids, traduïda també al català, F. C. CASULA, *La Sardenya catalano-aragonesa, perfil històric* (Barcelona 1985).

3. E. TODA, *La poesia catalana a Sardenya* (Barcelona 1903); H. KUEN, *El dialecto de Alguer y su posición en la historia de la lengua catalana*, «Anuari de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura, V (1932), 122-127; P. SCANU, *Pervivència de la llengua catalana oficial a l'Alguer*, dins *Studi storici e giuridici in onore di Antonio Era* (Pàdua 1936), 352-372, *Alghero e la Catalogna* (Càller 1964), *Vincles entre Tarragona i l'Alguer* (Barcelona 1979); R. CARIA, *Alghero, lingua e società (L'Alguer, llengua i societat)* (Càller, 1987); aquest assaig és l'edició bilingüe d'una comunicació al II Congrés Internacional de la Llengua Catalana (1986); tot i que sigui presentat com «una primera contribució científica real a l'estudi de la complexa i variada problemàtica lingüística i social algueresa», l'autor, com en la introducció a l'estudi sobre Toda, no sap superar una visió absolutament parcial, sovint mistificada i, de totes maneres, molt personal. Qui coneix superficialment la situació sociolingüística algueresa nota immediatament que nombroses dades de l'assaig són inexactes. Caria, per exemple, presenta i interpreta aquestes dades d'una manera sovint tendenciosa i, generalment, orientada a donar més credibilitat a la pròpia posició. Així, minimitza o emfasitza les situacions sociolingüístiques o les característiques i la història dels moviments o de les associacions culturals alguereses, examinades sempre amb òptica egocèntrica i, a vegades, amb una actitud excessivament sectària. E. TODA i GÜELL, *L'Alguer, un popolo catalano d'Itàlia*, Sàsser 1981, 17-24; J. CARBONELL, *L'ús del català als «quinque librorum» en algunes diòcesis sardes*, dins *Miscel·lània Aramon i Serra*, IV, Barcelona 1984, 28-31; A. NUGHES, *El català de l'Alguer*, «AVUI», 19 de novembre de 1986, 18.

de pressa, i les interpretacions, evidentment, no han estat sempre unívokes.

Segons el meu parer, un estudi analític i comparat del problema que ens pugui permetre d'arribar a una síntesi exhaustiva, avui és prematur per la falta d'una documentació prou completa; aquest penso que és justament un dels casos en els quals les dades parcials poden portar, de bona fe, a conclusions diametralment oposades.

El sínode que estudiem és un document que, tot sol, evidentment no ofereix explicacions exhaustives, però que, en la seva especificitat i inserit en un context més global, pot contribuir a l'anàlisi d'aquest fenomen perquè si més no ajuda a aclarir el paper que hi va tenir l'església de l'Alguer.

Desgraciadament, avui la investigació tendeix a contaminar-se i a fer perdre un temps i una energia preciosos.

Efectivament, els algueresos que actualment s'ocupen dels esdeveniments de llur ciutat i específicament de la seva història, de la seva cultura, però sobretot de la seva llengua, per desgràcia són portats a declarar-se o a veure's definits, a pesar d'ells mateixos, com a anticatalanistes o filocatalanistes.

A part del regust de provincialisme decadent que es lliga en aquestes etiquetes, tot es basa en un equivoc de fons que és la manera, de vegades ambigua, d'acostar-se a la història. Certament, la història s'ha de llegir i s'ha d'interpretar, i els judicis històrics sempre són legítims: el que no és ni seriós ni legítim és mirar de demostrar adeleradament tesis preconcebudes. Després d'una recerca històrica seriosa, cadascú té tot el dret a triar entre refusar les arrels històriques o certs aspectes, bé que parcials o particulars, de la cultura o de l'ètnia de la pròpia terra o restar-hi subjectivament lligat. Avui dia hi ha un moviment d'opinió a l'Alguer que sosté, donant-ho per demostrat, que ja al segle XVI, el període que ens afecta de la vora, l'Alguer estava pràcticament descatalanitzat o que aleshores, com també més tard, el català era la llengua de les classes dominants, de l'alta jerarquia o, utilitzant una terminologia més moderna, la llengua dels amos, i que, de tota manera, aquesta llengua era un fet desarrelat de qualsevol substrat cultural.

Podríem fer notar que la immensa majoria de documents, i n'hi ha milers, són escrits en català fins a la meitat del segle XVIII; però de seguida hi ha qui objectaria que qui escrivia aquells documents no era pas, certament, el poble.

Aleshores caldria trobar una explicació lògica, i històricament creïble, al fet, per exemple, que encara el 1790, Gioacchino Radicati, bisbe

de l'Alguer, piemontès, fes imprimir en alguerès el catecisme,⁴ com també ho van fer més tard l'any 1818 i el 1850⁵ dos bisbes més, el sasserès Pietro Bianco i l'alguerès Pere Rafael Arduino.

Ho van fer, evidentment, perquè era la llengua del poble, és més, l'única llengua del poble.

El català que feia servir Baccallar en el seu sínode no fou, per tant, un fet únic ni excepcional. Una excepció, si de cas, ho fou el castellà que utilitzà Frago en els seus dos sínodes algueresos. L'Església, tal com testimonia l'abundant documentació dels seus arxius, va fer la tria justa, no perquè hagués triat el català sinó perquè triant el català va triar la llengua del poble, seguida en això, i cal remarcar-ho, pràcticament per tota l'estructura administrativa civil col·lateral (advocats, notaris, doctors, etc.).

Aquesta fou una tria de l'Església de l'Alguer que, bé que amb diversos graus d'implicació i amb diversos nivells d'eficàcia i de convicció, continuà gairebé durant tot el segle XVIII. Vet aquí el que escrivia l'any 1887 Eduard Toda:

«L'ús del català estava sumament extès en las iglesias del Alguer al començar lo present sigle. Pot dirse que la nostra llengua s'aplicava a tots los actes de la vida que en que intervenia 'l clero, y que, per exigència dels rituals, no devian traduhir-se en llatí. Aixís las predicas, la ensenyansa de la doctrina, las misiones, la confesió, las exhortacions al poble, tot se feya en català».⁶

És significatiu que, encara en els primers decennis d'aquest segle, en plena dominació de la casa de Savoia i quan l'italià era llengua oficial a tots els nivells, els sacerdots que concursaven a la parròquia de l'Alguer havien de demostrar que sabien predicar en alguerès.

Per tant, per més que el fenomen de la supervivència de la llengua catalana a l'Alguer resti complex i obert encara a les investigacions, el paper que hi ha tingut l'Església, en totes les seves manifestacions, resulta força definit i d'un cert relleu.

Són dades força simples, exposades comprensiblement d'una mane-

4. *Breve compendi de la Doctrina Christiana* imprimida per ordre dell'Ill.m i Rev.m Monseñor Don Fra Gioacqui Radicati, Bisba de Alguer, y Unions, Cagliari MDCCXC.

5. *Breve compendi de la Doctrina Christiana*, reimprimida amba alguna adiuncta per ordre dell'Illm y Revm. Monseñor Don Pera Bianco, bisba de Alguer, y Unions M.DCCC.XVIII. (TODA, *Bibliografia*, 81); *Breve compendi de la doctrina Christiana*, reimprimít amba algunas correccions y adjunctas del Catechismu Romá per ordre del l'Illm. y Revm. Monseñor D. Fr. Pera Rafel Arduino, Bisba de Alguer y Unions, ecc., Cagliari, en la impremta Timon, 1850.

6. TODA, *La poesia catalana*, 30.

ra sintètica, però espero que eficaç i convincent. També són extremament unívokes, amb marges de lectura i d'interpretació molt exigus; només els pot capgirar qui intenta de posar la història al servei de les idees o de les ideologies.

Nosaltres, els algueresos, ens hem d'imposar pel que fa a la nostra història, la nostra cultura i la nostra llengua, un estudi seriós i mètodes de recerca rigorosos per a reconstruir el nostre passat i resoldre la conflictivitat del present, sense tenir por, si mai cal, de reescriure'n algunes pàgines. Però no podem perdre temps en polèmiques estèrils i en va, si no volem que mentrestant, com en part ja passa, les cultures majoritàries ens facin perdre el gust i el sentit de les nostres coses.

2. SÍNODES POSTTRIDENTINS A SARDENYA

Abans de passar a l'examen analític del sínode que va celebrar a l'Alguer Andreu Baccallar l'any 1581, i també per a tenir un terme adequat de comparació, cal que ens aturem, ni que sigui breument, en els sínodes diocesans i provincials celebrats anteriorment pels bisbes sards els immediats vint anys posttridentins.⁷

El cànon I del *Decretum de reformatione* de la XXIV sessió del Concili de Trento establí que, durant l'any posterior a la conclusió dels treballs conciliaris, els metropolitans convoquessin un concili provincial i el tornessin a convocar almenys cada tres anys, mentre que els sínodes diocesans s'havien de celebrar cada any.

La primacia en l'aplicació d'aquest decret, pertoca —com ja hem tingut manera de remarcar— i no tan sols pel que fa a Sardenya, a Pedro Frago, bisbe d'Ales, que, un cop tornat de Trento a la seva diòcesi, va convocar i celebrar el primer sínode diocesà: les sessions van començar el 16 de desembre de 1564 i van concloure el 5 de març de l'any següent.⁸

Els decrets es divideixen en 34 capítols, 31 dels quals ben bé estan exclusivament dedicats a la vida i als deures dels eclesiàstics.

Però es nota de seguida que els arguments, que per ells mateixos són molt interessants, són tractats en el sínode d'una manera tan allunyada, abstracta i barroca que finalment hom en queda desil·lusionat i s'adona que ha trobat, en una obra tan extensa, molt menys del que era lícit d'esperar-ne.

7. Cf. A. VIRDIS, *Per una introduzione alla storia delle fonti*, 98-102.

8. *Prima Usellensis Dioecesis Synodus*, 1-88; MARTINI, *Storia*, II, 265-268; FILIA, *La Sardegna*, II, 238; TODA, *Bibliografia*, 157.

El 18 de febrer de 1566, Frago inicià el segon sínode diocesà, que finalitzà el 12 de març següent.⁹

En van emanar solament set *constitutiones*, que es poden considerar un complement als decrets del primer sínode: hi foren examinats d'una manera sumària i fragmentària uns quants temes que anteriorment havien estat descurats, com ara l'incest, la freqüència amb què els eclesiàstics havien de celebrar o apropar-se a l'eucaristia, i les dècimes.

Per molt apreciades que siguin els esforços i la diligència d'aquest bisbe, els límits d'aquests dos primers sínodes diocesans no són pas pocs, bé que monsenyor Frago pot comptar amb diversos atenuants. Efectivament, per a prendre part a les darreres sessions del Concili de Trento havia hagut de renunciar a adonar-se plenament de la situació religiosa i moral de la seva diòcesi;¹⁰ a part d'això, tot just tornat a la seu, va anunciar de seguida els dos primers sínodes diocesans, sense esperar que les deliberacions i l'esperit de Trento maduressin l'ampli abast que tenia en les seves aplicacions concretes i reals. No obstant aquests atenuants, monsenyor Frago transmet la seva personalitat d'home de cultura, per la qual cosa els documents pateixen d'una evident erudició i resulten pesats en la forma.

Retroblem monsenyor Frago com a bisbe sufragani poc temps després a Oristany per a la celebració del Concili provincial que l'arquebisbe monsenyor Gerolamo Barbara havia convocat per al 12 de maig de 1566.¹¹ El concili va durar un dia i prou, i les cinc *constitutiones* que en van sortir es limiten a donar unes quantes disposicions per a les distribucions corals, i a proveir la nòmina dels penitenciers, dels examinadors i dels jutges sinodals.

Hem d'esperar fins al 1570 per a trobar un altre sínode diocesà. El celebra a l'Alguer el mateix Frago, tal com ja hem comentat amplament. En van sorgir trenta-nou constitucions.

D'aquestes, ben bé vint-i-cinc es refereixen a l'organització interna del capítol, els beneficis i les ordenacions. D'altres temes que s'hi tracten són les festes de precepte (34-35), les dècimes (19, 21, 32, 39), les primícies (20), els matrimonis clandestins i el concubinatge (23-24).

9. *Prima Usellensis Dioecesana Synodus*, 89-114; *Secunda Dioecesana Usellensis Synodus*; MARTINI, *Idem*, 268-269; FILIA, *Ibidem*.

10. Fou nomenat bisbe el 6 de novembre de 1562 (EUBEL, *Hierarchia*, III, 844), i el 15 de juliol de 1563 ja el trobem a Trento (Cfr. t. IX, *Actorum pars VI*, Friburg 1924, 615).

11. *Prima Usellensis Dioecesana Synodus*, 115; *Provincialis Synodus Arborensis Sanctissimo D.N. Pio huius nominis Quinto Pont. Max. IIII. Idus Maias Celebrata anno MDLXVI*; MARTINI, *Stazia*, II, 270-271; ALBERTI, *La Sardegna*, 208-209.

Aquest sínode, apreciable sota molts punts de vista, té dos grans defectes: massa aspectes de la vida cristiana són deixats a les fosques o completament descurats; i, en segon lloc, és l'esperit i la mentalitat del canonista el que preval sobre el del pastor a l'hora de dirigir i animar la reforma.

Sota aquest perfil, es presenta millor el sínode que el mateix Frago celebra encara a l'Alguer el 1572.¹²

Les disset institucions que en surten toquen diversos punts de la vida cristiana deixats de banda en el sínode anterior: s'hi condemnen l'abús de viure plegats abans de la benedicció nupcial (const. 1) i la promiscuïtat d'aquelles famílies en les quals dormien tots a la mateixa habitació (const. 14), l'escandalós costum dels confessors de demanar, durant l'administració del sacrament, diner per a misses (const. 3), la utilització de les esglésies per a la recollida del bestiar o per a la conservació del blat (const. 6), les col·lectes sense llicència del bisbe (const. 11) i algunes pràctiques supersticioses (const. 15); també s'estableixen normes per a la designació dels rectors (const. 2), per a l'assistència religiosa als forasters malalts (const. 4), per als beneficis dependents del *jus patronatus* (const. 6), per a les sepultures (const. 9), i per a l'execució de les deixes pies (const. 10).

Per més que es noti més interès del bisbe en les exigències de reestructuració més cristiana de la vida del seu poble, aquest segon sínode es presenta més com un conjunt de disposicions materialment posades una sota l'altra que no pas com una legislació orgànica.¹³

L'últim sínode que en conseqüència temporal precedeix el que serà objecte del nostre estudi és el provincial que es va celebrar a Càller amb monsenyor Francisco Pérez, del 9 de desembre de 1576 al 27 de gener de 1577,

12. ACapA, *Noticias Antiguas*, II, *Constitutiones de la segunda synodo Alguerense Bisarchense y Castrense que el muy Ille. y Rmo. Señor el Señor Don Pedro Frago obispo de los dichos obispados ha celebrado*, f. 30-45'. Convocat el 20 de maig de 1572, fou iniciat el dia 21 i acabat el 28 del mateix mes; MARTINI, *Storia* II, 275-177; FILIA, *La Sardegna*, II, 239. SILVINO DA NADRO, dins *Sinodi diocesani italiani. Catalogo bibliografico degli atti a stampa 1534-1878*, Ciutat del Vaticà 1960, 24 (Studi e testi 207), dóna notícia de la publicació d'aquest sínode: «*La secunda synodo diocesana alguerense y de sus uniones que después de la catholica y felicissima conclusion del sacrosanto Concilio Tridentino, siendo summo Pontifice Gregorio XIII deste nombre, y Rey de Hespaña el christianissimo y invictissimo Don Philippe el segundo el muy illustre y reverendissimo Señor Don Pedro Frago obispo del Alguer, Bisarcho y Castro, el año 1572 ha celebrado*, Cagliari 1573». La notícia és recollida també per MARTINI, *Storia*, II, 275, TODA, *Bibliografía*, 157.

13. És estrany que MARTINI, *Storia* II, 275-277, dediqui un bon espai al comentari d'aquest sínode, d'un relleu escàs del tot. Potser és pel fet que era un dels pocs publicats.

i en el qual participà, en qualitat de degà del capítol, Andreu Baccallar.¹⁴

Malauradament, d'aquest sínode, ens n'han arribat només unes quantes parts dels decrets, entre els quals, afortunadament, n'hi ha que revesteixen una importància particular, com aquell en què es decideix la institució del Seminari.

És cert que si només examinem els títols dels capítols dels diversos decrets continguts en l'índex annex a les actes,¹⁵ arribem a la conclusió que fou, pel desenvolupament orgànic i per la multiplicitat i amplitud de temes, el més complet entre els sínodes posttridentins que s'havien celebrat fins aleshores a Sardenya.

Malgrat tot, per a nosaltres hauria estat també interessant de poder-ne examinar les actes íntegrament, per tal com en el transcurs dels treballs una personalitat com la de Baccallar, tenint en compte la dignitat de què era investit, hi devia tenir un paper de relleu; així ens hauríem pogut adonar si (i de quina manera) aquesta experiència seva precedent influí en la redacció dels decrets del sínode que se celebrà poc després a l'Alguer i que ara examinarem.

3. CELEBRACIÓ DEL SÍNODE

El Concili de Trento, com ja hem vist, imposava a tots els bisbes de celebrar anualment el sínode diocesà.

Andreu Baccallar, nomenat bisbe el 1578, va esperar tres anys abans de convocar el seu primer sínode. L'abundant documentació que ens va deixar del seu llarg episcopat no aclareix els motius d'un retard tan gran.

D'altra banda, coneixem fins a quin punt era conscient de la importància dels decrets conciliars, i amb quina escrupolositat en va aplicar les directrius.

Per això podem argumentar que aquest retard el podia causar, no una negligència, sinó més aviat una tria concreta d'ordre pastoral: pro-

14. Biblioteca Universitària de Càller, *S.P.6bis 2.10, Acta Provincialis, sive Dioecesanæ synodi, celebratæ sub Illustrissimo et Reverendissimo Domino Don Francisco Perez, Archiepiscopo Calaritano, et Episcopo unionum, inceptæ die prima Mensis Decembris, Anno a Nativitate Domini Millesimo quingentesimo septuagesimo sexto*. Els fragments de les actes han estat publicats per L. CHERCHI, *Il sinodo di Mons. Francesco Perez (1576-1577)*, «Nuovo Bollettino Bibliografico Sardo», V, fasc. 29-30 (1960), 3-10; MARTINI, *Storia II*, 289-292; ALBERTI, *La Sardegna*, 209-210.

15. CHERCHI, *Idem*, 9-10.

bablement va voler tenir temps de conèixer personalment la situació real de la seva diòcesi, en tota la seva globalitat i en l'especificitat de les situacions particulars, tant de tipus religiós com socials; segur que aquesta era la millor manera per a individuar-ne les exigències i per a ésser capaç de planejar un projecte pastoral vàlid i, en aquell cas específic, de formular, amb el sínode, un corpus de lleis i disposicions, no tan sols vàlides d'una manera absoluta sinó arrelades a les circumstàncies locals, i per això amb una perspectiva més gran d'incidir-hi en profunditat i de promoure-hi una reforma seriosa i duradora.

El 14 d'octubre de 1581 feia arribar a coneixement del clergat i de les autoritats civils la decisió de convocar el primer sínode diocesà «per ocórrer a les necessitats de la nostra Diòcesi i renovar lo que, en les altres dels nostres predecessors, és estat decretat en benefici, redrés y reformació de aquella».¹⁶

L'inici es va fixar per al 8 de novembre, de manera que els més allunyats es poguessin traslladar amb temps a l'Alguer.

En realitat, el sínode es va reunir el 9 de novembre i es va acabar anticipadament, per la proximitat de les festes de Nadal,¹⁷ el 22 de desembre del mateix 1581.¹⁸

4. ELS DECRETS

El sínode promulgà seixanta-quatre decrets. Ens hi aturarem més llargament per valorar-ne com cal l'abast i perquè representen la clau de lectura per a entendre, posteriorment, tots els actes concrets i operativament més directes i específics del bisbat d'Andreu Baccallar.

En donarem una visió de conjunt, tot fixant de mica en mica la nostra atenció en els temes més importants, en les decisions més qualificants o si més no destinades a donar un rostre nou a l'església de l'Alguer.

Fins i tot deixant per al final d'aquesta anàlisi un judici global so-

16. ACapA, *Noticias Antiguas*, II, *Constitutions e decrets dela sinode del Alguer celebrada per lo molt Ille y Rm. Senyor don Andreu Baccallar Bisbe del Alguer y deles unions, comensada als nou dies del mes de Nohembre MDLXXXI*, 1. Posteriorment el sínode serà citat com a ACapA, *Constitutions y decrets*, seguit del títol del decret.

17. ACapA, *Constitutions y decrets*. De la reformatió deles constitutions, 99: «Per quant, per sobre venir la saviatíssima festivitad de Nostre Señor Jesu Christ, la sancta sýnodo no se puga detenir a regonèxer y reformar les constitutions capitulars, com havia comensat.

18. Biblioteca Universitària de Càller, *S.P.6bis 2.10/3, Constitutions y decrets*, Protestatió dela sýnodo, f. 44^v.

bre el sínode, crec que és útil d'avançar aquí uns elements constants i caracteritzadors que constitueixen, en un cert sentit, les línies directrius en les quals es mou tota la seva actuació legislativa i pastoral.

A una lectura que no cal que sigui gaire atenta no escapa, per exemple, que en tots els decrets hi ha present l'esforç continu de traspasar al clergat i al poble l'ànsia, el fervor i el temor que l'Església, trasbalsada i regenerada per tantes crisis, vivia des de feia temps i que s'havien concretat en els principis i en les directrius del Concili de Trento.

Molts d'aquests decrets es revelen ben bé com una adaptació genial d'aquests principis i d'aquestes directrius a l'ambient i a les diverses realitats locals. En gairebé tots les freqüents indicacions pastorals denoten l'abandó de la recerca abstracta del bé de les ànimes i revelen, alhora, la voluntat d'obrir un nou diàleg entre el poble i el bisbe, que, fins aleshores, havia estat massa sovint considerat més un administrador, no sempre desinteressat, que no pas un pastor.

Moltes disposicions semblen ben bé madurades pels contactes directes del bisbe amb el seu poble; totes les decisions i les disposicions apareixen, de tota manera, sempre dictades per les urgències que de mica en mica s'havien anat manifestant davant l'atent esperit d'observació del bisbe o per la impel·lent necessitat de posar fi a tants abusos que s'escampaven per la diòcesi.

Vida interna del capítol

I és justament partint d'aquesta exigència irrenunciable, que el sínode obre la sèrie dels seus decrets i afronta el primer dels grans temes: la vida interna del capítol.

I la reforma del capítol comença per l'ordenament de la seva vida litúrgica i més exactament per la recitació de l'ofici diví.¹⁹

Fins aleshores, basant-se en els decrets sinodals del 1570 l'ordre i la disciplina del cor es confiaven al president del cor, càrrec «el más principal y preminente» entre els presents.²⁰

El segon decret del sínode col·loca al costat del president dos mestres del cor amb una tasca exclusivament litúrgica: informar els capitulars de l'ofici que calia evitar, no permetre cap arbitrietat en aquest camp i tenir cura sobretot d'evitar l'abús corrent d'introduir festes de

19. ACapA, *Constitutiones y decretos*, Dela celebració dels officis divinals, 2: «... com sia també necessari, per ala total restauratió dela nostra diòcesi, ya quasi caiguda, instituhir una nova forma de vida y de costums...».

20. ACapA, *Noticias Antiguas*, II, *Constitutiones synodi Algarensis*, f. 3.

sants que el calendari de l'Església no contemplava «ab pretext que això ho acostumen»,²¹ també era feina d'ells escoltar els ministres a la sagristia abans que no sortissin a cantar a la trona; aquest darrer potser és un detall curiós, però serveix per a indicar, com també en tantes altres disposicions en matèria litúrgica, fins a quin punt era important per a monsenyor Baccallar de «posar en la celebració dels officis divins aquell orde que la dignitat y grandesa del negoci demana».²²

I que aquesta dignitat els eclesiàstics no la sentien gaire, ho demostren els abusos que s'apleguen pertot arreu: aturar-se a la sacristia o a la porta de l'església,²³ recitar en el cor la corona en lloc de l'ofici o bé recitar-lo en privat,²⁴ «conversacions, rixes, contiendes, burles, injúries, somnis, rialles y ventalls...»²⁵

Per posar remei a aquests inconvenients, monsenyor Baccallar, servint-se de la facultat que li havia concedit el Concili de Trento,²⁶ preceptua, especialment al decret *Del modo de entrar els officis y estar en lo chor*,²⁷ una sèrie de regles detallades, i mira de responsabilitzar-ne el president, els mestres del cor i l'apuntador, disposant que llurs càrrecs tinguessin una certa estabilitat.²⁸

Evidentment, la resolució que havia pres uns quants anys abans monsenyor Frago de concedir al president del cor un poder excessiu, coercitiu fins i tot, quedava palès que era massa perillosa i probablement encara havia afavorit més alguns dels desordres que volia eradicar.²⁹

Potser precisament per això, monsenyor Baccallar pren la decisió de privar, tant al president com a l'apuntador, de qualsevol poder dis-

21. ACapA, *Constitutions y decretis*, Del ofici del mestre del chor, 2.

22. ACapA, *Constitutions y decretis*, Dela celebració dels officis divinals, 2.

23. ACapA, *Constitutions y decretis*, Del ofici del puntador, 3.

24. ACapA, *Constitutions y decretis*, Del modo de entrar als officis y estar en lo chor, 10.

25. *Idem*, 9-11.

26. Concilium Tridentinum, Sessio XXIV, *Decretum de Reformatione*, c. 12: CTr, t. IX, Actorum pars VI, Friburg 1924, 983-984.

27. ACapA, *Constitutions y decretis*, 9-11.

28. ACapA, *Constitutions y decretis*. Els mestres del cor havien d'ésser elegits cada sis mesos (p. 2) el president cada 3 (p. 3) i l'apuntador cada 2 (p. 4).

29. ACapA, *Constitutiones synodi Algarensis*, f. 3: el president tenia la facultat de «prender y castigar los inquietos, suspendiendolos a divinis, y si fuere menester hechandolos y haziendolos encarcelar si fueron obstinados en su desobediencia y contumacia, como perturbadores de la orden y gobierno ecclesiastico». Sincerament, aquest era un poder exagerat que no podia deixar de provocar mals humors, després, represàlies i desordres, i considerem també el fet que qui l'exercitava no podia tenir, per la precarietat i la breu durada del seu ofici, aquella autoritat moral que suposen sancions tan greus com aquestes.

crecional, i s'atorga a ell mateix la resolució de totes les controvèrsies.³⁰

Culte

L'exigència de crear les condicions ideals per tal que les accions del culte es desenvolupin amb el màxim decor possible és l'origen d'unes quantes disposicions per a la celebració de la missa que té un particular relleu pel que fa a l'aspecte pastoral i litúrgic.

Em sembla que la més important és aquella que, «per evitar alguns moviments i distraccions en la Iglésia, al temps de la missa conventual, y també per aquella a la qual tot lo poble deuria convenir, se celebre ab major freqüència y solemnitat», prohibeix enèrgicament «que los diumenges y festes solemnes... isca diguna missa baxa, del principi de sexta fins après la comunió».³¹ La mateixa finalitat de donar relleu just a la missa com a centre de la litúrgia tenen les dues prohibicions de celebrar missa a la sagristia o durant el cant coral de l'ofici a l'altar major.³²

També és interessant la prohibició als sacerdots de suspendre la celebració per fer el tomb a l'església a recollir les ofrenes dels fidels: d'ara endavant hauran d'esperar que siguin els fidels qui les portin «perquè la rahó vol que els concòrregan al sacerdot, y no aquell que representa en lo sacrifici de la missa Jesu Christ nostre Redemptor, vaja cercant los seglars per offerir».³³

Aquestes són algunes de les disposicions més significatives; d'altres són només les aplicacions d'aquests principis fonamentals i orientatius. Per exemple, tenim les que tracten de la música i el cant, que a l'església hauran de conservar el seu caràcter sagrat, amb exclusió de tot allò que soni a exhibicionista i profà.³⁴

Hi ha també moltes altres disposicions, d'ordre més aviat pràctic, que per llur minuciositat podrien semblar, a primer cop d'ull, fins i tot una mica massa manieristes: la preferència pel vi blanc per no embrutar els purificadors,³⁵ l'obligació d'elaborar les hòsties amb sèmola perquè fossin més blanques,³⁶ l'atenció que havia de posar el procurador

30. ACapA, *Constitutions y decretos*, Del ofici del puntador, 5.

31. ACapA, *Constitutions y decretos*, Dela manera y orde de celebrar le misses baxes, 20.

32. *Idem*, 19.

33. *Idem*, 22.

34. ACapA, *Constitutions y decretos*, Dela música dela Iglésia, 40-41.

35. ACapA, *Constitutions y decretos*, Del ofici del procurador, 6.

36. ACapA, *Constitutions y decretos*, Del ofici dels escolans, 8.

del cor perquè les candeles no fossin massa curtes,³⁷ les normes per a entrar i per a estar-se al cor.³⁸ De tota manera, només cal llegir els decrets per a adonar-se que fins i tot aquestes intervencions adquireixen, en aquell context, un significat precís que va molt més enllà que el simple dictat de la llei.

El mateix monsenyor Baccallar, d'altra banda, explica l'esperit d'aquestes normes quan torna a tractar, més endavant, de l'ordre i la neteja de les esglésies:

«La iglesia —diu— convé que estiga tan ordenada, que diguna cosa se veja en aquella indecent, mal posada, que parega mal... com sia casa de Déu, ahont se ensenya com los christians han de alcan-sar la puritat y la netedat del chor y de la intenció... ahont cada dia, tantes vegades, los sacerdots celebran aquell singularíssim y ini-fable sacrifici dita missa... ahont se ministran los santíssims sacra-ments».³⁹

Sagraments

Els mateixos decrets sobre els sagraments ens confirmen que el bisbe estava plenament convençut que l'obra salvadora de Déu podia afavorir-se empenyent els fidels a una més gran interiorització, fins i tot amb normes que regulaven el culte en les seves expressions externes.

Aquesta obra, naturalment, havia d'anar acompanyada d'un comportament per part dels sacerdots que ajudés els fidels a acostar-se sense prejudicis a aquests mitjans de la gràcia.

Per això, en el breu decret introductiu als sagraments, el sínode convida el ministre a desenvolupar la seva obra amb esperit de pastor i de pare, amb la solemnitat que cal i sobretot amb un desinterès absolut,⁴⁰

37. ACapA, *Constitutions y decretos*, Del offici del procurador, 6.

38. ACapA, *Constitutions y decretos*, Del modo de entrar als officijs y estar en lo chor, 9-11.

39. ACapA, *Constitutions y decretos*, De la netedat de les Iglésies y dels ornaments dels altars, 39-40. Continua encara el sínode: «Sien regoneguts los banchs, enrajolat lo paviment y, quant se obrirà alguna fossa, sia adriçada súbitament com estava, les portes censerres y les tancadures forts, les finestres reparades, la taulada regoneguda que no si ploja, escombrada almeyn dos vegades la semana, esterijnada de quinze en quinze dies, de manera que parega que té honre y qui mirar per ella».

40. (...) Aquest principi és evocat més endavant quan, parlant del sagrament de la Confirmació (Del sagrament della confirmatió, 26), s'obliga els rectors no tan sols a no demanar retribució, sinó a declarar explícitament que l'administració del sagrament era gratuïta, «perquè los pobres no dexen de confirmar sos fills, pensant que sia menester portar dinés».

i recorda als rectors l'exhortació del concili tridentí d'administrar personalment els sacraments.⁴¹

Són molt interessants les normes catequètiques i pastorals promulgades sacrament per sacrament, a cada un dels quals hom reserva un decret sencer.

En el del baptisme, hom reserva un llarg espai a la fórmula del sacrament i s'obliga els rectors a ensenyar-la al poble en les «exhortacions» i a controlar que les llevadores coneguin bé tant la fórmula com la manera d'administrar-lo. El to i la severitat de la pena amb què se sol·licita l'execució d'aquesta darrera norma són un indicatiu clar que els abusos i les deficiències en aquest camp devien ésser freqüents i greus.⁴²

Amb la mateixa energia són condemnants aquells costums que amb el temps havien adquirit un significat de deteriorament i influïen d'una manera negativa en l'administració dels sacraments; per exemple, l'habititud d'oferir un dinar als sacerdots i als sagristans després del bateig, fet que causava, per motius econòmics, retards i ajornaments injustificats a l'hora de dur els nounats al sacrament de la regeneració;⁴³ com també els regals que feien els padrins en el moment de la confirmació i que tot sovint induïen els pares a fer que els seus fills rebessin més d'una vegada aquest sacrament.⁴⁴

Paraules molt més dures marquen els inconvenients i les desviacions al decret sobre la penitència, que és un dels més llargs de tot el sínode i que pot ésser considerat un petit tractat.

Les primeres disposicions són contra els sacerdots que violen les normes vigents sobre la jurisdicció: per evitar abusos, el sínode disposa que el sacerdot, abans d'administrar el sacrament de la confessió, ha d'obtenir l'autorització del bisbe, que l'ha de mostrar cada vegada als rectors, i obliga aquests darrers a fer arribar al coneixement del poble la llista dels confessors aprovats.⁴⁵

41. Concilium Tridentinum, Sessio XXIV, *Decretum de Reformatione*, c. 12: CTr, t. IX, Actorum pars VI, 984.

42. ACapA, *Constitutions y decrets*, Del Baptisme, 24: «... y si alguna llevadora fos tant grossera que no les pogués aprendre, li suspendran per alguns dies lo officí de llevar, y si en lo dit terme no les haurà pogudes aprendre, la privaran del tot del officí y ne crearan una altra en lloch de aquella».

43. *Idem*, 25.

44. ACapA, *Constitutions y decrets*, Del sacrament de la confirmació, 26: el decret sobre la confirmació té un particular únic i molt interessant: «les condicions», una sèrie de normes per als confirmands i per als padrins, hi són exposades en un ordre i amb una fraseologia molt mnemònica i rítmica. Aquest particular adquireix un valor més gran si considerem que aquestes «condicions» havien d'ésser portades a coneixement del poble, al qual, per tant, hom facilitava que les pogués aprendre i recordar.

45. ACapA, *Constitutions y decrets*, Del sacrament de la Penitència, 31.

Monsenyor Baccallar s'agafa a aquesta disposició i s'encara amb el greu problema de la «ignorància notable, perniciososa i persilencial» del seu clergat, irreconciliable amb la «confessió sacramental, principal fonament de la religió cristiana». Els mals que responen a un estat tal de coses els individualitza amb una anàlisi severa: confessions il·legítimes o nul·les. I com que a la ignorància s'acompanya sempre la indiscreció, reconeix, amb tristesa, l'existència del «detestable abús, contra lo inviolable segell de la confessió sacramental, de revelar a cada pas les confessions oïdes, dient aquelles coses de les quals se manifestan los peccats dels penitents, de hont ve, aquells restarne infamats, y per exa causa avorrir la ditta confessió».⁴⁶

Les disposicions de reforma no podien no ésser radicals: ningú no seria admès a exercir un ministeri parroquial si abans no havia seguit, durant un any, lliçons de casos de consciència;⁴⁷ i el secret sacramental el vetllarien, a més a més de les penes previstes pel dret comú, l'excomunicació major i la privació del benefici. Els confessors, si volien evitar sancions d'aquesta mena, s'havien de guardar bé de presumir el consens del penitent per a consultar altres persones, quan es trobessin davant un cas difícil, i se'ls exhortava a utilitzar la màxima discreció fins i tot amb el bisbe, quan hi haguessin de recórrer per algun cas reservat.⁴⁸

Aquestes intervencions negatives, les acompanyen suggeriments pastorals als confessors, molt útils per a guiar les ànimes de la millor manera possible.

Per això el bisbe aconsella als sacerdots que exhortin els penitents a triar-se un confessor estable,⁴⁹ i a fer ús també d'una certa severitat, exigint-los una acurada preparació i l'examen de llur consciència, de manera que els eduquessin per fer una confessió el màxim d'íntegra i fructuosa.⁵⁰

A propòsit de la integritat, es decreta l'obligació per als confessors d'examinar els fidels d'una manera particular pel que fa al deure de la restitució i de la usura,⁵¹ probablement perquè s'havia format entre el poble una consciència laxa o errònia sobre aquest tema.

46. *Idem*, 29. Altres abusos són represos i castigats al decret «Dels testaments y dexes pies», 66.

47. *Ibidem*. Quan examina aquesta norma, el sínode fa referència al c. 12 del *Decretum de reformatione* de la XXIV sessió del Concili de Trento (CTr, t. IX, Actorum pars VI, 983) en el qual s'estableix que tothom qui sigui ascendit a qualsevol càrrec «nisi doctrina ad suum munus exequenda necessaria... commendetur».

48. *Idem*, pp. 29-30.-

49. *Ibidem*: «procuren que los parroquians se confessen en molts anys ab lo matex confessor perquè és gran fre y remei per la emenda y correctió de la vida de aquells».

50. *Idem*, p. 31.

51. *Idem*, p. 32.

D'altres elements relatius a la moral del poble, els podem inferir dels casos reservats que generalment comprenien culpes que, per la gravetat, freqüència o incidència en la vida social, demanaven una intervenció especial, com era precisament la reserva, al bisbe, de l'absolució. El llistat que conté el sínode en presenta setze casos.

En primer lloc, hi ha el pecat d'heretgia i simonia.

La introducció d'aquesta culpa entre els casos reservats hi ha moltes probabilitats que sigui deguda a la formació cultural que havia rebut el bisbe al Col·legi Germànic i a la seva particular escrupolositat i delicadesa de consciència, que traspuen més d'una vegada en els diversos decrets, davant tot allò que pogués generar la més mínima sospita de simonia. En efecte, els documents, que abracen tot un segle sencer de vida diocesana, haurien hagut de contenir si més no algun senyal si s'haguessin verificat episodis d'aquest gènere, per la seva natura, clamorosos: el seu silenci, en canvi, ens fa pensar que no existia una necessitat real i objectiva per a una tal disposició.

En canvi, és més comprensible el segon cas, contra els violadors de monges, especialment pel que fa a l'Alguer, on les religioses, per manca de monestirs, vivien a llurs cases⁵² i molt sovint estaven exposades a molts perills morals, pel fet que la ciutat era una plaça forta militar, port i centre comercial, on afluien individus de tota mena.

D'una manera semblant també són reservats al bisbe els delictes comesos pels provocadors de tumults, els incestuosos,⁵³ els homicides, els perjurs i els qui maltractaven els pares.⁵⁴

És digne de consideració el cas que es refereix als pares que abandonaven els fills a l'hospital⁵⁵ quan podien per ells mateixos tenir-ne cura del manteniment. Aquesta darrera clàusula ja ens porta a entendre de quines proporcions devia ésser aquesta plaga, lligada certament a la dels fills il·legítims.⁵⁶ Duent una investigació estadística dels registres de bateigs de l'Alguer del 1547 al 1602, he pogut remarcar que els il·legítims oscil·laven entre el 8 % i el 10 %.⁵⁷

52. ACapA, *Constitutions y decretos*, De les monjes, 80.

53. Hom pren també mesures per a posar remei a aquesta plaga al decret «Dels qui maten sos fills», 95.

54. ACapA, *Constitutions y decretos*, Del sacrament dela Penitència, 33.

55. *Ibidem*.

56. Encara avui, a l'Alguer, un dels carrers que van a parar al «carrer del Carme» (via Cavour) i aleshores «carrer de Sant Antoni», on es trobava l'hospital, és anomenat «carrer de la Roda» (via Ruota), on, en una porta on hi havia un torn, aquestes mares confiaven d'incògnit llurs fills a la caritat de les obres assistencials i salvaven així llur honor sense haver de recórrer a l'infanticidi.

57. ACVA, *Registri dei Battesimi 1547-1602*.

La situació es presentava amb una certa gravetat; i, bé que les condicions particulars de l'Alguer, com ja ha estat assenyalat, contribuïen a redimensionar el fenomen, si més no sota l'aspecte de la moralitat del poble, meravella que el sínode no dediqui un espai més gran a aquest problema.

Els tres casos següents fan referència a dos delictes, el robatori de bestiar i l'incendi dolós dels camps, molt freqüents encara a Sardenya. La gènesi d'aquests dos fenòmens socials, lligats en part a la venjança, és molt complexa, i de ben poc serveixen ni els decrets d'aquest sínode ni les legislacions civils que, al llarg dels segles, han mirat d'extirpar aquesta trista plaga.⁵⁸

En aquesta llista de casos reservats, ara vénen els farmacèutics que donen medicaments diferents dels que prescriuen els metges o en prescriuen ells arbitràriament,⁵⁹ els notaris que no compleixen amb sollicitud llurs deures en relació amb els llegats pietosos,⁶⁰ els qui falsifiquen pesos i mesures⁶¹ i els qui se serveixen dels sagrats olis, dels paraments sagrats o de terra consagrada, per a fer malefícis.⁶² Aquest darrer cas, certament no pas l'únic en les pràctiques supersticioses i malèfiques del poble sard,⁶³ és condemnat més durament que no pas altres, per la malícia específica del sacrilegi.

Del sagrament de la penitència hom passa al de l'orde i s'hi examinen els deures connexos als diversos ordes sagrats que el concili tridentí havia volgut que tornessin a adquirir una funció i un significat, especialment a les catedrals.⁶⁴

És una compilació que no presenta un interès excessiu, si excep-

58. Ja al segle XIV la Carta de Logu preveia per als incendiaris la foguera; aquesta legislació la mitigà el parlament sard el 1594, commutant la mort a la foguera per la simple pena capital i només en cas que l'incendi fos d'una casa on hi hagués gent (TODA, *Recorts*, 68). També per als lladres de bestiar les lleis eren molt severes: s'admetia a testimoniar contra d'ells persones individualment o fins i tot persones que eren no aptes per a testificar en altres causes; podien incórrer en penes que eren igualment molt dures i preveïen el servei a les galeres durant cinc anys després del primer robatori, per a tota la vida després del tercer robatori (VICO, *Libro segundo de las leyes y pragmaticas del reyno de Serdeña*, 2a. ed. (Sàsser 1791), títol XXIII, 36-42).

59. ACAPÀ, *Constitutions y decretos*, «Del sacrament dela Penitència», 33.

60. *Ibidem*. Aquest tema és tractat d'una manera extensa també al decret «De testamentis y dexes pies», 66.

61. *Ibidem*.

62. *Ibidem*.

63. FILIA, *La Sardegna*, II, 239, i ONNIS GIACOBBE, *Epistolario*, 56, ens en donen uns quants exemples.

64. Concilium Tridentinum, Sessio XXIII, *Decretum de Reformatione*, c. 17: CTr, t. IX, Actorum pars VI (Friburg 1924), 627-628.

tuem quan s'ocupa de situacions locals particulars i estableix, per exemple, que els sacerdots novells celebrin la primera missa dins els primers seixanta dies després de l'ordenació.⁶⁵

Amb aquesta disposició, el sínode mira d'extirpar l'abús, ja censurat anteriorment,⁶⁶ dels qui retardaven la primera missa dos anys i tot per «procurarse cosas temporals» i en acabat convidaven, per tal de pagar els deutes que havien adquirit, el màxim de parents o amics que podien a la cerimònia, que repetien en altres pobles «no sens alguna mostra e indiçi de certa pestilent avarícia».⁶⁷ Aquella «santíssima jornada», a més a més, no havia d'ésser profanada amb danses o balls públics, i si de cas s'hi oferia un dinar, havia de fer-se veure clarament que es feia «més per alegrarse y congratularse christianament ab sos parents que per entregarse tres dies a una desonesta cràpula».

Quan passa a tractar del sagrament del matrimoni, el sínode, després de fer referència a les normes donades pel concili de Trento,⁶⁸ s'atura en aquells punts on la reforma es presenta més urgent a la diòcesi de l'Alguer.

Per exemple, s'aboleix «aquell costum antich de aquest bisbat» pel qual els sacerdots presenciaven les promences matrimonials, perquè entre el poble havia fet camí la idea que la seva presència condicionava o vinculava fins a tal punt la voluntat dels promesos que n'esborrava la possibilitat d'un eventual repensament i tot.⁶⁹

A aquest inconvenient, se n'hi afegia un altre: els dos promesos donaven inici a la seva convivència matrimonial abans de rebre el sagrament o fins i tot abans de les amonestacions, amb la consegüent decadència de la moral pública i amb el perill que, si el matrimoni se n'anava en orris fos pel motiu que fos, la «donzella» restava «deshonrada, y les dittes parts enemigas».⁷⁰

El decret que es refereix a l'extremunció és el més breu; però, malgrat això, revesteix una importància particular perquè ens ofereix l'oportunitat d'entendre més bé l'espiritualitat sacerdotal de monsenyor

65. ACapA, *Constitutions y decretis*, Del sacrament del orde, 35.

66. ACapA, *Constitutions y decretis*, Dela manera de celebrar las misses baixes, 21-22.

67. Concilium Tridentinum, Sessio XXII, *Decretum de observandis et evitandis in celebratione missarum*: CTr, t. VIII, Actorum pars V (Friburg 1919), 963, ja havia previst casos similars: «... quod ad avaritiam pertinet, cuiusvis mercedum conditiones, pacta et quidquid pro missis novis celebrandis datur... omnino prohibeant».

68. Concilium Tridentinum, Sessio XXIV, *Canonis super reformatione circa matrimonium*, c.l 1: CTr, t. IX, Actorum pars VI, 968-969.

69. ACapA, *Constitutions y decretis*, Del sacrament del matrimoni, 36.

70. *Idem*, 36-37.

Bacallar i de veure quin lloc ocupava l'assistència als malalts en les seves preocupacions pastorals.

Amb expressions en les quals surten tots els temes de l'escatologia cristiana, el bisbe dóna als sacerdots els consells més oportuns per tal que els moribunds es presentin davant Déu de la millor manera i tota la cerimònia ofereixi motius de cristiana reflexió als presents.⁷¹

L'interès del pastor envers els malalts havia de començar molt abans que aquests arribessin a ésser moribunds, com ens testimonien nombroses normes escampades una mica pertot arreu entremig dels decrets del sínode. Per exemple, s'hi convida els rectors a tenir molt d'interès a informar-se, tot i servint-se també de la col·laboració dels metges,⁷² dels malalts de la seva parròquia, per visitar-los⁷³ i així preparar-los per rebre a temps i amb profit els sacraments, que en el moment oportú s'hauran d'administrar amb la màxima solemnitat.⁷⁴

Finalment, s'amonesta i s'amenaça amb la màxima severitat⁷⁵ els confessors que, en comptes de defensar la llibertat del moribund de l'avidesa i de les pressions dels parents, s'aprofitaven del seu estat d'ànim per treure'n avantatges personals.⁷⁶

Els decrets que hem examinat fins aquí tendien, en general, a la reforma de la vida litúrgica i sacramental. Els temes de l'altra part del sínode es poden resumir sota dos grans títols: clergat i vida religiosa, i problemes morals i socials del poble.

El clergat

El primer d'aquests temes es pot dividir en dues parts: reforma de

71. ACapA, *Constitutions y decretos*, Del sacrament dela extrema unció, 38-39.

72. ACapA, *Constitutions y decretos*, Dels metges, 82-83.

73. ACapA, *Constitutions y decretos*, Delas cosas que se han de observar en la administració dels sacraments, 23.

74. ACapA, *Constitutions y decretos*, Del sacrament dela eucharistia, 27-28.

75. ACapA, *Constitutions y decretos*, «De testaments y dexes pies», 67: els religiosos seran privats de la facultat de confessar i els sacerdots seglars seran castigats, i és una de les penes més greus de tot el sínode, a dos mesos de presó. Evidentment la pena de la suspensió per sis mesos de l'ofici i del benefici, decretada pel segon sínode de monsenyor Frago, havia obtingut escassos resultats. (ACapA, *Noticias Antiguas*, II, *Constitutions de la segunda synodo*, ff. 35-35").

76. *Idem*, 66: «... havem vist que, quasi sempre, les majors dexes pies dels defunts són per les Iglésies dels confessors, y algunes vegades moltes misses per ells matexos, no sens gran escàndol de tot lo poble, y càrrech deles consciènties dels dits confessors, y dayñ evident de molts llochs, y de moltes persones miserables, que podrien ésser socorregudes, si los tals confessors no tirassen tot lo que poden per si...».

la vida del sacerdot, que el sínode emprèn en un únic i llarg decret, i normes directives en ordre a la cura de les ànimes i als problemes en matèria de benefici.

Pel que fa a la vida sacerdotal, per les paraules del sínode hom té la sensació clara de trobar-se davant individus que, d'eclesiàstics, de vegades no en tenien ni l'hàbit,⁷⁷ i que ocupaven el temps vagarejant pels carrers del poble durant la recitació de l'ofici diví,⁷⁸ jugant a cartes o a daus,⁷⁹ criant cavalls per a les curses o gossos per a la cacera, a la qual es dedicaven apassionadament fins i tot els dies de festa.⁸⁰ Cal afegir a tot això la participació a qualsevol gènere de festes, que normalment acabaven en balls, no sempre gaire castigats, especialment durant el carnestoltes.⁸¹

A través d'aquests elements és fàcil d'imaginar-se quina era la moral privada d'aquest tipus d'eclesiàstics. Ens en dona una idea Segimon Arquer, un dels personatges més famosos i alhora més discutits del cinc-cents sard, en un assaig publicat a Münster el 1558:

«Sacerdotes indoctissimi sunt, ut rarus inter eos, sicut et apud monachos, inveniatur qui latinam intelligat linguam. Habent suas concubinas, maioremque dant operam procreandis filiis quam legendis libris».⁸²

Al testimoni d'Arquer s'hi afegeix el de Parragues, arquebisbe de Càller:

«Los más destos —diu, referint-se als sacerdots— apenas saben leer, ninguna inteligencia ni noticia tienen de la ley de Dios ni de la ley de la iglesia, no saben enseñar los parrochianos mas del "Pater Noster" y el "Ave Maria" y la confession general en sardesco, tanto que yo tengo por milagro como Dios los conserva en el Christianismo».⁸³

77. ACapA, *Constitutions y decretos*, Dela vida y honestat dels ecclesiàstichs, 12-18: hi ha sovint crides repetides a dur la tonsura i a vestir els hàbits del propi estat, o, si més no, que no hi contrastin excessivament.

78. *Idem*, 12.

79. *Idem*, 14.

80. *Ibidem*.

81. Vegeu nota 77.

82. S. ARQUER, *Sardiniae brevis historia et descriptio. Tabula chorographica insulae et metropolis illustrata*, dins F. CLUVERIO, *Sardinia antiqua tabula chorographica illustrata* (Torí 1785), 11.

83. Biblioteca Universitària de Càller, S.P.6.2.39, *Epistolario di Antonio Parragues de Castillejo*, f. 87, publicat por ONNIS GIACOBBE, *Epistolario*, 131.

Per més que aquestes afirmacions s'agafin amb reserves, la situació no era certament de les més consoladores.⁸⁴

El mateix sínode prohibeix en aquest decret de tenir a casa dones si no són d'una certa edat, i més endavant decreta l'obligació dels fidels, si mai arribaven a saber de sacerdots o de qualsevol eclesiàstic que tingués a casa concubina o bé que s'hostatgés a casa d'ella o que fos pecador públic, que el denunciessin abans de sis dies.⁸⁵

Tanmateix aquestes mesures, tot i que eren severes, corrien el risc de romandre sense fruit, com les lleis anteriors: la reforma havia de colpir d'arrel aquests escàndols eliminant els mals que els originaven o que els afavorien. I, una de les causes, el sínode la veu en els molts eclesiàstics que entraven en l'estat clerical per fugir de la justícia del braç secular⁸⁶ o bé empesos pels parents, per tal de sostreure el patrimoni familiar a l'obligació de pagar les dècimes.⁸⁷

El sínode decideix, doncs, de demanar als primers un jurament que en testimoni la recta intenció, mentre que els altres són privats d'aquell privilegi i, per tant, continuaran pagant les dècimes.

A la ignorància, una altra causa d'aquells desordres, s'hi posa remei prescrivint la lectura dels llibres sagrats, del Catecisme romà, dels decrets sinodals i d'altres llibres aprovats pel bisbe,⁸⁸ mentre que, per tornar a donar als seus eclesiàstics un sentit de religiositat més marcat i una consciència més gran de la seva dignitat, monsenyor Baccallar passa a una sèrie de disposicions com ara el restabliment de la recitació privada de l'ofici diví,⁸⁹ la prohibició d'exercitar el comerç i les arts servils,⁹⁰ de comparèixer davant els tribunals com a defensors⁹¹ i de dur armes,⁹² exhortant-los, a més a més, a mantenir tant en públic com en privat l'actitud de comportament i la seriositat de vida que ha de distingir un ministre de Déu. Per això, per exemple, hauran de bandejar de casa seva «quals se vol jènero de pintures y de imàgens... vanes... y deshonestes, y, en cambi de aquellas, les tinguen devotes y de sants, que publiquen la llur sanctedat y servèschan als altres per exemple».⁹³

L'exigència d'una vida més santa i de bon exemple la trobem també

84. MARTINI, *Storia*, II, 249.

85. ACapA, *Constitutions y decrets*, Dels concubinaris, 96.

86. ACapA, *Constitutions y decrets*, Dela vida y honestat dels eclesiàstichs.

87. ACapA, *Constitutions y decrets*, De dècimes y primitives, 79.

88. ACapA, *Constitutions y decrets*, Dela vida y honestat dels eclesiàstichs, 15.

89. *Idem*, 14.

90. *Idem*, 16.

91. *Idem*, 15-16.

92. *Idem*, 13.

93. *Idem*, 16.

com a esperit animador del decret que tracta de les monges.⁹⁴ Aquestes, per manca d'un monestir, constituïen a l'Alguer una comunitat *sui generis*: només feien vot de castedat i d'obediència i vivien a llur casa, o a casa dels parents, sota la vigilància d'una ministra.

En aquell temps no hi havia a la diòcesi d'altres convents en altres pobles, i per certes expressions i matisos del decret («aquesta terra», «ciutat», «cathedral»), em sembla lícit de deduir que fins i tot aquesta forma reduïda de vida religiosa femenina fos present només a l'Alguer.

El sínode, l'únic document que en parla *ex professo*, esmenta, entre llurs activitats, visitar els malalts i vetllar-los de nit.

En les normes que monsenyor Baccallar promulga per a llur vida de pietat, s'hi contemplen la confessió i la comunió cada diumenge i les altres festes de precepte, i la participació, en aquests dies, a les vespres solemnes, unes pràctiques aquestes que per a edificació del poble hauran de fer plegades i amb modèstia.

Llur vida de família era regulada per una sèrie de minucioses disposicions, l'observança de les quals havia d'ajudar les religioses al compliment integral dels vots i a evitar qualsevol circumstància que, per llur condició, pogués fer néixer sospites o dubtes sobre llur virtut.

Per això, al matí no podien sortir totes soles de llurs cases abans de les set, i al vespre havien de retornar a llurs habitacions abans del toc de l'avemaria.

Tant a casa com a fora havien de tenir un comportament que permetés que tothom s'adonés que es trobava davant una religiosa: pels carrers havien de procedir amb la màxima modèstia, sense aturar-se ni saludar ningú, ni els propis germans; no s'havien de treure el vel monacal ni a casa, ni fer mai les feines de casa de la finestra o de la porta estant.

Sempre havien d'avisar «la ministra» si anaven en alguna banda, i sense el seu permís no podien deixar la ciutat ni per tal de traslladar-se a les esglésies rurals, ni canviar de domicili de casa d'un parent a la d'un altre.

Aquesta vida de família comportava, com ja hem vist, perills d'ordre moral i de dissipació sobre els quals òbviament es concentra l'atenció del sínode, que, en les disposicions que promulga, prefixa expressament de fer-les estar plegades el màxim possible.

Per tant estableix que almenys una vegada la setmana s'han de reunir per tal de discutir sobre l'observança de les regles i per a llegir llibres de devoció; també s'havien de tornar a trobar abans de les fun-

94. ACapA, *Constitutions y decretos*, Deles monjes, 80-82.

cions a casa d'una d'elles per arribar a la catedral plegades i allà, com ja hem remarcat, havien de participar plegades a la missa, fer la comunió i escoltar l'ofici diví.

Efectivament, aquest era el mitjà més eficaç per a fomentar aquell esperit de fraternitat i d'unitat que la manca d'una vida comunitària tendia a afeblir.

Acció pastoral i vida cristiana

Un compendi de directrius pastorals per als sacerdots que tenien cura de les ànimes és el decret *Del offici dels rectors, plebans y curats*. La primera preocupació és la instrucció religiosa del poble, i s'hi renoven les disposicions del primer sínode de monsenyor Frago,⁹⁵ que obligava tots els fidels a saber almenys el pàrenostre, el credo i els deu manaments, sense la qual cosa no podien rebre el sagrament del matrimoni i, segons el parer del confessor, els podia quedar en suspens l'absolució.

Per a obviar a aquests inconvenients, els curats, a més a més de pronunciar l'homilia,⁹⁶ els dies de festa s'hauran de dedicar a l'ensenyament de la doctrina cristiana.⁹⁷

La segona preocupació és la vida sacramental del poble. Els rectors no es limitaran a les exhortacions, sinó que en aquest camp hauran de dur a terme un control acurat, mitjançant un quadern amb el nom i l'edat dels feligresos, en el qual anotaran els noms d'aquells qui, en període pasqual, s'acostaran a la confessió i a la comunió. Aquest quadern haurà d'ésser lliurat al bisbe, al qual, per tal que pugui fer-se cabal més exactament de l'estat de la seva diòcesi, els rectors explicaran per carta cada dos mesos les condicions de llur parròquia, fent una referència particular als pecats públics, com ara concubinat, usura, bruixeria, odis i ploraneres.⁹⁸

95. ACapA, *Noticias Antiguas*, II, *Constitutiones synodi Algarensis*, ff. 12-12'.

96. ACapA, *Constitutions y decretos*, *Del offici dels rectors, plebans y curats*, 55; Concilium Tridentinum, Sessio V, *Decretum de reformatione*, c. 2: CTr, t. V, Actorum pars II (Friburg 1911), 242.

97. La manera com el poble era convidat a anar a prendre el catecisme era ben curiosa: «hu o dos xichs... per la vila, ab una campaneta, per congregar tots los altres xichs y xiques, los quals aniran... a la Iglésia, ahont los matexos curats se trobaran, y posats los hòmens de una part y les dones de l'altra, lis enseneran la doctrina christiana» (*Del offici dels rectors, plebans y curats*, 55-56).

98. *Idem*, pp. 56-57. Contra aquesta darrera practica de les ploraneres, resta del paganisme, Monsenyor Baccallar actua d'una manera força dura i ordena als rectors que

Aquestes normes, que a primer cop d'ull limitaven la llibertat dels fidels, oferien al bisbe elements molt útils per a les seves visites pastorals. D'altra banda, si volia complir els seus deures de pastor fins al fons, el bisbe havia de menester aquests mitjans que li permetessin de guiar personalment, i no com a simple superior, tota la vida diocesana, perquè com ja hem vist, poca confiança podia tenir en bona part del clergat per a una acció pastoral d'acord amb els nous temps.

I per tal de preparar temps nous per a la seva Església, ja pensava Andreu Baccallar en aquestes normes, que li permetien d'intervenir tempestivament per a evitar que la deixadesa de certs sacerdots agreugés una situació ja no gaire afalagadora, i en tots aquells recursos amb els quals intentava de sensibilitzar i fins on fos possible de canviar, especialment aquella part del clergat que més directament s'ocupava del ministeri pastoral. Per exemple, els sacerdots, abans d'obtenir un benefici, al qual anava annexa la cura de les ànimes, havien de seguir, com ja hem esmentat en un altre lloc, casos de consciència durant tot un any,⁹⁹ i, un cop immersos en el ministeri parroquial, on n'hi hagués més d'un a la mateixa parròquia, s'havien de reunir almenys dos cops la setmana per a discutir-los.¹⁰⁰

Per a una coneixença més aprofundida de la pràctica del seu ministeri havien d'aconseguir, a més a més dels llibres prescrits als altres sacerdots, «una summa de casos de consciència, la bulla de la cena, un omiliari i un llibre de les serimònies dels sacraments».¹⁰¹

Aquestes disposicions d'índole molt general, les integren exhortacions específiques i recomanacions dirigides a ells en aquells decrets que regulen les principals manifestacions de la vida religiosa parroquial, com ara el repòs i la santificació dels dies de festa, el compliment del dejuni, l'almoina, les sepultures i els funerals.

Els decrets que ara examinarem són els més interessants de tot el sínode per a qui vulgui conèixer aquests aspectes de la vida religiosa i civil de l'època.

reprenguin aquestes dones amb amenaces de penes pecuniàries i de procediment penal. Un cop arribat a ésser arquebisbe de Sàsser, durant el seu concili provincial del 1606, retorna sobre aquest costum i dicta penes encara més severes com ara la presó i l'exili (ACS, S.H.8, *Concilio Provinciale*, 211-212). Aquest costum, malgrat tot, romandrà, fins als darrers decennis, profundament arrelat a la tradició popular de tot Sardenya i, tot i algunes degeneracions, moltes de les seves formes es basaven en una profunda creença en el més enllà (M. ATZORI - M. G. SATTÀ, *Credenze e riti magici in Sardegna*, Sàsser 1980, 201-204).

99. ACapA, *Constitutions y decrets*, Del sacrament dela Penitència, 29.

100. ACapA, *Constitutions y decrets*, Del offici dels rectors, plebans y curats, 56.

101. ACapA, *Constitutions y decrets*, Dela vida y honestat dels ecclesiàstichs, 15.

Per exemple, les detallades normes promulgades, en el decret que tracta del compliment del repòs els dies de festa pel que fa al sector comercial, ens revelen que els abusos més grans els cometien els comerciants mateixos, fet força comprensible, ja que per a ells, a diferència del món rural i de pastors en què es movien, cada dia de festa significa improductivitat absoluta; si a més a més considerem que els dies de festa eren prop de 90,¹⁰² no costa gaire d'imaginar-se el dany econòmic que comportava per a ells aquesta llei de l'Església.

El sínode es mostra força comprensiu, especialment amb aquells qui tractaven gèneres de primera necessitat, i els consentia de vendre en privat i els imposava que s'esperessin fins a les tres del migdia per a la venda pública («en les portes»).

¹⁰³

Aquesta darrera norma reflecteix la preocupació del legislador de donar a tothom la possibilitat d'oïr missa i d'evitar que l'ambient de batibull de la venda pública a les places, que generalment eren tocant a l'església, destorbés les funcions religioses i distraqués els fidels d'anar-hi.

Quan comença a tractar explícitament del deure d'oïr missa, el sínode ens planteja dos problemes encara avui molt actuals, especialment a les zones més interiors de Sardenya.

El primer es refereix a les persones que estan de dol, bandejades —sobretot les dones— per una pèssima manera d'interpretar i d'exterioritzar el propi dolor, a llurs cases, que es transformaven també en tombes, durant mesos i de vegades durant anys. A aquestes se'ls ordena que al cap de 8 dies tornin al compliment dels deures religiosos, explicant-los que la millor manera de sentir-se units als difunts era encomanar a Déu els éssers estimats.

¹⁰⁴

Les disposicions no devien produir l'efecte que n'esperaven si Andreu Baccallar es va veure obligat a insistir-hi, pel gener de 1586, per tal de recordar a aquestes persones el compliment del Concili Provincial turrità del 1585, que els imposava de sortir abans de l'acabament del primer mes de viduïtat. El bisbe lamenta que, sobretot les vídues, «... han inventat eixir dins lo primer mes de la viduïtat, i que après se

102. ACapA, *Constitutions y decretos*, «Dela observantia de les festes», 42. A la llista que hi havia fins aleshores vigent a la diòcesi (ACapA, *Noticias Antiguas*, II, *Constitutiones Synodi Algarensis*, ff. 21^v-22), monsenyor Baccallar hi aporta unes quantes modificacions. Deixen d'ésser considerades de precepte les festes dels Sants Innocents, de Sant Martí i de Sant Silvestre papa, i s'hi introdueixen les de la Transfiguració, de la Visitació i de la Concepció de la Verge, la de Sant Joan *ante Portam Latinam* i la de Sant Francesc.

103. *Idem*, 41-42.

104. ACapA, *Constitutions y decretos*, Del precepte de oïr missa les festes, 43.

tornen arretjar al abús predit, pensant haver satisfet al dit decret... Manam que an de seguir a hoirla tots los dies manats». ¹⁰⁵

L'altre problema fa referència a la dificultat en què s'acostumaven a trobar els serfs pastors, obligats, per tal de no perdre la feina, a negligir els deures religiosos. Per això es convidava els propietaris de bestiar, amb l'amenaça de penes pecuniàries, a fer torns dominicals de manera que un pastor no es quedés més de tres diumenges sense oir missa. ¹⁰⁶

El decret sobre el dejuni i l'abstinència, més que no pas donar normes pràctiques, s'esforça a ajudar els fidels a entendre el veritable sentit d'aquestes dues pràctiques penitencials, per a evitar de caure en observàncies que estiguessin en desacord amb l'esperit de l'Església o que fins i tot podien arribar a ésser vanes i supersticioses; com ara triar arbitràriament els dies de dejuni o bé dejunar per finalitats que no tenien res a veure amb la glòria de Déu, per exemple, per buscar marit. ¹⁰⁷

«...lo dijuni verdader és abstenirse junctament de sos vicis y pecats y perçò que ho procuren, adjudats de la gràcia de Déu... Los que del tot seran excusats del dejuni, mostraran dolersen y recompensaran aquella obra ab oracions y almoines y ab altres obres de charitat, com nostre Senyor inspira a cada hu». ¹⁰⁸

Després del dejuni, el sínode passa a la reglamentació de les col·lectes, per a les quals promulga dues interessants disposicions: prohibeix de fer col·lectes a la diòcesi sense el permís escrit del bisbe, i anuncia la creació d'una comissió, formada per dos eclesiàstics, que recollirà les caritats per als «pobres vergonyants». ¹⁰⁹

Com hem remarcat, d'indicacions útils per a la vida pastoral i parroquial, en trobem també en els decrets sobre les sepultures, els funerals i els espolis.

Tot plegat eren esdeveniments que, en petites comunitats rurals com les que constituïen la diòcesi de l'Alguer, adquirien un significat particular, i per tant és plenament justificat l'extens espai que els atorga el sínode.

El decret *De les sepultures* inicia la sèrie de les normes establint que a l'església totes les tombes fossin situades a terra, i prohibeix qualse-

105. ACVA, *Registre de diversos actes*, f. 8.

106. ACapA, *Idem*, 44.

107. ACapA, *Constitutions y decrets*, Del precepte del dejuni, 45.

108. *Ibidem*.

109. ACapA, *Constitutions y decrets*, Dela almoina, 45-46.

vol recerca de posicions de privilegi, dictades únicament per la vanitat i l'ambició.¹¹⁰

El respecte per tot allò que era sagrat i per la casa de Déu, ja tantes vegades admirat en monsenyor Baccallar, inspira l'altra disposició, que ordena que de totes les esglésies es treguin immediatament «banderes, tropheos y altres enseñas de victòria» col·locats al costat de les tombes «com sia cosa indecentíssima fer de les Iglésies tendes de milítia».¹¹¹

Si per a les tombes es demana simplicitat, propietat i l'abolició de tot el que contrastava amb l'esperit cristià, encara és més viva la preocupació del sínode per tal que funerals i exèquies es desenvolupessin amb el respecte i la delicadesa que calia en aquestes circumstàncies.

En aquests principis s'inspiren les recomanacions que es dirigeixen als ordes religiosos i a les *companyies* o *confraries* que acompanyaven els difunts a l'església,¹¹² i també el fet que s'obligués els rectors a proveir de llitera i de teles les parròquies, perquè un funeral massa senzill no resultés humiliant per als pobres,¹¹³ als quals s'havien d'assegurar de tota manera, encara que no poguessin pagar, exèquies decoroses amb un acompanyament mínim de 7 eclesiàstics.¹¹⁴

Però la decisió més agosarada que hom prengué en aquesta matèria fou la posada al dia de les tarifes, que es reduïren a la meitat; tot i que es declara que és cert que aquelles que anteriorment havia fixat monsenyor Frago tenien com a finalitat de fer menys pesant la pobresa del clergat,¹¹⁵ monsenyor Baccallar considera que la seva reforma es presentava com a necessària, encara que fos onerosa, per tal de posar fi a l'escàndol dels «pactes y conventions», que es realitzaven abans d'enterrar els morts.¹¹⁶

Aquest mal costum devia ésser molt difós, i la intenció del sínode és d'extirpar-lo d'una manera radical, en part perquè aquests convenis duïen de mica en mica a desnaturalitzar l'esperit del ritu sagrat. En efecte, hi havia el costum que les candeles que es feien servir per als funerals es quedessin a l'església; per això hom triava l'església que s'avenia

110. ACaPA, *Constitutions y decretos*, Deles sepulturas, 72.

111. *Ibidem*.

112. *Idem*, 72-73.

113. *Idem*, 74.

114. *Ibidem*.

115. ACaPA, *Constitutions y decretos*, Deles funeràries, 74: «La consuetud de la nostra Iglésia cathedral que, per constitució synodal del nostre predecessor don Pedro Frago, és estada aprovada y confirmada, que per una sepultura major se donen cent lliures, y per la sepultura mijana sen donen cinquanta, abé que, atesa la gran pobresa del clero parega honesta y tollerable...

116. *Idem*, 74-75.

a pactar i concedia que part de la cera «ja dedicada al culte de Déu» es reciclés per a usos profans; de vegades els parents feien tractes amb alguna confraria que, fent-los pagar menys, duia candeles pròpies que, tanmateix, no quedaven com a propietat de l'església.¹¹⁷

Tot això produïa inevitablement discòrdies i baralles cada vegada que es tractava de procurar a la pròpia església o a la pròpia confraria el negoci de la cera que, segons els decrets del sínode, apareix com a força lucratiu.¹¹⁸

Les baralles s'havien convertit en habituals també quan es tractava de dividir els guanys aplegats de les despulles dels forasters morts al territori diocesà.¹¹⁹ La intervenció del sínode es dirigeix a evitar que l'excés d'interès passés al davant de la caritat i la pietat cristianes i donés lloc a episodis inhumans com ara enterrar despulats els forasters, als quals treien l'únic vestit que portaven i el venien, perquè no els trobaven res més.¹²⁰ Naturalment, aquest comportament no tan sols és condemnat sinó que, als forasters morts, a més a més d'un funeral decorós, se'ls assegura cada quinze dies una missa de sufragi a càrrec del capítol.¹²¹

Pobresa del clergat

Tots aquests inconvenients que rebaixaven d'una manera notable el nivell moral i religiós dels clergues tenien, com ja hem vist, tot un seguit de causes.

Tanmateix, com més s'aprofundeixen i estudien els problemes que s'exposen en el sínode, hom s'adona més que la reforma del clergat, a més a més d'haver de lluitar contra la ignorància, trobava encara un altre obstacle important, el de la pobresa, i que a monsenyor Baccallar li mancaven mitjans realment vàlids per a eliminar-la o, si més no, tornar-la menys greu. D'això, ens n'adonarem molt més ara que ens aturarem als decrets que regulen la vida dels eclesiàstics en relació amb els beneficis.

El problema, l'afronta de seguida el decret *De la reducció de les prebendes, de les dignitats y canonicats a la mensa capitular*.¹²²

117. ACapA, *Constitutions y decretos*, Deles sepultures, 73-74.

118. L'ús que les esglésies feien de tanta cera, i de quanta els en feia falta, s'il·lustra al decret «Dela cera que se acostuma dar als parrochians», 79-80.

119. ACapA, *Constitutions y decretos*, Deles despulles, 75-76.

120. *Ibidem*.

121. *Ibidem*.

122. ACapA, *Constitutions y decretos*, 48-51.

Recordem que el capítol de la catedral de l'Alguer es componia de dotze canongies, sis de les quals gaudien de prebendes més o menys riques i les altres sis només podien comptar amb les distribucions corals i prou.¹²³ Com que al si del capítol hi havia paritat de càrregues, una desigualtat econòmica tan injusta havia dut inevitablement «gran enveja, discussions y discòrdies».¹²⁴

Amb un alt sentit de justícia i d'equitat, monsenyor Baccallar presenta un pla que obté l'aprovació dels canonges prebendats i que preveu, a la mort dels titulars, la reducció a la mesa capitular de totes les rendes annexes a les dignitats i a les canongies. Del que se n'aplegués, se'n trauria la suma necessària per a resoldre tots els compromisos que anteriorment haguessin estat a càrrec dels canonges que gaudien d'aquelles prebendes: la resta es dividiria mitjançant distribucions quotidianes entre tots els components del capítol.¹²⁵

El bisbe mateix, quan fos present al cor, es conformaria amb la suma que pertocava a un simple canonge i no pas el doble com li hauria correspost de dret.¹²⁶

Tanmateix, aquesta reforma la va revocar tot seguit (1587) la Dataria,¹²⁷ per la qual cosa tot l'esforç de monsenyor Baccallar per a tornar la pau i establir un equilibri més gran en el capítol es va reduir a una conciliació d'una breu durada; mentrestant, les distribucions, ja escasses, eren destinades a tornar-se més escanyolides encara amb la institució de la canongia teològica que el sínode es disposava a fer,¹²⁸ de conformitat amb les prescripcions del Concili de Trento.¹²⁹

123. *Idem*, 48. Aquesta segona categoria de canonges «viiuen —afirma el mateix sínode— pobres i miserablement, de tal manera que podem dir lo del apòstol: alios quidem esuriri alios autem ebrios esse». Vegeu també el paràgraf «Estructura ecclesiastica» del capítol 1.

124. *Ibidem*.

125. *Idem*, 48-50.

126. *Idem*, 50.

127. ASV, *Congregatio Concili, Relatio 1590*, f. 243^v: «Quod quidem cum a me petitum esset quando superiori triennio ad visitanda limina accesseram, ob impedimenta tunc quae in dattaria fuerunt opposita, non potui obtinere quod optabam, unde remanent divisi canonici, et inter se saepe discordes...». La mateixa sort devia haver patit la temptativa anterior de monsenyor Frago que decretava l'annexió a les canongies de distribució de les prebendes d'Osqueri, Nule, Pattada, Buddusò, Nuguèdu i Benetutti (ACapA, *Noticias Antiguas*, II, ff. 18-18') i la devolució a la mesa capitular dels fruits dels beneficis canònics vacants i de la meitat de les rendes de tot el segon any després de la presa de possessió d'un benefici (*ibidem*, f. 4^v-5).

128. ACapA, *Constitutions y decretis*, Dela reducció de les prebendes, deles dignitats y canonicats a la mensa capitular, p. 48; Dela prebenda theològica, 93-94.

129. Concilium Tridentinum, Sessio V, *Decretum de reformatione*, c. 1: CTr, V, Actorum pars II (Friburg 1911), 241.

Hom confiava al canonge teologal el deure d'explicar a la catedral els casos de consciència dos cops la setmana. Els importants beneficis que se'n podien treure en la lluita contra la ignorància dels clergues i la incompetència dels confessors en particular, valien prou el risc d'agreujar encara més les dificultats econòmiques dels capitulars.

Monsenyor Baccallar va mirar de posar-hi una mica de remei comprometent-se a fons a una escrupolosa execució dels llegats pietosos,¹³⁰ portant de quatre sous a cinc el preu o «charitat» per a la celebració de la missa i reduint el nombre de misses que el capítol era obligat a celebrar, per evitar que els capitulars les negligessin per anar a la recerca de les que eren més ben pagades.¹³¹

La preocupació que aquestes condicions del capítol i dels clergues no arribessin a ésser encara més precàries és sempre present en les normes del sínode, que vigilava perquè els pocs béns i rendes eclesiàstics fossin conservats i possiblement augmentats mitjançant una sàvia administració.

Per això el capítol s'havia de reunir una vegada la setmana, amb un notari, per a verificar la feina feta pels «curadors de la bossa» i per a discutir i aprovar les operacions financeres de més importància.¹³²

Una part considerable de les rendes del capítol la fornien les «recaptacions de "censals"»;¹³³ i gairebé tot el decret sobre l'administració dels béns de la catedral el constitueixen, en conseqüència, recomanacions detallades que es refereixen a llur col·locació, trasllat, recaptació, etc.

En aquestes operacions, s'hi invertien els llegats pietosos,¹³⁴ i és comprensible, és clar, la severitat que el sínode utilitza contra la sovini-

130. ACapA, *Constitutions y decretos*. Dela manera y orde de celebrar les misses baxes, 21, De testaments y dexes pies, 64-68.

131. ACapA, *Constitutions y decretos*, Dela manera y orde de celebrar les misses baxes, 21.

132. ACapA, *Constitutions y decretos*, Dela administració dels béns temporals de la Iglésia, 59-62.

133. *Idem*, 59. Bona part dels documents conservats a l'Arxiu Capitular de l'Alguer es refereixen a contractes de cens. Malauradament, tot i que eren nombrosos, eren poc importants i, per tant, difícils de cobrar. El mateix monsenyor Baccallar, en el decret de la p. 60, remarca aquest inconvenient i proposa l'oportunitat d'esperar per tal de tenir la possibilitat de «carregar censal gros, (y) no dividir la moneda en molts menuts, perquè aquestes fàcilment se perden, abé que sia ab algun dispendi detenir la moneda, dos o tres mesos, morta en la ditxa caixa».

134. *Ibidem*: «Com tots los censals sien dexes pies de faels, per misses y anniversaris...».

tejada negligència dels notaris i la mala voluntat dels parents¹³⁵ en l'execució d'aquestes clàusules testamentàries.

S'imposa als notaris de compilar la llista de tots els llegats continguts en els testaments que posseïen i de transmetre-la al capítol o als rectors, encara que els parents intentessin d'impedir la publicació del testament, ja que llur deure professional anava lligat, per damunt de tot, a la voluntat dels testadors, especialment si perillaven els sufragis per les ànimes d'aquests darrers. La mateixa diligència havien de fer servir els encarregats dels capítols i els rectors en la transcripció d'aquests llegats en un registre especialment destinat a ells.¹³⁶

La reglamentació de les esglésies parroquials era diferent per tal com llurs béns normalment els constituïen camps i ramats.¹³⁷

Els rectors, per a ésser més lliures de dedicar-se completament al ministeri pastoral, havien de triar cada any dues persones de confiança, *obrers*, que, sense cap poder de decisió, tenien a les mans tota l'economia de la parròquia.

Malgrat que eren simples executors materials de les decisions que prenién amb el rector, i que li havien de passar comptes de tot, els obrers no es quedaven sempre en els límits que els pertocaven i prenién iniciatives que tot sovint topaven, no tan sols amb el més elemental sentit religiós i amb les lleis de l'Església, sinó també amb el bon gust. El sínode en proporciona uns quants exemples: comissions de relíquies, estàtues o quadres, no pas sempre dintre el marc dels cànons de la decència;¹³⁸ ús de les esglésies, sobretot de les rurals, com a graners o estables;¹³⁹ dilapidació de les entrades per a organitzar, amb un esperit de gresca i paganitzant, les festes campestres que de vegades traslladaven arbitràriament al diumenge,¹⁴⁰ i enriquiment personal estafant els patrimonis que els confiaven.¹⁴¹

La tria dels obrers es convertia, per tant, en un acte de gran res-

135. ACapA, *Constitutions y decretos*, De testaments y dexes pies, 65-66: per als notaris que no comuniquin el llegat al cap de quinze dies de la mort del testamentari, hi ha prevista una multa de dinou ducats, mentre que els hereus incomplidors haurien hagut de pagar una quota d'interessos equivalent al 2,5 %.

136. *Idem*, 65.

137. ACapA, *Constitutions y decretos*, Del govern de les Eglésies parrochials y rurals de tota la diòcesi, 68-71.

138. *Idem*, 69.

139. *Idem*, 70.

140. *Ibidem*.

141. El 19 de juny de 1591, per exemple, monsenyor Baccallar es va veure obligat a intervenir durament contra els obrers de l'església rural de Santa Reparata de Budusò que s'havien apropiat de les rendes de l'església i, amb la complicitat dels pastors, havien canviat la marca dels ramats (ACVA, *Regesto 1588-1591*, 127°).

ponsabilitat del rector, ja que eren unes figures que tenien unes competències que tot sovint anaven més enllà de l'àmbit administratiu i tocaven l'assistencial i el caritatiu, com per exemple la distribució de carn als necessitats per Pasqua,¹⁴² o la venda dels gèneres de primera necessitat i en particular de les llavors, en la qual, per habitud, calia donar prioritat als pobres.¹⁴³

Com que els errors i els desordres causats pels obrers podien comprometre la dignitat i el bon nom de l'Església, el sínode regula cada un dels actes de llur ofici amb normes precises i prescriptives.

Residència del clergat

Fins aquí hem examinat els decrets que directament o indirectament proposen la reforma de la vida dels eclesiàstics. En general es tracta de normes que s'encarnen en les situacions i s'esforcen a donar la millor solució als problemes, de vegades greus i urgents.

Aquesta legislació i les solucions que s'hi exposen s'han de mirar tanmateix a la llum d'uns altres tres decrets: el que tracta de la institució del Seminari;¹⁴⁴ el que preveu, a curt termini, la reforma de les constitucions capitulars,¹⁴⁵ i el que tracta de l'obligatorietat de la residència.¹⁴⁶

Amb els dos primers el bisbe planteja, a llarg termini i d'una manera més eficaç, problemes no completament resolts, com ara la ignorància dels clergues i la precària situació capitular. Per exigències d'ordre pràctic, deixem per al capítol IV un comentari exhaustiu d'aquests dos decrets, i ara ens aturarem en l'obligatorietat de la residència, sense la qual qualsevol reforma estava destinada a prendre força i significat.

Sabem quina importància va tenir en la reforma tridentina aquesta disposició i com va arribar a costar a l'Església de prendre consciència de fins a quin punt era necessària. Només cal recordar el que n'escriu Hubert Jedin:

142. ACapA, *Constitutions y decretos*, Del govern de les Esglésies parroquials y rurals de la Diòcesi, 69.

143. *Ibidem*.

144. ACapA, *Constitutions y decretos*, Del Seminari, 91-93.

145. ACapA, *Constitutions y decretos*, Dela reformatió de les constitucions, 99-100.

146. ACapA, *Constitutions y decretos*, Dela residència de les dignitats, canonges, beneficiats y rectors, 51-53.

«A noi uomini del giorno d'oggi sembra la cosa piú naturale del mondo che il vescovo governi personalmente la sua diocesi e il parroco la sua parrocchia e assolva il suo incarico apostolico mediante la sua personale prestazione. Nella Chiesa del tardo Medio Evo questa concezione non era affatto matura. Ci si era abituati a veder il beneficio, eretto per il sostentamento del titolare d'un ufficio ecclesiastico, come un oggetto patrimoniale e un diritto utile, considerando gli annessi obblighi d'ufficio come separabili dalla persona del beneficiario e adempibili mediante un sostituto. Era tutt'altro che raro il caso d'un vescovo che reggeva la sua diocesi per mezzo del vicario generale».¹⁴⁷

Ja hem tingut ocasió de constatar quant havia arribat a costar a la diòcesi de l'Alguer una mentalitat d'aquesta mena.

Sota aquest aspecte, el llarg episcopat d'Andreu Baccallar, com també abans el més breu de monsenyor Frago, foren per a la diòcesi una veritable sort.

Malauradament, però,

«lo stesso abuso si ripeteva sul piano della parrocchia: il parroco assente, chiedeva e otteneva dispensa dall'obbligo di residenza e si cercava un sostituto (vicario) che esercitava per lui la cura delle anime riservata al parroco e veniva retribuito, spesso insufficientemente, dal suo committente».¹⁴⁸

El Concili de Trento s'havia clos ja feia prop de vint anys, i monsenyor Baccallar certament s'adonava que per a molts sacerdots dels seus l'obligatorietat de la residència encara era un problema sense resoldre. Potser ja no n'hi havia prou amb les exhortacions, i decidí d'inserir íntegrament els dos decrets del concili tridentí sobre la residència¹⁴⁹ entre els decrets del sínode, «per major notícia de tots los nostres súbdits» de manera que fins i tot les poblacions prenguessin consciència de la greu obligació que queia damunt llurs pastors;¹⁵⁰ i, com que temia que, per «temeritat y contumàcia» de molts, les penes que s'hi preveien no serien prou, anuncia la promulgació d'un edicte amb altres sancions «forsantlos que, dins un termini competent, fassan con-

147. H. JEDIN, *II Concilio di Trento*, II (Brescia 1962), 367.

148. *Ibidem*.

149. Concilium Tridentinum, Sessió VI, *Decretum de reformatione*, c. 1 CTr, t. V, Actorum pars II (Friburg 1911) 802-803, Sessió XXIII, *Decretum de reformatione*, c. 1 CTr, t. IX, Actorum pars VI (Friburg 1924), 623-624. Cal remarcar que és l'únic cas de decrets del Concili de Trento íntegrament traslladats al sínode.

150. ACapA, *Constitutions y decrets*, Dela residència deles dignitats, canonges, beneficiats y rectors, 51.

tínua residència, y tingan ferma habitació y domicili en les sues parrochials, en les quals per si mateixos administren als pobles tots los sacraments, y exerciten los officis de charitat y pietat, en útil y salut de les ànimes».¹⁵¹

No coneixem directament el contingut ni l'èxit d'aquest edicte: això no obstant, a les actes successives del seu govern trobem poques vegades que monsenyor Baccallar es vegi obligat a intervenir en aquest camp,¹⁵² la qual cosa ens empeny a suposar que les disposicions que prengué ell mateix, o que proposà el sínode, realment aconseguiren llur finalitat i inauguraren un nou període en la història de la diòcesi.

Vida social

Abans de res hem de netejar el camp d'un possible equívoc: fóra desviar-nos i fora de lloc pensar que el sínode, amb els decrets que ara examinarem i prou, surt de l'esfera d'allò que és privativament i estretament religiós per informar i formar les consciències pel que fa a la problemàtica de la vida de cada dia i la moralitat d'algunes dinàmiques de la vida social. La preocupació del legislador en aquesta direcció és constant en tot el sínode, com ja hem vist. És més, moltes de les prescripcions que dona podrien semblar al lector d'avui fora de lloc, excessives, o bé una intromissió. I això, si no es tinguessin en la justa consideració els temps i el lloc de suplència del poder civil que l'Església era sovint cridada a ocupar, com també era cridada a donar indicacions i normes referides a la vida civil o a donar respostes concretes a moltes exigències de caràcter social com, per exemple, hospitals, escoles i assistència en general.

En aquests darrers decrets, doncs, les implicacions morals de les relacions socials hi són tractades *ex professo*.

Tot plegat són dotze decrets que contempen el deure de contribuir a les necessitats de l'Església (dècimes) i de la societat (taxes i tributs) i ataquen uns quants desordres contra la moral pública i la justícia.

El decret sobre els impostos (gabelles), tot i que és breu, té una importància considerable perquè, si bé d'una banda recomana a les auto-

151. Idem, 52.

152. El 27 de juliol de 1589, per exemple, el vicari general, en nom del bisbe, intimava, sots pena de 10 lliures, els curats de Bortigali, Bachisio Sanna, Baingio Porcu i Valentino Sanna (als quals havia estat assignada la parròquia de Bìrori, que ells havien d'assistir mitjançant torns setmanals, que cadascun d'ells, durant la setmana que li tocava, residís a Bìrori continuadament, de nit i de dia (ACVA, *Regesto 1588-1591*, f. 21^v).

ritats públiques de no gravar les poblacions amb nous tributs, de l'altra presenta el pagament dels impostos com a un deure cívic i una obligació gravíssima de consciència que, en cas «d'engany y dol y culpa» comporta el deure de la restitució.¹⁵³

Més llargament el sínode s'atura en les dècimes que es percebien del bestiar, dels llegums, dels altres fruits de la terra i del vi, i que eren de moltíssima ajuda als eclesiàstics per a fer front als nombrosos tributs.¹⁵⁴

El decret revesteix un interès considerable perquè s'hi comenten els recursos que emprava el poble per a escapar-se d'aquest deure o fer-lo menys feixuc. El sistema més freqüent era el de pagar les dècimes amb els productes més caducs.¹⁵⁵ Els més espavilats feien servir sistemes menys evidents; per exemple, pagaven les dècimes dels llegums i productes similars després d'haver-ne tret la part necessària per a la futura sembra o abans de completar la collita, quan encara havien de garbellar les restes (porgadures),¹⁵⁶ o donaven en premsal les dècimes del vi.¹⁵⁷

D'altres feien servir un sistema diabòlic i s'asseguraven l'exempció de totes les dècimes mitjançant la donació fictícia de tot el patrimoni a un fill que feien entrar, amb aquesta finalitat, a l'estat clerical.¹⁵⁸

A aquests abusos, com sempre, hom posava remei amb amenaces de penes espirituals i pecuniàries en les quals no trobo oportú d'aturar-nos.

En canvi sí que és interessant d'examinar més detalladament les normes que es donen per a la recaptació de les dècimes dels pastors i d'aquells qui operaven fora del territori parroquial i diocesà.

Abans de res, per evitar discussions, sobretot per part dels pastors que pretenien de pagar les dècimes immediatament després del naixement dels nous animals, es fixa el temps de recaptació de les dècimes: febrer per al bestiar petit, i març per als vedells. Per a la determinació de cada un dels caps, s'estableix aquest procediment: els caps, dividits en grups de deu, havien de passar davant el procurador eclesiàstic i el pastor, els quals, alternativament, en triaven un de cada grup.¹⁵⁹

Qui després treballava fora del territori parroquial, la meitat de les

153. ACapA, *Constitutions y decretos*, De drets eo gabelles, 88.

154. Vegeu, per a aquest cas, l'estudi d'A. MOCCI, *Le decime ecclesiastice sarde* (Sàsser, 1911).

155. ACapA, *Constitutions y decretos*, De dècimes y prímities, 77.

156. *Ibidem*.

157. *Ibidem*.

158. *Idem*.

159. *Idem*, 77.

dècimes les havia de pagar a la pròpia parròquia i l'altra al rector del territori on treballava.¹⁶⁰

Si el sínode es mostra exigent a l'hora de demanar que el poble, tot i la seva pobresa, compleixi íntegrament aquest deure de justícia envers Déu, encara és més dur a l'hora de reprimir tots aquells estratagemes que, trepitjant la justícia cristiana i la dignitat humana, explotaven aquesta pobresa.

És una obra de sanejament moral que es duu endavant en els decrets sobre els canvis, els censos, les companyies de bestiar i la usura, especialment difosa.¹⁶¹

Són decrets que, en la història de l'Església sarda i del seu dret eclesiàstic en particular, tenen una importància notable: és la primera vegada que un sínode tracta, *ex professo* i sistemàticament, aquests temes.

Fóra realment molt interessant d'aprofundir orgànicament aquests temes, i desitjo molt que estudiosos més competents s'encarin amb l'estudi comparatiu d'aquesta problemàtica. Jo em limitaré, abans de passar a l'exemplificació, a exposar els principis morals i jurídics en els quals s'inspira Andreu Baccallar per a fer la compilació d'aquests decrets:

1. Augmentar el preu d'una mercaderia en vista de pagament a crèdit és usurari i il·lícit.¹⁶²
2. Comet cosa «il·lícita, perniciosa y usurària» qui constitueix una societat econòmica posant-hi el capital i, excloent-lo de qualsevol mena de risc, pretén de percebre la meitat dels guanys que el seu soci ha procurat amb el seu propi treball.¹⁶³
3. És il·lícit de comprar els fruits de la terra abans que madurin, perquè aleshores el valor real del producte podria ésser més gran.¹⁶⁴

A la diòcesi, amb la població exclusivament dedicada als camps o

160. *Idem*, 78. Aquesta darrera disposició reflecteix la norma donada per monsenyor Frago al seu segon sínode (ACapA, *Noticias Antiguas*, II, *Constitutions de la segunda synodo*, f. 39-39'); monsenyor Baccallar, en aquest decret, determina, a més a més, quant correspon a cada parròquia quan dos que pertanyen a diverses parròquies treballen a fora en societat, plegats o l'un dependent de l'altre.

161. Biblioteca Universitària de Càller, S.P.6.2.39, *Epistolario di Antonio Parragues de Castillejo*, f. 87^r: «Los usureros reparan y cubren sus usuras con tantas colores que si no fueren los Inquisidores que con gran rigor y potencia, con los medios que ellos usan saquen la verdad de las cosas a luz, otro ninguno será bastante», dins ONNIS GIACOBBE, *Epistolario*, 132.

162. ACapA, *Constitutions y decretos*, Deles usures, 84.

163. *Ibidem*.

164. *Idem*, 84-85.

al pasturatge, aquest darrer era el sistema més freqüent. Els pagesos o els pastors, quan havien de menester amb urgència diners, es veien obligats a vendre d'avançada les collites; més que d'una venda es tractava, però, d'una malvenda, i es posaven en una cadena de la qual difícilment s'arribarien a alliberar, perquè la disminució de les entrades els obligava a demanar nous préstecs o a comprar més bestiar pel sistema anomenat *a cantarato*, pel qual es rebien, posem per cas, cent ovelles que en dos anys calia pagar amb cinquanta o seixanta quintars de formatge.¹⁶⁵

Amb aquests sistemes, pastors i pagesos s'encaminaven fatalment cap a una esclavitud social i moral, i hi havia el perill que, per la por de veure's sense ramats o camps, els qui no complien la paraula donada se sotmetessin a nous xantatges i acabessin per treballar tota la vida en benefici del creditor.

També es declara usuari qualsevol préstec amb finalitat de guany.¹⁶⁶ Així, és il·lícit de fer firmar a qui demana un préstec una lletra de canvi en la qual l'import sigui superior a la suma donada;¹⁶⁷ qui, a més a més, deixa diners basant-se en penyores que fructifiquen, una vegada cobert el préstec ha de restituir al deutor l'excedent del rèdit.¹⁶⁸

Quan passa a les operacions de canvi, el sínode, «per evitar molts contractes usaris que se solen fer», les declara lícites només per als negociants momentàniament desproveïts de diners, advertint-los, però, que evitin totes les operacions financeres, i d'una manera particular els canvis secs, que, sota l'aparença de canvis legals, cauen en una de les formes d'usura condemnades anteriorment.¹⁶⁹

Per a la creació dels censals, es declaren il·lícits tots aquells contractes que comporten una càrrega massa feixuga¹⁷⁰ o que preveuen riscos només per a un dels contraents.

I, finalment, el sínode s'atura a la «compañia del bestiar» o «compañia a comune deretu», contracte que es feia molt sovint en la ramaderia, segons el qual un «compagno principal» hi posava el bestiar i l'altre «compagno inferior», la feina; quan l'acord vencia, es repartien els fruits a parts iguals. Com que aquest contracte també donava lloc a

165. *Idem*, 84.

166. *Ibidem*.

167. *Ibidem*.

168. *Idem*, 85.

169. ACapA, *Constitutions y decretos*, De cambis, 85-86.

170. ACapA, *Constitutions y decretos*, Dela venda, eo contracte de censals, 87: «... com seria sils fruits de alguna vigna valen al més cent ducats, nos carregue tant sobre aquella, que la pentió annual sia major o iguale los dits cent ducats, com sia injustitia manifesta».

«usures e injustícies», el sínode, «a benefici e utilitat de moltes consciènties, decreta lo que cada hu llicitament pot fer, il que sots pena de peccat deu evitar».¹⁷¹

Efectivament, aquell qui en constituir-se la societat hi havia posat el bestiar, sovint es tornava culpable d'opressió i de greus pressions morals davant el seu soci, el qual, per no trobar-se sense feina, es veia obligat a acceptar tipus diversos de xantatge, entre els quals trobem el d'obligar el soci a vendre-li tota la seva part dels fruits, i això es duia a terme uns quants mesos abans de l'acabament de la societat i a un preu inferior al normal.¹⁷²

Més opressiva encara, més il·lícita i usurària era l'altra «compañia del bestiar», anomenada «cumone acababiu», que, quan vencia, l'acord preveia abans de tot la restitució al soci principal de tots els caps de bestiar que hi havia posat, i en la divisió dels fruits i dels altres caps, es carregaven prèviament al pastor tots els animals morts fins aleshores.¹⁷³

De tots aquests tipus de mals costums socials, els menys acabats eren qui en patien els perjudicis més grossos i els qui, per motius que ja hem esmentat, tenien més escasses possibilitats de conquerir amb el treball una vida tranquil·la i una condició social millor. És més, situacions d'aquest gènere tenien la seva part de responsabilitat en certs comportaments poc cristians i en alguns desequilibris morals pels quals el sínode s'interessa.

Valguin, a tall d'exemple, uns quants casos: els odis i rancors inventats, l'infanticidi i la promiscuïtat dins les famílies.

El primer és un fenomen que, si bé no completament, almenys en part, va lligat als problemes de justícia que acabem de tractar i devia assolir proporcions o manifestacions escandaloses quan, a aquells qui no es penedien, el sínode els arriba a prohibir l'entrada a l'església.¹⁷⁴

En el decret *Dels qui maten sos fills*,¹⁷⁵ hom aborda el cas esgarri-fós, i per desgràcia força freqüent,¹⁷⁶ dels pares que ofegaven llurs pe-

171. ACapA, *Constitutions y decretos*, De la compañía del bestiar, 88-89.

172. *Idem*, 89.

173. *Idem*, 89-90.

174. ACapA, *Constitutions y decretos*, Dels qui nodrexen odi y tenen rancor a altres persones, 98. Monsenyor Parragues de Castillejo, arquebisbe de Càller, així presenta aquest problema en una lletra del gener de 1560 a l'Inquisidor major: «... son las enemistades entre ellos tan encarnadas que, por la menor pasión se accusan unos a otros de summo crimine y, quadre o no, por esso, no dexan de emplear toda su mala intención» (Biblioteca Universitària de Càller, S.P.6.2.39, *Epistolario di Antonio Parragues de Castillejo*, f.81^v; v. ONNIS GIACOBBE, *Epistolario*, 115).

175. ACapA, *Constitutions y decretos*, 95-96.

176. *Idem*, 95: «moltes vegades...».

tits mentre dormien. Pel to d'algunes expressions i per la prohibició feta als rectors d'enterrar aquests infants sense avisar el vicari o el comissari del districte, és ben clar que aquestes desgràcies no eren pas gens casuals.

Per evitar que es repetissin fets tan greus, s'ordena als pares, sota amenaça d'excomunicació, que no facin dormir els fills al seu mateix llit o de posar-los-hi de manera que no corrin perill, si per pobresa no podien disposar d'un altre llit.

Lligat també amb la pobresa és el cas de la promiscuïtat familiar, pel qual pares i fills, petits i grans, i amb aquests darrers potser les respectives consorts i tot, es veien obligats a dormir en un sol llit gran.¹⁷⁷ Tot i que un fet així presenta «gran perill de molts peccats enormes y mals exemples», el sínode es limita a condemnar-lo —no hi podia fer res més—, i a recomanar als joves que dormin a terra, per tal com valia més arriscar la salut que no pas córrer el perill de cometre pecats abominables.¹⁷⁸

Aquestes solucions, com una mica també les altres previstes per a aquests darrers casos, es presenten poc pràctiques i no ofereixen un remei eficaç per a un adequat arranament dels problemes; d'altra banda, les deficiències no poden anar en demèrit del legislador, perquè aquests problemes estaven profundament lligats als desequilibris socials i a situacions d'injustícia, massa allunyades de l'abast de les lleis eclesiàstiques.

Molt més severes són les normes contra els concubinaris,¹⁷⁹ contra les pràctiques abortives o contraceptives,¹⁸⁰ contra els perjurs i llurs instigadors,¹⁸¹ i contra les alcavotes, a les quals, a més a més d'un càstig públic, hom desterra a perpetuïtat del territori diocesà.¹⁸²

177. ACapA, *Constitutions y decretos*, Dels concubinaris, 97.

178. Aquest problema ja havia estat detectat, també, en tota la seva gravetat per monsenyor Frago, durant el seu segon sínode (ACapA, *Noticias Antiguas*, II, *Constitutions de la segunda synodo*, ff. 39-40), en el qual prohibeix severament que els pares i els fills, o persones que no siguin cònjuges, encara que siguin germans, dormin a la mateixa habitació després dels deu anys. Aquestes disposicions, donades les condicions socials de l'època, a més a més d'ésser massa greus, denoten una mentalitat utòpica.

179. ACapA, *Constitutions y decretos*, Dels concubinaris, 96-97.

180. *Ibidem*, 97.

181. ACapA, *Constitutions y decretos*, Dels qui induexen alguna persona a jurar falsament en judici, 97-98.

182. ACapA, *Constitutions y decretos*, Dels concubinaris, 98. Molts elements de la situació social i moral de l'Alguer es poden deduir de l'estudi, molt acurat, d'A. CASTELLACCIO, *L'amministrazione della giustizia nella Sardegna aragonese* (Sàsser 1983), que ofereix una anàlisi molt interessant de la vida quotidiana de la ciutat a l'acabament del segle XIV (55-161). Des d'aleshores, les dinàmiques econòmiques, socials i militars

Sempre en el camp de la moral pública, són interessants les disposicions que el sínode, abans de concloure, dóna als hostalers,¹⁸³ activitat que, en primer lloc, es prohibeix a dones no casades. A les fondes, «per evitar molts peccats públichs y escandalosos que solen cometre, en offensa de Déu y destructió dels bons costums», hom no hi podrà admetre dones públiques, i els hostalers hauran de fer observar una clara separació entre homes i dones, tant pel que fa a l'assignació de les habitacions, com en totes les altres circumstàncies.

5. VALORACIÓ CONCLUSIVA

Hem arribat així al final del breu treball d'anàlisi del sínode, a través del qual Andreu Baccallar, amb el seu entusiasme de pastor jove, però extremament ben preparat, va proposar-se de guiar la seva diòcesi per la via de la renovació.

Les meves consideracions, per exigències de brevetat, de vegades no han estat exhaustives; d'altres vegades forçosament he hagut de prescindir d'elements que, si bé no tan importants, tenien també motius d'interès.

El que m'importava realment era donar una visió de conjunt de la legislació del sínode; i per això, al comentari, hi he posat els decrets en un ordre diferent del que tenien al sínode i els he reagrupats en uns quants temes homogenis.

D'aquesta manera espero que he donat la possibilitat d'apreciar sobretot els aspectes més vàlids del document i de valorar-ne l'abast i la importància.

És el moment de demanar-nos si les lleis i les disposicions contingudes al sínode constitueixen un codi complet i sobretot capaç de dur a terme la reforma que es proposava.

La resposta sembla que ha d'ésser afirmativa. Raonar aquesta asseveració és realment imprescindible. Només espero de no córrer el risc de proposar, per exigència de síntesi, una escala de valors massa personal i objectivament reductiva.

Per començar, és el primer de tots els sínodes posttridentins de l'Església sarda que abraça i tracta, d'una manera orgànica i força exhaustiva, tots els temes fonamentals de la vida cristiana, superat en aquest

de l'Alguer s'havien quedat pràcticament immutades i per tant devien ésser molt semblants també durant el segle XVI les problemàtiques diverses que vivia.

183. ACapA, *Constitutions y decrets*, Dels ostalers, 98-99.

punt només pel concili provincial que el mateix monsenyor Baccallar va celebrar després a Sàsser el 1606.

Per a dir la veritat, ja s'havia posat en aquesta via el sínode provincial de Càller (1576-1577), en el qual havia participat el mateix Baccallar en qualitat de degà del capítol de Càller. Tanmateix, d'aquest no en podem donar un judici exhaustiu perquè, com ja hem recordat anteriorment, el sínode ens ha arribat molt incomplet i hi manquen justament les parts que ens haurien permès una comparació interessant.

Hem de remarcar tot seguit una altra peculiaritat típica d'aquest sínode i que, comparativament, el diferencia, en positiu, dels altres sínodes de l'època. Ressalta, efectivament, i d'una manera força palesa, que el legislador té una visió clara i objectiva dels problemes que aborda. És sobretot el fruit de l'incansable peregrinar de monsenyor Baccallar a través dels pobles de la seva diòcesi, la qual cosa li permetia de valorar directament l'abast de les situacions una per una i de promulgar després disposicions adequades i realistes, en sintonia amb les condicions culturals, ambientals i socials de les poblacions a les quals es dirigien, i prescindint de les quals es corria el risc, com més d'una vegada havia passat a monsenyor Frago, de fer lleis potser idealment òptimes, però pràcticament inaplicables.

Un altre mèrit valuós, no pas fàcil de localitzar en un corpus de lleis, és la capacitat de conservar intactes el valor, la força i la peculiaritat del codi de normes i presentar alhora una imatge molt viva i fidel de la vida del temps. Aquesta és una qualitat que el fa tornar encara més interessant i n'accentua el valor d'una manera absoluta. Tanmateix, encara és més remarcable el fet que aquest sínode no és tan sols un mirall de la realitat religiosa, sinó també un retall de vida social, en el qual en primer pla sempre hi ha l'home, és clar, en la seva dimensió de fe, que el bisbe vol fer arribar a una religiositat més madura i més moderna, però on, a més a més, l'home *sic et simpliciter* resta la figura dominant amb les seves necessitats, les seves debilitats, els seus dilemes i els seus contrastos socials. Cal remarcar, amb aquest propòsit, que és la primera vegada, a Sardenya si més no, que un text legislatiu eclesiàstic aborda d'una manera explícita, orgànica i amb una certa manca de prejudicis, problemes que certament estan en relació amb la vida cristiana, però que són de caràcter eminentment social i econòmic, com ara la usura, els canvis, la venda i els contractes dels censals, els impostos, la companyia del bestiar, etc., tot plegat temàtiques que tenen un valor absolut per a l'historiador, i per a l'historiador del dret en particular, perquè eren alhora problemes molt discutits.

Una altra característica que cal fer sobresortir justament és la preo-

cupació i l'esforç, sempre presents als decrets, de no trencar amb el passat, tot i conservant intacta i prepotent l'empenta per a la recerca de maneres noves o més genuïnes de presentar el missatge cristià. En aquell moment, després que el Concili de Trento havia obert camins realment nous, hom podia córrer de debò el risc de llegir en clau negativa tot el passat. Era la temptació dels superficials o d'aquells qui, per excés de zel, no aconseguien de despullar el que era vell de les escòries del temps o de la inevitable usura provocada pels homes fins i tot en les coses més santes. La bona fe d'aquestes, la majoria de les vegades, no era discutible, però els danys i els traumes en la població acabaven per resultar igualment devastadora o, si més no, provocaven una notable desorientació. Saber fecundar l'experiència, rica de la saviesa de segles, amb el nou esperit, segur que és el camí just quan s'ha d'implicar d'una manera profunda l'home, no tan sols poc inclinat a procedir històricament a salts, sinó també fonamentalment incapaç de fer-ho.

Si això sempre és veritat, encara ho és més en l'àmbit de la vida i de l'experiència religiosa dels individus i dels pobles, on els sentiments dels homes són cridats a expressions i moments d'exteriorització, això sí, però troben en el més profund de la personalitat i en l'íntim de les consciències les arrels més profundes i estables.

Andreu Baccallar demostra que sap harmonitzar el que és vell i el que és nou, i, en el que és vell, sap egrègiament discernir entre el que és vàlid i el que cal eliminar.¹⁸⁴ En surt respectada la història, la cultura i el camí de la seva gent, i alhora adquireixen força, credibilitat i sabor de saviesa les disposicions que, de vegades amb duresa i tot, volen eradicar abusos i desviacions.

Això no obstant, l'element pel qual aquest sínode es diferencia de totes les altres obres semblants que el van precedir a Sardènia és el caràcter pastoral dels seus decrets.

Els exemples poden ésser-ne molt nombrosos; només cal que recordem uns quants elements de caràcter més general, com ara: els esforços per una sana educació litúrgica del poble; l'interès per la bona marxa de la vida parroquial, amb una atenció particular a la vida sacramental, on els consells adreçats tant als rectors com als fidels sovint

184. Un exemple que val per tots. Al decret *Dela música dela Iglésia* llegim: «... de assi avant, digun jènero de cobles se canten en la Iglésia, sinó algunes spirituals que se acostumen cantar en les matines de Nadal». És claríssima la referència al «Senyal del judici» o «Cant de la Sibilla», que avui encara es canta a l'Alguer i en altres poquíssimes ciutats dels països catalans, durant la «Missa del gall» (Missa de vuddus), i salvada, o més aviat legalitzada, per la clarividència d'aquesta disposició. Hem transcrit el text alguerès del «Senyal del judici» a la nota 311 del capítol IV.

s'avancen als temps; la preocupació constant que el poble sigui instruït en la doctrina cristiana i guiat cap a una interpretació més genuïna de les lleis de l'Església (per exemple, el dejuni) i ajudat en l'adquisició d'una espiritualitat més evangèlica; i finalment, la particular predilecció vers els malalts i els pobres, aquests darrers protegits d'eventuals discriminacions en el camp religiós i de les injustícies en el camp social.

I precisament per a penetrar a fons en aquesta peculiaritat, més que en qualsevol altra característica, cal la lectura directa del sínode enter, perquè l'esperit pastoral anima tota l'obra i es percep no tan sols a través de les disposicions orientades directament cap a aquesta finalitat, sinó per una infinitat de matisos que d'altra manera és difícil de notar.

Els historiadors sards al·ludeixen a aquest sínode, però sense aturar-s'hi;¹⁸⁵ és més, Martini, que entre altres coses es demostra imprecís perquè en situa la celebració el 1585, tot i que es plany que «per mala ventura» les actes s'havien quedat en l'obscuritat del manuscrit, afirma: «Gli ordinamenti del sinodo diocesano di Alghero, dettati in lingua catalana, benchè in ogni rispetto facciano l'elogio del dotto vescovo, pure non sono tali da escire dai confini volgari».

És un judici emès, com a mínim, de pressa i corrents, per causa del fet que la publicació que faltava i el desordre que en aquella època, encara més que no pas avui, regnava als arxius, no li han permès una valoració madurada de les actes.

En canvi, un judici més puntual ens l'ha deixat l'escriptor català Eduard Toda, que a més a més no tenia la dificultat de la llengua: «Este volumen —diu— es muy importante, porque en el Sínodo a que se refiere, no solo se tractaron asuntos de disciplina eclesiástica sinó que se dieron varias disposiciones para reformar costumbres civiles».¹⁸⁶

Per a concloure aquestes notes de comentari, em sembla que encara haig d'anar més enllà i afirmar clarament que aquest sínode que monsenyor Baccallar va celebrar a l'Alguer supera de bon tros els altres sínodes de l'època i que li espera un lloc de relleu en la legislació eclesiàstica sarda immediatament posterior al Concili de Trento.

Es tracta d'un convenciment llargament madurat amb l'estudi d'aquest document i per l'atenta lectura dels altres sínodes, la qual cosa

185. MARTINI, *Storia*, II, 294; FILIA, *La Sardegna*, II, 255, redueix els decrets a sis i prou: *Deles usures, Dels cambis, Dels qui maten sos fills, Dels concubinaris, Dels qui nodrexen odi y tenen rancor a altres persones, Dels ostalers*, que són els que cita TODA, *Bibliografia*, 229, la qual cosa fa pensar que Filia no va tenir manera de consultar el document íntegre i que per això va creure que els pocs decrets que cita Toda, a títol d'exemple, exhaurien enterament el sínode.

186. TODA, *Bibliografia*, 229; vegeu del mateix autor *Un poble*, 109-111.

ens ha permès d'establir comparacions de vàlua i de formular-ne un judici més objectiu.

Això no obstant, aquesta darrera remarca, si bé representa una dada d'extrem interès i que cal tenir en la justa consideració, no ho diu tot, també perquè les comparacions sempre tenen un valor relatiu, tant pel metre del judici no sempre absolutament objectiu, com perquè cada investigador utilitza els esquemes i l'òptica propis de la seva disciplina i per tant sempre són inevitablement parcials.

Per a determinar el valor del sínode, hi ha tots els elements que hem posat de manifest i les decisions que ha adoptat: només caldria el decret de fundació del seminari per a fer-lo sortir de l'anonimat.

Si a més a més el col·loquem en el context històric de la diòcesi i l'apropem als altres dos sínodes que s'havien celebrat a l'Alguer, els de monsenyor Pedro Frago de 1570 i 1572, els resultats de la confrontació són extremament significatius i molt creïbles, perquè es basen en dades que fan referència a la mateixa diòcesi i a situacions molt properes en el temps.

Tot i prescindint del contingut —i pel que fa a aquest punt també és evident que qualsevol parangó és improposable—, els sínodes de Frago, com ja hem remarcat, queden com a obres molt significatives, uns textos potser excel·lents jurídicament, però res més. La història, més que no pas instruments reals de renovació, finalitat essencial i primària de tot sínode, malgrat tot els ha de considerar, d'una manera inevitable, monuments a l'erudició i al zel d'un bisbe que, tanmateix, ja des de la seva arribada a l'Alguer, el 1567, cerca ajuts i suport per a deixar com més aviat millor aquella seu, que considera, sense termes suaus, un lloc d'aïllament.¹⁸⁷ ¿Quina eficàcia d'ensenyament o quina força de persuasió podien tenir, per exemple, els consells, les amonestacions o les sancions contingudes als decrets que feien referència a l'obligatorietat de la residència en boca d'un home que no veia l'hora d'anar-se'n i a més dirigits a sacerdots que, per tal de residir a les seves parròquies, havien d'afrontar dificultats certament molt més serioses que no pas les d'ell? O fins a quin punt podia incidir objectivament el sínode de 1572 si qui l'havia volgut i l'havia promulgat, i que per tant n'havia d'ésser el diligent executor, deixa per propi desig la diòcesi uns quants mesos més tard?

En canvi, el sínode de monsenyor Baccallar serà el punt de referència constant i el terreny de prova per a qualsevol acció reformadora i pastoral durant la resta dels vint-i-tres anys del seu bisbat.

187. Com ja hem vist, aquesta és l'expressió que fa servir a la petició, que fa al bisbe de Lleida Antoni Agustí, de poder retornar com més aviat millor a la península Ibèrica (ROSELL, *Epistolario*, 137-138), cfr. cap. I, nota 192.

Finalment, i no és poc, serà llei de l'Església de l'Alguer durant un segle i mig fins a la celebració d'un nou sínode el 1728, per obra de monsenyor Gianbatista Lomellini.¹⁸⁸

Tots aquests elements, presos globalment, ens fan descobrir la dimensió real d'aquest sínode tant en el seu abast objectiu com també, i diria que sobretot, en el seu pes històric efectiu.

Fou sens dubte un moment històric de molt relleu, un d'aquells moments que compten i que marquen els esdeveniments.

Per a l'Alguer i la seva diòcesi, llavors part important de Sardenya, fou un girar full, un obrir-se davant un futur ple d'esperances, l'inici d'un camí de progrés i no pas des del punt de vista religiós i prou.

Si molts historiadors l'han menysvalorat, potser per causa d'una lectura apressada o de notícies de segona mà, és, de tota manera, objectivament, un fet d'importància secundària. Si de cas és la demostració de com la perifèria encara ha de tenir un paper molt important per a un coneixement profund de la història, si és que vol ésser, com és just que sigui, la història dels esdeveniments humans i no tan sols dels grans fets, dels grans homes o dels successos dels grans centres urbans i prou.

6. ALTRES SÍNODES DIOCESANS

El Concili de Trento, així com havia decidit que tots els bisbes de la mateixa província es reunissin cada tres anys en un concili provincial, també havia fet obligatori per a cada un dels bisbes de convocar cada any els clergues respectius per a bastir el govern de la diòcesi amb la celebració d'un sínode diocesà.¹⁸⁹

A les relacions triennals presentades per a la Santa Congregació del Concili, monsenyor Baccallar afirma repetides vegades que havia tingut anualment el sínode.¹⁹⁰

Tanmateix, no es coneixen les actes de tots aquests; i no tan sols això, sinó que, de la major part, l'única notícia que en tenim és l'afirmació del bisbe.

Malgrat tot, penso que aquests decrets no es coneixen pel simple motiu que, probablement, no entraven en les finalitats que aquests sí-

188. ACapA, URGAS, *Notizie*, 84; ERA, I, 209; VIRDIS, *Per una introduzione alla storia delle fonti*, 118-119.

189. Concilium Tridentinum, Sessio XXIV, *Decretum de reformatione*, c. 2: CTr, t. IX, Actorum pars VI (Friburg 1924), 979.

190. ASV, S. *Congregatio Concilii, Relatio 1590*, f. 5^v; 1594, f. 13; 1597, f. 17; 1600, f. 20.

nodes es proposaven. El mateix fet que se succeïssin l'un darrera l'altre ens fa pensar, més que no pas en unes noves redaccions de decrets, en una reafirmació, aprofitant la reunió dels clergues, de les disposicions del sínode del 1581, accentuant particularment les qüestions que cada vegada es demostrava que eren especialment urgents i importants per al govern de la diòcesi.

Aquest parer meu, em sembla que el confirma d'una manera indirecta el mateix monsenyor Baccallar, el qual, en la seva primera relació d'arquebisbe de Sàsser a la Congregació del Concili, exposa que el dia que va entrar a la ciutat, aprofitant la presència de tots els sacerdots, hi havia tingut «synodali congregatione, quae a duobus ante annis quoacta non fuerat» i havia pres unes determinades mesures com ara el nomenament dels examinadors sinodals i la reducció dels molts casos reservats a dos.¹⁹¹

D'altra banda, d'un any a un altre les condicions de la diòcesi no podien presentar tampoc mutacions tant importants que demanessin la revisió de tot el complex de lleis i de directives pastorals expressades al sínode del 1581, sense comptar que hauria estat molt estrany que, de tants sínodes com s'havien celebrat, se'n conservessin només les actes d'un, sobretot si pensem que monsenyor Baccallar tenia molta cura i diligència a fer conservar els documents que feien referència al govern de la diòcesi.¹⁹²

Només del sínode que es va celebrar el febrer de 1586¹⁹³ tenim alguna notícia més detallada.

Aquella assemblea de clergues va tenir una solemnitat particular; tant, que els documents que s'hi refereixen l'anomenen «segona synodo diocesana».¹⁹⁴ En efecte, en aquella circumstància el clergat pren-

191. ASV, *S. Congregatio Concilii, Relazioni dell'arcivescovo Turritano*, 1605, f. 21.

192. Els documents del segle XVI conservats a l'Arxiu de la Cúria Episcopal de l'Alguer, si se n'exceptuen els registres de bateig, confirmació i matrimoni, gairebé tots es refereixen al període en què la diòcesi fou governada per Andreu Baccallar.

193. ACVA, *Registre de diversos actes*, Repartitió de les Rendes del Seminari, reformada en la segona sínodo diocesana, que celebra en l'Alguer lo Illm. y Rm. Senyor don Andreu Baccallar, en lo mes de febrer MDLXXXVI (ff. 35'-37'). Aquesta data la confirma també en alguna altra banda d'aquest registre, on (ff. 10-16) són citades les diverses disposicions preses pel bisbe, que aprofitava la presència a l'Alguer d'una bona part del seu clergat, que havia vingut per a la celebració de «la segonda sínodo». Queda clar que qui, el 1600-1601, ha fet la compilació dels dos registres del Seminari ha incorregut en un error quan ha datat aquest sínode el mes de febrer de 1582 (ACVA, *Llibre de les rendes del seminari*, el qual, a més a més, s'hauria hagut de celebrar tot just dos mesos després de la conclusió del primer, dut a terme el 22 de desembre de 1581.

194. ACVA, *Registre de diversos actes*, ff. 10, 16.

gué les darreres decisions pel que feia al seminari que s'havia d'inaugurar al cap d'uns mesos.¹⁹⁵

A més a més, s'havien d'adoptar les mesures pertinents per a l'aplicació de les disposicions del concili provincial turrítà, en el qual monsenyor Baccallar havia participat l'octubre de l'any anterior, i els decrets del qual, que havia promulgat, ja havien estat publicats, una mica cada diumenge, a Sant Miquel, a partir del 10 de novembre de 1585.¹⁹⁶

195. ACVA, *Registre de diversos actes*, ff. 28, 35, 35'.

196. *Idem*, ff. 1-7'.

IV

GOVERN EPISCOPAL D'ANDREU BACCALLAR

Dedicarem aquesta darrera part del nostre estudi a l'anàlisi sistemàtica de l'acció pastoral d'Andreu Baccallar.

Més que no pas examinar cada un dels actes o de les disposicions en particular, tractarem amb cura els moments en què el bisbe, amb el seu govern, incidí, o intentà de fer-ho, en la complexa realitat de la vida diocesana i d'una manera especial en aquelles situacions particularment greus i delicades.

A més a més, aquest era el terreny en el qual s'havia de mesurar la seva capacitat d'home de govern.

Els projectes pastorals que havia traçat el sínode, tot i que eren molt estimables, per tal que poguessin tenir una validesa havien de trobar vies concretes d'aplicació i, sota el seu guiatge, s'havien de transformar de mica en mica en instruments d'una reforma real.

Per tal d'aconseguir un quadre més unitari i una visió més orgànica, aquestes actes de govern seran emmarcades o llegides en l'àmbit d'unes temàtiques més àmplies com ara al capítol de la catedral, el clergat secular i regular i la religiositat popular.

1. CAPÍTOL DE LA CATEDRAL

Ja hem vist al capítol anterior que monsenyor Baccallar es preocupava, en molts decrets del sínode, de la vida interna del capítol i que va publicar moltes normes per a una vida litúrgica més d'acord amb els temps nous, per a restaurar la disciplina que havia sofert massa esquerdes i per a portar l'harmonia i un equilibri més gran entre les files dels seus components, provant una nova estructuració econòmica.

Malgrat que això ja era molt, el sínode encara volia anar més enllà

i fou només el fet que s'acostava el Nadal de 1551 que obligà els participants a una conclusió apressada de les sessions, precisament quan estaven a punt de tocar la qüestió de la reforma de les constitucions capitulars.¹

Ja ens hem adonat que un dels problemes més delicats de la vida diocesana de Sardenya, i d'una manera particular de la província turritana,² era el de les constitucions capitulars; efectivament, ben bé durant tota la primera meitat del segle XVI, els capítols d'aquestes diòcesis es regien amb ordinacions dels segles anteriors que els concedien privilegis i amplis poders.³

Per exemple, el bisbe no podia privar del benefici, castigar, empresonar o condemnar cap capitular sense el consens del capítol, el qual, si considerava necessari de processar el delinqüent, adjuntava al bisbe uns quants dels seus membres («cònjuges») quan es formava el tribunal.⁴ Els poders del bisbe eren limitats fins i tot pel que feia a l'elecció dels seus col·laboradors més directes, com el vicari general, que, sota pena de nul·litat o amenaça de desobediència, el bisbe havia de triar entre els membres del capítol.⁵ A més a més, cap capitular no podia ésser obligat a acompanyar el bisbe fora de la diòcesi si no era per «causas necessàries a su Capítulu».⁶ D'una banda, el bisbe s'havia de comprometre a respectar i observar les constitucions,⁷ encara que fossin una limitació de la seva autoritat i un obstacle per al seu ministeri, i de l'altra, el capítol defensava aferrissadament aquests privilegis com a drets propis; tant és així que, quan més tard es va sentir la urgència d'una

1. ACapA, *Constitucions y decrets*, De la reformatió de les constitucions, 99-100.

2. MARTINI, *Storia*, II, 194; FILIA, *La Sardegna*, II, 195.

3. ACapA, *Noticias Antiguas*, II, doc 98, *Constitutiones Ecclesiae Castrensis*, a. 1420; doc. 99, *Constitutiones Ecclesiae Bisarchien*, a. 1437; doc. 101, *Constitutiones, Statudos y hordinaciones dessa Ecclesia de Ottana*, a. 1475; MARTINI, *Storia*, II, 194-201.

4. ACapA, *Noticias Antiguas*, II, doc. 101, *Constitutiones de Ottana*, cap. 25: «Item statuimus qui su Preladu non poçat privare, incarcerare ne condenare Canonigu sou nexiunu... a minus qui sos demeritos de cussu delinquente siant conosquidos per i su Capítulu de Ottana, et conosquidos cussos, siat castigadu cussu, delinquente, segundu sos demeritos suos ad albitriu de su Preladu et Capítulu, et ateramente su Preladu, in custa causa, proceder non potat in cosa nexuna». Pel cap. 27 veiem també que el capítol era el tribunal competent, en primera instància, per a totes les causes contencioses de la diòcesi.

5. *Idem*, cap. 21: «Item statuimus qui su Preladu cando bolgiat poner Vicariu in su Episcopadu non potat poner Vicariu salvu qui siat de su Collegiu et Capítulu de Ottana, et cando su contrariu bolgiat faguer, non hapat nexunu valore, su cale Vicariu siat tenuidu osservare sas constitutiones de sa ecclesia de Ottana, comente et i su Preladu».

6. *Idem*, cap. 28.

7. *Idem*, cap. 21.

posada al dia, com va ésser el cas de l'Alguer el 1549, per obra de monsenyor Pere Veguer, aquests privilegis hi apareixen immutats i no són en absolut posats en discussió.⁸

Aquestes darreres constitucions encara van ser retocades i amplïades per monsenyor Frago el 1572.⁹ Com que el text del document no ens ha arribat, sabem ben poc dels 32 capítols que componien les noves ordinacions, i encara només indirectament.¹⁰ Tanmateix, d'una carta adreçada per Gregori XIII a monsenyor Frago el primer de novembre de 1572,¹¹ amb una invitació urgent a la concòrdia i a la tolerància, podem deduir clarament que, també per causa de les constitucions, havien sorgit sovint greus dissensions entre el bisbe i el capítol.

Certament, aquelles constitucions havien de contenir encara l'obligació del bisbe de comprometre's amb un jurament a observar-les abans de prendre possessió de la catedral.

En efecte, precisament el successor de Frago, Antíoc Nin, oposà una aferrissada resistència a aquesta norma, a través del seu procurador, al qual el capítol, com a conseqüència, impedí de prendre possessió de la catedral.¹²

Sempre amb monsenyor Nin i sempre amb motiu de les constitucions, d'altres incidents van seguir aquest.¹³ Justament perquè no es repetissin en un futur, els mateixos capitulars van confiar a monsenyor Baccallar la revisió de les ordinacions i la conclusió del sínode diocesà del 1581.¹⁴

El bisbe es posà de seguida a la feina i, servint-se de l'autoritat que li concedia el concili tridentí en aquest camp,¹⁵ eliminà totes les nor-

8. ACapA, *Noticias Antiguas*, II, doc. 104.

9. ACapA, *Noticias Antiguas*, II, *Constitutiones Sanctae Ecclesiae Algarensis* (1585) Decretum, f. 152. Texts, cf. Apèndix 2.

10. *Ibidem*.

11. ACapA, *Noticias Antiguas*, II, doc. 119. La carta devia ésser enviada probablement quan Frago ja havia obtingut el trasllat a Espanya, trasllat que sol·licitava des de feia temps. GAMS, *Series*, 832, efectivament, col·loca la seva nominació a Jaca pel setembre de 1572, i el nomenament d'Antíoc Nin com a successor seu és del 26 de novembre d'aquell any (EUBEL, *Hierarchia*, III, 117).

12. ACapA, *Noticias Antiguas*, II, doc. 115.

13. ACapA, *Noticias Antiguas*, II, *Constitutiones Sanctae Ecclesiae Algarensis*, (1585), Decretum de servandis praedictis constitutionibus, f. 151': «... propter quas (constitutiones) inter ipsum (capitulum) et praedecessorem nostrum, plurimas et graves dissentiones obortas esse cognovimus...».

14. ACapA, *Constitutions y decretis*, De la reformatió de les constitucions, 99-100.

15. Concilium Tridentinum, Sessio XXIV, *Decretum de reformatione*, c. 14: CTr, t. IX, Actorum pars VI, 985: «... ipsique diligenter de eorum Constitutionibus, si consuetudinibus super praedictis cognoscant; et illis tantum, quas ut laudabiles probaverint, exceptis, reliquas, ut pravas, ac scandalosas, rejiciant, et aboleant».

mes que donaven ocasió a aquests desacords i tornà a confirmar, en canvi, aquelles que eren dignes de lloança o que podien afavorir el bon govern de la diòcesi.¹⁶

Tot i que posà a punt les constitucions en molt poc temps, el bisbe esperà per promulgar-les la visita pastoral del 1585,¹⁷ potser a causa de la commoció que havia dut la pesta del 1582-1583.

Tanmateix, poc abans de la promulgació, el capítol va demanar de veure-les de manera que, confrontant-les amb les anteriors, pogués expressar el seu parer i fer eventuals suggeriments. Després d'haver tingut en compte aquestes peticions i amb els petits canvis que hi aportaren, les constitucions es van promulgar amb un decret el 29 de gener de 1585.¹⁸

En elles, l'element nou el constitueixen el fet que les competències del bisbe i les prerrogatives del capítol es regulen segons les normes del Concili de Trento, mentre que anteriorment, a les constitucions de Frago, s'hi havien conservat les ordinacions del segle precedent.

La segona constitució, per exemple, estableix que a les causes criminals el procediment que s'ha de seguir contra els capitulars és el que fixa el Concili de Trento, que col·locava al costat del bisbe dos representants del capítol per als quals preveia, però, un vot únic, i per tant posava el bisbe en una situació de paritat, d'una manera molt diferent del que passava abans amb els cònjuges capitulars; és més, si un d'ells estava d'acord amb el judici del bisbe, es constituïa la majoria necessària per a emetre la sentència.¹⁹

Com a vicari general, a la constitució setena el bisbe es comprometia a elegir un membre del capítol, si posseïa les qualitats demanades pel concili tridentí;²⁰ en cas contrari, era lliure de dirigir-se a una altra banda per fer la seva tria.

De les altres constitucions, que d'un conjunt de trenta-dues s'havien reduït a vint-i-una,²¹ les més interessants són la primera, que estableix que quan el capítol hagués d'ésser interpel·lat sobre qüestions

16. ACapA, *Noticias Antiguas*, II, *Constitutiones Sanctae Ecclesiae Algarensis* (1585), *Decretum*, f. 151^v.

17. *Ibidem*.

18. *Idem*, f. 150-152^v. Transcrivim el text íntegre de les constitucions a l'apèndix documental núm. 2 d'aquest treball.

19. Concilium Tridentinum, Sessio XXV, *Decretum de reformatione*, c. 6: CTr, t. IX, Actorum pars VI, 1088.

20. *Idem*, Sessio XXIV, *Decretum de reformatione*, c. 16: CTr, t. IX, Actorum pars VI, 985-986.

21. ACapA, *Noticias Antiguas*, II, *Constitutiones Sanctae Ecclesiae Algarensis*, *Decretum*, f. 152.

que es referien a la seva vida interna, els canonges podrien manifestar llur parer en presència del bisbe o ajornar la resposta de manera que cadascú tingués la possibilitat d'expressar la pròpia opinió sense cap condicionament;²² la tercera, que fixa en trenta-sis el nombre dels beneficiats admesos a les distribucions; la sisena, mercès a la qual els clergues podien disposar lliurement en testament només dels béns propis, mentre que primer l'església es convertia en hereva dels béns *intuitu ecclesiae* o *undecumque quesitis*, només si morien sense testar o sense pares, germans o cosins de primer grau;²³ la vuitena, en la qual s'exposen els principis per a posar fi a les discussions sobre la precedència entre els canonges i el vicari general (el primer lloc sempre correspon a l'arxiprest, després del qual ve *ille cui jura magis favebunt*, sempre que el vicari general sigui un dels capitulars); la novena, que renova una vegada més la prohibició de triar vicari capitular, quan hi ha la seu vacant, a les diòcesis unides de Castro i Bisàrcio; la divuitena que, de cara al futur, veta que siguin admesos a les distribucions aquells qui no haguessin demostrat, davant una comissió elegida pel capítol, de saber cantar tots sols antífones i graduals (l'única excepció a aquesta regla, amb la finalitat evident d'elevat el nivell cultural del capítol, era dirigida a aquells qui havien aconseguit un grau acadèmic en teologia o en dret); i finalment la setzena, amb la qual el bisbe es compromet, amb jurament, a observar les constitucions, un cop menades a port, però, totes les disposicions tridentines.

Entre les disposicions abolides és digne d'esmentar particularment, entre altres coses perquè s'hi atura el decret que promulga les noves constitucions, l'antic costum que imposava als nous beneficiaris, abans d'ésser admesos a les distribucions, el pagament de cinquanta lliures si eren algueresos o de cent si eren forasters.²⁴ El bisbe en justifica l'abolició afirmant que aquesta norma li semblava *jure valde dubi* i poc convenient per a la dignitat de la seva Església, i disposa que, mentre esperen un pronunciament de la Santa Seu —a la qual havia plantejat el problema—, els nous beneficiats fossin admesos de franc a les distribucions.²⁵

22. D'altres normes de procediment per a les assemblees capitulars són establertes a la constitució número dotze.

23. ACapA, *Noticias Antiguas*, II, *Constitutiones synodi Algarensis*, f. 23.

24. Aquest ús es troba expressat clarament a les constitucions de monsenyor Vguer (ACapA, *Noticias Antiguas*, II, doc. 104), i la intervenció de monsenyor Baccallar pressuposa una confirmació en el de monsenyor Frago del 1572.

25. ACapA, *Noticias Antiguas*, II, *Constitutiones Sanctae Ecclesiae Algarensis*, Decretum, f. 152. El comportament de monsenyor Baccallar estava perfectament en concordança amb el c. 14 del *Decretum de reformatione* de la XXIV sessió del concili de

L'actuació d'Andreu Baccallar no va trobar del tot consentents els capitulars, que van enviar una petició al papa en què es feia una enumeració dels punts que segons ells mereixien una modificació i d'unes quantes antigues velles tradicions que calia conservar.²⁶ Aquestes eren les sol·licituds essencials: que tornés al *status quo* la norma per a l'elecció del vicari general, al qual, tanmateix, hom no reconeix cap deferència especial en la qüestió de la precedència; inserir de nou explícitament a les constitucions que els canonges no podien ésser obligats a acompanyar el bisbe si no era per afers estrictament capitulars, per al sínode provincial o, com a màxim, per a les visites pastorals; que el bisbe jurés *absolute* d'observar les constitucions i que, cada vegada que demanés un parer al capítol, deixés sempre l'aula de les reunions després d'haver exposat el problema; que per a iniciar la recitació de l'ofici diví, el capítol no fos obligat a esperar les autoritats públiques ni el bisbe mateix; que cap eclesiàstic no pogués obtenir un benefici a l'Alguer si abans no s'hi instal·lava durant sis mesos, i, finalment, que es restablís el costum, abolit pel bisbe, del pagament d'una suma per tal d'ésser admesos a les distribucions.

El decret amb què, el dia 1 de juny de 1588, Agostino Cusano, auditor general de la Cambra Apostòlica, amb el parer positiu de la Congregació del Concili, aprovava les constitucions,²⁷ i que monsenyor Baccallar el 9 de juliol donava a conèixer al capítol,²⁸ conté unes quantes observacions que només satisfan en una mínima part les peticions avançades pels canonges

Hom considera justa la sol·licitud que el bisbe no condicioni, amb la seva presència, les discussions i les deliberacions capitulars i que l'inici de les funcions corals no hagi d'ésser subordinat a la presència de les autoritats. Pel que fa al vicari general, hom decideix que, com que el seu càrrec té més caràcter d'ofici que no pas de dignitat, no ha de precedir els canonges de nomenament més antic.²⁹

Trento (CTr, t. IX Actorum pars VI, 985), que ordenava al bisbe que s'oposés a la col·lació d'aquells beneficis eclesiàstics que, amb motiu de certes condicions i amb una referència explícita a l'admissió a les distribucions, «*simoniacae labis aut sordidae avaritiae suspicionem habent*».

26. ACapA, *Noticias Antiguas*, II, doc. 122. El document és sense data, però es pot situar entre el 1585 i el 1588, quan va arribar la resposta de la Cambra Apostòlica.

27. ACapA, *Noticias Antiguas*, II, doc. 109.

28. ACapA, *Noticias Antiguas*, II, doc. 110.

29. La polèmica sobre aquest últim punt encara continua un cert temps, i en una carta de la Congregació del Concili del 27 de setembre de 1593 a monsenyor Baccallar trobem: «*Cum in Congregatione illustrium Patrum Tridentini Concilii decretis interpretandis praepositorum, propositum esset, inter vicarium et canonicos istius ecclesiae*

En canvi, hom no fa cap esment de la qüestió de la legitimitat de fer pagar una suma als nous beneficiats, senyal evident que el parer de la Congregació del Concili coincidia amb l'opinió del bisbe, que ja hi havia donat el seu judici negatiu.

Això no obstant, el capítol va presumir de poder resoldre encara a favor seu aquesta controvèrsia; ens ho testimonia una carta del 7 de juliol de 1590³⁰ escrita des de Roma per l'arxiprest Salvador Carcassona, enviat a sostenir personalment la causa del capítol, la qual explica l'èxit de l'entrevista que havia mantingut a la Congregació del Concili amb el cardenal Caraffa, que posava, com a perjudicial per a tornar a examinar el problema, el consens del bisbe; aquest darrer, que en aquell moment també era a Roma,³¹ estava disposat, informava l'arxiprest, a transigir a condició que tant algueresos com forasters paguessin la mateixa quantitat.

Malgrat petites polèmiques com aquesta, més lligades a les funcions que no pas a les persones, i del posterior desenvolupament de les quals els documents no parlen, les relacions entre el capítol i el bisbe es van conservar sempre bones, com testimonia l'estreta col·laboració mitjançant la qual, com veurem, amb sacrificis recíprocs van aconseguir en aquells mateixos anys de donar a la diòcesi el seminari i el col·legi dels jesuïtes.

A més a més, monsenyor Baccallar continuava donant proves de sensibilitat per als problemes interns del capítol.

La relació que presenta a la Congregació del Concili el 1590 és significativa pel que fa a aquest darrer punt. Hi torna a explicar detalladament les dificultats en què es movien els canonges,³² exposades ja personalment a Sixt V i al cardenal Caraffa durant la seva anterior visita *ad limina* del 1587 i en ocasió de la qual la Dataria havia tombat el seu intent de reforma proposat al sínode del 1581.³³

extare controversiam super praecedentiam tam in choro quam in aliis locis, eadem Congregatio (relata prius re ad Santissimum Dominum Nostrum) censuit, ipsum Vicarium debere praecedere canonicos, nisi aliud, ex consuetudine legitime praescripta, introductum fuerit» (Arxiu de la S. Congregació del Concili, *Liber VIII Litterarum, 1592-1597*, f. 214).

30. ACapA, *Noticias Antiguas*, II, doc. 107.

31. *Ibidem*, ASV, *S. Congregatio Concilii Relatio 1590*, f. 247: el 4 de juliol de 1590 presentava a la Congregació del Concili la primera relació sobre l'estat de la diòcesi.

32. ASV, *S. Congregatio Concilii, Relatio 1590*, ff. 242-244.

33. ACapA, *Constitutions y decretos*, De la reducció de les prebendes de les dignitats y canonicats a la mensa capitular, 48-50; ASV, *S. Congregatio Concilii, Relatio 1590*, f. 243^y.

Els inconvenients que causaven unes rendes cada vegada més escasses, aleshores ja trasbalsaven totes les canongies de la diòcesi, incloent-hi les sis amb prebendes,³⁴ que ja ostentaven una situació de privilegi respecte als sis canonges que només gaudien de les distribucions.³⁵ L'estat a què s'abocava la canongia del penitenciari instituïda per monsenyor Frago, arribava a ésser fins i tot desesperat i sense vies de sortida concretes i, malgrat les repetides temptatives de monsenyor Baccallar de donar-li un titular —feia quinze anys que era vacant—, com que la prebenda de què gaudia estava tan gravada, més que treure'n alguna cosa útil, el penitenciari encara n'hi hauria hagut d'afegir del que era seu.³⁶

Tots els esforços duts a terme durant aquells anys pel bisbe aconseguien, el 1589, l'organització de la dignitat arxidiaconal, la rescatava del *jus patronatus* en mans de la família que havia contribuït a la seva erecció i li assegurava els fruits de la parròquia de Nuguedu.³⁷

Tot i que apreciable, era un resultat que incidia ben poc en la situació general. Calia trobar remeis urgents i eficaços sobretot per a les canongies sense prebendes, en consideració també al fet que les rendes del capítol, per a les distribucions, sempre havien estat d'escassa enti-

34. ASV, *S. Congregatio Concilii, Relatio 1590*, f. 242': «Est unus cuius fructus hoc triennio locati sunt sexcentis scutis argenteis, sed est oneratus duabus pensionibus, altera ducentorum quinquaginta aureum, et altera quinquaginta, praeter quas tenetur canonicus dare clericis ministrantibus sacramenta, portionem aliquam pro eorum sustentationem, unde remanent pro canonico centum quinquaginta, cuius canonicatus prebenda vulgo dicitur Orane: reliquorum vero fructus, solent locari tres centis, ducentis quinquaginta, ducentis et centum».

35. *Idem*, f. 243: «Reliquis sex canonicatibus, nullos prorsus, praeter quotidianas distributiones, quae illis cum dignitatibus, canonicis praebendatis et aliis beneficiatis communes sunt, fructus abinent: sed eorum praebendae sunt quaedam parvulae ecclesiae campestris, iuxta civitatem aedificatae, omnibus et quibuscumque fructibus qui excogitari possent, penitus destitutae».

36. *Ibidem*: «... nimirum canonicatus a praedicto praedecessore meo Petro Frago paenitentiariae adiunctus, adeo est pensionibus oppressus, ut nemo, quamvis saepius a me rogatus, voluerit ad eum obtinendum, manum extendere, quo circa a quindecim fere annis, Ecclesia Algaren nullum agnovit maiorem penitentiarium. Nam medietatem horum fructuum percipit loco pensionis, quidam Reverendus Carolus Sarule, canonicus bosanen, viginti quinque ducatos, modernae pensionis Serenissimus Magnus dux Etruriae, olim cardinalis de Medicis, et pro eo quidam familiaris eius; quartam partem habet Vicarius perpetuus, qui ob tenuitatem stipendii sui, pluries me vexavit ut admitterem renuntiationem dicti beneficii, quod numquam permisi certus me nullum alium reperturum qui tale onus suscipere. Et siquidem demum superest, in subsidio triremium, regio parlamento, et candelis quae die purificationis dari solent, totum impenditur. Ita ut canonicus penitentiarium, potius deberet de suo aliquid addere, quam de suae ecclesiae redditibus aliquam utilitatem percipere».

37. ASV, *S. Congregatio Concilii, Relatio 1590*, ff. 242-242'.

tat³⁸ i, a causa del trasbals de la pesta de 1582-1583, s'havien fet encara més magres.³⁹ El bisbe havia intentat de posar-hi remei amb préstecs personals considerables,⁴⁰ però, malgrat això, n'hi havia molts que negligien llurs deures de capitulars i de beneficiats per tal de procurar-se el que els feia falta per a viure.⁴¹

La situació era clarament al límit del que es podia tolerar. El 1590, en la relació per a la visita *ad limina*, monsenyor Baccallar demana explícitament a la Congregació del Concili indicacions i directrius concretes.⁴² Evidentment, havia pogut constatar amb amargor que era del tot inútil intentar la via de la lògica i del seny, vist que Roma sempre s'havia oposat a les innovacions i a les temptatives de solució⁴³ ja adoptades, per exemple, al sínode del 1581.⁴⁴

De tota manera, assenyalava, al mateix moment que sol·licitava aquestes directrius, que assignar a la bossa capitular, com preveia el Concili de Trento, la tercera part dels fruits de les prebendes⁴⁵ hauria agreujat, per la seva escassa entitat, els problemes dels titulars, sense resoldre, però, els dels altres capitulars.⁴⁶

38. *Idem*, f. 244r: «Redditus annui capituli algaren summam capiunt mille scutorum plus minusve qui in distributionibus quotidianis et in celebrandis missis quas fideles relinquerunt inter omnes sacerdotes dividuntur».

39. ACapA, *Noticias Antiguas*, I, doc. 40. És una carta que el canonge Gaví Serra, en nom del capítol i del clergat de l'Alguer, adreçava a Felip II amb data 20 de març de 1591, en la qual exposa que l'incompliment del pagament dels tributs era degut al fet que els darrers anys, pels efectes de la pesta, no havia estat possible de recaptar moltes de les entrades i especialment la lliura de corall que cada barca de corall pagava anualment al capítol. Per tant, passa a deplorar la duresa i la intransigència dels col·lectors i executors reials que, a més a més de segrestar les rendes dels canonges i de maltractar llurs persones, s'havien endut «tota la plata de la iglesia, y aun la custodia donde se lleva el santissimo sacramento, con grande llagrimas y dolor de corazon de grandes y de chicos de aquesta tierra». Conclou demanant al sobirà que aquestes disposicions inhumanes siguin anul·lades.

40. ACapA, *Noticias Antiguas*, I, docs. 11-16, Només durant els anys 1583-1584 els préstecs de monsenyor Baccallar al capítol com a suplement de les distribucions pujaren a 1.630 lliures: ACapA, URGÍAS, *Lettere Moderne*, III, f. 57.

41. ACVA, *Regesto 1588-1591*, f. 63. Hom hi aporta una intervenció molt dura contra els de la part del bisbe, que, a més a més, ordena que es prepari l'acompliment de les obligacions, mitjançant d'altres sacerdots, que havien d'ésser retribuïts amb les distribucions que haurien d'haver rebut els qui no les complien.

42. ASV, S. *Congregatio Concilii, Relatio 1590*, f. 243^v.

43. *Ibidem*.

44. ACapA, *Constitutions y decretis*, De la reducció de les prebendes de les dignitats i canonicats a la mensa capitular, 48-50.

45. Concilium Tridentinum, Sessio XXI, *Decretum de reformatione*, c. 3: CTr, t. VIII, Actorum pars V. 701-702; Sessio XXII, *Decretum de reformatione*, c. 3: CTr, t. VIII, Actorum pars V, 966.

46. ASV, S. *Congregatio Concilii, Relatio 1590*, f. 243^v: «... non arbitrator commode

D'altra banda, la disponibilitat personal del bisbe per a ajudar econòmicament els canonges no podia ésser de cap manera una garantia, especialment de cara al futur.

Per a resoldre els problemes del capítol, vista també una mica la precària situació econòmica en què es movia tota la diòcesi, els camins a què hom podia recórrer no eren gaires.

El 1584 s'havia fet una darrera temptativa assignant a la bossa capitular els fruits de la plebania de Núoro i deixant al plebà cent ducats anuals i els drets del peu de l'altar o de sepultura.⁴⁷

Gregori XIII aprovava la disposició el 2 de novembre, i Sixt V la confirmava el primer de maig de 1585, però n'ajornava l'execució per a després de la mort del plebà.⁴⁸

Tanmateix, ni després de la seva mort, el 1598, el capítol no pogué prendre possessió d'aquells fruits per oposició del nou plebà Cosme Deiana.⁴⁹ Calgué arribar a una transacció, mercès a la qual tres parts dels fruits passaven al capítol mentre que el plebà es quedava amb la quarta part i els donatius que el poble feia el dissabte sant.⁵⁰

L'acord, que confirmà Climent VIII el 1604, no arribà a ésser executiu perquè mentrestant Antoni Satta, el nou plebà, féu una demanda de nul·litat i guanyà la causa després de tres sentències successives de la Cambra Apostòlica,⁵¹ i el capítol es va trobar de nou al punt de partida.

No sabem si Roma respongué a les insistents sol·licituds de monsenyor Baccallar ni com ho féu.⁵² Els suggeriments, si n'hi hagué, no oferiren solucions vàlides, i el 1591 algun canonge deixà l'Alguer per cercar unes condicions de vida millors a Barcelona.⁵³ D'altres renunciaren a llurs beneficis.⁵⁴ La majoria es resignaren a llurs feixugues condicions i tornaren a donar la confiança a la generositat del bisbe.⁵⁵

id fieri posset, cum beneficia praedicta, adeo oppressa sint, ut si id fieret etiam prebendati maxime ex eo susciperent detrimentum».

47. ACapA, *Noticias Antiguas*, III, doc. 39.

48. *Ibidem*.

49. *Ibidem*.

50. *Ibidem*.

51. *Ibidem*.

52. Arxiu de la S. Congregació del Concili. El recull de les cartes que la S. Congregació del Concili enviava als bisbes, com a resposta a les relacions que presentaven durant les visites *ad limina*, comença l'any 1593.

53. ACapA, *Noticias Antiguas*, I, doc. 40 (20 març 1591): «... los dichos clerigos van procurando por otras vias de passar la vida... y ay canonigo que se ha salido del reyno y está en Barcelona».

54. ACapA, URGAS, *Lettere Moderne*, III, f. 57-57'. Eren, segons la crònica, els canonges Miquel Sequi, Gaví Usai i Joan Àngel-Marongiu, que van dimitir el 1597.

55. ACapA, *Noticias Antiguas*, III, docs. 17-18 (febrer 1598). L'arxiprest Salvador

2. CLERGAT SECULAR

Les dificultats econòmiques del capítol no tan sols creaven descompensacions dintre seu, per tal com en comprometien el funcionament i en distreien els membres de les feines sacerdotals, sinó que repercutien, malauradament, amb efectes molt negatius, en tota la vida de la diòcesi i provocaven greus contratemps sobretot pel que feia a l'acció pastoral entre el poble.

En efecte, el Concili de Trento, per evitar que les parròquies (unides a les canongies, els titulars de les quals tenien l'obligació de residir a la seu episcopal) es quedessin sense una adequada cura espiritual, havia establert que aquesta darrera la desenvolupessin vicaris perpetus, assignant-los una còngrua porció dels fruits parroquials.⁵⁶

Retards i abusos en l'aplicació d'aquestes normes van provocar la intervenció de Pius V amb la butlla *Quantum animarum cura* de l'1 d'octubre de 1568, dirigida als arquebisbes i bisbes de Sardenya.⁵⁷ Les canongies que havien sobreviscut a les diòcesis que havien desaparegut amb la disposició de Juli II, i les parròquies de les quals es quedaven abandonades i sense cura d'ànimes, també eren suprimides. Per tant, es confiava als bisbes la feina de subministrar assistència espiritual a aquelles poblacions, segons les normes vigents, i de sol·licitar als canonges de les respectives catedrals que nomenessin, si encara no ho havien fet, vicaris perpetus per a les parròquies unides a llurs beneficis. El papa, per facilitar la feina dels bisbes i per evitar discussions entre canonges i vicaris, fixava la compensació per a aquests darrers en un màxim de 100 escuts i un mínim de 50; aquesta xifra podia baixar posteriorment si el titular no estava capacitat per a donar una suma tan gran sense greus sacrificis.

Si d'una part les disputes entre els canonges de Castro i Bisàrcio i el capítol i el bisbe de l'Alguer les va resoldre definitivament monsenyor Baccallar al començament del seu episcopat (com ja hem vist), el

Carcassona fa la demanda, en nom del capítol, d'ajuts financers, i rep de monsenyor Baccallar una resposta afirmativa.

56. Concilium Tridentinum, Sessio VII, *Decretum de reformatione*, c. 5-7: CTr, t. V, Actorum pars II (Friburg 1911), 997-998; Sessio XXIII, *Decretum de reformatione*, c. 16: CTr, t. IX, Actorum pars VI, 1093.

57. *Bullarum privilegiorum ac diplomatum*, a cura de C. COCQUELINES, t. IV, pars III (Roma 1746), 44-45; MARTINI, *Storia*, II, 273-275; TOLA, *Codex* II, 212-213; FILIA, *La Sardegna*, II, 251.

problema dels vicaris perpetus es va quedar pràcticament sense resoldre, tot i els seus esforços.

Les dificultats ens les exposa ell mateix a la seva primera relació a la Congregació del Concili.

Les minses rendes, que ja no eren prou per a satisfer les exigències dels canonges, no podien oferir, tal com ho haurien hagut de fer, una honesta sustentació als vicaris perpetus. D'aquí la impossibilitat per al bisbe de trobar sacerdots disposats a assumir establenent aquest ofici, que comportava per a ells tots els deures i les fatigues de la cura de les ànimes, però que només consentia d'usufructuar en una mínima part els guanys de llur feina.⁵⁸

Per si no fos prou, monsenyor Baccallar veia que creixia cada vegada més, per part dels vicaris perpetus que ja exercien com a tals, les sol·licituds d'exonerar-los de llurs càrrecs, dimissions que es veia obligat a rebutjar per manca d'elements vàlids disposats a ocupar-ne els llocs.

És clar que aquests, que es quedaven a les parròquies en aquestes condicions i en un estat d'ànim d'aquest gènere, duïen a terme el treball pastoral sense cap mena d'entusiasme en el millor dels casos; per això, preocupat pel bé de les ànimes, el bisbe va pensar que valia més de no tornar a recórrer a aquesta figura jurídica, desaconsellar-la als canonges que encara se'n volguessin servir i ocupar les parròquies vacants amb sacerdots mòbils.⁵⁹

Aquest remei no era tampoc l'ideal perquè per a un càrrec tan inestable i poc remunerat es presentaven els sacerdots menys preparats i que no tenien perspectives d'una col·locació millor, amb un greu descrèdit per a l'acció pastoral. Malgrat tot, les incògnites i els riscs lligats a aquesta solució segur que eren menors que aquells a què s'arribava amb els sacerdots que, en condicions tan miserables, es mostraven disposats a fer de vicaris perpetus.

58. ASV, *S. Congregatio Concilii, Relatio 1590*, f. 242: «Nam quamvis summam adhibuerim diligentiam, ut invenirem pro ea, sicut pro aliis unitis, qui vicarii perpetui earum crearentur, earumque curam, tanquam proprii pastores gererent, numquam tamen fieri potuit: nec mirum quidem, cum videant sacerdotes, labores omnes, et sollicitudines sibi dimitti, fructus vero e manibus arripi»; el 29 de gener de 1586, en ocasió del «segon» sínode diocesà, hom publica un concurs per a vicari perpetu per a les parròquies següents, que no en tenien: Bisàrcio, Ottana, Orani, Oniferi, Orotelli, Dualqui, Lei, Silanos, Bortigali, Bírori, Macomer, Mularja, Illorai i Bortiòcoro (ACVA, *Registre de diversos actes*, f. 9^v-10).

59. *Idem*, f. 242-2242': «... quare appetens ego animarum salutem huiusmodi uniones veluti illis noxias, numquam procuravi, quin potius procurantibus rectoribus toto pectore dissuasi... ecclesias parrochiales quarum animarum cura per clericos mobiles geritur».

Efectivament, amb els sacerdots mòbils el bisbe sempre tenia la possibilitat d'intervenir amb rapidesa, substituir-los tan bon punt demostrassin que eren ineptes i esperar de trobar algun altre sacerdot més fiable. Aquesta solució també era una escapatòria. Però el fet més greu és que la situació comprometia, o feia anar més lentes, totes les reformes aprovades pel sínode i qualsevol projecte pastoral seriós.

Les parròquies afectades pel problema eren un terç, però la diòcesi s'hi veia barrejada d'una manera molt més considerable perquè n'hi havia moltes que eren pobles molt grans.⁶⁰ Allò que més desagradava a monsenyor Baccallar era el fet de constatar que molts dels seus sacerdots, de qualitats excel·lents, s'haurien prestat de bon grat i amb profit a desenvolupar el ministeri parroquial si els haguessin ofert unes perspectives millors.⁶¹

La situació del clergat que tenia cura de les ànimes, en certs aspectes s'havia agreujat amb la butlla *Sanctum et salutare* promulgada per Sixt V el 5 de gener de 1588.⁶²

La disposició del papa prohibia, a més a més, l'ordenació sacerdotal d'aquells clergues que no disposaven de prou formació cultural i d'un benefici o patrimoni amb el qual poguessin viure sense gaires preocupacions.

Aquestes disposicions ja les havia donades, veritablement, el Concili de Trento,⁶³ però, com deia el mateix Baccallar per circumstàncies especials hom les podia deixar de banda. En canvi, les severes penes amb què el papa amenaçava els bisbes transgressors havien obligat aquests darrers a procedir amb molt de compte en les ordenacions i havien allunyat de l'estat eclesiàstic tots aquells qui, d'origen humil o fills de pastors extremament pobres, sabien que no es podrien quedar molt de temps a la ciutat, si havien de dependre dels recursos propis, espe-

60. Les parròquies unides a títols de canongia eren ben bé disset, és a dir, Illorai i Bortiócoro (arxiprest), Ocier (degà), Nuguedu (ardiaça), Macomer i Dualqui, Bortigali, Bìrori i Mularja, Silanos, Orani, Orotelli, Oniferi, Bòttida, Burgos, Esporlatu i Lolve (ACVA, *Llibre de les rendes del Seminari, a 1600*, ff. 25-32).

61. ASV, *S. Congregatio Concilii, Relatio 1590*, f. 242: «... si redditus ecclesiarum eorum esset qui pro ovibus sibi commissis laborant invenirentur quidem plurimi, et moribus et doctrina praestantes, qui quemadmodum nunc ob ecclesiarum paupertatem curam respuunt animarum, ita tunc si fructus essent sui ad eam capessendam libentissime impellerent».

62. *Bullarum privilegiorum ac diplomatum*, t. V, part I (Roma 1751), 40-42.

63. Concilium Tridentinum, Sessio XXI, *Decretum de reformatione*, c. 2: CTr, t. VIII, Actorum pars V, 701; Sessio XXIII, *Decretum de reformatione*, c. 11-14: CTr, t. IX, Actorum pars VI, 626-627.

rant un benefici, i que no podrien disposar de mitjans per a arribar a tenir els estudis que calia.⁶⁴ Com que els sacerdots que feien la prestació de servei a les parròquies com a coadjutors provenien gairebé tots d'aquests estaments socials, monsenyor Baccallar, ja el 1590, constatava que amb prou feines tenia els sacerdots suficients per a la cura de les ànimes i li feia por que, si les coses continuaven d'aquella manera, al cap de dos o tres anys es veuria obligat a concedir als sacerdots la facultat de celebrar, els dies de festa, primer en un poble i després en un altre per tal de no deixar les poblacions sense missa, concessió que ja havia hagut de fer un altre bisbe sard.⁶⁵

Aquest fet, però, no ens ha d'enganyar. Si bé realment els sacerdots eren escassos a l'hora d'assistir espiritualment les parròquies, el clergat en general era, en canvi, força nombrós. En el mateix moment que s'exposava aquesta dificultat per al futur proveïment de les parròquies (1590), els sacerdots ordenats per monsenyor Baccallar en dotze anys eren exactament cent-un, i arribaren aproximadament a dos-cents trenta al final del seu episcopat.⁶⁶

La diòcesi no tenia prou beneficis per a un nombre tan elevat d'eclesiàstics; és més, els de l'Alguer més aviat havien d'ésser considerats capellanies *pro celebrandis missis*;⁶⁷ per això hi devia haver molts clergues que vivien amb patrimonis personals, sense desenvolupar un ministeri estrictament sacerdotal, i es dedicaven a activitats profanes que el sínode havia prohibit com ara la medicina, el comerç, l'agricultura i

64. ASV, *S. Congregatio Concilii, Relatio 1590*, f. 246'.

65. *Ibidem*.

66. ACVA, *Liber primus, Liber secundus, Liber tertius, Liber quartus, Liber quintus, Liber sextus ordinationum*. Al darrer d'aquests volums, hi falten les 21 primeres pàgines, per la qual cosa, des del 18 de setembre de 1599, darrera ordenació registrada al *Liber quintus* passa al 7 de juny de 1600: per tant, hi falten dos torns d'ordenacions, la del desembre de 1599 (79ena) i la del març-abril (80ena). Els sacerdots ordenats per monsenyor Baccallar, compresos els religiosos i els que provenien d'altres diòcesis, foren en total 308. Per al clergat diocesà, els centres que forniren un nombre més gran d'elements foren l'Alguer i Ocier amb 42 sacerdots cadascuna; els segueixen Orani (17), Bono i Pattada (12), Nuguedu (11), Bolòtana (8), Bortigali, Buddusò, Nule i Òsqueri (7), Núoro (6), Macomer i Bultei (5), Benetutti i Bòttida (4), Illorai i Sarule (3), Alà, Anela, Bìrori, Bisàrcio, Lei, Urune, Orotelli, Ottana i Silanos (2), Bantine, Bidufè, Bortìocoro, Mularja, Osidda i Oniferi (1). Les ordenacions tingueren lloc normalment a l'Alguer, a Sant Miquel i a Santa Creu, fins que la nova catedral fou enllestida; tanmateix, sovint es feien fora de la seu, probablement durant les visites pastorals: catorze vegades a Ocier, quatre a Bolòtana i Nule, tres a Núoro, Orani, Òsqueri, Macomer i a l'antiga catedral de Bisàrcio, dues a Bono i a Sarule, i una vegada a Àrdara, Benetutti, Buddusò, Lei i Nuguedu.

67. ASV, *S. Congregatio Concilii, Relatio 1590*, f. 243'-244.

la ramaderia,⁶⁸ o bé passaven el temps en diversions il·lícites com ara la cacera, contra la qual el bisbe es va veure obligat a intervenir diverses vegades.⁶⁹

La col·legiata d'Ocier

Per a una distribució més homogènia de deures i per tant de retribucions, fou providencial la decisió de monsenyor Baccallar de donar al clergat d'Ocier constitucions especials i d'organitzar la seva vida religiosa i obligar-los a la recitació coral de l'ofici diví.⁷⁰

En aquella època, Ocier era el centre més pròsper i més poblat de la diòcesi després de l'Alguer⁷¹ i, sobretot, tenia un clergat molt nombros: cal pensar que només en tretze anys el bisbe hi havia ordenat vint-i-nou sots-diaques, vint-i-tres diaques i vint sacerdots.⁷²

Per això el bisbe, que volia satisfer el desig de tots aquells que havien destinat una part dels béns a aquesta finalitat i preveient que l'es-

68. ACapA, *Constitutions y decretos*, Dela vida y honestat dels ecclesiàstichs, 16.

69. ACapA, *Constitutions y decretos*, Dela vida y honestat dels ecclesiàstichs, p. 13; ACVA, *Registre de diversos actes*, ff. 7-7v (21 desembre 1585); ACVA, *Regesto 1588-1591*, f. 18: «Com agiam experimentat que molts, oblidats de la perfecció del estat ecclesiàstich, y de les penes que, ab altres edictes y decretos sinodals, són estades fulminades contra los qui van a cassa prohibida de dret, no cùran de perseverar en aquell exercitiy tant abominat en los sacros canones, divertintse del servici dela Iglésia, non sens offensa de Déu, del poble, y de lliurs consiènsies, som constrets applicari major remei, tant quant crex la desobediència del manaments passats. Per lo qual, en virtut de sancta obediència, y sots pena de excomunicació major, sententia latta, lis manam que digú de aquells presumesca criar e nodrir gosos de cassa, ni tenirlos en sas casas, sots digun color y pretest, abé que sia que són de algun parent, jermà, cunyat o de qual se vol altra perçona, ab qui estígan de companyia en una mathexa casa, o quels tingan per guarda de casa, com sia que les cases dels sacerdots, se han de guardar ab oracions y no ab lladrit de gossos, ni meins los tingan prestats o acomanats en digun altre lloch, dins o fora de siutat, ni que vágian a digun gènere de cassa clamorosa y prohibida de dret, de die ni de nit, ab pretest que no la frequenten, sinó que y van alguna vegada per llur recreació, com sia que als ecclesiàstichs no faltan moltes maneres de poderse recrear honestament, y ab aquella decència que lliurs hàbits y professió requireix. Perçò que, dins tres dies, tots los que ne tenen, realment y ab tot effete, cessant qual se vol dol, engain, fició los donen o venen, y de tot se desposeèsan, y no fassan lo contrariy si la ditte excomunicació desígan evitar, la absolutió de la qual a nos reservam. Dactum en la l'Algher en lo nostre palau episcopal al 14 juin 1589. Andreas Episcopus Algaren».

70. DI TUCCI, *L'organizzazione religiosa*, 279-317.

71. *Idem*, 279. DI TUCCI atribueix a Ucier més de 5.000 habitants, la qual cosa sembla del tot excessiva.

72. ACVA, *Liber primus, Liber secundus, Liber tertius Ordinationum*.

perit religió de la població també n'hauria rebut avantatges notables, el 8 d'octubre de 1592 decidí de reunir en col·legiata els eclesiàstics del poble amb la finalitat principal de la recitació coral de l'ofici, però també certament per tal d'assegurar una col·locació econòmica com calia a tothom, sense la qual hi havia el perill que els guanys acabessin a les mans d'uns quants i prou.⁷³

El funcionament d'una institució d'aquesta mena, que oficialment havia d'engregar-se el primer de novembre d'aquell mateix any, suposava una sòlida base financera que el bisbe ajudà en diverses intervencions després d'haver valorat acuradament les diverses solucions durant un llarg període en què, per aquella circumstància, residí a Ocier.⁷⁴

Primer de tot es transferiren a la comunitat de nova constitució tots els llegats testamentaris que ja havien estat destinats anteriorment a aquesta finalitat. Totes les misses testamentàries i ordinàries de l'església parroquial de Santa Maria, seu de la celebració dels oficis divins, i de totes les altres esglésies del poble i dels voltants s'havien de lliurar a l'ecònom per a una distribució equànime, mentre que els sacerdots només en podien rebre personalment una la setmana.⁷⁵ Es va transferir a l'església parroquial la propietat dels ramats que pertanyien a l'església de Santa Maria de Loreto, confiada als caputxins.⁷⁶

En canvi d'una adequada remuneració, passaren a la comunitat les rendes que fins aleshores s'assignaven als sagristans i tots els béns que pertanyien a la confraria del Gonfanó o de la Creu, a la qual els sacerdots havien d'assegurar tota l'assistència religiosa que preveïen les seves constitucions.⁷⁷

73. Arxiu Capitular d'Ocier, vol. III, ff. 1r-2°. Decret publicat per DI TUCCI, *L'organizzazione religiosa*, 285-286.

74. ACVA, *Liber tertius Ordinationum*, ff. 74-89. El trobem que confereix ordes a Ocier el 28 de març de 1592, el 28 de juny, el 18 de juliol, el 24 de setembre i el 19 de desembre. Per tant, va haver de fixar la residència a Ocier des del mes de març fins al desembre, i devia deixar el poble probablement només d'una manera intermitent per anar a fer les visites pastorals als pobles del voltant, tal com fan suposar les dues ordenacions que va fer a Bono el 25 d'abril i a Núoro el 15 de maig.

75. Arxiu Capitular d'Ocier, vol. VIII, f. 2.

76. *Ibidem*. El decret estableix que aquestes ovelles siguin venudes i el que se'n tregui, posat a censal; aquesta decisió és suspesa posteriorment d'una manera temporal al c. 39 de les ordinacions, en consideració de les greus pèrdues que hauria comportat el trencament dels contractes amb els pastors que tenien en «cumone» els animals. (Arxiu Capitular d'Ocier, vol. XIII, *Capitulos factos peri su Reverendissimu Señor Don Andria Baccallar, Piscopu de sa Lighera, pro su bonu gvernno, tantu de sas rendas comente de sos offitios, de sa presente parrochiale, cales pongit su die de dogni Santu su annu MDLXXXII*, f. 8, publicats per DI TUCCI, *L'organizzazione religiosa*, 304.

77. Arxiu Capitular d'Ocier, vol. VIII, f. 2.

Tots aquests béns immobles havien de servir, amb les rendes corresponents, per a les distribucions quotidianes degudes als participants als oficis divins.

Al si de la comunitat, l'autoritat era exercida per un delegat del bisbe i el vicari perpetu de la parròquia; a continuació, tant per a la precedència com per als deures, seguien els altres sacerdots segons l'antiguitat de l'ordenació.⁷⁸

Les normes per a una sana administració, detalladíssimes i complexes, preveïen dos ecònoms, un per a l'ofici i un altre per a les misses, triats pel bisbe entre dues ternes presentades pels clergues d'Ocier.⁷⁹

El primer tenia una feina purament administrativa: era l'executor de tots els llegats pietosos. Havia de registrar-los, col·locar-los en censos no inferiors a cinquanta lliures i no superiors a cent i era l'únic competent per a representar els interessos econòmics de l'església en eventuais conflictes judicials.⁸⁰ En canvi, el segon havia d'estar atent sobretot a la distribució de les misses, repartir-les d'una manera equitativa entre tots els sacerdots, i elaborar-ne els torns, ja que a l'hivern s'havien d'allargar fins a les onze *ante meridiem* i a l'estiu fins a les deu.⁸¹

Tots dos havien de pagar els clergues pels serveis prestats, al final de cada mes.⁸² Tanmateix, ni l'un ni l'altre no tenien cap poder de decisió, conferit a la comunitat dels sacerdots, i havien de passar comptes al final del mandat, que durava un any, a una comissió formada pel delegat del bisbe, el vicari perpetu i tres sacerdots elegits més.⁸³

Com en altres circumstàncies, en aquestes constitucions també trobem present la preocupació de monsenyor Baccallar per tal que les funcions del culte es fessin amb el decor i la solemnitat pertinents i que no oferissin al poble motius d'escàndol.

Per això es nomena un prefecte de cant i es concedeix un any de temps de manera que tothom, sota pena d'exclusió en la distribució, aprengui a cantar antífones, graduals i tractes;⁸⁴ i es condemna severa-

78. Arxiu Capitular d'Ocier, vol. XIII, *Capitulos*, ff. 6-6^v.

79. *Idem*, f. 1.

80. *Idem*, ff. 1-4.

81. *Idem*, ff. 4^v-7^v.

82. *Idem*, f. 3^v. Els pagaments es realitzaven segons el nombre de fitxes («istagnos») rebudes dia per dia i que, potser per a evitar tràfics d'usura, només els podia canviar l'ecònom; en cas d'una necessitat particular, hom podia obtenir una bestreta que al final del mes era descomptada de la suma que es devia.

83. *Idem*, f. 2^v.

84. *Idem*, f. 9^v.

ment i s'aboleix l'abús de repartir l'ofrena pels funerals a la casa del difunt per tal de no donar lloc a espectacles i baralles indecoroses i per a evitar que, per no perdre la pròpia part, no es quedés ningú a la parròquia a administrar els sacraments.⁸⁵

Tot i les moltes deficiències que encara es poden trobar en el seu clergat, monsenyor Baccallar constatava ja el 1590, amb profund alleujament, que amb el pas dels anys havia millorat notablement, sobretot en l'aspecte moral.

Entre les causes, s'hi indiquen les sovintejades visites pastorals i els sínodes diocesans.⁸⁶

A l'hora de fer sortir a la llum les causes d'aquest fenomen positiu, cal no descuidar-se dos instruments que el bisbe ja havia reconegut al sínode i que eren capaços d'operar una transformació d'aquesta mena: el canonge teòleg i els casos de consciència.

La canongia teològica, que el concili tridentí havia volgut per a promoure entre el clergat una coneixença més profunda de la teologia,⁸⁷ la institueix el sínode el 1581;⁸⁸ el titular havia d'impartir, a la catedral de l'Alguer, dues lliçons setmanals de sagrada escriptura o de casos de consciència.

Seguir aquestes lliçons es féu obligatori per a tothom qui volia concórrer a una parròquia;⁸⁹ i una vegada admesos al ministeri pastoral, els sacerdots d'una parròquia s'havien de trobar plegats dos cops la setmana per tal de discutir els casos de consciència.⁹⁰

85. *Idem*, f. 9.

86. ASV, *S. Congregatio Concilii, Relatio 1590*, f. 245^v: «... et hoc mihi in postremis visitationibus summo solatio fuit quod ecclesiasticos homines, ob frequentes visitationes, synodos et examinationes, ita compositos et modestos reperi, ut nullum crimen vel levissimum quod commisissent, etiam non vulgari adhibita diligentia, et examinatis pluribus testibus in unoquoque oppido mihi notum esse potuit, quin potius ab illo foedissimo carnis peccato in quo pridem ecclesiastici sordescere consueverant reperi quamplurimum alienos».

87. Concilium Tridentinum, Sessio V, *Decretum de reformatione*, c. 1: CTr, t. V, Actorum pars II (Friburg 1911), 241-242.

88. ACapA, *Constitutions y decrets*, Dela prebenda theologal, 93-94, «Dela reducció deles prebendes deles dignitats y canonicats a la mensa capitular», 48, 50-51. Li fou assignada la prebenda d'Orotelli, les rendes de la qual es valoraven cap a 300 ducats (ASV, *S. Congregatio Concilii, Relatio 1590*, f. 6). Una carta de la Santa Congregació del Concili del 15 de gener de 1595 (Arxiu de la S. Congregació del Concili, *Liber Litterarum ad Episcopos limina visitantes*, II, 1593-1601, f. 74) reclama al bisbe que «prebendas pro Theologo et Poenitentiario si adhuc instituta non sunt, primo quoque tempore instituat»; certament es tracta d'un descuit, perquè monsenyor Baccallar n'havia anunciat la institució en la relació del 1590.

89. ACapA, *Constitutions y decrets*, Del sacrament dela Penitència, 29.

90. *Idem*, Del officii dels rectors, plebans y curats, 56.

Entre 1591 i 1594, i per voluntat de la Congregació del Concili, hom donà a aquestes reunions d'estudi una organització diferent i féu confluïr el clergat a diversos centres de la diòcesi,⁹¹ primer periòdicament i més tard una vegada al mes.⁹²

Aquest sistema comportava sacrificis més grans per als sacerdots que havien de traslladar-se d'un poble a l'altre, però oferia dos grans avantatges: els donava la possibilitat d'un intercanvi més ampli de punts de vista sobre altres temes de la vida pastoral i, en segon lloc, feia moure els més apàtics i n'empenyia molts a aprofundir amb l'estudi els temes que s'havien tractat o que s'havien de tractar; i més encara si pensem que monsenyor Baccallar, per afavorir un compromís més seriós, es feia enviar el resum d'aquestes reunions per tal d'aprovar o corregir les solucions que es donaven als diversos casos.⁹³

Institució de la nova parròquia de Putifigari

Abans de passar a un altre tema cal assenyalar que el 1597 va ésser instituída, amb tota probabilitat, la nova parròquia de Putifigari, coincidint amb la fundació del poble.

El dos d'octubre d'aquell mateix any, el canonge Vicenç Baccallar, nebot del bisbe i vicari general, per ordre seva i per invitació de Martí Sussarello, probablement senyor del lloc, s'hi trasllada per a fer-se càrrec de la situació i, si de cas, fundar-hi la parròquia, per tal com el territori era aleshores feu de l'Alguer i per tant estava sota la jurisdicció del seu bisbe.

El canonge vicari verificà que l'església, intitulada a la Nativitat de

91. ASV, *S. Congregatio Concilii, Relatio 1594*, f. 13: «Illud vero quod in posteriori visitatione/1591/ dicto episcopo a Sacra congregatione iniunctum fuit, ut in aliquibus locis episcopatus fierent aliquae congregationes in quibus examinarentur difficultates spectantes ad conscientiam ac etiam ageretur de ratione extirpandi vitia et peccata fidelium, observatum fuit».

92. ASV, *S. Congregatio Concilii, Relatio 1600*, f. 20.

93. ASV, *S. Congregatio Concilii, Relatio 1598*, f. 17; *Relatio 1600*, f. 20: «... congregationes, in quibus ageretur de quaestionibus spectantibus ad conscientiam, quia experientia docuit esse utilissimas, tum sacerdotibus, quae studendi occasionem illis praebent, tum etiam eorum subditis, quorum confessiones audiunt, singulis mensibus instituuntur, et quaestiones in eis propositas ad me deferunt, et quae bene resoluta sunt approbantur, quae vero minime corriguntur, et eisdem remittuntur, ut quae correctae, vel approbatae sunt, videant: ut si in confessionibus casus occurrerit, sciant quomodo se gerere debeant et in synodis dioecesanis decretum fuit, ut praedictae congregationes semper fiant».

Maria, era pràcticament enllestida i només hi faltava el sostre. En aquelles mateixes condicions hi havia una trentena de cases.

Un cop hagué constatat que el poble es podia habitar al cap de molt poc temps, Vicenç Baccallar establí un acord amb Sussarello pel que feia a les competències del futur rector.

La relació del vicari no proporciona més dades, tot i que dóna la fundació de la parròquia com a cosa feta, bé que no pas en termes explícits.⁹⁴

3. INSTITUCIÓ DEL SEMINARI

Entre les múltiples decisions que prengué el Concili de Trento, roman com a una de les més importants aquella que sanciona la institució de seminaris.

El cànon 18 *Cum adolescentium aetas* del *Decretum de reformatione* de la XXIII sessió⁹⁵ imposava als bisbes la creació a llurs diòcesis d'aquests col·legis per a la formació i l'educació de joves per a l'estat eclesiàstic. La diòcesi s'havia de fer càrrec de tot, des de la subsistència fins a l'ensenyament.

L'execució d'aquesta disposició representava una contribució de vàlua per a un clergat i una Èsglésia millors, però comportava notables problemes de caràcter organitzatiu i financer, especialment per a les diòcesis petites.

Prop de vint anys després de la conclusió del Concili de Trento, el 1580, a Sardenya només hi havia un seminari, a Càller, volgut per monsenyor Francisco Pérez durant el concili provincial del 1576-1577.⁹⁶ No cal recordar que, a les sessions d'aquest sínode, prengué part en qualitat de degà del capítol de Càller Andreu Baccallar, el qual, arribat a bisbe de l'Alguer, decidí de fundar un seminari també a la seva diòcesi.

Els sacrificis econòmics que hauria hagut de demanar als seus clergues, que, com hem vist, es movien en unes condicions no precisament esplèndides, haurien estat compensats amb escreix pels efectes benèfics que s'haurien derivat de la preparació religiosa dels futurs sacerdots, com ell mateix havia experimentat durant la seva formació al Col·legi Germano-hongarès a Roma.

94. ACVA, *Liber colationum beneficiorum simplicium* (els fulls d'aquest registre no són numerats). Veg. Texts, núm. 5.

95. CTr, t. IX, Actorum pars VI, 628-630.

96. Biblioteca Universitària de Càller, S.P. 6bis 2.10, *Acta Provincialis*, publicat per CHERCHI, *Il Sinodo*, 3-10; MARTINI, *Storia*, II, 288-289; FILIA, *La Sardegna*, II, 243.

Va informar d'aquest propòsit seu fins i tot el rei Felip II, que va donar-li el seu encoratjament i en va felicitar el prelat.⁹⁷

La resolució fou presa, com hem comentat, durant el sínode del 1581.⁹⁸

Les notícies que es tenien fins avui sobre l'origen del seminari de l'Alguer s'aturen aquí. Entre els historiadors, Martini es limita a recordar aquestes deliberacions sinodals,⁹⁹ Filia en fixa erròniament el 1603 la data de la institució,¹⁰⁰ i Casalis la trasllada encara més enllà, a la segona meitat del segle XVIII, durant l'episcopat de monsenyor Delbecchi.¹⁰¹

El decret sinodal *Del seminari*, un cop fetes ressaltar totes les raons adduïdes pel Concili de Trento per a imposar a totes les diòcesis l'erecció d'un seminari, s'ocupa de la seva fundació econòmica. Se li assigna, per començar, el benefici rural de S. Quirico i es taxen les principals prebendes de la diòcesi.¹⁰²

La suma aplegada per la quota imposada a aquests beneficis feia un total de 409 ducats, 100 dels quals anaven a càrrec del bisbe.¹⁰³ Com que tot sovint ens trobarem davant dades econòmiques expressades en ducats i lliures, trobo oportú de proporcionar uns quants elements que ajudin a comprendre millor el seu valor. Per a començar, cal establir la relació entre aquestes dues monedes, usades d'una manera indiferent als comptes, però amb preferència del ducat davant la lliura quan les relacions s'enviaven fora de l'illa.¹⁰⁴ Un ducat es valora normalment en 2,60 lliures sardes, bé que sovint el valor relatiu del ducat respecte a la lliura és de 2,80; aquestes valoracions provenen dels documents que fan un llistat de comptes tant en ducats com en lliures.¹⁰⁵

97. ACVA, *Registre de diversos actes*, Oratio pro Seminario condendo, f. 27: «... Christianissimi Regis nostri Philippi, qui, ea de re certior a te factus, per litteras tibi, non minus regio quam religioso animo, congratulatus est».

98. ACapA, *Constitutions y decrets*, Del seminari, 91.

99. MARTINI, *Storia*, II, 294-295.

100. FILIA, *La Sardegna*, II, 255. Filia, per fonamentar la seva tesi, reprèn el canonge Urgias (Biblioteca Comunal de Sàsser, URGIAS, *Memoria*, t. IV, 46). Aquest, però, al document esmentat parla de la posterior construcció i inauguració de l'edifici del seminari i no pas de la seva institució.

101. ANGIUS, dins CASALIS, *Dizionario*, I, 210.

102. ACapA, *Constitutions y decrets*, Del seminari, 91.

103. *Idem*, 93.

104. M. BATLLORI, *L'Università di Sassari e i collegi dei Gesuiti in Sardegna*, «Studi Sassaresi», sèrie III (1969), 82, o a *Catalunya a l'època moderna* (Barcelona 1971), 126.

105. *Ibidem*. L'estudi o ducat equivalia a 3,50 grams d'or (F. MATEU I LLOPIS, *Glossario de numismàtica*, Barcelona 1946, 65); per això, segons l'estimació actual [1989] de 17.500 lires per un gram d'or, avui el valor del ducat fóra aproximadament de 61.250 lires, i el de la lliura sarda, de 23.558 lires.

Un cop fixades aquestes relacions es veu ben clar que el programa del bisbe per al seu seminari era seriós i concret. Efectivament, tenint en compte que per al manteniment anual d'una persona feien falta —al segle XVI i a Sardenya— prop de trenta ducats (setanta-vuit lliures),¹⁰⁶ amb un rèdit de quatre-cents nou ducats (mil dues-cents lliures si fa o no fa) la nova institució podia funcionar amb tranquil·litat des del començament; és més, el sínode es reservava d'augmentar les fonts d'ingressos econòmics si se'n sentia la necessitat.¹⁰⁷

Però la pesta, que va esclatar a l'Alguer al final del 1582, probablement va trobar el bisbe i el capítol embolicats amb els darrers problemes de caràcter organitzatiu, com ara la col·lecta dels fons establerts,¹⁰⁸ i la tria dels mestres i de l'allotjament, i els va obligar a ajornar-ho tot fins a temps millors.

Uns quants anys després, un cop tornada la normalitat a la ciutat, la institució del seminari apareix definitivament decidida en el «segon» sínode diocesà, celebrat el mes de febrer de 1586,¹⁰⁹ durant el qual es refà la llista dels contribuents.¹¹⁰

Amb aquesta nova distribució de gravàmens roman inalterada la quota de 100 ducats prevista pel bisbe, com també resten immutables les contribucions dels capitulars;¹¹¹ en canvi, queden reduïdes notablement les quotes d'algunes parròquies o esglésies,¹¹² i en compensació són també cridades a contribuir-hi les petites parròquies, que anteriorment n'estaven exonerades, i altres esglésies.¹¹³

106. *Idem*, *L'Universit  di Sassari*, 83, *Catalunya*, 126.

107. ACapA, *Constitutions y decrets*, Del seminari, 93.

108. Efectivament, el bisbe i els col·lectors constaten, el 17 de setembre de 1586, que «... lo restant del 82 i tot lo 83 no cobraren res, per lo impediment de la pesta, segons appar en son llibre, al qual se dóna crèdit i fe». (ACVA, *Registre de diversos actes*, f. 37).

109. ACVA, *Registre de diversos actes*, ff. 10-16, 35-37'. El total de les contribucions, que sumen 1.224 lliures, queda fonamentalment invariable.

110. *Idem*, ff. 35'-37'.

111. *Idem*, f. 35'. La suma global establerta el 1581 era de 97 ducats, que ara es converteixen en 100; la distribució, però, és més equitativa i té més en compte l'entitat de les diverses prebendes: arxiprest, 7 ducats (abans eren 8), ardiaca 7 (3), degà 30 (25), canongia de Macomer i Dualqui, 7 (6), d'Urani 18,5 (25), de Mularja, B rori i Bortigali (12), de Silanos i Lei 7 (8), d'Orotelli i Oniferi 11,5 (10), de B tida, Lolove, Burgos i Esportatu, 5,5 (0).

112. *Idem*, ff. 35'-37'. Per exemple, la plebania de N oro, dels 40 ducats anteriors ara en paga només 28; a les parròquies de Nule i Osidda hom els concedeix una reducció de 28 a 19,5 ducats, a Tula de 6 a 3; a l'església de Sant Leonard d'Orvei, de 20 a 10; a la de Santa Reparata de Buddusò, de 14 a 4, i a la de Sant  ngel d'Osidda, de 10 a 6.

113. *Ibidem*. Són les parròquies de Bantine, Bidducara, Anela, Al , Nàrvara i Usu-

Per tal de facilitar el cobrament d'aquests impostos, la diòcesi es dividia en sis zones o curadories: l'Alguer, Ottana, Dore i Núoro, Gocèano, Bisàrcio i Castro. Com a caps de cada una d'aquestes hi ha els sis col·lectors de la mesa episcopal.¹¹⁴

La tan esperada cerimònia d'inauguració del seminari va tenir lloc a l'església de Sant Miquel, el diumenge 13 de juliol de 1586, precedida d'una solemne funció.¹¹⁵

En aquella circumstància, davant la presència del bisbe i dels seminaristes, llegí un discurs de celebració el jesuïta P. Pietro Arcerio,¹¹⁶ que féu referència a les greus dificultats que el bisbe havia hagut d'afrontar¹¹⁷ i, bé que amb un estil redundant, aconseguí d'expressar l'emoció dels presents, sabedors que vivien un dels moments més importants de la història de la diòcesi.

Els primers seminaristes eren tot plegat nou: els algueresos Bartomeu Delitala, Josep Crescas i Mateu Sanremo; Antoni Mola —d'Ocier—, Gaspar Cossu —de Macomer—, Antoni Solinas —de Núoro—, Andreu Contene —d'Orotelli—, Nicolau Pira —de Nule— i Pere Orto —de Bolòtana—. ¹¹⁸

Aquest nombre era tan reduït no pas perquè mancassin les vocacions, sinó perquè el pla financer del seminari no consentia la vida i la cura espiritual i cultural d'un nombre més gran de seminaristes. L'acolliment d'altres joves hauria obligat el bisbe a augmentar les contribucions dels beneficis, que ja eren gravats amb massa pensions.¹¹⁹

Això no obstant, el seminari de l'Alguer es trobava en una situació d'avantatge clar respecte a la resta de l'illa.

lufe, i les esglésies de Sant Nicolau, Sant Antoni i Santa Maria d'Ottana, Santa Llúcia de Sarule, Santa Maria de Gonare i Sant Salvador de Pattada.

114. *Ibidem*.

115. *Idem*, 284.

116. *Idem*, ff. 25^v-28, Oratio pro Seminario Alguerensi instituendo.

117. *Idem*, Oratio pro Seminario Alguerensi instituendo, f. 27^r: «Quod, quo perficeretur commodius, pariterque tuae optimaevoluntatis evidens aliquod argumentum apud omnes statim in primo ingressu extaret, quod per Deum immortalem non egisti? quoties Philippum Regem nostrum ea de re per litteras consulisti? quoties ad eandem rem dioecesanam synodum coegisti? Testes sunt, Andrea vigilantissime, aedes atque alia ad id opus idonea quae communibus impensis tam diligenter, tam strenue parari procurasti».

118. *Idem*, f. 28.

119. *ASV, S. Congregatio Concilii, Relatio 1590, f. 246*: «Unum illud remedium super coeteros videtur ut ponantur in seminario tot juvenes qui sufficere possint ad commodam et necessariam animarum curam. Quod quidem minime fieri potest cum omnia beneficia ecclesiastica tot oneribus sint subiecta ut ferri nisi possint illud quod pro alendis tampaucis juvenibus largiuntur».

Només cal considerar que el de Càller, l'any 1594, després de més d'un decenni de vida, i malgrat la importància i l'extensió d'aquella diòcesi, acollia tot just vuit seminaristes,¹²⁰ i que el de Sàsser, a l'acte de la seva fundació, el 1593, només en comptarà vuit.¹²¹

Per molt petita que fos aquesta comunitat, monsenyor Baccallar ja tenia previst que li donaria una orientació de seriositat i de compromís amb el reglament que ell mateix havia redactat¹²² i que fa referència tot sovint al del Col·legi Germano-hongarès de Roma, on ell havia viscut els anys de la formació eclesiàstica com a pensionista.¹²³

Aquest reglament, a diferència de la major part de documents de l'episcopat d'Andreu Baccallar, és en llengua sarda.

En la majoria dels casos, els documents d'interès general, és a dir, adreçats no tan sols als clergues sinó destinats a ésser duts al coneixement directe del poble, es redactaven en català i en sard per respecte a la població de la resta de la diòcesi.

Si d'aquest document n'hi va haver una edició en català, no ens ha arribat. Malgrat tot, la hipòtesi ens sembla improbable, perquè també, com veurem més endavant, els seminaristes algueresos eren, per una disposició precisa del bisbe, un nombre netament inferior als de llengua sarda; per això, la tria d'aquesta darrera per al reglament és del tot lògica i justificada.

La bona marxa del seminari es confia al rector,¹²⁴ escollit pel bisbe entre els sacerdots més venerats, respectats i més ben preparats culturalment de la diòcesi.¹²⁵

Damunt d'ell hi havia una comissió formada per uns quants capitulars anomenats «conservadores» o «protectores» o «sobrintendents» del seminari, als quals foren delegades les decisions disciplinàries més

120. ASV, *S. Congregatio Concilii, Relazioni dell'arcivescovo cagliaritano, 1594*, f. 2°.

121. ASV, *S. Congregatio Concilii, Relazioni dell'arcivescovo turritano, 1594*, f. 5°; FILIA, *La Sardegna*, II, 243.

122. ACVA, *Registre de diversos actes*, Regulas chi si den osservare in su seminario de salighera (12 juliol 1586, ff. 32-35). El text del reglament és publicat íntegre al text núm. 3.

123. Monumenta Historica Societatis Jesu (= MHSI), *Monumenta Pedagogica*, I, Roma 1965², 106-127.

124. El primer rector del seminari fou Mateu Novello (ACVA, *Registre de diversos actes*, f. 37°). Els documents ens proporcionen el nom dels altres dos: Pere Penduchio 1589-1590 (ACVA, *Regesto 1589-1591*, ff. 19, 59°) i Pere Massia 1600-1602 (ACVA, *Llibre de les rendes del seminari a 1600*, ff. 74-82).

125. El rector disposava d'uns honoraris que, el 1600, eren de 50 lliures anuals (ACVA, *Llibre de les rendes del seminari a 1600*, f. 76).

greus, com ara l'expulsió d'un seminarista¹²⁶ i l'administració dels béns.¹²⁷ Un d'aquests conservadors, l'ecònom, passava setmanalment al rector la suma necessària per a la manutenció i les altres despeses de vestuari, calçat, mobles, etc.¹²⁸

Exposats els criteris que cal tenir presents a l'hora de triar el rector, el reglament s'atura a les normes que cal seguir per a l'admissió dels joves al seminari.¹²⁹

Com que les entrades no permetien de mantenir un seminarista per cada poble de la diòcesi, es va decidir que quan hi hagués un lloc lliure l'ocupés un jove d'una parròquia encara no representada, de manera que tots gaudissin dels beneficis del seminari de la mateixa manera que contribuïen a les seves necessitats financeres.

Als algueresos els reservaven tres llocs i prou, primerament perquè ells tenien la possibilitat d'anar a l'escola pública i segonament perquè, en general, no acceptaven de bon grat d'exercir el ministeri parroquial fora de l'Alguer.

Tal com volia el concili de Trento,¹³⁰ tots els nois havien d'ésser triats, a més a més, entre els pobres, encara que no s'excloïen els fills de famílies acabalades, però aquests havien de fer efectiva una quota anual de 50 lliures i proporcionar tots els mobles.¹³¹

Formació religiosa i cultural són els fonaments en què es basa tota la feina del seminari.

Les disposicions que regulen la vida de pietat d'aquests nois es fan en general de les directives del Concili de Trento:¹³² confessió mensual, freqüència de la comunió seguint les indicacions del confessor, missa diària, i servei litúrgic a la catedral cada diumenge i els altres dies de festa.¹³³

Per a una adequada preparació per a l'apostolat és molt interessant la regla que prescriu que tots han d'aprendre en un breu termini el catecisme, de manera que siguin capaços d'anar a ensenyar als nois la doc-

126. ACVA, *Registre de diversos actes*, Regulas, f. 34^v.

127. ACVA, *Llibre de les rendes del seminari a 1600*, f. 82.

128. *Idem*, ff. 74-82. Per als queviures d'una setmana, el 1600, vuit lliures i dos sous.

129. ACVA, *Registre de diversos actes*, Regulas, f. 32.

130. Concilium Tridentinum, Sessio XXIII, *Decretum de reformatione*, c. 18; CTr, t. IX, Actorum pars VI, 628.

131. ACVA, *Registre de diversos actes*, Regulas, f. 34^v: «... tazzamus chimbanta liras per cada unu, cum tale ch'issos si portan lettu, banca, cadrea, et si fattan tottu su necessariu de si vestire et calzare».

132. Concilium Tridentinum, Sessio XXIII, *Decretum de reformatione*, c. 18; CTr, t. IX, Actorum pars VI, 628.

133. ACVA, *Registre de diversos actes*, Regulas, ff. 32^v, 33.

trina cristiana amb un pare de la Companyia de Jesús. En aquest camp havien de seguir únicament les instruccions de l'esmentat pare, i ni el rector no tenia la facultat d'oposar-s'hi o de posar obstacles a les seves decisions.¹³⁴

Al cristià d'avui aquesta norma li podria semblar natural i segons la lògica de les coses. I en canvi, no ho era pas. Efectivament, ens hem d'impregnar de l'esperit de l'època, que veia en el seminari sobretot un lloc de formació espiritual i cultural.

És únicament la clarividència d'aquest bisbe la que introdueix aquest element d'absoluta modernitat i percep (avançant-se als temps) la necessitat que els joves seminaristes no perdin de vista la seva futura missió, en la qual el paper de mestres i de pastors haurà d'ésser d'una importància cabdal. Tan important, que en un possible conflicte entre les exigències disciplinàries internes del seminari, representades pel rector, i les urgències d'ordre catequèsic, aquestes darreres seran sempre les que tindran prioritat.

Per a llur instrucció cultural, els seminaristes es traslladaven matí i tarda a les classes de l'escola de la ciutat,¹³⁵ i dedicaven la part del vespre, lliure de classes, a l'estudi personal¹³⁶ i a «sas repetitiones».

Aquestes repeticions, durant l'any escolar havien d'ésser un complement i una ajuda per a l'escola, mentre que a l'estiu substituïen les classes regulars i per això hom els dedicava més temps; els seminaristes es reunien a l'aula magna i el rector els feia repetir les lliçons, els examinava, proposava dubtes i els feia «disputare».¹³⁷

134. *Idem*, f. 33: «A sa dottrina christiana han andare senza mancamentu nessiunu, tottu cuddos c'hat como cherrer su padre c'handen cun issos a l'imparare a sos pizzinos peri sa terra, et in custu su Rettore no lis pottat cumandare su contrariu, si non esseret con consentimentu et voluntade de su dittu padre, pro su cale su Rettore pongiat diligentia, chi tottu, infra pagas dies, la leen de coro, pro chi meggius la pottan imparare a sos atteros pizzinos seculares».

135. *Idem*, f. 33: «In sas dittas iscolas isten semper attentos, a s'imparu de sas litteras, et a tottu su chi su mastru lis hat como narrer, et sian prontos et faciles a leare de coro, a componner, et a sentire sas letiones, et a disputtare, et a tottu sos atteros essercitios chi lis han com'esser postos». MHSI, *Monumenta Pedagogica*, I, 120, 121.

136. *Idem*, f. 33'.

137. *Idem*, f. 34': «Sas repetitiones, sas cales si den fagher dogna die senza mancamentu nessiunu, d'istadiale han com'esser mes'hora dae pustis de sa recreatione de su prangiu, et de hyerru dae sas chimb'horas fin'a sas ses de sa notte, si fattan in sa sala manna, o in calchi atteru logu pius comodu, in presentia de su Rettore, su cale lis fattat repetter tottu sas letiones de cuddu die, et los essaminet, cun diligentia, de sas matterias chi trattan et de sos autores chi sentin, lis pongiat subra cuddos algunos dubios et los fattat disputtare, cun tottu sos pius meggius modu chi li paret a isse, pro lis giuare, cantu podet, in passare avante et approffettare in sas litteras».

Però el reglament no es limita a aquestes disposicions de caràcter general i segueix, moment per moment, la jornada d'aquests joves.

El toc de campana indicava a tothom que era hora de llevar-se; des d'aquell moment, cada seminarista tenia un quart per a vestir-se, netejar-se i espolsar cadascú el seu jaç; a un segon toc, tothom s'havia d'agenollar al costat del llit, davant alguna imatge sagrada, i recollir-se en oració durant un altre quart, després del qual s'iniciava l'estudi fins a l'hora d'anar a l'escola.¹³⁸

Quan tornaven, hi havia previst d'oïr missa, netejar la casa i una mica d'estudi tot esperant el dinar.¹³⁹

Durant els àpats, per als quals es determinen els horaris segons les diverses èpoques de l'any,¹⁴⁰ es prescriu el silenci i la lectura d'un capítol del Nou Testament a l'hora de dinar, un capítol del Vell Testament al sopar i un llibre de devoció triat pel confessor, que els seminaristes havien de seguir atentament per tal d'ésser capaços de parlar-ne després, a l'hora de l'esbarjo.¹⁴¹

Aquest anava sempre immediatament després de les refeccions, i durant una hora els seminaristes s'entretenien a l'aula magna cantant i discutint sobre temes d'estudi de devoció i altres coses honestes.¹⁴²

L'activitat recreativa s'acabava aquí, i per a aquests joves, acostumats a la vida del camp, devia representar un sacrifici no pas indiferent i només compensat en part per la passejada setmanal, que feien en companyia del rector.¹⁴³

Després d'aquesta hora d'esbarjo, el toc de la campana tornava a cridar els seminaristes als deures de l'estudi i, al vespre, al repòs, que era precedit per un quart d'hora d'examen de consciència.¹⁴⁴

Tot el dia transcorria, com ja hem vist, en un clima de compromís escolàstic i de disciplina. La finalitat era certament plasmar la voluntat i l'índole d'aquests nois per fer-ne homes de caràcter i eclesiàstics cul-

138. *Idem*, f. 33.

139. *Idem*, ff. 33-33^v.

140. *Idem*, f. 33^v: «Et pro chi tottu sas cosas si fattan, in su seminario, ordinadamente et in certos tempos et horas, su prangiu da intro su die de pasca manna per in fin'a su codianu de austu, hat com'esser a sas deghe horas, et dae su dittu die fin'a sa festa de santu lucca, a sas deghe'et mesa, et posca fin'a su martis de carrasegare a sas undighi, tottu su barantinu, et atteros dies de deungiu, a su toccu de mesu die et gasi matessi sa chena a sas ses horas, o a sas ses et mesa, et a sas otto segundu chi si det mudare s'ora de su prangiu».

141. *Idem*, f. 33^v.

142. *Ibidem*.

143. *Idem*, f. 32^v.

144. *Idem*, f. 33^v.

turalment més preparats, moralment més dignes i religiosament més conscients de llurs responsabilitats de pastors; objectiu que el Concili de Trento s'havia proposat amb el decret sobre els seminaris i que monsenyor Baccallar havia remarcat fundant el de l'Alguer.¹⁴⁵

Per tal d'afavorir aquesta transformació, feixuga i problemàtica, en una època que aquest tipus de formació dels clergues era en una fase experimental, el bisbe es preocupa de circumdar el seminari d'un prudent aïllament.

Així s'expliquen les restriccions per a les sortides dels seminaristes: el rector podia atorgar-ne el permís només per motius greus i només si els joves sortien amb un altre company que indicava el mateix rector i que havia d'ésser dels pobles si qui demanava el permís era un alguerès.¹⁴⁶

El temor del bisbe era que aquests nois, en una sola hora, poguessin perdre el bé que havien adquirit amb penes i treballs durant un mes.¹⁴⁷

I per tal que els seminaristes no trobessin les ocasions de dissipació just a l'interior del col·legi, les normes per als forasters que anaven al seminari encara eren més severes. Les visites, autoritzades pel rector, havien de tenir lloc al locutori, i no es consentia que ningú es traslladés als altres locals, fora que es tractés d'alguna persona important que, acompanyada pel rector, volgués fer-se el càrrec de la vida que duïen els seminaristes.¹⁴⁸

Ni el rector no podia decidir derogacions d'aquestes normes; és més, tenia una prohibició explícita sota la pena de perdre, primer, la meitat del seu sou mensual, i la segona vegada, fins i tot el càrrec de rector, si feia pernoctar algun foraster al seminari, encara que fossin persones a les quals el lliguessin els vincles més estrets d'amistat o de parentiu.¹⁴⁹

D'aquesta severitat, se'n ressenten les normes per al porter i tot. Com que les rendes no consentien que se n'agafés un, aquesta funció l'havien de dur a terme aquells seminaristes que, segons el parer del rector, podien oferir garanties per a aquesta tasca, de la qual no tan sols

145. *Idem*, f. 32'. Cf. MHSI, *Monumenta Pedagogica*, I, 117.

146. ACVA, *Registre de diversos actes*, Regulas, f. 32'.

147. *Ibidem*: «... pro ch'est chiaru chi cun un' hora de mala conversatione, sun pro perder tottu su bene c'han com'haer achistadu in unu mese».

148. *Idem*, f. 34: «Et a su Rettore ordinamus chi non lasset alzare seculares in domo, si non esseret calchi persona de rispettu, chi cherreret vider su modu de istare de sos seminaristas, a su cale tottu li fattan honore et reverentia, et lu lassen andare cun su Rettore peri sa domo senza lu sighire».

149. *Idem*, f. 32'.

depenia l'ordre sinó també la reputació i la bona fama del seminari. Per torns, els confiaven les claus de la porteria durant mitja jornada, un dia o dos com a màxim.¹⁵⁰

Aquestes regles i tot el que hem vist fins ara testimonien la voluntat i el compromís de monsenyor Baccallar perquè els sacrificis a què tota la diòcesi feia front es veiessin compensats i les esperances que s'havien posat en el seminari no fossin desenganyades.

En canvi, es va córrer el risc de sofrir un greu desengany, quan, dos anys després de la institució, Sixt V, el 5 de gener de 1588, va publicar la butlla *Sanctum et salutare*.¹⁵¹

Com deveu recordar, el papa, amb l'amenaça de suspendre immediatament el bisbe del seu ofici i d'altres sancions, prohibia d'ordenar aquells qui no disposaven d'un patrimoni propi o d'un benefici.

La pobresa dels seminaristes i l'escassetat de beneficis a la diòcesi posaven el seminari en una situació poc afalagadora: curar la preparació d'eclesiàstics que després no podien ésser ordenats. Per tant, el bisbe es trobava davant un problema que li era insoluble, i a la visita *ad limina* del 1590 demana explícitament que se li indiqui la manera de poder ordenar legítimament els seus seminaristes.¹⁵²

Pocs mesos després, quan s'havia traslladat a Roma per a l'altra visita, presenta una relació molt breu, on comunica que a la diòcesi no

150. *Idem*, f. 34: «Attentu chi una de sas cosas pius importantes et pius necessarias, pro su governu domesticu, et pro sa conservacione de sa reputacione, et bona fama de su seminariu, est su regimentu de sas chiaes et de sa porteria, et pro atera parte chi pr'esser s'intrada de su seminariu tanta paga, chi si pro dogna servitiu et ministeriu si poneret un'homine de foras, cun tantos salarios, pagu o niente, hit com'avansare a su ditu seminariu pro su pius principale ch'est su sustentamentu de sos seminaristas, ordinamus pro como chi su Rettore dae c'hat com'haer connoschidu s'ingegnu et saviesa et prudentia de sos seminaristas, accomandet sas dittas chiaes a voluntade sua pro unu mangianu, o pro unu sero, pro una, o a su pius pro duas dies solamente, a chi l'hat como parrer, cun ordine, cumandamentu et bona pena, chi pro su tempus et hora c'hat com'haer in manos sas dittas chiaes, non abergiat a nessiunu sa porta, senza licentia sua pro amigu, familiare o parente chi siat».

151. *Bullarum privilegiorum ac diplomatum*, t. V, part I, 40-42.

152. ASV, *S. Congregatio Concilii, Relatio 1590*, f. 247: «Ivenes Seminarii ex pauperioribus eliguntur et cum ad sacros ordines promoveri nequeant nisi sub aliquo certo titulo paupertatis patrimonii aut benefitii ecclesiastici quibus omnibus ipsi carent idcirco vehementer desidero ut aperiatur mihi via qua huiusmodi iuvenes legitime recteque sacris ordinibus iniciantur, nam cum sint pauperes ea nimirum paupertate qua defectum et penuriam bonorum temporalium dicit patrimonio carere necesse est, nec non etiam ea paupertate quae inducit titulum quae posita est in voluntario Dei obsequio per religionis professionem assumpto. Benefitia quoque et praesertim curam animarum habentia pro quibus tales iuvenes aluntur non sunt tot in episcopatu ut parata ea habeant tempore quo ordinantur».

hi ha novetats de relleu, i torna a exposar l'únic problema que en aquell moment no el deixa tranquil i que segons ell té un caràcter d'absoluta urgència: desitja saber si pot ordenar els seus seminaristes o si, un cop hagin acabat els estudis, els ha de tornar a enviar a casa i que esperin que hi hagi algun benefici vacant.¹⁵³

La butlla de Sixt V és un altre exemple molt clar de disposicions perfectes en l'examen de les problemàtiques, però igualment absurdes en les resolucions pràctiques o, si més no, en llur rigidesa, i això les converteix en inaplicables allà on, per referir-nos al problema específic, els beneficis nombrosos i abundants eren un somni o una il·lusió. I la situació de l'Alguer certament no n'era una excepció.

No costa gens d'imaginar-se el sentiment de frustració d'homes com Andreu Baccallar que, tot i l'estretor dels mitjans de què disposaven i entre mil dificultats, donaven cos i substància als nous camins desitjats per la reforma de Trento, però es veien sovint el camí barrat per la minsa elasticitat de les autoritats superiors.

Les cartes que la Congregació del Concili enviava com a resposta a les relacions que presentaven els bisbes no fan cap al·lusió a aquest problema, que va resoldre o, si més no, va convertir en menys dramàtic la butlla *Romanum Pontificem decet* de Climent VIII, del 28 de febrer de 1596, que limitava les penes previstes per Sixt V només al cas d'ordenació simoniaca.¹⁵⁴

Al cap de quinze anys de vida del seminari, el 1600, només hi trobem unes quantes novetats: el rector era ajudat, per qüestions de disciplina, per un vice-rector;¹⁵⁵ la ciutat havia entrat a formar part del nombre de contribuents;¹⁵⁶ per necessitats de la casa havien llogat un mosso i un home amb la denominació de «solurgia».¹⁵⁷

153. ASV, *S. Congregatio Concilii, Relatio 1591*, f. 9: «Unum vero optat sibi declarari, quoniam titulo, iuvenes, qui in seminario instituendi aluntur, ad ordines assumi debeant, cum nec patrimonium nec beneficium ecclesiasticum habeant, unde vivere possint, nec voverint paupertatem, an vero expediat, ut ubi aliquis eorum sua studia absoluerit, emitti de seminario debeat, quousque conferatur ei aliquod beneficium, cuius titulo promoveatur».

154. *Bullarum privilegiorum ac diplomatum*, t. V, pars II, 97.

155. ACVA, *Llibre de les rendes del seminari a. 1600*, f. 79. Ocupava el càrrec, aquell any, Joan Pala, de l'Alguer, i el juny de 1589 obtingué del bisbe el permís de deixar la diòcesi durant cinc anys i anar-se'n a estudiar al continent (ACVA, *Regesto 1588-1591*, f. 21').

156. ACVA, *Llibre de les rendes del seminari a. 1600*, f. 70r: «La magnífica Ciutat paga al seminari per lo dret que té posat sobre lo pex, cascun any quinze lliures», f. 71: «La magnífica Ciutat paga cascun any al seminari, per compte de la recepció del dret del vi deu lliures».

157. *Idem*, ff. 81, 75. Molt probablement el mot «solurgia» correspon al més res-

Però el fet realment nou i d'una certa importància va arribar el 1603 amb l'inici de les obres per a la construcció del seminari, «attiguo alla cattedrale, sotto il campanile». Aquesta notícia ens la proporciona el canonge Urgias,¹⁵⁸ i es troba confirmada en una acta notarial segons la qual aquell mateix any Francesca Alsiator venia per 25 lliures als canonges Tomàs Sabuch i Baltasar Pont, superintendents del seminari, «trossum terrae» situat al costat de la catedral «in vico dicto carrer del campanil».¹⁵⁹ Fins aleshores, efectivament, el seminari funcionava d'una manera provisional en una casa de lloguer a 80 lliures anuals,¹⁶⁰ que la tradició identifica amb la casa del cavaller Peretti, situada a l'actual carrer de Roma,¹⁶¹ aleshores carrer de Montlleó.

La construcció del seminari fou, sens dubte, una meta important. Com que la seva fundació havia estat expressió de confiança en la bondat de la institució, aquest edifici, encara que potser petit i més incòmode que aquell que havien agafat de lloguer, fou el signe de l'estabilitat que havia aconseguit l'obra i la voluntat de fer-la tornar encara més estable.

Malgrat els dèficits inevitables, els seminaris seran durant segles entre els resultats més tangibles i incisius de la reforma volguda per l'Església amb el Concili de Trento.

Però si històricament tingueren un paper tan important i arribaren a ésser un fet universal i present a totes les diòcesis, fou perquè homes

cent de «cirurgia», que, en el dialecte alguerès, indica l'activitat general d'infermer que assumia, la major part de les vegades, un barber. El «cirurgia» es feia càrrec d'operacions, extraccions de dents i medicacions en general.

158. Biblioteca Comunal de Sàsser, URGIAS, *Manoscritti e Memorie*, IV, f. 84^v: «L'anno 1603. Si è eseguita la fabbrica del Seminario Vecchio, attiguo alla cattedrale sotto il campanile».

159. ACapA, *Auctos Suetos*, t. I, doc. 202: «Die VI mensis novembris anno a Nativitate Domini 1603. In Dei nomine noverint univesi si quod ego Francesca Alsiator... vendo vobis Reverendis Thoma Sabuch et Balthasare Pont decano et canonicis sedis presentis civitatis Algarii y sobre intendants del seminari, ementibus nomine et ad opus dicti seminarii... totum illum trossum terrae... in presenti civitate in vico dicto carrer del campanil, et ad latus sedis cathedralis beatae mariae istius civitatis prout affrontatur ab uno latere supra dictae sedis cathedralis et ab alio latere cum domo /.../ et a parte retro cum supra dicta sedis cathedralis algarii...».

160. ACVA, *Libre de les rendes del seminari*, a. 1600, f. 82. D'altres despeses fixes eren: 16 lliures la setmana per als queviures, més 50 lliures anuals per al rector, 16 per al cirurgia i 16 per al metge. (Idem passim).

161. ACapA, *Libro giunte capitolari 1865*, 20 desembre: «Consta bensì dalla tradizione orale (che gli scritti dell'archivio capitolare anteriori al 1600 andarono perduti in un incendio fortuito) che il primo Seminario in Alghero fu eretto ed aperto in una casa prospiciente al diroccato convento della Mercede, et attualmente abitata dal cav. Peretti».

pioners i coratjosos com Andreu Baccallar, fins i tot en situacions molt difícils tant ambientals com econòmiques, els volgueren amb una tosuderia extraordinària.

Per això, la institució del seminari de l'Alguer ha d'ésser considerada un esdeveniment històric per a la diòcesi i entre els actes més significatius de tot l'episcopat d'Andreu Baccallar. Per a ell representava el somni i l'esperança de tenir uns clergues no tan sols més qualificats, sinó també més disponibles.

Cal afegir a tot això (i no és poc) que, com ja hem dit, era el segon seminari que s'obria a Sardenya, després del de Càller, quan diòcesis molt més importants, i amb més gran disponibilitat des de tots els punts de vista, encara no en tenien.

4. CLERGAT REGULAR

Comunitats preexistents

Abans de prendre en consideració l'activitat que va desenvolupar monsenyor Baccallar pel que fa als clergues regulars, penso que és oportú que ens aturem breument en les famílies religioses que ja existien a la diòcesi en època del seu nomenament com a bisbe de l'Alguer.

L'orde que comptava amb el nombre més gran de convents era sens dubte el dels franciscans.

Els menors conventuals en tenien dos: un a l'Alguer, a l'església de Sant Francesc,¹⁶² i un altre a Mont Rasu, als afores de Bòttida,¹⁶³ el qual, segons el parer comú dels historiadors, fou un dels primers que hom fundà en tot Sardenya.¹⁶⁴

El de l'Alguer es remunta al segle XIV, encara que és impossible d'establir-ne la data exacta de creació.

Francesco Vico, il·lustre historiador sard, afirma que la fundació és

162. C. DEVILLA, *I Frati Minori*, 277-286.

163. *Idem*, 197-214; MARTINI, *Storia*, III, 449-450.

164. VICO, *Historia general*, II, f. 53: «... el insigne monte que en Sardenya llamamos Monteraso, y en el un Convento de frailes Conventuales de S. Francisco, que es uno de los antiguos que ai en el Reino», f. 81: «Tenemos por tradición antigua, que viiendo el Seráfico Padre S. Francisco, se fundó un Convento destos padres Conventuales en el lugar de Monte Raso; ASV, *S. Congregatio Concilii, Relatio 1590*, ff. 244^v-245: «... et aliud Bottidae fratrum minorum conventualium, in summitate cuiusdam altissimi montis, vulgo dicti monte raso, quem ferunt antiquissimum esse et primum quem familia franciscanorum construxerit in toto Regno Sardiniae»; MARTINI, *Storia*, III, 449; FILIA, *La Sardegna*, II, 108; DEVILLA, *I Frati Minori*, 212.

molt anterior al 1385, l'any en què fra Bartolomeo de Pisis el cita en una crònica.¹⁶⁵

Els autors posteriors s'han referit durant molt de temps a aquesta data i, com hem vist, han identificat aquest convent amb un monestir benedictí preexistent.¹⁶⁶

Més recentment ha estat possible, gràcies a les recerques de C. Devilla, d'ésser més exactes i de precisar l'arribada dels religiosos a la ciutat entre el 1324 i el 1330.¹⁶⁷

Durant l'episcopat de monsenyor Baccallar, prop de tres segles després de la seva fundació, l'existència d'aquesta comunitat i la seva permanència a l'Alguer foren posades en perill per un esdeveniment desastrós.

El 17 de febrer de 1593 l'església, construïda ben segur amb grans sacrificis i potser amb excessiva economia, es veié afectada per un esfondrament de grans proporcions que malmeté una part del presbiteri, gairebé totes les capelles i l'orgue.¹⁶⁸

Per a fer front a les despeses de reconstrucció de l'església, convertida aleshores en un dels centres més vius de la religiositat algueresa, hom demanà, però sense èxit, l'ajut de la ciutat.¹⁶⁹

165. VICO, *Historia general*, II, f. 79: «De la fundación del Monasterio de San Francisco de la Orden de los Conventuales del Alguer. 1383. Los infortunios de los tiempos calamitosos que ha tenido esta Ciudad y mudança de señores temporales han sido causa de no poderse componer, ni guardar papeles antiguos tocantes a los Monasterios, y obras públicas, y assí no se puede dar verdadera noticia de la fundación deste, ni de otros Monasterios; lo que de Autores forasteros sacamos, es, que mui de antigo, y según la relación que haze frai Bartolome de Pisis en su libro intitulado de *Conformitate vitae beati Francisci*, que compuso en el año 1385, estava mucho antes fundado este monasterio y assí lo pone con los demás que estavan fundados en Sardenia en la Vicaría desta Provincia». Aquestes notícies es troben a *Memorie istoriche sul progresso e vicende in Sardegna degli istituti del Serafico Patriarca S. Francesco di Assisi, raccolte dal P. Lodovico Pistis min. osservante divise in due Tomi*, Fonni 1866, t. I, 41 (AGOFM, Ms. T/33).

166. Vegeu cap. I, nota 245.

167. DEVILLA, *I Frati Minori*, 282. Hom en cita dues sèries que contenen els convents dels menors conventuals a Sardenya: la *Sèrie Irlandesa* de l'any 1320, que esmenta els convents de Sàsser, Oristany i Càller, i la *Sèrie Paolina 1*, compilada el 1330, que comprèn també els convents de l'Alguer i Esglésies. Entre aquestes dues dates, doncs, cal situar la fundació de la comunitat. A més a més podem ésser encara més precisos i fixar l'arribada dels conventuals a l'Alguer, entre el 1324 i el 1330. El 15 de juliol de 1324, efectivament, Joan XXII autoritza el ministre general de l'orde, P. Michele de Cesena, a obrir a Sardenya dos convents més, evidentment els de l'Alguer i Esglésies, no registrats encara a la primera sèrie i, en canvi, inclosos a la segona (*Idem*, 282, 556).

168. ACapA, *Auctos*, III, part I, doc. 50: «... caduta per la magior parte a terra, con la destruttione del choro, dela magior parte delle capelle et delli organo...».

169. *Ibidem*.

Aleshores la comunitat es va veure obligada a hipotecar els béns del convent.¹⁷⁰

També hi va haver la intervenció extraordinària del comissari provincial de l'orde, fra Giulio Monti Melini de Montone, que va obligar les famílies que tenien el patronat de les capelles a abonar una contribució extraordinària, i va imposar als frares que transferissin a la fàbrica de l'església, fins que fos totalment reconstruïda, la meitat de tot el que habitualment es gastava per als àpats.¹⁷¹

La reconstrucció de l'església es va acabar el 1598.¹⁷²

També l'altra família franciscana, els menors observants, tenia dues comunitats: una als afores de l'Alguer i l'altra a Ocier.

El convent de l'Alguer, intitulat Santa Maria de la Pietat, era situat, com ja hem dit, a dues-centes passes de les muralles de la ciutat.¹⁷³

Pel que fa a la data de la fundació, no se'n tenen notícies exactes.¹⁷⁴ De tota manera se sap del cert que ja funcionava a la ciutat el 1506.¹⁷⁵

El 1508, el convent fou parcialment reconstruït amb la contribució dels mercaders catalans i genovesos presents a l'Alguer, que hi construïren fins i tot dues tombes per a llurs famílies.¹⁷⁶

La necessitat d'aquestes reparacions de les estructures del convent ens duria a suposar que el complex ja existia quan va arribar la comunitat que s'hi havia instal·lat feia poc. Això em fa néixer la sospita que podrien haver estat els menors observants els qui haguessin ocupat el monestir i l'església dels benedictins del priorat de Santa Maria. A fa-

170. *Ibidem*. De les hipoteques, se'n perceben 1.000 lliures, i 500 més de les vendes d'uns quants censos.

171. *Ibidem*: «... comandiamo a tutti li padri di detto convento che, durante detta fabrica, non si spenda, nella piatansa ordinaria, se non dui riali il giorno, et quelli altri dua detti solevano sopra dessi, metano in deta fabrica».

172. VICO, *Historia general*, II, f. 50: «... se acabó con mucha perfección aora ultimamente per los años de mil y quinientos noventa i ocho...».

173. WADDING, *Annales*, XV, 470: «Ad CC p. ab Algarii oppido...».

174. AGOFM, Ms. T/33, *Memorie istoriche*, t. I, 138; VICO, *Historia general*, II, ff. 50, 79^v: «De la fundación del Convento de la Piedad de la Orden Franciscana de Observancia del Alguer. 1508. De la fundación deste Convento se puede dar mui poca noticia, por no hallarse papel en el que la dé, y sólo la tomamos de las palabras que dize el padre frai Gonzaga en su Crónica Serafica, que son las siguientes. Manet erectum Alguerii Minoritarum Conventus Deiparae de Pietate dicatus, qui exordium habuit anno a Virginis Partu 1508»; MARTINI, *Storia*, III, 451.

175. WADDING, *Annalis*, XV, 418.

176. *Idem*, 470: «Communitas hoc anno conventum eiusdem Observantibus construxit. Sed cum ex parte esset incompletus, et ex altera aliquas passus esset ruinas, duarum nationum Genuensium et Catalanae mercatores, quorum plurimi illic inhabitant, constructis sibi duobus sacellis, in quibus sepelliri possent, et officia statutis diebus celebrare, ruinas conventus repararunt...».

vor d'aquesta hipòtesi hi hauria no tan sols l'homonímia de l'església (Santa Maria), sinó també el fet que el convent es trobava fora de la ciutat, segons les orientacions dels benedictins, dedicats a la pregària i al conreu dels camps.

Naturalment, es tracta d'una hipòtesi simple i com a tal oberta a posteriors recerques.

Convent i església foren destruïts el 1718, i hom donà a la comunitat l'església de Santa Bàrbara, a la part antiga de la ciutat, que aleshores era oratori dels artificiers.¹⁷⁷

A Ocier el convent havia estat fundat el 1470, a l'església de Nostra Senyora de Loreto.¹⁷⁸ La malaurada ubicació d'aquest darrer en un lloc malsà obligà els religiosos, el 1528, a traslladar-se més a la vora de la banda habitada d'Ocier, a l'església dels Sants Cosme i Damià, que va canviar el títol pel de Sant Francesc.¹⁷⁹

Al començament del segle XVI s'havien establert a l'Alguer fins i tot els agustins. Entre els historiadors, Vico afirma que no n'ha pogut establir la data,¹⁸⁰ que Filia fixa el 1628.¹⁸¹ De Herrera i Lubin, analistes agustins, afirmen que, segons la compilació d'actes antigues, l'any de fundació és el 1525.¹⁸²

Aquests darrers autors, per bé que s'acosten més a la veritat, també incorren en errors perquè el document que citen porta la data del 27 de desembre de 1525, però es tracta d'una relació del P. General que, en referir una deliberació seva a propòsit de la comunitat de l'Alguer i en evocar-ne els orígens, afirma que el fundador n'havia estat fra Antonio Frugon di Bonifacio, amb el permís dels seus predecessors.¹⁸³

177. ACapA, URGIAS, *Notizie*, 157; AGOFM, Ms. T/34, *Cronica Provinciae Sardiniae*, f. 130'.

178. AGOFM, Ms. T/33, *Memorie istoriche*, t. I, 125; MARTINI, *Storia*, III, p. 451; A. M. CASU, *I Frati Minori in Sardegna* (Càller 1927), 66; AMADU, *La diocesi medioevale*, 132.

179. AGOFM, Ms. T/33, *Memorie istoriche*, t. I, 125; CASU, *I Frati Minori*, 66.

180. VICO, *Historia general*, II, ff. 79-79': «De la fundación del Convento de los frailes Agustinos del Alguer. Por muchas diligencias que tengo hecho en los papeles del Alguer tocantes a este Monasterio, y en otras del Reino, no he podido tener entera y verdadera noticia de la fundación y antigüedad deste Convento».

181. FILIA, *La Sardegna*, II, 260.

182. T. DE HERRERA, *Alphabetum Augustinianum* (Madrid 1644), 84: «Algherii. Provincia Sardiniae. Fundatum a fr. Antonio Frugon de Bonifacio, cum in Registris die 27 decembris a. 1525 asseritur»; A. LUBIN, *Orbis Augustinianus* (París 1672), 382; MARTINI, *Storia*, III, 459: abans del 1525.

183. AGA, *Registri P. P. Generalium*, Dd 15, f. 52': «27 decembris 1525. Facultas fratri Antonio Frugon de Bonifatio a nostris predecessoribus facta fuerat cuiusdam conventus in civitate Algueria capiendi atque administrandi».

Qui escrivia era el P. Gabriele Della Volta, de Venècia, que havia començat a dirigir l'orde el 25 de febrer de 1518,¹⁸⁴ per la qual cosa cal situar la fundació del convent de l'Alguer abans encara del 1518.¹⁸⁵

El monestir, pel que afirma Vico, evocant una tradició popular, era situat a l'església «de la Virgen de los Angeles, junto a las murallas de la ciudad».¹⁸⁶ Tanmateix, de seguida la ciutat va tornar a prendre l'església als religiosos i la va haver de destinar *alienis nec minus necessariis usibus*, i hom els va oferir un altre lloc on allotjar-se.¹⁸⁷ Això va succeir entre el 1518 i el 1525, perquè el P. Gabriele, de Venècia estant, deixa entendre clarament que ell mateix havia donat instruccions respecte a això al superior del convent. De les mateixes paraules del P. General es dedueix que la ciutat havia ofert, en canvi de l'església de Santa Maria dels Àngels, no pas una altra església sinó una casa i, per tant, un allotjament provisional. Aquesta notícia concorda amb l'altra que ens proporciona Urgias, segons el qual els religiosos es van traslladar definitivament el 1531 a l'església rural de Sant Roc, que, amb el temps, va prendre la denominació de Sant Agustí.¹⁸⁸

Noves fundacions

Les fundacions de cases religioses van experimentar un notable increment durant el govern de monsenyor Baccallar.

El primer convent el van aixecar a Bòttida els conventuals, que, com ja hem dit, ja en tenien un al territori d'aquell poble, a Mont Rasu. La llunyania dels centres habitats i la necessitat que, almenys durant els rigors de l'hivern, els frares tinguessin una llar més acollidora,¹⁸⁹ van em-

184. AGA, *Regestum ab anno 1514 ad annum 1518*, Dd 12, f. 157; V. MATURANA, *Historia general de los ermitanos de S. Agustín*, III (Santiago de Chile 1913), 269. Aquest historiador també situa la fundació del convent de l'Alguer durant el generalat del P. Gabriele Della Volta (277).

185. Els Registres dels Pares Generals predecessors del P. Gabriele es van perdre, per la qual cosa no es pot fixar més exactament la data de fundació.

186. VICO, *Historia general*, II, f. 79.

187. AGA, *Registri P. P. Generalium*, Dd 15, f. 52: «... cum vero cives Alguerii pro maiori civitatis commodo praefatum conventum sibi repetissent, ut alienis nec minus necessariis usibus deputarent, cuiusque vice dum aliam eidem dedissent, statuimus sicut equitati par erat ut in eadem domo nuper illi resignata eisdem omnibus praerogativis ac privilegiis potiretur, quibus in pristino conventu potiri eum decreverant nostri praedecessores».

188. Biblioteca Universitària de Sàsser, URGIAS, *Notizie antiche*, t. IV, 69; VICO, *Historia general*, II, f. 79: «... y por más comoditat d'ellos se passaron a la Iglesia de S. Agustín, donde oi viven».

189. DEVILLA, *I Frati Minori*, 243.

pènyer, el 1582, el ministre provincial Antonio Boldos a demanar al bisbe l'església rural de Sant Joan per a la construcció del nou convent.

La sol·licitud fou presentada personalment pel provincial el 29 de desembre de 1582.¹⁹⁰ Monsenyor Baccallar es mostrà entusiasmada per la idea, concedí l'església i demanà al P. Boldos que construís un convent capaç de donar acolliment a molts religiosos.¹⁹¹ Els conventuals engegaren la feina: l'any 1586, l'església ja havia estat renovada, i aquell mateix any, el 6 de novembre, el bisbe s'hi traslladava per consagrar-ne l'altar.¹⁹²

Uns quants anys després, els caputxins van fundar cases religioses a la diòcesi.

Es van establir primer a Ocier, a l'església de Nostra Senyora de Loreto, el 1592¹⁹³ o el 1593,¹⁹⁴ i van construir el convent el 1602-1603.¹⁹⁵

190. Biblioteca Universitària de Sàsser, Ms. 103, ff. 88-88^v; còpia del document notarial amb què monsenyor Baccallar cedeix l'església de Sant Joan als Claustrals. Fou publicat per V. FINZI, *Sull'origine della chiesa e del convento dei minori conventuali del villaggio di Bottida*, «Archivio Storico Sardo», I (1905), 425, i per DEVELLI, *I Frati Minori*, 581, que, tanmateix, el tragué d'una altra còpia que existeix a l'Arxiu del convent de Santa Maria de Sàsser.

191. *Ibidem*; ASV, *S. Congregatio Concilii, Relatio 1590*, f. 245; ARCE, *España en Cerdeña*, 389.

192. Arxiu del Convent de Sta. Maria de Sàsser, SISCO, *Catalogus Ministrorum Provincialium*, any 1582, s.v. P.M. Antonio Boldos: «Praedicta Ecclesia Sancti Joannis, anno 1586 consecrata fuit ab ipsomet Ill.mo Baccallar, nam in quodam altari portali (vulgo Pietra sacra) una simulcum reliquis, repertur pergamena cum sequenti inscriptionem: DIE XVI MENSIS NOVEMBRIS MDLXXXVI EGO ANDREAS BACCALAR EPISCOPUS ALGAREN CONSECRAVI HOC ALTARE IN QUO SANCTORUM INNOCENTIIUM AC DECEM MILLIA MARTIRUM RELIQUIAS CONCLUSI». El document fou publicat per DEVILLA, *I Frati Minori*, 244; Biblioteca Universitària de Sàsser, SISCO, *Nomina archiepiscoporum Ecclesiae Metropolitanæ Turritanae deprompta ex Biblioteca Vaticana per Dominum Leonardum de Olivis, Notarium Mensae Turritanae*, any 1604: «Tempore quo Andreas Baccallar Calaritanus, regebat sedem Algarensem (1578-1603), fundatum fuit Coenobium Fratrum Minorum Conventualium oppidi Bottidae et consecravit antiquam Ecclesiam sub titulo S. Joannis, ut constat e monumentis asservatis in illo Coenobio et a me recognitis; et illa aera moderabatur Provincia Minorum Conventualium in Sardinia a Patre Magistro Antonio Boldos», dins DEVILLA, *I Frati Minori*, 244.

193. Arxiu Capitular d'Ocier, vol. VIII, f. 2^v. Monsenyor Baccallar, el 18 d'octubre de 1592, a l'edict amb el qual donava el vist-i-plau a la comunitat sacerdotal d'Ocier, afirma: «Et pro chi Nostru Senore est istadu servidu gustamente cum austu beneficiu fagherende ater unu a icustu populu de mandareli sos Reverendos pare cappuccinos de su ordine de su gloriosu Santu Franciscu a sos cales hamos dadu et concedidu sa ecclesia de S. Maria de Soredu...»; RAFFAELE DA GIUSTA, *I Frati minori Cappuccini in Sardegna* (Milà 1958), 41.

194. *Lexicon Capuccinorum*, Roma 1951, col. 1252; *Bullarium Ordinis FF. Minorum S. P. Francisci Capuccinorum*, t. III (Roma 1745), 328; MARTINI, *Storia*, III, 456.

195. *Lexicon Capuccinorum*, col. 1258.

Pel que fa a la comunitat de l'Alguer, encara en tenia notícies més circumstancials. L'arribada dels religiosos a la ciutat tingué lloc el 1595, com refereixen les fonts més creïbles¹⁹⁶ i com ens testimonia una inscripció posada a l'interior de la porta del convent de Santa Rosalia, que encara conservaven al segle passat els caputxins i que cita Urgias.¹⁹⁷ Aquesta inscripció, per a dir la veritat, sembla que també faci remuntar a aquella data la construcció del convent i de l'església de Sant Joan Baptista annexa a l'anterior, tesi que també sosté Urgias en una altra banda.¹⁹⁸ En canvi, el P. Bonifació d'Arborea afirma que el 1595 es va aixecar una creu al lloc triat prèviament i el convent i la comunitat no van començar a funcionar d'una manera regular fins l'any 1605.¹⁹⁹

Totes dues asseveracions em semblen imprecises. Els caputxins, quan van arribar, certament no van tenir un convent i una església que ja rutllés, perquè no van usufructuar locals existents sinó que se'n van haver de construir de nous. Però no es pot ajornar fins el 1605 l'inici de llur activitat. Efectivament, a partir del 1598 trobem nombrosos llegats i deixes pies tant per a la comunitat de religiosos com per a l'erecció del nou convent; per a aquest darrer, normalment s'hi incorpora la clàusula «sempre que se fassa» o «si se farà», que tanmateix desapareix a partir del 1600.²⁰⁰

Per tant, és ben clar que cal fixar l'inici del treball apostòlic d'aquests religiosos a l'Alguer des de prop del 1598, amb una comunitat potser de modestes proporcions que es va enginyar de seguida per aplegar els fons necessaris per a l'erecció del nou monestir i de l'església, la construcció dels quals van iniciar el 1600.

D'aquesta manera troba una explicació lògica la notícia que aporta Vico segons la qual, prenent la constitució jurídica de la comunitat per l'inici efectiu de la seva activitat, remunta al 1599 la data de fundació del convent.²⁰¹

196. *Lexicon Capuccinorum*, col. 41; *Bullarium Ordinis*, 328. TODA, *Un poble*, 55, afirma que els Caputxins es van establir a l'Alguer el 1593; MARTINI, *Storia*, III, 456, cita Vico i el *Bullarium* sense resoldre la discordança que existeix entre ambdues fonts.

197. Biblioteca Comunal de Sàsser, URGIAS, *Notizie antiche*, t. II, 33: «Prima foundationis coenobio F. F. Minorum S. Francisci Capuccinorum MDXCV iam posito et eis que per CXXIII annos faustissimis sub auspiciis D. Joannis Baptistae inhabitato. Novissimum sub Philippo VH(ispaniarum) R(ege) in Sardiniae bello quod Manibus Civitatis contra defensionis placita valde proximum jacebat MDCCXVIII diruto».

198. ACapA, URGIAS, *Notizie*, 159: «L'antico convento dei RR.PP. Cappuccini, la cui chiesa era dedicata a S. Giovanni Battista fu fondato in questa città nel 1595».

199. BONIFACIO DA ARBOREA, *Il convento di Alghero*, «La Nuova Sardegna» (Sàsser, 30 de setembre de 1951).

200. ACVA, *Registre de llegats y dexes pies*, passim.

201. VICO, *Historia general*, II, ff. 80-80': «... y conservándose en ella pocos años

Els menors observants també van incrementar llur presència a la diòcesi amb el convent de Núoro.

Segons les notícies que ens aporta el P. Ludovico Pistis, els habitants d'aquell centre tant gran feia un munt de temps que sol·licitaven l'arribada dels religiosos, que no fou possible fins el 1593,²⁰² quan els notables del poble i el baró d'Orosei, Gabriele Manca, aprofitant que passava per Núoro el P. Luigi della Croce, comissari visitador, perquè es traslladava a Càller, li demanaren l'obertura d'un convent, però sense que en rebessin cap resposta segura. La decisió la prengué el desembre d'aquell any el capítol de l'orde, que trameté a Núoro el P. Paolo Esquatrionio amb quatre religiosos més,²⁰³ els quals plantaren la creu a l'extrem del poble, a l'església de Sant Pau,²⁰⁴ que Gabriele Manca, fundador econòmic del convent, havia obtingut per a ells de monsenyor Baccallar,²⁰⁵ i on fins aleshores tenia la seu la confraria del Rosari, que des d'aquell moment oficià a Sant Pere, una altre església de Núoro.²⁰⁶

Pel que fa a la vida interna i a l'activitat apostòlica d'aquestes famílies religioses que operaven a la diòcesi, els documents ens en proporcionen poques notícies.

Una carta de monsenyor Frago del 15 de desembre de 1570 fa una descripció una mica fosca, especialment dels observants i conventuals franciscans que llavors es trobaven a l'Alguer. Ens presenta aquests frares propensos a les baralles i disposats al vessament de sang per una simple qüestió de precedència.²⁰⁷ La vida privada, sobretot la dels conven-

después que vinieron a este Reino los frailes Capuchinos para fundar Conventos, cuidadosos los desta Ciudad de aumentar su pia devoción en ella les fondaron un Convento en el año 1599, siendo Provincial el Padre frai Pablos de Argenta de la Provincia de Bolonia, tan capaz y cómodo, que no tiene que embidiar a otro ninguno, todo a gastos parte de los réditos de la Ciudad, y parte de las limosnas que personas principales y pías le dieron». De Vico depèn segurament l'advocat Antioco de Arcayne quan el 1847 redacta les seves *Notizie Antiche*, que es conserven a l'Arxiu de la família d'Arcayne a l'Alguer. A la pàg. 69, efectivament, hi llegim: «Nel 1599, essendo Provinciale del Cappuccini fra Paolo di Argento della provincia di Bologna, tali Padri vennero in Alghero ed abitarono il convento capace di contenere abitazioni per 25 religiosi edificato a spese della città e delle principali persone».

202. AGOFM, Ms. T/33, *Memorie istoriche*, t. I, 245; Ms. T/34, *Chronica Provinciae Sardiniae*, 132; CASU, *I Frati Minori*, 78; MARTINI, *Storia*, III, 451.

203. AGOFM, *ibidem*; VICO, *Historia general*, II, f. 48^r.

204. AGOFM, *ibidem*.

205. CASU, *I Frati Minori*, 78.

206. AGOFM, Ms. T/33, *Memorie istoriche*, t. I, 245; Ms. T/34, *Chronica Provinciae Sardiniae*, f. 132^v.

207. ASV, *Arm.* LXIV, t. 30, ff. 166-166^v: «Los frares del glorioso S. Francisco, assi observantes como conventuales... han innovado una cruel y muy scandalosa com-

tuals de Sant Francesc, es defineix com a escandalosa, plena d'adulteris i de fornicacions; tant, que el bisbe crida l'atenció sobre l'oportunitat de tancar el convent i posar-ne els locals a la disposició d'una comunitat de monges que hauria trobat el favor de moltes i excel·lents noies.²⁰⁸

Certament, es tracta d'exageracions, en part atribuïbles al temperament polèmic, intransigent i arrauxat de monsenyor Frago, i que en part s'han d'emmarcar en l'àmbit de la campanya denigratòria que en aquells anys hom va emprendre contra els franciscans de Sardènia i contra els conventuals en particular, que oposaven una resistència obstinada al fet discutit que se'ls volia passar sota la jurisdicció d'una província espanyola;²⁰⁹ evidentment, monsenyor Frago devia ésser favorable a aquesta operació.

En efecte, si realment aquests religiosos haguessin tingut una vida tan escandalosa, fóra inexplicable el comportament de monsenyor Baccallar, que, com hem vist, no va mirar tan sols d'incrementar les comunitats ja existents, sinó que va afavorir i va donar suport a noves fundacions. Sense comptar que fets tan clamorosos no podien passar en silenci, i (tot i que a una distància d'anys) al sínode del 1581 hi hauríem hagut de trobar alguna al·lusió en un camp, com el de la moralitat, per al qual les repressions i les exhortacions són freqüents.

En canvi, per als religiosos, en aquella ocasió el bisbe es limita a recordar unes quantes disposicions tridentines, com ara la necessitat de presentar la llicència de predicar expedida pel superior²¹⁰ i d'obtenir del bisbe la facultat de confessar.²¹¹

Tots els religiosos i en particular els franciscans gaudien de l'estima

petencia, que ja antes havian movido sobre la precedencia de andar en les processiones y semejantes actos,... y los dichos conventuales han causado muy gran tumulto..., diciendo que León Dezimo había vendido a los observantes la tal preheminentia de lugar y sello de su orden, por setenta mil ducados., y, haziendo muchas insolencias, faltó poco que no se derramó mucha sangre en la cathedral del Alguer».

208. *Idem*, f. 166': «Y porque, viviendo ellos tam carnalmente y scandalosamente que me tienen inficionada aquella Ciudad con sus adulterios y fornicaciones incestuosas, de los quales me consta por la visita que yo hago de mis ovejas..., y conviene que los dichos frailes salgan del dicho monasterio tan ocasionado para ellos..., pues, saliendo ellos dél, podrian vivir en el mismo muchas hyas de buenos, que por ser inclinadas a vida monástica, que también por relevar de carga a sus padres pobres se meterian monjas».

209. ASV, AA. Arm. I-XVIII, n. 4360, ff. 5, 8-8^v, 12-14^v, 24, 26^v; DEVILLA, *I Frati Minori*, 95-97; SCANO, *Codice diplomatico*, II, LXI-LXVII.

210. ACapA, *Constitutions y decretis*, De la manera y orde de celebrar les misses baxes, 19.

211. ACapA, *Constitutions y decretis*, Del sacrament dela Penitència, 30-31.

del poble, com ens ho demostren els nombrosos llegats i deixes pies, la tria de llurs esglésies com a lloc per a la sepultura, i el desig que molts expressaven d'ésser inhumats revestits amb llurs hàbits.²¹²

L'única reserva que avança monsenyor Baccallar tractant dels religiosos, la trobem en la relació a la Congregació del Concili del 1590, on, explicant que la comunitat dels agustins només comptava tres o quatre religiosos, expressava el temor que un nombre tan reduït d'elements podia comportar un relaxament de l'observança de les regles i afirmava que, segons ell, tot i la consideració del fet que eren poc útils a la població, hauria estat molt millor de fondre aquestes *domunculas* en una o dues grans comunitats, des de les quals els religiosos s'haurien pogut escampar després cap a les diverses zones i exercir, per exemple, el ministeri de la predicació.²¹³

Aquest suggeriment és revelador d'un esperit molt viu i d'una mentalitat dinàmica, dirigida a la recerca de formes d'apostolat més modernes i, de tota manera, sempre referides a les diverses i específiques situacions locals.

El col·legi dels jesuïtes a l'Alguer

Aquestes qualitats seves d'home de govern, unides a la seva capacitat de mitjancer, foren determinants per tal de superar les dificultats, objectivament molt serioses, que havien sorgit per a la fundació del col·legi dels jesuïtes a l'Alguer.

La companyia de Jesús, el 1559, va obrir un col·legi a Sàsser i els pares, a més a més de dedicar-se a l'ensenyament, s'ocupaven d'altres activitats, particularment de la predicació, fora de Sàsser i tot.²¹⁴

El 1561, aquests viatges apostòlics van tocar també l'Alguer i van provocar en el clergat i en les autoritats civils el desig d'una presència estable d'aquests, amb l'obertura d'una casa i d'un col·legi.²¹⁵

212. ACVA, *Registre de llegats y dexes pies*, passim.

213. ASV, *S. Congregatio Concilii, Relatio 1590*, f. 244^v.

214. BATLLORI, *L'Università di Sassari*, 5-64; *Ensenyament i finances a la Sardenya cinc-centista* (Oxford 1959); *Su la fondazione del Collegio di Sassari: 1562*, dins «Archivum Historicum Societatis Iesu», XXXI, (1962), p. 361; MARTINI, *Storia*, II, 286-287, III, 463.

215. MHSI, vol. VII, 395. Hi ha citada una lletra del P. Francesc Antoni, el qual, el 21 d'agost de 1561, escrivia del Col·legi de Sàsser als superiors de Roma, tot informant-los que el rector havia estat dues vegades a l'Alguer per tal de predicar-hi, suscitant l'admiració «assí de ecclesiásticos, como de los principales de los seglares que dessean harto hazer un collegio o casa de la Compañía»; ARSI, *FG2/1590*, n. 2, f. 469.

La primera iniciativa concreta la va prendre el 1573 el degà del capítol de la catedral de l'Alguer, Gaví Sarrovira, el qual, al testament escrit per la seva pròpia mà el 22 d'octubre d'aquell any, nomenava hereu universal el seu nebot Joan Sarrovira, però amb la clàusula que si aquest darrer moria sense tenir fills legítims, els seus béns fossin venuts en subhasta i les rendes o els rèdits d'allò que hom n'aplegués servissin per a la construcció d'un «monestir» de jesuïtes i per assegurar el necessari a la comunitat.²¹⁶

Per a posar-hi aquesta clàusula a favor dels jesuïtes, el canonge Sarrovira havia hagut de refer el seu primer testament, en el qual, sempre amb les mateixes condicions, els seus béns es destinaven a la fundació d'un convent de monges.²¹⁷

Després de la mort del degà, que tingué lloc el 1579,²¹⁸ seguí la del nebot Joan el 1583, sense que hagués tingut fills;²¹⁹ el 21 de febrer d'aquell mateix any, els jesuïtes prengueren possessió de l'herència.²²⁰ Tanmateix, de seguida sortiren complicacions: primer hi hagué les previsions que tenia sobre els béns la vídua de Joan, Maria Càrrega,²²¹ persona amb la qual hom hagué d'arribar a un acord;²²² i després, dificul-

El 7 de març de 1579, una lletra de Càller fa saber que alguns jesuïtes havien deixat la ciutat per tal d'anar a predicar durant la quaresma a l'Alguer, Ocier, Núoro i Orani.

216. ARSI, *FG2/1356*, n. 6, doc. 5 (Cf. BATLLORI, *Ensenyament*, 13). «Tenint lloc lo vincle per mi apposat en les predites donacions y capítols, vull y man, y és ma determinada voluntat, que les mies cases, vignes, giardins e altres possessions o béns, sien venudes el lo encant públic al més donant, y lo proceit de aquelles, ab los demés béns meus, tant los que al present tinch, com los demés que per avant tindré, com los donats al dit mon hereu, sia tot esmerçat en lloc tut y segur, a coneguda del il·lustríssimo señor bisbe del Alguer —(marmessor juntament amb l'hereu Joan)— e/o de son reverent vicari i magnífics de consellers desta ciutat que aleshores s'i trobaran; y tota la tal renda vull e man que cascan ayn lo que proceirà de la renda dels censals, dels emerçats, quant arribarà aquella fins a la summa de cinc-cents ducats cascan ayn, les shores vull e man que los dits il·lustríssimo senyor bisbe y magnífics de consellers prè(n)gan annuatim dicta renda y, a glòria de nostre Señor y a edificació de aquest poble, ediffiquen un monastir per pares del orde de Jesús; y, aquel construit y edificat, y tingan pares que abasten a viure de la renda dels dits cinc-cents ducats...».

217. ARSI, *Sard.* 10, f. 136.

218. BATLLORI, *L'Università di Sassari*, 78: *Catalunya*, 124.

219. ARSI, *Sard.* 18, I, f. 299; A. MONTI, *La Compagnia di Gesù nel territorio della provincia torinese*, II (Chieri 1915), 365.

220. ARSI, *EG 2/1356*, n. 6, doc. 7. Els béns que havia deixat el degà Sarrovira comprenien una vinya amb jardí i casa, la Casa de la Ciutat, unes quantes terres i dos censos, un damunt la baronia d'Ussi i un altre damunt la baronia de Bonveí; tot plegat tenia una valor global, el 1583, de 26.993 lliures i una renda de 1.495 lliures, que correspondien a 575 ducats (BATLLORI, *L'Università di Sassari*, 80-81: *Catalunya*, 125).

221. ARSI, *FG 2/1356*, n. 6, doc. 10 i 12.

222. ARSI, *Sard.* 18, I, f. 299.

tats objectives que convertien en problemàtica l'execució integral de la voluntat del testador.

Efectivament, Gaví Sarrovira havia disposat que els seus béns fossin venuts a l'encant i que els executors testamentaris —el bisbe i els consellers de la ciutat— donessin el vist-i-plau a la nova obra quan els rèdits haguessin arribat a 500 ducats anuals.²²³

Després d'una investigació acurada de les propietats que havien heretat, els jesuïtes constataren que n'hi havia algunes, i d'una manera particular una vinya amb una casa i jardí, que podien ésser molt útils per a l'aixecament del nou col·legi, i per això hauria estat inoportú d'alienar-les.²²⁴

D'altra banda, encara es deixaven sentir les descompensacions financeres causades per la pesta i s'adonaven que el nombre certament reduït de possibles adquiridors hauria dut a una desvaloració dels béns.²²⁵

Per això, hom decidí de recórrer a la Santa Seu per tal d'obtenir la commutació de la voluntat del testador, i Gregori XIII, amb la butlla *Exponi nobis nuper* del 7 de març de 1584, acceptava aquesta sol·licitud i disposava que els béns fossin atribuïts directament al col·legi.²²⁶

Aquell mateix any arribava el primer grup de jesuïtes: els pares Lleonard Olives, superior, Melcior de Sant Joan, Lluc Canal i el germà laic Tomàs Mallone,²²⁷ que van trobar hospitalitat, en un primer allotjament, a cal canonge Antoni Sureddu, vicari general de l'Alguer, que ja compartia l'habitatge amb Miquel Àngel Serra i Manca, ardiaca de la catedral.²²⁸

La vinguda d'aquests jesuïtes no significava ni de bon tros la pròxima obertura d'un col·legi, lligada a uns quants problemes que encara s'havien de resoldre.

Efectivament, cal recordar amb aquest motiu que, per explícita voluntat de sant Ignasi, tots els ministeris espirituals i culturals havien

223. ARSI, *FG 2/1556*, n. 6, doc. 5; *Sard. 18*, I, f. 299; F. SACCHINI, *Historiae Societatis Iesu pars V*, liber IV (Roma 1661), 192; MONTI, *La Compagnia di Gesù*, II, 365.

Ens n'han proporcionat també notícies (si hem de dir la veritat molt poc precises) sobre la fundació del col·legi: VICO, *Historia general*, ff. 79^v, 102; MARTINI, *Storia*, II, 311, III, 463; TODA, *Un poble*, 51-52; FILIA, *La Sardegna*, II, 241. Sobre el valor del ducat, vegeu la nota 105.

224. ARSI, *Sard. 15*, f. 261.

225. ARSI, *Sard. 3*, ff. 73-73^v.

226. ARSI, *Registri Bullarum*, I, 276; *Sard. 10*, f. 136; *Sard. 3*, f. 72^v; *Synopsis Actorum S. Sedis in causa Societatis Iesu, 1540-1605* (Florència 1887), 132, n. 261.

227. ARSI, *Sard. 10*, f. 136; SACCHINI, *Historiae Societatis*, pars V, liber IV, 192; MONTI, *La Compagnia di Gesù*, II, 365.

228. ARSI, *Sard. 10*, ff. 136-136^v.

d'ésser gratuïts, però amb aquesta diferència: mentre que els jesuïtes dedicats a les obres purament apostòliques havien de viure només de les ofrenes dels fidels, en canvi els qui tenien el col·legi havien d'usufructuar també rendes fixes. «Més encara: l'ideal d'un col·legi, segons la ment de sant Ignasi, era que tingués una fundació econòmica tan plena, que els professors que hi ensenyessin i els joves jesuïtes que hi estudiessin poguessin viure modestament, però sense cap preocupació que els impedís de dedicar-se completament a l'estudi; i que, d'altra banda, els alumnes externs que acudissin als col·legis hi trobessin un ensenyament del tot gratuït».²²⁹

Tanmateix, si bé no hi havia hagut obstacles perquè els quatre religiosos poguessin arribar a l'Alguer, l'obertura d'un col·legi no es presentava tan fàcil.

Efectivament, la commutació de la voluntat del degà Sarrovira havia salvat l'herència d'una desvaloració segura, però el fet que els jesuïtes intentessin de fer servir uns quants d'aquells béns comportava una sensible reducció de les rendes, ja disminuïdes a causa de la pesta,²³⁰ i en conseqüència no permetia una immediata fundació del col·legi, mentre que la insistència del bisbe i de la ciutat en aquest sentit era urgent i contínua.²³¹

El gener de 1585 hom donà el vist-i-plau a les negociacions entre el vice-provincial Melcior de Valpedrosa i els jurats de la ciutat; monsenyor Baccallar es trobà que havia de desenvolupar el difícil deure de mitjancer entre ambdues parts.

Les autoritats demanaven als jesuïtes que obrissin tot seguit escoles de gramàtica, i es declararen disposades a obligar-se per les contribucions.²³² En aquestes bases no es podia arribar a cap acord, perquè, com ja hem dit, segons les constitucions de la Companyia, l'ensenyament havia d'ésser completament gratuït i les subvencions es podien acceptar no com a sou sinó com a tall de renda per a un col·legi, i de fet en aquest sentit s'orientaven les sol·licituds del P. Melcior de Valpedrosa.²³³

Fins i tot el rei Felip II, potser amb el requeriment de la ciutat, ha-

229. BATLLORI, *Catalunya*, 89: *L'Universitat di Sassari*, 30-31.

230. ARSI, *FG/1356*, H, 6 doc., publicat per BATLLORI (*Catalunya*, 125). El valor declarat dels béns (26.993 lliures) i les rendes (1.495 lliures), tot i excloent d'aquestes darreres una vinya amb jardí i casa que hauria d'haver servit al col·legi, ens poden fer equivocar: cal saber, per exemple, que les cases de la ciutat, que haurien hagut de donar 215 ducats i 16 sous, donaven només 50 ducats (ARSÍ, *Sard.* 3, ff. 73-73^v).

231. ARSI, *Sard.* 10, f. 140.

232. ARSI, *Sard.* 15, f. 261.

233. *Ibidem*.

via escrit una carta al bisbe en què li demanava que s'escarrassés per tal que les negociacions arribessin a bon port.²³⁴

Al cap d'un mes tenia lloc una segona trobada.

Per facilitar una entesa, monsenyor Baccallar, d'acord amb el capítol, va oferir als jesuïtes l'església de Sant Miquel. No era un sacrifici de no res: la nova catedral encara no estava llesta i Sant Miquel feia les funcions de parròquia i de catedral. De tota manera, hom assegurava als jesuïtes que l'església estaria disponible a la pròxima Pasqua i que el capítol es traslladaria provisionalment a una capella de la nova catedral.²³⁵

A més a més, el bisbe i uns quants canonges es van comprometre a afegir a les rendes cinquanta ducats anuals.²³⁶

Els jurats de la ciutat, tanmateix, no es decidien a assumir una actitud més conciliadora, i continuaren oferint setanta-cinc ducats per a un predicador i un mestre d'escola, i per això no fou possible de registrar canvis substancials en les negociacions.²³⁷

Aquestes es repregueren el mes de març. El bisbe convencé els jurats que oferissin cent-cinquanta ducats per a la fundació del col·legi: cent de perpetus i els altres cinquanta fins que les rendes de l'herència Sarrovira no arribessin a sis-cents ducats anuals; mentrestant, el bisbe i uns quants canonges feren arribar a setanta-cinc ducats llur contribució.²³⁸

Per part de les autoritats religioses i civils es va insistir, però, que s'obrissin immediatament les escoles que la ciutat necessitava amb urgències perquè els qui abans ensenyaven a les escoles públiques s'havien mort de pesta;²³⁹ el mateix Melcior de Valpedrosa va fer entendre el P. General Acquaviva que era oportú d'accedir a aquestes sol·licituds per tal d'aplanar les darreres dificultats.²⁴⁰

Per agilitar més la fundació del col·legi, que tant li importava,²⁴¹

234. *Idem*, f. 237^r. És el mateix P. Melcior da Valpedrosa qui informa el general de la «... carta al señor Obispo, en la qual encarga mucho la fundación del nostro collegio».

235. *Idem*, f. 277.

236. *Idem*, ff. 273-273^v.

237. *Ibidem*.

238. *Idem*, f. 277; FG 2/1356, n. 6, doc. 20.

239. ARSI, *Sard.* 15, ff. 277, 321.

240. *Idem*, f. 277.

241. Ens en pot donar la mesura una notícia que pot semblar una curiositat, però que en canvi resulta indicativa. El febrer de 1585, en ocasió d'una sessió dels consellers i dels notables de la ciutat, que s'havien reunit per prendre una decisió sobre el col·legi, i a la qual sessió havia estat convidat també monsenyor Baccallar, el bisbe concedí «40 giorni di indulgenza a tutti coloro che avrebbero recitato tre Pater, Ave, Gloria

monsenyor Baccallar va escriure personalment al general;²⁴² i ell també havia sol·licitat diverses vegades la intervenció del rei Felip II, el qual en resposta de l'onze d'abril a una carta seva, li féu saber que el P. Acquaviva li havia assegurat que havia donat les disposicions oportunes perquè les gestions es conclouguessin feliçment, tot i que per a tirar endavant les activitats del col·legi calia esperar, perquè les rendes encara no eren prou i perquè era impossible d'afegir-hi, com potser havia aconsellat i demanat el bisbe, l'herència que Elena Bellit havia deixat a la Companyia, perquè ja s'aplicava al col·legi de Busaqui.²⁴³

El 1586 no registra nous desenvolupaments. Només el 23 d'octubre de 1587, acollint les repetides insistències que li arribaven de l'Alguer, el P. Acquaviva dona un mandat al vice-provincial per tal que conclougui les negociacions.²⁴⁴

Durant els primers mesos del 1588, monsenyor Baccallar es va trobar a Roma amb el pare general de la Companyia per aplanar les darreres dificultats.

De tota manera, entre altres coses encara calia trobar la manera de garantir manutenció i allotjament a vuit jesuïtes, el nombre mínim per a obrir un col·legi.²⁴⁵

Fos com fos, hom arribà a un acord general, i el bisbe no perdé el temps i ho comunicà a les autoritats de l'Alguer.²⁴⁶

El maig de 1588, en una sessió solemne a la Casa de la Ciutat, els jurats presidits per Pere Nofre Font van resoldre el compromís de la ciutat,²⁴⁷ compromís que van subscriure el 15 de juny i amb el qual s'engatjaven a incrementar les rendes del col·legi amb una pensió anual de cent-noranta ducats, cent dels quals eren perpetus i els altres noranta es mantenien fins que les rendes de la fundació Sarrovira no arribessin a sis-cents ducats anuals.²⁴⁸

alla SS. Trinità per illuminarli e operare un tutto con senno e maturità» (ACapA, URGIAS, *Notizie*, 159-160).

242. ARSI, *Sard.* 15, f. 301.

243. ARSI, *Sard.* 15, f. 308. La carta és del 13 d'agost de 1585; SACCHINI, *Historiae Societatis*, pars V, liber IV, 192, explica que el rei es féu intèrpret dels desigs dels algueresos prop del General afavorint el trasllat d'aquesta herència, i dona per feta una resposta positiva, mentre que el P. Acquaviva, tot i que el col·legi de Busaqui ja no existia, deixà entendre que considerava aquells béns units encara a aquell col·legi, per al qual potser tenia nous projectes.

244. ARSI, *Sard.* 18, I, f. 300.

245. BATLLORI, *L'Università di Sassari*, 80; *Catalunya*, 124-125.

246. ACapA, URGIAS, *Notizie*, 159.

247. *Ibidem.*

248. ARSI, *Sard.* 3, f. 73; FG 2/1356, n. 6 doc. 24; *Sard.* 18, I, f. 300 «Los dichos

A més a més es comprometien a posar a punt cases per a allotjar els vuit jesuïtes al costat de l'església.²⁴⁹

Com a contrapartida, la Companyia s'obligava a enviar a l'Alguer vuit religiosos: «tres padres que sepan predicar, un maestro y coadju-torales temporales para que la Compañía exercite sus ministerios».²⁵⁰

El bisbe i uns quants capitulars van portar fins a noranta ducats el subsidi promès, però a títol temporal, ja que, per dret, no podien vincular-hi llurs successors.²⁵¹

Al cap de tres dies, el 18 de juny de 1588, hi hagué la solemne inauguració del col·legi: el bisbe, amb tot el capítol, es traslladà a Sant Miquel, on se celebrà una solemne missa cantada.

A l'homília el P. Melcior de Valpedrosa, vice-provincial, explicà les finalitats de la nova institució, i al final de la missa, el P. Pere Arcerio, primer mestre de gramàtica, féu un brillant discurs commemoratiu en llatí.²⁵²

L'inici de les activitats escolàstiques registrà aquell any una aflluència de vuitanta alumnes.²⁵³

Els locals per al col·legi certament eren inadequats i els formaven presumiblement unes quantes cases que la ciutat havia posat a punt prop de Sant Miquel per tal d'acollir-hi els vuit religiosos.²⁵⁴ Era una solució que només podia respondre provisionalment a les exigències de la institució, i per aquesta raó els pares es van afanyar a donar el vist-i-plau a la construcció del nou col·legi. La primera pedra va ésser posada l'11 de novembre de 1589, amb una solemne cerimònia presidida per monsenyor Baccallar, esdeveniment que el cronista de la Companyia fa ressaltar força, lligant-lo amb la feliç resolució de les estranyes circumstàncies que havien fet passar ànsia a tota la ciutat.²⁵⁵

cien y noventa ducados los pagan en tres tercios, sesenta y tres ducados y quatro reales cada tercio».

249. ARSI, *Sard.* 18, I, ff. 4-5, 300.

260. *Idem*, f. 300.

251. ARSI, *Sard.* 3, f. 73; *FG 2/1590*, n. 2, f. 15^v.

252. ARSI, *Sard.* 18, I, f. 302; *Sard.* 10, f. 142^v; MONTI, *La Compagnia di Gesù*, II, 367.

253. ARSI, *Sard.* 18, I, f. 302.

254. *Idem*, ff. 4-5.

255. ARSI, *Sard.* 10, ff. 143^v-144; SACCHINI, *Historiae societatis*, pars V, liber IX, 450; MONTI, *La Compagnia di Gesù*, II, 367-368. Segons la crònica, un home de condició humil havia pronosticat, per a l'11 de novembre, grans calamitats per a l'Alguer i no parava de fer crides públicament a les autoritats religioses per induir-les a pregar i a fer processons per tal d'evitar aquesta desgràcia. El bisbe aprofità l'ocasió d'un cert neguit entre el poble per exhortar-lo a fer penitència, a apropar-se als sagraments, però quan a causa dels grans temporals i de les inundacions que hi hagué els primers dies

Les obres, iniciades aquell mateix any, prosseguiren fins al començament del segle XVII, sempre amb les escasses rendes de l'herència Sarrovira,²⁵⁶ fins que hom pogué disposar dels conspicus béns que el capità Jeroni Ferret deixà al col·legi.²⁵⁷

Pel que fa a l'ensenyament, en aquest primer període de vida del col·legi les notícies en són molt fragmentàries. De les «Litterae annuae» i dels «Catalogi triennales» se'n treu que només un dels jesuïtes duia a terme aquesta feina i feia classes de gramàtica, humanitat i retòrica,²⁵⁸ i que el 1604 es divideixen per primera vegada els estudiants en dos grups.²⁵⁹

La comunitat dels pares jesuïtes, que el 1594 passa de vuit a deu unitats fins que n'arriba a tenir un màxim de dotze el 1596,²⁶⁰ no exhauria la seva obra en aquesta activitat pedagògica, sinó que hem de dir que durant el període a què fa referència aquest estudi, els resultats que sobresurten més els obté en activitats purament apostòliques.

Immediatament després de la inauguració del col·legi, els pares van donar el vist-i-plau, l'any 1588, a la Congregació Mariana per als estudiants,²⁶¹ agregada posteriorment, el 17 d'octubre de 1590, a la Prima Primària del col·legi romà, amb l'apel·latiu de Santa Verge de l'Annunciada.²⁶²

La Congregació Mariana, a diferència de les altres confraries de l'època, no es dirigia a tot el poble, sinó que tendia a formar *élites* i els membres s'obligaven, amb regles més severes i accions comunes més sovintejades, a un nou estat i forma de vida més que no pas a formar associacions de pietat.²⁶³

Per això, s'exigia un període d'aspirant²⁶⁴ i es donava molta importància a les reunions setmanals durant les quals, entre altres coses, tenia lloc la meditació en comú.²⁶⁵

L'acció d'apostolat, a més a més de les habituals obres de caritat

de novembre, la ciutat fou presa del pànic, els jesuïtes, d'acord amb el bisbe, van triar la data per a la col·locació de la primera pedra l'11 de novembre que, contra qualsevol previsió, fou un dia esplèndid.

256. ARSI, *Sard.* 3, f. 73; *Sard.* 10, ff. 63^v, 161.

257. BATLLORI, *Ensenyament*, 12.

258. ARSI, *Sard.* 10, ff. 62^v-63; *Sard.* 3, ff. 81, 89^v-90, 98^v-99, 103, 109^v, 124.

259. ARSI, *Sard.* 10, f. 78.

260. ARSI, *Sard.* 3, *ibidem*.

261. ARSI, *Sard.* 18, I, f. 302; *Sard.* 10, f. 143.

262. R. MENDIZABAL, *Liber Congregationum aggregatarum* (Roma 1957), n. 69.

263. E. VILLARET, *Les Congregations mariales* (Paris 1947), 364.

264. *Idem*, 321.

265. *Idem*, 366.

com ara la visita als presos i als malalts i l'auxili als pobres, prenia noves formes, com ara la lluita contra l'escàndol, l'exemple d'una vida de sagraments intensa i l'ensenyament del catecisme als ignorants.²⁶⁶ Aquesta nova associació religiosa va trobar molt de favor a l'Alguer, i el 1598 entre els seus membres s'hi assenyalen uns quants capitulars i l'arxiprest de la catedral, Salvador Carcassona.²⁶⁷

El 1601, el nombre tan elevat d'adhesions, sobretot entre els estudiants (que s'hi havien inscrit gairebé tots), imposà el desmembrament de la congregació. La primera fou reservada als estudiants, que així formaren un grup homogeni amb possibilitats més grans d'incidir en l'ambient cultural; per a la resta en fou instituïda una altra amb el títol de la Concepció,²⁶⁸ agregada també a la Prima Primària de Roma el 10 de setembre de l'any següent.²⁶⁹

El camp d'apostolat al qual sobretot es dedicaren els jesuïtes fou, tanmateix, el de la predicació. No cal recordar que, durant les negociacions per a la fundació econòmica del col·legi, les autoritats ciutadanes sempre havien insistit particularment a tenir un mestre d'escola i un pare predicador, i l'acord definitiu preveï efectivament el compromís per part de la Companyia d'enviar a l'Alguer tres religiosos que sabessin predicar.

Malgrat que traguem de les relacions triennals enviades al P. General tots els elements de lloança i apologia, en deduïm fàcilment que el bé que hi portà aquest ministeri fou realment considerable. Sovint trobem al·lusions a cursos de predicació o missions fets durant tot l'any a l'Alguer i fins i tot a la resta de la diòcesi, amb la consegüent concurrència del poble al sagrament de la penitència.²⁷⁰

Naturalment, l'ensenyament de la doctrina cristiana anava lligat a la predicació,²⁷¹ i monsenyor Baccallar els demanava una col·laboració especial en aquest camp. Durant les visites pastorals als pobles de la diòcesi, es feia acompanyar per un d'ells que l'ajudés a ensenyar als habitants els rudiments de la fe;²⁷² i, com ja hem vist en parlar del seminari, era un pare de la Companyia qui tenia el deure de guiar els seminaristes en el desenvolupament d'aquest ministeri.

266. *Idem*, 454-492.

267. ARSI, *Sard.* 10, f. 63.

268. *Idem*, f. 166'.

269. MENDIZABAL, *Liber Congregationum*, n. 230.

270. ARSI, *Sard.* 10, ff. 31', 40, 62', 143, 153, 161.

271. *Idem*, f. 153.

272. ASV, *S. Congregatio Concilii, Relatio 1590*, f. 245': «Per me ipsum et alios Patres societatis Ihesu quos mihi cooperatores adiungebam rudimenta fidei diligentissime docui».

Entre altres encàrrecs confiats pel bisbe als pares just després de la inauguració del col·legi, hi hagué el de reorganitzar la confraria del Santíssim Sagrament a l'Alguer, que en aquell temps gairebé era en plena decadència.²⁷³

Al començament del segle XVI i sota el seu impuls, la confraria havia adquirit una vitalitat notable; propagava el culte eucarístic, i el 1603 van ésser instituïdes les Quaranta Hores durant els dies de carnestoltes. El 1604, monsenyor Baccallar, que s'havia limitat l'any anterior a participar en la processó de cloenda, volgué donar una solemnitat més gran a aquesta pràctica i ell mateix portà el Santíssim Sagrament pels carrers de la ciutat i n'aconsellà la devoció en la prèdica que féu immediatament després als fidels.²⁷⁴

Aquestes activitats dels jesuïtes enmig de les diverses classes socials, les facilitava, naturalment, la gran estimació que el bisbe sentia per ells,²⁷⁵ i l'interès amb què primer havia promogut i en acabat ajudava llurs obres.²⁷⁶ El 1604, per exemple, donava al col·legi més de 300 ducats per posar a censal, de manera que amb els rèdits poguessin adquirir llibres per a la biblioteca.²⁷⁷

Els jesuïtes van mostrar el seu reconeixement a totes aquestes atencions i, a més a més de respondre plenament a totes les seves expectatives, el van recordar com un bisbe que s'havia guanyat no pocs mèrits davant la Companyia.²⁷⁸

5. CONFRARIES I PIETAT POPULAR

Arribats aquí, no hi podia faltar la investigació sobre la religiositat del poble i les diverses formes d'agrupacionisme nascudes a l'empara de l'Església o que d'alguna manera hi feien referència.

Els moviments religiosos i la pietat popular són efectivament el camp on, més que no pas en altres bandes, és possible de verificar la validesa o l'eficàcia de les grans reformes, com també de descobrir i va-

273. ARSI, *Sard.* 10, ff. 143^v-144; *Sard.* 18, I, f. 303.

274. ARSI, *Sard.* 10, f. 194.

275. *Ibidem*: «Societatis apud Episcopum estimatio tanta, doctrinaeque autoritas, ut siquidem gravius inciderit, illud neque nostris inconsultis decernat, neque decretum aboleri numquam permittat»; *Sard.* 18, I, f. 303.

276. ARSI, *Sard.* 10, f. 63: «Hoc ipso anno, /1598/ Episcopi liberalitate, quae semper in nos eximia fuit, censui collegii attributa est vinea».

277. *Idem*, ff. 194-194^v.

278. *Idem*, f. 186^v.

lorar la intensitat dels moviments que travessen o determinen la història religiosa dels pobles.

Aquí és on la fe deixa d'ésser doctrina, potser perfecta però asèptica, i es converteix en expressió de vida, i és on fe i cultura troben, especialment a nivell local, moments extraordinaris i significatius de penetració i de síntesi.

Retornant a la història de la nostra diòcesi, una de les manifestacions més evidents i caracteritzadores de la pietat popular la trobem en l'associacionisme agregatiu de les confraries.

Cada una té una finalitat pròpia, tot i que sovint a les manifestacions pràctiques tenen molts punts de contacte; en qualsevol cas, totes tradueixen o interpreten amb esperit cristià necessitats o urgències sobretot de tipus social.

Llurs activitats es presenten, generalment, com la resposta a una forta exigència de solidaritat, tant respecte als associats com vers les capes socials més necessitades i indefenses.

Una altra dada altament positiva és llur profunda consciència de comunitat, vers la qual tenen expressions de comportament d'una dimensió profundament humana, bé que amb inevitables carències o contradiccions.

Un coneixement exhaustiu de les vicissituds d'aquestes associacions fóra de gran ajuda per a entendre a fons molts aspectes de la vida diocesana, com també fóra d'un interès extrem per a l'home d'avui d'estudiar en profunditat els diversos components d'aquestes formes d'associacionisme en totes llurs dinàmiques.

Malauradament, no disposaven de les estructures que generalment a través del temps es tradueixen en fonts documentals.²⁷⁹ Pel que fa a la nostra diòcesi i a l'Alguer en particular, les notícies més nombroses sobre les confraries les traiem dels llegats testamentaris.

Per aquest motiu ens n'haurem de conformar amb una visió parcial.

En el període històric que examinem, a l'Alguer almenys n'existien quatre. La primera, i la més important, la de la Misericòrdia, tenia la seu a l'església homònima, i Urgias la identifica amb la confrària del Gonfanó.²⁸⁰ Aquesta afirmació ens és confirmada per la relació que fa el bisbe a la Congregació del Concili el 1590, on diu que la confraria de la Misericòrdia, anomenada també «disciplinantium» era agregada a

279. A. VIRDIS, *Sos Battudos. Movimenti religiosi penitenziali in Logudoro* (Sàsser 1987). En aquest estudi hom pot trobar informacions sobre les activitats d'aquestes confraries a Sardenya.

280. Biblioteca Comunal de Sàsser, URGIAS, *Notizie antiche*, t. IV, 3, 69; ACapA, *Auctos*, t. III, part. II, ff. 1, 28.

l'Arxiconfraria de Roma,²⁸¹ la qual, originàriament un simple moviment de flagel·lants o disciplinats, al segle XIII s'anomenava dels «Accomandati o Raccomandati di Madonna S. Maria» i que més tard, l'any 1486 havia agafat el nom de «Arciconfraternità del Gonfalone».²⁸²

La «confraria de les Recomanades», per a dones soles, que existia a l'Alguer²⁸³ amb un nom que fa referència al vell títol de la confraria del Gonfanó, ens porta a pensar en una associació amb característiques similars a les de la Misericòrdia. Tot i les estructures i les finalitats afins, devia ésser independent d'aquesta darrera, per bé que no podem excloure la hipòtesi que simplement en fos una branca, en aquest cas, però, amb béns i administració propis, com ho prova el fet que els llegats els trobem registrats sempre a la «confraria de les recomanades».

Pel que fa a l'acció social, aquestes dues associacions tenien sens dubte els mateixos objectius que la romana i es dedicaven, per tant, una mica a totes les formes de caritat i de beneficiència amb una particular atenció a l'assistència als malalts.²⁸⁴

La confraria de l'Oració o de la Mort, anomenada també de la Santa Creu, residia a l'Alguer a l'església de Santa Creu,²⁸⁵ i també, com ens recorda monsenyor Baccallar, era agregada a l'arxiconfraria de Roma.²⁸⁶

Aquesta companyia tenia com a deure específic el d'enterrar els morts, especialment els pobres, pels quals no mirava ningú, i pregar per llurs ànimes.²⁸⁷

Segons el que explica Urgias, la confraria venerava a la mateixa església la imatge de la Verge dels Desemparats. Un noble de la família Olives havia dut dels països catalans un quadre que representava la Verge i l'havia donat a la confraria.²⁸⁸

La notícia, tanmateix, no duu data, i això fa que no sigui possible d'establir amb certesa si la devoció es pot fer remuntar ja al segle XVI, bé que la circumstància del lloc de provenença ens ho faria suposar.

A l'Alguer existien encara dues confraries més.

A Sant Miquel tenia la seu la del Santíssim Sagrament,²⁸⁹ anome-

281. ASV, *S. Congregatio Concilii, Relatio 1590*, f. 244^v.

282. M. MARONI LUMBROSO - A. MARTINI, *Le Confraternite romane nelle loro chiese* (Roma 1963), 16-17, 186-187, 190.

283. ACapA, *Auctos*, t. III, parte II, f. 25; ACVA, *Registre dels llegats y dexes pies*, ff. 9, 12^v, 53.

284. MARONI LUMBROSO - MARTINI, *Le Confraternite*, 17, 188, 194.

285. ACVA, *Registre dels llegats y dexes pies*, f. 14.

286. ASV, *S. Congregatio Concilii, Relatio 1590*, f. 244^v.

287. MARONI LUMBROSO - MARTINI, *Le Confraternite*, 256-258.

288. Biblioteca Comunal de Sàsser, URGIAS, *Notizie Antiche*, t. II, IIa, 103.

289. ACVA, *Registre dels llegats y dexes pies*, ff. 79, 3, 26.

nada també del «Cos preciós de Jesús Crist»;²⁹⁰ aleshores en decadència, va reprendre força el 1588 sota l'empenta i la direcció dels jesuïtes.²⁹¹ Demanaven als inscrits una hora d'adoració i el cant de l'ofici del Santíssim Sagrament almenys una vegada el mes i per les festes dedicades al misteri eucarístic.²⁹² El 1603, com ja hem esmentat, foren instituïdes durant els dies de carnestoltes, les Quaranta Hores.²⁹³

La confraria del Sant Rosari tenia la seu a Sant Francesc, a la capella del Roser;²⁹⁴ practicava un culte especial en honor de la Mare de Déu i es dedicava també a obres de caritat.²⁹⁵

Les confraries, especialment les del Gonfaló i de l'Oració, que desenvolupaven funcions assistencials de primera necessitat,²⁹⁶ s'escampaven una mica per tota la diòcesi.²⁹⁷ De tota manera, només en tenim notícies certes pel que fa a alguns pobles: Ocier,²⁹⁸ Esporlatu i Buddusò,²⁹⁹ Nule, Bòttida, Núoro i Pattada,³⁰⁰ tenien la de Santa Creu; Silanos i Buddusò³⁰¹ la de «Les Recomanades»; Núoro, la del Roser.³⁰²

El sínode de 1581 es va interessar per aquestes formes de religiositat i d'apostolat en un breu decret.³⁰³

El primer pensament del bisbe fou una exhortació perquè els germans de cada confraria no es conformessin solament amb el nom o l'hàbit, sinó que penetressin en l'esperit de les regles i complissin amb fi-

290. *Idem*, f. 3ⁿ, 26.

291. ARSI, *Sard.* 10, f. 143.

292. MARONI LUMBROSO - MARTINI, *Le Confraternite*, 19-21.

293. ARSI, *Sard.* 10, f. 194.

294. ACVA, *Registre dels llegats y dexes pies*, ff. 66-66'. URGIAS explica (ACapA, *Notizie*, 158-159) que la confraria fou posteriorment erigida canònicament l'agost de 1623 (Cf. Biblioteca Comunal de Sàsser, URGIAS, *Notizie Antiche*, t. II, 37). Aleshores era superior del convent el P. Felice Zampello i prior de la confraria el notari Joan Andreu Rustany. El 1661, els priors J. Baptista Casola i Ambrosi Querenti adquiriren dos palaus propietat dels germans Francesc i Anna Maria Sanna i els transformaren en oratori, i allà, amb el consentiment de monsenyor Vicente Agustín Clavería, el 28 de juny, hi van traslladar la confraria.

295. MARONI LUMBROSO - MARTINI, *Le Confraternite*, 346-347.

296. FILIA, *La Sardegna*, II, 260.

297. ASV, *S. Congregatio Concilii, Relatio 1590*, f. 245: «Habent etiam omnia fere oppida huius episcopatus, quae sunt alicuius momenti, societatem laicorum se disciplinantium, cui plurimum omnes illi homines additi sunt. Praeter commemoratas Religiones et societates laicorum nonnullas alias habet hic episcopatus».

298. DI TUCCI, *L'organizzazione religiosa*, 287; nota 77 d'aquest capítol.

299. ACVA, *Regesto 1588-1591*, ff. 80ⁿ, 201.

300. VIRDIS, *Sos Battúdos*, 42, 50-51, 79-81.

301. ACVA, *Regesto 1588-1591*, ff. 67ⁿ, 201.

302. AGOFM, Ms. T/34, *Cronica Provinciae Sardiniae*, f. 132ⁿ.

303. ACapA, *Constitutions y decrets*, De les companyies y confraternitats, 71-72.

delitat els deures de l'associació, sobretot les obres adreçades al bé del proïsme.

Totes les confraries, després, són exhortades a no posar entrebancs a la vida parroquial; en particular, se'ls prohibeix de dur a terme a llurs esglésies actes que són competència del rector o de fer les reunions, pràctiques o funcions particulars en concomitància amb les cerimònies litúrgiques de la parròquia, a les quals són convidats a participar com tots els fidels.

Una altra font de preocupació per al bisbe la constituïa el fet que no sempre les relacions entre les diverses confraries duïen l'empremta dels principis de la caritat cristiana que per a moltes constituïen la base de llurs regles.

Com ja hem vist en el capítol anterior, les confraries es fan tot sovint oberta competència, en ocasió dels funerals, per tal d'assegurar-se els avantatges econòmics de l'aprovisionament de cera.³⁰⁴

Aquestes rivalitats s'aguditzaven quan un mateix individu resultava que era membre de dues confraries i es trobava en la impossibilitat de participar en les accions comunes d'ambdues. Aquest inconvenient, el notà monsenyor Baccallar, sobretot pel que feia a les dues confraries més importants de l'Alguer, la de la Misericòrdia i la de l'Oració, en la visita canònica que hi efectuà pel març de 1590, en ocasió de la qual imposà severament als priors de les confraries, sota l'amenaça de l'excomunicació, que no acceptessin a llurs associacions elements que ja pertanyien a una altra, si no era per una causa greu que havia d'ésser reconeguda com a vàlida pel bisbe.³⁰⁵

Una intervenció tan dràstica es justificava plenament si es pensa que el fet que situacions similars es prolonguessin podia aportar greus conseqüències a llur vida interna i comprometre la insubstituïble obra assistencial i caritativa que duïen a terme entre el poble.

L'examen de l'esperit religiós del poble no sempre el confirma una documentació exhaustiva i directa. Això no obstant, la investigació no es presenta menys interessant.

El 1558, Segimon Arquer ens presenta així l'actitud de l'home sard del seu temps davant la religió: «vivunt bene secundum legem naturae, optime victuri, si sinceros haberent Dei precones»,³⁰⁶ tesi plenament compartida per Antonio Parragues de Castillejo, arquebisbe de Càller

304. ACapA, *Constitutions y decretos*, De les sepultures, 73.

305. ACVA, *Regesto 1588-1591*, f. 61.

306. ARQUER, *Sardiniae brevis historia*, dins CLUVERIO, *Sardinia*, 11.

(1558-1573): «La gente es dócil, temerosa y reverente a las cosas de Dios si tuviesse quien los encaminasse».³⁰⁷

Coneixent la negligència i la indiferència dels eclesiàstics per a la cura de les ànimes, podem imaginar-nos fàcilment quines eren les condicions religioses del poble, que, en canvi, duia innat un profund sentit del diví, com s'extreu justament d'alguna de les aberracions més greus i més freqüents en aquest camp: la degeneració de les festes i la superstició.

Torna a ésser Arquer qui ens deixa una descripció de com es desenvolupaven les festes, sobretot les rurals: «Cum rustici diem festum alicuius sancti celebrent, audita missa, in ipsius sancti templo tota reliqua die et nocte saltant in templo, prophana cantant, choreas viri cum foeminis ducunt, porcos, arietes et armenta mactant, magnaue laetitia in honorem sancti vescuntur carnibus illis. Sunt etiam multi qui pecus aliquod saginant in honorem certi alicuius sancti, ut illud in fano eius potissimum in silva extracto, et festa die devorent».³⁰⁸

Es tracta, com es veu, de costums lligats més o menys conscientment a records pagans no del tot extirpats o no adequadament substituïts per alternatives cristianes vàlides.

Els sínodes de l'època,³⁰⁹ incloent-hi el que va celebrar monsenyor Baccallar el 1581,³¹⁰ s'esforcen tots a corregir, fins i tot amb sistemes durs, aquesta mena d'abusos.

Parlant d'això, cal recordar la prohibició que feia el sínode de cantar a l'església cançons no litúrgiques, excepte el cant de la Sibilla o del Judici,³¹¹

307. Biblioteca Universitària de Càller, S.P. 6.2.39, *Epistolario*, f. 95, dins ONNIS GIACOBBE, *Epistolario*, 154; cf. SORGIA, *Due lettere inedite sulle condizioni del clero sardo*, 143-145.

308. ARQUER, *Sardiniae Brevis historia*, dins CLUVERIO, *Sardiniae*, 11.

309. ACapA, *Noticias Antiguas*, II, *Constitutiones synodi Algarensis*, ff. 17^v-18; *Constitutiones de la segunda synodo*, f. 36^v.

310. ACapA, *Constitutions y decretos*, Del offici dels rectors, plebans y curats, 58: «Tancaran les perròquies al toc de la oració, y en diguna manera súffran que, ni en aquelles ni en les rurals, diguna persona y balle, ni dins ni al derredor, en tot lo districte de aquelles, ni en lo die de la festa mengén dins de aquelles, ni meyñs vellen en les perròquies o en altres que estan en poblát, o prop de aquell, y, en les que estan molt lluyñ, si vellen dones dins, no y estiguen hòmens».

311. Ens sembla interessant transcriure íntegrament la versió que es canta a l'Alguer, i que és una còpia de l'Arxiu capitular, materialment recopiada pel canonge Urgias el 1820, i que és molt semblant a la versió *Urgellense*. En la transcripció conservarem també les variants incorrectes i afegirem solament l'accentuació. He conservat també (estrofa 3,3) la forma *bris*, que alguns estudiosos, sense raons crítiques, s'han precipitat a canviar en *crits*. Cal remarcar que les variants alguereses, incloses les de les biblioteques Guillot i Adami, tenen totes la forma *bris*, que, almenys per a aquesta circumstància, caldria examinar amb més cura. Podria, per exemple, ésser una forma dia-

lectal o la corrupció d'un altre mot que indica *vent*. Aquesta és, però, solament una pista de recerca. El vers, en aquest cas, tindria un significat més lògic: *amb vents i trons*, en lloc de *amb crits i trons*.

Al jorn del judici
parrà qui aurà fet servici

1. Un Rey vindrà perpetual
vestit de nostra carn mortal
del Cel vindrà tot certament
per fer del setgle giugiamt.
2. Ans quel judici no serà
un gran señał se monstrarà
lo sol perdrà la respandor
la terra tremirà de por.
3. Aprés se badarà molt fort
amostrantse de gran conort
amostrar se an ab bris y trons
les infernals confusions.
4. Del Cel gran foc devallarà
com a soffre molt podirà
la terra cremarà ab furor
la gent aurà molt gran terror.
5. Aprés serà un fort señał
d'un terratrèmol general
les pedres per mig se rompran
y les montañes se fendran.
6. Llavors ningú tindrà talent
de or, riqueses, ni argent
esperant tots quina serà
la sentència ques darà
7. De morir seran tots son talents
sclafirlos an totes les dents
no y aurà home que no plor
tot lo món serà en tristor.
8. Los puits, y plans seran iguals
allí seran los bons y mals
Reis, Duchs, Conptes y Barons
que de lus fets retran rahons.
9. Aprés vindrà terriblement
lo fill de Déu omnipotent
qui morts y vius judicarà
qui bé aurà fet allís parrà.
10. Los infants qui nats no seran
dintre ses mares cridaran
diran tots plorosament
ajudaus Déu omnipotent.
11. Mare de Déu pregau per nos
pus seu Mare dels peccadors
que bona sentència hajam
y Paradís possehiam.
12. Vosaltres tots qui estau
devotament a Déu pregau
de cor ab de gran devoció
queus porte a salvació. Amén.

Es poden trobar referències bibliogràfiques i notícies més detallades a: MILA I FONTANALS, *El Canto de la Sibila en Lengua d'oc*, «Romania», IX, (1880), 353-365; TODA, *La poesia catalana*, 19-21; A. GRIERA, *Litúrgia popular*, «Butlletí de Dialectologia catalana», XVIII (1930), 6-8; A. CIUFFO, *Folk-lore alguerès*, «Bolletí del diccionari de la Llengua catalana», XIII (1924), n. 5, 267; P. AEBISCHER, *Le Cant de la Sibilla en la Cathédrale d'Alghero la veillée de Noël*, «Estudis Romànics», II (1949-1950), 171-182; A. SANNA, *Un antico canto natalizio di Alghero. «Lu señał del judici»*, «S'Ischiglia», any VII, 11-12 (1955), 210-215 o dins A. BALLERO DE CANDIA, *Alghero, cara de roses* (Càller 1961), 332-339; M. SANCHIS GUARNER, *El Cant de la Sibilla, antiga cerimònia nadalenca* (València 1956); A. ERA, *A proposito del Canto della «Sibilla» in Alghero*, «Ichnusa», XII (1958), 53-56 o dins A. BALLERO DE CANDIA, *Idem*, 340-345; SCANU, *Alghero e la Catalogna* (1964), 110-113, 207-208; F. MANUNTA, *Cançons i líriques religioses de l'Alguer catalana*, I (L'Alguer 1988), 141-153. En aquest últim estudi l'autor declara (pàg. 133) haver transcrit la còpia de l'Arxiu Capitular de l'Alguer «amb grafia moderna». De fet el text (pàgs. 141-143) no solament resulta «modernitzat» en la grafia, perquè les variants antigues o peculiars de les versions alguereses, només parcialment senyalades en la nota 1 de la pàgina 144, són substituïdes per les formes modernes de la llengua estàndard. Aquesta és una operació problemàtica, que segurament no

«... cobles... espirituals que se acostumen cantar en les matines de Nadal».³¹²

Ens ha semblat oportú de fer ara una petita digressió i insistir en el fet que aquestes «cobles», que encara avui es canten a l'Alguer la vigília de Nadal abans de mitjanit, i que enriqueixen amb un element peculiar i local la litúrgia nadalenca i lliguen la ciutat a les seves tradicions religioses més antigues, les va salvar monsenyor Baccallar justament amb aquesta disposició. A primera vista, el decret del sínode podria semblar una concessió, mentre que efectivament és un acte d'intel·ligència pastoral i denota clarament la capacitat del bisbe d'anar més enllà de les aparences. En efecte, monsenyor Baccallar va saber destriar entre allò que era antilitúrgic i allò que, tot i ésser «vell», era expressió d'una tradició sana i d'un sentiment religiós genuí, i que, per tant, calia salvar a qualsevol preu. No es va deixar suggestionar per la mentalitat corrent dels juristes i dels teòlegs posttridentins, clarament contraris a qualsevol cosa que no fos estrictament litúrgica, ni es va deixar coaccionar pel zel iconoclasta i miop de molts bisbes que, a diverses parts de Catalunya, van prohibir aquest cant, tement que fos contrari a les «reformes» tridentines o que hi fos antitètic.³¹³

Tanmateix, i sense cap mena de dubtes, l'obra de sanejament fou difícil i trobà una minsa col·laboració per part dels sacerdots, ja que era necessari de prohibir explícitament, a ells i tot, de ballar o assistir a balls.³¹⁴

Evidentment es tractava aleshores d'un fet arrelat de temps en llurs costums i en llur mentalitat i que difícilment podia ésser-ne extirpat amb unes simples lleis.

A aquesta pràctica d'associar formes tan profanes a les manifestacions de pietat, s'hi ha de lligar la manera com es complien els vots de

té en compte les normes universalment acceptades per a la transcripció crítica i que resulta, a més, molt perillosa, perquè pot donar la sensació de tenir a les mans un text antic excepcionalment correcte i, en fi, perquè de fet constitueix un obstacle pràcticament insuperable per arribar a la versió algueresa com és al document original.

Per un estudi comparat entre la versió del capítol de l'Alguer, una versió conservada a Càller i les versions catalanes més importants, vegeu SANNA, *Un antico canto*, 211-213.

312. ACapA, *Constitucions y decrets*, Dela música dela Iglésia, 40.

313. A Mallorca, per exemple, hi fou prohibit el 1572 pel bisbe Diego Arnedo i recuperat el 1575 per monsenyor Joan de Vic. Prohibit de nou el 1666 per Pedro Manjarrés de Heredia, el reintroduí definitivament Pere d'Alagó i de Cardona el 1692. Al segle XVI també el prohibiren a Tarragona (Cf. SANCHIS GUARNER, *El Cant de la Sibilla*, 29-30).

314. ACapA, *Constitucions y decrets*, Dela vida y honestat dels eclesiàstichs, 17.

tota la ciutat, fets a Déu i als sants, en ocasió de perills i calamitats.³¹⁵ L'element religiós, la processó, s'acompanyava amb trets i salves de morters, i la festa s'acabava amb balls, i això si no degeneraven en manifestacions obertament en contradicció amb l'esperit que ha d'animar el cristià a donar gràcies al Senyor. Només cal recordar que cada any, el 5 de maig, vigília de Sant Joan «de Porta Llatina», pel vot fet el 1412 en ocasió de la derrota dels francesos a l'Alguer,³¹⁶ la processó tenia el

315. AComA, *Llibre de les cerimònies*. El següent document ha estat publicat per Toda (*Recorts*, 9-10):

«Assí aparen tots los vots antichs de la Terra.

Primo lo die de Sant Sebastiá á 20 de Jener hi ha professó.

Item lo die de St. Blay á 3 de febrer.

Item lo primer die de Mars la festa dels Reys.

Item á 19 de mars St. Josep.

Item la vigilia del die de St. Joan de porta llatina á 5 de maig se fan fochs á la nit y se tiran 24 mascles y tres pesas y lo die de dit Sant á sis de maig se fa professó y se canta la cansó dels francesos en la porta de la casa de la ciutat. Y se tiran altres tres pesas y 24 mascles, ço es vuyt mascles y huna pesa al portal real, al baluart de la madalena altres vuyt mascles y huna pesa y al *castellás* (torre del Esperó) altres vuyt mascles y una pesa. Y mes dotze dotzenes de fochs grechs, coets vuyt dotzenes de corradors y quatre dotzenes de voladors, una Roda, una espasa y una granada, ço es la nit la trompa y la mitat dels coets y la granada, y lo die la roda ab laltre mitat dels coets. Y se fan los personatjes de Sant Joan y Sant Miquel que van ab la professó dit die y los angels, y se portan las banderas de la ciutat.

Lo die de Sant Juan Baptista al juratori dels nous consellers se tiran dotze mascles.

Item lo disapte de Paschua de resurreccio á la gloria se tiran dotze mascles y huna pesa de artillería mijana, y lo die de Paschua al alçar del Santíssim sacrament se fa lo matex.

Item lo die del corpus christi á la professó se tiran 24 mascles y tres pesas ço es al portal real 8 mascles y una pesa, en lo baluart de la magdalena altres vuyt mascles y una pesa y al castellas los altres vuyt mascles y huna pesa y se fan los personatjes de Sant Joan y Sant Miquel que van devant lo Santíssim sacrament y los angels, y portantse les banderes de la ciutat.

Item lo die de la assumptio de nostra Senyora se fa lo matex ques fa lo die del corpus ques tiran 24 mascles y tres peças de artillería segons en lo precedent capitol está dit y se fan los angels y se portan les banderes.

Quant vé lo Virrey se fa lo mateix y se li presentan sis atches de sera groga de 4 lliuras cada una de pes, tres dotzenes de veles de sera groga que pesan tres lliures de sera.»

316. AComA, Reg. 503, *Llibre de les cerimònies*, relació de la victòria contra els francesos el 1412, publicada per TODA, *Un poble*, 149-154. A propòsit de les cerimònies que els algueresos han fet, durant quatre segles, per celebrar aquesta victòria trobem, entre les obligacions del capitol de la catedral, aquesta relació (ACapA, *Notandos*, f. 1°): «Maio. A 6, dia de san Juan ante portam latinam, hace el cabildo procession general. Canta la musica dos motetes, uno en San Antonio Abad, y el otro en la casa de la Ciudad en memoria de una señalada victoria que en semejante dia dió Dios nuestro Señor a los Moradores de esta Ciudad de los franceses que la embistieron la noche.

seu epíleg a la plaça principal, on assistien a la crema d'un espantall que representava un soldat francès mentre la multitud encara invocava venjança i desfogava el seu odi contra els francesos cridant «muirán,

Y hasta hoy se conservan dos de las Banderas, que les quitaron con prision del Bastardo de Saboya, a quien degollaron en la plaza de San Estevan que es hoy de San Antonio Abad». La llista d'aquestes obligacions és del 1724. El mateix volum (*Notandos*) en conté també una altra, del 1748, publicada per Toda (*Idem*, 155-156). A l'arxiu capitular n'hi ha dues més, una de contemporània a les dues ja citades i una altra d'anterior, del 1645 (*Repertorio de Fensa*). La processió és documentada encara pels anys 1771, 1793, 1807 i 1812. En aquests anys, per la concomitància al 6 de maig d'una festivitat religiosa més solemne, la celebració fou traslladada a un altre dia (*Notandos*, f. 18). Hi ha avui a l'Alguer qui acusa injustament E. Toda d'haver manipulat les notícies històriques per magnificar i atribuir a aquell episodi significats patriòtics i catalanistes (M. SALVIETTI, *La catalanità degli algheresi*, L'Alguer, 1988, pp. 93-95. Per a aquesta qüestió i altres similars sobre la estada de Toda a l'Alguer vegeu A. NUGHES, *Toda i l'Alguer. A 100 anys d'aquella visita*, en «L'Alguer», any 2, n. 3, 1989, pp. 7-14 i E. Toda *alguerès honorari. Los libros, los contactos culturales*, en «L'Alguer», any 2, n. 4, 1989, pp. 7-14).

El record de la victòria del 1412 era, al contrari, ben viu i arrelat en la memòria i en la tradició popular de la ciutat i fins als primers decennis del segle passat, i, doncs, abans de la vinguda de Toda, continuava essent celebrada en forma solemne, també amb cerimònies civils, fins i tot promogudes per les autoritats piemonteses. En dóna fe el canonge Urgias, que ningú pot acusar de gratuït i acrític catalanisme, i que el 1824, més de 60 anys abans de l'estada de Toda a l'Alguer, escriu així (A Cap A, *Notizie*, pp. 200-201): «Fu essa chiesa [S. Maria dels àngels] demolita al tempo dell'invasione de' Francesi contro qnesia città d'Alghero; ma riuscì inutile ogni loro attentato, perchè dagli Algheresi si reportò completa vittoria contro il nemico ai 6 di maggio 1412.

La dolce memoria di questo fatto si celebra annualmente in detto giorno, sacro al martirio del glorioso San Giovanni Apostolo, ed Evangelista con processione generale, Te Deum, e messa solenne in musica nella Cattedrale, colla pubblica esposizione dell'Effigie dell'Augustò Sovrano Regnante nella facciata del palazzo civico, oltre il concerto, che si suole tenere la notte precedente nella spaziosa camera di udienza del detto palazzo, in cui concorrono tutte le persone nobili e pulite del paese, le quali sono cortesemente ricevute colle solite formalità dal Magistrato Civico, vestito cogli abiti consolari di parada, e con altri segni di comune allegrezza.

*Qui si dice inoltre che anticamente in questo festivo di un canonico della Cattedrale in abiti corali, leggeva nel pergamino in forma di breve orazione panegirica, la genuina relazione del glorioso fatto in idioma catalano; che si conserva in questo archivio Capitolare, e Civico, funzione veduta dal P.M. Andrea de Acorrà, com'Egli afferma nella dedica della sua Fenice di Sardegna, a D. Salvatore Zatrilla, stampata in Cagliari nel 1702 [Vegeu TODA, *Bibliografia*, pp. 47-88]. Si ricorda finalmente, che in si festoso giorno aprivano la processione suddetta due Consiglieri, i quali a cavallo portavano due Stendardi, presi dai Francesi nella battaglia, il che circa la metà di questo spirante secolo si omise per essere i medesimi molto vecchi, come si legge nelle autentiche notizie dell'Archivio Capitolare di questa cattedrale.*

Qualora poi qualcheduno dubitasse di questa segnalata vittoria, si porti nella Chiesa de' RR.PP. Conventuali di S. Francesco, dove all'altare maggiore vedrà chiaramente appese le armi di Raimondo Zatrilla alla parte del Vangelo, e nell'epistola quelle di Guglielmo Visconte di Narbona, il quale fu respinto dai bravi Algheresi, e fuggi pieno di

muiran los Francesos y'ls traydors de Sassaresos». ³¹⁷

El fet que es multipliquessin els vots i es reconeguessin semblants degeneracions va provocar una decidida intervenció per part del bisbe monsenyor Baccallar, el qual, al sínode del 1581, va reduir a sis els vots de l'Alguer: 20 de gener (Sant Sebastià), 3 de febrer (Sant Blai), 1 de març (els Tres Reis), 6 de maig (Sant Joan «de Porta Llatina»), 1 de setembre (Sant Llop) i 9 de setembre (Sant Roc). El que cal remarcar sobretot és que en aquella ocasió el bisbe va declarar que, des del moment que vots com aquells, fets sempre per iniciativa de l'autoritat civil, contemplaven fins i tot processons, d'aleshores endavant per a emetre'ls fóra necessària la conformitat del bisbe. ³¹⁸

Tanmateix, al cap de dos anys, el 1583, durant la pesta, es van fer quatre vots més. ³¹⁹ Aquesta vegada la reacció del bisbe va ésser dràs-

rossore, e confusione verso Narbona ed il Bastardo di Savoia, portandosi in Alghero in compagnia del predetto Visconte, fu come fellone, e traditore decapitato nella piazza di S. Stefano Proto-martire, ora di S. Antonio Abate, site in questa Città d'Alghero.

317. A com A, *Ibidem*, 150-156. Han publicat el text de les *Cobles*: TODA, *Idem*, 150-154; TOLA, *Codex diplomaticus*, II, 47-48; P. SCANU, *Relació e Cobles de la conquesta dels francesos*, dins BALLERO DE CANDIA, *Alghero, cara de roses*, 427-433; *Alghero e la Catalogna* (1962), 149-152; (1961) 229-232; i, més recentment, altres autors. Pasqual Tola, a la transcripció afegeix una anotació interessant que recorda una experiència personal: «Queste strofe si cantavano con accompagnamento di molti strumenti musicali nella gran Porta di Terra in Alghero. L'Autore del presente CODICE le udì cantare egli stesso nel 1822, e dovette assistere a questa secolare maledizione poetica contro i suoi concittadini sassaresi. Fino al primi anni del secolo XVII il canto di queste strofe serviva come di accompagnamento all'abbruciamento di un fantoccio, raffigurante un soldado francese (perchè francese era il Visconte di Narbona, e francese nella maggior parte la sua gente d'arme) che il popolo chiamava per scherno *El Francés, ossia Françoi*. Però nel 1628 il governo Viceregale dell'Isola proibì questa barbara solennità popolare, alla quale sopravvisse per molto tempo ancora il canto delle suddette strofe, che poi fu ancor esso tralasciato intieramente». (*Idem*, 47, nota 2). Si ens fixem en les notícies que el canonge Urgias dóna sobre la solemne commemoració, fins i tot civil, de la victòria, ens sembla poc probable (o, com a mínim, encara per demostrar) el que Salvietti (*Ibidem*) dóna per descomptat: és a dir, que quan P. Tola assegura haver sentit cantar les *Cobles* el 1822 s'hagi confós amb algun altre esdeveniment o hagi contat una «petita mentida» per oportunisme.

318. ACapA, *Constitutions y decrets*, Dela observància de les festes, 42-43.

319. AComA, *Llibre de les cerimònies*, Vots novament fets en la peste l'any 1583, publicat per TODA, *Recorts*, 10-11:

«A 19 de febrer se fa la festa de Sant'Ana y si va ab professó ys porta nostra Senyora del Roser y Sant Sebastià.

Lo primer divendres de Mars se fa festa de nostra Senyora de Misericòrdia y se fa professó per la terra.

Item a 2 de juliol, die de la visitació de Sta Elisabet, del any 1583 se fa funció per los magnífichs Srs. Consellers y la majoria del poble en la iglésia de Sant Francesch,

tica: tots els vots antics i recents es van reduir només a tres:

«Lo die de Sant Miquel, que es va ab la processó a la iglésia de Sant Miquel y alli houen missa los consellers a 29 de setembre.

ab promesa cascun any de anar en professó en dita iglésia de Sant Francesch y oyr la missa major ab devosió en la capella de la visitasió de Santa Elisabet.

A 2 de Agost Nostra Senyora dels Angels.

Lo die de Sant Lop, al primer de setembre, és vot de la terra y van los consellers a la seu a missa».

«Lo die de Sant Sebastià, a 20 de febrer, van en processó los consellers y houn missa en Sant Agustí.

»Lo die de la visitació de Nostra Senyora a Santa Isabel, a 2 de juliol, van en processó los consellers a Sant Francesch y houn missa. No hi ha altres vots.

»Lo die de Sant Joan de porta llatina, és festa per sollemnitat.

»Lo die de Nostra Senyora de Misericòrdia, lo que és divendres de maig, és festa manada per sollemnitat».³²⁰

Naturalment, no totes les manifestacions de pietat del poble es poden limitar a aquestes que hem esmentat, ni totes anaven acompanyades d'abusos tan clamorosos: els documents ens han fet arribar el record d'aquestes precisament per aquests aspectes de deteriorament i per les intervencions que van provocar; ens hi hem aturat perquè penso que justament aquestes expressions col·lectives són les més indicades, quan manca una documentació més directa, per a qualificar el nivell de sensibilitat religiosa del poble.

Una ajuda vàlida en aquesta recerca ens la poden proporcionar unes quantes remarques que podem fer sobre la superstició. «Fra il popolo —diu Filia— la pietà cristiana era oscurata da pratiche superstiziose, e se i vescovi non potevano cambiare di punto in bianco le consuetudini inveterate non deve negarsi che iniziassero una bella crociata di civiltà».³²¹

En aquest sentit, el sínode de 1581 prengué unes quantes iniciatives: renyava i prohibia, per exemple, els dejunis supersticiosos³²² i sobretot posava entre els pecats reservats l'ús d'olis i d'altres coses sagrades per a fer maleficis i embruixaments.³²³

Certament, el problema era d'una gravetat particular i a més a més de les paraules de Filia ens en dóna testimoni el fet que quan Sixt V, el 5 de gener de 1586, publicà la butlla *Coeli et terrae Creator* contra l'astrologia, les arts màgiques i la superstició,³²⁴ monsenyor Baccallar en féu fer ràpidament una traducció, tant en llengua sarda com en català, i n'ordenà la publicació integral a tota la diòcesi,³²⁵ disposició que adoptà només en dues altres circumstàncies, concretament per als decrets tridentins sobre la residència³²⁶ i sobre el matrimoni clandestí,³²⁷

320. *Ibidem*.

321. FILIA, *La Sardegna*, II, 239.

322. ACapA, *Constitutions y decrets*, Del precepte del dejuni, 45.

323. ACapA, *Constitutions y decrets*, Del sacrament dela Penitència, 33.

324. *Bullarum privilegiorum ac diplomatum*, t. IV, part IV, 176-179.

325. ACVA, *Registre de diversos actes*, ff. 20-24^v, 28-31^v.

326. ACapA, *Constitutions y decrets*, Dela residència deles dignitats, canonges, beneficiats y rectors, p. 51.

327. ACapA, *Constitutions y decrets*, Del sacrament del matrimoni, 36.

que, com ja hem vist, eren d'una importància cabdal per a la renovació del clergat i per a la moralitat pública.

Malgrat tot, tant el problema de la superstició com el més general de la religiositat del poble difícilment s'haurien pogut resoldre amb una acció dirigida únicament a reprimir els abusos; en el fons, no és que hi faltés un esperit religiós o —com deia Parragues— la docilitat, el temor i la reverència per les coses de Déu;³²⁸ més aviat era un fet d'ignorància, culpable només en part, que duia el poble a viure la seva religiositat, fonamentalment sana i genuïna, amb expressions de vegades paganitzants i de vegades contaminades per elements màgics i supersticiosos.

Si per a aquestes formes de desviació religiosa, arrelades de feia segles, no era lícit d'esperar solucions simples o immediates, certament eren urgents i indispensables una catequesi adequada i un clergat més preparat i, en conseqüència, més sensible a aquestes problemàtiques.

Ja hem vist que entre les finalitats més evidents del sínode diocesà del 1581 hi havia la de tornar a donar genuïnitat al sentit de les coses sagrades i a l'esperit religiós del poble.

Ja hem esmentat també que, en aquesta activitat apostòlica, monsenyor Baccallar hi va voler comprometre també els joves seminaristes i només per aquesta raó va derogar les severes normes amb les quals els havia volguts dedicats únicament a l'estudi i als deures de pietat.³²⁹

Li foren de molta ajuda en aquest programa pastoral els jesuïtes, amb llur predicació i sobretot amb l'activitat de llur col·legi.

Monsenyor Baccallar no volgué ésser tan sols inspirador i guia d'aquesta obra de sanejament i de pacient reconstrucció. Ell mateix en fou el primer executor en les nombroses visites pastorals:

«In quibus visitationibus inprimis curavi non esse populis onerosum sed pauco cum comitatu incedere, deinde vero quantum in me fuit populum commissum in his quae ad salutem animarum eius et ad Deum pertinent verbo et exemplo insistere et erudire. Diligenter intendi ut siquae peccata publica in eo fuissent exterminarentur... Per me ipsum et alios Patres societatis Ihesu quos mihi cooperatores adiungebam rudimenta fidei diligentissime docui et post meum a parochialibus ecclesiis discessum reliquo anni tempore a Rectoribus et aliis sacerdotibus adiectis poenis edoceri curavi quod tantum profuisse conspexi ut in postrema visitatione iam

328. Biblioteca Universitària de Càller, S.P. 6.2.39, *Epistolario*, f. 95, publicat per ONNIS GIACOBBE, *Epistolario*, 154.

329. ACVA, *Registre de diversos actes*, Regulas, f. 33.

maxima pars populi tantum viri quam foeminae optime noverant». ³³⁰

Un entusiasme ben legítim, per bé que es tractés només dels primers resultats. Les relacions que van seguir l'anterior no ens ofereixen altres notícies, però la feina s'havia enfocat bé i zelosament i no hi van faltar posteriorment altres progressos, que, d'altra banda, el bisbe podia controlar i promoure personalment en les seves contínues visites pastorals.

Ja hem fet referència, a les notes biogràfiques, al fet que durant els vint-i-sis anys del seu bisbat, Andreu Baccallar dugué a terme nou visites pastorals ³³¹ i que, només per a la darrera, greument malalt, féu que el substituís el seu vicari general. ³³²

D'aquestes, no en tenim relacions detallades, però és fàcil d'intuir-ne la validesa i els resultats per l'abundant documentació de les decisions que prenia un cop tornava a l'Alguer.

Certament fou el ministeri en què es veié obligat a emprar les millors energies: la majoria de les parròquies de la diòcesi eren allunyades de l'Alguer i la major part es trobaven situades a les zones inaccessibles i muntanyoses del Màrguine, de la Barbaja, del Logudor i del Montagut.

D'altra banda, el seu programa de bisbe sortia dels límits del simple buròcrata. Per tant, si volia governar el seu poble amb saviesa i tenir cura de la seva promoció humana, social i espiritual, el camí només podia ésser aquell: conèixer-lo a fons, visitant-lo sovint.

A la llarga, però, aquest continu peregrinar va comprometre d'una manera irremeiable la seva salut.

A aquestes visites pastorals, que han quedat indubtablement com a

330. En aquestes visites he procurat, sobretot, de no convertir-me en un pes per a la gent dels pobles, i per això, de traslladar-me sempre amb poc seguici, per tant, he procurat, tant com m'ha estat possible, d'empènyer amb l'exemple, i d'instruir el poble que se m'havia confiat, en totes les coses que fan referència a Déu i a la salvació de les seves ànimes. M'he escarrassat per tal que, en qualsevol cas els pecats públics, fossin extirpats... Jo mateix, amb uns quants pares de la companyia de Jesús, que agafava com a col·laboradors, he ensenyat amb gran diligència els rudiments de la fe i m'he esforçat, amenaçant de càstig, que després de la meua partença de les esglésies parroquials, els rectors i els altres sacerdots els ensenyessin, durant tota la resta de l'any, la qual cosa ha estat de tant de profit que a la darrera visita ja la major part del poble, tant els homes com les dones, els havien apresos molt bé». (ASV, S. *Congregatio Concilii*, *Relatio 1590*, f. 245").

331. ASV, S. *Congregatio Concilii*, *Relatio 1590*, f. 245"; *Relatio 1594*, f. 13, *Relatio 1597*, f. 17; *Relatio 1600*, f. 20; *Relatio 1603*, f. 23.

332. ASV, S. *Congregatio Concilii*, *Relatio 1603*, f. 23.

un dels fonaments de l'activitat pastoral i un dels mèrits més importants d'Andreu Baccallar, cal fer-hi referència sobretot per a explicar una gran part dels resultats aconseguits durant el seu episcopat.

CONCLUSIÓ

Arribats en aquest punt, ens sembla superflu d'intentar un judici global i conclusiu sobre les vicissituds de l'Església algueresa del segle XVI: ha estat fet en el transcurs del treball, quan circumstàncies o moments particularment importants per a la vida de la diòcesi ho han imposat. Ara correríem el risc de repetir-nos.

Malgrat tot, hi ha resultants que encara és oportú de puntualitzar. Per exemple, cal remarcar que les vicissituds de la diòcesi demostren, si encara fes falta, que la història local no sempre representa solament una contribució a la clarificació dels moments històrics d'abast més general i prou; en alguns casos resulta fins i tot determinant per a conèixer la gènesi i la dinàmica de molts esdeveniments. En valgui un exemple per tots: només analitzant en profunditat les causes que van portar a la fundació de la diòcesi ha estat possible de fer emergir i d'evidenciar alguns interessos reials, difícilment intuïbles en el projecte global de restructuració de les diòcesis sardes.

Un altre element d'interès notable em sembla que sobresurt del conjunt de dades de la reforma tridentina a l'Alguer i, més en general, a Sardenya.

Si efectivament el Concili de Trento va representar la resposta clara, eficaç i fonamentalment monolítica a les expectatives de renovació una mica difoses per tota la cristiandat, l'aplicació a nivell perifèric de la seva reforma apareix extremament complexa, condicionada per les situacions locals, però sobretot lligada al valor i a les capacitats pastorals i de govern dels homes que se'n van fer càrrec.

Estic convençut que, des d'aquest punt de vista, els arxius sards encara tenen un munt de coses a dir i que la recerca s'haurà d'orientar necessàriament en aquesta direcció si, per a aquest període històric tan significatiu, volem tenir una imatge de l'Església sarda menys plena de llacunes que la que malauradament en tenim avui.

Efectivament, quan els historiadors de l'Església s'ocupen del pe-

riode posttridentí és fàcil, gairebé es pot donar per descomptada, la referència als grans reformadors. I, en efecte, l'Església va saber dur a terme un canvi profund a la seva cúspide i va saber fer sortir del seu interior grans intèrprets de les reformes deliberades pel Concili. Es va servir, però, fins i tot a la perifèria, d'un repartiment força atapeït d'hommes nous, als quals la història no sempre ha fet justícia.

Indubtablement, Andreu Baccallar en fou un. No fou un home del concili, però sí un fill de les seves idees; idees profundament assimilades i després transmeses a les disposicions legislatives a llarg termini i al govern episcopal de cada dia.

Damiano Filia, el més il·lustre entre els estudiosos de la història religiosa de Sardenya, en traça un breu perfil i diu entre altres coses: «Per comprendere appieno quale attività abbia dedicato ai bisogni spirituali e morali della sua diocesi, bisognerebbe sfogliare molte carte del tempo, e più gli scritti e le lettere, nelle quali meglio si rispecchia l'indole di lui».³³³

És el que hem intentat de fer, amb l'esperança que, parcialment, si més no, hàgim respost a les expectatives.

Tot i que la història de la diòcesi en la seva globalitat continua essent l'objectiu principal de la nostra recerca, la figura d'aquest bisbe ha sortit tot sovint com a element dominant o com a terme de comparació.

Certament la història de la diòcesi durant el segle XVI no s'identifica, ni s'hi pot reduir, als vint-i-sis anys de bisbat d'Andreu Baccallar. Això no obstant, és irrefutable que la diòcesi, després de decennis de vida escarransida, amb una organització gairebé derruïda i amb enormes deficiències pastorals, justament coincidint amb el seu episcopat adquireix vitalitat, comença a organitzar les seves estructures i a elaborar plans pastorals seriosos, concrets i eficaços.

És veritat que, en aquesta transformació, també hi va tenir el seu pes l'esperit nou que travessava tota la cristiandat, com també els canvis imposats pel concili, però també hem tingut manera de verificar que altres reformes precedents que altres bisbes havien intentat a l'Alguer, es van revelar fonamentalment ineficaços.

És indiscutible que el bisbat d'Andreu Baccallar fou providencial per a la diòcesi i que, en molts aspectes, en marcà i determinà la història tant com la «singular» història de la diòcesi condicionà, limità i imposà moltes de les seves decisions. Sovint se'ns ha acudit espontàniament d'imaginar o de demanar-nos quines perspectives hauria pogut tenir un bisbe com Andreu Baccallar en condicions més favorables,

333. FILIA, *La Sardegna*, II, 293.

en un ambient més obert, més disposat o potser només amb menys problemes o deficiències de caràcter estructural.

El seu episcopat, sintèticament, va haver d'obrar en dues direccions: posar en pràctica la reforma tridentina i fundar un altre cop la diòcesi. Totes dues operacions eren necessàries; la primera, el temps l'havia convertida en volguda i inajornable, i la segona la hi imposava la situació en què va heretar la diòcesi. Encara cal afegir-hi que per a tots dos projectes calia trobar, i no era fàcil, vies de realització paral·leles i contemporànies, i s'havien de dur a terme amb un just equilibri, sense privilegis per a cap dels dos per tal de no comprometre'ls ambdós.

La tenacitat esmerçada, com ja hem vist, fou notable i amb uns resultats majoritàriament excel·lents.

Amb la necessària determinació i intel·ligència, i amb el respecte de les realitats i de les peculiaritats locals, aconseguí d'introduir la globalitat de les reformes que volia el Concili de Trento.

I igualment es comprometé, també en primera persona, per eliminar les situacions i contradiccions que pesaven sobre la vida de la diòcesi des que havia nascut, i que continuaven comproment-ne l'eficàcia i la funcionalitat. No es resignà mai a considerar-les definitives o irresolubles, i projectà nombroses i diversificades solucions, de vegades provocatives i futuristes, però sempre concretes i eficaces, i que, quan no arribaren a ésser operatives o duradores, només fou perquè toparen, o bé a l'Alguer o bé a Roma, amb mentalitats ancorades tossudament al passat o excessivament legalistes.

Un judici realment complet sobre l'episcopat alguerès d'Andreu Baccallar només serà possible quan, analitzant en profunditat els decennis successius de la història diocesana, hi haurà la possibilitat de valorar quina incidència real hi va tenir, comparant-lo també amb els bisbes que van governar la diòcesi després d'ell.

Això no obstant, els elements que tenim a la nostra disposició ens imposen ja un judici clarament positiu: fou un bisbe excel·lent, plenament conscient del seu paper, capaç de captar els senyals del temps i que, manllevant les paraules de Filia, amb el seu «temperamento equilibrato, fra le tracotanti grandigie dell'educazione rigidamente spagnolistica che s'insinuava nel nostro popolo, recava in tutti i suoi doveri un senso di sana romanità e un intuito felice da renderlo degno di un posto benché piccolo nella storia della Chiesa».³³⁴

334. *Ibidem.*

TEXTS*

1.

PRIMER SÍNODE DIOCESÀ DE MONSENYOR ANDREU BACCALLAR (9 novembre - 22 desembre 1581).

Font: L'Alguer, Arxiu Capitular, *Noticias Antiguas*, II, ff. 46r - 96v.

I[46r]

Nós Don Andreu Baccallar, per la gràtia de Déu, y dela sancta sede apostòlica, Bisbe de l'Alguer y de ses unions, y consell dela S. C. y R. M. del Rey nostre Senyor, als Reverents y Venerables dignitats, canonges, beneficiats, plebans, rectors, vicaris perpetuos, curats, y altres qual se vol persones eclesiàstiques; veguers, consellers, regidors, oficials, de tot lo nostre Bisbat de l'Alguer y unions, salut, y dileció en N.Sor Ihesu Christ. La santa Iglésia cathòlica romana, estant sempre atenta, en la conservatió y puritat dela sancta fe cathòlica, y en reformar los costums, reparar los excessos, y reprimir los vicys dels christians, no solament ajuncta y congrega Concilis generals, per extirpatió deles falses doctrines y renovatió de bons costums, a comuna utilitat de totta la república christiana, però encara acostuma congregar concilis provincials, y sínodos diocesans, per instaurar, y renovar lo bon govern deles Iglésies, instruir les

* La numeració de les primeres pàgines, que comprenen l'edicte de convocació del sínode i l'índex del decret, no segueix la del conjunt del document. Les xifres àrabi-gues indiquen la numeració original; en canvi, he escollit els números romans per a una major facilitat i comoditat de lectura i citació. En el text, hom ha seguit el manuscrit original sense altre canvi que la regularització de la puntuació, l'addició d'accents i, en casos excepcionals, la separació amb punt volat de mots que a l'original van units (*de-ssi*, original «*dessi*»), bé que han estat mantingudes les formes *dela*, *deles*, *ala*, *ales*, per *de la*, *de les*, *a la*, *a les*, perquè es tracta d'una constant del català de Sardenya dels segles XVI a XVIII.

ànimes cristianes, en les coses necessàries per ala llur salut y salvatió; per hont, seguint nós aquest costum tant sant, y antich, havem ordenat mediant la divina gràtia, congregar una sínodo diocesana, per ocórrer ales necessitats dela nostra diòcesi, y renovar lo que en les altres dels nostres predecessors és stat decretat, en benefici, redrés y reformatió de aquella, per lo que, nós diem y manam que per als huit del mes de Nohembre primer venient, comparagan los ecclesiàstichs personalment devant nós, assí en la Ciutat de l'Alguer, per dar principi ala dita nostra sínodo diocesana, sots pena de excomunicatió y de vint y sinch ducats, applicadors a obres pies, a nostre arbitre, y los seglars per les coses que ab nosaltres se porrien tractar, per nós, o per nostre llegítim procurador, y no fassau lo contrari, si la nostra gràtia teniu chara. Datum en l'Alguer y en lo palau dela nostra residència als xiiii de octubre. M. D. L. XXXI.

II[46v]

Taula de tots los decrets dela present sínodo

Dela professió dela fe.	1
Dela celebració dels officis divinals.	2
Del offici del mestre del chor.	2
Del offici del president del chor.	3
Del offici del puntador.	4
Del offici del procurador.	6
Del offici dels segrestans.	6
Del offici dels escolans.	7
Del modo de entrar als officis y estar en lo chor.	9
Deles hores canòniques.	11
Del offici pontifical.	11
Dela vida y honestat dels ecclesiàstichs.	12
Dela manera y orde de celebrar les misses baxes.	18
Deles coses que se han de observar en la administratió dels sacraments.	22
Del Baptisme.	23
Dela Confirmatió.	25
Dela Eucharistia.	27
Dela Penitència.	28
Del Orde. Dels órdens menors.	34

	Del Matrimony.	36
	Dela Extrema unctió.	38
	Dela netedat de les Iglésies, y ornaments dels altars.	39
	Dela música dela Iglésia.	40
	Dela observàntia de les festes.	41
	Del precepte de oir missa les festes.	43
	Del precepte del dejuni.	44
	Dela almoïna.	45
	Del offici dels canonges.	46
	De les distribucions quotidianes.	47
	[Dela reduct]ió de les prebendes, de les dignitats y canonicats a la mensa [capitular].	48 ¹
III[47r]	Dela residència de les dignitats, canonges, beneficiats y rectors.	51
	Decrets de residència del sacro concili Tridentino.	52,53
	Del offici dels rectors, plebans y curats.	55
	Dela administració dels béns temporals dela Iglésia.	58
	Dels olivells dela mensa, y de les Iglésies.	61
	Dela administració, dels espolis y rendes vacants dels bisbes.	62
	Dels testaments y dexes pies.	64
	Del govern de les Iglésies parrochials, y rurals de totta la diòcesi.	68
	De les companyia y confraternitats.	71
	De les sepultures.	72
	De les funeràries.	74
	De les despulles.	75
	De les dècimes y primitives.	
	Dela cera que se acostuma dar als parroquians.	79
	De les monges.	80
	Dels metges.	82
	De les usures.	83
	Dels cambis.	85
	Dela venda eo contracte de censals.	87
	Dels drets eo gabelles.	88
	Dela companyia de bestiar eo comuns.	88
	Dels Jutges de les comissions de Roma.	90
	Dels examinadors.	90
	Del Seminary.	91

1. El text, incomplet a causa del deteriorament del peu de la pàgina, ha estat reconstruït amb el títol del decret pres a l'interior del document.

	Dela prebenda theolagal.	93
	Dels que fugen ales Iglésies.	94
	Dels qui matan sos fillis.	95
	Dels concubinaris.	96
	Dels qui induexen alguna persona a jurar falsament en judici.	97
	Dels qui nodrexen odi y tenen rancor a altres persones.	98
	Dels ostalers.	98
	Dela reformatió deles constitutions.	99
IV[47v]	Deles penes y compositions y tacha dels drets dels ministres dela cúria ecclesiàstica.	100
	Protestatió dela sýnodo.	100

P. 1²

Constitutions y decretos dela sýnodo del Alguer celebrada per lo molt Ille. y Rm. Senyor don Andreu Baccallar, Bisbe del Alguer y deles unions, comensada als nou dies del mes de Nohembre. M. D. LXXXI.

[1]. *Dela professió dela fe*

Desijant, la sacrosancta y general sýnodo Tridentina, prepararse a dissipar les calamitats de aquest temps y a restituir la integritat ja quasi decaiguda de tot lo món, no ha duptat comensar dela professió dela fe orthodoxa, principi y primer fonament dela sagrada Relligió christiana; la qual, perquè tots los ecclesiàstichs, en ses províncies la professassen, ha decretat que tottes les sínodos axí provincials com diocesans, comensen y prèngan sos principis dela matexa. Perlo que, tots los qui de dret o de consuetut se són congregats per assistir en esta nostra sýnodo diocesana, a fi de restituhir la puritat dela nostra Diòcesi, y de extirpar los abusos y mals costums de aquella, professaran, junctament ab nosaltres, la sancta fe cathòlica, contenguda en lo símbol del concili general Niceno, en la forma següent:

ses. 3. c.
virico.

ses. 25. c. 2.

Credo in unum Deum Patrem omnipotentem, factorem caeli et terrae, visibilium omnium, et invisibilium; et in unum Dominum Jesum Christum,

2. La numeració de les pàgines és l'original.

P. 2

filium Dei unigenitum, et ex Patre natum ante omnia saecula; Deum de Deo, lumen de lumine; Deum verum de Deo vero; Genitum non factum, consubstantialem Patri, per quem omnia facta sunt; qui propter nos homines, et propter nostram salutem descendit de coelis, et incarnatus est de Spiritu Sancto ex Maria virgine, et homo factus est; crucifixus etiam pro nobis sub Pontio Pilato, passus et sepultus est; et resurrexit tertia die secundum scripturas; et ascendit in coelum, sedet ad dexteram Patris; et iterum venturus est cum gloria iudicare vivos et mortuos; cuius regni non erit finis; et in Spiritum Sanctum Dominum, et vivificantem; qui ex Patre, Filioque procedit, qui cum Patre et Filio simul adoratur, et conglorificatur; qui locutus est per prophetas: et unam sanctam catholicam, et apostolicam ecclesiam; confiteor unum baptisma in remissionem peccatorum; et expecto resurrectionem mortuorum, et vitam venturi saeculi. Amen.

Junctament admetem y rebem, clara y palesament, tots y sengles decrets del matex concili Tridentino; llensam, damnam, detestam, y anathematizam tottes y qualsevol heregies llensades, damna-des, detestades y anathematizades dels sagrats concilis generals y principalment del matex concili de Trento. Prometem al Sanctíssim y Beatíssim Senyor nostre Pontífich Romà, sencera y verdadera obediència.

ses. 25. c. 2.

2. *Dela celebració dels officis divinals*

Perquè lo propheta nos ensenya ques maleït lo qui negligentment tracta les coses de Déu, són les nostres parts, posar, en la celebració dels officis divinals, aquell orde que la dignitat y grandesa del negoci demana, perquè no manque alguna cosa allí ahont sempre deu ésser tot bon govern y orde; y com sia també necessari, per ala total restauració dela nostra diòcesi, ya quasi caiguda, instituhir una nova forma de vida y de costums, havem decretat, ab consell y consentiment dels nostres jermans consacerdots, tottes aquelles coses quens són estades ben vistes, conforme al temps y al lloch.

Jerem. 48.

3. *Del offici del mestre del chor*

Lo capítol elidirà, cada sis mesos, dos persones deles més sufficients y més contínues ala Iglésia, per mestres del chor, una deles quals, cada dissapte, descriurà lo offici de tots los dies de aquella semana: ço és quant doble, quant semidoble, quant del diumenge o semidoble, quant simple o de fèria, y quines commemorations; als quals manam que no transgredèschan l'orde del breviari en res, ço és no entreposen alguns sancts dels que no són en lo breviari, ils simples o semidobles no fassan dobles, ni meiñs, per haverhi, en la Iglésia, molts sancts en les capelles y altars, fassan lo offici de aquells, no essent en lo breviari, ab pretext que axý ho acostumen, per quant havem vist entrarompre sovint aquell orde, que la sancta Iglésia ha prefigit per celebrar les hores canòniques.

P. 3

Y com téngan notícia que entre ayñ, per algun vot de la terra se fa lo offici de alguns sancts, manam que, dins tres dies après la publicació del present decret, nos sia dada per lo capítol una llista de tots los sancts sobre dits, y la reduïrem, quant serà possible, ales regles del breviari universal dela Iglésia, la qual reductió eo reformatió se seguirà, de allí en avant, sens diguna altra consulta.

Tindran compte, los mestres de chor, de señalar a tots quant han de estar de peus, quant seguts, quant inclinats quant, ajenollats, perquè tots fassan en un temps les matexes serimònies, y no cada hu les que li appar, y si algú replicàs et no obeís, volem que sia apuntat en tottes les distributions de aquella hora; oirà també hu dells, en la segrestia, als diacas, subdiacas, lectors, ans que vàjan públicament a cantar en lo púlpit.

Perquè fassan bé son offici, vindran ala Iglésia ans dels altres, y si alguna vegada faltàs hu dells, supplirà son lloch, lo qui, per dit effecte, serà nomenat del president del chor.

Cercaran també cada die la Missa, les vespres y tot lo que se haurà de cantar, sens remor y sens algun strèpit.

4. *Del offici del president del chor*

Com sia cosa ordinària haverhi confusió en les congregacions, quant no tenen cap que les governa; en lo chor principalment se ha de procurar que hi haja sempre una persona ala qual tots degan obeir; per ço constituïm y ordenam que lo capítol, cada tres mesos, eligesca un canonge president del chor, lo qual, si en alguna cosa se falta o se fa al revés o meyns decentment, ho redresse. Al cuidado del qual recite offici privadament o la corona, sinó que stiguen tots attents als officis públichs y solemnes, al qui, après de ésser avisat una vegada, no obeirà, manarà al puntador li pose un punt, y quant fes alguna resistència y moguéis alguna remor o confusió en lo chor, lis sien posats tants punts que basten per perdre tottes les distributions de aquella hora.

P. 4 Quant sa S.^a R.^m farà los officis, posarà en una llista tots los qui hauran de servir en alguna cosa, il que mancarà sia puntat dela meitat deles distributions.

Y perquè la Iglésia may reste sens aquest govern, volem y manam que, en absència del president, toque aquest offici als altres canonges guardant l'orde de llur antiguedat.

5. *Del offici del puntador*

Decretam que aquella lloable consuetut, que fins ara se ha servat en la nostra cathedral, de puntar los qui faltan a les hores canòniques, se renove y prenga majors forzes de cada die. Lo puntador serà creat del capítol cada dos mesos, ara sia lo matex bosser, ara altra persona, lo qual en ésser creat jurarà de ser diligent y recte, y que, ni per odi puntarà, ni dexarà de puntar per amistat.

Vendrà ala Iglésia dels primers, y tindrà sempre en lo chor les taulettes; sempre que algú vindrà ales matines après del capítol de Nostra Senyora, quant se recita son offici, o, après del venite exultemus, perda un punt; si après del primer nocturno, o dela tercera antíphona del offici simple o ferrial, sia tingut per absent deles maitines; si après

dela antífona de prima, tèrtia, sexta, nona, y de vespres y dela confessió de les completes, perda un punt; si après del primer salm de alguna deles hores sobre dittes, sia tingut per absent de aquella hora; si après del últim chirielièison, en qual se vol missa cantada, perda un punt; si après dela Epistola, perda dos punts; si après del evangeli serà reputat absent.

Puntarà, quant sia avisat del prefecte del chor, per haver fet algun contra del que havem ordenat.

Tindrà lo puntador un quern, en lo qual sien escrits tots los noms de tots los qui participan en les distributions, y en aquell buidarà, cada die, lo qui haurà puntat a cada hu, en les tauletes, y aquell guardarà diligentment, de manera que digú lo veja nil toque, y nos lo amostrearà sempre que ho haurèm menester.

P. 5

Procurarà de no faltar ales hores canòniques en tot lo temps de son offiçi, y si alguna vegada serà forsat faltar, no sia sens llièntia /del president, lo qual substituirà un altre que satisfassa a son offiçi, y fentho de altra manera, per cada vegada, lis sien posats quatre punts.

Tindrà cuidado, lo dit puntador, de dar cada die al bosser los punts que a cada hu haurà señalat, juntament ab lo president del chor, lo qual manarà al bosser que, deles distributions, se detenga, de cada hu, quants punts trobaran haurà tingut; tots los quals incorporaran en la matexa bossa a comuna utilitat de tots.

Perquè nos dexe diguna cosa sens provehir, volem que, sempre que apparvà al dit puntador, descorrega alguna vegada ab molta modèstia per la Iglésia y per la segrestia, y qual se vol que trobarà en les portes dela Iglésia o en la segrestia, com moltes vegades solen estar, lis puntarà dos punts per cada vegada, salvo si se confessassen o estiguessen, los confessors, en los confessionaris aguardant los penitents.

Privam, ab lo present decret, als sobredits president y puntador, de qual se vol facultat y potestat de minuir, o remetre algun punt a digú, sots pena de perdre ell tot lo que hauran remès y perdonat.

Manam a tots y qualsevol persona dela nostra

Iglésia dignitats, canonges, beneficiats, y altres qualsevol, que digú fassa impediment ni contradicció al dit puntador, ni li digan alguna paraula injuriosa, per haver puntat a ell o altre, y si algú y pretengués causa lligítima, recorrerà a nós o al nostre vicari general, lo qual amigablement conpondrà la ditte controvèrsia.

E com sia quel chor no stiga lligat ni restret a lloch cert, sinó que allí sia ahont los eclesiàstichs a una celébran officiis públichs, volem y manam que l'orde prescrit de puntar, se serve inviolablement axí en los enterraments o en qual se vol altres possessions públiques, sempre que alguns parlen o vàjan fora de son lloch, o porte lo sobrepellís llensat sobre los moseles, o se aturen en algun lloch, o donen mal exemple dessi, mirant en diverses parts desenfrenadament, dexant de cantar com són obligats; y com sia major la culpa en les faltes públiques que en les secretes, convé que sia major la pena, y axí volem que cada punt, en los dits enterraments y prosessions públiques, valègan tres dinés.

P. 6

Y perquè digú se descuide dela deguda modèstia, avisarà, lo punta/dor, en la exida del chor o dela Iglésia, ques recorden de anar ab la gravetat, orde y desència que convé als sacerdots, que van a empetrar gràties o a darles a Déu públicament, posats al ull de tot lo poble.

Y com sia que moltes vegades les coses ben asentades, per floxedat y tendresa de molts, sen van en dissuetut, volem y manam a tottes les dignitats, canonges, y capítol, en virtut de sancta obediència, dins vint y quatre hores après la publicació del present decret, eligèschan los sobredits tres officiis y axí successivament los eligèschan en tots los temps per nos statuhits, dantlis potestat de forsar los qui hauran nomenat, y de pendrelis jurament com en nostre poder.

6. *Del offici del procurador*

Lo procurador del capítol, a qui està provehir la Iglésia de vey, hòsties y cera, per a tottes les misses, y encens per tots los officiis, advertirà que ni haja, a sos temps y en tanta còpia, que més prest

ne sobre molt que falte poch; lo vy sia blanch, per ésser més convenient per la netedat dels vasos y dels purificadors; les hòsties blanques ben fettes y no stentisses; les caneles, y màxime los del altar major, sempre sien grosses y mai tan curtes que parega indecència, y la cera sia tal que no guaste los paraments del altar.

Dexerà de part, de nit, tot lo recapte necessari per la missa del alba, perquè, per falta de alguna cosa, no se differescha, y la dexen de oir moltes persones que, ha haverse dit més matí, la haguéran oïda.

7. *Del offici dels segrestans*

Lo segrestans, quals seran sempre hu dels canonges y hu dels beneficiats, en la entrada de son offici rebran tots los hornaments, robes y vasos dela Iglésia, ab inventari, y dela matexa manera, en la exida, ho restituhiran; e quant fos que, après dies de ser creats los canonjes, dins altres tres dies, no se hauran curat de fer dit inventari, nos ho faran entendre y provehirem com molt prest sia fet.

Tindran grandíssim cuidado y diligència que tots los vasos, y particularment los del altar, y tots los paraments, estiguen sempre nets, sencers, y de tal manera que tots parègan bé y endemés los corporals, amits y corporals, dels quals procurarà tenirne molta còpia.

P. 7 Al dit offici incumbex hornar lo altar major, y ho farà ab totta /la destresa y gràcia que sia possible.

No permetrà que llaichs conversen en la segrestia, ni si detíngan miñons, ni meyñs jàganos, ni capellans al temps dels officis, del qual lloch farà estar lluin totta vana y profana conversació, y, sobre tot, no concentra en contencions, baralles, ni en digun altre jènero de perturbació o de avolot.

Tindran, al temps que se hauran de dir les misses baxes, quatre paraments nets, desplegats ab son orde, dos dels quals serviran per als canonjes y altres dos per als beneficiats, los quals se contentaran de aquells, sens sercarne ni demanarne de altres, e exiran a dir missa com en son lloch se dirà.

Si algú tingués parament propi, no per ço li sia llicít dir missa quant voldrà, entrerompent l'orde dela Iglésia, sinó a son temps, quant li tocarà, com a tots los altres.

Advertirà quels sacerdots, diaques, subdiaques, y en demés los que servexen al offici conventual, estígan graciosament parats, ço és porten lo camís igual, lo amit que fassa mostra sobre lo collar dela casulla, la qual estiga també dreta y ben assentada, y tot, finalment, que induescha a devoció.

Si algú fos tan decaigut y negligent que, admonit algunes vegades, no corregés son mal portament y negligència, no curant de pararse ab aquell bell modo que deuria, donam facultat al dit segrestà de ferli puntar fins en tres punts.

Si algú fos tan insolent que, també en aquella hora que està per dir missa, se posàs a contendre ab lo segrestà y no guardàs fins al temps que deuria, manam que sia tingut avisarne lo president del chor, lo qual li farà assentar fins en sis punts, segons la gravetat dela immodèstia, sens tenir algun respecte ala persona que en axò haurà peccat y delinquit.

8. *Del offici dels escolans*

Los escolans los quals, perquè sia la Iglésia ben servida, seran quatre o no meyns de tres, tindran cuydado de no mancar en alguna cosa de son offici, perquè, en alguna part, lo govern dela Iglésia dependex de aquells.

P. 8

Tocaran als officis a una hora certa, perquè ni la pressa de aquells los fassa cuitar [ni la negligència tardar: si prima se dirà après de laudes, serà per aquella lo matex señal quel deles matines, si se dirà apartadament, se farà lo señal après de la oració del jorn].³

Per la Missa ordinàriament tocaran, destiu ales set hores, de invern ales huit hores del matí, però, haventse de sermonar o fer offici pontifical, tocaran ales set hores, conforme la necessitat del temps;

3. El text entre claudàtors ha estat afegit posteriorment tant en el manuscrit de l'Alguer com en el de Càller.

les vespres sonaran, destiu ales dos hores y mija après mijorn, de invern ja dada la una. En los dies ferials serà, lo toch, contínuo sens diguna interrupció, per espai de tres quarts, y en los diumenges y festes una hora justa.

Tocaran, de assí avant, les pernulions, quant serà mester, entre nit, los qui ho acostúman fer satisfets de sos treballs.

Tocaran les avemaries dealba, de mijorn y de vespre, tot lo ayñ, a ses hores convenients y, per lo acapto que dehuen tottes les altres Iglésies a llur mare, ques la Iglésia cathredal, digun convent, ni altra qualsevol Iglésia, toque les dittes avemaries, ni meyns los altres tochs comuns dels officis, ans de aquella, y, en les viles, ans dela perròquia.

Lo señal ques farà de assí avant per lo combregar los malalts, seran vint⁴ y sinch tochs seguits, per a home, y quinze per dona.

Los dissaptes y vigílies de festes, vindran a saber de alguns de nostres capellans de casa, al qui aquest càrrech serà comès, si se predicarà lo die següent, y haventse de predicar, farà lo señal de mija hora après de la avemaria, ço és, per sa S.^a R.^{ma}, per espai de una hora, ab la diversitat deles campanes sòlita y acostumada.

Tindran sempre, los escolans, fettes tantes hòsties y partícules quantes seran menester, per als sacerdots y per al poble, les quals, de assí avant, les faran de sèmula, per ésser les millors y les més blanques.

Acudiran, a sos temps, a encendre les caneles del altar, a portar foch per lo ensenser, a portar la creu ils canelobres, no haventhi altres de òrdens menors, y, acabats los officis, posaran los llibres, axí de matí com de vespre, dins lo armari, fora del qual no sen veja digú après dels officis, en lo faristol ni en altre lloch. Ajudaran aparar los sacerdots, diaques y subdiaques, ab molta diligència, y prestaran tots los altres officis acostumats, de manera que nos veja per culpa y negligència de aquells al [guna falta en los officis de la Iglésia, y, per cada vegada quel falten, manarà lo president lis sien

4. La paraula «vint» manca en el text de L'Alguer, en el de Càller ha estat afegida posteriorment.

acentats de hu fins en sinch punts, segons la qualitat de la falta].⁵

P. 9

9. *Del modo de entrar als offiçis y estar en lo chor*

Usant dela facultat nostra ordinària, y dela a nós concedida per lo sacrosant concili de Trento, de prescriure la forma y manera ab què los ecclesiàstichs deuen convenir y estar en lo chor; y per evitar algunes coses que fins huy se han fet, ordenam y decretam les coses següents:

ses. 24. c. 12

Tottes les dignitats, canonges y beneficiats, quant oiran lo señal dels offiçis, concorreran ala Iglésia, a tal temps, que sian allí ans dela fi del señal. Entrant ala Iglésia, y fetta oració al santíssim sacrament, sen aniran a pendre los sobre pellissos y almusses, cada die, sots pena de un punt, sempre que no la portaran, quals tindran tots dins la matexa segrestia, en la qual se restaran seguts, per son orde, y, acabantse lo toch, estant ja tots parats, manarà lo prefecte del chor que toque la campanetta deles misses, al qual toch los escolans encendran lo altar, y trauran los llibres necessaris, il mestre de chor sercarà lo que se haurà de cantar, y, poch après, com no sien manco de huit, exiran dela segrestia, comensant per son orde, saludant, de dos en dos, humilment lo altar, y se posaran en les cadires, hu al costat delaltre, sens dexar diguna cadira, ni altre lloch buit en mig.

Arribats al chor diran, agenollats, un pater noster y se alsaran junts alsanse lo més antich, y, restant tots de peus sens berrets, fet per lo curat lo señal del pater noster, comensaran sos offiçis, ab aquella modèstia y gravetat, ques desija en les persones que estan attentes en les llabors divines dela alta y eterna magestat de Déu.

5. El text entre claudàtors ha estat afegit posteriorment. La pàgina 8, en el manuscrit, acaba exactament amb la síl·laba «al». A la pàgina 9 comença el nou decret. La còpia de Càller és, en canvi, completa. Cal remarcar, però, que en aquesta còpia, la pàgina (f. 5r) acaba amb la paraula «falta» i, per tant, amb el decret vuitè complet. Això podria confirmar que les dues còpies foren escrites al dictat i que hi hagué una interrupció quan ambdós amanuenses completaren llur pàgina. Quan la transcripció fou represa, hom tornà a començar amb el decret nou, però l'amanuense de la còpia de L'Alguer s'havia endarrerit una mica.

Si algú, entrant en la Iglésia, torna fora, o se deté per aquella sens entrar ala segrestia, o se partís de aquella ab lo sobre pellís sens llicència del president, o entràs en lo chor ans dels altres, o meyns preàs de guardar l'orde comú, sia apuntat en la meitat deles distributions de aquella hora, y, no tenint distributions, lli sia manat dar altre tant ala bossa.

P. 10

Si algú presumís comensar los officis ans del orde sobre dit, perda tottes les distributions de aquella hora.

Si algú no vingués al temps per nosaltres diffinit, serà aquell apuntat, o tingut per absent, conforme al decret del puntador.

Continuaran les hores canòniques alternativament, ab tal concert, que digú fassa chor per si: no de correguda, no impetuosament, sinó puntualment, y de espai, no dexant lo offici de nostra Senyora en los dies acostumats, ils set psalms, ils psalms graduals, y offici de morts, que la Iglésia ha ordenat en la quaresma.

*de celeb.
mis. c.
dolentes.*

En lo chor, segons lo offici ho demanarà, estaran tots de peus descoberts, tots seguts y coberts, tots inclinats y tots agenollats, com a persones que fan una mateixa cosa, y advertèschan tots que lo agenollar sia sempre ab dos genuils, senz arrimarze en banch ni cadira, ni mudant lloch per agenollarse, procurant, en tottes les actions del chor, la modèstia ques requerex en un lloch tan públich.

Les conversaciós, rixes, disputes, contiendes, burles, injúries, somnis, rialles y ventalls, sien del tot bandejades del chor.

Digú ischa del chor per dir missa, que no sia criat del secrestà, y si algú fos constret ixirne ab causa llegal, demanarà, ab molta criansa, llisència al president o del lloch ahont estar, ab un seyal modesto de cap treentli lo berret, o, acostantse a ell, si de son lloch nol pot veure, y havent de anar per la Iglésia, vaja modestament y torne ahi matex en lo chor.

*Saliendo del
chor
saludará al
President.*

Lo qui, ja comensats los officis, se partirà dela Iglésia sens llisència del president, sia puntat de sis punts per cada vegada, si ja no fos curat per ministrar algun sacrament per la Ciutat, y no per altra causa.

Digú, que no sia sacerdot, se sega en lo chor al

23. can.

temps dels officiis, sinó que assistèscan al faristol per son orde.

Digun minyó sia admès a cantar al chor sens sobrepellís, ni meyñs digun cantor llaich porte capa, ço és pluvial sobre lo sajo, si ha de cantar en lo altar ab altres, que porten sobrepellís.

P. 11

Acabats los officiis, tots agenollats, diran un pater noster entre si, y, al señal que farà lo curat, tots se alsaran y saludaran cortesament, y sen tornaran ab l'orde qui isqueren, y saludaran lo altar, y, dexats allí los sobre pellissos y almusses ab molta quietut, no havent de acompanyar a sa S.^a R.^{ma} en sa casa, cada hu sen tornarà en la sua.

precipimus.
et can: non
oportet.

*de consecra.
dist. 5. c. 1d.
semper.*

10. *Deles hores canòniques*

Les matines, que en la nostra Iglésia havem vist ésser dittes en diverses hores, a líbit del primer que arribava ala Iglésia, manam que, assí avant, se dígan sempre a una hora certa, que sia també acomodata ala salut dels capellans. Del die dela commemoratió dels morts, fins al dissapte sanct, se diran, depart de nit, a tal hora que les acaben poch après dela Ave Maria y no abans. Del die dela Pasqua de Resurrecció, fins al die dels morts, les diran al traspuntar de l'alba, havent preceït lo señal dela campana y tot lo sobre dit.

Prima se dirà immediatament après de laudes, ho a l'alba del die, al temps que se diran les matines al vespre; tèrtia, sexta, y nona se diran ans dela missa major, en los officiis dobles, semidobles, simples y de fèria; en los diumenges, y festes solemnes, y altres que lo poble acostuma venir als officiis, diran nona après dela missa major, en lo qual temps, lo poble se partex dela Iglésia, ils ecclesiàstichs, més comodament, sen van après en ses cases.

Quant alguna dignitat, o canonje, haurà de cantar les vespres, lo president, al temps que estan en la segrestia, manarà pendre capes, tenint compte ab la festa y ab les persones, y de variar, perquè tots sèntan lo treball, y sia comuna la utilitat; si algú contra digués, sia puntat de altre tant com se li daria per portar la capa, y tots, ab son orde, ixiran a comensar los officiis com està decretat.

*En
Domingos y
fiestas
solemnes, se
diga la missa
antes de
nona.*

Quant lo qui ha cantat les vespres, sen torna ala segrestia, comensarà a veu baxa les completes, y dexades les capes, pendran les almusses, y tornaran tots junts al chor, ab la decència ja ditta, y sens denirise res en la segrestia, et continuaran les completes ab lo chor.

Del offiçi pontifical

P. 12 Quant les vespres seran pontificals, acudiran a acompanyar a sa S.^a /R.^{ma}, tottes les dignitats, canonges y beneficiats, quant anirà a peu ala Iglésia, y quant no, acudiran ala segrestia.

Lo president del chor, y tots los qui hauran de servir ales vespres, aniran molt per temps ala segrestia, ahont manarà a cada hu que prèngan les capes ab què han de servir, y tindran un jàgano a la porta de la Iglésia, lo qual lo avisarà; quant sa S.^a R.^{ma} sia aprop de aquella, eixiran tots dela segrestia, ab les capes y bordons, yaguardaran a sa S.^a R.^{ma} en lo altar major, en compania del qual, ab lo matex orde y serimònia sen entraran al chor, lo qual orde observaran puntualment en la missa pontifical.

Si algun ecclesiàstich, qualsevol que sia, no acudirà, no essent llegítimament impedit, ans que sa S.^a R.^{ma} sia en la Iglésia, manam que, no sols lo tal sia tingut per absent, però encara se lis apunte quinze punts.

En lo die de missa pontifical, digun altre sacerdot, ni abans ni après, celebre en aquell altar.

En aquell die, tottes le misses baxes sien dittes a tal hora que, mig hora ans de venir sa Senyoria R.^{ma} ala Iglésia, no sen diga ninguna salvo dos, reservades per après dela ditta missa; il que serà trobat dient missa quant sa Senyoria R.^{ma} entrarà, sia puntat en la meitat deles distributions de aquell matí.

de cons: d.
2. c. in
altari.

11. *Dela vida y honestat dels ecclesiàstichs*

Essent veritat infallible que les persones ecclesiàstiques sien llum de tots los altres, convé posar primer orde, y reformar los costums y vides de aquells, conforme ha instituhit la sancta Iglésia en

Matth: c. 5.

los decrets dels summos Pontífices Romans; perquè, ultra que és necessari per correspondre ala perfectió de llur estat, ve a ésser també més fàcil lo redré dels seglars, quant resplandeix en los ecclesiàstichs la puritat de costums y sanctedat de vida.

Primerament, digun ecclesiàstich passeje inútilment, per la ciutat o per les viles, en lo temps dels officijs divinals, los quals, ultra les penes en que encorren de dret, volem que, a nostre arbitre, sien per nós, de altra part, punits y castigats.

Constituhim que diguna persona ecclesiàstica presumescha passejar de nit, per la ciutat o per les viles, y, si per cas fos constret de /algun negoci y necessitat ixir de casa, anirà ab sos hàbits clericals y ab llum, si serà mester, y sens armes, de modo que de tots sia conegut.

Los sacerdots vàjan contínuament ab hàbits llarchs, ço és ab sotana y manteu y berret de capella, ab la corona rasa. No portaran capa de casa per la terra, ni sombrero, ni llatuguetes, ni polaines, y, celebrant o exercitant ordens sens corona, perdan dos reals per cada vegada, applicadors ala segrestia.

Los diaques y subdiaques y clèrechs de òrdens menors, que, dins quinze dies après la publicació del present decret, nos posaran en hàbits llars y tonsura, estiguen altres quinze dies en presó y, passats aquells, sien de nos castigats conforme a dret.

Als capellans deles viles, los quals no van ab los hàbits que deurien, ans molt indecentment, no sens gran desacapto del estat ecclesiàstich y dignitat sacerdotal, per ço lis diem y manam, sots pena de quinze ducats, que vàjan contínuament ab casaca negra, que cobra almeyns bona part dela cama, y roba llarga demunt, la qual, quant sia possible, treballaran que sia negra. No portaran estivals ab llasos, com los seglars, ni calsons de tela, sinó tots coberts de drap; no sintes de couro ab cames sinó de altra manera honesta; no berret sardesch, sinó de capella, però, si la intemperia del aire il fret, los foràs, algunes vegades, a usar altra cosa, ho faran conforme al lloch y a son estat.

Digun ecclesiàstich, axí dignitats com canonjes, com qual sevol altra de totta la nostra diòcesi, porten la barba llarga, y senaladament aquelles parts que podrien tocar lo santíssim sacrament quant se

7. q. 1. cap:
si quis. et q.
5. c. si quis
presbiter.

ses 24. c. 12
et ses 14. c.
6.

ibidem.

ses: 24. c. 12

ex: de. vit.
et hon. cap:
clericus.

sumex de càlzer; ni meïns imiten, en afeitarse, als seglars, sinó que vàjan rasos o ab la barba molt curta, rodona e totta igual, de manera que no sien vists nodrir les barbes curiosament, contra la disposició dels sagrats cànon.

Ningún clérigo lleven barba crescida.

Diguna persona ecclesiàstica goze portar, de camí, digun gènero de armes offencives, com ballestra, arcabús, armes de asta, daga o altres armes prohibides, sots pena de vint y sinch ducats y altres, a nostre arbitri reservades; ni meyns en poblats, armes diffencives, les quals dexaran, en ribar ala posada y, perquè convé que sempre los ecclesiàstichs sien coneguts, portaran, de camí, los hàbits convenients a llur estat; si algú anàs, en camí, sens breviar, sens que li valega ninguna causa, sia, a nostre arbitri, grave y severament castigat.

ex: de nit: et hon. cap: clericis.

P. 14

Diguna persona ecclesiàstica nodresca gossos de cassa per si, ni per tercera persona, ni en causa⁶ ni de altre, ni fassa offiç de anar a casses de porchs, servos, cabirols, com sia cosa prohibida stretament de dret, ni meyns, en die de festa, en diguna altra cassa, sots pena de vint lliures; y si algú anirà de nit a casar, incorrega, ipso facto, en sentència de excomunicació, reservada a nós la absolució de aquella.

ses: 24. c. 12. d. 34. c. quorundam ex: de cler. venator.

No sia llicít a digun ecclesiàstich, jugar a cartes, a daus, ni altre joch prohibit, ni entre si, ni ab seglars, ni en públich, ni en secret, sots pena de excomunicació.

ses: 22. c. 1. et 24 ses. c: 13. et d. 35 c. cpsant presbiter.

Si algun ecclesiàstich presumirà trametre cavall a córrer en algun pali, perda en la matexa hora lo dit cavall, y, seguint algun daiñ ab aquella ocasió, sia castigat rigurosament, com qui ha dat obra a cosa il·lícita.

Digun rector ni curat done vedell, ni altra cosa de dèssima, per premi de pali, sots pena de deu ducats, no obstant qual se vol consuetut en contrari.

Digun ecclesiàstich tinga en casa dona per servirlo, que no sia de tanta hedat que puga causar en alguna mala sospèctió in infàmia, en virtut de sancta obediència, ultra les penes statuhides en dret contra aquells.

dist. 32. c. interdixit.

conc: const: 6 can: 86 qui scorta

6. Hauria de dir *ni en casa sua*. Ambdues còpies presenten aquest error evident de dictat o de còpia.

Los sacerdots, diaques y subdiaques, y qual se vol persona que té benefici eclesiàstich, no dexe de recitar cada die les hores canòniques, salvo just impediment de malaltia, sots les penes statuhides en lo concili lateranense, per decret de Leo dècimo, al qual insistint, diem y manam que si algú, après de sis mesos que ha obtengut algun benefici, no recita les dites hores canòniques, no fassa los fruits per si, ans, com injustament presos, los dega restituhir per reparo dela Iglésia, o en subventió de pobres. E si, après de ésser estat canònicament monestat, persevera en la matexa culpa y negligèntia, dega ésser privat de benefici, y, tenintne molts, estiga subjete ala matexa pena per rahó de tots aquells.

dist. 92. c. si quis presbiter.

Los qui no tenen benefici, són obligats al officí per rahó dels òrdens; si nol recítan, ultra la pena que deuen a Déu, per lo peccat mortal comés en la omissió del officí, sien de nós gravement castigats, y molt més si és sacerdot, com en aquell sia major la culpa.

En observàntia del que se ha decretat en lo concili Tridentino, sobre los tonsurats y altres clèrechs de òrdens menors, ab lo present decret los admnim que, per valerse de privilegi clerical, han de anar / en hàbit decent y honest, y ab corona, y han de servir la Iglésia en algun officí; lo qual privilegi no perdran per ésser-se casats, com sia, ab una y donzella, trobantse en ells los altres requisits ço és hàbit, tonsura y officí.

sess. XXIII. c. nullus.

P. 15

Perquant molts se coronan, més per declinar lo for seglar, que per dedicarse al servisi de Déu y dela Iglésia, per ço sia diligent lo Rm. Senyor Bisbe en certificarse dela voluntat de aquells, y, si convinirà, li done jurament perquè, no coronantse ab recita intenció, solen ésser molt insolents y causar graves contencions entre les cúries.

sess. 23. c. nullus. dist. 84. in glo. in c. quisquis. in ver. duxerit. et c. pr. de cler. coniug. in 6.

Los coronats que han de perseverar en lo estat y officí clerical, se posen, dins dos mesos après dela publicatió del present decret, en hàbits llarchs, com està dit, y en tonsura, y ab berret de capellà, sots pena de perdre los hàbits en què seran trobats, y de ésser molt ben castigats.

Dins lo matex terme, lis manam que fàssan sobre pelissos, y, tots los diumenjes y festes solem-

nes, sien presents ala Iglésia, per exercitarse en los ministeris y officis de aquella.

Com sia cosa necessària als ecclesiàstichs saber y meditar la lley de Déu, y en aquella versar die y nit, ordenam que tots procuren de lligir lo vell y nou testament, il cathachisme de Roma, y altres llibres regoneguts y aprovats per nós, y les presents constitucions, per saber les coses en aquelles contengudes.

Als rectors, plebans y altres que tenen cura de ànimes, diem y manam que, ultra los llibres sobre-dits, tinga almeyñs una summa de casos de consciència, la bulla dela çena, un omiliari, y un llibre deles serimònies dels sacraments, que nós aprovarem per ús de totta la nostra diòcesi.

Ordenam y manam que diguna persona ecclesiàstica, en digun temps se fassa màscara, ni preste robes sues concernents a son estat, sots pena de perdre aquelles y de ésser castigat, axí ell com lo qui les usa. També que se absténgan de baills y de dances, axí en secret com en públich, ni vàjan a hont se balla, sots pena de ésserne molt ben castigats.

Perquè los ecclesiàstichs deuen sempre estar desembarassats de negoçis seglars, conforme la doctrina del Apòstol, manam que digú de aquells comparega en tribunal seglar, com a procurador y advocat de altre, si ja no fos per deffensar causa sua, o dela sua Iglésia o de parents pobres, y ales hores ab llisència nostra o de nostres successors, / obtenguda en escrits, o la tèngan de sa sanctedat per advocar, dela qual sien tinguts fernos ne ostenció, ans que comensen dit offici.

No eserciten en diguna manera la medeçina ni chirurgia ni se entremesclen en mercaderies, prohibint-lis qualsevol jènero de negociatió y de arts baxes, salvo si fos honesta per guanyar, ab ses mans, lo que li seria necessari per son viure [dummodo divinum of-officium non negligant].⁷

No accepten, ni prèngan cures, ni tuteles de heretats, ni entren fermanses per altre, com sien coses que remouhen los ànimos ils pertúrban, y alie-

dist.
XXXIII. c.
presbiteri.

ses: 22. c. 1.

dist. 91. c.
clericus.

ex: de
fideius: c.

P. 16

7. El text entre claudàtors ha estat afegit posteriorment a ambdues còpies.

nen dela principal obligació que tenen de llur offici; però si algun ecclesiàstich fos nomenat per sollicitar la executió de les dexes pies de algun testament, com sia conforme a son offici, la acceptarà, y diligentment procurarà que tottes ab brevedat se cúnplan.

Perquè moltes vegades sol dañar als ecclesiàstichs la demasiada familiaritat que tenen indifferment ab tottes persones, y en tots llochs, de hont ve que són meyns preats y no tinguts en aquella estima tan alta com deurién, y moltes vegades mal tractats, so color de molta amistat, per ço lo exhortam y encarregam que llur estudi sia acomodar-se entre ells matexos, y excusar, quant sia possible, de detenirse en llochs públichs, com en plasses, carrers, cantons, moill, doana y cases, a hont sol haver cotidiana conversació de molts, salvo de necessitat de algun negoci. Meyns sien vists passejar y dar voltes per los carrers, a modo de seglars, juntament ab aquells o ab altres ecclesiàstiques, ab causa de recrearse, com açò més convenientment se puga fer fora dela ciutat, per llochs de major recreació y honesta llibertat, esquivant los judicis de molts, y les causes de suspició que, contra ell, se poden dar; y com nos puga dexar de anar per la ciutat, per fer tots sos negocis, procuraran que sia en hora decent y que, en los hàbits, modo de anar, y de tractar ab tots, se veja tanta modèstia y composura, que als altres edificuen, y a sy no dañen.

Axí matex lis prohibim, en ses cases, quals se vol jènero de pinturas y de imàgens, axí en draps y teles, com en papers y parets que sien vanes, y en alguna manera deshonestes, exhortant los que, en cambi de aquelles, les tinguen devotes y de sants, que publiquen la llur sanctedat y servèschan als altres per exemple.

P. 17 Tindran contínuament, junt al llit, un vaset de aigua / beneita, debaix de alguna image devota, lo que exhortam també a tots los seglars, com sia antiquíssima consuetut dela sancta Iglésia, beneirla cada semana, per ús nostre, y per los grans beneficijs que de aquella reben, contra los engayñs y tentacions del demoni.

Nos posaran ala taula ans de dar la benedictió nis llevaran sens les actions de gràcia, axí en ses ca-

clericus. et
can 20 inter
can. Apos-
tolorum.

ses. 22. c. 1.

ses, com trobantse en casa de altre, ab tots los versets y responsoris y psalms del breviari, variant aquells segons la diversitat del temps; tot axí com en lo dit breviari està ordenat.

Lo sacro concili Tridentino, vehent de quanta utilitat sia, per ala salut deles ànimes, la sancta vida y bons costums dels ecclesiàstichs, per reduirlos en aquella perfectió y puritat que convé, als qui tan altament estan dedicats al servici y culto de Déu y dela Iglésia, ha renovat tots los cànonns antichs, dels summos pontífices y dels sagrats concilis, que tràctan axí dela vida, honestat, hàbits, culto y doctrina que han de seguir, com deles vanitats, convits, baills, jochs, spectacles, delictes y negocis seglars, que han de fugir; les quals coses, si los Prelats no les obsèrvan en ses Iglésies, no sertirien digun efecte, ni se veuria en la Iglésia aquella reforma que se desija; per ço manam, sots les penes en los dits sagrats cànonns contengudes, y altres a nostre arbitri reservades, que digun ecclesiàstichs se trobe en digun convit de bodes, ni en altres públichs, ni ballen, ni assistèscan en baills, ni estiguen en les plasas a veure jochs, ni meyñs, que, per si matexos, fàsan officí de pagès ni de pastor.

ses. 22. c. 1

dist. 34. c. presbiteri et c. non oportet. de consec. dist. 5.

P. 18

12. *Dela manera y orde de celebrar les misses baxes*

Lo sacro concili Tridentino, havent molt ben considerat quanta obligació tenen los sacerdots de no tenir aquell caràcter y òrdens otiosos, encarrega als prelats, que provehèscan com tots los sacerdots, en alguns dies, no dexen de celebrar; al qual decret adherintnos, exhortam y encarregam que digan missa, tots los diumenges y festes, los rectors ils que tenen cura de ànimes, quantes vegades en la semana lo poble és obligat oirla y ells estan obligats per dexes de defuncts.

ses. 23. c. 14.

Los diaques y subdiaques rèban, almeyñs los diumenges y festes, ils de quatre menors una vegada, lo santíssim sacrament dela Eucharistia, en lo altar major en la missa conventual. Ils qui, sens causa llegal, ho dexaran de fer, sien, una vegada, admonits dels rectors, y en la nostra cathedral del cu-

ses. 23. c. 13.

rat que tendrà aquex càrrech, y, no emendantse, ho referreschan a nós, o al vicari, o comissari de aquell districte.

Perquè, en lo és de venidor, sien dittes les misses baxes ab major orde, y sia també lo poble satisfet, volem que, en les viles ahont seran fins en quatre sacerdots, com la nostra cathedral y en la vila de Otier, no sen dígan més de tres juntes, si ja alguna cosa pública no forsàs haverne de dir més; los quals sacerdots no exiran junts, sinó ab tant intervallo, que lo primer haja lligit lo evangeli, y axí, consequetivament, desaparar que sia lo hu, se pare l'altre, però digú se pare a dir missa sens ésser avisat del president, lo qual orde seguiran axí los que la diran per lo capítol, com los qui per obligació de llurs beneficijs, o per devoció de algun particular, o sien també foresters; y quant adaquestos, ho remetem ala bona discreció del president, endemés si fos persona que hagués de predicar o que se hagués de partir prest, als quals darà tot lo necessari complidament, axí que resten contents y ben edificats de la nostra Iglésia.

Manam a tots los segrestans, tam seglars com reglars, rectors y plebans, en virtut de sancta obediència, que no dexen dir missa a diguna persona de ultramar, capellà, o de qualsevol orde que sia, sens nostra llisència o del nostre vicari general en escrits; ni meyñs / a digunes persones de altra diocesi dela Isla, que no porte dimissòria de son Prelat o sia persona tan coneguda, que nos puga duputar de algun impediment públich, ni meyñs dexen predicar digun frare, que vaja a soles per la Isla sens nostra llisència.

Se dirà, quotidianament, una missa a l'alba del die, essent avisat lo sacerdot, a qui per orde tocarà, del vespre abans, per tottes aquelles persones que la voldran oir, ans de posarse als negocis o a les jornades que han de fer, y altra lo més tart que puga, per los qui, en aquella hora, la volran oir.

Digun sacerdot, a bé que sia dignitat, presumecha pararse a dir missa, en digun altar, ni meyñs en altre lloch, del que està dedicat per dit effecte.

Si algú voldrà dir missa fora temps, y sens llisència del president, volem que sia puntat en sis punts, manant, com ab lo present decret manam, al

Sin lissencia del Presidente no se digan más de tres missas juntas.

ses. 22 en dec. de missis.

ses. 23. c. 16

ses. 5. c. 2.

ses. 22. in dec. de missis.

dit secrestà, sots la matexa pena, que ne done rahó al dit president, lo qual farà puntar lo tal renitent, com està dit.

Digun sacerdot diga missa dins la segrestia, sinó fos al temps del sermó, quant lo tal sacerdot per alguna causa lligitima, no pugués aguardar més, y aleshores ab lliència del president del chor.

Digun capellà, sots pena de sis punts, diga missa en lo altar major, quant se càntan los officiis al chor, ni meyns la comensen en temps quels officiis lo hajan de encloure en la missa, y si és forester no sia portat en aquell altar, sots pena de tres punts al segrestà.

De assí avant, digun sacerdot diga les misses que diuhen de sanct Amador, ni altres misses que no sien en lo missal, ni fassa altres serimònies deles que usa la Iglésia, ni meyns hi pose un número cert de caneles.

Manam, sots pena de escomunicació, que digun sacerdot prenga missa del capítol, ni de altra persona, lo dia que ha de dir missa per son benefici, ni meyns prenga dos caritats en un die, per satisfacerles sols ab una missa; il die que no la dirà, o no la fara dir, sil benefici ho permet, se li pose costella com ells diuhen.

P. 20

Per lo que convé al bon govern de moltes consciències de sacerdots, que podrien en gran manera perillar, no satisfent totes les misses de sos beneficiis, y privant les ànimes dels benefactors del suffragi de aquelles, ordenam y manam que, dins terme de sis dies, sia fetta una tauleta, en la qual sien descrits tots los noms dels sacerdots que tenen beneficiis o altrás servituts, y, al encontre, los dies que tenen obligació de dir misses, manant al bosser, en virtut de sancta obediència, y, sots pena de excomunicació, que no done missa a digun sacerdot, los dies que trobarà ésser aquells obligats ales dels beneficiis y servituts, ni ell la púgan pendre, ni del bosser ni de altre, sots les matexes penes.

Y perquè satisfassa ala devotió dels particulars, quant volen alguna missa, los exhortam que no acudèschan a altra persona, que al bosser, lo qual tindrà càrrech de ferla çelebrar, a qui en aquell die no sia obligat altra missa, y lo dit bosser, per son bon descàrrech, farà un quernet, per assentar totes les

Sacerdote no diga missa en la sacristia sin lissencia del Presidente, y esto en ocasión de necessitat, [...].

ses. 22 in dec. de missis.

misses de devotió; en lo marge de cada una farà que scriga son nom lo sacerdot que haurà dit aquella missa, lo qual quernet nos exhibirà, ala exida de son offiçi, y sempre que lo hi demanarem.

Per evitar alguns moviments y distractions en la Iglésia, al temps dela missa conventual, y també per aquella, ala qual tot lo poble deuria convenir, se çelebre ab major freqüentia y solemnitat, volem y ordenam que los diumenges y festes solemnes no isca diguna missa baxa, del principi de sexta fins après la comunió.

Guardaran tots los sacerdots dela nostra diòcesi, junctament ab la puritat interior que requerex la çelebració dela missa, totta la decència y gravetat exterior, que la sancta Iglésia ha renovat en les regles del missal nou.

Ans dela çelebració, se retiran los sacerdots en la segrestia, per algun espai de temps, en oració, après dela quall lligiran devotament una de aquelles oracions, que la Iglésia ha posat per preparació precedent ala missa.

P. 21

Quant se pararan, reciten les oracions pròpies de cada vestidura, les quals assentaran iguals y de tal manera, que estiguen bé en anar y tornar ala segrestia; y en lo discurs dela missa observaran tottes les serimònies del ordinari, sens llevarne ajustar cosa diguna; lligiran distintament totta la missa, sens sincopar, y senaladament en lo cànon, en la qual, ni sien demasiat prolixos, ni cuiten tant, que acaben ans de mija hora. Tindran sempre la consecració devant, sens la qual no dïgan missa. Lo missal tinga son registre, y, acabada la missa, comensaran la antíphona y psalms del missal, y après de dexades le vestidures segrades, se retiraran continuadament a fer gràcies a Nostre Señor del benefici que lis ha fet y, de allí, se partiran per al chor, ab tanta modèstia, que tots enténgan que dura en ells la concideració del misteri que han çelebrat.

En bona executió del que ha ordenat lo concili Tridentino, sobre lo dir missa en cases privades, ordenam y manam que digun ecclesiàstich, sots pena de sinch lliures, vaja a dir missa en diguna casa o en oratori, que no sia visitat per nós, o per orde nostre, après la publicació del present decret, y no

En Domingo y fiestas solemnes no salga missa baja, en principio de sexta.

ses. 22 in dec. de missis.

ses. 22. In dec. de obs. et evi. in celeb. missae.

sec. 22 in dec. de missis.

lis mostre, lo hamo dela casa, la aprobatió del dit lloch en escrits, fermada de nostra mà, la qual se dega renovar de en sis en sis mesos, y, sots la matexa pena, manam, als dits amos, que no criden digun ecclesiàstich per celebrar en dits oratoris, ans de ésser visitats y aprovats com està dit.

Com de un ayñ ensà, per haver nosaltres no poca rigor, per fer complir les dexes pies dels testaments, hàjan crescut tant les misses en la nostra Iglésia, que en alguns dies dela semana no poden satisfer; constituhim y ordenam, ques transferèschan en los altres dies que no hija tantes, sols que sien tottes satisfettes, dins la matexa semana.

Per ésser tanta y tant notòria la pobresa dels nostres ecclesiàstichs, y tant grans los preus de tottes les coses, que no poden viure sens grandíssima difficultat, perçò a tots generalment exortam, en lo Señor, que, recordantse dela pobresa de aquells, los vullan subvenir de sinch sous, aquell die quels ocuparan a dir missa per la sustentació necessària de aquells.

Per quant havem trobat molts abusos en la celebració deles misses noves dels sacerdots, y ocupar-se aquells, no sols alguns dies y mesos, però encara ultra un ayñ, en procurar coses temporals, y també que molts, per ésser pobres, haver differit la missa nova hu y dos ayñs après de ésser ordenats, il que pijor és, per ésser pobres, fer tants deutes, que són costrets, per haver-los de pagar, sercar quants parents y amichs tenen, per trobar-se ala primera missa; si encara ditta aquella, / si tenen parents en altres viles, que no sien vinguts ala primera, van allí a dir la segona, no sens alguna mostra e indiçi de certa pestilent avarícia. Les quals coses com, mèritament, tottes dègan ésser prohibides y vedades, manam, primerament, en virtut de sancta obediència, que, de hui avant, en la celebració de alguna missa nova, no fàssan diguna núvia, ni aquella sia dexada entrar en la Iglésia, com fins hui han acostumat fer, ni meyns que, per ocasió dela ditta missa, se fassen danses, ni baills púbblchs, com sia estada inventió del demoni, per profanar la sanctedat de aquella sacratíssima jornada. Axibé exortam que no fàssan més de un dinar, y aquest molt moderat, de manera que parega ques fa més per ale-

Missa que no se puede complir el dia segnalado se transfiera al otro.

ses. 22 inmis dec. de missis.

grarse y congratularse cristianament ab sos parents, que per entregarse tres dies a una desonesta cràpula.

Y perquè no carex de spècie de mal, que lo sacerdot, al temps de offertori, vaja cercant totta la Iglésia, per offerir, manam que, de assí avant, se pare en lo lloch ordinari a hont solen venir a offerir los hòmens, y en un altre sols lloch a hont dègan anar les dones, perquè la rahó vol que ells concorregan al sacerdot, y no aquell, que representa en lo sacrifici dela missa a Jesu Christ nostre Redemptor, vaja cercant los seglars per offerir; del qual lloch sen torne dret al altar, per continuar la missa comensada, sots pena que fentho de altra manera, perda totta la oferta, la qual, desde ara, donam y applicam als usos de la Iglésia, a hont la ditte missa se celebrarà.

Considerant la sancta sýnodo la grandíssima pobreza del clero, y que, per ésser poch lo stipendi de tres sous que dóna lo capítol per les misses, trobant altra charitat, déxan de dir moltes misses dela Iglésia, perçò, per subvenir ala pobresa de aquells, y provehir que les misses millors se digan, decreta que les misses dela Iglésia se reduèschan, cada sinch en tres misses, y també les dels beneficis, que són més de una, per estar aquells carregats de parlament, subsidi de galeres y altres taxes extraordinàries.

ses. 24. c. 4

13. *Deles coses que se han de observar en la administració dels sacraments*

Los rectors, plebans, vicaris perpètuos principalment procuraran, quant sera en ells, ministrar tots los sacraments per si matexos, conforme al decret del sacro concili Tridentino; si tendrà però alguna necessitat de coajutors, nos avisaran y provehirem, ab diligència, que no lis falten los neçessaris, segons la multitud de sos parroquians.

ses. 24. c. 12

P. 23

No sia llicít, a digú dels sobredits, pendre coajutors de pròpria auctoritat, sinó primer nos presentaran aquells per examinarlos, y, aprovats, los admetrem, segons la facultat que lis darem en escrits.

Manam, en virtut de sancta obediència, y sots pena de vint y sinch lliures, que digú dels sobre-dits, no dexen ministrar digun sacrament a digun capellà ni relligiós, de qual se vol bisbat o religió que sia, ni meyñs tenir eschola, sens lliència nostra, y també que digun jàgano de altre bisbat ser-vescha la chreriguia, si no és primer aprovat per nós.

ses. 23. c. 16

Com los sacraments en diguna manera se dègan ministrar per guayñ sinó sens qual se vol màcula, no sols de simonia, però encara de avarícia, se guardaran, tots los ministres de aquells, que, per administrarlos, no exigèscan diguna cosa, ni meyñs, directa o indirectament, la demanen.

Advertèschan també que, al temps que administren sacraments, porten sobre pellís y estola sobre de aquell, y sobre tot, no oblidats de llur offiçi pastoral, exortaran, quant a ells serà possible, sos parroquians que freqüenten lo sacrament dela confessió y màxime per la Nativitat de nostre Senyor Jesu Christ, de Pentecoste del Santíssim Sacrament en la Assumptió de nostra Senyora, y en altres festes solemnes.

Tindran, los sobre dits, molt gran cuydado de saber los malalts dela sua perròquia, y visitarlos, abé que no sien cridats, quals induiran a rebre los sacraments y, a hont hi haurà meges, quant fos menester differir la confessió del emferme ultra tres dies, lo hi dexarà en escrits per mostrarho al mege, segons la constitutió de Pio quinto de b. me., la qual havem fet publicar en la nostra Iglésia.

En la perròquia que haurem posat molts coajutors o curats, dègan, los rectors, dins huit dies, posar entre aquells, aquell orde que li parrà més convenient, per la administració dels sacraments, de manera que, per falta, o descuit, o contendes que podrien nàxer entre aquells, se dexassen de dar alguns sacraments adalguna persona, sots pena que procehirem rigurosament contra ells, constant nos haverse faltat en lo sobre dit.

14. *Del Baptisme*

P. 24

Com lo baptisme sia sacrament necessari, sens lo qual digun home pot alcansar la salut dela ànima, ha provehit Déu, que, en temps de necessitat, qual se vol persona la puga ministrar, no res meyñs, en presència de /algun sacerdot, nol deu ministrar altri, y, après de aquell, per son orde, lo diaca, lo subdiaca, home seglar, y, finalment, una dona, abé que sàpia les paraules verdaderes dela forma del Baptisme, quals són: Ego te baptizo in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Les quals assíduament enseñaran a sos pobles, en les sues exortacions, perquè, tal cas y tal ocasió podria venir, que fos menester, quel conferís algun seglar, y advertiran tots aquells que, junctament al temps que proferexen les sobre dittes paraules, ha de tocar la criatura l'aigua.

Y perquè pot acaure y és de venir tal cas, que digú altre, que la matexa llevadora, sia a temps de poder batiar, però manam los sobredits rectors, plebans, vicaris, curats que enseñen adaquelles, distintament, les sobre dittes paraules, y tot lo modo de batiar, sots pena de vint y sinch lliures, del que nos imformaran ab diligència, en lo temps de la nostra visita, y si alguna llevadora fos tant grossera que no les pogués apendre, li suspendran per alguns dies lo offic de llevar, y si, en lo dit terme, no les haurà pogudes apendre, la privaran del tot del offic y ne crearan una altra en lloch de aquella.

Quant portaran alguna criatura per batiar seran diligents, los sacerdots que batían, en demanar si, per ventura, la llevadora hagués batiada aquella en casa, y, trobant que si, y que ha ben proferit les paraules, tocantla junctament ab aigua, en tals cas ells no la batiaran, sinó que passaran avant en les altres serimònies y unctons, sots pena de encòrrer en irregularitat dels que rebatían; però reprehendran, ab gran sentiment, la ditte llevadora si lleugerment, sens causa y sens necessitat, la ha batiada, y trobant que la criatura no és batiada, per haverhi faltat alguna cosa deles necessàries y essentials.

Lo sacerdot, que és ministre ordinari del sacrament del baptisme, en diguna manera, sens causa, batiarà en cases privades, sinó solemnement en la Iglésia y manarà cada hu, en sos pobles, de part

*de consec.
dist. [...] c.
firmissim
[...].*

*de consec.
dist. 4 c.
constat.*

nostra, com nós ab lo present decret manam, que al més llarch que dins tres dies, porten les criatures ala Iglésia a batiar, o a suplir tottes les altres coses, si per cas fossen estades ja batiades.

P. 25

No admetran sinó un compare, y al més una comare, als quals declararan la affinitat spiritual, que contrahen ab lo batiat, y ab los pares de aquell, la qual és impediment per no poderse fer /matrimoni entre ells; scriuran los noms dels dits compares en lo llibre, com en son lloch se decretarà.

Y perquè, de moltes maneres, induam los nostres súbdits a apendre la doctrina christiana no sia admès digú per compare o comare, sens gravíssima causa, si no sap lo pater noster y lo credo, com sia llur ofici instruir sos fills spirituels en les coses de la fe, lo que en diguna manera podran complir si ells no la saben.

No admetran per compares persona excomunicada, o suspesa, o que estiga en algun peccat públich, o que no se sia almeyns confessada y combrada, en la última quaresma.

No permetran los sacerdots que posen ales creatures algun nom que no sia de sant, y aquest distinctament, ço és per dir Johan no dígan anni o per dir Antiogo dígan ocu, ni meyns sia llècit als pares, o ales mares, ajustar, a llur arbitre, altre nom del que li han dat y posat en lo baptisme.

Qualsevol altra serimònia, o per millor dir abús, que se haja introduit en la ministració del sacrament del baptisme, axí de poch, com de qual sevol temps ensà, com seria fer un dinar als capellans y als jağanos, per rahó del qual solen differir algun die lo baptisme, y qual se vol altra cosa de aquesta manera, quals ab lo present decret les cassam y anul·lam tottes. Il capellà que serà trobat observarne alguna incidit en la pena de deu lliures.

Tindran cuydado los curats, de admonestar les parteres que la primera exida après del part, sia ala perròquia, per fer gràcies a Déu y rebre lo benefici del sacerdot.

15. *Del sacrament dela confirmatió*

Com lo sacrament dela confirmatió oporte als christians grandíssima gràcia, per resistir al demoni, al món y ala carn, procurarà lo R.^m Senyor Bis-

be ministrar tant sovint aquest sacrament que, per culpa o negligència sua, algú ja en edat, muira sens ell, y perçò, a hont ell residex, lo ministrarà dos o tres voltes en lo ayñ, manant que sia avisat primer lo poble del die, dela hora, y dela Iglésia a hont sa S.^a R.^{ma} manarà celebrar lo dit sacrament.

P. 26

En temps de visita no conferescha la confirmació en cases privades, sinó tant solament en la Iglésia, exceptuant si sa S.^a R.^{ma} volgués anar a confirmar algun malalt en sa casa.

Darà orde, sa S.^a R.^{ma}, que se declare als confirmats la virtut y efficàcia, il fi que per Christo Nostro Redemptor lo instituí.

Lo compare dela confirmació no done diguna cosa al fillol, al temps dela confirmatió, ni meyns als pares de aquell, perquè algú, ab aquella esperança, fes reconfirmar los fills.

Les condicions que se han de guardar, de assí avant, en ministrar aquest sacrament, axí en temps de visita, com en qual se vol altre temps, les quals se publicaran al poble, quantes vegades haurà de ser conferit, perquè sàpian lo que en aquell se requerex:

Digú sia confirmat de assí avant ans de tenir sinch ayñs.

Lo qui és confirmat una vegada, no vinga la segona a confirmarse.

Lo qui no és confirmat, no sia padrí dela confirmació de altre.

Lo qui és excomunicat, o està públicament en mal estat, no venga a confirmarse, ni meyns a ésser padrí de altre.

Digú sia padrí, en un temps, més que de hu o de dos.

Los qui són ja en edat de discreció, ans de confirmarse, confessen sos peccats.

Lo confirmat il que confirma, deuhén, de honestat, ésser dejuns, no de necessitat.

Sien avisats, los qui deuhén ésser confirmats, que porten benes llargues ab cottó o stopa, y ses canes per encendre al temps que se lis ministra lo sacrament; no però fàssan diguna mençió de portar dinés, ans se lis declara lo contrari, perquè los pobres no dexen de confirmar sos fills, pensant que sia menester portar dinés.

Als confirmats, acabada la confirmació, lis ne-

*Condisiones
necessarias
para la
confirmación.*

tegen diligentment l'oli sanct del front, y prèngan los sacerdots lo cottó o la stopa, y les benes que portaren, y tottes les cendres llensen en lo sacrari.

Sien avisats, los confirmats y sos pares, que per set dies nos llaven los fronts.

P. 27

Lo sacrament dela confirmació fa contraure, com lo baptisme, affinitat spiritual entre lo confirmand y confirmat, il pare y mare del matex confirmat.

ses. 24. cap.
2

16. *Del sacrament dela eucharistia*

Si algú de nostres súbdits dexàs de rebre, en lo temps de la Pasqua, lo sanctíssim sacrament dela Eucharistia, per qual se vol causa, los curats y confessors ne faran señal en lo cuern de les confessions com en son lloch se ordenarà.

Si algú, sens nostra llisèntia, hagués rebut lo sanct sacrament, en lo temps de la Pasqua en altra perròquia, nol tendran per combregat y, com a tal, ne faran lo señal en lo cuern.

Als qui estan públicament en mal estat, com són concubinaris, usurers, y blasfemos, si, après de ésser estats admesos una vegada al sacrament dela penitència y dela comunió, perseverán en aquell pèsim estat, nols admetran altra vegada als dits sacraments, fins que hàjan mudat estat, y pres millor manera de viure, y de aquells posaran lo señal en lo dit quèrn deles confessions.

Exortaran e instituhiran, los confessors, als qui novament hauran de rebre la sancta eucharistia, dela efficàcia, dignitat y virtut de aquella, y exhortam als dits confessors, que no se porten negligentment en aquesta obra sancta, quant lo penitent serà vingut en hedat de discrió, perquè, quant més prest serà possible, rèban lo fruit y la gràcia de aquest sanctíssim sacrament.

Procuraran, los rectors y curats, que la sancta eucharistia sia sempre portada als emferms ab totta la deçèntia, veneració y lluminària que serà possible segons la qualitat del lloch; y exhorten al poble, moltes vegades, que acompanyen aquella.

Ans de traurela de la Iglésia, tocaran, ab la campana comuna dels offiçis, vint y sinch tochs conse-

*de celeb.
miss. c. sanc.
quam
indecenti.*

quetivament, quant lo emferm serà home, y quinze quant serà dona, com està dit en lo decret dels escolans, y, portant lo sacrament als dits malalts, precehirà sempre una campaneta, perquè cada hu ischa adorar lo sanctíssim sacrament y a pregar per lo malalt.

P. 28

Portaran sempre més de una partícula, perquè, ala tornada, no tornen de altra manera que anaren, ho no fassan que adore lo poble lo vas sens la eucharistia.

Dexaran en la Iglésia algunes altres partícules, per los qui van adorar en la Iglésia, al temps que portan la sancta eucharistia als malalts.

No trauran lo sanct sacrament de la Iglésia, tocada la ave maria del vespre, sinó fos per algun cas o assident repenti, que no hagués dat altre temps, y per ço exhortaran, los confessors, sos pobles perquè tots tengan notícia de aquest nostre decret.

Dins de les perròquies no se administrarà lo sanctíssim sacrament quan està reservat; e axí manam que, en la nostra cathedral ningun ecclesiàstich, de qual se vol condició que sien, en la sua missa baxa, ministre a digú lo sanct sacrament fora de aquell altar, en virtut de sancta obediència, y de ser puntats en la valor de tottes les distributions de aquell die, si ja no fos missa que fa dir lo quis com-brega.

Tindran los curats, quant minístran la sancta eucharistia en la Iglésia, la estola, quant és en temps que no diuhen missa, y dos llums al altar, y una estola, la qual tinga una tovallola, en mans y un beill vas de vidre ab aigua, per ablutió dels qui hauran rebut lo sanct sacrament.

17. *Del sacrament dela Penitència*

Sien diligents, tots los qui tenen cura de ànimas, exhortarles ala freqüentació del sacrament de la penitència, y sàpian que, quant major mèrit dells serà persuadirho als qui no ho acostúman fer, tant tindran major culpa, si seran negligents a hoir als qui voluntàriament se mouhen a volerse confessar; de hont lis manam, en virtut de sancta obediència, y sots pena de un escut, applicador a obres de la per-

ròquia, que, sempre que seran requests a oir confessions, les hoja, sens tenir compte sil penitent és confrare de alguna confraria y açò tantes quantes vegades aquells voldran.

P. 29 Si algú dexàs de confessarse en la quaresma, com és obligat, lo /notaran en lo quèrn deles confessions, perquè, vist aquell, lo pugam castigar perquè se correscha.

Digun rector, plebà, vicari perpètuu, o curat confesse perroquians de altra Iglésia, sens llisèntia del rector, o plebà, o curat de aquella, per ésser nulla tal confessió, per no tenir lo tal capellà diguna jurisdicció sobre lo tal penitent; ni meyns los propis rectors sien fàcils a concedir llisèntia a sos perroquians, sinó ab justíssima y gravíssima causa.

Ahont hi haurà molts confessors, procuren que los parrochians se confessen, en molts ayñs, ab lo matex confessor, perquè és gran fre y remei, per la emenda y correctió dela vida de aquells.

Y axí volem y manam que, si algú dels nostres súbdits voldran anar en alguna devocció, com al Crucifisi de Oristayn, a Sancta Maria de Chierigo, o a Sanct Gavi de Torres, y allí vol confessar, porten llisència del propri rector, o curat, la qual concedirà en escrits, ab què lo confessor sia dels aprovats per los Ordinaris de aquells llochs.

Y com la confessió sacramental sia principal fonament de la religió christiana, ab la qual cada fael se ajuda per a la salut, y la ignorància notable dels confessors sia tant perniciososa, que sol fer les confessions illegítimes e nulles, a parer comú de tots los doctors, perçò en observàntia del sacro concili Tridentino, y bon descàrrech dela nostra consciència y bon govern deles ànimes, statuim y decretam que, de assí avant, diguna persona sia admesa a Iglésia parroquial, que no haja al meyns oït un ayñ casos de consciència, y sia versat en aquells, de manera que puga experar de aquell, que examinarà bé y sufficientment les consciències deles ànimes que se li acomana.

Perquè, de aquesta pestilençial ignoràntia, ala qual sempre acompana la indiscrició, ne ha nat un detestable abús, contra lo inviolable segell dela confessió sacramental, de revelar a cada pas les confes-

ses. 14. c. 5.

*dist. VI de
penit. c.
placuit.*

*ex de penit.
et remis. c.
quod autem.
in hoc
volumus.*

ses. 24. c. 12

P. 30

sions oïdes, dient aquelles coses, deles quals se manifestan los peccats dels penitents, de hont ve, aquells restarne infamats, y per exa causa avorrir la ditta confessió, per ço, ultra les penes statu/hides en dret, manam a tots, y quals se vol confessors, sots pena de escomunicació major, lata sententia, y privació de benefici, directa ni indirectament parlen cosa diguna, de hont se puga venir en notíçia, ni meyñs presumir, del penitent, abé que sia ab ànimo e intençió de consultar casos de consciència ab altra persona, si ja no agués tingut facultat del penitent de consultarho ab altra persona, per utilitat del matex penitent.

Quant als confessors ocorregués algun cas dels reservats al R.^m Senyor Bisbe, procuren e insten los penitents per tottes les vies que porran, sens mai absolrels, que ells matexos vèngan en poder de sa St R.^{ma}, o de les persones a qui per la diòcesi haurà comès la absolució de dits casos; perquè quant a nós, nos offerim oirlos, no sols de aquell peccat, però encara de tots los altres, y dexarem a part qual se vol altre negoci, per acudir en aquest, com axí convenga, segons tenim experimentat, per a la salut deles ànimes.

Y si los dits penitents, en diguna manera volguessen venir, vindran los matexos confessors per consultar lo cas, y ho faran ab aquella discríçió que no revellen lo penitent; il R.^m Senyor Bisbe no sia curiós a demanar certes coses en particular, suplint en açò la prudència de molts confessors, que, parlant ab lo Prelat fàcilment o per temor o per reverència, diuhen tals coses per hont se pot presumir qui sia lo penitent, en demés sil matex cas se fos tractat, en algun temps, en lo for contençió.

Manam a tots los confessors dela nostra diòcesi, en virtut de sancta obediència y sots pena de privació del offiçi, que no usen la forma sacramental dela penitència qual és: Ego te absolvo a peccatis tuis etc., quant administran la extrema unctió, o la sanctíssima eucharistia, com sacrílegament fan molts confessors ignorants, no havent preceït diguna matèria llegítima, ni confessió de peccats; y per ço, per evitar de assí avant, aquell abominable sacrilegi fora dela confessió sacramental, quant sia menester, usaran tant solament la absolució depre-

catòria qual és: Misereatur tui omnipotens Deus etc., Indulgentiam absolutionem etc.

P. 31

No permètan que digun capellà, o altre qual se vol religiós, que no sia per nós examinat y aprovat, y lis fassa ostenció dela ditta aprobatió, /fermada de mà nostra, o del nostre vicari general, ojan confessions, com havem dit, en les llurs rectorias, plebanies o vicaries; y perquè los pobles tèngan notícia dels confessors aprovats, posarà cada hu, en la porta de la sua segrestia, la llista de tots los confessors de aquella Iglésia.

No sia llicít a digun capellà, elegirse altre confessor; dels que nosaltres havem admès y aprovat en cada Iglésia.

Tingan los confessors sos confessionals, en lloch clar y públich en la Iglésia, y no lis sia llicít, sots pena de excomunicació, confessar dones dins la segrestia, ni en altre lloch secret, fora del confessional, ni meyñs ans del die, ni après dela oració del vespre, si ja no fos en temps de algun jubileu que, per la brevedat del temps, y gran concurs de penitents, no abasta lo die; aleshores sia llicít comensar les confessions de bon matí y continuarles après de la oració, haventhi emperò llum en la Iglésia y gran concurs de hòmens, y no de altra manera.

Però, si alguna dona malalta se haurà de confessar, sia llicít confessarla a qual se vol hora.

Sobre tottes coses, observen los confessors en oir les confessions, aquesta regla, que dexten als penitents acusarse de tots los peccats que lis arecordaran, lo que, si no volen fer, poch ni molt, per ésser señal evident de no haver premeditat la confessió, differirà aquella en altre die, en demés si ha un any que lo tal penitent no és confessat.

Daran a entendre los confessors a sos penitents, quant gran és la obligació que tenen, de premeditar la confessió, perquè, per llur culpa y negligència, no reste imperfecta; y après que de si matexos hauran declarat tot lo que lis recorda, suppliran ells, ab tot lo necessari, axí quant als peccats secrets del interior, com de les circumstàncies que múdan lo peccat de una en altra espècie, y naturaleza, y del número de aquells, perquè, per culpa sua, no reste lo penitent no absolt, y la confessió manca, il matex confessor en peccat mortal, per no haver exa-

minat, ab diligència, la consciència del penitent.

Per lo molt que convé tenir certa notícia dels foresters, que moren en la nostra diòcesi, de ultra marina, y més quant són casats, per no estar les molles incertes, que ho porrien saber fàcilment, si se usàs en esta part alguna diligència, per ço manam, a qual se vol rector, plebà, curat, y altre qual se vol confessor aprovat per nós, axí reglar com seglar, que, /quant confessaran algun forester malalt, prèngan lo nom y sobre nom de aquell, y de sos pares y dela terra, y dela moller, y la jornada en què moriren, per poderlos certificar de la mort, quant sia menester.

P. 32

Los quals noms, los confessors de l'Alguer, los portaran en nostre poder, dins dos dies seguida la mort de aquell, sots pena de vint sous, y, los reglars, sots pena de suspensió de poder confessar per temps de tres mesos; los confessors de les viles, en poder del vicary o comissari de aquell districte y aquell a nós perquè tindrem cuydado que, per nostre descàrrech y benefici de sos parents, sen fassa un llibre en lo nostre archiu episcopal.

Per bona effectuació del sobre dit, manam, a tots los vicaris y comissaris nostres, que, dins huit dies, après de haver rebuts los dits noms, los tramètan en nostre poder, o del nostre vicari general, per ferlo registrar en lo nostre dit llibre.

Advertiran molt bé, tots los confessors, de no absolve diguna persona, ans dela deguda restitució dels béns de altri, com aquells púgan restituhir, perquè, ni ells ni los penitents, resten en mal estat.

Si algú fos incidit en alguna excomunicació nostra, per detenirse coses perdudes, o robades, nol absolran de aquella, ans de ésser satisfeta la part; però après, per poderlo absolve, dantli una penitència saludable, lis concedim facultat y potestat.

Sien cautos los confessors que, parlant ab alguna persona dela restitució que al present se li fa, o se li vol fer, ara ne hàjan fet excomunicar ara no, no dígan alguna circumstàntia, o altra cosa, per hont la part, de alguna manera, puga pensar qui sia lo penitent, y, per llevar del tot exa ocasió, ho tractaran per medi de alguna tercera persona seglar, de bona consciència, y no per ells matexos.

Perquè moltes persones, o per ignorància, o més

prest per malícia, cometen molts peccats de usura en cambis sechs, préstechs, vendes y compres, a pagues fiades y anticipades, per ço examinaran rigorosament los penitents en aquesta matèria, ils forzaran a restituhir, lo que malament han pres, sospenentlis la absolució sacramental, fins la total restitució y satisfacció deles usures.

Per reprimir la desenfrenada voluntat de cometre delictes graves, llevam a tots los confessors de la nostra diòcesi, axí reglars com seglars, la potestat de absolve los casos següents, la absolució dels quals a nós reservam.

P. 33

Casos reservats⁸

Crims de heregia y symonia.

Violadors de Monges.

Los qui procurán affollaments.

Los incestuosos.

Homicidi voluntari.

Los qui júran, o induexen, o subórnan altres a jurar falsament en judici.

Los qui pégan a sos pares.

Los qui llènsan los fills al ospital, podentlos ells mantenir.

Los qui, per injúria, créman, o fan crémar vignes, tancats, llegums, arbres, o tàllan aquells.

Los lladres de bestiar menut, de sis en amunt, abé que sien de diversos hamos.

Los lladres de bestiar gros, ço és bous, vaques, cavalls, egües, molendos, de dos en amunt, o maten aquells.

*Los apothecaris que, no tenint les medicines quels meges ordénan, ni mesclen equivalents a llur voluntat.

Los apothecaris que, sens consell de meges, de si matexos, ordènan píndoles, o bevendes a malalts.

Los notaris que, dins deu dies après la publicació del testament, no han fet la llista deles dexes pies, y dada al curador de la bossa dela nostra Iglésia,

8. El document explica els casos reservats en una sola pàgina dividida en dues columnes, l'una al costat de l'altra. Nosaltres transcrivim les dues columnes l'una a continuació de l'altra.

* Iníci de la segona columna.

conforme la manera prescripta en la present sínodo.

Los qui se servexen dels olis sancts, de robes, o terra sagrada, o de qual se vol altra cosa sagrada, per fer malefícis y mazines.

Los qui falsifican mesuras y pesos, o tresquilen qual se vol jènero de moneda de or, o de argent.

Sàpian los confessors que, ultra estos casos que per auctoritat nostra ordinària nos reservam, haver-ni molts altres, en lo dret canònich, reservats a la sancta sede apostòlica, sens tot lo procés dela bulla dela çena, dels quals casos a digú poden absoldre, y per ço procuraran de saberlos, y de tenir la ditta bulla, com són obligats, per no posar en perill ses consciènties y les dels penitents.

Entendran també quins casos tenen annexa alguna çensura de excomunicació, suspensió, entredit, o també irregularitat, axí de dret com per editets nostres, per poder ministrar llegítimament aquest sacrament dela penitència.

Guardarà molt bé cada hu, en sa Iglésia, tots los nostres monitoris de excomunicar, per coses perdudes y robades, perquè, quant algú se acusarà de tenir roba de altre, púgan saber si ne han excomunicat o no.

P. 34

Y perquè nos podria observar quant un monitori seha de publicar /en moltes viles, volem y manam, que tots aquells curats, que hauran publicat dit matrimoni, tràgan tottes les coses en aquell nomenades, il nom del hamo ab la jornada, y ho garde junctament ab los altres monitoris, exceptuant aquell curat que se detindrà en son poder lo dit matrimoni.

Seguint lo decret del concili Tridentino, que estrectament ordena quels Prelats, per si matexos, conègan deles coses, per les quals se ha de excomunicar, y quant, encarregantne le nostres consciènties, per ço llevam la potestat de excomunicar a qual se vol vicari, o comissari nostre foràneo, sots decret de nullitat.

Axibé manam a tots aquells, a qui aniran dirigits los nostres monitoris, que no ajusten, ni lleven de aquells cosa diguna, sots la matexa pena y de deu lliures, declarant que aquella clàusula, que diu,

segons los memorialis als quals nos remetem, no se entén de algun jènero de coses que no sien expressades en los dits monitoris, sinó tant solament dels salts y llochchs, de hont han robat les dittes coses y del señal del bestiar.

18. *Del sacrament del orde*

Perquè tot lo que dels òrdens se podria dir, és estat decretat exactissimament en molts y diversos decrets del sacro concili Tridentino, són les nostres parts observar ab diligència, com a ministres de aquell sacrament.

Lo matex concili tridentino ha ordenat, que se restituèshan en les Iglésies tots los ministres dels òrdens menors, però, dins tres dies après la publicació dela present sínodo, vèngan en nostre poder tots los clèrchs de òrdens menors, sots pena de quinze dies de presó, per dar nos son nom, als quals, en bona observànçia de aquell, daren orde com exerciten, en la nostra Iglésia, los ministres de sos òrdens, com en esta nostra sínodo està determinat.

ses: 23. c.
17. hetúr in
epistula. 1.
fabiani
papae.

19. *Del ostiari*

Lo ostiari tancarà les portes de la Iglésia, llençarà de aquella tots los qui seran publicats per excomunicats. No permetrà quels seglars se acosten demasiat als altars, ahont ouhen missa, ni meyns que, en altre temps, se recolzen en ells, que digun seglar estiga en lo chor. Sonarà les campanetes, despertará los qui dormen, farà seure los qui passèjan al temps del officis. Advertirà als qui no estan decentment als officis, y, si fossen pertinassos, los trauran fora, o avisará lo superior. Prohibirà que no vàjan pobres per la Iglésia, tindrà cuydado que aquella estiga neta y enrajolada.

ses: 22 in
dec. de
missis.

20. *Del lector*

Los lectors lligiran les professies de la missa, y

les llissons del primer y del segon nocturno de les matines.

P. 35

21. *Del exorcista*

Lo exorcista tindrà lo llibre dels exorcismes, ils apendrà de chor, per quant fos menester exercitar aquell offici, lo qual no exercitarà sens consentiment y llisèntia nostra. Lo acte de exorcistar digun altre ecclesiàstich exercitarà sens ésser primer, per nós, examinat y aprovat; manam, en virtut de sancta obediència, sots pena de excomunicació latta sententia, que per rahó del tal offici, digú demane ni reba dinés, ni diguna altra cosa, ni altre, per ell, directa ó indirectament.

22. *Del acòlith*

Lo acòlith encendrà les llums del altar, servirà ales misses baxes, portarà los canelobres, ministrarà les canelles del vi y del agua al sacerdot, per al sacrifici de la missa, se parará ab camís, amit y cordó, per ministrar lo ensenser als officiis solemnes.

De assí avant, digú que no sia ordenat a subdiaca, cante la epístola ab dalmàtica, ni ho suffra, en la nostra Iglésia, lo prefecte del chor, sots pena de ésser apuntat en sis punts, y aquell, ben punit a nostre arbitri, y, en les viles, los rectors y altres caps dela Iglésia.

Los diaques y subdiaques, no exerciten los actes de sos órdens, ab consciència de peccat mortal, sens haver preceit llegal confessió de aquell, perquè peccan mortalment los qui, a bruta consciència, canten les epístoles y evangelis.

Ans que íschan a cantar en públich, ho repasaran molt bé en la segrestia, perquè ho canten sens error, y de sort, que no corròmpan lo sentiment dela scriptura, i los que no saben bé lo to, en què han de cantar, se fassan enseñar al mestre del chor, com està dit.

Los qui seran ordenats de missa, celebren aquella dins lo terme de sexanta dies, sots les penes po-

sadores a nostre arbitre, però no sens llisença nostra obtinguda en escripts, perquè provehirem que sien ben examinats, en les serimònies de la missa, al modu del ordinari nou.

Digun sacerdot ordinat, si és de altra diòcesi o de les viles de la nostra, se partirà, fetta la ordenació, sens les lletres testimoniales, ils dela nostra ciutat de l'Alguer, les dègan tenir en son poder, dins huit dies, les quals, tots diligentment les guardaran, perquè les púgan mostrar a sos prelats, en temps de visita, y quant a ells serà ben vist; les quals lletres se faran en pergamí, perquè més llarch temps, y millor, se púgan conservar.

Perquè, en lo és devenidor, nos done més lloch a la negligència dels capellans passats, dels quals la major part nons pogue mostrar les lletres de sos òrdens, de assí avant, no serà promogut digú a òrdens /més alts, si primer no hauran mostrat tottes les lletres dels òrdens inferiors, que lis havem dat.

P. 36

Manam al notari dela nostra cúria, y al secretari, a qui haurem comès notar los qui se ordènan, que tinga un registre de tottes les cartes de òrdens, a la llarga, de la mateixa manera que fins hui havem manat fer al nostre secretari, lo qual registre sia guardat ab gran diligència en lo Archiu de la nostra mensa episcopal.

Lo sobre dit notari o secretari no puga pendre, per cada carta de òrdens, més de la dehena part de un ducat, que són sinch sous y huit dinés, sots pena de ferli restituir, no sols lo sobre dit més que haurà pres, però encara tot lo que justament se li devia.

ses: 21. c. 1.

Les dignitats y canonjes, que acostúman assistir als òrdens, estudien en ses cases ab diligència, moltes vegades, tottes les regles del pontifical de aquell offiçi, en què han de assistir, y principalment de la ordenació general, perquè, sens error y ab manco perill de faltar en alguna cosa, y més expedidament, se fassa la celebració de dits òrdens.

23. *Del sacrament del matrimoni*

De assí avant observaran, tots los qui tenen a llur càrrech govern de ànimes, que no falten en alguna cosa, de tottes les que ha statuït lo sacro con-

cili Tridentino, circa la celebració dels matrimonis.

Publicaran lo decret del matrimoni clandestí, almeyns tres vegades en lo any, en llengua sardescha, en la forma que nos altres prescriurem.

ses: 24. c. 1.

Per evitar algunes discòrdies y controvèrsies, que havem vist nàxer en aquest nostre bisbat, en aquell costum antich de assistir algun sacerdot, o curat, quant les parts entre si consentexen en haverse de casar, perquè moltes vegades algú dels dos se pinet, y laltre lo demana per justícia per marit, per haverhi assistit sacerdot o curat, però decretam y manam en virtut de sancta obediència, y de vint y sinch lliures, que, per lo és devenidor, digun sacerdot, axí simple com curat, entrevenga, ni assistescha, en diguna confirmació de matrimoni, sinó que dexen les parts a concertarse entre si, o ab intervenció deles persones que ells voldran, com allò no si altre que assegurar-se, entre si, ques casaran, no haventhi enpediment.

P. 37

Per quant molts, après de aquesta convenció, que no és matrimoni, se ajuntan, y nos cùran de traure les lletres matrimonials eo monitorials, vivint primer amigats que casats; y moltes vegades, dexant lo hu al altre, resta la donzella desonrada, y les dittes parts enemigas, però manam, en virtut de sancta obediència, y de vint y sinch ducats, conforme lo estat de aquells, a tottes y qual se vol persones seglars, de tota la nostra diòcesi, axí hòmens com dones, de qual se vol estat, grau, condició que sien, que no cohabitin, ni se ajuntin, ans de haver celebrat lo matrimoni, en fas de la Iglésia, conforme als decrets del sacro concili Tridentino; y als curats manam, sots pena de deu ducats, que, tenint alguna notícia del ajuntament de aquells, nols espouse, sens darnosne avís, perquè procehirem a la executió deles dittes penes.

ses: 24. c. 1.

Los rectors o curats, a qui seran presentades les lletres matrimonials, axí nostres y del nostre vicary general, com dels vicaris y commissaris foràneos, les publicaran tres diumenges o festes, quant lo poble està congregat als officis divinals, y, no haventhi impediment algú, lis ministraran lo sacrament del matrimoni, conforme al orde del dit sacro concily Tridentino.

Si al temps de les admonicions, manifestaran al-

gun impediment, se abstindran de passar avant, y ne daran rahó, dins vint y quatre hores, al vicari o comissari de aquell districte, lo qual se informarà diligentment en escrits de la veritat del dit impediment, y, tramès a nós la informació, procehirem segons dictarà la justícia.

E com sia que també molts, tirats del apetit carnal, fettes les admonitions, vihuen junts, oblidant-se de contraure lo matrimony, no també sens gran perill de llurs consciències, volem y manam que sien, los tals, incidits en les penes dels qui se ajúncan ans deles admonitions.

Lo curat, o ministre del matrimoni, lis ministrarà aquell sacrament en presència almenyñs de tres testimonis, demanant lo conceso dels dos, ab paraules de present, y tingut aquell, dirà les paraules del concili Tridentino: et ego in matrimonium vos coniungo, in nomine Patris, et Filii et Spiritu Sancti Amen.

ses: 24. c. 1.

P. 38

Y perquè no duptam, segons és mala inclinació del home, que molts, après de haver celebrat lo dit sacrament del matrimoni, differès/chan la benedició sacerdotal, com molts han differit alguns mesos y ayñs, però manam als sobre dits ministres, que, no haventhi impediment llegítim, ministren sempre aquest sacrament en la Iglésia, immediatament dígan la missa, y en aquella lis donen la benedició sacerdotal, conforme al orde del missal nou.

Y quant per alguna causa llegítima, no poguesen venir a la Iglésia, lis manaran, sots pena de vint y sinch lliures, com nós ab lo present decret lis manam, que dins quinze dies prèngan la ditte benedició, exortant los que, dos dies abans, confessen sos peccats al propi confessor, y rèban la santíssima eucharistia, perquè més dignament entren en lo estat del matrimoni.

Y si acaurà haver de ministrar lo dit sacrament, en temps que la Sancta Iglésia prohibeix les núpties ço és del primer diumenge del advent de nostre Senyor Jesu Christ, fins al die de la Ephiphania, y del primer die de quaresma, fins al diumenge in albis inclusive, lis manaran, sots la mateixa pena de vint y sinch lliures, que, al més llarch lo primer diumenge passat dit temps prohibit, prèngan la ditte benedició.

La consuetut, que és en la nostra diòcesi, de demanar un ducat, o cosa certa, al forester, o a altres naturals que prenen la benedictió, la reduhim que sia en llibertat de cascú offerir lo que vol, y no demanen altre, y allò servescha per subvençió deles Iglésies.

24. *Del sacrament dela extrema unctió*

Quant lo sacerdot haurà ministrat al enferm lo sacrament dela sancta eucharistia, lo exhortarà ques prepare a rebre lo sacrament dela extrema unctió, y encarregarà als assistents quel avisen ab temps, si fos mester, perquè pugà rebre lo dit sacrament, ans que dit enferm ischa dessý.

Portarà los vasos dels olis sancts, ab aquell acatò y reverència que convé, y après que haurà ministrat lo dit sacrament, animarà lo enferm a fer gràcies a Déu, per los beneficis que del ha rebut en esta vida, y especialment dela perseverància, fins en aquella /hora, en la sancta fe cathòlica, il induescha a dolres de sos peccats, y que, dexades les cures y sollicituts deles coses mortals, alçe lo enteniment a Déu, y li offerescha lo cos y la ànima, del qual ha de alcansar la gràcia y la glòria sempiterna.

Si bé aquest sacrament no se acostuma dar als qui se pòsan en algun perill de la mort, com als qui han de navegar, y com ales dones, quant insta lo temps del part, per ésser sacrament de enferms, però als qui enferman de ferides, y coltellades, per accidents que sobrevenen de aquelles, no se lis deu negar, com també l'ome stiga subjete adaquell jènero de enfermedat.

Los circustants, en lo temps que lo sacerdot ministra aquest sacrament als malalts, pregarà devotament a Déu per aquells, pensant que hi ells també acabaran alguna hora sos dies, y se trobaran en aquell estat y se alegrarien de ésser socorreguts ab les oracions y pregàries dels christians.

25. *Dela netedat deles Iglésies y dels ornamentals
dels altars*

Com la Iglésia sia casa de Déu, ahont se enseña com los christians han de alcansar la puritat y la netedat del chor y dela intenció, a hont se ministran los santíssims sacraments, a hont cada die tantes vegades, los sacerdots çelebran aquell singularíssim y inifable sacrifici dita missa, convé que estiga tant ordenada, que diguna cosa se veja en aquella indecent, mal posada, que parega mal; y perçò decretam, quels obrers de aquella, que sempre han acostumat ésser lo R.^m Senyor Bisbe il Magnífich Senyor Conseller en cap, tracten, almeyñs cada dos mesos una vegada, deles coses de què, en aquell temps, serà vista la Iglésia tenir major necessitat, y allò, ans de tottes les coses, se fassa dela pocha entrada de aquella.

Sien regoneguts los banchs, enrajolat lo paviment, y, quant se obrirà alguna fossa, sia adrissada súbitament com estava, les portes censeses y les tancadures forts, les finestres reparades, la taulada regoneguda, que no si ploga, escombrada almeyñs dos vegades la semana, esterñada de quinze en quinze dies, de manera que parega que té honre y qui mirar per ella.

Y perquè lo govern de moltes capelles y altars està en la mà de aquells seglars, que tenen lo patronat, lis diem y manam, ab lo present decret, que, dins terme de dos mesos, nos donen palis, tovallles y tots los altres ornamentals necessaris, y que les téngran enrajolades, de manera que, en cada una de aquelles se pugua celebrar, sots pena que, passat lo dit temps, se tingan per desposehits y privats, com, ab lo present decret, aprovantho la nostra sancta synodo desde ara, irrevocablement los desposehim y privam.

Los sacerdots, que tenen obligació de dir missa en çerta capella o altar, sien tinguts a dirla en aquells, sots pena de no haver satisfet a la llur obligació, los quals tingan cuydado de veure si estan nets com convé, y càrrech de recordar als patrons, que provehèschan, dins los dos mesos, tots los ornamentals necessaris, los quals, en les viles se donen als caps de les Iglésies, y en l'Alguer al segrestà dela nostra Iglésia, y als altres deles Iglésies reglars, posant cada patró, en los ornamentals que darà, un senyal perquè sien coneguts los de cascun altar.

Lo segrestà tendrà cuydado de mudar les tovalles, quant serà menester, y de conservar finalment, ab totta aquella gràtia y polideza que se deu.

Y perquè no hi haja en açò descuit, manam al president del chor que, almeyñs una vegada la semana, regonega dits altars, y, trobant algun altar manco de dos tovalles, o alguna de aquelles brutes, tottes y posades trojament, fassa puntar al dit beneficiat o a cada hu dells, si són molts en lo matex altar, per cada vegada, sis punts irremissibles.

Axí matex, per observar aquell costum misteriós de la sancta Iglésia, de cobrir al principi dela quaresma totes les imàgens, cada patró farà una coberta, dins lo dit terme de dos mesos, tant gran que baste a cobrir totta la cona.

de con. d. 2.
c. 51 per
negligentiam.

26. *Dela música dela Iglésia*

Perquè diguna rahó vol que en la Iglésia se tracte coses humanes y vanes, en de més a mescla dels officis divinals, de assí avant, digun jènero de cobles se canten en la Iglésia, sinó algunes spirituals, que se acostumen cantar en les matines de Nadal.

Procuraran, tots los ecclesiàstichs, de cantar uniformes en lo chor, evitant tot lo que pot tenir alguna color de vanitat; lo organista advertirà bé de no sonar ballets, ni altres cansons profanes que saben moltes persones, sinó coses graves y condecents als tons / en què ha de sonar.

ses: 22 in
dec. de
missis.

P. 41

Quan l'orgue sona alguna cosa com psalms, versos, kíries ab lo chor, o ab la capella, lo més modern capellà, lligirà a veu alta, en lo chor, tot lo que l'orgue sona.

27. *Dela observàntia deles festes*

La celebratió de les festes, com sia instituhida de Déu y de la sua sancta Iglésia, perquè los faels christians, que en los de més dies estan ocupats en lo tracte dels negocis, y deles coses humanes, en aquells pochhs dies, dexa tota altra sollicitut a part, se ocupen abtentament en la consideració deles coses divines; per hont, com no sens gran dayñs, y

ses. 25 in
dec. de
vener. et cul.
sanctorum et
de dilectu
ciborum et
diebus festis.

jeptura de llurs consciènties, les déxan de çelebrar, fent moltes y diverses obres prohibides, en bona reforma de totta la nostra diòcesi, y per obviar ales offenses ques poden cometre contra Déu, decreta la present sínodo les coses següents.

E primerament, se abstran tots los faels christians, de qual se vol obres y treballs servils.

Diguna persona vendrà en les plaçes, ni en carrers púbblchs, ni meyñs en les portes de ses cases, si no fos de les tres hores passat mijorn en amunt, sots pena de vint sous, y de perdre tot lo que vendran.

Tots los tenders que venen coses necessàries jornalment, com pa, vy, oly, vinagre y herbes, tengan les mijes portes tancades, y les coses que venen, en lloch que no sien vistes dels carrers, sots la mateixa pena, y, deles dittes tres hores en amunt, les púgan vendre en les portes.

Los ortolans no trametran diguna somada de ortallisies, deles set hores del matí en amunt, en lo estiu, y deles huit, en lo invern, fins a la hora ja dita.

Les somades foresteres se dexen entrar en qual se vol hora, però no púgan vendre sinó fins al segon toch de missa.

Als barbers prohibim lo affihitar, per qual se vol causa, en lo die dela festa, axí en la botiga com en casa del qui se affehita.

Generalment, axí als sobredits com a qual se vol altres officials que tenen les botigues a porta, de per si, les tingan tot lo die tancades; ils qui tenen la botiga en la mateixa llur abitacio tingan los taulells y banchs, ab la faena, en lloch que no sien vists dels carrers, sots la mateixa pena.

Als especiers no vedam vendre y fer tot lo que és necessari per als malalts, tenint emperò les mijes portes tancades.

Los rectors, plebans y curats, publicaran en sos pobles que, sots pena de deu sous, applicadors ala llàntia del santíssim sacrament de cada Iglésia, que digú se partescha, ab càrregues o somades de forment, hordi, vi, llegna, ni de altres coses, en vigílies o dissaptes al vespre, quant lo camí fos tant llarch, que haguessen de caminar lo die dela festa ol diumenge, perquè se veu clarament que mai houhen missa.

Perquè de assí avant se guarde major orde, en totta la nostra diòcesi, circa la observànçia deles festes, y no sia llicít a cada hu manar festes a son beneplàcit, en les sues perròquies, y agravar los pobles més del que deurien, decreta la present sýnodo que sien escrites les festes, que generalment se han de guardar, axí en la ciutat de l'Alguer com per totta la diòcesi.⁹

Circuncisio Domini
 Epiphania Domini
 Purificatio Beatae Mariae
 Matthias Apostolus
 Annunciatio Beatae Mariae
 Marcus evangelista
 Philippus et Jacobus Apostoli
 Inventio Sancte Crucis
 Johannes ante portam latinam
 Nativitas S. Johannis Baptistae
 Petrus et Paulus apostoli
 Visitatio Beatae Mariae
 Iacobus apostolus
 Transfiguratio Domini
 Laurentius martir
 Assumptio Beatae Mariae
 Bartholomeus apostolus
 Nativitas Beatae Mariae
 Matheus Apostolus
 *Dedicatio Michaelis Archangeli
 S. Franciscus
 Lucas Evangelista
 Simon et Judas apostoli
 Festum omnium sanctorum
 Andreas Apostolus
 Conceptio Beatae Mariae
 Thomas apostolus
 Nativitas Domini
 Stephanus prothomartir
 Johannes apostolus et evangelista
 Resurrectio Domini cum duabus feriis sequentibus
 Ascensio Domini

9. El text presenta la llista de les festes en dues columnes. Aquí la transcrivim en una sola columna.

* Inici de la segona columna.

Festum Pentecostes cum duabus feriis sequentibus
 Festum Corporis Christi
 Festum Patronorum ecclesiarum parrochialium.

Vots de l'Alguer

P. 43

A vint de jener Sant Sebastià; a tres de febrer Sant Blai; al primer de marc los Tres Reys; a sis de maig Sanct Johan ante portam latinam; /al primer de setembre Sanct Llop; a nou del matex Sanct Roch. Y com hajam trobat que los dies sobredits se guàrdan e solemnizan ab algunes professons per vot públich de aquesta ciutat, se observaran al acostumat, però decreta la sancta sýnodo que, de assí avant, nos fassa digun vot públich, sens consentiment del R.^{mo} Senyor Bisbe, lo qual mirará ab sa prudèntia, ques fàssan de manera ques púgan observar.

*estos votos
no se
observan.*

Ultra les dittes festes se guardaran, en la nostra cúria, tottes les fèries del cathàlogo de Roma, abrogant y anul·lant qual se vol altres fèries.

28. *Del precepte de oir missa les festes*

Per evitar, quant és en nós, que diguna persona ja constituïda en hedat llegítima, dexe de oir missa, tots los diumenges y festes sobredites, decretam, la present sýnodo, que tots aquells que, sens justa causa, seran trobats no haverla oïda, sían punits, en les viles, de mig real, segons la qualitat dela persona, y manam a tots, y qual se vol rector, plebà, y curats en absència de aquells, que tramètan lo núnzio, eo vergueta nostra, per executar aquells, assignant al dit núnzio lo terz de la pena, y quant fossen tant pobres que no poguessen pagar la ditta pena, dexant la moderació de aquell a llur arbitri, encarregantlis que no ho dexten de fer per amistat o parentiu.

*ses: 22. in
decr. de
celeb.
missae.*

Sàpian, los qui són obligats a oir missa les festes, que han de estar attents adaquella sens parlar, sens dormir, y sens empedir als altres, y si la missa és cantada han de estar ab la matexa atenció a tot lo que se canta, sots pena de no complir ab lo precepte de oir missa, al qual també no satisfan los qui

no la houhen totta del principi ala fi ara sia cantada, ara baxa.

Per estirpar aquell gran abús, que encara se veu en algunes persones que, morintlis algun parent, estan més temps de que deurien, sens anar a la Iglésia, y sens oir missa, volem y manam que per digun dol, si altra justa causa no sobrevé, no estígan més de huit dies sens oir missa axí per lo escàndol y mal exemple que dónan als altres, com per la bona obra que podrien fer intercedint a Nostre Senyor per aquella ànima, oint los offiçis divinals y la missa.

A tots los pares y mares de família, quant podem exortam y encarregam sobre llurs consciènties, que contínuament vellen sobre la llur família, y la tramètan a oir missa tots los diumenges y les festes manades, y també fàssan dejunar los qui són de hedat, en los dies que la sancta Iglésia los obliga, y tíngan en ses cases tanta custòdia, que no se comètan peccats mortals, per los quals llurs ànimes ne hàjan de sentir pena en lo judici de Déu, y principalment als qui tenen donzelles en ses cases, deles quals, los qui les han accomanades, pènsan tenirles segures y ben guardades.

Los qui tenen bestiar, ordenaran que, també tots los pastors, y qual se vol altres mossus, hòjan missa lo més sovint que sia possible, desta manera: que restant hu o dos hòmens, o los necessaris, un diumenge per guàrdia del dit bestiar, los altres vín gan ala Iglésia, y, lo die dela festa, véngan aquells y resten aquestos, y de aquesta manera lo bestiar, y les ànimes dels dits hòmens, y també del hamo seran guardades, y de altra manera, perdent los pastors les ànimes, no serà molt, que en pena de aquell peccat, se perda també lo bestiar; y si en axò hi hagués tanta negligèntia, en lo esdevenidor, com però lo passat, dexant un pastor, tres diumenges de oir missa sia punit, irremissiblement, en dos reals per ala llàntia de la Iglésia, y estant més, lo hamo del tal volem incidéscha en la pena de vint sous.

*Parientes de
Diffunto no
estén mas de
8 dias sin
obir missa.*

P. 44

conc: const.
6 can. 80. si
quis
episcopus.

29. *Del precepte del dejuni*

Havent manat strictament lo sacro concili Tridentino als prelats, que exhorten y encarreguen a sos pobles ala observàntia del dejuni, per obeir adaquell y complir al nostre offici, ordenam les coses següents:

Tots los qui són entrats en los vint y dos ayñs, y no són exits dels sexanta, són tinguts a tots los dejunis de la Iglésia, quals són los següents.

Tots los dies dela quaresma, exeptuant los diumenges; los dimecres, divendres, y dissaptes dels quatre temps de l'ayñ; la vigília de Nadal, la dela assumptió de Nostra Senyora, la de Tots los Sancts, la de la nativitat de Nostra Senyora, la de sant Johan Batista, la de Sant Llorens, les de tots los sancts apòstols, exeptuant les de sant Johan evangelista y de sant Philip y sant Jaime. En tots los quals dies, tots los faels christians, se han de abstendre de carn, ous, formage, mantega, llet y llaticinis, y també de menjar dos vegades en lo die.

Perquè molts, ab sos dejunis de devoció, pènsan haver satisfet, y moltes vegades déxan los de obligació, los advertim que pèccan mortalment sempre que déxan los sobredits dejunis, podent dejunar, no obstant quen fàssan altres, com, al contrari, primer dehurien acudir, als de obligació, y après als que instituhexen per llur devoció, volent, quels que dexaran los de obligació per los de devotió, incidèschan en la pena de sinch sous.

P. 45

Los qui per malaltia, o per altra justa causa, són excusats del dejuni, y constrets a menjar carn o llaticinis, no ho fàssan sens nostra llisèntia o dels qui per aqueux effecte seran deputats, los quals, ab consell de mege, dispensaran sempre que serà menester a hont ni haja; sibé los qui estan impeditos de malaltia poden menjar carn, no perçò és llicít a tots los que no són obligats a dejunar; perquè, los de més, com minyons, treballadors y altres desta sort, sibé poden menjar moltes vegades al die, són obligats de abstenirse de ous, formage y llaticinis.

Cassam y anullam los dejunis vans y supersticiosos, que moltes persones, meyñs a offensa que a glòria de Déu, solen fer per casar y per altres coses vanes, manant strictament, a tots los qui tenen

ses: 25 in
decr: de
delectu
ciborum.

d. 30. a. si
quis
tamquam. et
c. si quis
presbiter. de
cons. d. 3. c.
placuit ut
omnes et 16.
c. ieiunium
quod et c.
statuimus.

d. 30 can. si
quis eorum.

cura de ànimes, que ensenhen a ses ovelles la forma verdadera del dejuni, il fi sanct de aquell, desengnantlos de les supersticions; prohibim aquelles, com a danyoses, y si sabran que alguna persona persevera en semblants dejunis, nos ne donen avís ab diligència, que provehirem com serà necessari per ala salut de les ànimes.

Los exortaran també, que lo dejuni verdader és abstenirse junctament de sos vicis y peccats, y perçò que ho procuren, ajudats de la gràcia de Déu y que, en lo die del dejuni, fàssan la voluntat de Déu y no la sua.

Los qui del tot seran excusats del dejuni, mostraran dolers y recompensaran aquella obra ab oracions y almoines y ab altres obres de charitat, com Nostre Senyor inspira a cada hu.

30. *Dela Almoina*

En la nostra cathedral no anirà digú demanant almoina als temps del officis, ni del sermó; en les perròquies deles viles, perquè fora de aquell temps nos troba la gent tant fàcilment per poder haver almoines, se permet que les obres deles Iglésies púgan demanar après dela communió dela missa conventual.

Se eligiran, per nós, dos persones ecclesiàstiques de bona consciència, les quals, una vegada la setmana, demanen per la terra per als pobres vergoñants, als quals se repartiran ditta almoina, segons la necessitat de cada hu, y se informaran, ab diligència, dels qui estan en més necessitat, y nos ho diran, per poderlos subvenir, y socórrer y subllevar, y no sia lícit adaquells darne diguna part /a pobres, que públicament demànan per les cases, y per la ciutat, o que poden anar.

No sia permès, a diguna persona, cercar almoines per la diòcesi, sens llicència nostra en escrits, la qual* no se consedirà sens procehir alguna informació, del estat y qualitat de la persona que demana.

En les Iglésies que hi ha caxetes de almoina, aquells, a càrrech les quals està, les regonègan al-

ses. 22. c. 9.

ses. 5. c. 2.
*ex de penit.
et remis. c.
cum ex eo.*

meýns una vegada al mes, y posen la moneda que hi trobaran en lloch més segur, y en major benefici del lloch, o dela persona per qui se cullen.

Los obrés, o guardians, o priors, o qual se vol altre nom que tenga, deles confraries de seglars, que reben les almoines, ques fan en tot lo ayñ a la ditte confraria, axí dels matexos confreres, o officials, ordinàries y tachades, com de tots los altres christians extraordinaris, ala exida de son offici, les buidaran en una caxa per benefici dela ditte companyia, y no en poder de altra persona, per los mals comptes que moltes vegades solen dar, ab gran dayñ de llurs ànimes, scàndol del poble y desavans dela ditte companyia.

Per observàntia del decret del concili Tridentino, que consedex als prelats de visitar, com a delegats apostòlichs, tottes y qual se vol companyies y confraries de llaichs, subiectes a qual se vol persona, exceptuant les que immediatament estan subiectes ales persones dels Reys, ordenam que sien visitades tottes les companyies y confraries dela nostra Ciutat de l'Alguer, dels obrés, y de deu ayñs atràs, y dat orde que les almoines y entrades de aquelles, sien ben costodides y ben empleades en benefici de aquelles, y les despeses supèrflues, llevades y prohibides.

ses: 22. c. 8.

Y també, com nosaltres tant solament siam executadors de tottes les dexes pies y últimes voluntats, no sols ordinaris, però encara delegats auctoritat del matex concili Tridentino, perçò manam, en virtut de sancta obediència, y sots pena de excomunicació, a qual se vol jútgies seglars, axí de l'Alguer, com de qual se vol part dela nostra diòcesi, que no se entreposen, ni empedèschan la executió deles dexes pies, funeràries, dècimes y altres coses per tocants ala nostra jurisdicció ecclesiàstica.

ibidem

31. *Del offiçi dels canonjes*

Les dignitats, canonjes, com són membres més nobles de la Iglésia y més acostats a nós, dehuen ab més prompte voluntat assistir con/tínuament als offiçis divinals, perquè ne sia Déu més servit, il poble més satisfet, y nosaltres nos pugam gloriari de

ses: 24. c. 12.

ses: 22. c. 4.

aquells, com de bons ministres, perçò, confirmant aquella lloable consuetut que és en la nostra Iglésia, que canten les dignitats ils canonjes los officijs divinals, los exortam que ho fàssan, en lo esdevenidor, com fins assí ho han acostumat. ibidem

Tindran, en la segrestia, una tauleta ab los noms de totes les dignitats y dels canonjes per son orde, hu dels quals cantarà la missa conventual, tots los diumenges y festes manades, guardar en la present sýnodo, ab lo millor orde de que a ells pareixerà, ab què tots hi passen, com és la rahó.

Y perquè és molta rahó que uns als altres, ab mútuos officijs, se servèschan y honren, volem y manam que de assí avant, en les festes solemnes, un canonge servescha al altre de diaca, guardant en açò lo matex orde que en lo deles misses, y també una dignitat a l'altra.

Y per major solemnitat, y també però no reste mai lo sacerdot a soles en lo altar, volem que se conserve la usansa antiga dela nostra Iglésia, que un beneficiat sia assistent en totes le misses canonicals.

Si aquell, a qui tocha dir la missa, o lo evangeli, estant sa o sens causa llegítima se escusàs de aquell offici, serà puntat de tres reals, applicadors, la meitat ala bossa de les distributions y l'altra meitat per lo canonge que haurà suplít la falta de aquell.

Celebrant sa S.^a R.^{ma} missa pontifical, assistiran tots, il serviran ab attentió y diligència, cada hu en lo offici que li serà acomanat, sots la pena que a sa S.^a R.^{ma} aparexará.

En las missas cantadas que cantaren los canónigos sean tambien canónigos los Diáconos y Subdiáconos.

32. Deles distributions quotidianes

Les distributions quotidianes se divideran en temps que no enterompan los officijs, y sens parlar, y si lo que les reb creu que hi haja de haver alguna cosa més, o demanará, après, en la segrestia ab modèstia y sens remor.

Lo bosser jurará, en la entrada de son offici, de dar les distributions a cada hu llealment, segons lo que haurà guanyat y no més, y se detindrà, de cada hu, tant com lo puntador li dirà, sots pena de perjurar y de ésser privat de tots los officijs dela Iglésia.

P. 48

Aquella consuetut, que se ha introduhit en la nostra cathedral, de pagar les distributions dobles, quant són poch en lo chor, ab lo present decret la derogam y anul·lam com a dannosa, manant que nos fas/sa més, sinó quant són de deu en abaix, ni digú dels capitulars, en virtut de sancta obediència ho mane més, y lo bossar, abé que sia manat, no les done.

Dessí avant, digun beneficiat sia admès ales distributions, que no sia tant destre, en lo cantar, que a soles puga dir qual se vol antífona, com sia lo cant cosa molt necessària en la Iglésia, y sien molts poch los que ne saben; encarregam sobre de açò les consciènties dels qui los admetran.

33. *Dela reductió deles prebendes, deles dignitats y canonicats ala mensa capitular.*

Havent nosaltres trobat la nostra Iglésia en aquesta grandíssima divisió que, des dotze canonicats de aquella, los sis tenen annexes prebendes riques, de quatre cents, dos cents cinquanta, dos cents y de cent ducats de renda respectivament, ab les quals poden sustentar lo grau canonical, com la rahó ho vol y demana, ils altres sis tenen annexes sis Iglésies campestres, sens diguna renda, poca ni molta, salvo les distributions quotidianes dels beneficiats, que ab residir contínuament tot l'ayñ, no valen trenta ducats, per hont viuhèn pobres y miserablement, de tal manera que podem dir lo del apòstol: alios quidem esuriri alios autem ebrios esse, dela qual desigualtat de premi, ab igualtat de títol, y de treball, com no sen puga esperar sinó gran enveja, discussions y discòrdies, com vem nàxer de cada die, tot al contrari del que deuria ésser, en los qui són membres de un matex cos; perçò, per reformar del tot la nostra Iglésia y passificar los ànimos y unirlos en voluntat, e igualarlos en lo premi, tot axí com ho són en sofrir y sustentar contínuament los treballs de aquella, ab consell y assenno dels canonjes prebendats, decretam en la nostra sancta sínodo les coses següents:

Primerament ques conserven, y, en quant mes-

Quita la costumbre mandando que las distribuciones de los assentes no acrescan a les presentes, si no fueren de dies en abajo.

Los canónigos de sella solo tenian 30 escudos de distribusión.

Conserva las

ter sia, se renoven les dos dignitats antigues dela nostra Iglésia, ço és, lo arciprestat ques la primera après la pontifical, y lo archidiaconat que és la segona, y també lo deganat que és la terçera, modernament instituïda, y axí que se conserve, y en quant sia menester, se renove lo número antich de dotze canonjes, y més lo nou canonicat que ha instituït esta sancta sínodo, per un theòlec lector dela sagrada scriptura, o de casos de consciència, conforme al decret del sacro concili Tridentino.

P. 49

Les prebendes que, respectivament, estan unides ales dittes dignitats y canonicats de l'Alguer, ço és: Bortiocoro e Illorai; Otier, Mularja, Birole y Bortigale; Orotelli y Oniveri; Ley y Silanos; Oranimanno; Lolove, Bottidda, lo Burgo y Sporlato; Dualque y Macomer; Nuguedo, instituïda modernament en canonicat de l'Alguer, vacant, per mort dels presents possessors, sien incorporades y applicades ala mensa capitular, en nom dela qual se degan collir tottes les rendes, y dividir igualment entre tots ells, en distribucions quotidianes, de tal manera que tots treballaran y tots menjaran, il servici de Déu, il culto dela Iglésia serà molt més crescut y augmentat, y perquè no entén la present sínodo disminuir en alguna cosa, ni defraudar, ab fer aquesta massa capitular, als drets dela sancta sede apostòlica, en la despedició de les bulles, sempre que vaccaran los dits canonicats y dignitats en mesos apostòlichs, si encara per mort dels qui huy posehexen, seran tinguts despedir bulles, expriment la justa y verdadera valor del que valen, salvo la primera dignitat, après la pontifical, que en digun mes és del Ordinary, sinó sempre dela sancta sede apostòlica.

Y com la cura deles ànimes deles sobre dittes prebendes, en diguna manera no dega restar defraudada, ans cada parrochial dega tenir son rector, decreta la present sínodo que, com vaccarà alguna deles sobre dittes prebendes, per mort dels presents possessors, se crehen en aquelles rectors, dantlis una portió sufficient, ab los emoluments extraordinaris y peus de altar, conforme al decret de sacro concili Tridentino, de modo que no sien més servides per mercenaris.

Serà obligada, la mensa capitular, a tots los càr-

tres dignidades, dotze canonigos y el theologal agnadido.

Nuguedo era canonicato.

Excepto la primera Dignidad que quiere permanecer ea con su prebenda por ser del Papa [...] la demás manda que, después muertos los Possesores se unan ala Bossa Capitular [...] con congrua, y sean la distribuciones iguales con todos, y quando ahún no bastaren se agnad[...]n también las rendas de algunas Rectorias.

rechs e impositions, que huy sostenen los matexos prebendats, com darlis caneles als parrochians, lo die dela purificació de Nostra Senyora, y al temps de collir les dècimes, ahont se acostuma, y pagar lo parlament real, y altres coses desta manera.

Y per quant podria ser, que les sobre dittes prebendes, ja aplicades e incorporades ales dignitats y canonicats de l'Alguer, no abastassen a dar la portió convenient a setze persones, comprès lo theòlec lector, decreta, la matexa sýnodo, que se li puga aplicar alguns fruits de algunes Iglésies parroquials dela diòcesi, dexant la portió convenient, com està dit, y salvos los drets dela sancta sede apostòlica.

P. 50

Ab los que resideran y seran presents ales hores canòniques, axí dignitats com canonges, se observarà lo decret del sacro concili Tridentino ço és que, ultra lo temps de tres mesos en cascun ayñ, los que eligiran ells matexos per llur major commoditat, no residint, no guañyen digunes distributions exceptuantne però aquells que, per causa del estudi, tenen sinch ayñs de no residir.

Lo R.^m Senyor Bisbe, quant estarà present als divinals offiçis, se contentarà de rebre les distributions com un canonje y no doblades.

Lo R.^m Senyor Bisbe, dignitats y canonjes, participaran en tottes les distributions quotidianes, que huy se donan en la Iglésia als qui són presents als offiçis, dela matexa manera que fins huy les han preses y rebudes.

Y per quant lo archidiaconat és de patronat lleical, per haverlo dotat solament en quaranta escuts de renda, lo qual, per lo esdevenidor, ne tindrà molt més, per haver fetta la ditta incorporatió de fruits y rendes ala mensa capitular, decreta la sancta sýnodo que sia nomenat y presentat, lo dit archidiaca, per lo dit patró leical, y altra vegada vaque, y se conferesca conforme la alternativa.

No sia llicit, en algun temps, minuir lo número sobredit deles tres dignitats y treze canonicats, ço és dotze antichs y altre nou per al theòlec lector, ni meyñs diguna dignitat puga obtenir, ab aquella, altre canonicat en la Iglésia.

La penitenciaría, que ja està carregada a una prebenda deles dotze canonicals, se conserve sempre,

*El Señor
Obispo
tenga distri-
buciones
como un
canónigo.*

*El
Archidiacono
és Patronato
laical y tenia
[...] 40
escudos de
renda.*

conforme al decret del sacro concili Tridentino y, morint lo penitencier que obté dit canonicat, succehesca, en aquell, un altre que tinga les qualitats necessàries per dit offici, y sia examinat, quant la collatió tocarà al R.^m Sor Bisbe, dela manera que se decretarà per al thèolec lector.

ses. 24. c. 8.

Y perquè seria grandíssim treball y càrrech, al dit theòlec, lligir dos vegades la semana y assistir a tots los officis de la Iglésia, serà tingut per present en lo temps que lligirà, y si alguna semana faltàs a son offici de lligir, en la semana següent, perda al-tretant, com havia guañyat en la semana que no llis-que; y si dexàs de lligir una lessó, perda la meitat, si ja no fos llegítimament impedit; y, perquè lo qui més treballa, no sia de /conditió detterior quels altres, pugua també aquell, gozar dels tres mesos de absèntia, los quals seran juliol, agost y settembre, en los quals mesos la intermissió dela lissó, serà més tollerable y meyns dannosa.

El Canónigo Theologal diga solució dos veces la semana, y sea presente leyendo.

P. 51

Per reverència del sacerdot decreta, la sancta sýnodo, que entrant algun canonge sens òrdens, o sens ésser sacerdot, no precehesca en lo chor, ni en professons, ni en capítol, ni en altre lloch, als qui són sacerdots abé que sien més moderns de aquell, però, del die que se ordenara de sacerdot, cobre son lloch y precehesca tots aquells que entraren aprés d'ell.

Los canónigos sacerdotes, aunque modernos, pressedan a los no sacerdotes mas antiguos, pero enordenando tome a su antiguo asiento.

Dela residència deles dignitats, canonges, beneficiats y rectors^{9 bis}

Com les hores canòniques, en diguna manera, se poden celebrar ab aquella decència y solemnitat que deurien, ny meyns, en les parroquials, ministrar los sacraments, ab la sollicitut y diligència pastoral, si les dignitats, canonjes, beneficiats no residexen en la cathedral, ils rectors, plebans, vicaris perpètuos, en les sues parroquials y plebanies, lo sacro concili Tridentino, streta y rigurosament a definit lo circa de açò convé ésser observat, per res-tituir lo bon estat deles Iglésies y reprimir lo dor-

9 bis. A partir d'aquest moment s'interrompe la numeració progressiva dels decrets a la còpia de Càller.

miment, descuit y negligència dels pastors.

Als sancts decrets del qual aderint nos, manam, primerament, que sien publicats, en la nostra sínodo, los decrets dela residència, segons lo dit concili y per major notícia de tots los nostres súbdits, sien incertats en la ditte nostra sínodo, los quals decrets, y tottes les coses en aquell statuïdes, inviolablement se dègan observar.

Si algú té molts beneficijs, que, après dela publicació de dit concili, en sis mesos en avant, havia de renunciar, y no ha renunciat, haja incidit en les penes en aquell contengudes, ala executió de les quals se procehesca quant més prest sia possible.

Si algú, també per no haver residit, ha fet assí los fruits que no podia, ni devia fer, y sels deté encara, ab gran càrrech de sa consciència, sia forsat restituir aquells, y applicar aquells als llochs que lo dit concili applica.

P. 52

Si algú hagués renunciar après algun benefici, ab reservació de alguna penió, sia aquella applicada als dits llochs, tant de temps que baste a restituir los fruits, que indigudament ha rebut, en tot lo temps que lo devia renunciar; /y com sia tanta la temeritat y contumàcia de molts, que, ni meyns los sobredits decrets y penes, en aquells contengudes, basten a reduirlos a llur residència, volem que sia despedit, per nós, un edicte públich, ab les penes, ultra aquelles, a nós benvistes, forsanlos, que dins un termini competent, fàssan contínua residència, y tingan ferma habitació y domicili en les sues parrochials, en les quals, per si matexos, administren als pobles tots los sacraments y exerciten los officis de charitat y pietat, en útil y salut deles ànimes.

Decretum sacri Concilii Tridentini de residentia

Eadem sacrosancta synodus, eisdem presidentibus apostolicae sedis legatis, ad restituendam collapsam admodum ecclesiasticam disciplinam, depravatosque in clero et populo christiano mores emendandos, se accingere volens, ab iis, qui majoribus ecclesiis praesunt, initium censuit esse sumendum. Integritas enim praesidentium, salus est sub-

ditorum. Confidens itaque per Domini, ac Dei nostri misericordiam, providamque ipsius Dei in terris Vicarii solertiam omnino futurum, ut ad Ecclesiarum regimen, onus quippe angelicis humeris formidandum, qui maxime digni fuerint, quorumque prior vita, ac omnis aetas, a puerilibus exordiis, usque ad perfectiores annos, per disciplinae stipendia ecclesiasticae laudabiliter acta, testimonium praebeat, secundum venerabiles beatorum Patrum sanctiones assumantur: omnes Patriarchalibus, Primatialibus, Metropolitanis et Cathedralibus ecclesiis quibuscumque quovis nomine, ac titulo praefectos monet, ac monitos esse vult, ut attendentes sibi, et universo gregi, in quo Spiritus Sanctus posuit eos regere Ecclesiam Dei, quam acquisivit sanguine suo, vigilent, sicut apostolus praecipit, in omnibus laborent, et ministerium suum impleant; implere autem illud se nequaquam posse sciant, si greges sibi comissos mercenariorum more deserant; atque ovium suarum, quarum sanguis de eorum est manibus a supremo iudice requirendus, custodiae minime incumbant; cum certissimum sit, non admitti pastoris excusationem, si lupus oves comedit, et pastor nescit. Ac nihilominus, quia nonnulli, quod vehementer dolendum est, hoc tempore reperiuntur qui, propriae etiam salutis immemores, terrenaque coelestibus, ac divinis humana praeferentes, in diversis curis vagantur, aut in negotiorum temporalium sollicitudine, ovili derelicto, adque ovium sibi commissarum cura neglecta se detinent /occupatos; placuit sacrosanctae synodo, antiquos canones, qui temporum atque hominum incuria pene in desuetudine abierunt, adversus non residentes promulgatos innovare, quemadmodum virtute praesentis decreti innovat, ac ulterius, pro firmiori eorumdem residentia, et formandis in Ecclesia moribus in hunc, qui sequitur modum statuere, atque sancire. Si quis a Patriarchali, Primatiali, Metropolitana, seu Cathedrali Ecclesia, sibi quocumque titulo, causa, nomine, seu jure commissa, quacumque illa dignitate, gradu, et praesentia praefulgeat, legitimo impedimento, seu justis et rationalibus causis cessantibus, sex mensibus continuis, extra suam dioecesim morando, abfuerit, quartae partis fructuum unius annis, fabricae Ecclesiae, et pau-

peribus loci, per superiorem Ecclesiasticum applicandorum, poena ipso jure incurrat. Quod, si per alios sex menses, in huiusmodi absentia perseveraverit, aliam quartam partem fructuum similiter applicandam eo ipso amittat. Crescente vero contumacia, ut severiori sacrorum canonum censurae subiiciatur, Metropolitanus suffraganeos Episcopos absentes, Metropolitanum vero absentem suffraganeus Episcopus antiquior residens, sub poena interdicti ingressus Ecclesiae eo ipso incurrenda, intra tres menses per litteras, seu nuncium Romano Pontifici denunciare teneatur, qui in ipsos absentes, prout cuiusque maior, aut minor contumacia exegerit, suae supraemae Sedis auctoritate animadvertere, et Ecclesiis ipsis, de Pastoribus utilioribus, providere poterit, sicut in Domino noverit salubriter expedire.

*Aliud decretum eiusdem Concilii
Tridentini de residentia*

Cum praecepto divino mandatum sit omnibus, quibus animarum cura commissa est, oves suas agnoscere, pro his sacrificium offerre, verbiq; divini praedicatione, sacramentorum administratione, ac bonorum omnium operum exemplo pascere, pauperum, aliarumque miserabilium personarum curam paternam gerere, et in coetera munia pastoralia incumbere; quae omnia nequaquam ab iis praestari et impleri possunt, qui gregi suo non invigilant, neque assistunt, sed mercenariorum more deferunt; sacrosancta Synodus eos admonet, et hortatur ut, divinorum praeceptorum memores, factique forma gregis, in iudicio et veritate pascant et regant. Ne vero ea, quae de residentia sancte et utiliter jam ante sub fel. rec. Paulo III sancita fuerunt, in sensus a sacrosanctae Synodi mente alienos trahantur, ac si vigore illius decreti quinque mensibus continuis abesse liceat; illis inhaerendo, declarat sacrosancta Synodus, omnes Patriarchalibus, Primateis, Metropolitanis ac Cathedralibus Ecclesiis quibuscumque, quocumque nomine ac titulo praefectos, etiam si Sanctae Romanae Ecclesiae Cardinales sint, obligati ad personalem in sua Ecclesia,

ses. 23. c. 1.

vel dioecesi residentiam, ubi iniuncto sibi officio defungi teneantur, neque abesse posse, nisi ex causis, et modis infrascriptis. Nam cum christiana charitas, urgens necessitas, debita obedientia, ac evidens Ecclesiae vel Reipublicae utilitas aliquos nonnunquam abesse postulent, et exigant, decernit eadem sacrosancta Synodus, has legitimae absentiae causas a Beatissimo Romano Pontifice, aut a Metropolitano, vel, eo absente, suffraganeo Episcopo antiquiori residente, qui idem Metropolitanus absentiam probare debebit, in scriptis esse approbandas; nisi cum absentia inciderit propter aliquod munus, et Reipublicae officium Episcopatibus adiunctum; cuius quoniam causae sunt notoriae, et interdum repentinae, ne eas quidem significari Metropolitanis necesse erit; ad eundem tamen cum Concilio provinciali spectabit iudicare de licentiis a se, vel a suffraganeo datis, et videre, ne quis eo jure abutatur; et ut poenis canonicis errantes puniantur. Interea meminerint discessuri, ita ovibus suis providendum, ut, quantum fieri poterit, ex ipsorum absentia nullum damnum accipiant. Quoniam autem qui aliquantis per tantum absunt, ex veterum canonum sententia, non videntur abesse, quia statim reversuri sunt, sacrosancta Synodus vult, illud absentiae spatium singulis annis, sive continuum, sive interruptum, extra praedictas causas, nullo pacto debere duos, aut ad summum tres menses excedere; et haberi rationem, ut id aequa ex causa fiat, et absque ullo gregis detrimento; quod an ita sit abscedentium conscientiae relinquit, quam sperat religiosam et timoratam fore, cum Deo corda pateant, cuius opus non fraudolenter agere suo periculo tenentur. Eisdem interim admonet, et in Domino hortatur, ne per illius temporis spatium Dominici adventus, Quadragesimae, Nativitatis, Resurrectionis Domini, Pentecostes item, et Corporis Christi diebus, quibus refici maxime, et in Domino gaudere Pastoris praesentia oves debeant, ipsi ab Ecclesia sua Cathedrali ullo pacto absint, nisi episcopalis munia in sua dioecesi eos alio vocent.

Si quis autem, quod utinam numquam eveniat, contra huius decreti dispositionem abfuerit, statuit sacrosancta Synodus, praeter alias poenas adversus non residentes sub Paulo III impositas, et innova-

P. 55

tas, ac mortalis peccatum reatum, quem incurrit, eum pro rata temporis absentiae fructus suos non facere, nec tuta conscientia, alia etiam declaratione non secuta, illos sibi detinere posse: sed teneri, aut ipso cessante, per superiorem ecclesiasticum illos fabricae Ecclesiarum, aut pauperibus /loci erogare, prohibita quacumque conventionem, vel compositione, quae pro fructibus male perceptis appellatur; ex qua etiam praedicti fructus in totum, aut pro parte ei remitterentur, non obstantibus quobuscumque privilegiis cuicumque collegio, aut fabricae concessis.

Eadem omnino, etiam quoad culpam, amissionem fructuum, et poenas de curatis inferioribus, et aliis quibuscumque, qui beneficium aliquod ecclesiasticum, curam animarum habens, obtinent, sacrosancta Synodus declarat, et decernit; ita tamen, ut quandocumque eos, causa prius per Episcopum cognita, et probata, abesse contigerit, Vicarium idoneum ab ipso ordinario approbandum, cum debita mercedis assignatione relinquunt. Discedendi autem licentiam in scriptis, gratisque concedendam, ultra bimestre tempus, nisi ex gravi causa, non obtineant. Quod si per edictum citati etiam non personaliter, contumaces fuerint, liberum esse vult ordinariis per censuras ecclesiasticas, et sequestrationem et subtractionem fructuum, aliaque juris remedia, etiam usque ad privationem, compellere; nec executionem hanc, quolibet privilegio, licentia, familiaritate, exemptione, etiam ratione cuiuscumque beneficii, pactione, statuto, etiam juramento, vel quacumque authoritate confirmato, consuetudine etiam immemorabili, quae potius corruptela censenda est, sine appellatione, aut inhibitione etiam in Romana Curia, vel vigore Eugenianae Constitutionis suspendi posse.

Postremo, tam decretum illud sub Paulo III, quam hoc ipsum in Conciliis Provincialibus, et Episcopalibus publicari sancta Synodus praecipit; cupit enim, quae adeo ex pastorum munere, animarumque salute sunt, frequenter omnium auribus, mentibusque infigi, ut in posterum, Deo iuvante, nulla temporum injuria, aut hominum oblivione, aut desuetudine aboleantur.

Del offici dels rectors, plebans y curats

P. 56

Per ésser cosa necessària a tots los christians, saber la summa dela doctrina christiana, y aquella aprèngan més fàcilment quant són xichs, perçò decretam y manam que tots los qui tenen cura de ànimes, tingan hu o dos xichs, que la sàpian de chor en llengua sardesca, los quals trametran, tots los diumenges y festes manades, y tots los altres dies que lis aparrà, per la vila, ab una campaneta, /per congregar tots los altres xichs y xiques, los quals aniran cantant la ditta doctrina christiana, y, applegats tots, aniran ala Iglésia, ahont los matexos curats se trobaran, y posats los hòmens de una part y les dones de altra, lis ensenaran la doctrina christiana.

Procuraran los qui se càsan, sàpian almeyñs lo Pater noster, lo credo, ils deu manaments, y, quant coneguessen que convé differir lis lo matrimony, perquè ho aprèngan, ho remetem ala bona discrició de aquells.

Seran solícits a dar a entendre als penitents, axí en les exhortacions y confessions, quant sían obligats a saberla, y vehent en aquells bona dispositió y hedat per empendrela, los constreñaran, quant serà possible, fins suspendrelis la absolutió, si, ab llur prudèntia, judicaran convenir a utilitat y benefici de aquelles ànimes; en la qual cosa ne encarregam les consciènties dels confessors.

Tots los sobredits, faran lo cuern de tottes les ànimes de llurs viles, dels nou ayñs en amunt, del dilluns dela septuagèsima y sia aquell acabat ans dela quaresma, ab lo número dels ayñs de cada hu, y, quant hauran rebut los sacraments dela penitència, y dela eucharistia, lis posaran los señals acostumats.

Los exortam, del principi dela quaresma, a confessarse, perquè volem y manam que, de assí avant, porten lo cuern lo tercer diumenge après Pasqua, en poder del vicari, o comissari, lo qual, dins tres dies, lo trametrà en nostre poder, perquè, vists aquells y regoneguts ab diligència, castigarem a nostre arbitri los que hauran faltat en aquesta cosa.

Perquè lo poble christià deu ésser sustentat, ab

lo pa de la doctrina evangèlica, en executió del que tant sanctament ha decretat lo concili Tridentino, exhortam y manam a tots los rectors y plebans, que, tots los diumenges y les festes solemnes, fàssan algunes exhortacions devotes als pobles, per induir-los a viure sanctament, a freqüentar los sacraments, a seguir y abraçar les virtuts, a avorrir los viciis, a amar lo pròxim, y finalment a convertirse a Déu, de tot chor y de bona voluntat, y, dexantho de fer, procehirem contra aquells en les penes contengudes en lo dit decret.

ses. 5. c. 2.

Perquè millor púgan, los qui tenen cura de ànimes, examinar les consciènties dels penitents, lis manam que, ahont seran més de hu, se congreguen, almeyñs dos vegades la semana, per tractar casos de conscièntia, advertintlos que no dígan alguna cosa, per hont se puga collegir lo penitent y se revele la confessió.

P. 57

Statuex y ordena, la sancta sýnodo, que cada rector, plebà, o vicari perpètuu, tinga en la sua Iglésia, un llibre gran, en lo qual, en una part scrigan tots los infants que batían, ab los noms dels pares y del padrí, il die y lo ayñ: en altra part tots los confirmats, ab los matexos noms, en altra part tots los matrimonis, y en altra part tots los morts y, al últim del llibre, tot lo inventari dels ornaments y vasos dela Iglésia.

ses. 24. c. 2.

Per extirpar del tot aquella mala consuetut de attitar los morts, que en alguns llochs encara dura, os manam que publiquen de part nostra que, sots pena de cent asots o de vint y sinch lliures, diguna dona se atrevescha a ferho de assí avant, y si ho fes, ne dareu avís al vicari o comissari, lo qual procehirà contra aquella, conforme ala qualitat del delictu.

concil.
Arelat: 3.

Tindran los rectors, plebans y vicaris les Iglésies netes, y en orde, tot lo ayñ, y principalment les fonts de batiar, y aquell abús que havem trobat, de posar les dècimes, dins les Iglésies, quant les cullen, com sia pèssim y profanador dela sanctedat de aquelles, del tot lo llevam, sots pena de deu ducats, en la qual, ipso facto, incorrega qual se vol persona, axí ecclesiàstica com seglar, que les hi posarà.

Estiga lo tabernacle del santíssim sacrament sempre molt ornat, y ben tancat, dins lo qual no hi haja altra cosa, y devant de aquell mai falte llum,

per lo que, sien solícits a fer los repartiments necessaris en sos pobles, per haver quant oly serà necessari per la lluminària de tot lo ayñ; als quals manam, en virtut de sancta obediència, que de invren renoven la sancta eucharistia cada huit dies, y de estiu dos vegades la semana.

Ensenaran ells matexos, o fàssan enseñar a sos coadiutors y curats, de lligir y de scriure a alguns xichs deles sues villes, que sien fills de persones honrades, y de bon intenment, dels quals se servirán en tottes les coses dela Iglésia, perquè se affectionen a ésser ecclesiàstichs, axí per la falta que tenim d'ells, com encara perquè convé que sen fassa de cada vila, perquè axí més còmodament podrem provehir al servici deles perròquies y cura deles ànimes.

Nos scriuran cada dos mesos, en la entrada del mes, sots pena de huit reals, una lletra, ab la qual, ab poques paraules, nos donen avis si en les llurs perròquies hi haurien peccats públichs com concubinaris, blasfemos, / usurers, bruxes, attitadores de morts, hodis y bàndols, o altres semblants a estos, perquè provehirem ab diligentia, que sy pose remey, y, no haventhi semblans delictes, nos ne consolarem, y farem gràties a N. Senyor del bon estat deles nostres ovelles.

Tindran los fossars ben murats y tancats, que no hi entre digun jènero de animals.

Tancaran les perròquies al toc dela oració, y en diguna manera súffran que, ni en aquelles ni en les rurals, diguna persona y balle, ni dins ni al derredor, en tot lo districte de aquelles, ni, en lo die de la festa, mengén dins de aquelles, ni meyñs vellen en les perròquies, o en altres que estan en poblat, o prop de aquell, y en les que estan molt lluyñ, si vellen dones dins, no hi estiguen hòmens.

Qual se vol ecclesiàstich que vindrà a l'Alguer, se presentarà, ans de tottes coses, devant nós, per dar rahó de la sua venguda, y procurarà de despendirse prest, perquè la sua absència, no sia causa de alguna falta en la vila.

P. 58

ex concil.
clibert. can.
34. d. 42. c.
non oportet.

item de
cons. de 3.
c. irreligiosa.

*Dela administració dels béns
temporals dela Iglésia*

Tottes les dignitats, canonjes y persones capitulars, se congregaran a capítol, cada divendres o lo die seguent, quant serà festa lo divendres; en lo qual capítol tractaran principalment dela conservació, y augment deles rendes dela Iglésia, y dela observància de tots los decrets dela present sínodo.

Los curadors dela bossa, que tenen càrrech dels gocs temporals, seran diligents en demanar y cobrar tot lo dela Iglésia, y faran, entre semana, notta de tots los negocis que tràctan, perquè en lo die del capítol los púgan proposar a tots y pendre la resolució, del que hauran de fer.

Als quals, perquè, ab major ànimo y diligència, procuren de enllestir y de cobrar tottes les dexes pies y tots los altres béns, que, per qual se vol títol y manera, pertòcan a la Iglésia, vol y decreta la present sínodo que, tot lo nou que adquiriran ala Iglésia, ne tingan un sou per lliura de salari, ço és set dinés al canonge y sinch lo beneficiat.

P. 59

En les coses àrdues y perilloses y de difficultat, nos mourà lo capítol lo parer dels doctors capitulars y del advocat, perquè no emprèn/gan fàcilment coses y negocis, que ala fi redunden en gran dayñ et diminució deles facultats dela Iglésia.

Congregats en capítol, seuran y votaran, ab tota aquella modèstia, que aquell lloch y sos hàbits requerexen, y si adalgú ocorregués haver de dir alguna cosa en lo negoci que tractan, ho farà brevement, ab llicència del més antich, mentre ques confabula de aquell negoci; però, comensantse a votar, digú parle fora son lloch, sots pena de tres punts.

En diguna manera, mesclen paraules contencioses que engendren discòrdia e impedèschan la tractatió del negoci, sots pena de quinze punts, quals farà puntar, lo més antich del capítol, cada vegada que en açò algú haurà delinquít.

Mai se congregaran en capítol sens lo notari, per quant sia mester fer actes, o almeýns sens un secretari, que note tottes les resolucions capitulars deles coses que se hauran de fer; lo qual sempre, ans de tottes les coses, assentarà tots los norms de tots los presents.

En las juntas capitulares intervenga siempre el secretario.

Lo dit capítol no se celebrarà en temps del ofícis, en lo qual temps, ni meyns lo procurador, ni curador dela bossa, entendran en comptes, ni en ninguna altra cosa temporal, sots pena que sien tinguts per absents en totta aquella hora.

Tindran, en un lloch segur de la segrestia, una

caxa ab tres claus, deles quals ne tindrà una lo vicary general, l'altra la primera dignitat, la tercera lo canonge curador dela bossa, en la qual tindran totta la moneda dela Iglésia.

Quant se farà algun quitament de censal, posaran en la matexa hora totta la moneda en la ditte caxa, y no sia llicit a digun capitular, ni meyns al curador dela bossa portar la moneda en sa casa, o tràurela dela segrestia, sots pena de perdre les distributions de quatre dies.

Tindran, dins dela matexa caxa, un quern, en lo qual notaran tot lo que posaran y trauran de aquella.

Com tots los censals sien dexes pies de faels, per misses y anniversaris, tindrà compte lo curador de la bossa, de sercar, ab diligèntia, lloch tut y segur ahont se dega exmerzar la moneda, y pequè sovent se perden censals, per no haver ben mirat en quin lloch se carrègan, se decreta que, de assí avant, nos done diguna moneda a censal, sinó havent procehit diligent /informació dela seguretad dela hipoteca, y que no estiga obligada a més del que fruita, y en cas que lo censal de la Iglésia haja de ser dels últims, no carreguen, perquè, ab qual se vol poch dayñ que reba la ditte ipoteca, fàcilment perdrà la Iglésia lo censal, tenint los últims llochs en la graduatió.

Procuraran los capitulars, sempre que púgan, carregar censal gros, no dividir la moneda en molts menuts, perquè aquestos fàcilment se perden, abé que sia, ab algun dispendi, de tenir la moneda dos o tres mesos morta en la ditte caxa.

Pregam y exhortam al magnífich magistrat, que tinga sempre compte molt particular de preferir, en lo carregament de censals, les Iglésies, ospital, viudes y pubils, a qual se vol altre jènero de persones particulars.

En tiempo de los officios los Archiveros y Bosseros no attendarán a negocios ni juntas.

El cachero tendrá una llave assi como otra la Primera Dignidad, y otra el Canónigo Curador.

No fassa, de assí avant, los actes dels carregaments y quitaments dels censals del capítol, sinó lo notari de aquell lo qual sia obligat, sots pena de excomunicació a posar sempre la clàusola dela renunciació del propri for, y submissió al nostre ecclesiàstich, y quant lo prenedor fos del nostre for, per ésser ecclesiàstich, no se li done la moneda, que nos contente de sotmetre lo matex censal al dit nostre for, no obstant que agués de venir en possessió de qual se vol altre seglar, fins al real quitament de aquell, sots pena de privació del offici.

De assí avant, sis traurà alguna moneda per dar a censal, y no faran los actes en la matexa hora, o si fos compra de altre censal ja creat, y no rèban també incontinent los actes del dit censal que còmpran, y no fan intimar al pensiorari que responga al capítol, sien los curadors de la bossa, si ells ho fan, privats del offici y obligats a tots los dayns que rebrà lo capítol per lo tal descuit y negligència.

Si lo dit curador dela bossa, per sa negligència, no se oposa, quant se lliura en lo encant, a instàntia de algun creador algun immoble ypothecat ala Iglésia, o verament que sia de persona que haja obligat sos bens a la Iglésia, per rahó de algun censal que li respon, de hont la Iglésia no sia agravada, decretam y manam ab tot que la ditta Iglésia, en diguna manera, pert ni pot perdre, son dret, per la negligència del mal ministre, sia privat del offici, y se demane, dins vint y quatre hores, la restitució in integrum, a despeses de aquell, la qual ala Iglésia en diguna manera pot ser denegada.

P. 61

Perquè havem vist faltar molts actes de censals ala Iglésia, y nàxer de cada die plets nous sobre censals veills, quant vénen en possessió de noves persones, volem y declaram, per evitar plets y dispeses, que sia lley en favor dela Iglésia la possessió pacífica de censal.

Y perquè, de assí avant, ni per descuit, ni per estar los actes en papers volants, manam al curador dela bossa que, dins huit dies après del carregament, fassa entendre¹⁰ al notary lo dit acte, ab tottes les clàusules, ad longum, dins un llibre gran, en lo qual no noten diguna altra cosa, y si a la fi del ayñ, en

*Ningun
aucto de
cargamiento
[...]
celebrará si
no es el
secretario del
cabildo.*

10. Hauria de dir *estendre*.

la reditió dels quitaments y carregaments, no mostraran tots los actes dels carregaments en lo dit llibre al modo predit, sia privat, irremisiblement, de tottes les distributions, fins que mostre haver fet posar tots los actes en lo dit llibre, si per son discuit y negligència no són estats posats en dit llibre.

Y també per ésser cosa molt justa¹¹ que, los qui una vegada hauran lluit y quitat algun censal, sían molestats, a cap de molts anys, per les pentions, per no constar als curadors presents clarament dela llüició y quitament del dit censal, volem y manam que lo notari, que buidarà los actes de carregament en lo dit llibre, entre acte y acte de carregament, dexe lo espai necessari per posar lo acte dela llüició, la qual se posarà en la hora de la llüició, baix del dit acte, perquè en lo matex lloch y ab la matexa claredat que consta del càrrech, conste també del descàrrech.

Lo dit llibre no serà tret del Archiu dela Iglésia, sinó per portarlo al notari, quant hi ha de posar algun acte nou, y quant se haurà de portar devant del jútgie, per fer ostenció de algun acte, ara sia en causa de agraduació, ara sia en qual se vol altra causa; lo matex curador quel porta, lo dega tornar dins la matexa Iglésia en lo lloch ahont estava.

Encarregam les consciènties de tots aquells capitulars que, per amiatat o per indutió de altres, votaran ques carregue censal, que no sia tut y segur.

Dels oliveills dela mensa y deles Iglésies

P. 62 Tots los qui tendran camps, vignes, ors, cases, possessions, o qual se vol altre /jènero de terres olive llades, tant ala nostra mensa episcopal, com de qual se vol altra Iglésia, o perròquia de totta la nostra diòcesi, sien obligats presentarse devant nós, o de nostres vicaris y comissaris, per terme de un mes après la publicació del present decret, per reformar los dits oliveills y reгонèxer a nós y ales Iglésies per señors directes deles tals possessions, y perquè venga a notícia de tots, manam als rectors y plebans, que lo fàssan publicar en les llurs Iglésies im-

11. Hauria de dir *injusta*.

mediatament après la publicació ques farà en la nostra cathedral.

Si algú, contra la lley del emphiteosi, en lloch de adressar y coltivar les terres, dexàs enbosquir aquelles y acampar les vignes, volem y manam que, si dins un ayñ après de ser estat advertit una vegada, y no ho repara, perda, ipso facto, la possessió, il domini dela tal cosa.

Si algú venés alguna possessió emphitèotica, sens llicència, y consentiment nostre, y la transferís en altra persona, sens interposició del nostre decret, sia la tal venda ipso facto nulla, y perda la ditta possessió, y, venentla ab llicència y decret nostre, se traga primer, de tot lo preu, lo nostre dret, que és la trezena part del dit preu, tantes quantes vegades la tal possessió serà venuda.

Si algú dexarà de pagar, tres ayñs continúos, lo oliveills ala mensa nostra, o les Iglésies, perda en la matexa hora, la possessió dela tal eretat, y aquella pugam, axí nós com les Iglésies, vendre, dar, y de nou stabilir, y consedir, a qual se vol persona, com a señor directe de aquella.

Dejando de pagar el Oliveil tres años pierda la hipoteca.

Si algú carregarà censals sobre alguna possessió, de tottes les sobredittes, ho haurà carregat sens nostre beneplàcit y decret, o dels nostres predecessors, lo tal carregament sia va y nulla, y l'altre sens forza ni valor, com ab lo present nostre decret, borram, anullam y del tot irritam.

Si algú sembra, planta, edifica sens nostre beneplàcit en terres nostres y deles Iglésies, perda totta la llavor y benefici que haurà fet, no obstant qual se vol pretext o consuetut en contrari.

Lo notari dela nostra cúria tindrà un registre de tots los oliveills, salts, boschs, terres, vignes, cases, Orts, y altres qual se vol possessions y tèrmens eo mollons de aquelles, tant dela nostra mensa, com de qual se vol altra Iglésia de la diòcesi, y ben guardat dins lo nostre archiu, com cosa molt necessària.

*Dela administratió dels espolis y rendes
vacants dels Bisbes*

P. 63

Puix ara, a instància y petició dela Magestat cathòlica del nostre Rey Phelip, la /sancta sede apostòlica ha concedit ales Iglésies cathedrals, los espolis dels prelats quant moren, y tottes les rendes que corren fins ala electió del nou successor perquè la nostra Iglésia no immite les que fins huy los han dicipats, sinó les que los han ben applicats y convertits en ornaments y fàbriques, segons la intenció del Summo Pontifice y de sa Magestat, és nostre officí decretar y prescriure com se sortisca lo effecte desijat.

Ans de tottes coses, mort lo prelat, tindrà lo capítol cuidado de celebra r les funeràries, ab aquell sentiment que li dehuen, y ultra la missa que celebren lo die del soterrament, continuaran les obsèques desta manera que, tottes les dignitats y canonges, cantaran una missa cada die, per son orde ab un aniversari en suffragis dela sua ànima y, continuament ne daran avis a tots los vicaris y comisaris foràneos, perquè cada hu mane, en cada vila de la sua jurisditió, fàssan cantar una missa per l'ànima del prelat mort, y més faran dir, lo matex die, missa per ells a tots los sacerdots dela cathedral y de tots los convents de l'Alguer, donant a cada hu la charitat dels matexos espolis, y, en bon seña y gratitut envers son prelat, cantaran una missa, cascu ayñ, en lo matex die que morí, fins la mort del successor, mudant sempre lo die del aniversari en lo die dela mort de últim bisbe.

Immediatament seguida la mort del Bisbe, perquè no reste la diòcesi sens cap, confirmaran los officials de aquell, fins a la electió dels altres, o confirmació dels matexos.

Lo matí que hauran de elegir lo nou vicari, que serans dins huit dies aprés la mort del bisbe, precehirà la electió una missa del Spírit Sanct, y encarregam les consciènties de tots los capitulars, protestant los severament, si sobórnan o procuran, per qual se vol via, directa o indirecta, per si o per altra persona, ésser creat y elegit un¹² vicari.

Muriendo el obispo cada canónigo dirá una missa cantada de requiem.

Confirmarán los officios.

Antes de la elección del vicario capitular digan missa del Espiritu Sancto.

Perquè seria gran impietat no tenir compte ab la família del bisbe mort, ni sia llessada sens darli temps de acomodar-se, sia tenguda la Iglésia, a gastos dels espolis, mantenir los criats dela Isla quinze dies, ils foresters vint y sinch, en lo qual temps cada hu haurà procurat son cómodo, y pagaran a cada hu de aquells lo que se lis deurà de sos salaris, sens plet ni algun jènero de dilació.

*Los
Capellanes
no los
sacaran si
son naturales
dentro 15
dies si
foresters 25.*

P. 64

Nomenats los icònomos, lis daran tots los espolis, per inventari fet ab lo notari del bisbe mort, segons la cèrie deles lletres apostòliques, a càrrech dels quals estarà tot, fins donen compte al capítol, y si hi haurà deutes, seran aquells primer satisfets, conforme o vol y ho demana la charitat y la justícia.

Comensaran lo encant dins un mes, ab assistència del matex notari, que ho notarà tot; lo qual encant regonexeran en la reditió dels comptes, y cotejaran ab lo inventari, per veure si tot lo inventariat se ha venut.

*Vendrán al
encante
todos los
bienes
dentro de un
mes.*

Posaran los icònomos tots los dinés dels espolis y deles rendes corrents, dins la caixa dela segrestia y, si en son poder se detenen moneda, que passe a cent lliures, més de tres dies, ipso facto hajan incidit en sentència de excomunicació.

No despendran digunes rendes en va, ni en altres coses de aquelles, a que la sancta sede apostòlica les ha dedicades, co és en la fàbrica, adressos, ornaments y paraments dela Iglésia, y manutenció de aquells.

Y perquè, sens error y sens càrrech de llurs consciènties, despèngan tots los sobredits fruits, tindran, dins sis mesos dela publicació del present decret, la bulla dela felice memòria de Pio quinto, dela concessió de dits espolis.

Los icònomos daran fiances idòneas y sufficients en la entra de llur offici, quals lo capítol difinirà après de haver rebut bons y lleals comptes de aquells; quals comptes forzaran dar, tres mesos après de haver acabat lo encant, com sia que, per les rendes que cahuen dels rendaments, no sien menester icònomos, puix en la matexa hora se poden posar en la caixa del capítol.

Assinant lo salari dels icònomos, lo qual serà moderat, com convé per ésser cosa ecclesiàstica en paga de aquell, sots pena de frau, nos púgan dete-

nir ells, ni comprar digunes robes, sinó, dats los comptes, lo capítol los pague en contants.

De testaments y dexes pies

Ultra lo llibre de censals, tindrà lo capítol un altre llibre menor, per notar tots los llegats y dexes pies, que denuntiaran los notaris, segons la forma del decret següent.

P. 65

Manam a tots los notaris de l'Alguer, en virtut de sancta obediència, y de /vint y sinch ducats, aplicadors en obres pies, que cada hu dells, dins trenta dies après la publicació del present decret, traga una llista de tottes le dexes pies de tots los testaments que tenen en son poder, axí propis, com de altres nottes de notaris morts, ab lo ayñ y la jornada del dit testament, il nom del testador, y aquella donen al curador dela bossa dela nostra cathedral, y axí consequetivament, de huy avant, en morir alguna persona, dins deu dies après la publicació del testament, hàjan tret tottes les dexes pies de aquell, en una llista y dada aquella al dit curador de la bossa, sots pena de deu ducats per cada vegada, reservant dret al venerable promotor fiscal, circa la executió deles dittes penes contra los qui no hauran obeït al dret dela present sínodo.

Perquè si los hereus o curadors de aquells, a qui toca la successió de aquells béns, se descuidassen de fer publicar los testaments, o no ho volguessen fer, per les causes que a ells apar, vol y mana la present sínodo quels dits notaris, dins trenta dies après la mort del testador, donen la ditte llista y que perçò no hàjan incorregut en diguna pena contra la llealtat de son offici, com les dexes pies sien coses necessàries y concernents ala salut de l'ànima, y sia aquest lo millor modo per tenir notícia de aquelles, y se faran pagar, als dits successors, de haver fet la ditte llista, quant pendran la còpia dels testaments, o quant ells volran.

Perquè cada hu sàpia, dins un breu terme, les dexes pies a ell llegades, lo curador dela bossa haja buidat en lo dit llibre, dins vint y quatre hores, les dexes pies tocants al capítol, ala fàbrica, o ala segrestia, y encontinent trameta aquella al qui segui-

rà en la ditta llista, y axí de hu en altre anirà, fins al últim, lo qual la portarà en poder de Rm. Señor Bisbe, perquè, haventhi dexes pies per misses extraordinàries, o per algunes persones pobres, com emparo y proctetor de aquelles, manarà adimplir.

Exhorta, la present sínodo, a tots los superiors dels convents de l'Alguer que cada hu tinga un llibre per dit effecte, com se ha ordenat al capítol y, sempre que se complirà alguna dexta pia, ne farà, cada hu de aquells, nota en son llibre.

P. 66

Com lo offici pastoral, en diguna manera deu mancar a les ànimes, com manca lo dels curadors, hereus, y successors dels morts, los quals /per molt conjuncts que sien estats adaquells, en parentiu, o en amitat, diguna cosa pensen que com han de adquerir los béns, y diguna altra meyñs que, com y quant, dègan adimplir les dexes pies, com clarament ha constatat al Rm. Señor Bisbe, per molts testaments, ab gran càrrech de llur consciènties y detriment de les ànimes, per lo que, ab justíssima causa, decreta y constituex la sancta sínodo, que tots los hereus, ara sia hu, ara molts en un matex testament, que dins un any no hauran adimplit tottes y qual se vol dexes pies, sien multats en sinquantas sous per cada centenar de lliures, dexades en dit testament per obres pies, applicadors, a voluntat de sa S.^a Rma., en suffragi de aquelles ànimes, y si lo hereu serà de menor hedat, yl curador no darà, dins lo dit any, totta la valor de les dexes pies, sia aquell subiecte ala ditta pena de béns propis.

Quant lo testador haurà prefigit temps més llarch que a un any, se aguarde tot lo temps que ell haurà posat, y al contrari se haurà dispost que se effectue seguida la sua mort, en tal cas nos dega dar lo any sobredit, ans tènghan percisa y peremptòriament sexanta dies, per complir tottes aquelles, si no volran haver també ells incidit en la pena sobredita.

Y per ésser cosa justa y rasonable que, los qui hauran satisfet diligentment a son offici, en adimplir les dexes pies, no sien molestats per les matexes coses dels prelats nostres successors, volem y manam que tots los sobredits hereus y curadors, complides les dexes pies, porten los testaments a diffinirlos y sotscriurels de nostra mà, lo que farem graciosament y sens digun emolument, satisfet lo notari de un real.

ex: dec. test.
c nos
quidem.

ex: de test c.
tua nobis et
Joannes.

Lo notari dela mensa tindrà un llibre per assentar tottes les dexes pies de misses extraordinàries, y de persones pobres, perquè més fàcilment lo Rm. señor Bisbe les manarà adimplir.

P. 67

Perquè havem vist que, quasi sempre, les majors dexes pies dels deffunts són per les Iglésies dels confessors, y algunes vegades moltes misses per ells matexos, no sens gran escàndol de tot lo poble, y càrrech deles consciènties dels dits confessors y dayñ evident de molts llochs, y de moltes persones miserables, que podrien ésser socorregudes, si los tals confessors no tirassen tot lo que poden per si, adaqest tan gran mal desijant obviar, la nostra sancta sýnodo, mana, a tots los confessors reglars, en virtut de sancta obediència y sots pena de privació de no oir més confessions en tota la diòcesi, que dexan los testadors, ara sien malalts ara /sans, en sa llibertat, y téngan més compte ab moltes persones pobres, com òrphanes y donzelles, que podrien fer mal per pobresa, y ab lo espital, que no ab les pròpies cases; y als nostres confessors seglars manam tottes les coses sobredittes, sots pena de dos mesos de presó, y de altres, a nostre arbitri reservades.

Perquè algunes persones, per ésser interessades en alguna manera en los béns de alguns malalts, se dexan en tanta manera vèncer dela cobdícia de aquells béns, y, fets segons del tot del enteniment contra totta lley divina y humana, y en manifesta condemnació de llurs ànimes, no se vergonen de empedir, per moltes maneres, que lo tal enferm no fassa testament, no considerant, en quant gran perill constituexen aquella ànima que partex de aquesta vida, sens descarregar la sua consciència, y sens desobligarse de moltes coses, que per ventura hagués a declarar en son testament; y per evitar tant gran crueltat y abominació, a tots los de l'Alguer, axí hòmens com dones, de qual se vol estat, grau condició sien, lis manam, en virtut de sancta obediència, y sots pena de excomunicació lata sententia, que per diguna via ni manera, directa ni indirecta, per si o per altra persona, destorben, o impedeſchan, o fassan destorbar e impedir que no fassa testament; y en les viles manam als rectors, plebans y curats que, havent ministrat lo santíssim sa-

crament dela eucharistia als malalts, los exorten a fer testament, y a descarregar ses consciènties en les últimes voluntats y en la dispositió de sos béns.

Als quals, si coneguessen que, parents o altres persones, volguessen impedir que no fessen testament, o quell fessen a voluntat y apetit dells, impartintlis, desde ara, la matexa auctoritat que podem impartir al vicari general, manaran ales dittes persones sots pena de excomunicació y altres penes pecuniàries, segons la qualitat de aquelles, que déxan lo enferm en sa llibertat, y a soles ab lo notari o scrivà, y ab los que ell cridarà, y digú dels sobredits ecclesiàstichs assistirà, quant se farà dit testament, si no fossen cridats; contra dels quals procehirà sa S.^a R.^{ma} rigurosament, constantli si en alguna cosa hauran mancat y contra vengut al tenor del present decret.

P. 68

Dela matexa manera, decretam y manam a tots los sobredits rectors, plebans, vicaris perpètuos y curats, o coajutors, que, sots pena de vint y sinch lliures, de sis en sis mesos, ço és en lo mes de jener y de juiñ, tràgan una llista de tots los morts de aquell temps, y aquella trametran en poder del vicari, o comissari de llur districte, lo qual manarà que cada rector o curat, la publique lo diumenge següent ala sua parròquia, manant, ab les penes a ell ben vistes, a tots los hereus y successors de aquells, que, dins vint dies, hàjan adimplit tottes les dexes pies, y que ni presumèschan dividir los béns, ans de adimplir aquelles, y no obeint, los executarem ab rigor deles dittes penes, y nos ne daran avis, perquè lis manarem aplicar en obres pies, y forzaran aquells, ab altres penes més graves, que adimplèscan los dits testaments, y quant sien adimplides, ne farà una fe de sa mà, en la fi dels matexos testaments, perquè nosaltres, en la nostra sancta visita, ab major seguretat y facilitat pugam manar, diffinir y de nostra mà firmar.

Y perquè la nostra sollicitut y ancietat paterna y pastoral, en diguna manera ha de mancar a les nostre ovelles, constituïm e decretam que, si alguna persona rica mor sens fer testament, os fassan dar, de sos béns, deu ducats, y si és persona de manco facultat sinch lliures, y si fossen més pobres, de

*Muriendo ab
intestato el
rico pague
dies ducados,
si es pobre 5
libras, si mas
pobre 6
reales.*

deu fins en trenta sous; les quals quantitats notaran en lo llibre dela Iglésia y, dins sinch dies, nos ne daran avís perquè proveirem ques despensen en obres pies, en suffragi deles matexes ànimes, llevant y abdicant, a tots y qual se vol de aquells, totta potestat y facultat de dispensarne cosa diguna sens orde nostre.

Com lo present decret sia tant just y favorable ales ànimes dels defuncts, volem que, dins un mes après la publicació ques farà en la nostra cathedral se publiquen en tottes les perròquies, y que se observe dins la nostra Ciutat de l'Alguer, com en totta la diòcesi, com no sien aquells de pijor condició quels altres.

*Del govern deles Iglésies parrochials
y rurals de totta la Diòcesi*

Sien constituïts, en cada Iglésia parroquial dela nostra diòcesi, dos obrés com se acostúman, los quals seran elegits del rector, plebà o curats, y sien sempre persones que púgan dar bon compte deles rentrades¹³ als de la Iglésia, y juren en lo introit de son offici, de ministrar aquell bé y llealment.

En lo temps dela obreria, no sien molestats de diguns manaments dela cort seglar, com sempre se ha acostumat, perquè ab major cuidado y comoditat púgan acudir a tottes les coses dela Iglésia.

P. 69

Acabat lo ayñ dela obreria, daran comptes en presència dels sobredits y dels obrés nous, y si no deuran ala Iglésia, lis faran la diffinitió en escrits en lo llibre dela Iglésia, fermada de mà del dit rector, plebà, o curats, y si deuran alguna cosa, sien forzats a pagar, dins huit dies, y no acudint, sia fetta executió en llurs béns, invocat, si serà mester, lo auxili del bras seglar, y, diffinint los de altra manera y sens costrenerlos a pagar, los dits sien tinguts a satisfero ales Iglésies.

Digun obrer preste, sens nostra llicència o dels nostres successors, deles ren(des) de aquella Iglésia que governa, a diguna persona, sots ningun pretext ni color.

ses. 24 in
decr. de ven.
et rel.
sanctorum.

13. Hauria de dir *rendes*, tal com consta al text de Càller.

Digun obrer puga despendre diguna quantitat en fàbriques, sens expresa llicència del canonje rector o plebà, los quals veuran madurament lo que convé, y obtenguda aquella en escrits, no despendran diguna cosa sens pòliça, sots pena que no se lis admetrà diguna partida, en la redició de sos comptes.

Digun obrer, ni altre qual se vol persona, axí eclesiàstica com seglar, fassa fer, per les Iglésies, ornaments, ny imàgens de relleo, sens sabuda nostra, sots pena de sinch lliures, perquè ordenarem que tot sia fet ab aquella forma, decència y perfectió ques requerex.

Tots los obrers deles Iglésies, en lo ayñ de son offici, cobraran ab diligència tottes les primíties acostumades, als quals manam, sots pena de tres lliures, que no prèngan dinés en compte deles dites primíties, sinó les matexes coses que cada hu és obligat donar.

Conservaran, los dits obrers, lo forment y hordy deles primíties, en lloch segur que no sia robat, y quant la vila tindrà major necessitat de aquell per menjar, o per sembrar, se repartirà entre los parroquians, ab assistència dels sobredits sectors, plebans, o curats, y de alguns principals, a dinés contants al afforat, encarregant en llurs consciènties sinó preferexen les més pobres y més necessitats, no tenint ningun compte ab amichs ni parents; il bestiar dela ditta primítia lo vendran públicament al més offerint.

Digun obrer, acabat lo ayñ de son offici, sia confirmat en la matexa obreria lo ayñ següent, sinó hagués dat molt bona rahó dessí, y sens restar deutor a la ditta Iglésia. Però a digú sia llicit tenir més de una obreria en lo matexes temps.

P. 70

Com hajam tingut notícia, visitant la nostra diòcesi, que molts obrers de algunes Iglésies campes-tres, consumen una part deles almoines dela Iglésia, en despeses vanes, si encara transferexen la festa, del divendres o del dissapte, al diumenge per poderse dar mes lliberament ala cràpula a despeses dela Iglésia, per extirpar lo tal abús, lis manam, sots pena de sinch lliures, que no despèngan, deles almoines y rendes dela Iglésia, sinó en la lluminària y en coses pertinents al culto divino, y que no tras-

ferèschan la festa del die en què cau en altre die, sots pena de deu lliures.

Los dits obrés tindran les Iglésies ben tancades, y que lo territori, que tenen de dret al derredor, digú lo coltíve, ni meyñs los matexos obrers, sens darne los emoluments acostumats a les dittes Iglésies.

Diguna persona goze ni presumescha, sots pena de vint lliures, posar digun gènero de bestiar dins alguna Iglésia campestre, y contravenent algú, procehirà lo vicari o lo comissari de aquell districte, a saber qui és y ala executió dela ditte pena.

Havent en la nostra diòcesi algunes Iglésies, axí parroquials com rurals, que possehèschan bestiar, lo qual, si no és ben governat, ne reben aquelles poca utilitat, perquè los matexos pastors moltes vegades ab la llur negligèntia, o per dir millor malítia, fàcilment la dissipan, però constituex la present sínodo que, per al és devenidor, sien elegides dos persones pràtiques en lo govern del bestiar, en los llochis que serà menester, per procurador de aquelles Iglésies, los quals junctament ab los rectors deles dittes Iglésies, si tindran, o ab los de aquella vila (satisfets de sos treballs), pendran comptes, cascun ayñ, dels pastors menors y de tots los fruits y entrades del dit bestiar, y de tottes les almoines de les Iglésies rurals, los quals procuradors, presos dits comptes, nos avisaran perquè provehirem de què manera hauran de ser diffinits.

Ans de tottes coses, procuraran ques fassa un caxeta ab tres claus, una deles quals tindrà hu d'ells, l'altra lo rector de ditte Iglésia o dela vila, y l'altra hu dels obrers, y la ditte caxa tindrà l'altre obrer, dins la qual tindran un quern, per notar tot lo que se posarà is traurà de ditte caxa, y venuts los fruits del bestiar, o part o tots, ço és formatges, llanes, mantega, cuiros, carn y bestiar mascle, posaran encontinent los dinés dins la ditte caxa.

P. 71

Si algú dels obrés presumirà vindre los fruits sobredits, o part de aquells, exceptuada la carn dels animals que moren de flaquesa, sens llisèntia del rector y procuradors, encorrega, ipso fatto, en pena de deu lliures, applicadors, com desde ara applicam, ales dittes Iglésies.

No obstant qual se vol consuetut o dret en contrari, no sia llicít als obrers de les Iglésies, dispensar moltons, vedells, formatges de aquelles, a digunes persones en les Pasqües o en qual se vol altre temps, però volem que, per la Pasqua de Resurrecció, ahont per lo passat se ha acostumat fer la ditte distribució de carns, se repartèschan a pobres, de deu moltons en avall, segons la quantitat de aquells y la necessitat del poble, fent una llista primer de aquelles persones pobres, a qui se hauran de dar, recordantse del ospital, en la vila ahont ni haurà.

Donam facultat als dits procuradors que, juntament ab los rectors de les Iglésies rurals o de les viles, púgan fer contractes de companyia de bestiar, y renovar los fets y contar cascun any, al temps acostumat, tot lo bestiar, axí mascles com famelles, axí novell com de parir, conforme los capítols de carta de lloch, per los quals se governaran en tot lo que tocha al dit bestiar, y notaran lo número de aquell en lo quern que tindran dins la ditte caixa.

Encarregam les consciènties de aquells, sobre lo mirar per totta la utilitat y comoditat de les dittes Iglésies.

Volem també que totes les coses contengudes en lo present decret, se observen en lo govern de aquelles confraries de dones, que tenen alguna renda, axí de almoines com de qual se vol altra cosa.

Deles companyies y confraternitats

Diguna persona ecclesiàstica de qual se vol grau y condició que sia, presumescha dar diguna Iglésia ni oratory, en totta la diòcesi, a companyies y confraternitats, sens expressa llicència, en escrits, del Rm. Señor Bisbe.

Procuraran totes les companyies que són en la nostra diòcesi, observar totes les sues regles y executar sos instituts, y màxime aquelles que exercitan en obres de pietat a utilitat del pròxim; y no se contenten los / confreres solament del nom y del hàbit, sinó de ésser exacte observador de les lleis de la sua companyia.

Los qui tenen institut de recitar alguns officis públichs, y de congregarse algunes vegades, ho farà

en temps que no priven la parròchia de jent, e impedèschan los officis de aquella, y perçò los exortam a tots, en lo señor, que, acabats sos officis, acudèschan ala Iglésia parrochial com són obligats.

Y perquè algunes confraries, de sos oratoris volen fer parròchia, mana la sancta sýnodo, a tots los superiors de tottes les confraries, en virtut de sancta obediència, que no permètan que, en ses Iglésies y oratoris, se fassa digun acte que sia propi dela parròquia, y fora de llur institut; ans, que dígan la missa, y tot lo demás que acostumen, tant per temps, que los confreres púgan acudir ala missa conventual dela parròquia com està dit, lo que sobretot encarregam ales confraries de l'Alguer, perquè algunes vegades lleven la gent dela Iglésia en dies pontificals, no sens gran perjudici dela nostra Iglésia y diminutió dela solemnitat dels officis pontificals.

Sempre que la parròquia o la cathedral faran professó per alguna festa solemne, o per alguna pública necessitat, acudiran ab sa creu y hàbits, en les dittes Iglésies, per acompanyar les proffessons.

Deles sepultures

Com sien los hòmens de mal ingeni, y la llur ambició de cada die prenga majors forzes, duptant que no tenten alguna vanitat supèrflua en soterrar los cossos, perçò decreta, la present sýnodo, que, en digun temps se concedescha, ni als foresters, ni als dela terra, sepultures en lloch eminent, sinó solament en terra, al igual de tot lo salari dela Iglésia.

Ni meyns se suffra posar en diguna Iglésia banderes, ni tropheos, ni altres enseñes de victòria, y si algunes ni ha, dins terme de quinze dies sien llevades, com sia cosa indecentíssima fer deles Iglésies tendes de milítia; no però prohibim esculpir les armes en les lloses deles sepultures y deles capelles, perquè sien distinguides y conegudes.

Quant algun mort haurà de ser portat ala sepultura, no aniran sinó /les relligions y compañies que seran cridades, exceptuant aquelles que, de grat, y per rahó de llur institut, exerciten aquesta obra sancta de acompanyar los morts ales sepultures.

Tottes les religions y compañies, que seran convidades ales funeràries de algú, acudiran ala cathedral, a bona hora, y de allí se partiran ab son orde, cantant psalms, fins ala casa del mort, y pres aquell dela mateixa manera, lo aportaran en la Iglésia que ha de ser soterrat.

Arribats al lloch dela sepultura, tots, ab son orde, estaran al derredor del cos, fins que hajàjan¹⁴ acabat tots los officis comensats, y nos partéschan ans que aquell sia posat en lo sepulcre, però après cada hu, ab sa creu devant, sen vaja ordenadament ala sua Iglésia.

Per obviar a cert abús que algunes persones, per ventura inadvertidament, han introduit que, no volent dexar per ala Iglésia tottes les entorches que encenen en les funeràries del mort, les quals són ja oferides a Déu, fan pactes ab los ecclesiàstichs de alguna part de aquelles, y les demás tornen en sa casa, convertint en usos profans lo que és estat ja dedicat al culte de Déu, y alguns, si no se lis admet lo pacte que volen, les fan tornar deles parts deles Iglésies, no sens gran desacato y perjudici de aquelles, per lo que statuim y manam a tots los ecclesiàstichs, axí seglars com reglars, sots pena de excomunicació, que no fàssan digun pacte dela cera deles funeràries, axí dela que se porta ala Iglésia; y, sots la mateixa pena, manam a tots los seglars, que no les fàssan tornar en ses cases, y lo matex entenem en tots y qual se vol aniversari de qual se vol persona, exceptuant lo general del die dela commemoració dels morts.

Si alguna confraria té instituït de portar antorches sues gratiosament, ho lloam y aprovam, però no li sia llicit fer pactes, ab los hereus del mort, sobre la cera que créman les dittes antorches sues, sots pena de excomunicació, per ésser dits pactes perjudicials ales Iglésies, que tindran la cera que aquelles posarien, si no fossen dits pactes.

Ni meyns se púgan detenir, per la llur confraria, les entorches que lis dónan a portar de casa del mort, abé que les presenten ala ditta confraria, com sia inventió per llevarles ala Iglésia, ahont se soterra lo cos.

Las Religiones y cofadrias hiran antes a la Cathedral y despues a la casa del defunto.

14. Hauria de dir *hàjan*.

P. 74

Si fos algú (lo que nos creu) que meyns preàs lo institut y costum antich dela sancta Iglésia, de dar caneles a tots los ecclesiàstichs y confreres, y de portar llum al derredor del cos, sia constret ab la authoritat del Rm. Señor Bisbe, fer hi posar, a despeses de aquell, tottes les llums necessàries, segons la qualitat dela persona.

Quant algun mort se sotterrara en los convents, sia la cera de aquells, però sempre salva la portió dela chatedral.

Per la mateixa rahó quels seglars no poden cobrar la cera, y convertirla en altres usos humans,

nil procurador del capítol, ni altres qualsevol persones ecclesiàstiques, a qui la cera toca de dret, la vèndan, ni convertèschan en usos humans, sinó aquella consúman en usos deles Iglésies.

Los paraments y cubertes dela lletera, si són dels hereus del mort, no sían detingudes en alguna Iglésia contra la voluntat de aquells.

Los rectors, plebans, y curats, tindran un pali comun per soterrar tots los morts, qual faran fer a despeses de llurs parroquians, perquè los pobres no sien portats meyns decentment als sepultures.

Digun cos, de assí avant, sia soterrat ans de dotze hores de quant mory, ni meyns lo dexen tant que comense a corrompre.

Quant algú, per sa pobresa demanarà que algun cos sia soterrat per amor de Déu, lo clero usarà ab aquell tots los officis de pietat, y, per pobre que sia, no serà acompanyat que de set ecclesiàstichs.

sess. 25. c.
13. de
reform.

*Si se
enterrera en
convento la
cera sea
d'ellos y la
porció dela
Catedral.*

*de reg. jur.
reg. semel
deo in 6.*

*Ninguno se
entierre
antes de 12
horas.*

Deles funeràries

La consuetut dela nostra Iglésia cathedral, que, per constitutió synodal del nostre predecessor don Pedro Frago, és estada aprovada y confirmada, que per una sepultura major se donen cent lliures y per la sepultura mijana sen donen sinquanta, abé que, atesa la gran pobresa del clero, parega honesta y tollerable, no res meyns, per evitar pactes y conventions, ques poden fer ans de soterrar los morts, vol la sancta sýnodo, que, de assí avant, la charitat dela sepultura major sien sinquanta y la dela mijana sien vint y sinch lliures, y questa sia la con-

P. 75

suetut lloable /y llicita, y lo que se puga demanar, après del soterrament, per lo victe y sostentatió del dit clero, y no qual se vol altre que hàjan usat, en qual se vol temps passat.

Quant lo procurador serà cridat en casa de algun mort, estarà ala sepultura que los hereus voldran, sens induirlos a altra cosa; als quals manam, en virtut de sancta obedièntia, y sots pena de excomunicatió major latta sententia, que ans del enterrament, no fassa digun jènero de pactes, concòrdies, ni conventions, directa o indirectament; li sia llicít demanar la consuetut lloable, per lo victe del ecclesiàstichs.

13: q. 2 can. praecipendum.

Los notaris, que hauran fet los testaments, publicaran en la matexa hora la clàusula del enterrament, per saber lo que se haurà de fer, y ad allò se starà que haurà ordenat lo testador, si ja no volguessen fer alguna cosa més.

En les demés charitats que se acostumen dar, en tottes les altres sepultures, quant demànan cert número de sacerdots, co és dos sous per cada hu d'ells, aprovam la lloable consuetut, y quant volguessen que anàs lo clero, fins als convents fora de la terra, per estar aquells tant lluyñ y sia gran lo treball, señalam sinch sous a cadaschú per sos treballs, sens los dos sous ordinaris.

dos sueldos por acompañamiento de los cadáveres.

Lo die que morrà algun canonje, o beneficiat, o també algun sacerdot en alguna vila, si serà a temps de dir missa, e quant no lo die següent, tots los sacerdots dela nostra Iglésia, ils de aquella vila ahont morrà lo sacerdot, sien tots tinguts y obligats dir missa per la ànima del mort, en lo qual die no done lo bosser diguna missa als sacerdots, sots pena de perdre les distributions quotidianes.

De assí avant tots los diaques, y subdiaques, y jàganos de òrdens menors, y qual se vol ecclesiàstich dela diòcesi, sían franchs de funeràries, com los matexos sacerdots.

Deles despulles

Per llevar los abusos ques podrien fer, quant se prenen despulles dels foresters, com se acostuma pendre en tot aquest regne de Cerdeña, /primera-

P. 76

ment decreta, la sancta sýnodo, que digú dela Ciutat de l'Alguer, o de alguna vila de nostre bisbat, sia reputat forester, quant a la despulla, en diguna part del dit nostre bisbat, sinó que aquell sia soterrat, ahont morrà, com los naturals del lloch, y si fos tant pobre, que no pogués satisfer la almoina, segons la lloable consuetut de aquell lloch, sia soterrat gratiosament com a pobre.

Si algun forester fos tant pobre que, llevantli lo vestit que porta, se degués soterrar nu, com sia cosa inhumana y horrenda, mana, la sancta sýnodo, al procurador del capítol, en virtut de sancta obediència, quel dexe soterrar vestit, salvo si per aquella roba lo dit procurador no volgués dar altra per soterrarlo.

Per evitar algun escàndol ques podria dar, differint o impedint la sepultura ecclesiàstica de algun fael, per les contencions que solen nàxer sobre los dits espolis, se mana, sots la matexa obediència y de vint y sinch lliures, quel collector dels espolis en diguna manera impedescha, ni fassa differir la ditta sepultura, ultra lo temps per nós diffinit; assegurat lo judici per les parts, soterrat sia lo cos, se li administrarà totta justícia.

Com esta retenció de espolis, de temps immemorable en tot aquest regne, no puga dexar de haver tingut, al principi, alguna causa justa y favorable per les ànimes dels foresters deffuncts, volem que sien aquells franchs de set sacerdots y deles campanes, y que sia tingut lo capítol, fer dir una missa, cada quinze dies, per la ànima de tots aquells que hauran dat despulla; les quals misses sien asentades en lo llibre de la Iglésia, y en lo quernet del bossier.

De dècimes y primíties

Com les dècimes sien una part de tottes les coses temporals que Déu, dador de aquelles, ha reservat per sos ministres y dela sua sancta Iglésia, il dret de aquelles sia inviolable, són en grandíssima manera reprehensibles y dignes de gran càstich, los qui invéntan tants modos y maneres de fraudar,

P. 77

sottraure y minuir aquelles; perçò, ultra les penes que de dret los tals incorren y la excomunicació del sacro /concili Tridentino, mana la sancta sínodo que, de assí avant, donen totta la dècima censera, sens digun frau ni enguain, de tot jènero de bestiar, axí mascles com femelles, y dels llegums, dels fruits dela terra, y de tot jènero de vi, al acostumat; y ahont se podrian fer alguns fruits nous paguen també de aquells la dècima.

sess. 25. c.
12 de refor.

Axí matés, que no donen los pijors animals, com alguns hòmens perversos y de mala consciència o acostumen fer; ni meyns dels llegums, ans de decimar, no lleven la portió que han sembrat, ni dexen també de decimar aquella última part que són quasi les purgues dela hera.

En la Ciutat de l'Alguer, sots pena de excomunicació, que digú porte en sa casa la dècima axí de llegums com de vi, ni meyns paguen en prensal la ditta dècima del vi; per quant los hamos del bestiar, moltes vegades, per ses comoditats, volen dar la dècima de aquell, quant encara és tant cich que, apartat deles mares se morria, ab gran dayñ y diminutió deles rendes ecclesiàstiques, perçò se statuex y decreta, que lo temps cert y prefigit de decimar, en totta la diòcesi, lo bestiar menut sia tot lo mes de febrer, y per decimar los vedells tot lo mes de abril, per los potros passat lo ayñ, ans del qual temps diguna persona ecclesiàstica, o altre per ells, sia forzada a rèbrela, y si la portassen y morís, múria per los qui la pòrtan.

Perquè no puga tant la malícia dels qui, en tanta manera, procuran dar la peyor part a la Iglésia, se observarà aquest orde, de assí avant, en tot lo bisbat: que tancats en les mandres, tots los mascles que se hauran de decimar, los trauran fora, de deu en deu, y dela mitat deles deenes, pendrà lo beneficiat los que voldrà, y de l'altra mitat deles dittes deenes, se contentarà dels que li darà lo pastor, y lo matex faran deles femelles y de tots los vedells.

Si algun ecclesiàstich, o rendador, o procurador de aquell, essent request del pastor, no vol pendre la dècima en los dits mesos, tots los que morran, múiran per ell, y no per los pastors, co és que rebrà la dècima dels que ales hores se trobaran, y no de tots los que nasqueren en a/quell ayñ.

P. 78

Y si, al contrari, instant lo ecclesiàstich, o altre per ell, en los sobredits mesos, los pastors no volguessen dar la dècima, tots los que morran, múiran per ells, y no per lo ecclesiàstich, co és decimar de tots los que nasqueren en aquell ayn, compresos los que muriren.

Si après de haver decimat, lo ecclesiàstich vol dexar los animals de dècima, en les matexes games o arments, com lo hu il altre sien ja fora dela obligatió de dar y de pendre dècimes, y aquell contracte sia arbitral, se hauran entre si dela manera que se contentaran.

Per evitar alguns plets, que solen nàxer entre diverses persones, circa la erectió y cobransa deles dècimes, sia lley general per tot lo bisbat, que quant los dos juàrgios¹⁵, çoés major y menor, tenen domicili en un matex lloch, y sèmbran en territoris de altre benefici, en tal cas la mitat de la dècima sia del beneficiat de territori y l'altra mitat del beneficiat del domicili, per respecte dels sacraments.

Quant lo juàrgio major és de una vila, il menor de una altra, y sèmbran en terres del menor, en tal cas lo beneficiat del territori y del menor tindrà tres parts de la ditte dècima, il beneficiat del juàrgio major [ne tindrà una; y si al contrary sèmbran en terres del juàrgio major, en tal cas lo beneficiat de aquell ne reba tres parts, y la quarta]¹⁶ serà del beneficiat de juàrgio menor; y si cada juàrgio fos de sa vila, y sembrassen en territoris de altre terzer beneficiat, en tal cas, lo dit beneficiat del territori, prenga la mitat y l'altra mitat se partèschan igualment los altres dos.

Y quant lo bestiar, que entre ayn discorre per diversos territoris y salts de diversos beneficiats y de diversas diòcesis, vol y mana la sancta sýnodo que en lo pendre la dècima, se garde inviolablement la consuetut de cada lloch.

Les viles que, ultra les dècimes, se són obligades a pagar algunes primíties per sustentació y ornamentals deles Iglésies, sien obligades a pagar aque-

Los diversos sugetos i de diversa, Iglesia, aqui se expresa como pagaran.

15. *Juàrgio*, de «ju», parella de bous. El *juàrgio* era un pagès que, com a sou, tenia dret a una part dels fruits. A vegades els *juàrgios* són dos: l'amo dels bous i el pagès que utilitza el «ju» per llaurar els camps.

16. El text entre claudàtors manca a la còpia de Càller.

lles conforme al modo y al que se obligaren.

P. 79

Y perquè los obrers deles perròquies, com ells també sien dels obligats ales primitíes, oblidantse del jurament que han prestat en la entrada de llur ofici, en algunes viles del tot no les cobren, y en altres ab grandíssima negligència, però lis manam, sots pena de perjurs, que demanen aquelles y les cobren, com tottes les demás coses dela Iglésia, y si alguns resistissen nos ne daran avís dins huit dies, perquè provehirem que sien constrets a pagarles, com són obligats.

Havent entès que algunes persones, après que han fet coronar sos fills, o pres alguns òrdens menors, lis fan donatió de tot lo bestiar que tenen, per fraudar les dècimes, y perquè axí tant gran malícia no lis sia favorable, manam que se lis prenga totta la dècima cencera, com la acostúman dar abans, y si, ordenantse los tals de òrdens majors, sos pares lis daran tot lo bestiar en patrimoni, constituintne aquells verdaders señors, en tal cas, si serà menester, lis darem lo curador que convendrá més, y se observarà ab aquells lo que se observa ab tots los altres ecclesiàstichs.

Dela cera que se acostuma dar als parrochians

Com sia cosa lloable dar a cada hu lo que és dell, y conservar junctament les consuetuts universals retengudes fins ara en la diòcesi, ab lo present decret, renova la present sýnodo y, quant menester sia, de nou instituex, ques donen en lo die dela Purificació de Nostra Señora les caneles de cera, que se acostumaven dar a tots los parroquians, y també ahont se acostumen dar al temps que cullen les dècimes, que ultra de ser cosa aprovada, convé molt als beneficiats, que de altra manera, sens scrúpul digú, se retenen alguna part dela dècima.

Per ésser la major part dels perroquians, axí hòmens com dones, de grandíssima pobresa y que en la hora de la mort no tenen un tantet de canela beita¹⁷ per señarlos, volem que, de assí avant, diguna dignitat, canonje, plebà, y altres qual se vol que

hoc
 approbat ubi
 fuerit
 consueto.
 Feli [...] in
 c. ad
 Apostolicam
 de simon. n.
 3.

17. Hauria de dir *beneïta*, tal com consta al text de Càller.

P. 80

acostúman dar la ditte cera, no la púgan redimir per dinés, ni per diguna altra cosa, /abé que sia obligatió de ferne ornaments ala Iglésia, com, per altra part, se puga forzar lo poble a proveir deles coses necessàries.

Los coajutors eo curats, que són posats en alguna vila per ajudar als rectors, o adaquells a qui tocha tot lo dret deles dècimes, sia lo dit stipendi franch de tots càrrechs, y dela cera, y si tenen alguna part certa de tots los fruits, com la quarta, o quinta, sexta, ara sia per concert ab son principal, ara per assignatió fetta per lo Rm. señor Bisbe, en tal cas, contribuèschan en los gastos, y càrrechs comuns, en aquella ratta y portió que tenen en los dits fruits, no obstant qual se vol sentència, consuetut y pràctica que se haja observat fins assí en totta la diòcesi, en alguna part de aquella, en contrari.

Manam a tots los rendadors, axí deles dècimes episcopals com de qual se vol altra dignitat y canonicat, que, quant arrendaran les dittes dècimes, ab tots los càrrechs, axí ordinaris, veills y posats, com extraordinaris, nous, y per posar, no innoven ni alteren, en diguna cosa, la portió dels dits coajutors, en virtut de sancta obediència, ni se entenga que, per haver ells arrendat, nos sia streta la llibertat y potestat de poderlis créxer lo stipendi y de ajustarhi altre coajutor ab lo stipendi convenient, sempre que sia menester; a tottes les quals coses sien ells tinguts, si ja, en lo acte del rendament, no constàs aquells no ésser obligats als càrrechs del dit benefici.

Axí matex sían tinguts a totta aquella portió, que nos altres señalarem, per algun ministre, quant vacca lo dit benefici, fins tant que sa Sanctedat provehesca de rector segons lo dret del sacro concili Tridentino.

Deles monjes

Per nó ésser les facultats de aquesta terra tantes, que se haja pogut edificar un monestir, ahont les monjes guardassen la clausura com convendria, de ahí és que aquelles que votarien lo estat de religió, vótan solament, castedat y obediència, dexat lo

P. 81

vot de pobresa, y estan cada huna de aquelles en ses cases, o de sos parents, y perquè la llibertat de poder anar per la /ciutat y per altres llochs, no és sens gran ocasió y perill de offendre a Déu y de violar sos vots, decreta, per reformatió de aquelles, les coses següents la present sínodo.

Primerament, totes les monjes subjetes al nostre govern, tindran obediència ala llur ministra, y aquella honraran y reveriran, com a llegítima y pròpia superiora.

Se confessaran, ab lo confessor que lis señalarem, tots los diumenges y festes solemnes, e de Nostra Señora, y dels apòstols, si ja altra cosa no paregués al dit confessor, y en aquells dies rebran lo sanctíssim sacrament, totes junctes, en la nostra cathedral.

No mancaran, aquells dies, ales vespres, si no fos alguna de aquelles legítimament empedida, y ab llicència dela ditta ministra.

Se congregaran, almeyns una vegada la semana, ahont més cómodo apparrà ala ditta ministra, per tractar dela observància dela sua regla, y per espai de una hora llegiran algun llibre devot, entremescant algunes coses spirituals, que fassan créixer en elles lo spírit, il fervor dela charitat.

Procuraran de trobarse totes en casa dela ministra, o dela que més prop estarà dela Iglésia, perquè de allí vagen junctes en aquella.

Seran en la Iglésia en un lloch, que sia dels més decentes, a coneguda dela ditta ministra, y oiran tots los officis divinals, ab aquell silenci, quietut y modestia, que a elles matexes y als altres edifiquen.

Apendran totes de lligir y de recitar almeyns, cada die les hores de Nostra S.^{ra}, sens la oració mental, exortantles, quant poden, que per espai almeyns de mija hora, al mati y al vespre, la freqüenten, ans de comensar y après de haver acabat, totes les actions de aquell die.

Fugiran, del tot, de trobarse en colloquis y conversacions de hòmens y, quant sia possible, se abs tendran dela demasiada amistat de moltes dones.

P. 82

Dona que tinga, o haja tingut mala fama, no la admetran a /la sua amistat, sots pena que ne seran molt ben represes.

Mai seran vistes estar, en diguna hora, en fines-

tra, ni en porta, cosint ni fahent alguna altra fahe-
na, sots pena que, tenintne alguna noticia, proce-
hirem com més convendrà, per al bon govern y ma-
jor reformatió de aquelles.

En ses cases no dexaran mai lo vel de monja,
ans portaran sempre aquell, y ben baix en lo front,
de manera que, en qual se vol temps y hora, sien
conegudes y tingudes de tots per monges.

Si no fos per visitar enferms, lis prohibim que
no vagen, si no fos en casa de jermans, ties, oncles,
y cosins jermans, y si alguna fos cridada a vellar
tota la nit algun malalt, trametrà per la llicència ala
ministra, y no de altra manera, encarregant adaque-
lla que mire molt bé com la dóna.

No ixiran lo matí de casa ans deles set hores, si
ja no anassen ab les dones dela matexa casa ahont
estan, y al vespre tornaran en casa una hora ans de
la oració.

No ixiran dela ciutat, abé que fos per visitar al-
guna Iglésia, sens llicència dela ministra, la qual no
la darà que no sien tres monjes junctes, y no tottes
deles jóvens, si ja no anassen, com havem dit, ab
les dones dela matexa casa.

Diguna de aquelles estiga en altra casa que dels
parents més propinchs, dela qual no íschan per es-
tar en altra casa, sens llicència dela ministra.

Ahont se hulla que vagen, aniran cobertes quant
sia possible i modestíssimament, ales quals prohi-
bim stretament que, en lo carrer, no saluden a digú,
ni se aturen a parlar, encara que fos ab jermans.

Serà la ministra molt diligen y solícita en infor-
marse com cada una de aquelles se porta, y si tin-
drà noticia de alguna cosa que hàjan menester de re-
prehenció, ho farà segons la su prudència, y quant
fos menester o referirà a nós, que hi applicarem lo
remei necessari.

Dels metges

Com lo home, en qual se vol temps que jemes-
cha, lis dolga de sos /peccats, Déu se oblidarà de
aquells, moltes vegades, los qui al temps dela sani-
tat corporal tenían la sua ànima enferma dela cor-
ruptió de molts peccats, convertintse en la malal-

tia, a Déu alcànsan la verdadera sanitat de aquella. Però, com podria ser quel home enferm, distret dela afflictió y dolor corporal, differís de applicar la millor medecina, ahont és lo major mal, perçò manam, en virtut de sancta obediència, a tots lo metges, que observen lo que tant sanctament de dret està determinat, y Pio quint de bon. me., ab un sou motu propri, a confirmat.

Quels metges, ans de tottes les coses, encarreguen y amonesten los enferms que, en espai de tres dies, hàjan confessat tots sos peccats al propri confessor, y no haventho fet, lleven mà dela cura; y quant lo enferm dirà al metge quel confessor differex la sua confessió ultra los tres dies, nol crega, si no li mostra la llicència del confessor en escrits.

Digun metge comense a curar en la nostra diòcesi, ans de haver prestat jurament en nostre poder, o de qui ordenarem, de observar lo dit motu propri; y quant algun metge capitàs en alguna vila dela nostra diòcesi, manam al vicari o comissari de aquell districte, que dins sis dies, nos ne done avís, perquè ordenarem que tot lo sobredit sia observat.

Tindran los metges de l'Alguer particular sollicitud de visitar, com són obligats, los pobres del ospital, considerant que molt major premi an de rebre de Déu, per la cura dels pobres, que no lo que reben, dels hòmens, per la dels richs.

Si veuran faltar alguna cosa, per hont los pobres no púgan ésser curats, nos ho refferiran, perquè procurarem, que sia exhibit adaquells tot lo menester.

Deles usures

Entre les altres coses, que havem advertit tenir alguna necessitat de remey en la nostra diòcesi, és lo delict de dela usura, que ab una vana esperanza de guayñ, en tanta manera porta los hòmens a extrema perdicció y ruïna, per hont convé al nostre offici remediarlo, quant serà possible.

P. 84

Primerament, prohibim tots y qual se vol contracte de vendes de draps, teles, formàtgies, a més del major preu que vindrien en contants, per vendre a fiat, per ésser les tales vendes il·lícites e usuràries.

Axí matex, prohibim y damnam aquella venda de bestiar que hulgarment se diu (a cantarato), co és quant hu ven cent ovelles per sinquanta o sixanta quintars de formàtgie, pagadors, la meitat de allí a un ayñ, y l'altra meitat, en lo ayñ següent, per ésser il·lícit lo tal contracte, axí per la valor del formàgie que és molt major que la valor deles ovelles, com per rahó del temps, per lo qual demanan molt més notablement del preu just deles dittes ovelles.

Y perquè alguns també usen comprar bóttres de vy a paga anticipada, y, al temps quant lo prenen, volem que estiga lo dit vi a càrrech y perill del venedor si se guasta, y com la tal condició destruescha la naturalesa del contracte, y sia solament un préstech ab guayñ, prohibim, de assí avant, nos fassa, sots pena de vint y sinch lliures, applicadores a lloch y obres pies.

Axí matex, com sia il·lícita, perniciosa, y usurària, aquella companyia que alguns acostumen fer, que donen adalgú moneda per negociar o draps y teles, a vendre per les viles, assegurantse, primerament del compayñó del capital, y del preu cert de tot lo que dits draps a ells costaren, y més volen haver de participar en la mitat del guayñ, que lo dit compayñó ab sa indústria haurà fet.

Y com la ditte companyia sia usurària, sots pena de sinquanta ducats, y en subcidi de dret, sots pena de excomunicació, que digú en totta la nostra diòcesi la exercite més, si ja no stiguessen al perill del capital y deles robes, com volen estar al guayñ.

Digú preste, de assí avant, ab pacte o ab intenció de rebre alguna cosa ultra lo préstech, y perquè moltes vegades les usures nos poden provar, quant lo qui presta vint, fa fer pòliça de vint y sinch, mesclant la usura ab lo préstech, però manam, sots pena de excomunicació, que digú fassa, ni fassa fer, semblant pòliça, ni ferme /aquella, sabent lo que passa.

P. 85

Digú compre forment, hordy, lly, vy, ni altres coses a preu cert, quant les dittes coses encara no

c. in civitate.
de usur. ex.
et c.
consuluit
super
eodem.

*Dar vino
anticipando
la paga con
assigurassion
de ser el
vino
vendible no
se puede.*

c. consuluit
ex. de usur.
et ibi
doctores.

són, o verament són en herba, sinó al preu que volran¹⁸ al temps que se solen vendre, ni al major ni al menor, y si són coses que se solen afforar, les compren al preu que seran afforades.

Lo contracte de comprar formàtgies a preu cert, manco del que a son temps valran, per haver anticipat la paga alguns mesos abans, que alguns mercaders acostumen contractar per la nostra diòcesi, lo condemnam y reprovam com usurari, manant, sots pena de vint y sinch lliures, que digú lo exerce de assí avant.

També los qui préstan dinés sobre peñores útils e fructificants, com són cases, vignes, terres o censals, se dègan pagar dels fruits deles peñores, defalcades les despeses, y, havent cobrat son préstech, restituhir les dittes peñores y de altra manera tot lo sobremés [és il·lícit]¹⁹ y són obligats a restitutió.

De cambis

Ans de tottes coses, per evitar molts contractes usuraris que se solen fer en los cambis, no sia l·lícit, ni permès a digú, que no sia negociant y que no tenga moneda en negoci, pendre ni exercitar cambis; y se guarden, los cambiadors, de dar moneda a semblants persones, sots pena de vint y sinch ducats, axí als uns com als altres, y de ser tinguts per usurers e infamis.

Digú done dinés a cambi, quant les lliures verament no se trameten, y lo pagament realment se ha de fer en lo matex lloch, ahont los dinés se dónan y reben, per ésser aquell cambi sech y abominable.

Qui sap que algú no negòtia en aquell lloch, ahont ha de pagar los dinés, ni meyns té allí crèdit, ni responent, ni dinés, ni altra mercaderia, ni meyns tindrà alguna de aquestes coses al temps que haurà de fer lo pagament allí, sinó que haurà de tornar lo protest, y dóna dinés a cambi, fa cambi sech y reprovat, com ab lo present decret lo reprovam, /sots la matexa pena.

P. 86

18. El text de Càller diu *valran*.

19. El text entre claudàtors és afegit al marge.

Ni meyñs, digun mercader preste lo nom a altra persona que no negocia, y specialment quant lo dit mercader dexa protestar, y no fa pagar en lo lloch ahont van les lletres; però si lo tal mercader fa les lletres de cambis en son nom, com a principal prenedor, y fa respondre realment en lo lloch, ahont van les dites lletres, aleshores lo tal cambi és real y tollerable.

Diguna persona done dinés, o fassa algun cambi, sobre dinés prestats, o sobre qual se vol altre préstech.

Perquè tenim certíssima notícia que moltes dones, no duptant també elles de fer del mercader, y dar dinés a cambi, de qual se vol manera, y qual se vol persona, contractant, quasi sempre, certs càmbiols sechs e il·lícits, y com sia que lo qui ama lo perill parex en aquell, però manam, sots pena de excomunicació, y de perdre lo que haurà dat a cambi, que diguna dona presumescha tractar cambis, per si matexa sinó per medi de alguna persona, ben exercitada en aquella art y de bona consciència, que entenga y sàpia quin jènero de cambis sien l·lícits is púgan fer, y quins il·lícits, ques dègan avorrir.

A tots los corredors de orella manam, en virtut de sancta obediència, y sots pena de vint y sinch ducats, que no cerquen dinés a cambi per diguna persona, de qual se vol condició que sia, si veuhen que aquella no acostuma negociar, ni té responnent ahont vol los dinés, ni digun altre jènero de mercaderies, ni és per tenir-les al temps dela paga, abé que algun mercader fassa la sottoscritta, salvo si fa principal prenedor y pagador al modo predict, sots la matexa pena.

Advertèschan los dits corredors, que per comendarlos en la ditta pena, no lis admetrem moltes excuses, com sia que ells molt bé conexen totta la gent, que negocia cambis de aquesta ciutat en altre lloch fora de aquella.

Y perquè, quant serà en nosaltres possible, procurem de extirpar aquest abominable y pestilencial contracte de càmbiols sechs, que tantes persones han exercitat en esta ciutat, manam als dits /corredors, sots les matexes penes, que noten en un llibre, per ses jornades, tots los cambis que ells tràctan y concèrtan, ab lo nom del dador y prenedor,

y nos mostren aquells sempre que els demanarem, en temps de vesita, o en qual se vol altre temps.

Dela venda eo contracte de censals

Si be lo contracte del censal, que no és altre que una compra y venda de alguna part de fruits, de alguna possessió útil de altre, sia dessí matex lícit y honest, no res meyñs solen se fer il·lícits e usuraris per rahó de algunes conditions que lis solen apposar, y perçò vol y mana la sancta sínodo, que de assí avant, en la creació de aquells, se guarden y observen les coses següents.

Digú carregue, sobre alguna hipoteca, més del que poden valer los fruits de aquella, com seria sils fruits de alguna vigna valen al més cent ducats, nos carregue tant sobre aquella, que la pentió anual sia major o iguale los dits cent ducats, com sia injustítia manifesta.

Digú carregue censal, ab hipoteca de tots los bens haguts y per haver del venedor, sinó sobre una hipoteca certa, special y determinada.

Lo censal ques carrega sobre una special hipoteca, ab obligació però de tots los béns que té y és per haver, de tal manera que, faltant la ditte hipoteca, resta lo censal en peu sobre tots los altres béns, és il·lícit, perquè la rahó y la justítia demana que, faltant en tot o en per tot²⁰ la ditte special hipoteca, haja de mancar també, en tot o en part, lo censal, questà carregat sobre aquella, en la matexa portió que la ditte hipoteca ha mancat.

P. 88

Quant se señala moltes hipoteques a un censal, deles quals cada una de aquelles seria sufficient, però se fa ab tal fi, que perdentse la /una, lo dit censal se entenga ésser carregat sobre les altres, de tal manera que sia etern y mai puga en res minuir, ni perillar, comté injustítia manifesta, il dret de naturaleza vol que, disminuintse la hipoteca en alguna part en aquella, se diminuescha lo censal, com està declarat en la constitutió dela bona memòria de Pio quinto.

20. Hauria de dir *en part*. A tots dos manuscrits consta *en tot o en per tot*.

De drets eo gabelles

Los llaichs que són obligats a pagar los drets eo gabelles reals, o de la Ciutat, no pagant aquelles, pèccan mortalment, ils confessors dehuen obligar a la restitutió de tot allò que per frau, engayñ, dol y culpa de aquells, han dexat de pagar; perçò los exortam y manam que examinen, ab diligència, circa de açò les consciènties dels penitents, ils obliguen com està dit, a restituhir tot lo que hauran defraudat.

Com sia cosa odiosa posar nous drets als pobles, exortam y encarregam als magnífichs señors consellers que ara són y per temps seran, que, ab tot que per sos privilegis púgan posar drets per les necessitats públiques dela ciutat, no res meyns, ho fàssan quant manco sia possible, y exceptuantne sempre, expressament, tottes y sengles persones ecclesiàstiques, les quals, per diguna via o manera, directe o indirecte, poden ésser compreses ni subjctades als dits drets, sots pena de violar la immunitat ecclesiàstica, y de incidir en les censures del procès dela bulla dela cena.

Dela compania del bestiar

Entre altres coses, com en totta la nostra diòcesi sia freqüentat lo contracte de compania de bestiar, que vulgarment se nomena comú, en lo qual y poden nàxer algunes usures e injustícies, perçò, a benefici e utilitat de moltes consciènties, decreta la present sýnodo lo que cada hu llicítament pot fer, il que, sots pena de peccat, deu evitar.

La compania de bestiar, que en Sardeña se nomena a comune deretu, coés quant lo principal compagño posa lo bestiar, y lo compagño inferior la indústria ils trebaills, y cascun ayñ partexen tots los fruits igualment, y, al cap de tans ayñs, al fi dela compania, partexen tot lo bestiar gran y cich, és llicít, ab que lo bestiar que mor, muira igualment per los dos.

Quant lo compagño principal o major, obliga al inferior o menor, que li ha de vendre totta la sua part deles llanes, formàtgies, y del bestiar, per man-

co preu, del que valrien en sos temps, sots pretext que aquells lis ròban dels fruits y guardan mal lo bestiar, és injustícia y perçò se decreta que, de assí avant, no posen ni fàssan tals obligacions, com sia de dret, que cada hu sia tingut per bo, si no se li prova lo contrari.

Dela mateixa manera declaram ésser injustícia quant lo dit compaño major obliga al menor a haverli de vendre la sua part dels fruits sobredits, abé que sia lo preu just, per ésser la tal obligació estimable, com dihuen los doctors, ab dinés, e impositiva dela llibertat de aquell, que podria vendre ses coses a qui, quant y com ell porria.

Exhortam als señors temporals, quant podem, en les entrañes de Jesu Crist, que lis administren tot, axí com són obligats; quant però clarament constàs que per frau, dol, y gran negligència del compaño menor, faltàs o morís lo bestiar, en tal cas nos remetem a les lleis justes de aquesta isla.

Digun compaño major compre, del menor, la part dels fruits de aquell, alguns mesos abans, a paga anticipada y a preu tachat, manco del que valria a sos temps, perquè aleshores seria usura verdadera, y no sol injustícia, com dalt està dit.

La compaña de bestiar que en Cerdeña se nomena cumone acababiu,²¹ çoés quant ha acabat lo temps dela compaña, se han de tornar al compaño major, tants animals quants ni havia dat al principi dela compaña, y après han de partir los demés vius, contant tots los morts en part del compaño menor, és il·lícita y usurària, y axí manam, sots pena de excomunicació y de cent ducats, que, de s assí avant, digú dela nostra diòcesi goze ni preumescha ferla ni contractarla.

P. 90

Dels jutges deles comissions de Roma

Lo sacro concili Tridentino, renovant lo que ja de dret estava instituït, mana que, en tottes les sínodos provincials y episcopals, se nomenen quatre persones idòneas, ales quals ultra los ordinaris, se comètan les causes ordinàries de Roma, y que

21. El text de Càller diu *a cabiu*.

sia avisada sa Sanctedat dela electió de aquells, volent que sían tingudes per subretícies, aquelles comissions que vindran comeses a altres persones; al qual decret satisfent, la present sýnodo, nomena y eligés als R.ts Doctors Miquel Àngel Serra vicari general, Petro Paulo Sanna degà, Francesch De Lo Frasso y Antoni Sureddo canonjes de l'Alguer.

Dels examinadors

Havent també manat, lo matex sacro concili Tridentino, que sien elegits, en les matexes sýnodos, sis examinadors, per examinar los qui se han de promoure ad algun benefici curat, nomenam als R.nts doctors Miquel Àngel Serra, Francesc Marongio, Francesch De Lo Frasso, Antonio Sureddu, Bernart Sala y Antoni Seque.

Quant acaurà haver de ésser examinat algú, se observarà, a la unglà, tot lo decret del sacro concili Tridentino.

Digú serà examinat ab manco número que de tres examinadors, y devant nós, sempre que major negocis nons téngan ocupats, o devant del nostre vicari general.

Juraran los dits examinadors de fer son offici rectament, is guardaran de pendre digun jènero de present y donatiu, per ocasió del dit examen, ni abans ni après, sots pena de no fugir lo delictè de simonia, tant ells com los qui hauran dat alguna cosa, ultra que perdran los benefi/cis que tenen, y seran inhàbils per obtenirne de altres.

P. 91

Declaram quels nostres vicaris y comissaris foràneos, no són vicaris generals, abé que sien de tot algun districte, y pertant tottes les comissions que tenen de Roma, dirigides al vicari general de algun districte, se entenga venir al nostre vicari general de totta la diòcesi, y de altra manera tot lo fet per aquells, de assí avant, sia va e nullo.

Del Seminari

Havent conciderat, lo sacro y general concili

Tridentino, quant sia necessari, per la salut deles ànimes, ésser criades y governades de bons pastors, y que aquells, seran tals, que de miñons són nòdrits y criats en disciplina sancta ecclesiàstica, y en bons costums, perçò ha statuït que en tottes les cathredals, se fassa un seminari conforme la qualitat, y facultat de aquells, en lo qual sien sustentats alguns jòvens pobres, que hàjan de ésser capellans, als quals se lis enseïe gramàtica, cant, lo compte ecclesiàstich, serimònies dela Iglésia, per sustentació dels quals se prenga una portió de tottes les rendes ecclesiàstiques, axí deles menses Arquibisbals, bisbals y capitulars, com de qual se vol altres beneficis e Iglésies, segons està contengut en lo dit decret; y perquè la nostra principal voluntat y desig és lo que en lo dit concili està decretat, y junctament instituex, en aquesta nostra sýnodo, tot allò que conexem convenir ala comuna utilitat, y general reformatió de totta la nostra diòcesi, instituim y decretam ques fassa lo dit seminari en la nostra ciutat de l'Alguer, per sustentació del qual, primerament, li aplicam, incorporam, e unim lo benefici rural de sancto Querigo, en lo temps passat desmembrat dela nostra mensa bisbals, vacant per la mort del qui vuy la possehex, y més una portió deles nostres rendes, y deles dignitats, y canonicats dela nostra cathredal, y dels beneficis de tot lo nostre bisbat, y de altres Iglésies campestres, y rurals, no llevant la facultat de poder créxer alguna cosa més, si lo que al present havem desmembrat, no bastàs per la sustentació dels qui se hauran de sustentar en aquell, / y quant al govern y conservatió del dit seminari, se observe y garde, ala unglà, totta la sèrie y tenor del dit decret.

*Al Seminario
une el
beneficio de
San
Querigo.*

P. 92

*Llista del que al present se ha desmembrat cascun
ayñ per la sustentació dels jòvens del seminari*

P. mo sa Señoria R. ma cent ducats.
Lo Archiprestat huit ducats.
Lo deganat vint y sinch ducats.
Macomer y Dualque sis ducats.
Mularja, Bírole y Bortigale dotze ducats.
Ley Silanos huit ducats.

Orani vint y sinch ducats.
 Orotelli y Oniveri deu ducats.
 Nuguedo tres ducats.
 Lo vintè de l'Alguer dels ferrers²² deu ducats.
 Bòrore y Nuragùgume huit ducats.
 Bolòtena dotze ducats.
 Núero quaranta ducats.
 Saruli sis ducats.
 Tula sis ducats.
 Àrdara un ducat.
 Bútele un ducat.
 Bidufé dos ducats.
 Nule vint y quatre ducats.
 Osidda quatre ducats.
 Patada deu ducats.
 Bono huit ducats.
 Bultey huit ducats.
 Benetuti dotze ducats.
 Buddusò quinze ducats.
 Alà un ducat.
 Monte un ducat.
 Berquidda deu ducats.
 P. 93 Osquiri quinze ducats.
 Orune quinze ducats.
 Sanct Lleonart de Orvei vint ducats.
 Sanct Àngel de Osidde deu ducats.
 Sancto Baquis de Bolòtena dotze ducats.
 Nostra Señora de Loretu de Otier tres ducats.
 Sant Jordi de Otier dos ducats
 Sancta Reparada de Buddusò quatorze ducats.
 Lo Priorat de Monte dos ducats.

22. La còpia de Càller diu *fruits*.

Dela prebenda theologal

Perquè, ni la ignoràntia dels confessors, ni la obstinació dela mala vida de molts seglars, que no poques vegades naix dela sequedat dels mals confessors, se impute a nós, devant del trement judici de Déu, y en observàntia del que ha decretat la sacrosancta sínodo tridentino, desde ara applicam la primera prebenda que vaccarà en la nostra diòcesi, per un doctor, lo qual haja de tenir càrrech, y obligació, de lligir, dos vegades la semana, casos de consciència, en la nostra Iglésia cathedral, y reservada una suma sufficient, conforme als decrets del matex concili Tridentino, per sustentació del curat perpètuuo que serà en la parrochial.

Y si la ditta vacant no fos deles ja unides ala nostra cathedral, sinó alguna deles altres dels bisbats units, volem que sia unida e instituhida en canonicat dela nostra cathedral, com desde ara, ab aquest present decret la nostra sancta sínodo, la applica, annexa, incorpora e instituex en canonicat de aquella.

Y perquè lo dit canonicat sempre sia dat al més digne y, més benemèrit, se posaran edittes per tota la províntia, perquè vinga a notícia de tots los que se podrien oposar en aquell, lo qual opposant sia examinat en presència del R.m señor Bisbe, y de tots los sis examinadors sinodals, havent aquells jurat de deportarse bé y llealment en lo dit examen, y de observar tot lo que ha ordenat lo sacro concili Tridentino circa los examinadors.

Y com sia que la collatió de aquest canonicat se dega fer quant més prest sia possible, perquè no se enterrompa molts mesos aquell offici dela llectura, supplica la sancta sínodo, a la Sanctedat de nostre Señor, que concedescha, al R.m señor Bisbe, facultat de poder sempre conferir lo dit canonicat ab lo examen y orde sobredit.

Y quant fos que la ditta prebenda fos tant rica que, llevada la part del rector, restàs més de doscents ducats per al canonicat, puga lo señor Bisbe aplicar una portió del seminari, que se ha instituït en la present sínodo.

Une a la Prebenda Theologal, que sera Doctor, la primera prebenda que vaque con abligassion de enseñar dos veses la semana y dise que se dee por converso.

Dels qui fugen ales Iglésies

Si bé tenen les persones ecclesiàstiques gran obligació de procurar a qual se vol persona la vida y, quant ells poden, dar camí a qual se vol, per no venir en mans de qui podria ésser condemnat a mort o a sanch, no res meyns, perquè en diguna manera convé que los reos criminals, que van fugint dela justícia, tracten ni conversen ab ecclesiàstichs, axí per lo bé de aquells, que ab aquella seguretat fàcilment porrien ésser presos, com encara dels matexos ecclesiàstichs, per no dar ocasió ala justícia seglar de entrar en ses cases, y per no ésser tinguts per receptadors y favoridors de persones criminoses, però lis manam, en virtut de sancta obediència, que si no fos a cas, perquè ales hores los dehuen salvar ab la major destreza que púgan, y de altra manera no concéntan que fassan abitació en ses cases, ni vàjan en companyia de aquells, sinó quels dexen anar per sos camins, com ells volran.

Si algun criminós entrarà en alguna Iglésia, sia mamparat y defensat en aquella, fins que se salve lo que en la sua cadahú ho procurarà, quant més prest sia possible, ni sia entregat a diguna justícia temporal, sens orde exprés nostre, perquè, en cas que se haja de entregar, ho farem de manera que la immunitat dela Iglésia no sia offesa, y lo reo segur dela vida y membres, la qual restitució no puga fer diguna persona ecclesiàstica, si no fos lo nostre vicari general, ben conciderat primer lo de conciderar en la subjeta matèria.

Y, per quant lo retirarse los reos en la Iglésia, és perquè en aquelles, com en un port segur, estígan salvos y sens perill dela vida, y no perquè la justícia seglar sia meyns preada, per çò tots los que se retiren en les Iglésies, per casos criminals, si són hòmens de qualitat estígan tant secrets, que en tot lo temps que estaran en aquelles no sien vists de digú, ni lis admètan visittes, ni conversacions; y si són gen vulgar, sien tinguts serrats; ils uns ils altres, stígan com a persones que fugen, y que no volen que se sàpia dells, y axí ab major facilitat podrían exir deles Iglésies, y salvarse, com a ells millor aparrà.

Si algú, estant en alguna Iglésia retirat, fa offici

e. 77. can.
[...] qui.

de ixir de aquella y de tornar quant li apar, servint-se dela Iglésia per fer més mal ixit de aquella, se li tanquen les portes, y serque sos modos de salvar-se.

Dels qui maten sos fills

La sancta Iglésia, que sempre ha provehit, y procurat de obviar a tots los peccats, vehent que moltes vegades los matexos pares offègan sos fills, quant són xichs, no sens gran càrrech de llur consciència, a imposat adaquells gravíssima penitència. Perçò, aderint nos al decret de Lútio tercer, que comensa: ab infantibus, manam, a tots los pares y mares, y qual se vol altres dones que crían criatures, que tingan sempre aquelles fora del llit, en què ells dormen; y si, per pobreza, algunes no poguessen tenir lo llit apartat, los tingan tant lluin delles en lo llit, y de tal manera que, ni la roba, ni ells lis púgan danar, ni offegar, en virtut de sancta obediència, y sots pena de excomunicació, ultra les penes en lo dit decret contengudes.

P. 96

Als rectors, plebans y curats manam, en virtut de sancta obediència, y /sots pena de vint y cinch ducats, que sempre que seran cridats a soterrar algun infant, trobat mort en lo llit dels pares, ans de soterrarlo, ne avisen al vicari o comissari de aquell districte, que seguirà l'orde que sobre de açò lis darem, y també nos ne donen avís, en terme de tres dies, perquè provehirem que sien aquells punits y castigats, conforme les lleis segrades, canòniques y ecclesiàstiques.

Dels concubinaris

Lo sagrat concili Tridentino, advertint madurament quant necessària sia la honestat dela vida dels sacerdots, que tràctan les coses divines, après de haver decretat aquelles coses, que se han de observar y evitar en la celebratió dela missa, abaxa a tractar de la honestat de aquells; als decrets del qual aderintse, esta sancta sínodo decreta que si algun sa-

cerdot, o altre qual se vol constituït en òrdens ecclesiàstichs, fos convicte de fornicatió, o de concubinato, o de adulteri, se executen contra aquell los cànones que lo dit concili tridentino, en sos decrets renova; lo que inviolablement observe lo Revedís-sim señor Bisbe.

Y perquè venga a sa notícia, si algun ecclesiàstich no viu ab aquella honestat y continència que deuria, après dela publicatió del present decret, se despedescha un edicte, manant a tots, sots pena de excomunicatió que, sabent que algun sacerdot o altre ecclesiàstich tenga, en sa casa o en altra, concubina, o vaja en casa de aquella, o sia públich fornicador, o haja de denunciar, dins sis dies, per poderhi applicar lo remei que convé, per refformar los dits ecclesiàstichs.

Y com lo nostre pastoral offici no sia tant solament, per refformar los ecclesiàstichs, però encara se astenga a tots los seglars subjectes ala nostra jurisditió, dels quals no menor compte havem de dar a Déu que dels matexos ecclesiàstichs, perçò decretam, ab la nostra sýnodo, que se observe contra los concubinaris lo que està diffinit en lo concili de Trento, y senaladament contra aquells que, essent casats, tenen amiga, los quals ipso facto encidèschan en sentència de excomunicatió.

P. 97

Si alguna dona, ajustant mal a mal, per cobrir los peccats en què caiguda, procura medicines y altres remeis per affollarse, o, per po/der perseverar ab major llibertat en la vida deshonest, pren medicines per no concebre, junctament ab los qui, per effectes tant enormes, lis donen favor, consentiment y consell, sien asprament castigats conforme als cànones antichs, y en altres penes a nostre arbitri reservades, e incidèschan ipso facto en sentència de excomunicatió.

E com sia que, per causa de aquelles persones pestilentials, que servexen de terzeres, no²³ seguescha grans abominations, con adulteris, inestos, corruptions de donzelles, decreta la sancta sýnodo que, essent alguna convicte de aquell peccat infame, sia castigada públicament, y bandejada per tota sa vida dela nostra diòcesi.

d. 81. can.
praesbiter.
et. c. si quis
82. can.
praesbiter.

81 can. si
quis clericus.
sess. 25. c.
14.

sess. 24. c.
viii.

concil.
const. 6.
can. 91 quae
tarmaca.

conc. e [...]
can. 63.

23. Hauria de dir *ne*.

Aquella detestable consuetut, que encara se guarda en moltes parts dela nostra diòcesi, de dormir junts en un llit gran pare y mare, fills y filles grans, sogre y nora, no sens gran perill de molts peccats enormes y de mals exemples, perçò manam y decretam, que, de assí avant, no dòrman hòmens ab dones d'exa manera, abé que sia ab qual se vol color de pobresa, y de no tenir altre llit, com manco mal sia dormir los jòvens en terra, ab algun dayñ y descomoditat del cos, que no posarse en aquell perill tant gran y tant evident de cometre peccats abhominables ab que pèrdan les ànimes.

*Dels qui induexen alguna persona a jurar
falsament en judici*

P. 98

Per remediari aquella gran calamitat, que té subjetas tantes persones, de jurar falsament en judici, ab dir que ho fan a fi de bé, y per aprofitar a algú, com per traurel deles mans dela justícia, o per complaure adalgun amich o parent, o per fer algun desplacer, com sia sempre lo tal jurament fals, digne de grandíssima penitència, axí en lo for secret dela consciència, com encara en lo for exterior, nos havem reservat la absolutió de /aquell, y quant al exterior, si algú serà convicte de jurament fals, volem que sia tret a pública penitència, y castigat de altres penes a nostre arbitri.

Y perquè no són meyns dignes, ans molt més, de gran càstich, los qui induexen alguna persona a jurar falsament en judici, com ho decreta lo concili matisconense, quels priva dela santa comunió fins al últim dela vida, decreta la present sínodo que lo tal sia castigat de penitència pública y bandejat, a arbitre de sa S.^a R.ma, de tot lo bisbat y, quant al for dela consciència, li sia dada una penitència rigurosa, com la merex la qualitat del delict, y si lo tal jurament fals és estat en perjudici dela fama, o dela honra, o dels béns de tercera persona, obliguen los confessors aquell ala tal restitució de tot lo que, per sa culpa, lo tercer haurà perdut.

24 can.
itaque.can. 21 et
22. q. 5. c.
qui
compulsus.

*Dels qui nodrexen odi y tenen rancor
a altres persones*

Perquè havem vist que moltes persones crían y nodrexen algunes vegades un cert odi intestí, que, ni per molts ayñs, volen parlar ni veure aquelles persones que tenen en odi, ab gran dayñ de llurs consciènties, y escàndol manifest del pròxim, per ço, adherint nos al que tant sanctament fonch decretat per lo concili agathense, ordena la sancta sýnodo, quels tals, si après de ésser corregits y amonestats fraternalment dels sacerdots, no se emèndan, sien públicament llensats de les Iglésies y despedits dels officis divinals, del qual odi y rancor nos daran avís molt particularment los rectors, plebans y curats, en la lletra quens scriuran cada dos mesos, com en son lloch està dit.

[...]. 90 can.
placuit
etiam.

Dels ostalers

P. 99

Per evitar molts peccats públics y escandolosos, que solen cometre en les ostaries, en offensa de Déu, y destructió dels bons /costums, decreta la sancta sýnodo, primerament que diguna dona que no sia casada tinga ostal, y si alguna ne té, haja dexat aquell offici dins un mes, sots pena de deu lliures.

Digun ostaler aculla en la osteria dones públiques ni consenta que en aquella, donen obra a cosa deshonesta, sots pena de excomunicació y de vint y sinch lliures.

Digun ostaler acomode dones, en cambres que dormen hòmens, sinó en altra apartada, que no hi pugua haver digun conversi dela una a l'altra, y si la casa no fos tant còmoda que açò se pogués observar, sots la mateixa pena, se mana adaquells que, haventhi hòmens en la osteria, no hi rèban dones a dormir.

Digun ostaler darà a menjar a diguna dona en taula de hòmens, sots la mateixa pena.

Quant algun capellà de les viles axí del nostre bisbat com de altre qual se vol, vengués ala osteria, procurarà, lo ostaler, de darli la instància o la cambra a soles, perquè, en semblant lloch, no convé que, ahont ells estan, dòrman altres persones.

Mana la sancta sýnodo als dits ostalers, sots la

matexa pena de excomunicatió y de vint y sinch lliures, que en die de peix no donen a menjar carn a diguna persona sana, ni en die de dejuni ous, ni llatycinis, ni altres coses prohibides.

Dela reformatió deles constitutions

P. 100

Per quant, per sobre venir la sacratíssima festivitad de nostre Señor Jesu Crist, la sancta sínodo no s'és poguda detenir a regonèxer y reformar les constitutions capitulars, com havia comensat, per ço statuex y decreta que sa S.^a R.^{ma} acabe de regonèxer aquelles, ab la autoritat dela present sínodo, y les acomode, llevant y ajustant lo que serà menester, y si convengués consultar e informar, sobre alguna de aquelles, la sancta sede apostòlica, sa S.^a R.^{ma} ho fassa, junctament /ab tot lo demés, que circa les predittes constitutions se haurà de fer, tot axí com de un pare y prelat tant religiós, los capitulars sos fills o espèran y confian.

*Deles penes y compositions y
tacha dels drets dels ministres
dela cúria ecclesiàstica*

Havent la sancta sínodo posat algunes penes pecuniàries per càstich de alguns delictes, no entén, per aquelles, haver derogat en res les penes dels sagrats cànonns ni dels concilis generals, ans vol que sien castigats ab aquelles y ab aquestes, però les dites penes pecuniàries lo R.^m señor Bisbe, en diguna manera, puga ni dega aplicar a si, sinó entre persones y cases pobres, y en obres pies, salva aquella part que sa S.^a R.^{ma} manarà aplicar als ministres dela sua cort y també al acusador, y lo matex se entenga de qual se vol altra composició, que se farà en qual se vol temps, en qual se vol causa, y de qual se vol persona en lo tribunal de sa S.^a R.^{ma}.

Axí matex, per obviar a molts inconvenients, statuex y decreta la predicta sancta sínodo que sa S.^a R.^{ma} proveescha y mane, que sia fetta prest una tacha eo llista de tots los drets y emoluments de tots los ministres y officials dela sua cort, axí de

l'Alguer com foràneos, perquè sàpia cada hu com se ha de governar, y, fentse justícia en les causes, no fàssan aquells injustícia, prenint deles parts més del que deurien, y sien causa que les ovelles criden is quexen del pastor, contra la voluntat de aquell; lo qual decret, perquè vinga a comuna notícia, se pose en la fi dela present sínodo.

Protestatió dela sínodo

Tots y sengles decrets que en esta sancta sínodo se són diffinits y decretats, ab totta aquella reverència y obediència que deuen, los subjetam ala sensura, autoritat y correctió dela sancta sede apostòlica, mare y mestra de totes les Iglésies ala qual, a llaor y glòria de Déu, que tant prospera y dichosament la diri/²⁴ gida y encaminada, en nom y per part dela dita sínodo, se li demane humilment per lo procurador de sa S.^a R.^{ma} la confirmatió y beneplàcit. En l'Alguer, al vint y dos del mes de dehemebre milcinchcents huitanta hu.

24. Amb les síl·labes «diri» acaba la pàgina 100 de la còpia de l'Arxiu Capitular de l'Alguer, que havia de tenir almenys una altra pàgina. Tot el que hi manca ha estat pres de la còpia de la Biblioteca Universitària de Càller (f. 44v).

2.

CONSTITUCIONS CAPITULARS DE LA CATEDRAL
DE L'ALGUER PREPARADES SOTA EL MANDAT DEL
CAPÍTOL, PER MONSENYOR BACCALLAR I FETES
PÚBLIQUES AMB EL DECRET DEL 29 DE GENER DE
1585

Font: L'Alguer, Arxiu Capitular, *Noticias Antiguas*, II, ff.
150r-152v.

150r

CONSTITUTIONES SANCTAE ECCLESIAE
ALGARENSIS

In nomine Sancte et Individue Trinitatis, Patris et Filii et Spiritus Sancti. Incipiunt Constitutiones Illustris et admodum Reverendi Capituli Sancte Ecclesiae Algaren., innovatae ex antiquis, et, quatenus cum illis concordant, sine illarum derogatione et innovatione aut iuramentorum de illis observandis derogatione. Reliquae vero noviter factae et ordinatae a prefato Rdo. Capitulo pro dictae ecclesiae statu, ab Illmo. et Rmo. D. D. Andrea Baccallar, Episcopo nostro, in sancta huius Ecclesiae visitatione, recognitae, examinatae et approbatae.

1

Pro tractandis communibus huius Ecclesiae ac capituli negotiis, nullibi possit capitulum congregari, nisi in loco destinato in Ecclesia cathedrali, ubi facile canonici et beneficiati possunt convenire. Quod si Reverendissimus Dominus Episcopus voluerit interesse capitulo et aliqua proponere, quae ad res capitulares videantur pertinere, licitum sit ipsis capitularibus vel tunc ipso praesente dare suffragia, si petantur, vel in alium diem, si maluerint differre, ut, illo absente, liberius quisque dicat quid in rebus propositis sentiat.

2

Si contingerit Reverendissimum Dominum Episcopum debere procedere in criminalibus contra aliquem ex dignitatibus vel canonicis nostri capituli, teneat in omnibus formam a sacro sancto concilio Tridentino praescriptam; secus vero, omnia inde sequuta irrita sint et inania.

3

Numerus eorum qui ad recipiendum distributiones quotidianas admitti debent, ultra triginta sex sacerdotes non extendatur, in quibus non comprehendantur dignitates nec canonicatus noviter erigendi; et si ex dicto numero aliquis diem clauserit extremum, supponatur alius qui a capitulo seu a maiori parte fuerit approbatus. Praeterea si defunctus fuerit canonicus, loco eius alter beneficiatus admittatur: Accedente vero illo, qui canonicatum et prebendam canonici mortui obtinuerit, etiam admittatur, quamvis predictus numerus triginta sex sacerdotum augeatur.

4

Quod sepius contigit quod beneficia simplicia seu capellaniae, ex natura erectionis et dotationis, possunt non presbiteris, sed in inferioribus etiam ordinibus constitutis conferri, ideo antiquae consuetudini inhaerentes, statutum fuit quod capitulum celebret et celebrare faciat omnes missas talibus beneficiis seu capellaniis impositas, pro quibus celebrandis medietatem fructuum seu reddituum percipiat, quousque talis beneficiatus fuerit factus sacerdos et ceperit celebrare (*sic*). Postea vero ipse omnes fructus sui beneficii percipiat et eius missas per se ipsum, legitime non impeditum, persolvat.

5

Quamvis omnes homines, cuiuscumque gradus et conditionis fuerint, decimas solvere teneantur, nihilominus attenda clericorum huius Ecclesiae paupertate, ab earum solutione iuxta consuetudinem sint immunes, quae illis ad victum suae domus fuerint necessaria.

6

Liceat clericis, sive sint beneficiati sive non, de bonis propriis libere testari, ut universalis obtinet consuetudo, eisdemque ab in-

testato decedentibus proximiores, secundum juris ordinem, succedant.

7

Vicarius generalis Rmi. Domini Episcopi aut capituli, sede vacante, eligatur semper unus ex dignitatibus seu canonicis nostri capituli, si in eo qualitates a sacro Tridentino concilio requisitae reperiantur. Sin aliter, eidem Rmo. Domino Episcopo liberum sit alium non capitularem cum qualitatibus requisitis creare vicarium generalem, prout ipsi suae Ecclesiae videbitur magis expedire.

8

Quoad precedentiam vero ita statuitur. Archipresbiter, qui in nostra Ecclesia est prima dignitas post pontificalem, precedat ipsum vicarium generalem, hic vero omnes canonicos etiam antiquiores sede, precedentia vero vicari et aliarum dignitatum statuit quod ille praecedat cui iura magis favebunt, re tamen semel cognita et composita, amplius eorum nemini liceat super ea aliquid innovare.

Quod si vicarius generalis non fuerit ex capitulo, sedeat inter ipsos capitulares, nulla habita ratione praecedentiae, qui etiam has constitutiones se observaturum jurare teneatur.

9

Sede vacante, non creentur vicarii in unionibus episcopatus algarensis, sed commissarii, prout capitulum huius cathedralis seu eius maior pars decreverit, solumque habeat nomen vicarii ille qui fuerit generalis et a nostro capitulo electus et creatus, idque a Reverendissimis Dominis Episcopis etiam observari, cum occasio tulerit, humiliter petit et supplicat Capitulum.

10

Quia canonicorum est Episcopo pontificalia exercenti assistere eique inservire, id quantum fieri potest diligenter perficiant, et pontificales caerimonias attente perlegant; verum quando privatim missas celebrat extra nostram ecclesiam vel recitat horas canonicas, ad assistendum vel sociandum aut inserviendum minime cogi possint.

11

Insuper statutum est ut infirmi quicumque, si fuerint sive capitulares sive beneficiati, in omnibus pro presentibus et interessentibus habeantur; qui vero impediti capituli negotiis quotidie interesse nequeunt, habeantur etiam pro praesentibus; quando dictis negotiis vaccaverint, eorum tamen conscientia sit honorata, si, quando eisdem negotiis non fuerint impediti, distributiones non assistendo divinis officii percipiant.

151r

12

Quoties capitulares et beneficiati in capitulo confabulantur de rebus quae tractari et concludi debent, unicuique facultas facta sit dicendi pro illis rebus quidquid voluerit, non attentata precedentia; at quando ad suffragia ventum erit, quisque ordinate suo loco et tempore loquatur, nemine prorsus ipsum loquentem impediendo aut perturbante. Qui vero predictum ordinem non servaverit et violare presumpserit, pena in decreto sinodali apposita mulctetur.

13

Canonici et capitulum, quando aliquis fuerit extra civitatem sepeliendus, vel quando aliquis, extra civitatem defunctus, in ipsam portari debeat, non egrediantur menia civitatis, nisi in casu occurrenti aliud ipsi capitulo videretur.

14

Dignitates et canonici qui pluviale non confecerunt, iuxta observatam et prescriptam huius Ecclesiae consuetudinem, illud infra tempus semestre, secundum cuiusque facultates, coloris a capitulo arbitrari conficiat, nisi capitulo appareret ut precium pluvialis in casulam seu dalmaticas convertatur. Coeteri vero in posterum admittendi, capta dignitatis seu canonicatus possessione, omnino infra annum illud conficere teneantur, quo elapso Capitulum expensis morosi capitularis illud confici curet, vel precium eius, ut dictum est, in alias vestes divino cultui necessarias distribuat.

15

Dignitates, canonici et beneficiati, quando suorum beneficiorum possessionem capiunt, has constitutiones jurabunt, eo modo quo hactenus observatum fuit.

16

Reverendissimus quoque Dominus Episcopus, in principio possessionis huius Ecclesiae cathredalis, teneatur has constitutiones capitulares, iuxta formam brevis apostolici in calce harum constitutionum transumpti, iurare, salvis omnibus sacri concilii Tridentini decretis.

17

Quia pluries contingit huius Ecclesiae presbiteros diebus dominicis et festis, quae de jure vel alias servanda sunt, ire ad celebrandum extra civitatem, in posterum sine facultate Reverendissimi Domini Episcopi vel eius vicarii non fiat, sed, legitimo cessante impedimento, ut assistant officilis divinis in Domino, eos hortatur presens constitutio; qui vero deliquerint, privatione distributionum, arbitrio supradictorum, puniantur; qui vero eisdem diebus, tempore divinorum officiorum, piscatum aut venatum se conferent, pena decreti synodali mulctentur.

18

151v

Cum canendi dexteritas clericis potissimum necessaria sit, decretum est, ut nullus deinceps /ad distributiones quotidianas admittatur, qui artem canendi non ita bene didicerit, ut solus, absque alterius adiutorio, antiphonas et gradualia valeat decantare, et ideo capitulum singulis annis eliget examinatores qui commissum sibi onus accurate completuros iurabunt.

At, si admittendus fuerit in sacra theologia vel in utroque vel in altero jurium graduatus, ut sperent non parum illum Ecclesiae utilitatem et adiumentum allaturum, absque tali examine ad predictas distributiones admittatur.

19

Ad sacri altaris ministerii supplementum et huius sancte Ecclesiae cathedralis ornatum, assumantur tres novissimi beneficiati, quorum primus ferialibus diebus evangelia, alter epistulas cantet, tertius vero diebus festivis canonico celebranti cum pluviali assistat. Isti vero, quoties suo muneri deffuerint, quatuor solidorum paena mulctentur, quorum medietas altera bursae, altera vero eius locum suppleti prebeatur, nisi forte ii alios in suum locum assensu praesidis chori substituerint.

20

Cum in omnibus, et precipue in Ecclesia, decor attendi semper debeat et ornatus, statuitur ut in posterum, diebus pasqualibus et solemnibus Beate virginis et sanctorum apostolorum, diaconum euntem ad cantandum evangelium, si fuerit capitularis, precedat is qui fuerit a capitulo deputatus, cum massa argentea, medius inter ceroferos, ut antiqua consuetudo obtinebat, idemque cum eadem massa associabit capitulum, seu legatos a capitulo, cum contingerit eos pro aliqua re gravi ad Reverendissimum Dominum Episcopum vel magistratum praesentis civitatis mitti debere.

21

Ne praesentes constitutiones aliquam prebeant nobis peierandi occasionem, hac ultima sancitum et declaratum esse volumus, eas omnesquae aliquam paenam habent appositam, ut duodecima, decimaquarta, decima septima, decimanona ac etiam vigesima, quae potius ad ornamentum quam ad necessitatem Ecclesiae spectant, ad periurium non obligent, sed tantummodo ad paenam in illis positam, quae omnino in posterum exigatur.

Decretum de servandis predictis constitutionibus aditum et promulgatum in sancta visitatione

Nos Andreas Baccallar, Dei et Apostolicae sedis gratia Episcopus Algaren. et annexorum, et in sancta visitatione delegatus apostolicus, sacrosanti et oecumenici concilii Tridentini decretis inhaerentes, hoc, inter coetera, in prima nostra Synodo dioeclesana decerni curavimus ut veteres nostri capituli constitutiones, propter quas inter ipsum et praedecessorem nostrum plurimas et graves dissensiones obortas esse cognovimus, quantum fieri possit, diligenter expenderentur, ut explosis et reiectis illis, quae potius dissentiones et periurii, quam alicuius utilitatis, occasionem afferebant, reliquae, tamquam laudabiles et statui capitularium ecclesiaeque gubernationi congruentes, nostro decreto et auctoritate /probarentur. Quod, quamvis a nobis feliciter absoluta praedicta synodo, quamprimum tempus et otium nacti fuimus, praestitum esset, eas tamen quas ut laudabiles approbaveramus, iustis et rationalibus de causis, ad hoc usque tempus huius nostrae visitationis distulimus promulgandas, et quoniam auditis semel illis in congregatione nostra, pro parte Reverendi Capituli

nobis humiliter supplicatum fuit, quod ei tam veteres constitutiones quam recentiores exhiberemus, ut si quid amplius addendum aut minuendum esset, ipsius quoque consensu et voluntate, conficeretur, quorum precibus annuentes, non obstante dicta constitutionum approbatarum promulgatione, eas omnes sibi iussimus exhiberi. Cumque postea nonnullas constitutiones nobis approbandas et confirmandas atulissent, eas, ut par erat, mature et accurate perpendimus. Ex quibus paucis quibusdam mutatis et ablatis, ad quorum observantiam nostros capitulares obstringere jus jurando nimis durum et periculosum videbatur, caeteras, in unam et viginti redactas, tamquam laudabiles approbavimus; quapropter omnibus et singulis dignitatibus, canonicis et beneficiatis praedicti nostri capituli Algaren, in virtute sanctae obedientiae in Domino precepimus et mandamus, nec ex praedictis triginta et duabus veteribus constitutionibus, ab ipso capitulo factis et Reverendissimi nostri predecessoris Petri Frago decreto et excommunicatione latae sententiae roboratis, alias praeter has unam et viginti, hoc nostro decreto approbatas et confirmatas, retineant et observent, nec ab aliis faciant retineri et observari, non obstante predicta excommunicatione, quam, auctoritate apostolica eiusdem concilii Tridentini nobis pro corrigendis et refformandis constitutionibus capitularibus tradita, tollimus et suspendimus et revocamus; necnon etiam jusiurandum, a capitularibus et beneficiatis in ingressu ad dignitates, canonicatus et simplicia beneficia praestitum (licet ad illicita non obligat), ad has tantum observandas et retinendas reducimus et coarctamus. Eam demum antiquam constitutionem, quam etiam idem predecessor noster suo decreto et approbatione roboraverat, quae nostros subditos, nisi prius solutis capitulo libris quinquaginta, exteros vero nisi solutis centum, a perceptione distributionum Ecclesiae penitus excludit et reiicit, quia in jure valde dubia est et statui nostrae Ecclesiae minime conveniens, ad Sanctam Sedem Apostolicam remittimus examinandam. Interim vero omnibus et singulis dignitatibus, canonicis et beneficiatis predicti reverendi capituli, in virtute sanctae obedientiae et sub poena excommunicationis latae sententiae et privationis quorumcumque beneficiorum, praecipimus et mandamus ne quemquam, nisi gratis, ad dictas ecclesiae quotidianas distributiones admittant; nec pro illis dandis aut accipiendis directe vel indirecte, antea vel post, tacite vel expresse, quicquam vel ipsi exigere vel admissi dare presumant.

Quod si Sancta Sedes Apostolica dictam constitutionem fuisse licitam liciteque a nostro capitulo actenus observari potuisse decreverit, gratis admissi persolvant, et eam, eo prorsus modo quo fuerit approbata, capitulares ipsi exinde conservent. In quo-

152v

rum omnium et singulorum fidem, robur et testimonium, hoc presens decretum refformationis approbationis et confirmationis, nostra manu subscriptum et per notarium et secretarium nostrum infrascriptum refe/rendatum, nostroque sigillo, quo in talibus utimur, iussimus expediri.

Datum Algerii, in palatio nostrae solitae residentiae, die xxviii mensis januarii a nativitate Domini MDLXXXV.

Andreas Episcopus Algaren et in visitatione delegatus apostolicus.

Die mercurii intitulata xxx mensis januarii anno
M.D.LXXXV Algerii

Praenarratae constitutiones, cum suo decreto, fuerunt lectae promulgatae congregatis cum sua Illma. Dominatione, in suo Palatio, Reverendis Dominis Antonio Angelo Carcassona, Archipresbitero, Antonio Sureddo, Vicario Generali Algeren., Petro Paulo Sana, Decano, Michaelle Angelo Serra et Mancha, Francisco De Lo Frasso, Bernardo Sala, Antonio Seque et Ioanne Angelo Marongio, canonicis, et Matheo Bonfant, Matheo Ferret, Baquisio Querqui, Bernardino Masala, Ioanne Urtolo, beneficiatis.

Cuius rei ego, Tarquinius Corbo, notarius mensae episcopalis Algeren. et secretarius suae Illmae. Dominationis, fidem facio.

3.

REGLAMENT DEL SEMINARI COMPOST PER
MONSENYOR ANDREU BACCALLAR APROVAT EL 12
DE JULIOL DE 1586

Font: L'Alguer, Arxiu de la Cúria Episcopal, *Registre de diversos actes en executió del Concili general de Trento, y Provincial turritano, celebrat en lo any MDLXXXV y dels diocesans del Alguer, comensant del mes de Noembre de dit any*, ff. 32r-35r.

32r

Regulas chi si den osservare in su seminariu de salighera

Prohemiu

Haende consideradu, prudente et santamente, sos Padres de su santu et sagradu Conciliu Tridentinu, cantu importat, pro su bonu et mirabile governu de sas animas, darelis pro Rettore et pastores homines dottos, sabios, virtuosos et bene postos in sa legge et in su servitiu de Deu, santissimamente inter multos atteros decrettos, statuisi et determinat ch'intottu sos piscobados chi commodamente poderen, si pesaret unu collegiu, o seminariu, de giuvenes poveros, sos cales, mantesos et guvernados de sas rendas de sos ecclesiasticos de sos tales piscobados, esseren pro tal'effettu in cuddu, bene adottrinados in litteras et virtudes, et in tottu sas serimonias de sa ecclesia essercittados. Su cale decrettu sende como istadu postu, cum sa gratia et favore grandissimu de Deu, in essecutione in su nostru piscobadu de salighera, convenit dareli in custu bonu, et dizzosu principiu, tales modos et legges de governu chi, per mesu d'issas, si pottat ispettare chi, sos giuvenes admissos in cuddu, den alcansare su fine desigiadu, et chi su piscobadu depiat restare contentu et satisfattu, et su governu de sas animas grandemente meggioradu.

Primeramente pro cantu tottu su bon'ordine et governu de su seminariu dependet de sas bonas partes de su Rettore, det haer grandissima cura su R mu. Signore Piscobu, chi per tempus det esser, chi cando accaderet ponner Rettore, nou siat su tale sacerdote, de su piscobadu, de tale idade chi siat dae tott'honoradu

et rispettadu, et c'happat dadu semper bon'esemplu de se, prudente et bene versadu in litteras, accio chi cun sa scientia sua pottat giuare sos seminaristas, et cun sa prudentia et virtude, governarelos cun charidade et paghe.

Et pro ch'in custos primos annos non tenet su seminariu tanta intrada, chi pottat mantener unu giuvene de dogna idda de su piscobadu, pr'esser cuddos meda, s'hat com'advertire multu bene chi, cando han como bogare algunos, pro los mandare a servire in calchi perrochia, in logu de cuddos, de pongian de sas atteras biddas chi non d'hayan ancora postu, o ch'in su tale tempus non de tengian, a tale chi, in pagu tempus, tottu su piscobadu de sentat utilidade et fruttu, comente sentit et participat in sas ispesas. Et pro chi sos figgios de salighera, cun pius comodu si poden passare et istudiare, chi non sos istrangios, haende sas iscolas in domo insoro, et tambene pro chi pagu si contentan de essiri foras, a servire curas, pro sas cales principalemente sien istituidos sos seminarios, d'issos in unu mattessi tempus, a dispesas pero de su seminariu, non de pottat haer, in su dittu seminariu, pius de tres.

32v

Anden, sos seminaristas, dogna die a imparare in sas iscolas de sa cittade, et sos bagadios a sa chesia, su mangianu pro servire a sas missas et a sas atteras cosas necessarias, et su sero a su vesperu, comente lu cumandat su mattessi conciliu Tridentinu.

A s'andare dae su seminariu a sa chesia, et a sas iscolas, et a su torrare ay cudda, essan tottu piyados, et anden dae duos in duos, ponende semper sos minores innantis, cun tale modestia et bellu modu, chi dian bona edifficatione a sos chi los han como vider.

Nessiunu essat dae su seminariu, senza licentia de su Rettore, su cale non la diet liggeramente, senza causa honesta et necessaria, et postu chi l'happat a dare, hat essire su tale cun atterunu cumpangiu, chi su mattessiu Rettore l'hat assignalare, de modu chi, mai andet foras unu solu, et tengiat contu su Rettore, si torran prestu, consideradu hue, et pr'itte causa sun essidos, et cando videret essersi detentos foras, pius de su giustu, de lis demandet bonu contu, et procuret d'ischire si sun andados isviados peri sa terra, pro los poder reprendre et castigare, segundu sa culpa c'han com'haer.

A sos de salighera, non los lasset andare in domo de sos suos, si non pro calchi grande bisongiu, et necessidade, pro ch'est chiaru chi, cun un'ora de mala conversatione, sun pro perder tottu su bene c'han com'haer achistadu in unu mese; de sos cales, si alunu det essire pro andare cuddane, o in atteru logu pro calchi bisongiu, li diat semper, pro cumpangiu, unu de sas biddas, si gia non esseret alunu de tanta confidantia, ch'istet certu su Rettore, chi non hat com'andare perdudu per logos malos de sa terra.

Pro si chi s'homine non podet resister tempus meda a sos trabaglios, et massimamente de sos istudios, chi fittianu consuman sa persone, a benes chi non sin de diat a coro, si non procurat de si divertire et recreare in calchi modu honestamente, per ordinariu hat com'essire su Rettore, cun tottu sos seminaristas suos, una volta sa chida, cando non b'haeret bagadiu, a si recreare, foras de sa citade, gasi de hyerru comente et d'istadiale, a hora et tempus conveniente, pro chi, cun pius fervore et pius forzzas, pottan tender manu a sos liberos, et applicare s'animu a sos atteros essercitios insoro.

33r S'han a confessare, sos seminaristas, segundu s'ordine de su santu conciliu tridentinu, a su mancu una volta su mese, et rezzier su santissimu sacramentu, semper chi su confessore lis hat como dare licentia, pr'esser cust'unicu et singulare remediū pro crescer in tottu sas virtudes et in sa sapientia sa cale, comente narat su sabiu, non intrat parte in s'anima malivola et peccadora, su cale confessore, /ordinariamente, hat esser su Padre de sa compagnia, c'hat com'esser in salighera, et fattu chi siat su colleggiu, cale si siat d'issos, et non siat licittu a nessiunu de su seminariu, nencomo, nentando, pararesi atteru confessore senza licentia nostra, o de su vicariu nostru generale. Gasi mattessi lis ordinamus chi tottu sas festas principales, rezzian su santissimu sacramentu, in sa missa maggiore de sa nostra cathredale, pro edificatione et bon'esemplu de sos atteros.

A sa dottrina christiana han andare senza mancamentu nessiunu, tottu cuddos c'hat como cherrer su padre c'handen cun issos a l'imparare a sos pizzinnos peri sa terra, et in custu su Rettore no lis pottat cumandare su contrariu, si non esseret cun consentimentu et voluntade de su dittu Padre, pro su cale su Rettore pongiat diligentia, chi tottu infra pagas dies la leen de coro, pro chi meggius la pottan imparare a sos atteros pizzinnos seculares.

Su mangianu, s'han a pesare tantu de hyerru coment'et d'istadiale, tottu a un'ora (salvu si alunu esseret infirmu) a su toccu de sa campana, su cale s'hat a fagher a tale tempus, chi pottan accudire commodamente, a tottu sos essercitios et occupationes de su die.

Dae cussu primu toccu pro si pesare, se lia hat a dare unu cartu d'ora de tempus pro si vestire, samunare, iscuder et pesare sos lettos, de modu ch'isten bene, et incontinente a atter'unu toccu, dogh'unu si det imbenuyare in sa banca sua, daenantis de calchi dovotta imagine, a fagher oratione, per ispatiu de atter'unu cartu, et a su terzu toccu, s'han como ponner tottu a istudiare, fin'a s'ora de sas iscolas.

In sas dittas iscolas isten semper attentos, a s'imparu de sas

litteras, et a tottu su chi su mastru lis hat como narrer, et sian prontos et faciles a leare de coro, a componner, et a sentire sas letiones, et a dispuettare, et a tottu sos atteros essercitios, chi lis han com'esser postos.

Han a sentire dogna die missa bassia a s'essida de sas iscolas, o cando et hue lis hat com'esser ordinadu, istande semper in cud-da cun grande reverentia et devotione, et de tale modu chi s'unu non fattat impedimentu a s'atteru, narande su Rosariu o s'offitiu de nostra donna, o atteras devotas orationes, cando su sacerdote leet in secrettu et in voghe bassia, chi non est intesu.

33v

Torrados dae sas iscolas a su seminariu, s'hat como fagher subitoamente unu toccu de campana, a su cale tottu si deen ponner a mundare sas domos, çio est algunos su reffetoriu, atteros sa sala manna, et sos atteros sa caramas de sos lettos, acciò chi sian semper nettas, et non se hei pongiat malu fiagu /de cosa nessiuna, pro esser cussu dannosu a sa sanedade de sos seminaristas. Et ispedidos de cussa faina, s'han como retirarse a istudiare insas bancas insoro, ispettande su toccu de sa taula.

Et pro chi tottu sas cosas si fattan in su seminariu, ordinadamente in certos tempos et horas, su prangiu, da intro su die de pasca manna, per in fin'a su codiam de austu, hat com'esser a sas deghe horas, et dae su ditto die fin'a sa festa de santu lucca, a sas degh'et mesa, et posca fin'a su martis de carrasegare a sas undighi, tottu su barantinu, et atteros dies de deungiu, a su toccu de mesu die et gasi mattessi sa chena a sas ses horas, o a sas ses et mesa, et a sas otto segundu chi si det mudare s'hora de su prangiu. Et pro ch'in su tempus de su prangiu et de sa chena, isten tottu cun sa modestia et chrianza, ch'in sos seminaristas si desigiati fitianu, hat como leer unu d'issos calchi liberu devottu, pro como in limba vulgare, a parrer de su confessore insoro, et, in cominzare intender sa limba lattina, in su prangiu semper hat como preder unu cabidulu de su testamentu nou, cominzande dae su principiu, et in sa chena atter'unu de su testamentu bezzu, a sa cale letione den istare ben'attentos, pro chi, posca, de pottan faedare et trattare inter issos: bardandesi de ragionare in sa taula, o de fagher alcuni atos immodestos, et accabadu de leer, ispetten a si pesare paris cun su Rettore, pro dare sas gracias ordinarias a N.S., segundu s'ordine de su breviariu, su cal'ordine den tambene sighire in intrare et dare sa beneditione de sa taula.

A pustis prangiu, se lis hat como dare un'ora pro si recreare, tottu piyados in sa sala manna de su seminariu, cantande o faedande de cosas d'istudiu, o de devotione, o de attera calchi cosa honesta, senza gricilos, nen chercos, ne atteras paraulas, chi pottan causare discordias et dissentiones inter issos, et giusta

s' hora, sinche torret dog'n' unu a sa banca sua, de hyerru fin'a s' hora de sas iscolas, et d' istadiale fin'a su toccu de sas repetitio- nes, sas cales si den fagher, comente in su logu sou s' hat como ponner.

A pustis chena han com' haer atter' un' hora de si recreare, se- gundu c' hamus postu in su cabidulu de sa recreatione de su pran- giu, et passada s' hora, s' hat a dare unu signale pro si retirare dog'n' unu a si fagher sos lettos, et fattos chi sian, a unu toccu de campana, si pongian a fagher s' essamen de sa conscientia, per tempus d' unu cartu d' hora, et pesados cando han com' esser avi- sados, cun atteru signale si corchen, tottu accumulandandesi a Deu, cun calchi devottas et santas orationes.

34r

Et pro chi non c' hapat disordine in su servitiu de sa taula, pro chi hit com' esser causa de la detinner, parizzas voltas, pius de su chi convenit, ordinamus chi su Rettore lis isterrat, per dies, tottu su servitiu de sa chida, et pongiat sa lista in sa trona de su reffittoriu, accio chi ogn' unu iscat sa die chi l' hat como toccare, pro servire, et proccuren, in custa parte, esser tottu prestos et di- ligentes, in portare su recattu necessariu a su tempus sori, et lea- re dae sa taula tottu cuddu chi non servit, senz' ispettare chi lis sia nadu cosa nessiuna, et si accaderet chi mancaret niente a cal- chi unu, lu dimandet pianamente, de modu chi non fattat impe- dimentu a sos ch' istan sentende su lettore, a sos cales, posca, hat como servire atter' unu, peri s' ordine chi li toccat.

Attentu chi una de sas cosas pius importantes et pius neces- sarias, pro su governu domesticu, et pro sa conservacione de sa reputacione, et bona fama de su seminariu, est su regimentu de sas chiaes et de sa porteria, et pro attera parte chi pr' esser s' in- trada de su seminariu tanta paga, chi si pro dogna servitiu et mi- nisteriu si ponneret un' homine de foras, cun tantos salarios, pagu o niente, hit com' avansare a su dittu seminariu, pro su pius prin- cipale ch' est su sustentamentu de sos seminaristas, ordinamus, pro como, chi su Rettore, dae c' hat com' haer conoschidu s' in- gegnu et saviesa et prudentia de sos dittos seminaristas, accoman- det sas dittas chiaes, a voluntade sua, pro unu mangianu, o pro unu sero, pro una, o, a su pius, pro duas dies solamente, a chi l' hat como parrer, cun ordine, cumamentu et bona pena, chi pro su tempus o hora, c' hat com' haer in manos sas dittas chiaes, non abergiat a nessiunu sa porta, senza licentia sua, pro amigu, familiare, o parente chi siat. Et a sos atteros, chi nessiunu pre- sumat achiararesi a sa porta, nen fagher tal' offitiu cando non bi l' han accumuladadu, sa cale pena, faghinde calchi unu d' issos su contrariu, la hapat essecutare, incontinate, senza serimonia et rispettu nessiunu. Et bonu chi venneret calchi unu pro faeddare a algunu seminarista, su portulayu dimandet licentia a su Retto-

re, et happida dae cuddu, lu lasset falare a sa corte, o in su logu deputtadu pro faeddare, avisandelu de s'ispedire prestu. Et si su portulayu lassaret andare foras alunu seminarista, contra s'ordine subra postu, non pottat pius tenner sas chiaes per ses meses, et fattat una disciplina in reffittoriu per tempus d'unu misere. Et a su Rettore ordinamus, chi non lasset alzare seculares in domo, si non esseret calchi persona de rispettu, chi cherreret vider su modu de istare de sos seminaristas, a su cale, tottu li fassan honore et reverentia, et lu lassen andare cun su Rettore peri sa domo, senza lu sighire. Però chi non pottat alloggiare nessiunu homine de sas biddas, nen de salighera, pro grande amigu o parente istrintu chi siat, bi lu cumandamus, sutta pena d'obedientia et de perder sa portione de su salariu sou de bindighi dies, pro sa prima volta, et pro s'attera, de lu privare dae su gradu et honore de Rettore.

34v

Sas repetitiones, sas cales si den fagher dogna die senza mancamentu nessiunu, d'istadiale han com'esser mes'hora dae pustis de sa recreatione de su prangiu, et de hyerru dae sas chimb'horas, fin'a sas ses de sa notte, si fattan in sa sala manna o in calch'atteru logu pius comodu, in presentia de su Rettore, su cale lis fattat repetter tottu sas lettiones de cuddo die, et los essaminet, cun diligentia, de sas matterias chi trattan et de sos autores chi sentin, lis pongiat, subra cuddos, algunos dubios et los fattat disputare, cun tottu sos pius meggius modu chi li paret a isse, pro lis giuare, cantu podet, in passare avante et approffettare in sas litteras.

Non siat nessiunu de sos seminaristas chi presumat tenner calchi reale, o attera cale si siat cosa in secrettu, nen chiaie in cessione; cando se lis hat a dare antis, sos dinaris los dian a su Rettore, su cale, semper chi siat necessariu, de lis hat a dare bonu contu.

Si alunu andaret vagabundu peri su seminariu a su tempus d'istudiare o inpediret sos atteros, o non accudiret prestamente a sos toccos de sa campana, pro fagher tottu sas cosas ordinarie, o chi chertaret et contrestaret cun nessiunu atteru, siat gravemente penadu, et cando non si corrigeret, su Rettore de diat contu a sos conservadores et protectores de su seminariu, sos cales b'han a provider, fin'a lu cazzare dae su seminariu, pro cantu meggius est cazzarene unu malu, chi non dare logu ne occasione de si perder multos bonos.

Han como procurare sos seminaristas de tenner semper tottu sas robas, vestes et cottas insoro, bene piyadas et nettas, gasi pro conservarelas pro chi costan meda, comente pro chi anden nettos, comente convenit a persones chi, dogna festa, den comparer in publicu in sa cathredale, pro la servire.

Pro cantu su mattessi conciliu Tridentinu chi como da presu hat rinnovadu sos seminarios de giuvenes poveros, non cheret chi sos figgios de sos riccos sian fraudados de sa charidade, chi se lis podet fagher, ne privados de sas litteras, virtudes et bona chrianza, ch'in tales logos poden imparare pagando su necessariu, pro su sustentamentu insoro, haende happidu consideratione a sa chalidadade de su logu, et de su tempus, et de sas ispesas, ordinamus chi concurren, tazzamus chimbanta liras per cada unu, cun tale ch'issos si portan lettu, banca, cadrea, et si fattan tottu su necessariu de si vestire et calzare, non però siat licittu a su Rettore, rezier nessiunu chi non siat admissu dae sos conservadores de su seminariu, sos cales den advertire sos chi cheren intrare, o sos chi los ponen, chi issos han com'esser tambene obligados a osservare sa regula et bonu modu de viver de sos atteros, pro chi, attoramente, ne issos s'hin como aprofitare, et sos seminaristas hin como curren grande perigulu de s'isviare, sig-hende sos caminos, et de sas libertades de sos tales.

35r

Finalmente pro ch'est certu, chi si non si tenet su contu, et miramentu chi convenit a sas cosas d'intro, in como andare male cun grande dannu de su seminariu, cumandamus a su Rettore chi tengiat semper in chiaie non solamente sas cosas d'importantia, comente trigu, linna, binu, pane, pannos de linu, però ancora tottu sas atteras cosas, chi l'han com'esser dadas, per inventariu, pro chinde pottat torrare bonu contu, in sos tempos ordinarios chi l'han com'esser dimandados. Datum in salighera a sos 12 de triulas M.D.L.XXXVI.

4.

RELATIO STATUS ECCLESIAE ALGARENSIS
EXHIBITA AB ANDREA BACCALLAR EPISCOPO
ALGARENSI ANNO 1590.

Font: Archivio Segreto Vaticano, *Archivum Sacrae Congregationis Concilii. Algaren*, ff. 240r-247r.

241r

Relatio status Ecclesiae Algarensis tradita pro sua Beatitudine Illustrissimis et Reverendissimis DD. S.R.E. Cardinalibus Sacrae Congregationis Concilii Tridentini per me Andream B., eiusdem Ecclesiae Episcopum, iuxta constitutionem Smi. D.N. Sixti, Divina providentia Papae quinti, per me ipsum Beatorum apostolorum limina visitantem.

Ecclesia
Algaren(sis)
in Sardinia

Ecclesia Algaren(sis) in Provincia Turr(itana) Regni Sardiniae posita est. Habet enim illa Provincia suum archiepiscopatum qui a Turribus, illius Regni olim praeclara civitate, nomen desumpsit, unde postea tota provincia in hunc usque diem Turritana nuncupatur. Verum enim illa, temporum ingiuriis diruta et paenitus eversa, ecclesia metropolitana Sassarim, quae modo est una ex praecipuis illius Regni, traslata est.

Huius autem Archiepiscopatus suffraganei, qui modo existunt, tres tantum sunt: Algaren(sis), Ampurien(sis) et Bosanen(sis).

Olim plures
cathedrales
in Sardinia

Nam quamvis olim multo plures fuerint huius provinciae Turritanae Ecclesiae Cathedrales, aliquarum (...) earum, ad has quatuor facta (...), ipsae solummodo permanserunt; Archiepiscopatus Turritanus habet annexas et sibi unitas alias duas ecclesias, Sorren(sem) et Ploacen(sem). Episcopatus Algaren(sis) alias tres ecclesias continet, quarum praecipua dicitur Ottanen(sis), cui alia dua adiuncta fuerunt, Castren(sis) nimirum et Bisarchen(sis); et ipsa demum ad Algaren(sem), quae parochialis erat dioecesis Sassaren(sis), traslata est ut apparet in bulla fel. re. Iulii secundi, sub datum Romae apud Sanctum Petrum, anno incarnationis dominicae M.D.III, 6 kalendas decembris, pontificatus sui anno primo, unde relicto paenitus nomine Episcopatus Ottanen(sis), Algaren(sis) deinceps vocatus est.

241v Nam Archiepiscopus Callaritanus omnes suffraganeorum cathedrales / ecclesias, quae 4 sunt, Sulcitanen(sis), Dolien(sis), Suelen(sis), Galtellinen(sis), suppressis suffraganeis, sibi/ unitas habet, tota prorsus provintia in suam dioecesim transeunte, quae tam late longeque diffunditur, ut tertiam fere totius Regni partem contineat et complectetur.

Archiepiscopus Arboren(sis), qui postremam explet eiusdem Regni Provintiam, connexam possidet Ecclesiam Sanctae Justae, eius unicus est suffraganeus Episcopus Ussellen, cui etiam Ecclesia nuncupata Terralben adiuncta est.

Ex quo apertissime constat decem et octo Ecclesiae Cathedralis, quae actis temporibus in Regno Sardiniae consistebant, ad has tantum septem, tres videlicet metropolitanas et quatuor cathedrales, reductas esse, reliquis omnibus, quae fere aut dirutae sunt aut factae campestris, redactis cum suis dignitatibus et canonicatibus in parrochiales, per constitutionem fel. re. Pii Quinti; aliquae per suos rectores, aliquae vero per vicarios perpetuos gubernantur. Sed ut omissis aliis ad meam Ecclesiam et Episcopatum deveniam, cuius sum hodie Sanctitatis Suae pro pastoralis officio mihi iniuncto Romam redditurus, eius statum qui eiusmodi est refferam.

Hunc Episcopatum Algaren(sem), Dei et Apostolicae Sedis gratia, Anno Domini Millesimo quingentesimo septuagesimo octavo, sub feliciter re. Gregorio XIII, aetatis vero meae trigesimo quinto sum consecutus.

consecratio
infra
tempus

Munus vero consecrationis die quarta quae fuit dominica prima mensis maii eiusdem anni, in Ecclesia Metropolitana Arbo- rensi infra tempus suscepi; ad residentiam autem mense Septem- bris proxime sequenti me contuli, a quo in hodiernum usque diem numquam per spatium duorum mensium abfui, nisi quan- do ad visitandum limina Apostolorum accedere ad Urbem coac- tus sum.

Cathedralis
Algherii

aedificatio
eius

Habet hic episcopatus suam cathedralem quam unus ex prae- decessoribus meis, Revmus. Petrus Frago Hispanus, simul cum universitate, ut eam commodiorem et praestantio- rem redderent, everterunt. Quod opus semel tum temporis inceptum, cum ob summam dictae universitatis inopiam statim usque ad mea tempora intermissum esset, a me una cum illa iterum susceptum fuit et superiori anno cum dicta universitati eam (construc- tionem) inivimus, ut sperari possit illam brevi perficiendam, et nisi ad hoc visi- tationis munus obeundum (.....) discessum, incremen- tum non modicum assumpsisset.

242r

Dignitates
Ecclesiae
Algaren(sis)

Huius Ecclesiae Cathedralis dignitates sunt illae tres quae de jure habentur: Archipresbiteratus, Archidiaconatus et Decanatus. Archipresbiteratus, qui est prima post pontificalem dignitas, antiquissimus est, ab illis nimirum temporibus quibus Ecclesia Ottanen(sis) vigeat, qui una cum sede episcopali ad eandem Algaren(sem) traslatus fuit. Archidiaconatus, ut est secunda dignitas, ita secundo quoque loco post dictae Ecclesiae Ottanen(sis) traslationem, ante annos circiter triginta, devotione cuiusdam nobilis foeminae, cum dotatione quadraginta scutorum annualium, retento sibi jure patronatus, creatus est; sed Smus. D.N. Sixstus quintus, superiori anno, annuente herede illum foeminae, et jure patronatus cedente, univit illum uni ex canonicatibus Ecclesiae Algaren(sis), ut haberet haec dignitas unde commode et decenter Archidiaconum alere posse. Huius collatio non amplius ad ipsum heredem aut eius successores, sed ad Sedem Apostolicam vel ordinarium spectabit, prout ipsum Archidiaconum extremum diem claudere contigerit.

Redditus
dignitatum

Decanatus vero qui est tertia dignitas, a quodam Gavinus Sarrovira, Rectore oppidi Otierii, ante annos fere quatuordecim, unitis decanatu omnibus distae parochialis fructibus, relicta portione quinquaginta ducatorum absque aliis emolumentis incertis pro Vicario perpetuo, quae postea portio a Sede Apostolica ad centum usque aucta est, ultimo loco est creatus, cuius Vicarii opera dicta parochialis gubernatur. Anni redditus harum dignitatum isti sunt. Archipresbiteratus itemque Archidiaconatus ducentorum ducatorum ad sumam accedunt, et Decanatus at septingentorum, qui omnes redditus ex unitis sibi, ut dixi, Ecclesiis parochialibus oriuntur.

cur vicarii
perpetui
difficile
reperiantur

242v

Nam Archipresbiteratus unitam habet Ecclesiam oppidi Illo-
rai, cuius animarum curam gerunt clerici movibiles: nam quam-
vis summam adhibuerim diligentiam, ut invenirem pro ea, sicut
pro aliis unitis, qui vicarii perpetui earum crearentur earumque
curam tamquam proprii pastores gererent, numquam tamen fieri
potuit: nec mirum quidem, cum videant sacerdotes, labores om-
nes et sollicitudines sibi dimitti, fructus vero e manibus arripi,
quare, appetens /ego animarum salutem, huiusmodi uniones veluti
illi noxias numquam procuravi, quin potius procurantibus Recto-
ribus toto pectore dissuasi. Nam si redditus ecclesiarum eorum es-
sent qui pro ovibus sibi commissis laborant, invenirentur quidem
plurimi, et moribus et doctrina praestantes, qui, quemadmodum
nunc ob ecclesiarum paupertatem curam respuunt animarum; ita
tunc si fructus essent sui ad eam capessendam libentissime impe-
llerent. Verum quia, ut iam factas uniones dissolvere difficillimum
esset, ita in posterum ne fiant summopere curandum.

Archidiaconatu adiuncta est Ecclesia parochialis oppidi vul-

Canonicatus
Algaenses
duodecim,
sex
praebendati
qui et
Ottanen...

Canonicatus
paenitentia-
riae nimum
opressus
243r

Sex
canonicatus
sine
praebendis

go nuncupati Nughedo, Decanatu vero Ecclesia Otierii, quae ambae per vicarios perpetuos administrantur.

Praeter iam dictas dignitates, sunt in Ecclesia Algaensi duodecim canonicatus, quorum sex ante traslationem Ecclesiae Ottanen(sis) erant Ottanenses et cum eorum cathedrali traslati sunt Algherenses; ii suas habent annexas Ecclesias parrochiales, quorum fructibus gaudent et animarum cura per clericos mobiles geritur, cum nemo sit, ut diximus, qui tamquam vicarius perpetuus se earum alicui abstringere velit; horum sex canonicatus redditus sunt inaequales pro inequalitate praebendarum illis adnexarum. Est unus cuius fructus hoc triennio locati sunt sexcentis scutis argenteis, sed est oneratus duabus pensionibus, altera ducentorum quinquaginta aureorum, et altera quinquaginta, praeter quas tenetur canonicus dare clericis ministrantibus sacramenta, portionem aliquam pro eorum sustentationem, unde (...) remanent pro canonico centumquingenta, cuius canonicatus praebenda vulgo Orane. Reliquorum vero fructus solent locari trescentis, ducentisquingenta, ducentis et centum et quod anno octuagesimo septimo Sanctitati suae necnon Illmo. cardinali Carraffa verbo et scriptis exposui, quod nimirum canonicatus, a praedicto praedecessore meo Petro Frago paenitentiarum adiunctus, adeo est pensionibus oppressus, ut nemo, quamvis saepius a me rogatus, voluerit ad eum obtinendum manum extendere, quo circa a quindecim fere annis Ecclesia Algaensis / nullum agnovit maiorem penitentiarum. Nam medietatem horum fructuum percipit loco pensionis quidam Revdus. Carolus Sarule canonicus bosanensis, viginti quinque ducatos modernae pensionis Sermus. Magnus dux Etruriae, olim cardinalis de Medicis, et pro eo quidam familiaris eius; quartam partem habet vicarius perpetuus, qui ob tenuitatem stipendii sui pluries me vexavit, ut admitterem renuntiationem dicti beneficii, quod numquam permisi, certus me nullum alium reperturum qui tale onus susciperet. Et siquidem demum superest, in subsidio triremium, regio parlamento et candelis, quae die purificationis dari solent, totum impenditur, ita ut canonicus penitentiarum potius deberet de suo aliquid reddere quam de suae ecclesiae redditibus aliquam utilitatem percipere. Huic meae Ecclesiae gravissimo incommodo, quantum necessarium sit aliquod remedium adhibere, iudicio Sanctitatis Suae et Dominationum Vestrarum, relinquo.

Relinqui sex canonicatus nullos prorsus, praeter quotidianas distributiones quae illis cum dignitatibus, canonicis praebendis et aliis beneficiis communes sunt, fructus obtinent: sed eorum praebendae sunt quaedam parvulae ecclesiae campestris iuxta civitatem aedificatae omnibus et quibuscumque fructibus qui ex-

- quare fuerint cogitari possent penitus destitutae. Quod cum tempore traslationis Ecclesiae Ottanen(sis) ad Algaren(sem), illi sex canonici praebendati, nisi adduci poterant, ut relicta eorum ratione vivendi, qua ab adulescentia in villis nutriti et aucti fuerant, ad civitatem Algaren(sem) se conferrent, urbanique et sumptibus maioribus quam consueverant viverent, et praesertim si Episcopus qui eos cogere poterat non residebat, quod eo tempore facillime contigebat, ne Episcopus et Ecclesia cathedralis manerent sine canonicis et caput sine membris et ut splendor Ecclesiae et decor servaretur pariterque ministrorum Ecclesiae Dei numerus augeretur qui Episcopo solemniter celebranti assisterent, istos alios sex canonicatus /praebendatorum numero addiderunt, qui in odiernum usque diem retenti sunt, quorum possessores, prout aliis tempore sunt antiquiores a die possessionis, ita quoque illos in choro, capitulo et in omnibus aliis actibus capitularibus praecedunt, nulla habita reddituum ratione. Ex ista horum canonicatum paupertate factum est, ut nisi veniat quis ad Sedem Apostolicam pro illis obtinendis, nisi forte quis renuntiaverit incuria aut aliqua contentio inter aliquos honoris causa exorta sit, ut semel contigisse proditur, sed solent Episcopi quocumque anni tempores obtinentes illos moriantur, aliis conferre iuxta antiquissimam ab eorum creatione consuetudinem. Haec tanta praebendarum inaequalitas id efficit ut inter istos sex pauperes et alios prebendatos variae contentiones enascantur; quibus cum ipse in primis providere optassem, de eorumdem praebendatorum concilio in prima synodo diocesana deveneram, quod, annuente Sede Apostolica, fructus omnes dignitatum et canonicatum exigerentur in posterum nomine totius capituli et in unum redacti dividerentur singulis in distributionibus quotidianis, ut, quibus communis est labor, communis quoque esset utilitas. Quod quidem cum a me petatum esset quando superiori triennio ad visitanda limina accesseram, ob impedimenta tunc quae in dattaria fuerunt opposita, non potui obtinere quod optabam, unde remanent divisi canonici, et inter se saepe discordes, de quibus illud Apostoli merito dici potest: alios quidem esurire, alios vero ebrios esse; si huic malo aliquod remedium posset adhiberi, amplecterer libentissime. Si forte diceretur, quod satis per decreta Concilii Tridentini cautum est, si tertia pars fructuum distributionibus quotidianis applicarentur, non arbitror commode id fieri posse, cum beneficia praedicta adeo oppressa sint, ut si id fieret etiam praebendati maxime ex eo susciperent detrimentum.
- 244r Beneficia simplicia in Cathedrali
- Episcopus semper contulit hos canonicatus
- 243v
- Beneficia simplicia multa habet Ecclesia Algaren(sis)/ ex relic-

tiis piis fidelium erecta, quorum adeo tenui sunt fructus et exiles ut, nisi sit unum aut alterum quod ad summam quindecim ducatorum accedant, ut plurimi autem valorem octo aut ad summum decem ducatorum non excedunt et, quod adhuc mavis est, quodlibet eorum unam aut alteram missas singulis hebdomatibus celebrandas habent, ut vere potius capellaniae pro celebrandis missis quam beneficia dici debeant. Unde impulit me necessitas ut iuxta Concilium Tridentinum decretum tot missarum numerum ad pauiorem reducerem et uni sacerdoti duo et interdum tria beneficia conferre ut vivere possit pariterque oneri missarum dicendarum satisfacere.

Numerus
beneficia-
torum

Haec beneficia omnia fere sunt iuris patronatus laicorum et semper ab Episcopo conferuntur: ex quibus nonnulla ex peste, quae eam civitatem ultimis mensibus anni octuagesimi secundi incaseret, perierunt. Siquidem plurimae vineae et possessiones, quae huiusmodi beneficiis erant devinctae, suis dominis et cultura debita destitutae, dissipatae fuerunt. Redditus annui capituli Algaren(sis) summam capiunt mille scutorum, plus minusve, qui in distributionibus quotidianis et in celebrandis missis quas fideles relinquunt, inter omnes sacerdotes dividuntur. Numerus beneficiatorum qui ante pestem solebat esse triginta ad eum postea non pervenit, maiore eorum parte ab ea sublata. Ex quo malo aliud etiam non leve exortum est; nam cum numerus missarum dicendarum a capitulo sit maximus et sacerdotes pauci, et ii missis quoque suorum beneficiorum adstricti, et multi etiam fideles quotidie petant pro se missas aliquas celebrari, excrevit adeo numerus missarum celebrandarum ut, pro securitate conscientiae capitularium et animarum suffragio, opus sit ut cuiusmodi missae a sua sanctitate ad aliqua universalia reducantur, non obstante quod superioribus ambis, id ipsum eis iterum concessum fuerit.

Fructus
Episcopi
244v

Fructus anni totius mensae episcopalis Algaren(sis) summam capiunt bis mille et octingentorum scutorum argenteorum plus minusve, qui omnes eruuntur ex fructibus /ecclesiarum parochialium annexarum, dignitatibus et canonicatibus; nam in nonnullis habet medietatem, in aliquibus tertiam partem et in pluribus nihil. Praeter cathedralem habet sub se quadraginta quatuor oppida et in singulis suas ecclesias parochiales et innumeras fere alias, tam in eisdem oppidis quam extra in campestribus, fidelium devotione constructas.

Oppida
Episcopatus
quot

Conventus et
societates
Algaren(ses)

In Algerio tamen praeter cathedralem est conventus fratrum minorum et collegium Societatis Jesus nuper ereptum et duae praeterea societates laicorum, altera disciplinantium quae dicitur Beatae Mariae de Misericordia et altera Orationis, sive alias Mortis, aggregatae suis Archiconfraternitatibus almae Urbis. Extra vero moenia sunt duo conventus, alter fratrum minorum de observantia et alter heremitarum Sancti Augustini. Sed in hoc quidem nisi hoc anno numquam fuerunt plures tribus aut quatuor monachis et, quia ubi pauci sunt religiosi parum quoque viget Religio, parumque praecepta religionis servantur, cum unus pluribus officiis intentus esse debet; existimo huiusmodi domunculas sicut fere monachis ita et Religionis sinceritate saepe destitutas esse, et eorum religioni prodesse parum, obesse quandoque multum, cum non sit quem venerentur et qui eos in religiosa disciplina contineat, et, ni fallor, in nostris partibus, ubi tale conventus ex diversis causis numquam crescent, satius esset unum aut alterum habere, in quibus plurimi alerentur et vigeret in eis Religionis candor et essent veluti Seminarii, unde suo tempore prodirent ad alia loca concionatores verbi Dei, quam levibus et apparentibus de causis et absque locorum delectu erigere tales conventus, qui numquam ad eam perfectionem, ad quam destinari deberent, perveniunt; habet etiam Otierium conventum fratrum minorum de observantia, et aliud Bottida fratrum minorum conventualium, in summitate eiusmodi altissimi montis vulgo dicti Monte Raso, quem ferunt antiquissimum esse et primum quem familia franciscanorum /construxerit in toto Regno Sardiniae; ob cuius loci nimiam asperitatem frigiditatemque concessi eisdem Patribus aliam ecclesiam iuxta oppidum, ut in ea construerent conventum in quo morarentur. Habent etiam omnia fere oppida huius episcopatus, quae sunt alicuius momenti, societatem laicorum se disciplinantium, cui plurimum omnes illi homines additi sunt. Praeter commemoratas Religiones et societates laicorum nonnullas alias habet hic Episcopatus.

245r

Nomina
oppidorum

Nomina autem horum oppidorum haec sunt. In districtu Otanen(s)i: OTTANA in quo cathedralis erat Ecclesia Sancti Nicolai, et modo versa in parrochiam, SARULE, ORANE, ONIVERI, OROTELLI, LOLOVE, NUERO, MACOMER, MULARGIA, BIRORE, BORTIGALE, SILANOS, LEY, BOLOTENE, BORORE, DUALQUI, NORAGUGUME, ILLORAI, BORTIOCHORO, SPORLATO, IL BORGIO, et BOTTIDA, quorum una est plebania, aliquae Rectoriae et aliquae unitae canonicatibus olim Otanensibus et modo Algarensibus.

In districtu Castrensi haec sunt oppida, OSCHERI, BERCHIDDA, MONTE, ALA', BUDUSO, ORUNE, OSIDDA, NULE, PATTADA, BANTINE, BIDDUCARA, BENETUTI,

BULTEI, ANELA, et BONO, quae omnia iam hodie sunt rectoriae. Praeter haec autem oppida sunt aliae duae ecclesiae campestres, quorum oppida exterminata sunt, et nuncupantur NARVARA et USULUFE.

In districtu Bisarchensi haec habentur: BISARCHIUM, in quo erat cathedralis, summa quidem arte extracta, et ei coniunctum palatium episcopale quod reperi semidirutum ut nisi possit quis habitare in eo, TULA, ARDARA, BUTTULE, BIDUFE, NUGHEDO, et OTIERIUM ex quibus aliquae sunt Rectoriae et unum unitum Archidiaconatui et alterum Decanatui Algarensi.

Visitationes
Episcopatus
245v

Totum hunc episcopatum, in quo, quando primum accessi, erant animae triginta millia plusminusve, per me ipsum quater visitavi, et quintam iam hoc mense maii elapso aggressus / eram visitationem et, nisi me littera Rmi. D. Auditoris camerae Apostolicae huc accedere compulisset, magnam procul dubio eius partem visitassem. In quibus visitationibus imprimis curavi non esse populo onerosum, sed paucis cum comitatu semper incedere, deinde vero, quantum in me fuit, populum mihi commissum in his quae ad salutem animarum eius et ad Deum pertinent, verbo et exemplo insistere et erudire. Diligenter intendi ut, si quae peccata publica in eo fuissent, exterminarentur. Et praeterea omnia quae ex ritu libri pontificalis in eiusmodi visitationibus communiter aguntur, controversias et inimicitias composui, et hoc mihi in postremis visitationibus summo solatio fuit quod ecclesiasticos homines ob frequentes visitationes, synodos et examinationes ita compositos et modestos reperi, ut nullum crimen vel levissimum quod commisissent, etiam non vulgari adhibita diligentia et examinatis pluribus testibus, in unoquoque oppido mihi notum esse potuit, quin potius ab illo foedissimo carnis peccato, in quo iam pridem ecclesiastici sordescere consueverant, reperi quamplurimum alienos. Per me ipsum et alios Patres societatis Jesu, quos mihi cooperatores adiungebam, rudimenta fidei diligentissime docui; et, post meum a parochialibus ecclesiis discessum, reliquo anni tempore a Rectoribus et aliis sacerdotibus, adiectis poenis, edoceri curavi, quod tantum profuisse conspexi ut in postrema visitatione iam maxima pars fidelium, tantum viri quantum foeminae, optime noverant et non mediocri eorum omnium reddebant rationem. Ad synodum provincialem vocatus accessi et ad finem debitum perduxi. Dioecesanis quoque suo tempore celebravi congregatis capitulo et totius dioecesis Rectoribus aliisque Sacerdotibus. Ordinatiomes generales, statutis a jure temporibus, habui quadraginta quinque, praeter alias minorum ordinum, quas diebus dominicis et festivis cum necessitas aut Ecclesiae utilitas scolariumque commoditas postulabat, facili negotio semper contuli.

institutio
fidei

Celebratio
synodorum

Collationes
ordinem

246r
Erectio
Seminarii
Lectio
Scripturae
instituta

Seminarium /erexi in quo ad presens decem juvenes aluntur, cuius redditus sunt quadringentorum ducatorum ex quibus centum ex redditibus mensae episcopalis assignavi.

Lectionem sacrae scripturae, iuxta formam Concilii Tridentini, institui, ad quod opus assignavi canonicatum cum prebenda oppidi Orotelli, ex antiquis Ecclesiae Ottanensis, cuius fructus trecentorum ducatorum valorem annum excedit, quod onus hodie sustinet R. d. Bernardus Sala, Doctor Theologus Algarensis.

Collegium
Societatis
Algarensis

Collegium Societatis Jesu eidem civitati Algerii adhibui cui praeter Ecclesiam Sancti Michaelis, quae optima est et patrum usibus commodissima, quam ipse cum consensu Capituli tradiidi, quadraginta annuos ducatos pro eorum victu impendo, in quo resident octo inter sacerdotes et alios eiusdem societatis. Palatium episcopale quia a plurimis annis Algerium non agnovit, quod ab eo tempore episcopi non residebant, dirutum penitusque solo aequatum esset, nactus anno superiori praeclaram occasionem cuiusdam palatii quod vendebatur, ad episcoporum commoditatem meis sumptibus emi qui, ut Praedecessores mei, in domibus conductitiis dominorum arbitrio expellendi morabamur, cuius praetium fuit quatuor millium septingentarum librarum pecuniae illius Regni, quae summam faciunt mille octingentorum viginti scutorum argenteorum.

Cum, triennio elapso, huc ad visitanda limina accesseram, confeci pro mea ecclesia sex candelabra argentea et crucem ponderis quinquaginta et ultra librarum argentei, in quibus et alii ornamentis mille aureos insumpsi, praeter alia sacerdotalia paramenta serica, quae hac hieme contuli meae ecclesiae.

Penuria
sacerdotum

Quod me die noctuque in gubernatione huius episcopatus pro viribus vigilantem summopere torquet hoc unum est, quod, et iam mihi coepit non exiguas molestias ferre, et feret gravissimas multoque maiores successoribus meis, quod, non obstantibus tot tantisque ordinationibus a me toto isto tempore habitas, vix /sint mihi sacerdotes qui sufficiant ad curam animarum, unde cogor aliquos ex suis oppidis ad alia et interdum oppida transferre, quod quantum egre ferant vix certe aut dici aut credi potest. Huius rei, ut opinor, causa est quod cum omnes illi qui pro coadiutoribus Rectori ordinantur, qui maximam partem gubernationis et regiminis animarum suis humeribus gerunt, sint ex villis humili genere nati, pauperrimique filii pastorum et agricolarum qui, scientes pro paupertate in studiis litterarum in civitatibus multis annis parentum facultatibus seipsos alere non posse nec non etiam se iuxta Concilium Tridentinum ad ordines assumi non debere nisi in eis fuerint bene versati, omnia ecclesiastica disciplina contemptisque litterarum studiis, ad rusticanam patrum et secularem vivendi rationem se conferunt; quod quidem

246v

procul dubio magis ac magis in posterum contingere suscipiendum est, cum constitutio Smi. D.N. Sixti quinti gravissimis poenis et censuris obstringebat episcopos, si qua in re in ordinum collatione peccaverint; nam laevia quaedam et decretis eiusdem concilii minime adversantia pro qualitate illius loci, temporis et personarum ne in has angustias incideremus nolentes ferebamus, quaequidem modo ferre aut quoque modo committere non licet nisi eiusdem poenis et censuris misere involentes pacamur. Et sic, post eam editam, frequenter nec tot ad ordines assumi poterunt, et parum abest, ut ab hinc duobus aut tribus annis opus necessario sit in quibusdam locis facultatem concedere sacerdotibus ut diebus festivis, ubi celebraverint missarum solemnias in aliquo oppido, proficiscantur iterum celebraturi in alio, ne populi sine sacrificio maneant et res divinas torpescant et christifideles a vero religionis cultu aliquo modo deficiant. Quam facultatem iam factam fuisse in uno episcopatu illius Regni superioribus annis accepi; quod malum, quodquidem summum est, ut tollatur unum illud remedium super coeteros videtur, ut ponatur in Seminario tot juvenes qui sufficere possint ad commodam et necessariam animarum gubernationem.

247r

Quod quidem minime fieri potest, cum omnia beneficia ecclesiastica tot oneribus sint subiecta, ut ferri (...) nisi possit illud quod pro alendis tam paucis juvenibus largiuntur. De quo spero favente Deo cuius opus ag(itur) aliquam modo rationem ineundam ut animarum saluti cultuique Religionis quam optime consulatur.

Juvenes
Seminarii

Juvenes Seminarii ex pauperioribus eliguntur et, cum ad sacros ordines promoveri nequeant, nisi sub aliquo certo titulo paupertatis, patrimonio aut beneficii ecclesiastici, quibus omnibus ipsi carent, idcirco vehementer desidero ut aperiatur mihi via qua huiusmodi juvenes legitime recteque sacris ordinibus iniciuntur, nam cum sint pauperes, ea nimirum paupertate, qua deffectum et penuriam bonorum temporalium dicit patrimonio carere, necesse est, nec non etiam ea paupertate qua inducit titulum quae posita est in voluntario Dei obsequio per Religionis professionem assumpto. Beneficia quoque, et praesertim curam animarum habentia, pro quibus tales juvenes aluntur, non sunt tot in Episcopatu ut parata ea habeant tempore quo ordinantur.

Haec sunt, Pater Beatissime Amplissimique Sacrae congregationis cardinales, quae pro mei pastoralis oneris munere, de statu totius mei Episcopatus Algarensis in hac sacrorum liminum visitatione iuxta constitutionem Beatitudinis Vestrae paucos ante annos ob id editam, proponere debebam. Peto reverenter modo obsecroque, ut attente matureque omnibus inspectis quae Beati-

tudini Vestrae pro utili et sancto illius regimine neccessaria videbuntur, mihi indigno Episcopo exhibeantur, ut in posterum et Deo inprimis et Beatitudini Vestrae, divino favente spiritu, meliorem rationem et sanctiorem sim redditurus.

Datum Romae Anno a nativitate Domini M. D. L. XXXX.

Die vero quarta mensis julii, pontificatus Smi. D.N. Sixti divina providentia Papae quinti, anno sexto.

Andreas Episcopus Algarensis.

5.

DOCUMENT DE FUNDACIÓ DE LA PARRÒQUIA DE
PUTIFÍGARI. (2 OCTUBRE 1597)

Font: L'Alguer, Arxiu de la Cúria Episcopal, *Liber colationum beneficiorum simplicium* (els folis d'aquest registre no són numerats).

Die sedunda mensis octobris anno a Nativitate Domini MDLXXXVII. Putufigarii.

En nom de nostre Señor Déu sia, y de la gloriosa humil Verge Maria, mare sua, qui per la sua sòlita e infinita misericòrdia y pietat, vulla dar bon principi en la present fundació y perseverància en ella, ab multiplicació de les sues infinites gràcies, per son sant servei. Amén.

Essentse transferit personalment lo molt Reverent Señor Vicent Baccallar, doctor en drets, canongie y vicary general algerensis, per orde del Il·lustríssim i Reverendíssim Señor Don Andreu Baccallar, bisbe de l'Alguer y unions, en lo present lloch de Putufigari, a instàntia i requisitió de Martí Sussarello, per veure lo lloch y per fundar la dita vila en parròchia de la diòcesi de la ciutat de l'Alguer, per ésser territoris de aquella, a trobada la iglésia que està gia acabada, salvo que no està coberta, sots invocació de la Nativitat de Nostra Señora, y fins en trenta cases fetes, que no faltan sinó cobrir, les quals se poden habitar dins poch temps.

Perçò, regonexent ser lo predit lloch de Putufigari, y territoris de aquella, enfeudat a la dita ciutat de l'Alguer, per consegüent dita vila resta, en lo spiritual, debaix del domini y govern de Sa Señoria Reverendíssima, prometent dit Sussarello que tots los parrochians, que habitaran en dit lloch prestar tota hobeidència, que com a pare y pastor li és deguda, y per quant venintse dita vila a habitar, té mester de pròprii Rector, que asistesca y residesca en aquella, conforme l'orde del Sacro Concily y sacros canones, per a que lis pugua administrar lo cibo spiritual y consolarlos spiritualment, conforme a son offici, lo qual a de tenir son degut sostenuto /com a ministre de la iglésia, pertant dit Martí Sussarello, Señor de dit lloch, constitueix, ell y los habitants

de aquella, per la dita sustentació, la dècima que, conforme a dret són obligats prestar y donar als rectors y canongies, ço és de forment, ordi, faves, siurons, llanties, lli, canes y de tot y qualsevol altre gènere de llegums, com és de deu hun, com se sol y acostuma en totes les viles del present bisbat, a posat en casa de dit rector y lo mateix de tot gènere de bestiar, ço és vedells, hovelles, porchs, cabres, aniglos¹ de cavallina y de molendos, y de qualsevol gènere de bestiar, y lo mateix de casiddos², declarant que vinguda que sia dita vila en augment com ab lo favor de nostre Señor s'espera.

1. Una còpia posterior del mateix document substitueix el terme *aniglos* amb *an-niyos* que encara avui en la llengua sarda i en el dialecte alguerès indica la cria del cavall i de l'ase (=molendo).

2. *casiddos* «caseres, arnes».

SIGLES USADES EN AQUEST VOLUM

ACA:	Arxiu de la Corona d'Aragó (Barcelona)
ACS:	Arxiu Capitular (Sàsser)
ACapA:	Arxiu Capitular (L'Alguer)
AComA:	Arxiu Municipal (L'Alguer)
ACVA:	Arxiu de la Cúria Episcopal (L'Alguer)
AGA:	Arxiu General dels Agustins (Roma)
AGOFM:	Archivum Generale Ordinis Fratrum Minorum (Roma)
ARSI:	Archivum Romanum Societatis Jesu (Roma)
ASV:	Arxiu Secret Vaticà
BAV:	Biblioteca Apostòlica Vaticana
CTr:	<i>Concilium Tridentinum: diariorum, actorum, epistolarum, tractatum nova collectio</i> , t. IV-IX, Friburg 1904-1924, 1950-1960.
MHSI:	<i>Monumenta Historica Societatis Jesu</i>

BIBLIOGRAFIA

- ALBERIGO, G.: *Studi e problemi relativi all'applicazione del Concilio di Trento in Italia*, «Rivista storica italiana», LXX (1958), 239-298.
- ALBERTI, O.: *La Sardegna nella storia dei concili*, Roma 1964. *Le relazioni triennali di Don Alfonso De Lorca, arcivescovo di Sassari, alla Sacra Congregazione del Concilio (1590-1600)*, Roma 1965.
- *La diocesi di Galtelli dalla sua soppressione (1495) alla fine del sec. XVI*, vol. I, part II, Càller 1978.
- AMADU, F.: *La diocesi medioevale di Bisarcio*, Càller 1963. *Castelli e ville medioevali del Logudoro e del Goceanonuove acquisizioni*, «Archivio Storico Sardo di Sassari», I (1975), 117-152.
- ANATRA, B.: *La Sardegna dall'unificazione aragonese ai Savoia*, Torì 1987.
- ANGIUS, V. dins CASALIS, G.: *Dizionario geografico-storico-statistico-commerciale degli stati di S.M. il Re di Sardegna*, I, Torì 1833.
- ARCE, J.: *España en Cerdeña*, Madrid 1960.
- ARQUER, S.: *Sardiniae brevis historia et descriptio. Tabula chorographica Insulae ac Metropolis illustrata*, dins F. CLUVERIO, *Sardinia antiqua tabula chorographica illustrata*, Torì 1785, 1-12.
- ASQUER, G.: *Il giudice di appellazioni*, «Studi economici e giuridici dell'Università di Cagliari», VII (1915), part I, 63-67.
- *Il giudice di appellazioni e gravami nel diritto ecclesiastico sardo*, Càller 1916.
- ATZORI, M. i SATTA, M. M.: *Credenze e riti magici in Sardegna*, Sàsser 1980.
- BASTIDA CANAL, J.: *Guillermo Cassador*, Vic 1961.
- BATLLORI, M.: *Ensenyament i finances a la Sardenya cinc-centista*, Oxford 1959.
- *L'Università di Sassari e i collegi dei gesuiti in Sardegna*, «Studi Sassaresi», serie III (1969), 1-109.
- *Catalunya a l'època moderna*, Barcelona 1971.
- BONU, R.: *Strittori Sardi*, II, Sàsser 1961.
- BUDRUNI, I.: *Pestilenze e ripopolamento ad Alghero nell'età spagnola (1582-1652). Crisi e vitalità di una cultura urbana*, «Quaderni sardi di storia», núm. 5, (gener 1985-desembre 1986), 109-141.
- CAPPELLETTI, G.: *Chiese d'Italia*, XIII, Venècia 1857.
- CARBONELL, J.: *L'ús del català als «quinque librorum» en algunes diòcesis sardes*, dins «Miscel·lània Aramon i Serra», IV, Barcelona 1984, 17-40.
- CARBONELL, J. i MAMCONI, F.: *Els catalans a Sardenya*, Barcelona 1984.

- CASTELLACCIO, A.: *L'amministrazione della giustizia nella Sardegna aragonesa*, Sàsser 1983.
- CASU, A. M.: *I Frati Minori in Sardegna*, Càller 1927.
- CASULA, F. C.: *Carte reali diplomatiche di Alfonso III il Benigno, re d'Aragona, riguardanti l'Italia*, Pàdua 1971.
- *Carte reali diplomatiche di Giovanni I il Cacciatore, re d'Aragona, riguardanti l'Italia*, Pàdua 1977.
- *Profilo storico della Sardegna catalano-aragonesa*, Càller 1982. (Edició en català: *La Sardenya catalano-aragonesa, perfil històric*, Barcelona 1985).
- CHERCHI, L.: *Il Sinodo di Mons. Francesco Perez (1576-1577)*, «Nuovo Bolettino Bibliografico Sardo», V. fasc. 29-30 (1960), 3-10.
- COCQUELINES, C.: *Bullarum privilegiorum ac diplomatum Romanorum Pontificum amplissima collectio*, vol. IV, part III, vol. V, part III, Roma 1746-1753.
- CORDARA, G.: *Collegii Germanici et Hungarici historia libris IV comprehensa*, Roma 1770.
- CORRIDORE, F.: *Storia documentata della popolazione della Sardegna (1479-1910)*, Torì 1902.
- D'ARIENZO, L.: *Carte reali diplomatiche di Pietro IV il Cerimonioso, re d'Aragona, riguardanti l'Italia*, Pàdua 1970.
- DELEDDA, S.: *Le carte della Sardegna di Rocco Cappellino (1577)*, «Archivio Storico Sardo», XX (1936), 84-121.
- DELIPERI, A. C. i SECHI COPPELLO, B.: *Guida di Alghero, III, Chiesa di San Francesco (extra muros)*, L'Alguer 1978.
- DEVILLA, C.: *I Frati Minori conventuali in Sardegna*, Sàsser 1958.
- DI TUCCI: *L'organizzazione religiosa ed amministrativa della Chiesa di Uzieri (1592)*, «Archivio Storico Sardo», IX (1914), 279-302.
- ERA, A.: *I primi dieci inquisitori del S. Ufficio in Sardegna*, «Rivista di Storia del Diritto Italiano», XXVIII (1955), 3-13.
- *Le raccolte di Carte specialmente di re Aragonesi e Spagnoli (1260-1715), esistenti nell'Archivio del Comune di Alghero*, Sàsser 1927.
- *Tribunali ecclesiastici in Sardegna*, Sàsser 1929.
- EUBEL, C.: *Hierarchia Catholica medii aevi sive Summorum Pontificum, S.R.E. Cardinalium, Ecclesiarum Antistitum series*, I-III, Münster 1898-1914.
- FARA, J. F.: *De chorographia Sardiniae libri duo*, II, Torì 1835, *De rebus sar- dois*, Càller 1838.
- FILIA, D.: *La Sardegna cristiana*, II, Sàsser 1913.
- *La Chiesa di Sassari nel secolo XVI e un vescovo della Riforma*, Sàsser 1910.
- FINZI, V.: *Sull'origine della chiesa e del convento dei minori conventuali del villaggio di Bottida*, «Archivio Storico Sardo», I (1905), 422-425.
- FLORIS, F. i SERRA, S.: *Storia della nobiltà in Sardegna*, Càller 1986.
- FRAZIOLI, N.: *Serie cronologica dei vescovi di Roma*, Sàsser 1948.
- GAMS, B.: *Series Episcoporum*, Ratisbona 1873.
- GAUCHAT, P.: *Hierarchia Medii Aevi*, IV, Münster 1935.

- GAZANO, M. A.: *La storia della Sardegna*, II, 1777.
- GRAMUNT, J.: *Los linajes catalanes en Cerdeña*, Barcelona 1958.
- GUTIÉRREZ, J.: *Españoles en Trento*, Valladolid 1951.
- HERRERA, T. DE: *Alphabetum Agustinianum*, Madrid 1644.
- JEDIN, H.: *Il concilio di Trento*, II, Brescia 1962.
- KUEN, H.: *El dialecto de Alguer y su posición en la historia de la lengua catalana*, «Anuari de l'Oficina Romànica de Linguística i Literatura», V (1932), 121-177, VII (1934), 41-112.
- LATASSA, F. DE: *Biblioteca antigua y nueva de escritores aragoneses*, I, Saragossa 1884.
- LODDO CANEPA, F.: *Origen del Cavalierato y de la nobleza de varias familias del reyno de Cerdeña*, «Archivio Storico Sardo», XXIV (1954), 269-423.
- LUBIN, A.: *Orbis Augustinianum*, Paris 1672.
- MALTESE, C.: *Arte in Sardegna dal V al XVIII secolo*, Roma 1962.
- MARONI LUMBROSO i MARTINI, A.: *Le confraternite romane nelle loro chiese*, Roma 1963.
- MARTINI, P.: *Biografia Sarda*, II-III, Càller 1837-1839.
— *Storia ecclesiastica di Sardegna*, II-III, Càller 1840-1841.
- MASTINO, G.: *Un vescovo della riforma nella diocesi di Bosa, 1591*, Càller 1976.
- MATEU Y LLOPIS, F.: *Glosario hispánico de numismática*, Barcelona 1946.
- MATTEI, A. F.: *Sardinia Sacra seu de Episcopis sardis historia*, Roma 1758.
- MATURANA, V.: *Historia general de los ermitaños de S. Agustín*, III, Santiago de Chile 1913.
- MENDIZÁBAL, R.: *Liber Congregationum aggregatarum*, Roma 1957.
- MONTI, A.: *La Compagnia di Gesù nel territorio della provincia torinese*, II, Chieri 1915.
- ONNIS GIACOBBE, P.: *Epistolario di Antonio Parragues de Castillejo*, Milà 1958.
- PINTUS, S.: *Vescovi di Uttana e Alghero*, «Archivio Storico Sardo», V (1909), 97 i ss.
— *Vescovi e Arcivescovi di Torres*, «Archivio Storico Sardo», I (1905), 62 i ss.
- PRINCIPE, I.: *Le città nella storia d'Italia, Sassari, Alghero*, Bari 1983.
- PRUNAS-TOLA, B.: *I privilegi di stamento militare nelle famiglie sarde*, Torì 1933.
- RAFFAELE DA S. GIUSTA: *I Frati minori Cappuccini in Sardegna*, Milà 1958.
- RATTU, S.: *Bastioni e torri di Alghero*, Torì 1951.
- ROSELL, F. M.: *Epistolario Antonio Agustín*, «Analecta Sacra Tarraconensia», XIII (1937-1940),
- RUIU, G. M.: *La Chiesa turritana nel periodo post-tridentino (1567-1633)*, Sàsser 1975.
- RUSSO, F.: *Storia della diocesi di Cassano al Jonio*, III, Nàpols 1968.
- SACCHINI, F.: *Historiae Societatis Iesu pars V, liber IV*, Roma 1661.
- SANNA, A.: *Il cammino dei sardi*, Càller 1964.
- SARI, A.: *Contributo all'architettura tardo gotica in Sardegna: la chiesa di S. Francesco di Alghero*, dins *Studi in onore di Giovanni Lilliu per il suo settantesimo compleanno*, Càller 1985, 127-145.

- SCANO, D.: *Codice diplomatico delle relazioni fra la Santa Sede e la Sardegna*, II, Càller 1941.
- SCANU, P.: *Alghero e la Catalogna*, Càller 1962¹, 1964².
- *Pervivència de la llengua catalana oficial a l'Alguer* dins *Studi storici e giuridici in onore di Antonio Era*, Pàdua 1963, 352-272.
- *Vincles entre Tarragona i l'Alguer*, Barcelona 1979.
- SILVINO DA NADRO: *Sinodi diocesani italiani. Catalogo bibliografico degli atti a stampa 1534-1878*, Ciutat del Vaticà 1960.
- SORGIA, G.: *Studi sull'inquisizione in Sardegna*, Sàsser 1961.
- *Due lettere inedite sulle condizioni del clero sardo e dei fedeli in Sardegna nella prima metà del secolo XVI*, «Archivio Storico Sardo», XXIX (1964), 143-145.
- *Le città regie*, dins *I catalani in Sardegna*, a cura de J. CARBONELL i F. MANCONI, Cinisello Balsamo 1984, 51-58.
- STEINHUBER, A.: *Geschichte des Collegium Germanikum-Hungarikum in Rom*, I, Friburg 1906.
- TODA I GUËLL, E.: *Un poble català d'Itàlia. L'Alguer*, Barcelona 1888.
- *Bibliografia española de Cerdeña*, Madrid 1890.
- *La poesia catalana a Sardenya*, Barcelona 1903.
- *Recorts catalans de Sardenya*, Barcelona 1903.
- TOLA, P.: *Codex diplomaticus Sardiniae*, II, Torí 1868.
- *Dizionario biografico degli uomini illustri di Sardegna*, I, III, Torí 1837-1838.
- TORRE, A. DE LA: *Documentos sobre relaciones internacionales de los Reyes Católicos*, I-VI, Barcelona 1949-1966.
- *Los obispados de Cerdeña en tiempos de los Reyes Católicos*, dins *Acti del VI Congreso internazionale di studi sardi*, I, Storia, Càller 1962, 425-434.
- VICO, F.: *Historia general de la isla i Reyno de Sardenya*, Barcelona 1639.
- VILLARET, E.: *Les Congrégations mariales*, París 1947.
- VILLOSLADA, R.G.: *Storia del Collegio Romano, dal suo inizio (1551) alla soppressione della Compagnia di Gesù*, Roma 1954.
- VIRDIS, A.: *Per una introduzione alla storia delle fonti del diritto canonico sardo*, dins *Dottrina sacra - Problemi di Teologia e di storia*, Càller 1977, 39-136.
- *Edictu a su cleru e pobulu de Saliguera*, «Archivio Storico Sardo di Sassari», VIII (1982), 43-189.
- *Inedito sinodale algherese del 1567-1570*, «Bollettino dell'Archivio Storico Sardo di Sassari», X (1984), 191-325.
- *Il II° sinodo algherese del vescovo Frago (1572)*, «Bollettino dell'Archivio Storico Sardo di Sassari», XI (1985), 161-253.
- *Sos Battúdos. Movimenti religiosi penitenziali in Logudoro*, Sàsser 1987.
- VITALE, S.: *Annales Sardiniae*, I, Florència 1639.

ÍNDIX ONOMÀSTIC

- A
- ACCOLTIS, Pietro de, cardenal, 42
- ACQUAVIVA, Claudio, 201, 202, 202
- ADAMI, biblioteca (l'Alguer), 211
- AEBISCHER, Paul 212
- Agustins, 74, 75, 77, 78, 190, 190, 197, 359
- AGUSTI, Antoni, bisbe de Lleida, 53, 87, 153
- Alà, 30, 31, 32, 32, 170, 329, 359
- ALBERIGO, G., 14
- ALBERTI, Ottorino, 19, 35, 41, 43, 46, 47, 49, 51, 85, 87, 93, 95, 95, 97, 102, 105, 115, 117
- ALCOVER, Antoni M., 79, 80
- Ales,
- Diòcesi*, 22, 26, 30, 46, 50, 51, 114
- Sinòde*, vegeu SINODES
- Bisbe*, vegeu FRAGO, P.; MANCA, G.
- ALEXANDRE VI, papa, 20, 20, 23, 24, 26, 29, 35
- ALFONS III, rei d'Aragó, 81
- ALFONS IV, rei, 82
- Alguer, 10 i *passim*.
- ALSIATOR, Francesca, 187, 187
- AMADU, Francesco, 19, 22, 33, 36, 37, 55, 191
- ANATRA, Bruno, 23, 88
- Anela, 30, 31, 32, 32, 55, 170, 178, 360
- ANGIUS, Vittorio, 74, 177
- Anunciació de la Verge (Annunziacione), festa, 76, 275
- Anunciada, Santa Verge de l', congregació mariana, 204
- Aragó, 10, 23, 42, 46, 81
- ARANOLA, Miquel, 85
- Arborea,
- Arcidiòcesi*, vegeu Oristany
- ARCE, Joaquin, 82, 193
- ARCEDI, Jaume, degà de Càller, 85
- ARCERIO, Pere, jesuïta, 179, 203
- Àrdara, 21, 31, 55, 360
- ARDUINO, Pere Rafael, bisbe de l'Alguer, 113, 113
- ARNEDO, Diego, Bisbe de Mallorca, 213
- ARQUER, Segismon, 129, 129, 210, 210, 211, 211
- ARTEA, Gregori, bisbe d'Empúries, 47
- Ascensió, festa, 275
- ASQUER, G., 86
- Astorga, diòcesi, 24
- Assumpció de Nostra Senyora, festa, 214, 254, 275, 278
- ATZORI, Antonio, bisbe de Bosa, 101
- ATZORI, Mario, 133
- B
- BACCALLAR, Pere Andreu, bisbe de l'Alguer i arquebisbe de Sàsser, 10 i *passim*.
- BACCALLAR, Anna, 82, 82
- BACCALLAR, Antoni, 80, 80
- BACCALLAR, Antonio, nebot d'Andreu, canonge, 103
- BACCALLAR, Miquel, 82, 82
- BACCALLAR, Pere, 82, 82
- BACCALLAR, Vicent, pare d'Andreu, 79, 80, 80, 81, 82
- BACCALLAR, Vicent, nebot d'Andreu, canonge, vicari general de l'Alguer i bisbe de Bosa, 103, 175, 176
- Badajoz, diòcesi, 24, 24, 51
- Bagorea, 43
- Baylle, biblioteca, (Càller), 104
- BALLERO DE CANDIA, Antonio, 212, 216
- Bantine, 30, 31, 32, 32, 170, 178
- Barbaja, 21, 220
- BARBARA, Adriano, 54
- BÀRBAR, 75, 76, 77, 78
- BARBARA, Gerolamo, arquebisbe d'Oristany, 115
- Barcelona, 22, 81, 166, 166
- Diòcesi*, 42
- BARRA, Antoni, 106
- Basilea, 42
- BASSANI, Giuseppe, 96

- BASTIDA CANAL, Javier, 42
 BATLLORI, Miquel, 87, 177, 197, 198, 200, 201, 204
 Baubide, 55
 Baudine, 55
 BELLIT, Elena, 202
 BELLIT, Pere, 81
 BENET XIV, papa, 76
 Benetuti, 31, 32, 32, 55, 59, 138, 169, 329, 359
 Berquidda, 30, 31, 32, 32, 55, 329
 BETETA, Gonzalo, 23
 BIANCO, Pietro, bisbe de l'Alguer, 113, 113
 Bidducara, 30, 31, 32, 32, 55, 178, 359
 Bidufe, 30, 31, 33, 33, 170, 329, 360
 Birori, 30, 31, 32, 32, 143, 169, 170, 178, 328, 359
 Bisàrcio, 30, 31, 33, 33, 168, 170, 179, 360
 —Capitol, 36-38, 55-58, 62, 86, 87, 161, 167
 —Diòcesi, 20, 20, 22, 27, 27, 30, 31, 33, 33, 36, 45, 55, 89, 117, 158, 161, 353
 —Bisbe, vegeu GALCERANDO, GIOVANNI.
 BOLL, Francesc, bisbe de l'Alguer, 96
 BOLDOS, Antonio, provincial dels conventuals, 193, 193
 Bolonya, 42, 51, 195
 Bolòtana, 30, 31, 32, 33, 53, 93, 170, 179, 329, 359
 Bonavolla, diòcesi, vegeu Dolianova.
 BONFANT, Matteo, beneficiat, 345
 BONIFACIO d'Arborea, 194, 194
 Bono, 30, 31, 32, 55, 170, 172, 329, 360
 BONU, Raimondo, 16
 Bonvei, baronia, 198
 Bòrore, 21, 30, 31, 32, 32, 34, 329, 359
 Bortigali, 30, 31, 32, 55, 59, 143, 168, 169, 170, 178, 283, 328, 359
 Bortiòcoro, 30, 31, 32, 33, 168, 169, 170, 283, 359
 Bosa, 40
 —Capitols, 28, 94, 103
 —Diòcesi, 26, 27, 27, 28, 29, 30, 34, 46, 64, 89, 94
 —Bisbes, vegeu ATZORI, A.; BACCALLAR, V.; N.; CLAVERIA, V.A.; DE LEON, V.; FARA, G.F.; DE HEREDIA, B.; LÓPEZ DE URRACA, F.; MANCA CEDRELLES, G.
 Bòttida, 30, 31, 32, 32, 55, 59, 169, 170, 178, 188, 188, 192, 193, 359
 BRANCONOVO, Francesco de, bisbe de l'Alguer (?), 41
 Buddusò, 30, 31, 32, 55, 59, 138, 140, 170, 178, 209, 329, 359
 BUDRUNI, Tonino, 92
 Bultei, 30, 31, 32, 55, 170, 329, 360
 Busaqui, 202, 202
 Butule, 30, 31, 33, 33
 CAÇADOR, vegeu CASSADOR.
 Càlic, 78
 Càller, 25 i *passim*.
 CALASSANÇ, Sant Josep, 54
 CANAL, Lluc, jesuïta, 199
 CANI, Miquel Àngel, 82
 CANNAVERA, Nicolau, bisbe de l'Alguer, 64, 103
 Cant de la Sibillà, vegeu Senyal del Judici.
 CAPPELLETTI, G. 89, 101
 CAPPELINO, Rocco, 76, 76, 77, 78
 Caputxins, vegeu Franciscans.
 CARAFFA, cardenal, 163
 CARBONELL, Jordi, 28, 29, 111
 CARDONA, Antoni de, virrei, 50
 CARCASSONA, Salvador, arxiprest, 98, 163, 166-167, 205, 345
 CARIA, Rafael, 111
 CARIGA, Maria, 198
 Carlo Alberto, carrer, 69
 CARLES V, emperador, 12, 42, 46, 47, 50, 74, 79
 Carme, carrer del, 71, 125
 Cartagena, diòcesi, 23, 24
 CARVAJAL, Bernardino, 24
 CASALIS, Goffredo, 74, 177
 CASAS, Lluís, bisbe d'Empúries, 46
 CASOLA, Joan Baptista, 209
 CASSADOR, Guillem, bisbe de l'Alguer, 33, 40, 41, 43, 43
 CASSADOR (o CAÇADOR), Guillem, bisbe de Barcelona, 41, 42
 Cassano al Jonio, diòcesi, 44, 44
 Castellaragonès, 27, 29
 Castellgenovès, 20, 20, 27, 27
 CASTELLACCIO, Angelo, 148
 CASTILLEJO, A., vegeu PARRAGUES.
 Castro, 179
 —Capitol, 36-38, 55-58, 62, 86, 87, 161, 167
 —Diòcesi, 20, 20, 21, 22, 27, 27, 36-38, 43, 45, 47, 55, 56, 89, 116, 158, 161, 359
 —Bisbes, vegeu DI TORO, A.; JOUER, B.
 CASU, A.M. 191, 195
 CASULA, Francesco Cesare, 23, 28, 81, 111
 Catalunya, 12, 23, 54, 87, 111
 CATAÇOLU, Giovanni, arxiprest de Bisàrcio, 37
 CAVANO, Nicolau, 81
 Cavour, via, 125
 Cesena, 189
 CHERCHI, Luigi, 117, 176
 Chierigo, 260
 Circumcissió del Senyor, festa, 275
 CIUFFO, Antoni, 212
 Cívita, diòcesi, 27, 27, 29, 30, 89
 CLAVERIA I SANTIS, Vicente Agustín, bisbe de Bosa i de l'Alguer, 93, 209
 CLIMENT VII, papa, 40, 41, 42, 43, 72

- CLIMENT VIII, papa, 84, 99, 99, 100, 166, 186
 CLUVERIO, Filippo, 129, 210, 211
 COCQUELINES, C., 167
Col·legiata, vegeu Ocier.
Col·legi dels jesuïtes (l'Alguer), 63, 63, 64, 65, 98, 163, 197-206, 348, 359, 361
Concepció, Verge de la, 205
Concepció de la Verge, 134, 275
 CONCILIS:
 —Niceno, 230
 —Lateranense V, 35-36, 41, 42
 —Trento, 10 i *passim*
 —*Concilis provincials*:
 —Càller, (1576-1577), 116, 117, 150, 176
 —Oristany (1566), 115, 115
 —Sàsser:
 (1585), 93-95, 104, 104, 134, 155, 343
 (1597), 97, 98
 (1606), 102-105, 106, 132, 150
 CONFERARIES, 206-210, 308-309, 310-311, 359
 —L'Alguer:
de la Misericòrdia o Gonfaló, 73, 207, 208, 209, 359
de l'Oració o de la Mort (Santa Creu), 73, 208, 209, 359
de les Recomanades, 208, 209
del Roser, 209, 209
del Santíssim Sagrament, 206, 209
 —Bottida: *Santa Creu*, 209
 —Buddusò: *Santa Creu* 209; *Recomanades*, 209
 —Esporlatu: *Santa Creu*, 209
 —Nule: *Santa Creu*, 209
 —Núoro: *Santa Creu*, 205, *Roser*, 195, 209
 —Ozieri: *Santa Creu o del Gonfaló*, 209
 —Pattada: *Santa Creu*, 209
 —Silanus: *Recomanades*, 209
Congregació Mariana, vegeu *Annunziata; Concepció*.
 CONTENE, Andreu, 179
Coventuals, vegeu *Franciscans*.
 CORBO, Tarquinio, notari, 345
 CORDARA, J., 83
Corpus Domini, festa, 214, 254, 276, 289
 CORRIDORE, Francesco, 34, 90
 COSSU, Gaspar, 179
 COSTA, Enric, 105, 107
 CONSTITUCIONS CAPITULARS:
 —Bisàrcio, (1435), 22, 158
 —Castro, (1420), 22, 158
 —Ottana, (1475), 22, 158
 —L'Alguer,
 (1549), 47-50, 159
 (1572), 159
 (1585), 141, 160-164, 230, 336, 338-345
 CRESCAS, Josep, 179
 CROCE, Benedetto, 9
Crucifix, d'Oristany, 260
 CUSANO, Agostino, cardenal, 162
- D
 D'ALAGÓ I DE CARDONA, Pere, bisbe de Mallorca, 213
 D'ALAGÓ, Carles, arquebisbe d'Arborea, 46
 D'ALAGÓ, Leonard, 23
 D'ARIENZO, Luisa, 81
 D'ARAGALL, Anna, 82
 D'AARAGALL, Jeroni, 82
 DE ARCAÿNE, Antioco, 195
 DE BRANCONOVO, Francesco, vegeu BRANCONOVO.
 DECENA, Bernat, 82
 DE COTTES, Ludovico, bisbe d'Empúries, 47
 DEDONI, Anna, 81, 82
 DEDONI, Gerard, 81, 82
 DEDONI, Joan, 81
 DE DURANTI, Durante, bisbe de l'Alguer, 44, 44
 D'ERILL, Marc, vicari general, 40
 DE GUALBES, BLANCAFORT I MADRIGAL, Guiomar, 82
 DE HEREDIA, Baltasar, bisbe de Bosa, 46, 47
 DE HERRERA, T. 191, 191
 DEIANA, Cosme, plebà de Núoro, 166
 DE LA TORRE, Antonio, 22, 23, 24, 25
 DELBECCHI, Giuseppe Agostino, bisbe de l'Alguer, 177
 DELEDDA, Sebastiano, 77, 77, 78, 78
 DE LEÓN, Vicente, bisbe de Bosa, 46
 DEL FRAGO, Pietro, vegeu FRAGO, P.
 DELIPERI, Constanzo, 65
 DE LIPERI, Domenico, vicari general de Sàsser, 106
 DELITALA, Bartomeu, 179
 DELLA ROVERE, Giuliano, vegeu Giulio II.
 DELLA VOLTA, Gabriele, general dels Agustins, 192, 192
 DE LOAYSA, Joan, bisbe de l'Alguer, 36, 36, 41, 41
 DE LO FRASSO, Francesc, canonge, 327, 345
 DE LORCA, Alfonso, arquebisbe de Sàsser, 93, 93, 97, 98, 100, 102, 104
 DE NAVARRA, Francisco, bisbe de Badajoz i de València, 51
 DE OLIVARES, Leonardo, 193
 DE PISIS, Bartolomeo, 189, 189
Desemparats, Nostra Senyora dels, 208
 DE SENA I D'ARBOSICH, Felip, 33
 DEVILLA, Constantino, 66, 67, 88, 189, 189, 192
 DIOCLECIÀ, emperador, 75, 75
 DI PRADO, Ludovico, 82

- DI TORO, Antonio, bisbe de Castro, 36 36
 DI TUCCI, Raffaele, 28, 171, 172
 Dòlia, o Dolianova, o Bonavolla, diòcesi, 26, 27, 27, 354
Dominics, 103
 Dore, curadoria, 179
 Dualqui, 30, 31, 32, 32, 168, 169, 178, 328, 359
- E
- Empúries
 —*Diòcesi*, 20, 20, 26, 27, 27, 44, 46, 47, 87, 103, 353
 —*Bisbes*, vegeu ARTEA, G.; CASAS, L.; DE COTTES, L.; TAXAQUET, F.T.
Epifania del Senyor, festa, 270, 275
 ERA, Antonio, 19, 35, 40, 50, 66, 81, 85, 86, 111, 154, 212
 Esglésies, 20, 80, 80, 189
 —*Diòcesi*, 20, 20, 27
 ESPERANÇA, MADONA DE LA, vegeu Santa Maria de Pòlleri.
 Esperó, torre de l', 69
 ESQUATRIONIO, Paolo, caputxí, 195
 Esporlatu, 30, 31, 32, 169, 178, 283, 359
 EUBEL, Corrado, 24, 35, 36, 41, 43, 46, 50, 54, 89, 159
 EUGENI IV, papa, 28
 Europa, 9
- F
- FARA, Agostina, 73
 FARA, Joan Francesc, bisbe de Bosa, 29, 29, 31-33, 94, 94
 FARNESE, Alessandro, cardenal, 88
 FELIP II, rei, 11, 50, 51, 62, 116, 165, 177, 177, 179, 200, 202, 299
 FELIP III, rei, 106
 FELIP V, rei 75, 194
 FERRAN II, el Catòlic, rei, 22, 24, 24, 25, 27, 29, 35, 41, 42, 70
 FERNANDEZ DE HEREDIA, Gonzalo, bisbe de Barcelona, 22
 Ferralva, diòcesi, vegeu Terralba.
 FERRET, Antoni, vicari general, 19
 FERRET, Jerpni, capità, 204
 FERRET, Mateu, beneficiat, 345
 FIGO, Matteo, arxiprest de Sàsser, 106
 FILIA, Damiano, 19, 21, 23, 29, 39, 49, 51, 82, 85, 85, 89, 93, 101, 105, 115, 126, 152, 158, 167, 177, 177, 188, 191, 191, 199, 209, 218, 218, 224, 224, 225
 FINZI, Vittorio, 193
 Florència, 42
 FLORIS, Francesco, 81
 FONT, Pere Nofre, 202
 FRAGO I GARCÉS, Pedro, bisbe d'Ales i de l'Alguer, 11, 33, 46, 46, 50-54, 58, 60, 61, 61, 113, 114, 115, 115, 116, 128, 132, 136, 136, 138, 142, 145, 148, 150, 153, 159, 160
Franciscans: 161, 164, 164, 195, 311, 344, 354, 356
 —*Menors Caputxins*, 193-194
 —*Menors Observants*, 195
 França, 42
 FRAZIOLI, N., 93, 101, 103
 FRESCO, G.L., canonge, 73
 FRUGON, Antonio, agustinià, 191, 191
 FUYA, Pere, notari, 69
- G
- GALCERANDO, bisbe de Bisàrcio, 36
 GALEAZZO, Giovanni, notari, 19
 Galtellí, diòcesi, 26, 85, 354
 GAMS, B., 19, 35, 36, 41, 43, 46, 50, 54, 89, 159
 GAUCHAT, P., 100, 101
 GAZANO, M.A., 19
 Gènova, 35, 66
 Gesturi, 81
 GIOVANNI, bisbe de Bisàrcio, 36, 36
 Girona, diòcesi, 42
 Gocèano, 21, 33
Gonfalons, confraternitat, vegeu CONFRATERNITAT.
 GONZAGA, Francesco, menor observant, 190
 GRAMUNT, J., 79, 81
GREFORI XIII, papa, 39, 54, 55, 58, 76, 88, 89, 116, 159, 166, 199, 354
 GRIERA, Antoni, 212
 GUILLOT, biblioteca, (l'Alguer), 211
 GUIISO PIRELLA, Pacifico, menor observant, 72
 GUTIÉRREZ, Constancio, 47, 49, 50, 51, 54
- H
- HEREDIA, Baldassarre, vegeu DE HEREDIA, B.
- I
- Illorai, 30, 31, 32, 32, 54, 58, 168, 169, 170, 283, 355, 359
 Inquisició, 35, 41, 50, 88, 88, 145, 147
Invenió de la Creu, festa, 275
 ISABEL, de Castella, 23, 23
 Itàlia, 14, 14, 27, 46, 81, 83
 Iteri, 34, 34
 Iteri Fustialvo, 34, 34
- J
- Jaca, diòcesi, 46, 159
 Jaén, diòcesi, 35, 35
 JEDIN, Hubert, 142
Jesuites, 64, 65, 82, 98, 101, 102, 163, 177, 182, 197-206, 209, 220, 348, 359, 361
 JOANA d'Aragó, 40

- JOAN I, rei, 81
 JOAN XXIII, papa, 189
 JOUER, Bernardo, bisbe de Castro, 22
 JULI II, papa, 19, 20, 21, 23, 29, 35, 35, 36, 38, 39, 42, 44, 54, 58, 167
- K
 KUEN, Heinric, 111
- L
 La Speranza, vegeu S. Maria de Pòlleri.
 La Spezia, 46
 LATASSA, F. de, 50, 93
Lateranense V, vegeu CONCILI.
 Lei, 30, 31, 32, 32, 168, 170, 178, 283, 328, 359
 Lidinife, 55
 LILLIU, Giovanni, 66
 LENGUA:
 —*castellana*, 10-11, 113
 —*catalana*, 10-11, 110-114, 180
 —*sardana*, 10-11, 180, 269, 271
 Lleida, diòcesi, 53, 87, 153
 Lluçmajor, 87
 LOYASA, vegeu DE LOAYSA.
 LODDO CANEPA, Francesco, 81, 82
 Lo Frasso, via, 75
 Logudor, 21, 33, 220
 Lollove, 30, 31, 31, 169, 178, 283, 359
 LOMELLINI, Gianbatista, bisbe de l'Alguer, 154
 LÓPEZ DE URRACA, Francesco, bisbe de l'Alguer, 96
 Loreto, Nostra Senyora de, vegeu Santa Maria de Loreto.
 LUBIN, A., 191, 191
 LUIGI della Croce, caputxí, 195
 LLUCI III, papa, 332
 LLUIS XII, rei de França, 42
- M
 Macomer, 21, 23, 30, 31, 31, 32, 36, 55, 59, 168, 169, 170, 178, 179, 283, 328, 359
 Magdaleneta, illa de la, 40
 Magdalena, torre de la, 69
 Madrid, 25, 62, 87
 Mallorca,
 —*Diòcesi*, 35, 213
 —*Regne*, 23, 50
 Màlaga, diòcesi, 93
 MALLONE, Tomàs, jesuïta, 199
 MALTESE, Corrado, 61, 62, 96
 MANCA, Gabriele, baró d'orosei, 195
 MANCA, Giovanni, bisbe d'Ales, 89
 MANCA CEDRELLES, Gaví, bisbe de Bosa, de l'Alguer i de Sàsser, 103
 MANCONI, Francesco, 28, 29
- MANJARRÉS DE HEREDIA, Pedro, bisbe de Mallorca, 213
 MANUNTA, Francesc, 212
 Mara, 81
 Mārhine, 21, 220
 MARONGIO, Francesc, canonge, 327
 MARONGIU, Joan Àngel, canonge, 166, 345
 MARONI LUMBROSO, Matizia, 208, 209
 MARTINI, Antonio, 208, 209
 MARTINI, Pietro, 19, 21, 22, 35, 36, 49, 51, 52, 55, 66, 70, 82, 85, 89, 93, 101, 105, 106, 114, 115, 130, 152, 152, 158, 167, 176, 177, 188, 190, 191, 193, 195, 197
 MARTÍ el Jove, rei, 81, 81
 MASSALA, Bernardino, beneficiat, 345
 MASSIA, Pere, rector del seminari, 180
 MATEU I LLOPIS, Felip, 177
 MATTEI, A. Felice, 36, 82, 101
 MATURANA, V., 192
 MELCIOR de Valpedrosa, jesuïta, 63, 200, 201, 201, 203
 MENDIZÁBAL, R., 204, 205
 MICHELE de Cesena, general dels conventuals, 189
 MILA I FONTANALS, Manuel, 212
 Misericòrdia, carrer de la, 73
Misericòrdia, confraria de la, vegeu CONFRA-RIES.
Misericòrdia, Nostra Senyora de la, església, 72-73
Misericòrdia, Nostra Senyora de la, festa, 216, 218
 MOCCI, A., 144
 MOLA, Antoni, 179
 Monastir, baronia, 81
Mondoñedo, diòcesi, 41, 41
Monges, 125, 130-131, 317, 319
 MONTANO, Antonio, 85
 Montagut, 34, 220
 Monteleone, 81
 Mont Rasu, 188, 188, 192, 359
 Monti, 21, 30, 31, 32, 32, 329, 359
 Monti, priorat de, 329
 MONTI, Alessandro, 199, 203
 MONTI MELINI DE MONTONE, Giulio, comisari dels conventuals, 190
 Montserrat, Nostra Senyora de, església de Roma, 42
 MORONE, Girolamo, cardenal, 53, 82
 Mularja, 31, 31, 32, 32, 55, 168, 169, 170, 178, 283, 328, 359
 MURA, Bachisio, 53
- N
 Nàpols, 9
 Nàvarra, 31, 33, 33, 178, 360

- Nativitat del Senyor*, festa, 212-213, 254, 273, 275, 278, 289
Nativitat de Maria, festa, 275, 278
 Nativitat de Nostra Senyora, parròquia de Putifigari, 176-177
 Navarra, regne, 42
 NIN, Antíoc, bisbe de l'Alguer, 39, 54, 57, 87, 88, 159
 Noragúgume, 30, 31, 32, 32, 329, 359
 NOVELLO, Mateu, rector del seminari, 180
 Nuguedu, 30, 31, 33, 33, 55, 55, 58, 138, 164, 169, 170, 283, 329, 356, 360
 NUGUES, Antoni, 10, 11, 111
 Nule, 30, 31, 32, 32, 59, 138, 170, 178, 179, 209, 329, 359
 Núoro, 21, 30, 31, 32, 55, 166, 170, 172, 178, 179, 195, 198, 209, 329, 359
 Nuragus, 81
 Nuraig, 81
- O
- Ocier, 28, 28, 30, 31, 33, 55, 58, 59, 169, 170, 171, 172, 172, 190, 191, 193, 193
 —*Església*, vegeu S. Cosimo e Damiano; Sant Francesc; Santa Maria; Santa Maria de Loreto.
 —*Collegiata*, 171-175
 OLIVES, 208
 Olmedo, 74
 Oniferi (o Oniveri), 30, 31, 31, 32, 55, 59, 168, 169, 170, 178, 283, 329, 359
 ONNIS GIACOBBE, Palmira, 84, 126, 145, 147, 211, 219
 Oracei, 55, 55
 Orani, 30, 31, 31, 32, 55, 59, 164, 168, 169, 170, 178, 283, 329, 356, 359
 Orgòsolo, 34
 Oristany, 88, 89, 189, 260
 —*Arxidiòcesi* (Arborea), 26, 115
 —*Arquebisbe*, vegeu BARBERANO, G.; DE ALAGON, L.; NIETO, L.
 —*Concili provincial*, vegeu CONCILIS.
 Oroschi, 195
 Orotelli, 30, 31, 31, 32, 55, 59, 168, 169, 170, 174, 178, 179, 283, 329, 359
 ORTO, Pere, 179
 Orune, 21, 30, 31, 32, 32, 55, 170, 329, 359
 Osca, diòcesi, 51, 54
 Osidda, 30, 31, 32, 32, 55, 59, 138, 170, 329
 Ossana, vegeu Ottana.
Observants, vegeu *Franciscans*.
 OTÇAREL, Joan, vicari general, 40
 Ottana, 15, 27, 30, 31, 56, 168, 170, 179, 353, 359
 —*Capitol*, 35-40, 54-56, 58
 —*Diòcesi*, 20, 20, 21, 26, 27, 27, 31, 31, 34, 35, 35, 36-40, 45, 47, 54, 61, 89, 158, 353, 355, 356, 357, 359
 —*Bisbe*, vegeu PEREZ, G.
- P
- PALA, Joan, vicerector del seminari, 186
 Pamplona, diòcesi, 44
 PAU II, papa, 71
 PAU III, papa, 33, 43, 43, 44, 46, 288, 289, 290
 PARENTE, Pere, bisbe de l'Alguer, 35, 35, 36, 36, 41
 París, 50
 PARRAGUES DE CASTILLEJO, Antonio, arquebisbe de Càller, 46, 71, 84, 85, 129, 129, 147, 210, 219
 PARRAVICINO, cardenal, 101
Pasqua, 214, 258, 275, 289, 308
 PASTORELLO, Domènec, bisbe de l'Alguer i arquebisbe de Càller, 19, 43, 43
 Pattada, 30, 31, 32, 55, 59, 138, 170, 329, 359
 PENDUCHIO, Pere, rector del seminari, 180
Pentecosta, festa, 254, 276, 289
 PERETTI, Francesco, 187
 PÉREZ, Francisco, arquebisbe de Càller, 116, 116, 176
 PÉREZ, Juan, bisbe d'Ottana, 35
 PÉREZ DEL FRAGO, vegeu FRAGO, P.
Pesta:
 (1582), 17, 62, 90-91, 178, 178, 201, 216, 358
 (1652),
 PERE el Cerimoniós, rei, 12, 28, 66, 69, 81, 111
 PINTUS, Sebastiano, 82, 101
 PIUS II, papa, 85, 86
 PIUS III, papa, 20, 35
 PIUS V, papa, 51, 57, 115, 167, 254, 300, 320, 354
 PIRA, Nicolau, 179
 Pisa, 42, 80, 80
 PISTIS, Ludovico, 195
 Ploague, diòcesi, 26, 27, 27
 Pluaghe, diòcesi, vegeu Ploaghe.
 Pòlleri, vegeu Sta. Maria de.
 PONT, Baltasar, canonge, 187, 187
 PORCU, Baingio, 143
 Portal Reial, 74
 Portal Reial, torre del, 69
 Porta-Terra, 75, 216
 Portugal, regne, 42
 Premonte, 81
 PRINCIPE, Ilario, 27
 PRUNAS TOLA, V., 81
Purificació de la Verge, festa, 275, 284, 316
 Putifigari, 175
- Q
- QUERENTI, Ambrosi, 209

QUERQUI, Bachisio, beneficiat, 339
 QUINTO TIBERIO ANGELERIO, 90, 90

R

RADICATI, Gioacchino, bisbe, 112, 113
 Rasu, vegeu Mont Rasu.
 Ratisbona, 80
 RATTU, Salvatore, 69
Ressurrecció del Senyor, festa, vegeu *Pasqua*.
 Rètuba, 50, 50
 ROCCA, Giovanni, vicari general, 44
 Roma, 24 i *passim*.
 Roser, confraria, vegeu CONFRARIES.
Roser, Nostra Senyora del, 216
 ROSSELL, F. Miquel, 54, 153
 RUIU, Giovanni M., 93, 102, 105
 RUIZ DE MEDINA, Juan, bisbe de Badajoz, 24
 Ruota, via, 125
 RUSSO, F., 44
 RUSTANY, Joan Andreu, 209

S

SABUCH, Tomàs, canonge, 187, 187
 SACCHINI, F., 199
 SALA, Bernardo, canonge teologal, 327, 345, 361
 Salamanca, 46, 50-51
 San Bachisio, església de Bolòtana, 53, 329
Sant Bartomeu apòstol, festa, 275
Sant Blai, festa, 214, 216
 SANCHIS GUARNER, Manuel, 213
 Sants Cosme i Damià, església d'Ocier, 191
Sant Felip, apòstol, festa, 275, 278
 SANT FRANCESC, 188, 188, 189
 Sant Francesc (l'Alguer).
 —Església, 65-70, 71, 72, 215, 218
 —Convent, 65-70, 194, 194
 Sant Francesc, església d'Ocier, 191
Sant Francesc, festa, 134, 275
 Sant Fruitós, beneficiat del capítol de Tarragona, 42
 Sant Fruitós, priorat benedictí, 66
 SANT GAVI, 78, 95
Sant Jaume, apòstol, festa, 275, 278
 SANT JANUARI, 95
 Sant Jordi, església d'Ocier, 329
Sant Joan, apòstol, festa, 275, 278
 Sant Joan, església de Bòttida, 193, 193
 Sant Joan Baptista, església i convent de l'Alguer (segle XVII), 194
 Sant Joan Baptista, església i convent de l'Alguer (segle XVIII), 69, 77, 194, 194
Sant Joan Baptista, festa, 214, 275, 278
 SANT JOAN DAMASCE, 83, 84, 99, 100
Sant Joan de la Porta Llatina, festa, 134, 214, 214, 216, 218, 275

SANT JOAN NEPOMUCE, 83
 Sant Joan, torre, 69
Sant Judes, apòstol, festa, 275
 Sant Julià, canongia, 59
 Sant Julià, església de l'Alguer, 40, 76, 77
Sant Josep, festa, 214
 SANT GOLOBERT, 75, 75
 Sant Lleonard, d'Orvei, església, 178, 329
 Sant Lleonard, monestir benedictí de Sàsser, 66
Sant Llorenç, festa, 275, 278
Sant Lluc, festa, 275
Sant Marc, festa, 275
Sant Martí, festa, 134
Sant Mateu, apòstol, festa, 275
Sant Maties, apòstol, festa, 275
 Sant Miquel, església de l'Alguer, 52, 52, 61, 61, 63, 64-65, 71, 73, 89, 95, 156, 170, 179, 201, 203, 208, 217, 361
 Sant Miquel de Salvenero, monestir benedictí, 103
Sant Miquel, festa, 275
 SANNA, Anna Maria, 209
 SANNA, Antonio, 212
 SANNA, Bachisio, 143
 SANNA, Francesco, 209
 SANNA, Joan, bisbe d'Empúries, 103
 SANNA, Pietro Paolo, degà, 327, 345
 SANNA, Valentino, 143
 Sant Nicolau, església catedral d'Ottana, 31, 31, 179, 359
 Sant Pau, església de Núoro, 195
 SANT PAPIO, 76
 Sant Pere, església de Núoro, 195
Sants Pere i Pau, festa, 275
 SANT PROTUS, 95
 Sant Quirico, 177, 328
 SANREMO, Mateu, 179
Sant Roc, festa, 216, 276
 Sants Roc i Sebastià, església de l'Alguer, 40, 75-77, 192
 Sants Roc i Sebastià, canongia, 40, 59
 Sant Salvador, església de Nàrvara, 33
 Sant Salvador, església de Pattada, 179
 Sant Sebastià, església de l'Alguer, vegeu Sant Roc.
Sant Sebastià, festa, 214, 216, 218, 275
Sant Silvestre, papa, festa, 134
Sant Simó, apòstol, festa, 275
 SANT SISINI, 77, 78
 Santa Bàrbara, església, 72, 191
 Santa Bàrbara, via, 72
 Santa Caterina, benefici, 82
 Santa Creu, església de l'Alguer, 63, 70, 71, 170, 208
Santa Creu, confraria, vegeu CONFRARIES.
Santa Elisabet, festa (de la visitació), 216, 218

- SANTA FLORENTINA, 77, 78
 Santa Justa, diòcesi, 26, 27, 27, 354
 Sant Agustí, canongia, 40, 59
 Sant Agustí (nou), església de l'Alguer, vegeu Sants Roc i Sebastià,
 Sant Agustí (vell), església de l'Alguer, 40, 40, 75-76, 76, 77
 Santa Llúcia, església de Sarule, 179
 Santa Maria, església de Gonare, 179
 Santa Maria, església d'Ottana, 179
 Santa Maria, parròquia de l'Alguer, 52, 61, 70
 Santa Maria, parròquia d'Ocier, 172
 Santa Maria, parròquia de Vic, 42
 Santa Maria, priorat benedictí de l'Alguer, 66, 67
 Santa Maria ad Martyres, església de l'Alguer, 73-74, 192
Santa Maria dels Àngels, festa, 216
 Santa Maria de la Pietat,
 —Església, 67-70, 73-74, 75, 77, 190
 —Convent, 67-70, 75
 Santa Maria del Mar, església de Barcelona, 33
 Santa Maria de Betlem, Sàsser, 36
 Santa Maria de Chierigo (de Tergu), 260
 Santa Maria de Loreto, 172, 193, 329
 Santa Maria de Pòlleri (o Poller, o Pollina o l'Esperança), 40, 76
 Santa Maria de Pòlleri, canongia, 40, 59
 Santa Maria d'Usulufe, 33
 Santa Maria Magdalena, església de l'Alguer, 40, 76
 Santa Maria Magdalena, canongia, 40, 59
 Sant Andreu, església de l'Alguer, 72
Sant Andreu, apòstol, festa, 275
 Sant Andreu, carreró, 72
 Sant Angelo, església d'Osida, 178, 329
 Santa Anna, canongia, 40, 59
 Santa Anna, església de l'Alguer, 40, 76
Santa Anna, festa, 216
 Sant Antoni, carrer de, 72, 125
 Sant Antoni, església de l'Alguer, 70-72
 Sant Antoni, església d'Ottana, 179
 Sant Antoni, plaça, 215
 SANTA PÀPIA, 75
 Santa Reparata, església de Buddusò, 140, 178, 329
 Santa Rosalia, església i convent dels caputxins de l'Alguer, 194
 Santa Trinitat, de Saccarja, 103
 Sant Esteve, protomàrtir, església de l'Alguer, 71
Sant Esteve, protomàrtir, festa, 275
 Sant Esteve, plaça, 215
 Sant Giaim, església de l'Alguer, 78
 SANT IGNASI DE LOIOLA, 50, 82, 199
Sants Innocents, festa, 134
 Sant Hilari, parròquia de Vic, 42
Sant Llop, festa, 216, 216, 276
 Sant Tomàs, església, 77
Sant Tomàs, apòstol, festa, 275
 Sant Sepulcre, altar del, (Santa Maria del Mar de Barcelona), 33
Sant Ofici, vegeu *Inquisició*.
 Sanhtus, 81
 Sardunya, 10 i *passim*.
 SARI, Aldo, 65
 SARROVIRA, Gavi, degà, 33, 59, 198, 198, 199, 201, 202, 204, 355
 SARROVIRA, Joan, 198
 Sarule, 21, 30, 31, 31, 55, 170, 329, 359
 SARULE, Carlo, 164, 356
 Sàsser, 26 i *passim*.
 SATTÀ, Antoni, 166
 SAVOIA, 215
 Scano, 34, 34
 SCANO, Dionigi, 22, 36, 39, 41, 50, 58, 82, 86, 88, 196
 SCANU, Pasqual, 111, 212, 216
 SECHI COPELLO, Beppe, 65
 SEGUSTIA, BARONIA DE, 81
 SEMINARI:
 —L'Alguer, 93, 95, 104, 141, 155, 155, 163, 176-188, 205, 229, 327-329, 361, 362
 —Càller, 176, 180, 188
 —Sàsser, 104, 180
Senyal del Judici (o Cant de la Sibill-la), 151, 211-213, 273
 SEQUE, Antonio, 327, 345
 SEQUI, Miquel, canonge, 166
 SERRA, Gavi, 165
 SERRA, Godfred, 71
 SERRA I MANCA, Miquel Àngel, canonge, 327, 345
 SERRA, Sergio, 80
Servites, 103
 Siamaggiore, 36
Sibill-la, Cant de la, vegeu *Senyal del Judici*.
 Sicília, 23
 Siena, 41
 Sigüenza, diòcesi, 25
 Silanos, 30, 31, 31, 32, 32, 55, 59, 168, 169, 170, 178, 283, 328, 359
 SILVINO DA NADRO, 116
 SÍNODES:
 —Ales:
 (1564), 51, 114, 114
 (1566), 51, 114, 114
 L'Alguer:
 (1570), 33, 52, 58, 115, 119, 120, 132, 132, 159
 (1572), 52-53, 116, 128, 145, 148, 153
 (1581), 11, 17, 90, 95, 109-154, 159, 163, 165, 174, 196

(1586), 155, 155, 168, 178
 —Bossa:
 (1591), 94, 94
Sínodes provincials, vegeu CONCILIS.
 SISCO, Antonio, 193
 SIXT IV, papa, 24
 SIXT V, papa, 33, 163, 166, 185, 186, 218, 353, 362, 363
 SOLINAS, Antoni, 179
 SOLIS, Francesc, bisbe electe de l'Alguer, 42, 43
 Sols, diòcesi. (=Sulcis), 26, 27
 Sorbona, 50
 SORGIA, Giancarlo, 29, 35, 41, 47
 Sorres (o Sorra), diòcesi, 26, 27, 27, 28, 353
 SOTGIU (o SOGIU), Simone, 76
 Sporlato, vegeu Esporlatu.
 STEINHUBER, A., 83, 83
 Suelli, diòcesi, 34, 354
 Sulcis, diòcesi, vegeu Esglésies.
 SUREDDU, Antoni, vicari genral, 199, 327, 345
 SUSSARELLO, Martí, 175
 T
 Tagaste, diòcesi, 42
Tarragona, 111
 —*Diòcesi*, 87
 TAXAQUET, Francesc Tomàs, bisbe d'Empúries, 87
 TAXAQUET, Miquel Tomàs, bisbe proposat de l'Alguer, 87, 87
 Terralba, diòcesi, 26, 27, 27, 354
 Terranova, diòcesi, 26, 27
 TODA I GÜELL, Eduard, 12, 46, 51, 52, 62, 70, 76, 78, 85, 90, 90, 93, 111, 113, 126, 152, 152, 212, 214, 215
 TOLA, Pasqual, 19, 66, 82, 101, 167
Torri, vegeu Guillem Germà, Maddalena, Portal Reial, Sant Giovanni, Sperone.
 Toledo, 46
 Torres, 353
 Torres, arxidiòcesi, vegeu Sàsser.
Transfiguració, festa, 134
Tres Reis, festa, vegeu Reis.
 Trento, Concili de, vegeu CONCILIS.
 Tuili, 81
Tula, 30, 31, 31, 33, 33, 178

U
 Uncastillo, diòcesi, 50
 Urgell, diòcesi, 42
 URGIAS, Antoni Miquel, 16, 19, 35, 41, 43, 44, 46, 47, 54, 70, 71, 71, 72, 73, 73, 74, 75, 76, 82, 90, 92, 93, 93, 96, 154, 177, 187, 187, 191, 194, 194, 202, 207, 207, 208, 208, 209
 URRACA, vegeu LOPEZ DE URRACA.
 URTOLO, Giovanni, beneficiat, 345
 USAI, Gavi, canonge, 166
 Usellus, diòcesi, vegeu Ales.
 Ussi, baronia, 198
Usulufe, 31, 33, 33, 178-179, 360
 V
 València, diòcesi, 93
 València, regne, 23
 Valladolid, 41
 Valpedrosa, vegeu MELCIOR de.
 VEGUER, Pere, bisbe de l'Alguer, 11, 46-50, 159, 161
 Venècia, 192
 Vic, 42
 —*Diòcesi*, 42
 VIC, Joan de, bisbe de Mallorca, 213
 VICO, Francesco, 31, 32, 33, 34, 47, 55, 75, 79, 82, 89, 100, 126, 188, 188, 189, 190, 191, 191, 192, 192, 194, 194, 195, 199
 VIDAL DE NOYA, Francisco, 23
 VILLARET, E., 204
 VILLOSLADA, R.G., 83, 84
 VIRDIS, Antonio, 19, 36, 49, 50, 51, 52, 54, 93, 102, 114, 154, 207, 209
Visitació, festa de la, 134, 216, 275
 VITALE, Salvador, 31-34, 82, 84, 84
 Víctor Manuel, avinguda, 75
 Vots, 276
 W
 WADDING, L., 73, 74, 190
 Z
 Zamora, diòcesi, 41
 ZAMPELLO, Felice, conventual, 209
 ZAPATA PALAFOX, Rodrigo, 87

TAULA

Presentació	9
Introducció	13
Finalitat de la recerca	13
Les fonts	15
Els resultats	16
I. LA DIÒCESI DE L'ALGUER AL SEGLE XVI	19
1. Fundació de la diòcesi	19
2. Confins i parròquies	29
3. Problemes estructurals	34
4. Primers bisbes	41
5. Els bisbes del Concili de Trento: Pere Veguer i Pedro Frago	46
6. L'estructura eclesiàstica	54
7. Esglésies de l'Alguer	60
II. LA FIGURA D'ANDREU BACCALLAR	79
1. Naixement i família	79
2. Activitats abans de l'episcopat	85
3. Bisbe de l'Alguer	87
4. Arquebisbe de Sàsser	100
III. EL SÍNODE DEL 1581	109
1. El document	109
2. Sínodes posttridentins a Sardenya	114
3. Celebració del sínode	117
4. Els decrets	118
— Vida interna del capítol	119
— Culte	121
— Sagraments	122
— El clergat	128
— Acció pastoral i vida cristiana	132
— Pobresa del clergat	137

— Residència del clergat	141
— Vida social	143
5. Valoració conclusiva	149
6. Altres sínodes diocesans	154
IV. GOVERN EPISCOPAL D'ANDREU BACCALLAR	157
1. Capítol de la catedral	157
2. Clergat secular	167
— La col·legiata d'Ocier	171
— Institució de la parròquia de Putifigari	175
3. Institució del seminari	176
4. Clergat regular	188
— Comunitats preexistents	188
— Noves fundacions	192
— El col·legi dels jesuïtes	197
5. Confraries i pietat popular	206
 Conclusió	 223
 TEXTS	 227
1. Primer Sínode Diocesà de monsenyor Baccallar (1581)	227
2. Constitucions capitulars de la catedral (1585)	338
3. Reglament del Seminari (1586)	346
4. Relatio status Ecclesiae Algarensis (1590)	353
5. Document de fundació de la parròquia de Putifigari (1597)	364
 Sigles usades en aquest volum	 367
Bibliografia	369
Índex onomàstic	373

